પાયાનો ગુજરાતી શબ્દકોશ

પાયાનો ગુજરાતી શબ્દકોશ

સંપાદક

કે. કા. શાસ્ત્રી

પાયાનો ગુજરાતી શબ્દકોશ

ગુજરાત સરકાર દ્વારા માન્ય જોડણી મુજબ

પાયાનો ગુજરાતી શબ્દકોશ

(નિત્ય વપરાશના અલગ ૧૨૦૦ શબ્દો સાથે)

સંપાદક

ભારતમાર્તંડ, મહામહિમોપાધ્યાય, ભારત-ભારતીરત્ન, બ્રહ્મર્ષિ

અધ્યા. (ડૉ.) કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી (બાંભણિયા)

પ્રભાસરત્ન, વિદ્યાવાચસ્પતિ, ડી. લિટ્.

આદર્શ પ્રકાશન

પુસ્તક-પ્રકાશક અને વિક્રેતા

ગાંધી માર્ગ, બાલા હનુમાન સામે, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧

Pāyā-no Gujarati Shabdakosa
edited by Prof. (Dr.) Keshavram Kashiram Shastree
pub. By Adarsh Prakashan, Ahmedabad 380 001
2003

પ્રકાશક
કૃષ્ણકાંત મદ્રાસી
આદર્શ પ્રકાશન
ગાંધી માર્ગ, બાલાહનુમાન સામે,
અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧

❐

પ્રથમ સંશુદ્ધ આવૃત્તિ : ઈ.સ. ૨૦૦૩ (વિ. સં. ૨૦૫૯)

❐

સંપાદનના © સંપાદકના
પ્રકાશનના © પ્રકાશકના

❐

મૂલ્ય રૂ. ૧૦૦-૦૦

❐

મુદ્રક
ચંદ્રિકા પ્રિન્ટરી
મિરઝાપુર રોડ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧

પ્રકાશકીય

મારે ખાસ વ્યાવહારિક કાર્ય માટે સુરત જવાનું થયું ત્યારે ત્યાંના એક ગ્રંથ વિક્રેતાને ત્યાં, અપ્રાપ્ય એવો અનેક કોશોના કર્તા ભાષાકોવિદ માન. કે. કા. શાસ્ત્રીનો રચેલો, 'પાયાનો ગુજરાતી શબ્દકોશ' જોવામાં આવ્યો, આ કોશ ઘણાં લાંબા સમયથી અપ્રાપ્ય હોઈ એની પાસેની નકલ મેં માગી લીધી. મને થયું કે ગુજરાતી ભાષાના પ્રાણરૂપ પાયાના શબ્દોનો આ પૂર્વે છપાયેલ એક પણ કોશ જાણવામાં આવ્યો નથી, એટલે મારા મનમાં વિચાર આવ્યો કે જો શાસ્ત્રીજીની અનુજ્ઞા મળે તો આ કોશ છાપવો. એમનાં 'મીરાનાં પદો'ની પાંચ આવૃત્તિ અમારા તરફથી પ્રકાશિત થયેલી એટલે પરિચય નવો કરવો પડે એમ નહોતું. અમદાવાદ આવીને હું એમની પાસે ગયો. કોશની નકલ જોઈ વરસોથી વિખૂટા પડેલાં પુત્રનાં દર્શન થયાં હોય એવો એમને આનંદ થયો. એમની પ્રસન્નતા જોઈ મેં એમને વિનંતિ કરી કે 'આપ જો અનુજ્ઞા આપો તો આની નવી આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરવાની મારી ભાવના છે.' એમણે કહ્યું કે 'વર્ષો પૂર્વે છપાયેલો છે, માટે એને નવેસરથી તપાસવો પડશે. રાહ જોઈ શકો તો હું સંશુદ્ધ કરી અદ્યતન બનાવી આપું.'

આનંદની વાત છે કે એક જ માસમાં, એમનાં અનેક પુસ્તકોનાં સર્જનમાંથી સમય કાઢી, સંશુદ્ધ કરી આપ્યો, એ આ અમારા આદર્શ પ્રકાશન દ્વારા પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, જેને માટે માન. શાસ્ત્રીજીનો હું ઘણો જ ઋણી છું.

આ કોશ વિદ્યાર્થીઓને તો કામ લાગશે જ, પણ પાયાના આશરે ૫૦૦૦ શબ્દો અને અંતે નિત્ય ઉપયોગી આશરે ૧૨૦૦ શબ્દો પણ હોઈ સર્વ સામાન્ય જનને પણ આ ઉપયોગી થશે જ.

તા. ૧-૧-૨૦૦૩ — કમલેશ મદ્રાસી

નિવેદન

'બૅઝિક' અંગ્રેજીની જેમ ગુજરાતી ભાષામાં પણ સર્વસામાન્ય ગુજરાતી વ્યાપક શબ્દોનો સંગ્રહ કરવાનો આ પ્રયત્ન છે. બની શકે એટલી કરકસર કરી ગુજરાત ભરમાં જાણીતા એવા આશરે ૫૦૦૦ મૂળ શબ્દો અહી તારવવામાં આવ્યા છે. આ ઉપરાંત, એ મૂળ શબ્દોમાંથી સાધવામાં આવેલા જે શબ્દો મોટા ભાગમાં જાણીતા છે તે, જે તે શબ્દના પેટામાં સમાવી લેવામાં આવ્યા છે. વાચકને એ જોતાં જ સ્પષ્ટતા થઈ જશે કે કયા મુખ્ય શબ્દમાંથી એનો વિસ્તાર થયો છે.

એ ખરું કે આ સંગ્રહમાં લગભગ સરખા અર્થના એકથી વધુ શબ્દ પણ વપરાયેલા મળશે. તદ્દન બાળકો માટેનો જ આ કોશ હોય તો અનેક પર્યાયોમાંથી સહેલો એક પર્યાય જ રાખી બાકીના જતા કરવામાં આવે; પણ આ કોશ સમગ્ર ગુજરાતની પ્રજાને ઉપયોગી થાય એ દૃષ્ટિ પસંદગીમાં હોઈ થોડો પણ અર્થનો (shadeનો પણ ભેદ) હોય અને શબ્દ દેશમાં વ્યાપક હોય તો છોડી દેવામાં નથી આવ્યો.

અંગ્રેજીમાં એક બૅઝિક ડિક્શનેરી ટાઈમ્સ ઑફ ઇન્ડિયા, મુંબઈએ આજથી સાઠેક વર્ષ પહેલા પ્રગટ કરી હતી, એમાં બધા મળી ૨૦૦૦૦ વીસ હજાર સર્વસામાન્ય અંગ્રેજી શબ્દોનો સંગ્રહ છે, જેમાં અર્થ ૪૦૦૦૦ ચાળીસ હજાર છે. આ મારા કરેલા સંગ્રહમાં એ દૃષ્ટિએ દસેક હજાર શબ્દ થશે.

પણ આ ઉપરાંત એક વિશિષ્ટ પ્રયત્ન હું આ સાથે જુદો જ આપું છુ; અને એ—

'ટાઈમ્સ ઑફ ઇન્ડિયા, (મુંબઈ) તરફથી બૅઝિક અંગ્રેજી માટે ૮૫૦ ઉપરાંત વૈજ્ઞાનિક ૧૦૦, પત્રવ્યવહારના ૫૦, મળી ૧૦૦૦ શબ્દો પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા, જ્યારે ન્યૂયોર્ક(અમેરીકા)થી પ્રસિદ્ધ થયેલી બૅઝિક વિવિધ ભાષાઓનાં પાઠ્ય પુસ્તકોમાં અંગ્રેજી વગેરે માટે નિત્યના વ્યાપકના વ્યવહારના ૬૦૦ શબ્દો આપવામાં આવ્યા છે. આ બંનેની સરણીએ આશરે ૧૨૦૦ એકહજાર બસો શબ્દ તારવીને અકરાદિ ક્રમે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. આ શબ્દો આપણી સર્વસામાન્ય જરૂરિયાત પૂરી પાડી શકશે એવી મને શ્રદ્ધા છે. આ પસંદગી શબ્દો અઘરા ન પડી જાય અને સામાન્ય રીતે શહેર કે ગામડામાં પણ પરિચિત હોય એ રીતની કરવામાં આવી છે.

તા. ૧-૧-૨૦૦૩ **કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી**

જોડણી વિશે સરકારી ઠરાવ

ગુજરાતી ભાષાની જોડણીમાં સુધારા કરવા માટે
કાર્યપદ્ધતિ નિયમો નક્કી કરવા અંગે

ગુજરાત સરકાર,
શિક્ષણ વિભાગ,
ઠરાવ ક્રમાંક :- પરચ-૧૫૨૦૦૦-એમ-૧૮-૨,
સચિવાલય, ગાંધીનગર
તારીખ : ૯-૧૧-૦૧

વંચાણે લીધો : (૧) ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા પ્રકાશિત સાર્થ ગુજરાતી જોડણીકોશ.

(૨) શિક્ષણ વિભાગનો તા. ૨-૭-૦૧નો ઠરાવ ક્રમાંક :- પરચ-૧૫-૨૦૦૦-એમ-૧૮-૨

ઠરાવ :-

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા પ્રકાશિત સાર્થ ગુજરાતી જોડણીકોશ અનુસાર ગુજરાતી ભાષામાં જોડણી કરવામાં આવી રહી છે. દરમ્યાનમાં ગુજરાતી ભાષાની જોડણીને હજુ પણ વધુ સરળ બનાવવા માટે સરકારશ્રીમાં અનેક રજૂઆતો થયેલ એટલે એ અન્વયે જોડણીસુધાર સમિતિની રચના શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રીના અધ્યક્ષપદે ઉપર ક્રમાંક :(૨)માં દર્શાવેલ ઠરાવથી કરવામાંઆવેલ. આ સમિતિએ ગુજરાતી ભાષાની જોડણી માટે સાર્થ જોડણીકોશને જ આધારભૂત અને સર્વમાન્ય ગણેલ છે. તદ્ઉપરાંત ગુજરાતી ભાષાની જોડણી માટે સામેલ પરિશિષ્ટ-૧ નિષ્કર્ષરૂપ જોડણીવ્યવસ્થામાં દર્શાવ્યા મુજબ થાય એમ સરકારશ્રીએ ઠરાવેલ છે. આથી રાજ્યમાં તમામ પ્રકારના વ્યવહારમાં, જેમાં ગુજરાતી ભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તેમાં, ઉપર દર્શાવેલ નિષ્કર્ષરૂપ જોડણીવ્યવસ્થા-અનુસાર ગુજરાતી શબ્દોની જોડણી થાય એનું ધ્યાન રાખવા રાજ્યના ગુજરાતીપ્રેમી લાગતા-વળગતા સર્વે જનોને જણાવવાનું ઠરાવવામાં આવે છે.

ગુજરાતના રાજ્યપાલશ્રીના હુકમથી અને તેમના નામે,

(આર. બી. ધંધૂકિયા)
ઉપસચિવ,
શિક્ષણ વિભાગ.

પરિશિષ્ટ : ૧
નિષ્કર્ષરૂપ જોડણીવ્યવસ્થા

જોડણી વિશે એક ચોક્કસ સ્વરૂપ સ્થિર થયું છે એને આંચ ન આવે અને જોડણીમાં શક્ય એટલી એકવાક્યતા જળવાય એ માટે સરકારે નીમેલા વિદ્વાનો પાસેથી અભિપ્રાયો જાણી, એમના નિબંધ અભિપ્રાયોને લક્ષમાં રાખી સરકારે સર્વસંમતિથી જોડણી અંગે લીધેલા મહત્ત્વના નિર્ણયો નીચે મુજબ છે :

(ક) પરભાષાના શુદ્ધ (તત્સમ) શબ્દોની જોડણી

(૧) સંસ્કૃત, અરબી, ફારસી, અંગ્રેજી વગેરે ભાષાના શુદ્ધ શબ્દોની જોડણી ગુજરાતી ભાષામાં જાણીતાં ઉચ્ચારણોને ધ્યાનમાં રાખી મૂળ પ્રમાણે કાયમ રાખવી.

સંસ્કૃતનાં રૂપો પ્રત્યય વિનાનાં પહેલી વિભક્તિ એકવચનમાં જ નોંધવાં. ઉદા. સંમતિ, મતિ. એ જ રીતે ગુરુ, હરિ, નીતિ, શાંતિ, નિધિ, સ્થિતિ, શ્રીયુત, પાશ્ચાત્ય, પૌરસ્ત્ય, પ્રામાણિક, કર્તા, પિતા, વિદ્યાર્થી, હસ્તી, યશસ્વી, મનસ્વી, વિદુષી, ભગવતી, શ્રીમતી, સુદિ, વદિ; આગાહી, અમીર, ઉર્દૂ, કાબૂ, કાબુલી, કિસ્સો, કીમતી, ખૂબી, ગિરો, ચાકૂ, જાદૂ, જાસૂસી, તંબૂ, તૂતી, તૈયારી, દારૂ, દાવુદી, પીલુ, બાજૂ, રજૂ, રૂબરૂ; મ્યુનિસિપાલિટી, કમિટી, યુનિવર્સિટી વગેરે.

(૨) જેને છેડે વ્યંજન હોય તેવા શબ્દો ગુજરાતી પ્રત્યય લેતા હોય એઓને અકારાંત ગણીને લખવા : જગત, વિદ્વાન, ભગવાન, પરિષદ, સંસદ, ધનુષ, આશિષ, આયુષ, અકસ્માત; અકીક, અજબ, અંગુર, અંજીર, આલિશાન, ઈજારો, ઈમારત, ઈલાજ, કબૂતર, કબૂલ, કસૂર, કાનૂન, કૂચ, કોશિશ, કોહિનૂર, ખુદ, ખૂન, ગૂમ, ચાબુક, જરૂર, જાસૂસ, ઝનૂન, તવારીખ, તારીખ, દસ્તૂર, દીવાન, દીવાલ, સાબિત, અપીલ; કોર્ટ, કેબલ, પેન્સિલ, બૂટ, સ્કૂલ, બુક, ડૉક્ટર, સ્ટેશન, વગેરે.

પશ્ચાત્, કિંચિત્, અર્થાત્, ક્વચિત્, સાક્ષાત્, અકસ્માત્ જેવા શબ્દો એકલા આવે ત્યારે એ જેમ છે તેમ વ્યંજનાંત લખવા, પણ એ શબ્દો પછી 'જ' કે 'ય' અવ્યયો આવે ત્યારે સ્વરાંત લખવા; જેમ

કે, ક્વચિત જ, સાક્ષાત જ વગેરે.

(ખ) વિકાર પામેલા (તદ્દ્ભવ) શબ્દોની જોડણી

(૩) તદ્દ્ભવ શબ્દોને છેડે આવતા અનનુનાસિક ઈ કે અનુનાસિક ઈં દીર્ઘ કરવા.

ઉદા. કીકી, કીડી, સીડી, કઢી, ચમચી, કડછી, જુગારી, અહીં, જહીં, તહીં, ક્યહીં, દહીં, નહીં, મહીં

તદ્દ્ભવ શબ્દોને છેડે આવતા અનનુનાસિક ઉ કે અનુનાસિક ઉં હ્રસ્વ કરવા.

ઉદા. અગાઉ, ખેડુ, ગાઉ, ગોખરુ, ટાપુ, રખડુ, ખીસું, ટીપું, ધીમું, ફૂદું, ઊજળું, બિહામણું

માત્ર એકાક્ષરી શબ્દોનો ઉપરના નિયમમાં અપવાદ કરવો. એકાક્ષરી શબ્દોમાં અનનુનાસિક ઊ નો વિકલ્પ લખવો; જેમ કે, જૂ-જુ, છૂ-છુ, થૂ-થુ, દૂ-દુ, બૂ-બુ, ભૂ-ભુ, રૂ-રુ

(૪) અનુનાસિક ઈં અને ઊં

શબ્દમાં અંત્ય ઈં ના અપવાદે કોઈ પણ સ્થાને આવતા ઈંનો વિકલ્પ કરવો.

ઉદ. ઈંટ-ઇંટ, રીંછ-રિંછ, નીંદર-નિંદર, ઢીંચણ-ઢિંચણ, હીંચકો-હિંચકો, ચીંદરડી-ચિંદરડી, મીંચામણાં-મિંચામણાં, પરંતુ અહીં, નહીં, જહીં, તો નહીં-નહિનો વિકલ્પ, નહિ તત્સમ હોવાથી.

શબ્દમાં છેલ્લા સિવાયનાં બધાં જ સ્થાનોએ ઊંનો વિકલ્પ કરવો.

ઉદા. ઊંઘ-ઉંઘ, થૂંક-થુંક, ઊંચાણ-ઉંચાણ, ઘૂંઘટ-ઘુંઘટ, મૂંઝવણ-મુંઝવણ, લૂંટાલૂંટ-લુંટાલુંટ, ગૂંછળિયાળુ-ગુંછળિયાળું, હૂંડિયામણ-હુંડિયામણ

(૫) જોડાક્ષરથી જ્યાં આગલા સ્વરને થડકો લાગતો હોય ત્યાં, અર્થાત્ જોડાક્ષર પૂર્વેના અક્ષરમાં આવતા ઇ કે ઉ હ્રસ્વ લખવા. ઉદા. કિલ્લો, બિલ્લો, ઇજ્જત, કિસ્મત; કુસ્તી, સુસ્તી, ઉમ્મર, ઉંમર, હુન્નર, પિસ્તાળીસ, પિંડી, હિંદ, કિંમત, ટિંગાટોળી

(૬) બે અક્ષરના શબ્દોમાં ઉપાંત્ય ઈ કે ઊ દીર્ઘ લખવા. (બે અક્ષરના શબ્દોમાં ઉપાંત્ય એટલે અંત્યાક્ષરની પૂર્વેનો) ઉદા. ઈજા, ખીણ, ચીસ, જીભ, ઠીક, ભીનું, દીવો, પીઠી, કૂવો, ચૂડી, જૂઠ, ધૂળ,

ખૂબી, સૂડી, કૂદું, સૂકું

અપવાદ : જ્યાં વ્યુત્પત્તિને કારણે કે રૂઢિને લીધે જોડણી જુદી થતી હોય તેવા શબ્દોમાં હ્રસ્વ લખવા. ગિની, ચિટ, ટિન, ટિપ, ઉર્દૂ, ઉર્સ, કુળ, ખુશ

ત્રણ અક્ષરોના શબ્દોમાં મધ્યાક્ષરમાં હ્રસ્વ - દીર્ઘ અક્ષરોને ધ્યાનમાં રાખી જોડણી કરવી.

(ક) ઉપાંત્ય કે મધ્યાક્ષર દીર્ઘ હોય ત્યારે પ્રથમાક્ષરમાં ઇ કે ઉ હ્રસ્વ કરવા.

ઉદા. ઇજાફો, કિનારો, જિરાફ, મિનારો, હિલોળો, ઉચાટ, ઉધર, ઉનાળો, કુહાડો, સુથાર, લુહાર

(ખ) ઉપાંત્ય કે મધ્યાક્ષર હ્રસ્વ હોય તો પ્રથમાક્ષરમાં ઈ કે ઊ દીર્ઘ કરવા.

ઉદા. કીચડ, ખીજડો, દીવડો, પીપળ, લીમડો, હીજડો, ઊધઈ, કૂકડો, ખૂમચો, છૂટકો, ભૂસકો, સૂરજ

અપવાદ : અહીં પણ વ્યુત્પત્તિ કે રૂઢિને કારણે જ્યાં જુદી જોડણી થાય છે તેને અપવાદ ગણવો; જેમ કે ઉપર, ચુગલી, કુરતું, ટુચકો, કુમળું જેવા.

(ગ) ચાર કે ચારથી વધુ અક્ષરોવાળા શબ્દોમાં જો એ એક જ ઘટકના કે પ્રાથમિક શબ્દો હોય ત્યાં પ્રથમાક્ષરમાં ઇ કે ઉ હ્રસ્વ લખવા; જેમ કે, ઇમારત, ખિસકોલી, ઉધરસ, ઉપરાંત, કુરબાન, ગુલશન, જુમેરાત.

ત્રણ અને ત્રણથી વધુ અક્ષરોવાળા શબ્દોમાં અપવાદ કે વિકલ્પ. બે કે ત્રણ અક્ષરોના પ્રાથમિક શબ્દોને પ્રત્યયો લાગતાં કે સામાસિક બનતાં અને દ્વિરુક્ત પ્રયોગોમાં પ્રાથમિક શબ્દો ત્રણ કે ત્રણથી વધુ અક્ષરોના બને ત્યાં પ્રાથમિક શબ્દ કે મૂળ અંગની જોડણી વિકલ્પે કરવી.

ઉદા. રીસાળ-રિસાળ, મૂછાળો-મુછાળો, ખીચડિયું-ખિચડિયું, થીગડિયું-થિગડિયું, ઘૂઘરિયાળ-ઘુઘરિયાળ

(૭) શબ્દના બંધારણમાં કોઈ પણ સ્થાને 'ય' શ્રુતિ આવતી હોય ત્યાં પૂર્વેનો ઇ હ્રસ્વ કરવો :

ઘોડિયું, ડોળિયું, થડિયું, માળિયું, ધોતિયું, પિયર, મહિયર, અડિયલ, ફરજિયાત, લેણિયાત, વાહિયાત.

નીચેના અપવાદો દૂર કરવા અને એમની જોડણી કૌંસ બહાર દર્શાવ્યા પ્રમાણે કરી લેવી.

(પીયો) પિયો, (પીયળ) પિયળ, (ચીયો) ચિયો રૂપ સ્વીકારવાં.

(૮) ભૂતકૃદંતના 'એલું' પ્રત્યયવાળાં રૂપોમાં જોડણી નીચે મુજબ કરવી : ગયેલું, જોયેલું, થયેલું, મુકાયેલું, સચવાયેલું, ધોયેલું, ખોયેલું, ખોવાયેલું વગેરે

વ્યંજનાંત અંગોમાં 'એલું' ('એલ') જ રહેશે :

કરેલું, બોલેલું, આવેલું, જણાવેલું, જાણેલું વગેરે

(૯) ઐ-ઔ સંયુક્ત સ્વરો અને અઇ-અઉ સ્વયુગ્મોના લેખનમાં સાવધાની રાખવી

પૈસો, પૈડું, ચૌદ, રવૈયો, ગવૈયો એ શિષ્ટ છે, તો પાઈ, પાઉંડ, ઘઉં, જઈ, થઈ વગેરે શિષ્ટ છે.

(૧૦) 'હ' શ્રુતિ

તદ્ભવ શબ્દોમાં જ્યાં હકાર સંભળાતો હોય ત્યાં પૂર્વેના વ્યંજનમાં 'અ' ઉમેરી જોડણી કરવી. 'હ' શ્રુતિ એ સ્વરનું મર્મરત્વ છે; વાસ્તવમાં તો સ્વર જ મહાપ્રાણિત હોય છે. 'હ' જ્યાં દર્શાવવો હોય ત્યાં જુદો પાડીને લખવો કે બિલકુલ ન દર્શાવવો. 'હ' ને આગલા અક્ષર સાથે બ્હેન, ત્હારું જેવાં રૂપે ક્યારેય ન જોડવો; જેમ કે, બ્હેન નહીં પણ બહેન. એ જ રીતે વહાણું, વહાલું, પહોળું, મહાવત, શહેર, મહેરબાન, મહાવરો, મહોલ્લો, મહોર અને કહે, રહે, જેવાં રૂપો લખવાં. ઉપરાંત મારું, તારું, અમારું, તમારું, તેનું, એનું, નાનું, બીક, સામું, ઊનું, મોર, ત્યાં, જ્યારે, ત્યારે વગેરે આ પ્રમાણે લખાય છે એમ લખવાં.

(૧૧) જોડાક્ષરમાં અલ્પપ્રાણ+મહાપ્રાણ કે મહાપ્રાણ+મહાપ્રાણ એમ વિકલ્પે જોડણી કરવી :

પત્થર-પથ્થર, ઝબ્ભો-ઝભ્ભો, ચિટ્ઠી-ચિઠ્ઠી, ચોક્ખું-ચોખ્ખું, અચ્છેર-અછ્છેર; પચ્છમ-પછ્છમ

(૧૨-ક) શબ્દારંભે શ/સ નો સ્થાનફેર અર્થભેદક હોઈ જ્યાં જે ઘટક

હોય ત્યાં તે ઘટક જ લખવું;
જેમ કે, શાલ/સાલ, શાળા/સાળા, શાર/સાર
જ્યાં શ-સ નો વિકલ્પ હોય ત્યાં બંને રૂપો સ્વીકારવાં.
અગાશી-અગાસી, ઉજાશ-ઉજાસ, ઓશરી-ઓસરી, કપાશિયો-કપાસિયો, જશોદા-જસોદ, વીશ-વીસ, ત્રીશ-ત્રીસ, પચીશ-પચીસ, પચાશ-પચાસ, એંશી-એંસી વગેરે

(ખ) જ/ઝ નો વિકલ્પ સ્વીકારવો :
સાંજ-સાંઝ, મજા-મઝા, સમજ-સમઝ

(ગ) વિશે-વિષેમાંથી માત્ર 'વિશે' જ રાખવું.

(ઘ) ભાષામાં જેમ તત્સમ અને તદ્ભવ બંને રૂપો માન્ય છે તેમ પ્રેરક માટેનાં - રાવ, -ડાવ, આર-આડ, રૂપો વિકલ્પે રાખવાં. ઉદા.
કહેવરાવ-કહેવડાવ, ગવરાવ-ગવડાવ, બેસાર-બેસાડ
ઉપરાંત,
લીમડો-લીંબડો, આમલી-આંબલી, ચીબરી-ચીબડી, ચીંથરું-ચીંથડું, આફૂસ-હાફૂસ વગેરે બંને રૂપો ચાલુ રાખવાં.

(૧૩) ક્રિયાપદોનાં મૂળ અંગો ઉપરથી પ્રેરક, કર્મણિ કે ભાવે પ્રયોગનાં અંગો સિદ્ધ થાય ત્યારે મૂળ અંગોની જોડણી બદલાય. ક્રિયાપદના મૂળ અંગ તરીકે 'વું' પ્રત્યય સિવાયનું રૂપ જ હોય : ઊગ-ઉગાડ, ઊઠ-ઉઠાડ, કૂદ-કુદાવ, મૂક-મુકાવ, ઊઘડ-ઉઘાડ, ઊતર-ઉતાર, ઊખડ-ઉખેડ, ઊઘલ-ઉઘલાવ, કર્મણિ-ભાવેનાં ઉગાય, ઉઠાય, કુદાય, મુકાય, ઉઘાડાય જેવાં રૂપો બને છે.
જીવ, દીપ, પૂજ અને પીડ એ ધાતુઓનાં તેમ કબૂલનાં રૂપો ઉપરની વ્યવસ્થામાં ગોઠવી લેવાં.
કૃદંત રૂપોમાં પ્રત્યય જેને લાગ્યો હોય તે મૂળ કે સાધિત અંગની જોડણી જ રાખવી; જેમ કે, ભૂલનાર, મૂકનાર, ભુલાવનાર, મુકાવનાર, ભૂલેલું-ભુલાયેલું, મૂકેલું-મુકાયેલું, મૂક્યું-મુકાયું, ભૂલ્યું-ભુલાયું (ભૂલશે-ભુલાશે)

પરિશિષ્ટ : ૨

જોડણીના સંશુદ્ધ નિયમો : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ

૧. તત્સમ શબ્દો

૧. સસ્કૃત તત્સમ શબ્દોની જોડણી મૂળ પ્રમાણે કરવી. ઉદા. મતિ; ગુરુ; વિદ્યાર્થિની.

૨. ભાષામાં તત્સમ તથા તદ્‌ભવ બંને રૂપો પ્રચલિત હોય તો બંને સ્વીકારવાં. ઉદા. કઠિન-કઠણ; રાત્રિ-રાત; કાલ-કાળ; દુઃખ-દુખ, નહિ-નહીં; હૂબહૂ-આબેહૂબ; ફર્શ-ફરસ

૩. જે વ્યંજનાન્ત તત્સમ શબ્દો ગુજરાતી પત્યયો લેતા હોય તેઓને અકારાન્ત ગણીને લખવા. ઉદા. વિદ્વાન, જગત, પરિષદ

૪. પશ્ચાત્, કિંચિત્, અર્થાત્, ક્વચિત્, એવા અવ્યયાત્મક શબ્દો એકલા આવે અથવા બીજા સંસ્કૃત શબ્દોની સાથે સમાસમાં આવે ત્યારે વ્યંજનાન્ત લખવા. ઉદા. કિંચિત્કર; પશ્ચાત્તાપ.

આવા અવ્યયો પછી જ્યારે 'જ' આવે ત્યારે એઓને વ્યંજનાન્ત ન લખવા. ઉદા. ક્વચિત જ.

૫. અરબી, ફારસી તથા અંગ્રેજી ભાષાના શબ્દો લખતાં તે તે ભાષાના વિશિષ્ટ ઉચ્ચારો દર્શાવવા ચિહ્નો ન વાપરવાં. ઉદા. ખિદમત, વિઝિટ, નજર.

૬. 'એ'-'ઍ' તથા 'ઓ' - 'ઑ'ના ઉચ્ચારમાં ભ્રાંતિ ન થાય માટે પહોળા દર્શાવવા, ઊંધી માત્રાનો ઉપયોગ કરવો. ઉદા. કૉફી, ઑગસ્ટ, કૉલમ.

૭. અનુસ્વારના ભિન્ન ભિન્ન ઉચ્ચારો દર્શાવવા ચિહ્નો વાપરવાં નહીં.

નોંધ - શક્ય હોય ત્યાં અનુસ્વારના વિકલ્પના અનુનાસિક વ્યંજનો વાપરી શકાય. ઉદા. અંત-અન્ત; દંડ-દણ્ડ; સાંત-સાન્ત; બૅંક- બૅન્ક

૨. હશ્રુતિ તથા યશ્રુતિ

૮. બહેન, વહાણું, વહાલું, પહોળું, મહાવત, શહેર, મહેરબાન, મહાવરો, મહોર જેવા શબ્દોમાં તથા કહે, રહે, પહેર, પહોંચ જેવા ધાતુમાં હ જુદો પાડીને લખવો.

૯. નાનું, મોટું, બીક, સામું, ઊનું, મોર (આંબાનો), મોં, મોવું (લોટને), જ્યાં, ત્યાં, ક્યારે, ત્યારે, મારું, તમારું, તારું, તેનું, અમારું, આવું વગેરેમાં હકાર ન દર્શાવવો.

એટલે કે હ જ્યાં દર્શાવવો ત્યાં જુદો પાડીને દર્શાવવો અને ન દર્શાવવો ત્યાં મુદ્દલ ન દર્શાવવો. હ ને આગલા અક્ષર સાથે જોડવો નહીં.

૧૦. નાહ, ચાહ, સાહ, મોહ, લોહ, દોહ, કોહ, સોહ એ ધાતુઓને અનિયમિત ગણી એઓનાં નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે રૂપો સાધિત કરવાં :

નાહ : નાહું છું; નાહિયે છિયે; નહાય છે; નાહો છો; નાહ્યો-હ્યા, -હી, હ્યું, -હ્યાં; નાહીશ; નાહીશું; નહાશો; નહાશે; નહાત; નહાતો; -તી, -તું, નાહનાર; નાહવાનો અથવા નાવાનો; નાહેલો; -લી, -લું; નહા; નહાજે; નાહવું

નવડા(-રા)વવું; નવાવું; નવાય; નાવણ; નાવણિયો; નવેણ; નવાણ.

ચાહ : ચાહું છું; ચાહિયે છિયે; ચાહે છે; ચાહો છો; ચાહ્યો, -હ્યા, -હી, -હ્યું, -હ્યાં; ચાહીશ; ચાહીશું; ચાહશે; ચાહશો; ચાહત; ચાહતો, -તી, -તું; ચાહનાર; ચાહવાનો; ચાહેલો, -લી, -લું; ચાહ, ચાહજે; ચાહવું.

ચહવડા(-રા)વવું : ચહવાવું, ચહવાય એ રૂપો શક્ય અને વ્યાકરણદૃષ્ટિએ પ્રામાણિક લાગે છે, પણ આવા પ્રયોગો પ્રચલિત નથી.

સાહ : ચાહ પ્રમાણે.

સવડા(-રા)વવું; સવાવું; સવાય.

મોહ : મોહું છું, મોહિયે છિયે; મોહે છે; મોહો છો; મોહ્યો, -હ્યા, -હ્યું, -હ્યાં; મોહીશ; મોહીશું; મોહશે; મોહશો; મોહત; મોહતો, -તી, -તું, મોહનાર; મોહવાનો; મોહેલો, -લી, -લું; મોહ; મોહજે; મોહવું.

મોહડા(-રા)વવું; મોહાવું; મોહાય.

લોહ : લોહું છું; લોહિયે છિયે; લુહે છે; લુહો છો; લોહ્યા, -હ્યા, -હી, -હ્યું, -હ્યાં; લોહીશ; લોહીશું; લોહશો; લોહત; લોહતો, -તી, -તું; લોહનાર; લોહવાનો અથવા લોવાનો; લોહેલો, -લી, -લું; લોહ; લોહજે; લોહવું.

લોવડા(-રા)વવું; લોવાય; લોવણિયું.

દોહ : દોહું છું; દોહિયે છિયે; દુહે છે; દુહો છો; દોહ્યો, -હ્યા, -હી, -હ્યું, -હ્યાં; દોહીશ; દોહીશું; દોહશે; દોહશો; દુહત અથવા દોહત; દોહતો, -તી, -તું; દોહનાર; દોહવાનો અથવા દોવાનો; દોહેલો, -લી, -લું; દોહ; દોહજે.

દોવડા(-રા)વવું; દોવાવું; દોવણ; દોણી.

કોહ : સામાન્યતઃ મોહ પ્રમાણે.

કોવડા(-રા)વવું : કોવાવું; કોવાય; કોહપણ; કોહવાણ; કોહવાટ.

સોહ : મોહ પ્રમાણે

૧૧. કેટલાક 'ઢ' ને બદલે હ અને ડ છૂટા પાડીને લખે છે, જેમ કે કહાડવું, વહાડવું. એમ ન લખતાં કાઢ, વાઢ, કઢી, ટાઢ, અઢાર, કઢવું એમ લખવું, પરંતુ લઢવું, દાઢમ ન લખતાં લડવું, દાડમ એમ લખવું.

ચડવું, ચઢવું બંને માન્ય ગણવાં.

૧૨. કેટલાક શબ્દોના ઉચ્ચારમાં ગુજરાતના કેટલાક ભાગમાં યશ્રુતિ થાય છે. ઉદા. જાત્ય, આંખ્ય, લાવ્ય, લ્યો, દ્યો, ઇત્યાદિ, પણ એ લખવામાં દર્શાવવાની જરૂર નથી. જાત, આંખ, લાવ, લો, દો એમ જ લખવું.

૩. તદ્ભવ શબ્દો

*૧૩. અલ્પપ્રાણ અને મહાપ્રાણ વ્યંજનો સંયુક્ત હોય એવા શબ્દોમાં અલ્પપ્રાણ + મહાપ્રાણ અને મહાપ્રાણ + મહાપ્રાણ એવી જોડણી (સંસ્કૃતની જેમ) વિકલ્પે કરવી. ઉદા. ચોક્ખું - ચોખ્ખું, અચ્છેર - અછ્છેર, પચ્છમ - પછ્છમ, અચ્છું - અછ્છું, ચિટ્ઠી - ચિઠ્ઠી, બુડ્ઢું - બુઢ્ઢું, પત્થર - પથ્થર, ઓદ્ધો - ઓધ્ધો, સદ્ધર - સધ્ધર, સુદ્ધાં - સુધ્ધાં, અદ્ધર - અધ્ધર, ઝબ્ભો - ઝભ્ભો, સબ્ભર - સભ્ભર.

૧૪. અનાદિ 'શ'ના ઉચ્ચરની બાબતમાં કેટલક શબ્દોમાં પ્રાંતિક ઉચ્ચારભેદ છે. ઉદા. ડોશી-ડોસી; માશી-માસી; ભેંશ-ભેંસ; છાશ-છાસ; બારશ-બારસ; એંશી-એંસી; આવા શબ્દોમાં શ અને સનો વિકલ્પ રાખવો.

૧૫. કેટલાક શબ્દોમાં (ઉદા. પારણું, બારણું, શેરડી, દોરડું, ખાંડણી, દળણું, ચાળણી, શેલડી) 'ર, ડ, ળ, લ'ને બદલે ય ઉચ્ચારણ થાય છે; ત્યાં મૂળ રૂપ જ લખવું.

૧૬. 'શક, શોધ, શું'માં રૂઢ શ રાખવો, પણ સાકરમાં સ લખવો.

*૧૭. 'વિશે' એવી જોડણી કરવી. વિકલ્પ કરવો હોય તો નિયમ ૧૬ પ્રમાણે 'વિસે' કરાય. અસ્વાભાવિક કદીય નહીં ઉચ્ચારાતો એવો 'વિષે' નહીં.

*૧૮. તદ્ભવ શબ્દોમાં અંત્ય દીર્ઘ ઈ અને હ્રસ્વ ઉ અનુનાસિક (માત્ર નાસિક્ય) કે અનનુનાસિક એ બેઉ અનુક્રમે દીર્ઘ અને હ્રસ્વ લખવા. ઉદા. ઘી, છીં; છું, શું, તું, હું; ધણી, વીંછી, અહીં, જહીં, તહીં, નહીં (તત્સમ 'નહિ' પણ), પિયુ, લાડુ, જુદું, સારું, ખારું, સૂકું, કરવું, મરવું, રમવું,

મરડવું, કરડવું.

વિકલ્પ-એકાક્ષરી અનનુનાસિક ઉ-ઊ વિકલ્પે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ લખવા. ઉદા. જુ-જૂ, લુ-લૂ, છુ-છૂ, દુ-દૂ, ભુ-ભૂ.

*૧૯. બે કે ત્રણ અક્ષરના શબ્દોમાં અનંત્ય ઇ અને ઉ અનુનાસિક (માત્ર નાસિક્ય) હોય ત્યારે ઇ કે ઉ વિકલ્પે લખવા. ઉદા. ઈંડું-ઇંડું, પીંછું-પિંછું, મીંડું-મિંડું, લીંડું-લિંડું, ઊંડું-ઉંડું, ચૂંચું-ચુંચું, ટૂંકું-ટુંકું, હીંડવું-હિંડવું, સીંચવું-સિંચવું, મીંચવું-મિંચવું, મીંદડું-મિંદડું, ખૂંદવું-ખુંદવું, લૂંટવું-લુંટવું, મૂંડવું-મુંડવું, પૂંછડું-પુંછડું, ગૂંદવું-ગુંદવું.

અપવાદ : કુંવર(-રી), કુંવર, કુંવારું, કુંભાર, સુંવાળું.

૨૦. શબ્દમાં આવતા યુક્તાક્ષરથી જ્યાં આગલા સ્વરને થડકો લાગતો હોય ત્યાં ઈ કે ઊ જે હોય તે હ્રસ્વ લખવો. અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર અનુનાસિક વ્યંજન જેવો થતો હોય ત્યાં યુક્તાક્ષર ગણવો. ઉદા. કિસ્તી, શિસ્ત, ડુક્કર, જુસ્સો, ચુસ્ત, છેતરપિંડી, જિંદગી, જિંગોડી, લુંગી, દુંદ, તુંડાઈ

નોંધ : સામાન્ય રીતે ગુજરાતીમાં જિ લખવાનો રિવાજ નથી જી જ વિશેષ પ્રચલિત છે, પરતુ જ્યાં નિયમ પ્રમાણે હ્રસ્વ જિ લખવાનો હોય ત્યાં જિ લખવો. ઉદા. જિંદગી; જિતાડવું; જિવાડવું.

૨૧. જ્યાં વ્યુત્પત્તિને આધારે જુદી જોડણી ન થતી હોય (જેમ કે, ઉદવું, ડિલ, જુદું) તેવા બે અક્ષરના શબ્દોમાં ઉત્પાંત્ય ઈ તથા ઊ દીર્ઘ લખવા. ઉદા. ચૂક, થૂઈ, તૂત, ઝૂલો, ઝીલું, જીનો.

અપવાદ - સુધી, દુખ (તત્સમ દુઃખ પણ), જુઓ.

નોંધ : મુકાવું, ભુલાવું, મિચાવું, એવાં કર્મણિરૂપોમાં હ્રસ્વ થાય છે. જુઓ નિયમ ૨૪ મો.

*૨૨. જ્યાં કોઈ વિશિષ્ટ કારણે જુદી જોડણી ન થતી હોય (જેમ કે ઉપર, ચુગલ, કુરતું, ઉગટ, મુગટો, ટુકડો, મુડદું, ટુચકો, મુજબ, મુદત, કુમળું, કુસકી, ગુટકો, કુલડી) તેવા બેથી વધારે અક્ષરોના શબ્દોમાં ઇ કે ઉ પછી હ્રસ્વ અક્ષર આવે તો એ બેઉ દીર્ઘ લખવા અને દીર્ઘ અક્ષર આવે તો એ બેઉ હ્રસ્વ લખવા. ઉદા. ખુશાલ, નીકળ, મૂલવ, વિમાસ, મજૂર, ખજૂર, દુકાળ, સુતાર, તડૂક, કિનારો.

અપવાદ ૧ : વિશેષણ પરથી થતાં નામો તેમજ નામ પરથી બનતાં ભાવવાચક નામોમાં મૂળ જોડણી કાયમ રાખવી. ઉદા. ગરીબ -ગરીબાઈ,

વકીલ - વકીલાત, ચીકણું -ચીકાશ - ચીકણાઈ, મીઠું - મીઠાઈ -મીઠાશ, જૂઠ - જૂઠું - જૂઠાણું, પીળું -પીળાશ.

(નોંધ : સંસ્કૃત તત્સમ શબ્દોને આ નિયમ લાગુ નથી પડતો, વ્યંજનવાળો 'ઇ' હ્રસ્વ રહી શકે. વેધી-વેધિત્વ, અભિમાની-અભિમાનિત્વ, પણ સમાસ થતો હોય તો વિકલ્પ સ્વીકારવો : વિદ્યાર્થી/વિદ્યાર્થિમંડળ કે વિદ્યાર્થી-મંડળ, શાસ્ત્રી/શાસ્ત્રિસદન કે શાસ્ત્રી-સદન, સ્વામિદ્રોહ કે સ્વામી-દ્રોહ, પ્રાણિવિદ્યા કે પ્રાણી-વિદ્યા. દીર્ઘ રાખવા વચ્ચે નાની '-' રેખા રાખવી.)

૨૩. ચાર અથવા એનાથી વધારે અક્ષરોના શબ્દોમાં આદિ ઇ કે ઉ હ્રસ્વ લખવા. ઉદા. મિજલસ, હિલચાલ, કિલકિલાટ, ખિસકોલી, ટિપણિયો, ટિચકારી

વિકલ્પ - ગુજરાત-ગૂજરાત. (જોકે હ્રસ્વ 'ગુ' વ્યાપક છે.)

નોંધ ૧ - આ જાતનો શબ્દ સમાસ હોય તો સમાસના અંગભૂત શબ્દોની જોડણી કાયમ રાખવી. ઉદા. ભૂલથાપ; બીજવર; હીણકમાઉ; મીઠાબોલું.

નોંધ ૨ - કૂદાકૂદ, બૂમાબૂમ, ભુલભુલામણી, એવા દ્વિર્ભાવથી થતા શબ્દોમાં દ્વિર્ભાવ પામતા પદની જોડણી જ કાયમ રાખવી.

*૨૪. પોતામાં અનુનાસિક (નાસિક્ય) કે અનનુનાસિક ઈ કે ઊ ધરાવતા પ્રાથમિક શબ્દો પરથી ઘડાતા શબ્દોમાં તથા ધાતુમાં કર્મણિ કે ભાવે પ્રયોગ અને પ્રેરકનાં રૂપોમાં પ્રાથમિક શબ્દ કે ધાતુની મૂળ જોડણી કાયમ ન રાખતાં નિયમ ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪ પ્રમાણે જોડણી કરવી. ઉદા. ભૂલ - ભુલામણી - ભુલવવું - ભુલાવું, કૂદ -કુદાકૂદ, શીખ - શિખાઉ - શિખામણ -શિખાડવું-શિખવાડવું (પણ શીખવવું), ઊઠ - ઉઠાઉ - ઉઠાડ - ઉઠાવ - ઉઠમણું, મૂક-મુકાણ - મુકાવું - મુકાવવું, સીંચ - સિંચાઈ - સિંચાવું - સિંચાવવું, હિંગલાણ - હિંગલાવું - હિંગલાવવું.

(નોંધ : ધાતુના અક્ષરો ગણતાં એનું સામાન્ય કૃદંતનું નહીં, પણ મૂળ રૂપ લેવું; જેમ કે ઊથલ(વું), મૂલવ(વું), ઉથલાવ(વું), તડૂક(વું), તડુકાવ(વું), તડુકા(વું).

(અપવાદ ૧ અને ૨ બિનજરૂરી છે)

૨૫. શબ્દના બંધારણમાં ઈ પછી સ્વર આવતો હોય તો એ ઈ હ્રસ્વ કરી સ્વરની પહેલાં ય ઉમેરીને લખવું. ઉદા. દરિયો, કડિયો, રેંટિયો, ફડિયો, ધોતિયું, માળિયું, કાઠિયાવાડ, પિયર, પિયળ, શિયળ, મહિયર, દિયર, સહિયર, પિયુ, પિયો; કરિયે, હસિયે, જોઇયે, જઇયે, લઇયે, ખાઇયે.

★૨૬. વિભક્તિ કે વચનના સ્વરાદિ પ્રત્યયો લગાડતાં કે સમાસ બનાવતાં શબ્દને એનો ઈ હોય તો શબ્દની મૂળ જોડણી વિકલ્પે નિયમ ૨૫ પ્રમાણે લખવી. ઉદા. નદી-નદીઓ કે નદિયો, સ્ત્રી-સ્ત્રીઓ કે સ્ત્રિયો, ખૂબી-ખૂબીઓ કે ખૂબિયો, બારી-બારીઓ કે બારિયો.

★૨૭. (ક) ગયેલું, થયેલું, સચવાયેલું, જોયેલું વગેરે જેવાં રૂપો જણાવ્યા પ્રમાણે લખવાં.

(કરીએ, છીએ, ખાઈએ, પ્રકારનાં દીર્ઘ 'ઈએ' વાળાં અસ્વાભાવિક રૂપો નિયમ ૨૫ પ્રમાણે નિરર્થક થઈ જાય છે, તેથી જતાં કરવાં. કારણ એ છે કે મૂળ પ્રત્યય 'ઇયે' છે, 'ઈએ' કદી નહીં.)

(ખ) જુઓ - જુવો, ધુઓ - ધુવો, ખુઓ - ખુવો, રુઓ - રુવો, એ જ પ્રમાણે જુએ - જુવે વગેરે લખવાં. એ રીતે મુઓ - મુવો.

(નોંધ : અકારાંત - આકારાંત - ઓકારાંત ધાતુઓનાં 'એલું' પ્રત્યયવાળાં રૂપો વચ્ચે 'ય' ઉમેરી ૨૭ (ક) પ્રમાણે લખવાં. ઉદા. ગયેલું, ગાયેલું, ખાયેલું, સમાયેલું, જોયેલું, રોયેલું વગેરે.)

(ગ) સૂવું, પીવું જેવાં ક્રિયાપદોમાં સુએ - સુઓ, પિઓ - પિયો, એ રીતે પિએ - પિયે.

૨૮. પૈસો, ચૌટું, પૈડું, રવૈયો એમ લખવું. પણ પાઈ, પાઉંડ, ઊડઈ, સઈ એવા શબ્દો દર્શાવ્યા પ્રમાણે લખવા.

★૨૯. સજા, જિંદગી, વણજારો, એમાં 'જ'; ગોઝારું, મોઝાર, એમાં 'ઝ'; સમજ (-ઝ), સાંજ(-ઝ), મજા (-ઝા)માં વિકલ્પ.

૩૦. આમલી - આંબલી, લીમડો-લીંબડો, તૂમડું-તૂંબડું, કામળી-કાંબળી, ડામવું-ડાંભવું, પૂમડું-પૂંભડું, ચાંદલો-ચાંલ્લો, સાડલો-સાલ્લો એ બંને રૂપો ચાલે.

૩૧. કહેવડાવવું-કહેવરાવવું, ગવડાવવું-ગવરાવવું, ઉડાડવું - ઉરાડવું, બેસાડવું - બેસારવું જેવાં પ્રેરક રૂપોમાં ડ અને ર નો વિકલ્પ રાખવો.

૩૨. કવિતામાં નિયમાનુસાર જોડણી વાપરી હ્રસ્વ દીર્ઘ બતાવનારાં ચિહ્નો વાપરવાં.

★૩૩. નિયમ ૨૨મામાં આ સમાઈ જાય છે એટલે જરૂર નથી, રદ કરવો. (ફૂદડીવાળા સંશુદ્ધ નિયમો છે.)

છેલ્લી સૂચના : જોડણી વિશે

જેઓનાં વ્યાકરણ રચાયેલાં મળે છે તેવી બધી પાલી પ્રાકૃતો અપભ્રંશ ભાષાઓના શબ્દોની જોડણી સંસ્કૃતભાષાની જેમ નિશ્ચિત થઈ ચૂકેલી છે, બાકી અત્યારે પૃથ્વીતલ ઉપરના પ્રદેશોની, તે તે પ્રદેશની, ભાષાઓ બોલાય છે એમ લખાતી નથી અને તેથી લખાય છે એમ બોલાતી નથી. આ વિષયમાં આપણે જાણિયે છિયે કે અંગ્રેજી ભાષાના શબ્દોની જોડણી અને એનાં ઉચ્ચારણ જુદાં પડે છે. આપણી સામે 'but = બટ, પરંતુ put = પુટ, do = ડૂ, પરંતુ go = ગો' આવો ઉચ્ચારભેદ મળે છે. વ્યંજનોને પણ ઉચ્ચારભેદ છે. અંગ્રેજી ભણવાનો આરંભ કરનારાંઓને એ ચીવટથી શીખવવામાં આવે છે અને બધાં આનંદપૂર્વક શીખે છે તથા તે તે શબ્દની જોડણી બરોબર યાદ રાખે છે, જ્યારે ભારતીય ભાષાઓમાં આટલી બધી તકલીફ સર્વથા નથી. 'બાલપોથી'થી લઈ સાતે ધોરણનાં 'પાઠ્યપુસ્તકો'માં આવતાં 'ઇ-ઈ, ઉ-ઊ' સ્વરો ધરાવતા શબ્દો જ ધ્યાનમાં રાખી લેવાના હોય છે, એઓને નિયમો સમઝાવવાના પ્રસંગ જ આવતા નથી. વ્યંજનોમાં 'શ-ષ-સ'ના પ્રાંતભેદે જુદાં ઉચ્ચારણ છે, પણ પાઠ્યપુસ્તકોમાં તત્સમ-તદ્ભવ શબ્દોમાં એ વ્યંજનો યાદ રાખવાના રહે છે, ભલે પોતાના પ્રદેશમાં એ કંઠ્ય 'સ઼' રીતે ઉચ્ચારવામાં આવતા હોય. 'ળ' તો સૌરાષ્ટ્રના સમુદ્રતટ નજીકના પ્રદેશોમાં અને મધ્યગુજરાતમાં 'ર*' તરીકે ઉચ્ચરિત થાય છે; વળી દક્ષિણ ગુજરાતમાં એ 'લ' છે, પણ બાળકો આરંભથી જ શીખતાં હોવાથી 'ળ' બરોબર લખે છે. અહીં આપણે મૂર્ધન્ય 'ડ' અને મૂર્ધન્યતર કિંવા તાલવ્ય 'ડ'ને જ લઇયે. શબ્દોના આરંભે એ શુદ્ધ મૂર્ધન્ય ઉચ્ચરિત થાય છે, પરંતુ શબ્દોની પોતાની અંદર વચ્ચે કે છેડે એકવડો આવતો હોય તો એ મૂર્ધન્યતર-તાલવ્ય છે. 'ઢ'ની પણ એ જ સ્થિતિ છે. અભ્યાસે કરતાં બાળકો ત્યાં ત્યાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ કરતાં જ હોય છે.

અંગ્રેજી તત્સમ શબ્દોમાં 'ઍ-ઑ' એવાં વિવૃત ઉચ્ચારણ છે, એ અવળી માત્રાથી લખવા-છાપવાનાં હોય છે એવા શબ્દો યાદ રાખવાના હોય છે જ ને ?

ભારતીય ઉપખંડની આર્યકુળની અર્વાચીન ભાષાઓમાં 'ગુજરાતી' ભાષા એના શિષ્ટ સાહિત્યથી હિંદી-મરાઠી-બંગાળી ભાષાઓની હરોળમાં માનભેર સ્થાન મેળવવા શક્તિમાન બની છે એને આંચ ન આવે એ રીતનું સમઝુ વિદ્વાનોનું લક્ષ્ય હોવું જોઇયે.

સવિનય જણાવું કે મેં મારા તરફથી ઉમેરવા જેવા નિયમોની ઉપેક્ષા કરી સમિતિએ સર્વાનુમતે સ્વીકારેલા સુધારાઓને જ સંમાનિત કર્યા છે. હૃદયની આવી નિરપેક્ષતાની વિદ્વાનો પાસે આશા રાખું છું. ઇતિ શમ્.

મધુવન, એલિસબ્રિજ
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૬

કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી

અનુક્રમ

જોડણી વિશે સરકારી ઠરાવ ૫

પરિશિષ્ટ : ૧ નિષ્કર્ષરૂપ જોડણીવ્યવસ્થા ૬

પરિશિષ્ટ : ૨ જોડણીનાં સંશુદ્ધ નિયમો ૧૧

પાયાનું વ્યાકરણ ૧૯

વર્ણાનુક્રમ ૩૧-૨૫૮

વર્ણ	**પૃષ્ઠ**				
અ	૩૧	છ	૭૯	પ	૧૩૧
આ	૩૪	જ	૮૩	ફ	૧૫૧
ઇ ઈ ઉ	૩૮	ઝ	૮૯	બ	૧૫૫
ઊ	૪૦	ટ	૯૧	ભ	૧૬૫
ઋ એ	૪૩	ઠ	૯૫	મ	૧૭૨
ઓ	૪૪	ડ	૯૬	ય	૧૮૭
ક	૪૫	ઢ	૯૯	ર	૧૮૮
ખ	૫૭	ત	૧૦૦	લ	૧૯૭
ગ	૬૨	થ	૧૦૬	વ	૨૦૬
ઘ	૬૭	દ	૧૦૮	શ	૨૨૧
ચ	૭૦	ધ	૧૧૬	ષ સ	૨૨૬
		ન	૧૨૧	હ	૨૪૯

પુરવણી : પાયાનો શબ્દસંગ્રહ ૨૫૯

સંક્ષિપ્તાર્થ

અ.	=	અવ્યવ	પ્રેરક	=	પ્રેરક પ્રયોગ
અર.	=	અરબી ભાષા	ફા.	=	ફારસી ભાષા
અ.ક્રિ.	=	અકર્મક ક્રિયાપદ	બ. વ.	=	બહુવચન
અં.	=	અંગ્રેજી ભાષા	ભૂ. કૃ.	=	ભૂતકૃદંત
કર્મક	=	કર્મક પ્રયોગ	લા.	=	લાક્ષણિક અર્થ
ચીની	=	ચીની ભાષા	વિ.	=	વિશેષણ
તુર્કી	=	તુર્કી ભાષા	સ.	=	ક્રિ. સકર્મક ક્રિયાપદ
નપું.	=	નપુંસક લિંગ	સર્વ.	=	સર્વનામ
પું.	=	પુલિંગ	સં.	=	સંસ્કૃત ભાષા
પોર્ચુ.	=	પોર્ચુગીઝ ભાષા	સ્ત્રી.	=	સ્ત્રીલિંગ-નારીજાતી
			મરા.	=	મરાઠી ભાષા

પાયાનું વ્યાકરણ

શબ્દના પ્રકાર

૧. નામ ૨. સર્વનામ ૩. વિશેષણ ૪. ક્રિયાપદ ૫. અવ્યય

૧. નામ– કોઈ પણ પ્રાણી, પદાર્થ, સ્થાન, સમય, ક્રિયા વગેરેની ઓળખ માટે આપેલી સંજ્ઞા એ **નામ**.

પ્રાણી : ઘોડો, ગાય, ભેંસ, માખી, કૂતરું, મચ્છર, માણસ

પદાર્થ : ખુરસી, બાંકડો, બારી, બારણું, જમીન, ખેતર, વાવ

સ્થાન : અમદાવાદ, મુંબઈ, રાણીબાગ, પુસ્તકાલય

સમય : કલાક, મિનિટ, સેકંડ, દિવસ, રાત, રવિવાર, સોમવાર, વરસ, મહિનો, કારતક, માગસર, જાનેવારી

ક્રિયા : ખાણી, પીણી, દોડ, રમત, ઊંઘ, ફટકો, માર

લાગણી : ભૂખ, તરસ, મરજી, ક્રોધ

૨. સર્વનામ– નામોને-નામને ઠેકાણે - બદલે બધાંને માટે વાપરી શકાય એવા શબ્દો એ **સર્વનામ**.

પુરુષવાચક : હું, તું, તે, આપણે, આપ

દર્શક : આ, એ, પેલું

સંબંધી : જે, જેવું, જેટલું, જેવડું, તેવું, તેટલું, તેવડું

અનિશ્ચિત : કોઈ, કાંઈ, કંઈ, સૌ

પ્રશ્નાર્થ : કોણ, કયું, શું

૩. વિશેષણ– નામની સંખ્યા તેમજ ગુણલક્ષણ બતાવનારા શબ્દો એ વિશેષણ.

સંખ્યા : એક, બે, ત્રણ, ચાર, ચૌદ, ચોવીસ, સો, હજાર; પહેલું, બીજું, ત્રીજું, ચોથું, ચૌદમું; એકવડું, બેવડું, ત્રેવડું, ચોવડું, બમણું, ત્રમણું, ચોગણું

ગુણલક્ષણ : સારું, નરસું, ઊંચું, નીચું, નાનું, મોટું, ગાંડું, ડાહ્યું, નબળું, જાડું, રાતું, પીળું, લીલું

૪. ક્રિયાપદ– વાક્યમાં ભૂત, વર્તમાન કે ભવિષ્ય કાળનો બોધ કરી, વાક્યની ક્રિયા આપી વાક્યને પૂર્ણ કરે એ **ક્રિયાપદ**.

ભૂતકાળ : કર્યું, કહ્યું, થયું, હતું, નાઠું, બેઠું, દીધું, આપ્યું
વર્તમાનકાળ : કરે છે, કહે છે, થાય છે, હોય છે, નાસે છે, બેસે છે, દે છે, આપે છે
ભવિષ્યકાળ : કરશે, કહેશે, થશે, હશે, નાસશે, બેસશે, દેશે, આપશે

૫. અવ્યય– વાક્યમાં વપરાતાં જેમાં કોઈ કાળે ફેરફાર થતો નથી તે શબ્દો એ **અવ્યય**.

ક્રિયાવિશેષણ : ત્યારે, ક્યારે, હમણાં, હવે, હમેશાં, કદી, જરૂર, બેશક, નક્કી, ખરેખર, પહેલાં, ખડખડ, અહીં, જ્યારે, જ્યાં, ત્યાં, જોકે
નામયોગી : સાથે, માટે, સારુ, ઉપર, અંદર, બહાર, પાસે, નજીક; વિશે, ખાતર
ઉભયાન્વયી : અને, ને, તથા, તમે, તેમજ, અથવા, કે, પણ, પરંતુ, તોપણ, એટલે, માટે, કારણ કે, કેમ કે
કેવળપ્રયોગી : અરે, રે, અહો, હાય, હાશ, અધધધ

વચન

આપણે હરકોઈ પ્રકારની વાત કરિયે છિયે ત્યારે કાં તો હરકોઈ એકની અથવા એકથી વધારેની, એટલે કે કાં **એકની**, કાં **બહુની**. આને **વચન** કહે છે.

વચન બે છે : **એકવચન** અને **બહુવચન**

એકવચનથી બહુવચનનો ભેદ આપણને 'ઓ' પ્રત્યયથી મળે છે; જેમકે

માણસ – માણસો
ઊંટ – ઊંટો

સૂચના : જ્યાં સ્વરૂપ ઉપરથી કે આસપાસના સંબંધ ઉપરથી બહુવચનનો બોધ થતો હોય તો ત્યાં બહુવચનને 'ઓ' લગાડવાની જરૂર રહેતી નથી, છતાં 'ઓ'વાળાં રૂપ વાપરી શકાય.

૧. અહીં દસ **માણસ (માણસો)** બેઠાં છે.
૨. ગાડીમાં ચાર **ઘોડા (ઘોડાઓ)** જોડ્યા છે.

વિશેષણો અને ક્રિયાપદોને 'ઓ' લગાડવામાં આવતો નથી; જેમ કે

૧. દસ માણસ **આવ્યાં.**

૨. ગાડીમાં ચાર ઘોડા **જોડ્યા.**

૩. લુચ્ચા લોક

જાતિ

જાતિ ત્રણ છે : નર જાતિ (પુંલિંગ), નારી જાતિ (સ્ત્રીલિંગ), નાન્યતર જાતિ (નપુંસક લિંગ)

નરજાતિ : નર હોય કે નરના જેવો બોધ કરે એ :
પુરુષ, નર, છોકરો, ઘોડો, બળદ, પાડો, કાગડો, બાંકડો, પવન, કળશો

નારીજાતિ : નારી હોય કે નારીના જેવો બોધ કરે એ :
સ્ત્રી, નારી, છોકરી, ઘોડી, ગાય, ભેંસ, કાગડી, પાટલી, હવા, કળશલી

નાન્યતર જાતિ : જે નર કે નારી ન હોય કે નર નારી જેવો બોધ કરતાં ન હોય તે **નાન્યતર** (બેમાંથી એકે નહિ) :
છોકરું, ઘોડું, વાછરડું, પાડું, કબૂતર, મેજ, વાવાઝોડું, માટલું

જાતિની સામાન્ય નિશાની :

નર જાતિમાં **ઓ**, નારી જાતિમાં **ઈ**, નાન્યતર જાતિમાં **ઉં.**

'ઓ' છેડાવાળાં નર જાતિનાં નામોને **'આ'** કરવાથી બહુવચન થાય : ઘોડા, છોકરા, બાવા, લોચા (છતાં ઘોડાઓ વગેરે પણ)

'ઉં' - છેડાવાળાં નાન્યતર જાતિનાં નામોને **'આં'** કરવાથી બહુવચન થાય : ઘોડાં, છોકરાં, ગધેડાં, ડોલચાં (છતાં છોકરાંઓ વગેરે પણ)

નામનાં રૂપાખ્યાન

નામ અને સર્વનામો તેના તે રૂપમાં ભાષામાં વપરાતાં નથી, પણ એમાં થોડોઘણો વિશેષ થયા કરે છે. આ વિશેષને **વિભક્તિઓ** કહે છે. આવી **સાત** વિભક્તિઓ છે અને એ દરેકને પોતાની નિશાની મોટે ભાગે છે; જેમ કે

વિભક્તિ	નિશાની (પ્રત્યય, અનુગ ને નામયોગી)
૧	૦
૨	૦ (જરૂર પડતાં 'ને' પણ)
૩	એ; થી; વડે
૪	ને; માટે, કાજે, વાસ્તે, સારુ

૫	થી, એથી, માંથી ; ઉપરથી, પાસેથી
૬	નું-નો-ની-નાં-ને
૭	એ, માં; વિશે, અંદર, ઉપર

ઘોડો શબ્દનાં રૂપાખ્યાન – નર જાતિ

વિભક્તિ	એકવચન	બહુવચન
૧	ઘોડો	ઘોડા(ઓ)
૨	ઘોડો ('ઘોડા'ને પણ)	ઘોડા(ઓ) ('ઘોડાઓને' પણ)
૩	ઘોડે, ઘોડાએ, ઘોડા વડે,થી	ઘોડાઓએ, ઘોડાઓ વડે,થી
૪	ઘોડાને, ઘોડા માટે વ.	ઘોડાઓને, ઘોડાઓ માટે વ.
૫	ઘોડાથી, ઘોડેથી, ઘોડામાંથી વ.	ઘોડાઓથી, ઘોડાઓમાંથી વ.
૬	ઘોડાનું-નો-ની-નાં-ને	ઘોડાઓનું-નો-ની-નાં-ને
૭	ઘોડે, ઘોડામાં, ઘોડા વિશે વ.	ઘોડાઓમાં, ઘોડાઓ વિશે વ.
(સંબોધનમાં)	ઘોડા	ઘોડાઓ

'ઘોડું' શબ્દનાં રૂપાખ્યાન : નાન્યતર જાતિ એકવચન નરજાતિ પ્રમાણે

	એકવચન	બહુવચન
૧-૨	ઘોડું	ઘોડાં, ઘોડાંઓ
૩	ઘોડાએ, ઘોડે, -વડે, થી	ઘોડાઓ વડે, થી
૪	ઘોડાને,-માટે	ઘોડાઓને, માટે
૫	(એકવચનમાં બાકીનાં	ઘોડાં(ઓ),થી,-માંથી
૬	નરજાતિ પ્રમાણે)	ઘોડાં(ઓ)નું
૭		ઘોડાં(ઓ)માં વગેરે

નાન્યતર જાતિમાં બહુવચનના 'ઓ' નો વિકલ્પ છે.

'ઓ' અને 'ઉ' જેને છેડે નથી, પણ બીજા સ્વર છે તેવાં નામોનાં રૂપાખ્યાન, પ્રત્યયો-અનુગો-નામયોગીઓથી સહેલાઈથી મળી રહે છે.

સર્વનામનાં રૂપાખ્યાન

ભાષામાં સર્વનામોનો ઉપયોગ ખૂબ વ્યાપક છે અને તેથી એનાં રૂપાખ્યાન ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવાં છે.

પહેલો પુરુષ સર્વનામ 'હું'

વિભક્તિ	એકવચન	બહુવચન
૧	હું	અમે, અમો
૨	મને	અમને, અમોને,

૩	મેં, મારે,	અમે, અમોએ, અમારે
૪	મને, મારે, મારા માટે વ.	અમને, અમારે, અમારે માટે વગેરે
૫	મારાથી, થકી	અમારાથી, થકી, અમોથી, થકી
૬	મારું	અમારું
૭	મારામાં	અમારામાં, અમમાં, અમોમાં

સાતમીનો 'એ' પ્રત્યય સર્વનામોમાં ખાસ વપરાતો નથી.

બીજો પુરુષ સર્વનામ 'તું'

વિભક્તિ	એકવચન	બહુવચન
૧	તું	તમે, તમો
૨	તને	તમને, તમોને
૩	તેં, તારે	તમે, તમોએ, તમારે
૪	તને, તારે માટે વ.	તમને, તમોને, તમારે, તમારે માટે વ.
૫	તારાથી, થકી	તમારાથી, થકી, તમોથી, થકી
૬	તારું	તમારું
૭	તારામાં	તમારામાં, તમોમાં વગેરે

અમોથી-તમોથીને સ્થાને અમથી, તમથી પણ; સાતમીમાં બહુવચનમાં અમમાં, તમમાં પણ વપરાય છે.

પહેલા - બીજા પુરુષનું બહુવચન 'આપણે'

વિભક્તિ	રૂપ
૧	આપણે
૨	આપણને
૩	આપણે, આપણથી
૪	આપણને, આપણા માટે વગેરે
૫	આપણાથી
૬	આપણું
૭	આપણામાં

બીજા પુરુષનું માનાર્થે 'આપ'

૧	આપ
૨	આપને
૩	આપે
૪	આપને, આપને માટે

૫	આપથી, આપનાથી
૬	આપનું
૭	આપમાં, આપનામાં

ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ 'તે'

વિ.	એકવચન	બહુવચન
૧	તે	તે, તેઓ
૨	તે, તેને	તે, તેને, તેઓ, તેઓને
૩	તેણે	તેઓએ, તેમણે
૪	તેને	તેઓને, તેમને
૫	તેથી, તેનાથી	તેઓથી, તેઓનાથી, તેમનાથી
૬	તેનું-નો-ની-નાં-ને	તેઓનું-નો-ની-નાં-ને તેમનું-નો-ની-નાં-ને
૭	તેમાં	તેઓમાં, તેઓનામાં, તેમનામાં

આમાંનાં તેમણે, તેમને, તેમનાથી, તેમનું, તેમનામાં આવાં વચ્ચે 'મ-' વાળાં રૂપ ખાસ કરી મનુષ્યોમાં – અને એમાં પણ કાંઈક આદર બતાવવાનો હોય ત્યાં જ સામાન્ય રીતે પ્રયોજાય છે. ''રસ્તામાં ગધેડાં મળ્યાં; કુંભાર તેમને હાંકતો હતો;'' આવો પ્રયોગ હાસ્યાસ્પદ અને તદ્દન અકુદરતી છે, 'જે' 'એ' 'આ' સર્વનામોમાં પણ આવો 'મ' વચ્ચે ઉમેરાયો હોય તેવાં રૂપ થાય છે – એના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જ ખ્યાલ રાખવો.

દર્શક સર્વનામો ''આ, એ''નાં રૂપ ઉપર પ્રમાણે થાય છે. 'પેલું' મોટે ભાગે વિશેષણની જેમ કોઈ નામ સાથે વપરાય છે. જ્યાં એકલું આવે ત્યાં એનાં રૂપ નરજાતિમાં 'ઘોડો' પ્રમાણે, નાન્યતર જાતિમાં 'ઘોડું' પ્રમાણે અને નારીજાતિમાં 'ઈ' લાગી ચાલુ નામો પ્રમાણે રૂપ થાય છે.

નોંધ : 'એ' દર્શક નામ છે, છતાં 'જે' વગેરેની પછી મુખ્ય વાક્યમાં 'તે' વગેરે સામાન્ય રીતે વપરાય છે ત્યાં 'એ' વગેરે પણ આવી શકે, પણ દર્શકનો ભાવ હોય ત્યાં 'તે' વગેરે આવી શકે જ નહિ.

સંબંધી સર્વનામોમાં 'જે'નાં રૂપ 'તે' પ્રમાણે થાય છે. જેવું જેટલું જેવડું – તેવું તેટલું તેવડું નાં રૂપ 'પેલું' જેમ થાય છે.

અનિશ્ચિત સર્વનામોમાં એકવચન - બહુવચને સરખાં રૂપ ચાલુ નામ-રૂપો જેમ જ કરવાં; જો કોઈ નામ સાથે વપરાય તો વિશેષણ જેવી દશામાં રહે.

પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ કોણ (માત્ર માનવ પ્રાણી માટે), માનવેતર માટે શું

વિભક્તિ	એકવચન
૧	કોણ
૨	કોને
૩	કોણે, કોનાથી
૪	કોને, કોના,-ને માટે
૫	કોનાથી
૬	કોનું-નો-ની-નું-ને
૭	કોનામાં

'ખરું જોતાં 'કોણ' ૧ લીનું જ જૂનું રૂપ છે અને બાકીનાં 'કયા' ના વિસ્તારનાં જ પ્રયોજાય છે.

પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ **કયું**

નર નારી નાન્યતર જાતિમાં એનાં ત્રણ સ્વરૂપ છે : નર—કયો, નારી—કઈ, નાન્ય. — કયું

'કયો' 'કઈ' 'કયું' આવા સ્વરૂપમાં સાતે વિભક્તિનાં રૂપાખ્યાન નામો પ્રમાણે થાય છે અને મોટે ભાગે વિશેષણ જેવો પ્રયોગ છે, જ્યારે સર્વનામ જેવી દશા હોય ત્યારે એકવચન-બહુવચનમાં બીજી વિભક્તિથી કોને, કોણે, કોને – કોના,-ને માટે, કોનાથી, કોનું, કોનામાં ત્રણે જાતિમાં સરખી રીતે વપરાય છે. વળી કેને, કેણે, કેને-કેના,-ને માટે, કેનાથી, કેનું, કેનામાં પણ આ પ્રમાણે પ્રયોજાય છે.

'શું'ની સ્થિતિ પણ વિશેષણ જેવી છે, પણ બહુવચનમાં 'ઓ' નથી લાગતો. એનાં સર્વનામ તરીકે ત્રણે જાતિમાં બીજી વિભક્તિથી ઉપર 'કોણ'-માં છે એવાં :

શાને, શેણે, શાને-શાના, શેને-શેના,-ને માટે, શાના-શેનાથી, શાનું-શેનું, શામાં, શેનામાં આવાં રૂપ સામાન્ય છે.

વિશેષણો

વિશેષણો સંખ્યાવાચક હોય કે ગુણલક્ષણવાચક હોય, એ નામની પહેલાં આવતાં હોઈ કોઈ રૂપાખ્યાન થાય નહિ. જેટલાં 'ઉં' છેડાવાળાં વિશેષણ છે તેને એકવચનમાં નર - નાન્યતરમાં 'આ' અને બહુવચનમાં નરજાતિમાં 'આ', પણ નાન્યતર જાતિમાં 'આં' થાય છે.

એકવચન	બહુવચન
નર - **સારા** ઘોડાને	**સારા** ઘોડાઓને
નાન્ય. - **સારા** ઘોડાને	**સારાં** ઘોડાં(ઓ)ને

વિશેષણો કોઈ વાર એકલાં વાપરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે એનાં રૂપાખ્યાન નામ પ્રમાણે જ થાય છે.

ક્રિયાપદ

ક્રિયાના જગતમાં ભૂતકાળ વર્તમાનકાળ અને ભવિષ્યકાળ એવા ત્રણ કાળ છે : આમાં—

વર્તમાનકાળ— અત્યારની કે આજના સમયની વાત બતાવે એ **વર્તમાનકાળ**; જેમકે છોકરો વાંચે છે.

ભૂતકાળ— જે થઈ ગયેલી ક્રિયા બતાવે તે. અત્યાર પહેલાંની હોય કે એનાથી ક્યાંય જૂના સમયમાં ચાલી જતી હોય તો એ **ભૂતકાળ**; જેમકે છોકરે ચોપડી વાંચી, છોકરે ચોપડી વાંચેલી

ભવિષ્યકાળ— અત્યાર પછીની કે પછીના કોઈ પણ દૂર સુધીના સમયના ગાળાની વાત હોય એ **ભવિષ્યકાળ**; જેમકે છોકરો વાંચશે.

ગુજરાતીમાં ત્રણેનાં જુદાં જરૂરી રૂપ ચાલુ છે. ક્રિયાપદોનાં ત્રણ પુરુષ અને બે વચન હોય છે.

વર્તમાનકાળ— 'કર'નાં રૂપાખ્યાન

પુરુષ	એકવચન	બહુવચન
૧	(હું) કરું છું	(અમે) કરિયે છિયે
૨	(તું) કરે છે	(તમે) કરો છો
૩	(તે, આ, એ) કરે છે	(તેઓ, આઓ, એઓ) કરે છે

ભૂતકાળ— 'જમ'નાં રૂપાખ્યાન

પુરુષ	એકવચન	બહુવચન
૧	(હું) જમ્યો	(અમે) જમ્યા
૨	(તું) જમ્યો	(તમે) જમ્યા
૩	(એ) જમ્યો	(એઓ) જમ્યા

ભૂતકાળનાં ગુજરાતી રૂપ વિશેષણ જેવાં હોઈ જાતિ પ્રમાણે બદલે, તેથી નારી જાતિમાં " (હું-અમે-તું-તમે-એ-એઓ) જમી " આમ રૂપ થાય, જ્યારે નાન્યતર જાતિમાં —

૧	(હું) જમ્યું	(અમે) જમ્યાં
૨	(તું) જમ્યું	(તમે) જમ્યાં
૩	(એ) જમ્યું	(એઓ) જમ્યાં

વધુ જૂનો સમય હોય તો 'જમેલું (વિકારક)' જમેલ (અવિકારક)

ભવિષ્યકાળનાં રૂપ 'ઈશ' પ્રત્યય લાગીને થય છે :

૧	(હું) જમીશ	(અમે) જમીશું, જમશું
૨	(તું) જમીશ, જમશે	(તમે) જમશો
૩	(એ) જમશે	(એઓ) જમશે

નાન્યતર જાતિએ બહુવચનમાં

૧	(અમે) જમીશું, જમશું
૨	(તમે) જમશો
૩	(એઓ) જમશે (એ.વ. જેવું)

આ ત્રણ કાળ ઉપરાંત **આજ્ઞાર્થ** આપણે ત્યાં છે, જેનાં **વર્તમાન આજ્ઞાર્થ** અને **ભવિષ્ય આજ્ઞાર્થ** એવા બે ભેદ છે : માત્ર **બીજા પુરુષ**નાં જ રૂપ પ્રચારમાં છે :

	એકવચન	બહુવચન
વર્ત.આજ્ઞાર્થ ૨	કર	કરો
ભવિષ્ય.આજ્ઞાર્થ ૨	કરજે	કરજો

પ્રયોગ

ક્રિયાપદના બે પ્રયોગ છે :

જ્યારે ક્રિયાનો આધાર કર્તા ઉપર હોય ત્યારે **કર્તરિ પ્રયોગ** :

હું કરું છું	છોકરો વાંચે છે
હું જમ્યો	છોકરો જમ્યો
હું જમીશ	છોકરો જમશે

જ્યારે ક્રિયાનો આધાર કર્મ ઉપર હોય ત્યારે **કર્મણિ પ્રયોગ** :

મારાથી કામ કરાય છે	છોકરાથી ચોપડી વંચાય છે
મેં કામ કર્યું	છોકરે ચોપડી વાંચી
અથવા	અથવા
મારાથી કામ કરાયું	છોકરાથી ચોપડી વંચાઈ
મારાથી કામ કરાશે	છોકરાથી ચોપડી વંચાશે

કર્મ લેનારાં ક્રિયાપદો એ **સકર્મક ક્રિયાપદો.**

કર્મ નથી લેતાં એવાં ક્રિયાપદો એ **અકર્મક ક્રિયાપદો.**

અકર્મક ક્રિયાપદોનો કર્મણિ પ્રયોગ નથી થતો, પણ માત્ર ભાવે પ્રયોગ થાય :

મારાથી જવાય છે.	છોકરાથી જવાય છે.
મારાથી જવાયું.	છોકરાથી જવાયું.
મારાથી જવાશે.	છોકરાથી જવાશે.

કર્મણિ કે ભાવે પ્રયોગમાં કર્તાની ત્રીજી વિભક્તિમાં 'થી' આવે છે; અપભ્રંશ દ્વારા મળેલાં સંસ્કૃતોત્થ કર્મણિ ભૂતકૃદંતોમાં જ કર્તાની શુદ્ધ ત્રીજી વિભક્તિ થાય છે : મેં કર્યું વગેરે.

કર્મણિ પ્રયોગમાં કર્મ પહેલી વિભક્તિમાં આવે છે.

ક્રિયાપદનાં કૃદંત

ક્રિયામાં કાળનો અર્થ હોય ને છતાં સંપૂર્ણ ક્રિયાપદ ન હોય એવાં રૂપ **કૃદંત** કહેવાય છે :

પહેલું ભૂતકૃદંત	કર્યું
બીજું ભૂતકૃદંત	કરેલું, કરેલ
સામાન્ય કૃદંત	કરવું
સંબંધક કૃદંત	કરી, કરીને
કર્તૃવાચક કૃદંત	કરનાર, કરનારું
વર્તમાન કૃદંત	કરતું

આ કૃદંતોમાંથી પહેલું - બીજું ભૂતકૃદંત ભૂતકાળ બનાવવાને પણ મુખ્ય ક્રિયાપદ તરીકે વપરાય છે; 'કર્યો' 'જમ્યો' વગેરેમાં એ સ્પષ્ટ છે. 'કરેલું' 'કરેલ' વધુ જૂની ક્રિયા બતાવે છે. વર્તમાન કૃદંતનો ઉપયોગ પણ બહુ જ જૂની નિયમિત ક્રિયા બતાવવા થાય છે : "હું કામ કરતો." 'નથી'ની સાથે તો એ વર્તમાનકાળમાં પણ વપરાય છે; જેમકે "હું કરતો નથી."

શુદ્ધ કાળો ઉપરાંત મિશ્રકાળોમાં ભૂત કૃદંત અને વર્તમાન કૃદંતનો ઉપયોગ થાય છે.

અવ્યયો

અવ્યયોના ચાર પ્રકાર ઉપર આવ્યા છે. એમાં બહુ જ જરૂરી ખાસ જાણવા જેવું નથી.

મૂળ શબ્દો ઉપરથી બનતા નવા શબ્દ

"પાયાનો શબ્દકોશ" જોવાથી માલૂમ પડશે કે પાયાનો શબ્દ મુખ્ય આપવામાં આવ્યો છે અને એના પછી એમાંથી થતા શબ્દ આપવામાં આવ્યા છે. આના મુખ્ય બે વિભાગ છે :

૧. ક્રિયાવાચક રૂપોને લાગતા પ્રત્યય.

૨. નામ, વિશેષણ, સર્વનામ અને કોઈક વાર અવ્યયોને પણ લાગતા પ્રત્યય

૧. ક્રિયાવાચક રૂપોને લાગતા પ્રત્યય

કર્તાના અર્થમાં :

ઐયું (વિ.) : કરવૈયું, દશૈયું

ઐયો (નર.) : ગવૈયો, ઘડવૈયો, ભવૈયો, તરવૈયો, લડવૈયો, ગે(-ઘે)રૈયો, બજવૈયો

અણું (વિશે.) : મારકણું, બોલકણું, કરડકણું

ક્રિયાવાચક :

અક (નારી.) : આવક, જાવક, બેઠક

આઈ (નારી.) : ચડાઈ, લડાઈ, લંબાઈ, ચોડાઈ

આમણ (નારી.) : શિખામણ, મથામણ

આમણ (નાન્ય.) : ઘડામણ, શિવડામણ, દળામણ

આમણી (નારી.) : ઘડામણી, પધરામણી, પહેરામણી

આવટ (નારી.) : સજાવટ, રુકાવટ, ફાવટ, બનાવટ

આટ (નર.) : ગભરાટ, મલકાટ, ચળકાટ

અણ (નાન્ય.) : વેચાણ, મંડાણ, લખાણ

ણૂક (નારી.) : નિમણૂક, વર્તણૂક

આવ (નર.) : દેખાવ, ઢોળાવ, ચડાવ

ત (નારી.) : રમત, ગમત

તર (નારી. નાન્ય.): ભણતર, ગણતર, ઘડતર

તરી (નારી.) : ગણતરી, ભરતરી

અણું (નાન્ય.) : ભરણું, ગળણું, દળણું, દેણું, લેણું

આણી (નારી.) : ચાળણી, કરણી, ઉતરણી, માગણી, લાગણી, બેસણી, રહેણી, વાવણી

અણ (નાન્ય.) : ચલણ, વલણ, ધાવણ, લેણ, દેણ

આણ (નાન્ય.) : ચડાણ, ઉતરાણ, ભેલાણ

આઉ (વિશે.) : ચડાઉ

૨. નામ વગેરેને લાગતા પ્રત્યય

સ્વામીપણું (વિશે.) :

મંત - વંત : બુદ્ધિમંત, શ્રીમંત, ભગવંત, ધનવંત

આળું : છોગાળું, રૂપાળું, લટકાળું

ઈલું : ઝેરીલું, ખારીલું, હોંશીલું, રંગીલું
આઉ : વગડાઉ, અડબાઉ, ગરજાઉ

ભાવવાચક (નામ) :
આઈ (નારી) : મોટાઈ, લુચ્ચાઈ, ચતુરાઈ, ઊંચાઈ
આશ (નારી) : ખારાશ, ખટાશ, કડવાશ, તૂરાશ, મીઠાશ, તીખાશ, કાળાશ, રતાશ
આણ (નાન્ય.) : લંબાણ, ઊંડાણ, નીચાણ, ઊંચાણ, ટૂંકાણ, ફરસાણ
પ (નારી) : મોટપ, ઊણપ, ભોંઠપ
પો (નાર) : બુઢાપો, રંડાપો, અંધાપો
મ (નારી) : નાનમ, મોટમ
પણ (નાન્ય.) : શાણપણ, ડહાપણ, ઘડપણ
વટ : ઝિણવટ, જુનવટ

આ અર્થમાં બધાં જ વિશેષણોને ‘પણું’(નાન્ય.) લગાડી શકાય છે.

લઘુતાવાચક (નામ) :
ઓ : વામણો, રામણો
ઈયો : મોતિયો, ખડિયો, ઘડિયો
લું (જરૂર પ્રમાણે લો, લી) : મૃગલું, બેડલું, પાટલો, ચોટલી, ગાડલું, હાંડલું
વું (જરૂર પ્રમાણે વો) : ઝાડવું, છોડવો, લાડવો, ઘાડવો
કું (જરૂર પ્રમાણે કો) : પોટકું, લોટકો
ડું (જરૂર પ્રમાણે ડો, ડી) : છાંયડો, ભાયડો, બાઈડી

આપણે ત્યાં અરબી, ફારસી પ્રત્યયો પણ લાગી શબ્દરૂપ મળ્યાં છે :

સ્વામીપણું (વિશે.) :
યાર : હોશિયાર, મુખત્યાર
વાર : ઉમેદવાર, તકસીરવાર
દાર : દુકાનદાર, ફોજદાર, સૂબેદાર

ને લગતું (વિશે.) :
ઈ : જંગલી, શહેરી, હિંદી, ફારસી, ઈશાઈ

ભાવવાચક (નામ) :
ઈ (નારી) : હોશિયારી, ચાલાકી, ખૂબી, દોસ્તી, કારીગરી, બાદશાહી, ફકીરી

પાયાનો ગુજરાતી શબ્દકોશ

અ

અકબંધ વિ. આખું, વગર ખોલેલું કે તોડેલું

અકરાંતિયું વિ. ખૂબ ખૂબ ખાનારું

અકસીર [અર.] વિ. સચોટ પરિણામ લાવે એવું, રામબાણ

અકસ્માત [સં.] પું. અણધાર્યો બનાવ

અકળાવું અ. ક્રિ. ગભરાઈ કંટાળી જવું

અકાળ [સં.] વિ. કવેળાનું

અક્કડ વિ. વળે નહિ એવું

અક્કલ [અર.] સ્ત્રી. બુદ્ધિ

અક્કેક(-કું) વિ. દરેક; એક પછી એક

અક્ષર [સં.] પું. વર્ણમાળાનો એકલો સ્વર કે વ્યંજન સહિતનો સ્વર

અખતરો [અર.] પું. અજમાયેશ, પ્રયોગ

અખત્યાર [અર.] પું. સત્તા; પસંદગી

અખબાર [અર.] પું. છાપું

અખંડ [સં.] વિ. આખું

અખાજ નપું. ન ખાવા જેવી ચીજ; [લા.] માંસાહાર

અખાડો પું. કસરતશાળા; રામાનંદી નાગા બાવાઓનો મઠ

અગડ સ્ત્રી. કોઈ પણ ચીજ ખાવા પીવા પહેરવાના સોગંદ લેવા એ, આખંડી, બાધા

અગત્ય સ્ત્રી. જરૂરિયાત

અગાઉ અ. પૂર્વે, પહેલાં, જૂના સમયમાં

અગાડી અ. આગળથી; સામે; અગાઉ

અગાશી સ્ત્રી. ધાબા ઉપરની ખુલ્લી જગ્યા

અગોચર [સં.] વિ. પગ મૂકવામાં ભય લાગે એવી જગ્યા

અઘરું વિ. મુશ્કેલીભરેલું

અચરજ(-ત) સ્ત્રી. નવાઈ, અચંબો

અચ્છેર વિ. અડધો શેર

અછૂત [હિં.] વિ. અડકતાં નાહવું પડે એમ મનાતું એવી – હરિજન જાતિનું

અજબ [અર.] વિ. નવાઈ ઉપજાવે એવું

અજમાવવું સ.ક્રિ. અખતરો કરી જોવો

અજવાળવું સ.ક્રિ. માંજવું; પ્રકાશ કરવો

અજવાળિયું નપું. ચંદ્રની કલા જેમાં વધે છે તે પખવાડિયું, સુદિ

અટક સ્ત્રી. અવટંક, કુલસંજ્ઞા

અટકવું અ.ક્રિ. થોભી જવું. **અટકણ-(-ણિયું)** નપું. ટેકો; ઠેસી. **અટકાયત** સ્ત્રી. રુકાવટ. **અટકાવ** પું. રુકાવટ; અચાલો. **અટકાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) અટકે એમ કરવું

અટકળ સ્ત્રી. કલ્પના, અનુમાન

અટામણ નપું. રોટલી વણવા માટે વપરાતો કોરો લોટ

અઠવાડિયું નપું. સાત વારનો ગાળો, સપ્તાહ. -ક નપું. સાપ્તાહિક

અઠંગ વિ. [લા.] પહોંચેલ, ઉસ્તાદ
અડકવું સ.ક્રિ. સ્પર્શ કરવો, અડવું
અડચણ સ્ત્રી. હરકત, આડચ
અડદાવો પું. છૂંદાયા-કચડાયાથી નરમ થઈ જવાપણું
અડપલું વિ. તોફાની; નપું. તોફાન, અટકચાળું
અડબડિયું નપું. લથડિયું
અડબાઉ વિ. જંગલી (વનસ્પતિ), એની મેળે ઊગેલું
અડસટ્ટો પુ. અંદાજ, શુમાર
અડાબીડ વિ. [લા.] ખૂબ ખૂબ મોટું
અડાળી સ્ત્રી. ઢાંકેલું એકઢાળિયું
અડિયલ વિ. હાલતાં અટકી પડવાના સ્વભાવનું (ઢોર)
અડ્ડો પું. ભેળા મળી પડી રહેવાની જગ્યા
અઢળક વિ. ઘણું જ ઘણું, પુષ્કળ
અઢેલવું સ.ક્રિ. આધાર લઈ રહેવું
અણવર પું. લગ્નમાં વરરાજાનો સહાયક
અણસાર સ્ત્રી. (મનુષ્યની આકૃતિમાંનું મોઢા ઉપરનું) મળતાપણું
અણી સ્ત્રી. વસ્તુનો ટોચદાર છેડો
અણુ [સં.] પું. બારીકમાં બારીક કણ. **૦બૉમ્બ** (+અં.) પું. અતિભયાનક પ્રકારનો વૈજ્ઞાનિક વિનાશક ગોળો
અતડું વિ. ન ભળે એવા સ્વભાવનું
અત્તર [અર.] નપું. સુગંધી અર્ક
અત્યારે અ. આ જ સમયે, હમણાં
અદબ [અર.] સ્ત્રી. વિનયપૂર્ણ મર્યાદા
અદાવત [અર.] સ્ત્રી. વેર, દુશ્મનાવટ
અદેખું વિ. બીજાંની ચડતી ન સાંખી શકે એવું, ઈર્ષ્યાખોર
અદ્ધ(-ધ્ધ)ર અ. હવામાં લટકતું હોય એમ. **૦પદ્ધ(-ધ્ધ)ર** અ. તદ્દન અદ્ધર
અધમ [સં.] વિ. નીચ, હલકટ વૃત્તિનું
અધૂરું વિ. અપૂર્ણ, ઊણું. **અધૂરિયું** વિ. અધૂરે માસે જન્મેલું (બાળક)
અધેલી સ્ત્રી., (**-લો**) પું. અડધા રૂપિયાનો સિક્કો
અધ્ધર, ૦પધ્ધર અ. જુઓ 'અદ્ધર'.
અનસખડી સ્ત્રી. ચાસણીવાળી ખાદ્ય સામગ્રી (પુષ્ટિમાર્ગીય મંદિરોમાં)
અનાડી વિ. ખૂબ ખૂબ તોફાની
અનાથ [સં.] વિ. આધાર-ઓથ વિનાનું
અનામત વિ. થાપણે મૂકેલું; અલગતા જાળવતું. સ્ત્રી. થાપણ
અનુભવ [સં.] પું. જાતમાહિતી–જાતવાપર વગેરે સ્થિતિ
અનુમાન [સં.] નપું. અટકળ, ધારણા
અનુવાદ [સં.] પું. તરજૂમો, ભાષાંતર
અને અ. (ઉભયાન્વયી) તથા
અન્ન [સં.] નપું. અનાજ, ધાન્ય
અપચો પું. અજીર્ણ, બદહજમી
અપજશ(-સ) પું. બદનામી
અપમાન [સં.] નપું. અનાદર ભરેલું વર્તન

અપવાદ [સં.] પું. વિકલ્પ; [લા.] આળ
અપશુકન નપું. ખરાબ શુકન
અપાસરો પું. જૈન સાધુઓને રહેવાનું સ્થાન, ઉપાશ્રય
અફવા [અર.] સ્ત્રી. મૂળમાથા વિનાની ઊડતી ખબર
અભાવો પું. અરુચિ; અણગમો
અભિપ્રાય [સં.] પું. મતલબ; મત
અભિમાન [સં.] નપું. ગર્વ
અભ્યાગત [સં.] વિ. [લા.] માન્ય ભિખારી
અભ્યાસ [સં.] પું. મહાવરો; શિક્ષણ
અમથું વિ. કારણ વિનાનું; નકામું
અમર [સં.] વિ. કદી ન મરે એવું
અમરાઈ સ્ત્રી. આંબાવાડી
અમલ [અર.] પું. સત્તા, અધિકાર, નપું. અફીણ
અમી નપું. અમૃત; [લા.] રસકસ
અરધું વિ. અર્ધ, અડધું, આખાના બે ભાગમાંનું તે તે એક
અર્થ [સં.] પું. હેતુ; સમઝૂતી; પૈસો
અલગ વિ. જુદું રહેલું - પડેલું; જુદું
અવકૃપા સ્ત્રી. ઇતરાજી
અવતાર [સં.] પું. દેહધારણ; જન્મારો
અવધિ [સં., પું.] સ્ત્રી. હદ, મુદત
અવસાન [સં.] નપું. મોત
અવસ્થા [સં.] સ્ત્રી. દશા; ઉંમર
અવળું વિ. ઊંધું; ઊલટા સ્વભાવનું
અવાચક [સં.] વિ. વાણી બંધ થઈ ગઈ હોય એવું; બેભાન
અવાજ [ફા.] પું. મોટો ધ્વનિ-અવાજ
અવેજ પું. સાટા જેટલી કિંમતનો માલ; **અવેજી** સ્ત્રી. નોકરી વગેરેમાં એકને બદલે બીજાનું આવવું
અસર [અર.] સ્ત્રી. સારી માઠી લાગણી-પ્રભાવ-છાપ વગેરેની વૃત્તિ
અસલ [અર.] વિ. મૂળ; ખૂબ જૂનું. **—લી** વિ. જૂના સમયનું
અસીલ [અર.] પું. જે માણસે વકીલ રાખ્યો હોય તે - એ વકીલના સંબંધમાં સંજ્ઞા પામેલો, કુળ
અસ્ત્રો [ફા.] પું. વાળ કાઢવાનું હથિયાર, સજિયો, અસ્તરો
અહં પું., નપું. અહંકાર. **૦કાર** [સં.] પું. અભિમાન. **૦કારી** [સં.] વિ. અભિમાની, ગર્વીલું
અહીં(-હિં)યાં અ. આ ઠેકાણે
અળગું વિ. અલગ રહેલું; દૂર રહેલું
અળાઈ સ્ત્રી. ઉનાળાની ગરમીમાં શરીરે થતી ચૂમકી-બારીક ફોલ્લી
અંક [સં.] પું. આંકડો, સંખ્યાનું ચિહ્ન
અંકુર [સં.] પું. કોંટો, ફણગો
અંકુશ [સં.] પું. કાબૂ; તાબો
અંકોડો પું. ધાતુનો બેઉ છેડે વળેલો સળિયો; મોટી કડી
અંગ [સં.] નપું. શરીરનો પ્રત્યેક અવયવ, શરીરનો તે તે ભાગ
અંગાર [સં.] (**—રો**) પું.; અગ્નિનો ટાંડો, સળગતો કોયલો
અંગૂછો પું. શરીર લૂંછવાનો લૂગડાનો ટુકડો, ટુવાલ

અંગૂઠો પું. હાથ-પગનું પહેલું મોટું આંગળું

અંજલિ [સં.,પું.] સ્ત્રી. ખોબો

અંજળ નપું. (૦**પાણી**) નપું., બ.વ. દાણોપાણી; (લા.) લેણાદેવી

અંત [સં.] પું. છેડો. **અંતિયું** વિ. મોત આવી પડે ત્યાં સુધી ખાનારું કે કામ કરનારું, મરણિયું

અંતર નપું. કોઈ બે સ્થાન વચ્ચેના છેટાપણાનો ગાળો; મન, **અંતરિયાળ** અ. દૂરદૂર, નિર્જન

અંદર [ફા.] અ. માંહે

અંદાજ [ફા.] શુમાર, અડસટ્ટો

અંધારું નપું. અંધકાર, પ્રકાશનો અભાવ

અંધેર નપું. કાયદો નથી રહ્યો એવી અંધાધૂંધીની સ્થિતિ

અંબોડો પું. માથા ઉપરના વાળની વેણી

અંશ [સં.] પું. ભાગ, હિસ્સો

આ

આ સર્વ. સામે રહેલું

આઈ સ્ત્રી. આતાની પત્ની, પ્રપિતામહી; દેવી; [મરાઠી] મા

આઉ નપું. દૂધાળાં ઢોરનું થાન

આક(૦**ડો**) પું. એ નામની વનસ્પતિ

આકરું વિ. ખૂબ મુશ્કેલ; મોંઘું; સખત

આકળું વિ. ખૂબ આકુલ; અધીરું, ઉતાવળું

આકાર [સં.] પું. ઘાટ, આકૃતિ

આકાશ [સં., પું.], નપું. ગગન, આભ

આખડવું અ.ક્રિ. ઠોકર ખાવી; રખડવું; લડી પડવું

આખડી સ્ત્રી. અગડ, બાધા

આખલો પું. ખસી ન કરેલો જુવાન ખૂંટ—બળદ

આખું વિ. ન તૂટેલું; અકબંધ, અખંડ

આગ સ્ત્રી. અગ્નિ; લાહ્ય. **–ગિયો** પું. પ્રકાશ આપતું પતંગિયું, જુવારનો એક રોગ

આગલું વિ. મોખરાનું રહેલું; પહેલાંનું

આગ(**–ગુ**)**વું** વિ. અલાયદું, અનન્ય પ્રકારનું, વિશિષ્ટ

આગળ અ. આગલા ભાગમાં; અગાઉ; હવે પછી મોડે

આગળો(**–ળિયો**) પું. બારણાની નાની ભોગળ

આગાહી [ફા.] સ્ત્રી. ભવિષ્યના બનાવનું સૂચન

આઘાત [સં.] પું. ફટકો; (લા.) માનસિક દુઃખની લાગણી

આઘું વિ. દૂરનું-છેટાનું. ૦**પાછું** વિ. આમથી તેમ; (લા.) ખોટું-ખરું

આચાર [સં.] પું. વર્તન, રીતભાત; વર્તણૂક; રૂઢિ, પારંપરિક નિયમ

આછરવું અ.ક્રિ. પ્રવાહીમાંના કસ્તરનું તળે બેસી જતાં પ્રવાહીનું સ્વચ્છ થવું

આછું વિ. પાંખું; પાતળું-ઝીણું

આજ(–જે) અ. આ ચાલુ દિવસે

આજીજી [અર.] સ્ત્રી. કાલાવાલા, વિનંતિ

આજ્ઞા [સં.] સ્ત્રી. હુકમ, ફરમાન

આટલું સર્વ. નક્કી પ્રમાણના કદ–જથા–સમય જેટલું

આડ સ્ત્રી. કપાળમાંનું આડું તિલક; પિયળ

આડ પું. કપાસ ફોલવાને માટે ઊભી કરેલી જગ્યા

આડણી સ્ત્રી. રોટલી વણવા માટેનો ચકલો

આડત [અર.] સ્ત્રી. વેપારીના વતી કામ કરવું એ; એજન્સી; દલાલી. **–તિયો** પું. એવો કામ કરનાર, એજન્ટ

આડું વિ. વચ્ચે આવી રહેલું; સીધું નહિ એવું; નપું. મોટી આડી. **આડી** સ્ત્રી. છાપરામાં આધાર માટે નખાતા આડા વળા. **આડસર** નપું. છાપરાનો મોભ. **આડોપું** નપું. કોઈના કામમાં સહાયક થવું એ

આણ સ્ત્રી. આજ્ઞા; પ્રતિજ્ઞા, સોગંદ

આણવું સ.ક્રિ. લઈ આવવું. **આણું** નપું. પિયરથી નવી વહુને તેડી આવવાનો વિધિ

આતુર [સં.] વિ. અધીરું, ઉત્સુક

આતો પુ. દાદાનો બાપ, પ્રપિતામહ; દાદો.

આત્મા [સં.] પું. જીવ

આથડવું અ.ક્રિ. ભટકાવું, અથડાવું; રખડવું

આથમવું અ.ક્રિ. સૂર્ય વગેરેનું દેખાતા બંધ થવું

આથમણું વિ. જે દિશામાં સૂર્ય-ચંદ્ર વગેરે આથમે છે તે દિશા તરફનું, પશ્ચિમ દિશાનું

આ(-આં)થવું સ.ક્રિ. મીઠું મરચું વગેરે ચડાવી આથણાં બનાવવાં; આથો આવે એવી રીતે લોટ વગેરે પલાળવા. **આ(-આં)થણું** નપું. એ રીતે તૈયાર કરેલું સંધાણું. **આ(-આં)થો** પું. ખમીર ચડે એવી રીતે લોટ આથવાની ક્રિયા

આદમી [અર.] પું. પુરુષ, મરદ

આદર૧ [સં.] પું. સંમાન

આદર૨ [સં.] પું. આરંભ શરૂઆત. **૦વું** સ. ક્રિ. શરૂ કરવું

આદુ,–દું નપું. લીલી સૂંઠ

આધાર [સં.] પું. ટેકો

આનંદ [સં.] પું. હરખ, ખુશી, પ્રસન્નતા

આનાકાની સ્ત્રી. હા-ના કરવાની ક્રિયા

આનાવારી સ્ત્રી. પાક કેટલી આની થયો છે એનો અડસટ્ટો

આની સ્ત્રી., **–નો** પું. રૂપિયાના સોળમા ભાગનો સિક્કો

આપ સર્વ. માનાર્થે 'તમે'. **આપે** અ. પોતાની મેળે. **આપઘાત** પું. આત્મહત્યા

આપણ,–ણે સર્વ. હું-અમે અને તું-તમે મળી બે(

આપદ,—દા સ્ત્રી. આફત, આપત્તિ
આફરો પું. ઘણું ખાવાથી ઢોરના પેટનું ફૂલી જવું
આબરૂ [ફા.] સ્ત્રી. કીર્તિ, નામના
આબાદ [ફા.] વિ. વસ્તીવાળું; સમૃદ્ધ. **—દી** સ્ત્રી. સમૃદ્ધિ; ચડતી
આબેહૂબ [અર.] વિ. અદલોઅદલ, અસલ મુજબ, હૂબહૂ
આભ નપું. આકાશ
આભડવું અ.ક્રિ. અથડાવું; અભડાવું; ભ્રષ્ટ થવું; શબ પાછળ સ્મશાનમાં જવું. -છેટ સ્ત્રી. અભડાઈ જવાની માન્યતા
આભાર [સં.] પું. ઉપકાર, પાડ
આભાસ [સં.] પું. સરખાપણાનો ભ્રમ
આમ[1] અ. આ બાજુ; આ રીતે
આમ[2] [અર.] વિ. પ્રજા વર્ગનું, સર્વસાધારણ લોકનું.
આમણ સ્ત્રી. મોટા આંતરડાના છેડાનો ભાગ
આર સ્ત્રી. લોઢા વગેરેના સળિયાની અણી; મોચીની ટાંચણી
આરતી સ્ત્રી. દેવ-દેવી કે પૂજ્ય વ્યક્તિની સમક્ષ દીવા ઉતારવા એ
આરપાર અ. સોંસરવું
આરસી સ્ત્રી., **—સો** પું. અરીસો, ચાટલું, આયનો
આરંભ [સં.] પું. શરૂઆત
આરામ [ફા.] પું. વિશ્રામ, આશાયેશ
આરો પું. કિનારો; છેડો; પૈડામાંનો નાઈ સાથેના ટેકણનો પ્રત્યેક સળિયો કે ટુકડો.
આરોગ્ય [સં.] નપું. તંદુરસ્તી, સ્વાસ્થ્ય
આરોપ [સં.] પું. તહોમત
આવખું નપું. આયુષ, આવરદા
આવડવું અ.ક્રિ. ની જાણ કે ગત હોવી. **આવડ, ૦ત** સ્ત્રી. આવડવું એ
આવડું સર્વ. સામેના માપનું
આવરદા સ્ત્રી. પું. આયુષ
આવરો પું. દૈનિક માસિક વગેરે આવક નોંધવાનો ચોપડો; (પાણીની) આવ
આવવું અ.ક્રિ. દૂરથી નજીક સ્થિતિ કરવી. **આવ** સ્ત્રી. આવવું એ; **આવક** સ્ત્રી. ઉત્પન્ન, પેદાશ. **આવકાર** પું. સ્વાગત. **આવજા** સ્ત્રી. અવરજવર
આવું સર્વ. આ પ્રકારનું—જાતનું
આશરો[1] પું. આશ્રય, આધાર, શરણ
આશરો[2] પું. અડસટ્ટો, અંદાજ
આશા [સં.] સ્ત્રી. ધારણા, ઉમેદ
આશ્રમ [સં.] પું. સાધુ આદિકનું વિસામાનું સ્થાન
આસન [સં.], **—નિયું** નપું. બેસવાની નાની સાદડી વગેરે સાધન
આસપાસ અ. ચારે બાજુ નજીકમાં
આસામી પું., સ્ત્રી. માણસ; પ્રતિષ્ઠિત — માલદાર માણસ
આસ્તિક [સં.] વિ. ઈશ્વર છે એવું માનનારું
આસ્તે અ. ધીમેથી

આહાર [સં.] પું. ખોરાક; ખાનપાન
આળ નપું. તહોમત
આળવીતરું વિ. અટકચાળું, તોફાની
આળસ નપું. સુસ્તી. **–સુ** વિ. સુસ્ત
આળું વિ. રૂઝ આવતી હોય એવું તાજું
આળોટવું અ.ક્રિ. લોટવું, સૂતાં ગબડ્યા કરવું
આંક[1] પું. આંકો; મૂલ્ય; બ.વ. સંખ્યાના ઘડિયા. **–કો** પું. નિશાની; છેક. **આંકવું** સ.ક્રિ. આંક કાઢવો, મૂલ્ય કરવું; લીટીઓ પાડવી; બળદ વગેરેને ડામનાં નિશાન કરવાં. **આંકડો** પું. માલ-ખરીદ વેચાણનું ભરતિયું; વાળેલા છેડાવાળો સળિયો. **આંકડી** સ્ત્રી. નાનો આંકડો; પેટની ચૂંક
આંક[2]**,૦ડો** પું. આકડાનો છોડ;
આંકોલિયું નપું. આકડાનું ફળ
આંખ સ્ત્રી. નેત્ર, નેણ; શેરડી બટાકા વગેરેમાં જ્યાંથી નવો છોડ ઊભો થાય છે તેવો ખચકો
આંગડી સ્ત્રી. જૂની ઢબનું પહેરણ-બંડી-ઝભલું વગેરે
આંગણ,–ણું નપું. ઘરના આગળના ભાગની ખુલ્લી જગ્યા, ફળિયામાં ઘરના મોખરા ઉપરની પગથિયાં સામેની જગ્યા
આંગત વિ. પોતીકું, પોતાનું
આંગળ,-ળું નપું., **-ળી** સ્ત્રી. હાથ-પગના પંજાનું નીકળતું પ્રત્યેક અંગ
આંચ સ્ત્રી. ઝાળ, આગની છોળ; મુશ્કેલી
આંચકવું સ.ક્રિ. ઝૂંટવી લેવું. **આંચકી** સ્ત્રી. તાણ. **-કો** પું. ઝોંટો
આંચળ નપું. દૂધાળાં પશુના થાનમાંનું લટકતું પ્રત્યેક અંગ
આંજવું સ.ક્રિ. આંખમાં સુરમો વગેરે લગાડવો. **-ણ** નપું. કાજળ. **-ણી** સ્ત્રી. આંખમાં પાંપણને છેડે થતી ફોલ્લી
આંટ સ્ત્રી. ગૂંચ. **-ટી** સ્ત્રી. ગૂંચ; દોરીની ગંડી, આંટલી. **-ટો** પું. ચકરાવો; ફેરો; વળ
આંતરડું નપું. પેટમાંનો નળીના આકારનો અવયવ. **-ડી** સ્ત્રી. (લા.) અંતર, હૈયું
આંતરવું સ.ક્રિ. આવનારની આડા ફરવું (લૂંટવા વગેરે માટે)
આંથવું જુઓ 'આથવું'
આંધ(૦ર)ણ નપું. દાળ ચોખા વગેરે ઓર્યા પહેલાં ગરમ થવા મુકાતું પાણી
આંધળું વિ. આંખે ન દેખતું. **-ળિયાં** નપું., બ.વ. (લા.) લાંબો વિચાર કર્યા વિના કોઈ કામમાં ઝંપલાવવું. **આંધી** સ્ત્રી. આકાશમાં વઘરાને લીધે થતો દિવા-અંધકાર; ધૂળિયું વાવાઝોડું
આંબવું સ.ક્રિ. ઊંચે કે દૂર રહેલાને પહોંચવું

આંસુ નપું. આંખમાંથી ઝરતું બિંદુ; રૂંગું

ઇ

ઇજારો [અર.] પું. ઠેકો, કૉન્ટ્રેક્ટ
ઇનકાર [અર.] પું. નાકબૂલત, અસ્વીકાર
ઇનામ [અર.] નપું. બક્ષિસ, ભેટ
ઇન્સાફ [અર.] પું. ન્યાયનો ચુકાદો
ઇમારત [અર.] સ્ત્રી. મોટું મકાન
ઇરાદો [અર.] પું. આશય, મનોભાવ
ઇલકાબ [અર.] પું. ખિતાબ, ઉપાધિ
ઇલાજ [અર.] પું. ઉપાય; ઉપચાર
ઇશારો [અર.] પું. ઇશારત, ગુપ્ત સૂચના
ઇસ્પિતાલ સ્ત્રી. જ્યાં દર્દીઓને રાખી ઉપચાર કરવામાં આવે છે તેવું દવાખાનું, હૉસ્પિટલ
ઇંદ્રિય [સં., નપું.] સ્ત્રી. સમઝવાનું તેમજ કામ કરવાનું શરીરનું જુદું જુદું કારક અંગ; જનનેંદ્રિય, ઇંદ્રી

ઈ

ઈજા [અર.] સ્ત્રી. પીડા
ઈશ્વર [સં.] પું. પરમાત્મા, ભગવાન
ઈસ સ્ત્રી. ખાટલાની બેઉ બાજુના દાંડામાંનો પ્રત્યેક
ઈસ્વી [અર.] ઈસુ ખ્રિસ્તને લગતું
ઈં(-ઈ)ટ સ્ત્રી. ઘર વગેરે ચણવામાં વપરાતું માટીનું કાચું યા પાકું ચોસલું. **–ટાળો** પું. ઈંટનો ભાંગેલો ટુકડો. **– ટેરી** વિ. ઈંટથી બાંધેલું
ઈં(-ઈ)ડું નપું. પક્ષીનું બેદું; મંદિરના શિખર પરનો કળશ. **-ડાળ** સ્ત્રી. ઈંડાં લઈ જનારી કીડીઓની હાર
ઈં(-ઈ)ઢોણી સ્ત્રી. ભાર ઉઠાવવા સ્ત્રીઓ માથે મૂકે છે એ ઘાસની સાદી કે ચીંડિયાં ભરેલી ગોળ ફીંડલી
ઈં(-ઈ)ધણ,-ણું નપું. સરપણ, બળતણ

ઉ

ઉકરડો પું. છાણ-પૂંજા વગેરેનો ઢગલો
ઉગમણું વિ. પૂર્વ દિશાનું
ઉગામવું સ.ક્રિ. મારવા હથિયાર ઊંચું ઉપાડવું
ઉચાટ પું. ચિંતા, ફિકર
ઉચાળો પું. ઘરવખરી (ખાસ કરી ઘર ખાલી કરતી વખતે)
ઉચ્ચાર [સં.] પું. મોંમાંથી બોલ કાઢવો. **૦વું** સ.ક્રિ. ઊચરવું, બોલવું
ઉછાંછળું વિ. ઉદ્ધત, અવિચારી
ઉછીતું(-નું, -કું) વિ. થોડા દિવસોમાં પાછું આપવાની શરતે લીધેલું
ઉજાગરો પું. જાગરણ
ઉજાડવું સ. ક્રિ. ઉજ્જડ કરવું
ઉજાશ પું. અજવાળું. **-ળવું** સ.ક્રિ. પ્રકાશિત કરવું
ઉજ્જડ વિ. વેરાન
ઉઝરડો પું. શરીરે કાંટા વગેરેનો લોહીના ટસિયા બાજે એવો ઘસારો
ઉટાંટિયું નપું., **-યો** પું. મોટી ઉધરસનો રોગ

ઉતાવળ સ્ત્રી. ઝડપ. -ળું,-ળિયું વિ. ઝડપ કરનારું
ઉત્તમ [સં.] વિ. શ્રેષ્ઠ, સૌથી સારું
ઉત્તર [સં., નપું.] પું. જવાબ; સ્ત્રી. ધ્રુવ તરફની દિશા
ઉત્તેજક [સં.] વિ. ઉત્તેજન આપનાર; ઉશ્કેરનાર. **-ન** [સં.] નપું. ઉત્સાહ. **-વું** સ. ક્રિ. ઉત્સાહ આપવો
ઉત્તેજિત [સં., ભૂ.કૃ.] વિ. ઉત્સાહ પામેલું; ઉશ્કેરાયેલું
ઉત્પન્ન [સં., ભૂ. કૃ.] વિ. પેદા થયેલું; નપું. પેદાશ
ઉત્સાહ [સં.] પું. ઉમંગ, હોંશ
ઉદય [સં.] પું. ઊગવું એ; (લા.) ચડતી
ઉદાર [સં.] વિ. સખી દિલનું
ઉદાસ વિ. ઉદાસીન; ગમગીન; તટસ્થ
ઉદાહરણ [સં.] નપું. દૃષ્ટાંત, દાખલો
ઉદ્‌ઘાટન [સં.] નપું. ખોલવું એ; ખુલ્લું જાહેર કરવું એ (કોઈ મકાન વગેરેનું)
ઉદ્દેશ [સં.] પું. ધારણા; આશય, હેતુ
ઉદ્યોગ [સં.] પું. ધંધો રોજગાર; મહેનત
ઉધાન નપું. દરિયામાં આવતી મોટી ભરતી
ઉધી, -ધઈ, ધાઈ, -ધેઈ સ્ત્રી. લાકડાને ફોલી ખાતી સફેદ પ્રકારની કીડી-જિવાત
ઉન્મત્ત [સં., ભૂ.કૃ.] વિ. મદ ભરેલું; ગાંડું; છાકટું
ઉપકાર [સં.] પું. કલ્યાણ; પાડ
ઉપદ્રવ [સં.] પું. પજવણી; આપદા, સંકટ
ઉપનામ [સં.] નપું. મૂળ નામ ઉપરાંત હુલામણા વગેરેથી પડાતું નામ
ઉપપ્રમુખ [સં.] પું. સહાયક પ્રમુખ
ઉપભોગ [સં.] પું. ભોગવટો
ઉપયોગ [સં.] પું. ખપ, જરૂરિયાત
ઉપર અ. ઉપલી બાજુએ, માથે. **૦વાસ** અ. પાણીના વહેણની વિરુદ્ધ દિશાએ, ઉપરની બાજુ
ઉપરાણું નપું. તરફદારી
ઉપરાંત અ. વિશેષમાં, વળી બીજું
ઉપરી વિ. ઉપલો અધિકારી
ઉપલક વિ. ઉપર ઉપરનું; (ચોપડામાં) નોંધ્યા વગરનું
ઉપાધિ [સં., પું.] સ્ત્રી. બહારથી આવી પડેલી આપદા; (લા.) પદવી, ડિગ્રી
ઉપાસના [સં.] સ્ત્રી. આરાધના, માનસિક પૂજા
ઉફાણો પું. ઊભરો
ઉમદા [અર.] વિ. ઉત્તમ પ્રકારનું; ખાનદાન
ઉમર, ઉંમર [અર.] સ્ત્રી. વય
ઉમળકો પું. વહાલ-હેત-ઉત્સાહનો ઊભરો
ઉમંગ પું. ઉત્સાહ, હોંશ
ઉમેદ [ફા.] સ્ત્રી. અભિલાષા; આશા
ઉમેરવું સ.ક્રિ. દાખલ કરવું, નાખવું.

-ણ નપું., -ણી સ્ત્રી., ઉમેરો પું. દાખલ કરવું-વધારવું એ
ઉલ્લાસ [સં.] પું. આનંદ
ઉલ્લુ [હિં.] વિ. મૂર્ખ
ઉશ્કેરવું સ.ક્રિ. આવેશમાં આવે એમ કરવું; ભંભેરવું. -ણી સ્ત્રી., **ઉશ્કેરાટ** પું. ચડામણી, ભંભેરણી
ઉસ્તાદ [ફા.] તે તે વિદ્યાનો વિદ્વાન

ઊ

ઊકલવું અ.ક્રિ. ગૂંચ કે ગાંઠનું સરળ બનવું - છૂટવું; અક્ષરો વગેરે વાંચવામાં સૂઝ પડવી; આટોપાવું. **ઉકેલવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) ઊકલે એમ કરવું; **ઉકેલ** પું. નિકાલ, નિવેડો
ઊકળવું અ.ક્રિ. ખદબદ થાય એમ ગરમ થવું. **ઉકળાટ,-ટો** પું. ઘામ, બફારો. **ઉકાળવું** સં.ક્રિ. (કર્મક) ઊકળે એમ કરવું. **ઉકાળો** પું. ક્વાથ, કાઢો
ઊખડવું અ.ક્રિ. વળગેલું-ચોંટેલું-જડેલું છૂટું પડવું. **ઉખા(-ખે)ડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊખડે એમ કરવું
ઊખળ,-ળી સ્ત્રી., **-ળું**, નપું., **-ળો**. પું., **-ળિયો** પું. ખાંડણિયો, લેંઘો
ઊખળવું અ.ક્રિ. વળવું, ઊકલવું. **ઉખા(-ખે)ળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊખળે એમ કરવું
ઊગમ પું. ઉદ્‌ગમ, ઊપજવું
ઊગરવું અ.ક્રિ. બચી જવું; બાકી રહેવું. **ઉગારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊગરે એમ કરવું, બચાવવું. **ઉગાર,-રો** પું. બચાવ
ઊગવું અ.ક્રિ. (સૂર્ય વગેરેનો) ઉદય થવો; બીજમાંથી અંકુર ફૂટવો. **ઉગાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊગે એમ કરવું
ઊઘડવું અ.ક્રિ. ખૂલવું, ચોખ્ખું થવું. **ઉઘા(-ઘે)ડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊઘડે એમ કરવું. **ઉઘાડ** પું. ચોમાસામાંના વરસાદ પછી આકાશનું ખુલ્લું થવું. **ઉઘાડું** વિ. ખુલ્લું
ઊ(-ઊં)ચકવું સ.ક્રિ. ઊંચું કરવું; (લા.) ઉઘાડવું. **ઊચક** અ. હિસાબ કર્યા વિના, ઊધડું
ઊચડવું અ.ક્રિ. ચોંટેલું ઊખડવું. **ઉચેડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊચડે એમ કરવું
ઊચરવું સ.ક્રિ. ઉચ્ચાર કરવો, બોલવું. **ઉચા(-ચે)રવું** સ.ક્રિ. બોલવું
ઊછરવું અ.ક્રિ. પાલન-પોષણ પામી મોટા થવું. **ઉછેરવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊછરે એમ કરવું. **ઉછેર** પું. પાલન-પોષણ
ઊછળવું અ.ક્રિ. ઊંચે ફેંકાવું. **ઉછાળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊછળે એમ કરવું. **ઉછાળો** પું. ઊંચે ફેંકાવું-ઊભરાવું એ
ઊજમ પું. ઉમંગ, ઉત્સાહ, હોંશ. **-માવું** અ.ક્રિ. ઉમંગ થવો
ઊજ(-ઝ)રવું અ.ક્રિ. ઊછરી આવવું.

ઉજે(-ઝે)રવું સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊજરે એમ કરવું

ઊજવવું સ.ક્રિ. વ્રત-ઉત્સવ-જયંતી વગેરેનો વિધિ કરવો. **ઉજવણી** સ્ત્રી., **ઉજવણું** નપું. ઊજવવું એ

ઊજળું વિ. ચકચકિત, પ્રકાશિત; ધોળું. **ઉજળિયાત** વિ. ઉચ્ચ કોમનું

ઊટ(-ડ)કવું સ.ક્રિ. માંજવું, અજવાળવું

ઊઠવું અ.ક્રિ. ઊભું થવું. **ઉઠાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊભું કરવું. **ઉઠાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊંચકવું. **ઉઠાવ** પું. ચિત્રની ભાત વગેરેનો ઊપસતો દેખાવ; ઉપાડ. **ઉઠાઉ, ૦ગીર** વિ. ચોર, ધુતારો. **ઉઠાવો** પું. 'માલના વેચાણનો ઉપાડ. **ઉઠમ(-વ)ણું** નપું. મરી ગયેલાં પાછળ બેસણાંની ક્રિયા પૂરી કરવાનો વિધિ. **ઉઠાંતરી** સ્ત્રી. ચાલ્યા જવું એ; ઉપાડી જવું એ

ઊડવું અ.ક્રિ. હવામાં અધ્ધર હરવું-ફરવું; આછું-પડવું. ઊડાઊડ(-ડી) સ્ત્રી. ઉપરાછાપરી ઊડવું એ. **ઉડાડવું, ઉરાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊડે એમ કરવું. **ઉડાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊડે એમ કરવું; (લા.) મશ્કરીમાં બનાવવું. **ઉડાઉ** વિ. (લા.) ખરચાળ. **ઉડામણી** સ્ત્રી. (લા.) મશ્કરીમાં બનાવવું એ

ઊણું વિ. (વાસણમાં વસ્તુનું) અધૂરું. **-ણપ** સ્ત્રી. અધૂરાપણું; ખોટ

ઊતરવું અ.ક્રિ. ઉપરથી નીચે આવવું. **ઉતારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊતરે એમ કરવું. **ઉતાર** પું. ઉતરણ; (લા.) હલકો-ઊતરી પડેલો માણસ. **ઉતારુ** નપું. વાહનમાં મુસાફરી કરતું ચડિયું. **ઉતારો** પું. નિવાસ માટે ઊતરવાનું સ્થાન; વળગાડ વગેરે દૂર કરવા માથા ઉપરથી ઉતારી ચકલે મૂકવામાં આવતો ઘડો (કંકુ ફૂલ વગેરેનો)

ઊથલવું અ.ક્રિ. ઊલટું થઈ જવું. **ઊથલ-પાથલ** વિ. ઊથલી પડે એવું થયેલું. **ઊથલો** પું. વલણ; પાછું આવી પડવું એ. **ઉથલાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊથલે એમ કરવું

ઊધડ વિ. કિંમત કર્યા વિના આપવા-લેવામાં આવેલું. **-ડું** વિ. ઊધડ લીધેલું; (લા.) અધ્ધર. **-ડો** પું. ઠપકો આપવો એ

ઊધરવું અ.ક્રિ. ઊછરવું; ઊગરવું; 'ચોપડામાં ઉધાર બાજુ લખાવું. **ઉધારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ચોપડામાં ઊધરે એમ કરવું. **ઉધાર** વિ. ચોપડામાં ખાતે બાજુ નોંધી-પૈસા લીધા વિના અપાયેલું. **ઉધારો** પું. વાયદો; ઉગારો; સાંસો. **ઉધેરવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઘંટીમાંથી લોટ બહાર લવો.

ઊધળવું અ.ક્રિ. (યાર સાથે) નાસી જવું

ઊન સ્ત્રી., ન. ઘેટાંના વાળ. **-નું** વિ. ગરમ તપાટવાળું; ઉષ્ણ પ્રકૃતિનું. **ઊન-વા** પું. મૂત્રાશયનો એક રોગ, ઉપદંશ. **ઉનાવું-ઊનવાવું** અ. ક્રિ. ઊનાઊના શ્વાસ નાખવા; મનમાં ને મનમાં કોચવાવું. **ઉનાળો** પું. ગરમીની ઋતુ, ફાગણ-જેઠ વચ્ચેની ઋતુ. **ઉનાળુ** વિ. ઉનાળામાં થતું (પાક વગેરે). **ઉનામણિયું** નપું., **-યો** પું. નાહવા માટે પાણી ગરમ મૂકવાનું વાસણ

ઊપજવું અ.ક્રિ. ઉત્પન્ન થવું. **ઊપજ** સ્ત્રી. ઉત્પન્ન, પેદાશ. **ઉપજાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઉત્પન્ન કરવું

ઊપટવું અ.ક્રિ. (રંગનું) ઝાંખું પડી જવું

ઊપડવું અ.ક્રિ. ઊંચું લેવાવું, ઊંચકાવું; ચાલવા મંડવું. **ઉપાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊંચકવું. **ઉપાડ** પું. (નાણાં) ઉપાડવાં એ. **ઉપાડો** પું. ઉત્પાત. ભારે તોફાન

ઊપણવું સ.ક્રિ. (અનાજને) પવન નાખી ચોખ્ખું કરવું

ઊપસ(-સા)વું અ.ક્રિ. ઊંચેની બાજુએ ફૂલી આવવું. **ઉપસાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊપસે એમ કરવું

ઊપળું નપું. ખાટલાનાં ઉપર-નીચેનાં આડાંમાંનું દરેક

ઊપલું વિ. ઉપરની બાજુનું

ઊભરાવું અ.ક્રિ. ઊભરો આવવો. **ઊભરો** પું. ઊભરાવું એ, ઉફાણો

ઊભું વિ. બેઠેલું નહિ એવું; સીધું ટટાર; સ્થિર થયેલું. **ઊભડ** પું. પગારદાર દહાડિયો, ખેતીનો મજૂર. **ઉભડ(-ડૂ)ક** વિ. અરધું ઊભું. **ઉભડિયો** પું. ઊભડ (મજૂર). **ઊભડું** વિ. ઉભડક. **ઊભણી** સ્ત્રી. ઘરમાં પડથારથી મેડા સુધીની ઊંચાઈ; ઘરની બેસણી, પ્લિન્થ

ઊલ સ્ત્રી. જીભની છારી, ઓળ. **—લિયું** નપું. ઊલ ઉતારવાનું સાધન

ઊલટ વિ. અવળું, ઊંધું; સ્ત્રી. ઉમંગ, ઉત્સાહ. **ઊલટવું** અ.ક્રિ. ચત્તું થવું. **ઉલટાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) અવળું કરવું, ચત્તું કરવું. **ઊલટી** સ્ત્રી. બકારી. **ઊલટું** વિ. ઊંધું, અવળું

ઊલળવું અ.ક્રિ. ઊંચે જઈ નમી પડવું. **ઉલાળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊલળે એમ કરવું. **ઉલાળો** પું. ઊલળવું એ; બારણામાંની ઊલળતી આગળી. **ઉલાળિયો** પું. ઉલાળો; (લા.) નામુક્કર જવું

ઊંગ(-જ)વું સ.ક્રિ. પૈડાં વગેરેમાં તૈલી પદાર્થ રેડવો યા તેલનાં પોતાં મૂકવાં

ઊંઘ સ્ત્રી. નિદ્રા. **૦વું** અ.ક્રિ. ઊંઘ કરવી. **ઊંઘાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊંઘે એમ કરવું. **ઊંઘાળ, ૦વું** વિ. ઊંઘણશી

ઊંચ વિ. ચડિયાતું; ઉમદા. **ઊંચું** વિ. ઉપરની બાજુએ રહેલું. **ઊંચે** અ.

ઉપરની બાજુએ. **ઊંચાઈ** સ્ત્રી. ઊંચાપણું. **ઊંચાણ-** નપું. ઊંચી જમીનનો ભાગ. **ઊંચકવું** જુઓ ઊચકવું. **ઊંચકામણ** નપું., **-ણી** સ્ત્રી. ઊંચું કરવાની મજૂરી-મહેનતાણું. **ઊંચકાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઊંચકે એમ કરવું

ઊંટ નપું., પું. એક ઊંચું પશુ, સાંઢિયો. **૦ણી** સ્ત્રી. સાંઢણી. **ઊંટિયો** પું. ઊંટ. **ઊંટડો** પું. ગાડા વગેરેનો ધોંસરી નીચેના ટેકાનો ભાગ

ઊંડું વિ. સપાટીથી નીચે રહેલું. **ઊંડાઈ** સ્ત્રી., **-ણ** નપું. ઊંડાપણું

ઊં(-ઉં)દર, ૦ડો. પું. એક ઘરાળુ પ્રાણી, કોળ. **-૦ડી** સ્ત્રી. નાનો ઉંદર, નાની જાતનો ઉંદર. **-રિયું** નપું. કોળવાઈ, ઊંદર પકડવાનું પિંજરું

ઊં(-ઉં)ધિયું નપું. વિવિધ શાકને એકઠાં કરી તેલમાં બાફેલી વાની

ઊં(-ઉં)ધું વિ. ઊલટ થયેલું. **૦ચ-(-છ)તું** વિ. ઊંધું ને ચત્તું

ઊં(-ઉં)બર, -રો પું. બારસાખનો નીચેનો આડો પાટડો

ઊં(-ઉં)બાડિયું નપું. જેના ઉપરના છેડે કોડિયું કે સળગતું હોય તેવું મલોખું

ઋ

ઋણ [સં.] નપું. કરજ; (લા.) આભારનો ભાર

ઋતુ [સં., પું.] સ્ત્રી. શિયાળો-ઉનાળો-ચોમાસું એ મોસમ

ઋદ્ધિ [સં.] સ્ત્રી. રિદ્ધિ, સમૃદ્ધિ

ઋષિ [સં.] પું. નવું દર્શન પામનાર પુરુષ, મુનિ

એ

એ સર્વ. પેલું, સામે રહેલું

એક [સં.] વિ. બીજું નહિ. **૦ઠું** વિ. એકત્રિત કરેલું, ભેળું કરેલું. **૦ડો** પું. નાતનો પેટા-સમૂહ કે ગોળ. **૦ઢાળિયું** નપું. એક જ બાજુ ઢાળવાળું છાપરું. **૦મ** પું. ગણતરી વગેરે માટેનો એક આખો સમૂહ; એકીનો આંક. **૦લ** વિ. એકલું; પું. નર ડુક્કર, સૂવર. **૦લિયું** નપું. એક જણ સૂઈ શકે એવું ગાદલું. **૦લું** વિ. સાવ છૂટું, અલગ. **-કાએક** અ. અચાનક. **-કાદ(-દું)** વિ. ભાગ્યે જ પૂરું એક. **-કાંત** [સં.] નપું. જ્યાં કોઈની અવર-જવર ન હોય તેવું. **-કાંતર(-રું)** વિ. વચ્ચે એક નો ખાંચો પડે એવું. **-કાંતરો** પું. ભાવનો એક પ્રકર. **-કી** વિ. જેને બેથી ન ભાગી શકાય તેવું

એટલું સર્વ. એના જેટલું. **-લે** અ. અર્થાત્; તેથી

એઠું વિ. અજીઠું. **એઠવાડ** સ્ત્રી., **એઠવાડો** પું. ખાવાપીવાથી વધેલા પદાર્થોનો ગંદવાડ

એદી [અર.] વિ. આળસથી પડી રહેનારું

એબ [અર.] સ્ત્રી. ખોડ, ખામી
એમ અ. એ પ્રમાણે, એટલે
એલચી [તુર્કી] પું. એક રાષ્ટ્રમાંથી બીજા રાષ્ટ્રમાં મુકાયેલો રાજકીય પ્રતિનિધિ, રાજદૂત
એલળવું અ.ક્રિ. ઓગળ્યા જેવું થવું, પાણી છૂટવું
એવું સર્વ. એના જેવું
એળે અ. ફોગટ
એંધાણ નપું., -ણી સ્ત્રી. નિશાની

ઓ

ઓકવું સ.ક્રિ. ઊલટી કરવી. **ઓકારી** સ્ત્રી. ઊલટી, બકારી
ઓકળી સ્ત્રી. લીંપણમાં પાડવામાં આવતી ભાત
ઓખણવું સ.ક્રિ. દાણામાંથી ફોતરી જુદી કાઢવી
ઓખર નપું. વિષ્ઠાનો ગંદવાડ
ઓગણા પું., બ.વ. ધાણીમાં રહેલ ન ફૂલેલા દાણા
ઓગળવું અ.ક્રિ. પીગળવું. **ઓગાળવું** સં.ક્રિ. (કર્મક) ઢોરનું ઓગાળ કરવું
ઓગ(-ગા)ટ(-ઠ) સ્ત્રી. પશુઓએ ખાતાં વધેલો ચારો
ઓઘો પું. ખેતરમાંથી વાઢેલા સાંઠા વગેરેનો દાણાસહિત ગંજ; જૈન સાધુનું રજોહરણ
ઓચિંતું વિ. અચાનક, અણચિંતવ્યું
ઓચ્છવ પું. ઉત્સવ, તહેવાર
ઓછાડ પું. ગાદલાં વગેરે પર છાવરવાનું વસ્ત્ર
ઓછાયો પું. પડછાયો
ઓછું વિ. સંખ્યા કદ પ્રમાણ વગેરેમાં ઘટ ધરાવતું; અધૂરું
ઓજાર નપું. કારીગરનાં હથિયારોમાંનું દરેક
ઓટ સ્ત્રી. સમુદ્રની ભરતીનું ઓછા થતા જવું
ઓટવું સં.ક્રિ. સિલાઈની ડોઢ વાળીને બખિયા દેવા. -ણ નપું., -ણી સ્ત્રી. ઓટવું એ. **ઓટામણ** નપું., -મણી સ્ત્રી. ઓટવાનું મહેનતાણું
ઓટલી સ્ત્રી. નાનો ઓટલો. -લો પું. મોટી ઓટલી. **ઓટો** પું. ઓટલો
ઓઢવું સ.ક્રિ. માથા ઉપર ઢંકાય એમ કરવું. -ણી સ્ત્રી., -ણું નપું. છોકરી કે સ્ત્રીનું માથું ઢાંકવાનું વસ્ત્ર. **ઓઢો** પું. ઢાંકણ. **ઓઢાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઓઢે એમ કરવું
ઓણ અ. આ ચાલુ વર્ષે
ઓપવું અ.ક્રિ. શોભવું. **ઓપ** પું. ઢોળ, ચળકાટ (ધાતુ ઉપરનો)
ઓબરાસિયું ન. બગાસું
ઓર૧ સ્ત્રી. ગર્ભની આસપાસ વીંટાયેલા પાતળા સ્નાયુનો સમૂહ
ઓર૨,-રિયો પું. નદીકાંઠે કે જમીનમાં કાચો ગાળેલો કૂવો
ઓરડી સ્ત્રી. નાનો ઓરડો. -ડો પું. મકાનનો ઠીક ઠીક માપનો ખંડ

ઓરવું સ.ક્રિ. અનાજ પકવવા ચૂલા ઉપર પાણીમાં નાખવું; ઘંટી કે વાવણીના સાધનમાં દાણા નાખવા. -ણી સ્ત્રી. વાવવાની ક્રિયા
ઓરમાઈ, -ન, -યું વિ. સાવકું
ઓરમું નપું. લાપસી
ઓરસિયો પું. સુખડ વગેરે ઘસવાનો પથ્થર
ઓલાવું અ.ક્રિ. અગ્નિનું બુઝાઈ જવું. **ઓલવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) અગ્નિ બુઝાય એમ કરવું. **ઓલાણ** નપું. ઓલાઈ જવું એ
ઓલિયું વિ. ભક્ત હૃદયનું
ઓલો પું. ચૂલાની સાથે જોડેલો પાછળનો ચૂલો
ઓવારવું સ.ક્રિ. વારણાં લેવાં. -**ણું** નપું. વારણું, દુખણું. **ઓવારો** પું. નદી કે તળાવનો ઊતરાય એવો આરો
ઓશિયાળ, -ળી સ્ત્રી. ઉપકાર કે ગરજ નીચેની પરાધીનતા. -**ળું** વિ. એવી રીતે દબાયેલું
ઓશી(-સી)કું નપું. ઓસીસું, અસીસું
ઓસ પું. સ્ત્રી. ઝાકળથી બાઝતું પાણી, ઠાર
ઓસડ,-ડિયું નપું. ઔષધ, વનસ્પતિ-જન્ય દવા; દવા
ઓસરવું અ.ક્રિ. દૂબળા પડવું
ઓસરી સ્ત્રી. ઘર આગળની ઢાંકેલી ખુલ્લી પરસાળ
ઓસવાવું અ.ક્રિ. શોષાઇ ઓછું થવું. **ઓસ(-સા)વવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) દાણો ચડી જતાં વધારાનું પાણી કાઢી નાખવું. **ઓસામણ** નપું. દાળનું એ રીતે કાઢેલું અને વઘારેલું પાણી. **ઓસાણ** નપું. આછી યાદ
ઓળખવું સ.ક્રિ. જાણવું, પિછાણવું. **ઓળખ** સ્ત્રી. પિછાણ
ઓળવું સ.ક્રિ. માથાના વાળ સરખા કરવા
ઓળવવું સ.ક્રિ. બીજાનું લઈ પચાવી પાડવું
ઓળંગવું સ.ક્રિ. વટાવવું, પાર જવું
ઓળી સ્ત્રી. શરીર ઉપર રાતી ચૂમકીઓ બતાવતો જીવલેણ રોગ
ઓળો પું. પડછાયો; ચણા રીંગણાં વગેરેને લીલાં ને લીલાં ભૂંજી બનાવેલું ખાદ્ય; ભડથું

ક

કચ સ્ત્રી. રમતમાં દાવને માટે થતી તકરાર. -**ચિયું** વિ. કચ કરનાર. **કચકચ** સ્ત્રી. નકામી વાચિક માથાકૂટ. **કચકચાટ** પું. કચકચ. **કચકચિયું** વિ. કચકચ કરનારું
કચકડું નપું., -**ડો** પું. કાચબાની પીઠનું પડ; એના જેવો પદાર્થ (જેની અનેક ચીજો બને છે)
કચડવું સ.ક્રિ. દબાય એમ છૂંદવું
કચરવું સ.ક્રિ. દબાવવું; પીસવું. **કચરિયું** નપું. કોબીજ વગેરેની કચુંબર

કચરો પું. મેલો પદાર્થ, પૂંજો. -**રાપટ્ટી** સ્ત્રી. ગંદકી
કચવાટ પું. મનદુઃખ, અસંતોષ
કચુંબર સ્ત્રી. કરચ પડે એવો ભૂકો; કચરિયું (કોબીજ વગેરેનું)
કચેરી [હિં.] સ્ત્રી. કાર્યાલય; અદાલત
કચોરી સ્ત્રી. નાની તળેલી પૂરી
કચોળું નપું. નાનું પ્યાલું
કજિયો [અર.] પું. ટંટો, કંકાસ. -**યાળું** -**યાખોર** વિ. ટંટાખોર, કંકાસિયું
કટકવું અ.ક્રિ. કટક દઈ તૂટવું, બટકવું. -**ણું** વિ. તૂટી જાય એવું, બટકણું
કટકી સ્ત્રી. લાંચ. -**કો** પું. ટુકડો
કટોકટી સ્ત્રી. અણીનો પ્રસંગ, ગૂંચનો પ્રસંગ
કઠણ વિ. જેમાં આંગળી ન પેસે તેવું સખત. -**ણાઈ** સ્ત્રી. કઠણપણું
કઠવું અ.ક્રિ. કઠણ લાગવું; (જોડા વગેરેનું) નડવું; નડવું
કઠિયારો પું. જંગલમાંથી લાકડાં તોડી લાવી વેચનારો. -**રી**, -**રણ** સ્ત્રી. એવી સ્ત્રી. -**રું** નપું. કઠિયારાનો ધંધો
કઠેડો,-રો,કઠોડો પું. બારી અગાસી દાદરા વગેરેની હાંસ
કઠોળ પું. દાળ પડે એવું બે દળવાળું ધાન્ય (અડદ મગ વગેરે)
કડછી સ્ત્રી. પીરસવામાં ઉપયોગી છેડે વાટકાવાળું ધાતુનું સાધન. -**છો** પું. મોટી કડછી
કડદો પું. (લા.) લેણદેણના સમાધાન વખતે નાણાંની લેમૂક
કટાર સ્ત્રી. નાની તલવાર; છાપાની કોલમ. -**રી** સ્ત્રી. કટાર (નાની તલવાર)
કડવું વિ. કારેલાના સ્વાદ જેવું. -**છું** વિ. થોડી કડવાશવાળું. -**વાણ** નપું. કડવો પદાર્થ. -**વાશ** સ્ત્રી. કડવાપણું
કડા,-ઈ સ્ત્રી. તળવાની પેણી. ૦**યું** નપું. મોટી કડા
કડિયો પું. પથ્થર કામ કરનારો કારીગર, સલાટ
કડી સ્ત્રી. ગોળ વાળેલો તાર કે સળી; આંકડી; હાથ-બેડી; કવિતાનો આખો શ્લોક કે પદ (જેમાં બે કે ચાર પદનો એકમ હોય). -**ડું** નપું. ગોળ વાળેલો સળિયો; કાંડાનું કે બાવડાનું સોના-ચાંદીનું એક ઘરેણું. -**ડિયાળી** સ્ત્રી. છેડે કડીઓ ચડાવેલી જાડી લાકડી કે ડાંગ
કઢવું સ.ક્રિ. ઘટ્ટ થવા જેવું ઉકાળવું. **કઢાપો** પું. ઘામ, ઉકળાટ; માથામાં થતો દુખાવો. **કઢિયલ** વિ. કઢેલું (દૂધ). **કઢી** સ્ત્રી. ખટાશવાળી એક કઢેલી છાશની વાની. **કઢો** પું. ઉકાળો; (લા.) માથામાં થતો કઢાપો
કણ [સં.] પું. ઘણો નાનો ભાગ; દાણો. -**ણિકા** [સં.] સ્ત્રી., -**ણી** સ્ત્રી. -**ણું** નપું. બારીક રજકરણ (આંખમાં પડે છે એ). **કણો** પું. સાપનું તરત જન્મેલું

બચ્યું. **કણક** સ્ત્રી. લોટ. **કણકી** સ્ત્રી. ચોખા વગેરેના ટુકડા, ઝીણો કણ. **કણિયો** પું. દાણાનો વેપારી. **કણસલું** નપું. તરણું

કણછવું અ.ક્રિ. દુઃખને લીધે આછાં ડૂસકાં ખાવાં. **કણછાટ** પું. કણછવું એ

કણબી વિ. ખેતીના ધંધાવાળી જ્ઞાતિનું

કતલ [અર.] સ્ત્રી. કાપી નાખી સરજાવેલો સંહાર; ગળું કાપી નાખવું એ. **૦ખાનું** નપું. ઢોરને કાપવાની જગ્યા

કતાર [અર.] સ્ત્રી. હાર

ક(-કા)થરોટ સ્ત્રી. લોટ વગેરે મસળવાનો મોટો ઊંચો ઢાળ પડતી કિનારાવાળો થાળ (ધાતુનો કે લાકડાનો પણ)

કથળવું અ.ક્રિ. સ્થાનભ્રષ્ટ થવું; (લા.) વણસવું

કથા [સં.] સ્ત્રી. કહાણી, વારતા; પૌરાણિક કથાનક

કદ [અર.] નપું. પ્રમાણ, માપ. **-દાવર** [અર.] વિ. મોટા કદવાળું

કદડો પું. મેલો કાદવ; ડોળાયેલી ગંદકી

કદર [અર.] સ્ત્રી. આંકણી; બૂઝ

કદી અ. કોઈ વાર. **૦ક** ભાગ્યેજ કોઈ વાર

કન્યા [સં.] સ્ત્રી. છોકરી; કુંવારી છોકરી

કપટ [સં.] નપું. છળ, કૂડ. **-ટી** [સં.] વિ. દગાખોર

કપડું નપું. સીવેલું વસ્ત્ર. **કપડછાણ** વિ. કપડાથી ચાળેલું. **કપડમટ્ટી** સ્ત્રી. હવા ન પેસે માટે કપડાને માટીથી કરવામાં આવતો લેપ

કપાળ [સં.] નપું. લલાટ, ભાલ

કપાસ પું. રૂનો છોડ. **-શિ(-સિ)યો** પું. કપાસનું બી. **-શી(-સી)** સ્ત્રી. પગતળીમાં કાંટો ખૂંચી જતાં જામીને થતી ગાંઠ

કફ [સં.] પું. બળખો, ગલફો

કફન [અર.] ન. મુડદાને ઓઢાડવાનું વસ્ત્ર. **-ની** સ્ત્રી. ફકીરનો ઝભ્ભો; ટૂંકી બાંયનું લાંબું પહેરણ

કબજો [અર.] પું. હવાલો; ભોગવટો; બાંય વિનાની સ્ત્રીઓની ચોલી; જાકીટ

કબર [અર.] સ્ત્રી. ઘોર; એ ઉપરની ચણતર. **૦સ્તાન** [+ફા.] નપું. ઘોરવાડો (મરેલા મુસલમાન ખ્રિસ્તી વગેરેને દાટવાનું સ્મશાન)

કબાટ [અં.]નપું. દીવાલનું યા છૂટું મોટું હાટિયું

કબૂલ [અર.] વિ. સ્વીકારેલું, મંજૂર. **-લત, -લાત** સ્ત્રી. સ્વીકાર, મંજૂરી

કમ [ફા.] વિ. ઓછું. **૦તી** વિ. ઓછું. **કમી** વિ. ઓછું; (નોકરીમાંથી નિવૃત્ત) બાદ

કમખો પું. વાંસે ખૂલી રહેતી ટૂંકી ચોલી, કાપડું

કમઠાણ નપું. ('મોટું કાર્યાલય'

ઉપરથી લા.) મોટો રસાલો; ઢંગધડા વિનાની મોટી રચના

કમાડ નપું. મોટું બારણું

કમાન [ફા.] સ્ત્રી. કામઠું, ધનુષ; કામઠાના આકારની કોઈ પણ રચના (ઈમારતની તેમજ ઘડિયાળ વગેરેમાંની)

કર [સં.] પું. વેરો, ટૅક્સ. **૦કસર** [+અર.] સ્ત્રી. જરૂર પૂરતો જ ખર્ચ; એવી રીતે થતો બચાવ. **૦જ** [સં.] નપું. દેવું, ઋણ

કરચ સ્ત્રી. નાનું છોડું, પતલી પતરી. **૦લી, ૦ળી, -ચોલી(-ચોળી)** સ્ત્રી. સળ; સંકોચાવાથી થતી રેખા

કરડવું સ.ક્રિ. બચકું ભરવું; ડંખવું. **-કણું** વિ. કરડવાના સ્વભાવનું. **કરડ** સ્ત્રી. પું. કરડવાનું નિશાન; ડંખ

કરડું વિ. આકરું, સખત; સહેજ કડવું, કડછું. **-ડાકી(-ગી)** સ્ત્રી. વાણીની સખ્તાઈ

કરડી સ્ત્રી. હાથપગની નાની વીંટી. **-ડો** પું. મોટી કરડી, વેઢ

કરમ[1],-મિયું નપું. પેટમાં થતો એક જીવ, કૃમિ

કરમ[2] નપું. કર્મ. (લા.) નસીબ

કરમાવું અ.ક્રિ. ચિમોળાવું; ઝાંખું પડવું

કરમોડવું સ.ક્રિ. મરડવું, મચડવું, લચકાવવું. **કરમોડ** સ્ત્રી. લચક, મરડ

કરવત સ્ત્રી. નપું. લાકડાં વહેરવાનું દાંતાવાળું હથિયાર. **-તી** સ્ત્રી. નાની કરવત

કરવું સ.ક્રિ. આચરવું, ઉપજાવવું. **-ણી** સ્ત્રી. આચરણ. **-તુ, -તૂક** નપું. આચરણ, કૃત્ય, કામ. **-વૈયું** વિ. કરી જાણનારું

કરંડિયો પું. ફળ-ફૂલ વગેરે રાખવાનો વાંસનાં છોતાં વગેરેનો ઊભો ઢાંકેલો સૂંડલો

કરાડ સ્ત્રી. ખડક કે ખાડાની ઊભી ભેખડ

કરામત [અર.] સ્ત્રી. કારીગરી; કળા કસબ; યુક્તિ

કરાર [અર.] પું. સલાહ ભરેલી કબૂલત; (લા.) દુઃખમાંથી આરામ

કરુણ [સં.] વિ. દયા ઉપજાવનારું. **-ણા** [સં.] સ્ત્રી. દયા, અનુકંપા

કરો પું. આકાશમાંથી પડતો કુદરતી બરફ; ઘરની બંને બાજુની દીવાલ

કરોડ[1] સ્ત્રી. બરડાના મણકાનો ઊભો [ડાંડો

કરોડ[2] વિ. સો લાખ

કર્મ [સં.] નપું. કામ; નસીબ; ધંધો. **-ર્મી** વિ. નસીબદાર

કલમ [અર.] સ્ત્રી. લેખણ; ચિત્રકારની પીંછી, કલમની પેઠે ત્રાંસી છોલી એક છોડને બીજા છોડ કે ઝાડ સાથે બાંધી ઉપજાવેલો છોડ. **-મી** વિ. એવી રીતે તૈયાર થયેલો છોડ ફળ વગેરે

કલા,-ળા [સં.] સ્ત્રી. અંશ, ભાગ; શિલ્પ (લા.) યુક્તિ. હિકમત. **૦કાર** [સં.] વિ. કલાયુક્ત રચના

કરનાર (કવિ, ચિત્રકાર વગેરે). **૦વંત** વિ. કલાનું જાણકાર. **૦વંતી** સ્ત્રી. નૃત્ય વગેરે કલા જાણનારી; વેશ્યા

કલાક [અં.] પું. ૬૦ મિનિટનો સમય

કલ્યાણ [સં.] નપું. શ્રેય, કુશળ; આબાદી

કલ્લી સ્ત્રી. નાનું કલ્લું. **-લ્લું** નપું. પગનું ઘરેણું, કડલું

કવાયત [અર.] સ્ત્રી. લશ્કરી તાલીમ

કવિ [સં.] વિ., પું. કવિતા રચનાર

કશ(-સ[1]) સ્ત્રી. બંડી અંગરખા વગેરેમાં ડોરણાંની દોરી

કસ[2] પું. કસોટીના પથ્થર ઉપર સોના-રૂપાનો કાઢવામાં આવતો આંક; કસોટી

કસણવું સ.ક્રિ. ચોળી મસળી એક કરવું, ગૂંદવું

કસબ [અર.] પું. હુન્નર, કારીગરી; સોના- રૂપાનો બારીક તાર

કસર [અર.] સ્ત્રી. ઘટ; કચાશ; ખામી

કસરત [અર.] સ્ત્રી. વ્યાયામ, શારીરિક તાલીમ

કસવું સ. ક્રિ. ખેંચીને બાંધવું; કસોટી કરવી; ઓછું આપવાનો પ્રયત્ન કરવો. **કસાકસ, -સી** સ્ત્રી. રસાકસી. **કસાણું** વિ. કાટના સ્વાદવાળું. **કસોટી** સ્ત્રી. આકરી પરીક્ષા

કસાઈ [અર.] પું. ખાટકી.

કસૂંબો પું. એક વનસ્પતિ; કસૂંબાનાં ફળના રંગની સાડી; પાણીમાં ઘોળી તૈયાર કરેલું અફીણ. **-બી, -બલ** વિ. કસૂંબાનાં ફૂલના રંગનું

કસૂર [અર.] સ્ત્રી. ભૂલ, ચૂક

કહીં અ. ક્યાં (પ્રશ્નાર્થક); ક્યાંક

કહેવું સ.ક્રિ. કથન કરવું, બોલી જણાવવું. **-ણ** નપું, કથન; સંદેશો. **-ણી, -વત** સ્ત્રી. લોકોક્તિ, દૃષ્ટાંત. **-વડા(રા-)મણ** નપું. કહેવાપણું; બદનામી. **કહ્યાગરું** વિ. કહ્યા પ્રમાણે કરનારું

કળ સ્ત્રી. યાંત્રિક ચાવી; યુક્તિ; (લા.) અચાનક લાગવાથી અંગમાં ઊભું થતું દુઃખ

કળવું અ. ક્રિ. કળતર થવી. **-તર** સ્ત્રી. અંગમાં તાવ શરદી વગેરેથી થતી ત્રૂટ

કળશ [સં.] પું. કળશિયો, લોટો; મંદિર ઉપરનું ઈંડું

કળી [સં.] સ્ત્રી. ફૂલનો અણખીલેલો ડોડો; છૂટું મોતીચૂર; કપડામાં સીવીને પાળેલી કરચોલી

કંઈ સર્વ. કાંઈ (અનિશ્ચિત અર્થે) કશુંક; કેટલાંયે

કંકાસ [ફા.] પું. કલેશ, કજિયો

કંકુ નપું. કુંકુમ (હળદર ને ચૂનાની એક સુગંધી બનાવટ — ચાંદલા વગેરે કરવા વપરાતું). **-કાવટી** સ્ત્રી. કંકુ રાખવાનું સાધન. **-કોતરી** સ્ત્રી. કુંકુમપત્રિકા, માંગલિક

વિધિમાં ભાગ લેવા લખવામાં આવતી નિમંત્રણ-પત્રિકા

કંજૂસ [હિં.] વિ. કૃપણ, ખૂબ લોભિયું. **-સાઈ** સ્ત્રી. કંજૂસપણું

કંટાળવું અ.ક્રિ. થાક વગેરેથી અણગમો થવો. **કંટાળો** પું. કંટાળવું

કંટાળ,-ળો પું. કાંટાવાળો થુવેર, થોરિયું.

કંટી સ્ત્રી. ડૂંડામાંનો નાનો કણ

કંટીવાળો, કંટેવાળો પું. તપેલું વગેરે ન દાઝી જાય માટે બહારની બાજુએ કરવામાં આવતી માટી વગેરેની થાપ

કંટોલું નપું. કંકોડું (શાકફળ)

કંઠ [સં.] પું. ગળું, ગરદન, ડોક; (લા.) સૂર. **-ઠાળ(-ર)** સ્ત્રી. દરિયાકાંઠાનો પ્રદેશ. **-ઠી** [સં.] સ્ત્રી. ડોકનું ઘરેણું; ગુરુએ બંધાવેલી તુલસીના પારા વગેરેની માળા

કંતાન [અર.] નપું. શણનું કાપડ

કંથ પું. પતિ, ધણી

કંદ [સં.] પું. કોઈ પણ છોડની જમીનમાં જામતી ગાંઠ. **૦મૂલ** (-ળ) [સં.] નપું. કંદ અને મૂળિયું (ખવાય એવાં)

કંદોઈ [અર.] પું. મીઠાઈ બનાવનાર, સુખડિયો

કંદોરો પું. કેડ ઉપરનું ઘરેણું; એ આકારનો દીવાલનો બાંધો, ધોરો

કંપ [સં.] પું. ધ્રુજારો. **૦વું** અ.ક્રિ. ધ્રૂજવું. **-પારી** સ્ત્રી. ધ્રુજારી

કંસારો પું. ધાતુનાં વાસણ ઘડવાનું કામ તેમ ધંધો કરનાર પુરુષ. **-રી, -રણ** સ્ત્રી. કંસારાની સ્ત્રી. **-રી** સ્ત્રી. માછલીના ઘાટની મકાનોમાં થતી નાની સફેદ જિવાત

કાકો પું. બાપનો ભાઈ. **-કી** સ્ત્રી. કાકાની પત્ની

કાખ સ્ત્રી. બગલ. **-ખી** સ્ત્રી. કપડાંની બગલની કરાખી

કાગ, ૦ડો પું. કાળા રંગનું જાણીતું પક્ષી. **૦ડી** સ્ત્રી. કાગડાની માદા. **૦વાશ** સ્ત્રી શ્રાદ્ધમાં કાગડાને ખાવા નખાતું અન્ન

કાગદી [ફા.] પું. કાગળનો વેપારી; વિ. પતલી છાલનું ગોળ ઘાટનું (લીંબુ)

કાગળ [ફા.] પું. ઘાસપાલા વગેરેમાંથી બનાવવામાં આવતો લખાણ વગેરે માટેનો પત્રાકાર ઘાટ; ટપાલનો પત્ર

કાચ[1] [સં.] પું. રેતી અને ખારવાળી માટીનો ઓગાળેલો પદાર્થ; આરસી

કાચ[2] પું. લૂગડાનું ડોરણું ભરાવવા કરવામાં આવતો સીવેલો ખાંચો

કાચબો પુ. કચ્છપ, ઢાલવાળું એક જલચર-સ્થલચર; ઢાળો પાડવાની ઓઠી. **-બી** સ્ત્રી. કાચબાની માદા

કાચલી સ્ત્રી. નાળિયેરનું ભાંગેલું કોટલું

કાચું વિ. પાકેલું નહિ એવું; (લા.) સંસ્કારહીન. **કચાશ** સ્ત્રી. કાચાપણું

કાછડી સ્ત્રી. કચ્છાની રીતે ધોતિયાની

વાળેલી લાંગ; નાની ધોતલી. -ડો પું. ધોતિયું કે સાડી લાંગ વાળીને પહેર્યાં હોય એવો બંધ

કાછિયો પું. શાક વેચનારો વેપારી, એ નાતનો પુરુષ. -**યણ** સ્ત્રી. કાછિયાની સ્ત્રી

કાજ નપું. કામ; કારજ. -**જે** અ. માટે, વાસ્તે, સારુ

કાજળ નપું. આંજવાની મેશ, આંજણ. -**ળી** સ્ત્રી. બળતા મડદા ઉપરની મેશનું પડ

કાજી [અર.] પું. ઇસ્લામી ન્યાયાધીશ

કાટ[૧] પું. ધાતુ કટાવાથી બાઝતી પોપડી કે મેલ; (લા.) નડતર. -**ટોડો** પું. કાટ

કાટ[૨] પું. ઇમારતી લાકડું. ૦**કૂટ** સ્ત્રી. તૂટેલો ફૂટેલો સામાન. ૦**પીટિયો** પું. ઇમારતી લાકડાનો વેપારી. ૦**માલ** પું. ઘર પરથી ઉતારેલું જૂનું ઇમારતી લાકડું વગેરે

કાટખૂણ પું. નેવું અંશનો ખૂણો પાડતો આકાર. -**ણો** પું. નેવું અંશનો ખૂણો. -**ણિયો** પું. નેવું અંશનો ખૂણો પાડતું કારીગરનું હથિયાર

કાટલું નપું. નક્કી વજનનું તોલું; સુવાવડમાં સ્ત્રીઓને ખાવાને અપાતું ગૂંદર વગેરે વસાણું

કાઢવું સ.ક્રિ. બહાર મૂકવું; (લા.) આકાર આપવો, ચીતરવું

કાણ સ્ત્રી. મરણ પાછળ રોવું-કકળવું એ. -**ણિયું** વિ. કાણે જનારું

કાણું નપું. છિદ્ર; વિ. છિદ્રવાળું, એક આંખ ફૂટેલી કે ન હોય એવું. -**ણિયું** વિ. આંખે કાણું

કાતર સ્ત્રી. કાતરવાનું હથિયાર. ૦**વું** સ.ક્રિ. કાતરથી કાપવું; ઊભો ચીરો પડે એમ કાપવું. -**રિયું** નપું, ચોરનું એક હથિયાર; છાપરા નીચેનો મેડો

કાતરી(-ળી) સ્ત્રી. પાતળી ચપટી ફળાદિની ચીપ; શેરડી વગેરેનો ટુકડો. -**રો,-ળો** પું. આમલી વગેરેનું ચપટા ઘાટના ફળ જેવું; ઊગતા અનાજમાં પડતી એક જિવાત

કાથી સ્ત્રી. નાળિયેરનાં છોલાની સીંદરી. -**થો** પું. કાથીના રંગનો પાનમાં ખાવાનો ખેરની બનાવટનો પદાર્થ

કાદવ પું. કીચડ, ગારો

કાન પું. સાંભળવાની ઇંદ્રિય; તોપ-બંદૂક વગરમાં જ્યાં ટોટી પિસાય છે કે દારૂ ભરી સળગાવાય છે તે છિદ્ર. -**નો** પું. 'આ' સ્વરનો બારાખડીમાં સંકેત 'ા'

કાનૂન [અર.] પું. કાયદો

કાપડ નપું. કોરું કપડું. -**ડિયો** પુ. કાપડનો વેપારી. -**ડી** પું. એક જાતનો બાવો. -**ડું** નપું. પાછલી બાજુ ખૂલો કસવાળો કમખો

કાપવું સ.ક્રિ. વાઢવું. **કાપ** પું. કાપવું એ; કાપો, વાઢ, આંકો; સ્ત્રીઓના

કાનનું એક ઘરેણું. **કાપકૂપ** સ્ત્રી. ઘટાડો, કાટછાંટ. **કાપણી** સ્ત્રી. કાપવાની રીત; કાપવાનું હથિયાર; તૈયાર થયેલા ડૂંડાવાળો મોલ વાઢવો એ, લલણી. **કાપલી** સ્ત્રી., -**લો** પુ. કાગળ કપડું કે પાંદડાનો પતલો ટુકડો. **કાપાકાપી** સ્ત્રી. કતલ, ખૂનરેજી

કાબૂ [તુર્કી] પું. અધિક સત્તા; કબજો

કામ નપું. કાર્ય, કર્મ; (લા.) ખપ; ઉપયોગ; મુકદમો. **૦ઢું** વિ. કામમાં રચ્યુંપચ્યું. **૦ણ** નપું. વશીકરણ. **૦વું, કમાવું** સ.ક્રિ. કમાણી કરવી. **કમાણી** સ્ત્રી. કમાવું એ. **૦દાર** વિ. પું. કામ કરનાર મજૂર; કામોરો. **કામોરો** પું. અમલદાર

કામઠી સ્ત્રી., -**ઠું** નપું. ધનુષ. -**ઠિયો** પું. તીર મારનારો પુરુષ

કામળ,-ળી સ્ત્રી. કાંબળી, ધાબળી. -**ળો** પું. મોટી કામળ, ધાબળો

કાયદો [અર.] પું. નિયમ, ધારો, કાનૂન

કાયમ [અર.] અ. હમેશાં, નિરંતર. -**મી** વિ. નિરંતરનું, સ્થાયી

કાયર વિ. હિંમત વિનાનું; બાયલું

કાયા સ્ત્રી. શરીર; ગર્ભાશય. **કાયિક** [સં.] વિ. શરીરને લગતું

કારજ નપું. કામ; વરો, મરણ પાછળની ભોજન વગેરે ક્રિયા, દહાડો

કારણ [સં.] નપું. હેતુ, સબબ

કારભાર [ફા.] પું. વહીવટ. -**રી** વિ. પું. વહીવટદાર; દીવાન

કારી [ફા.] વિ. કાતીલ

કારીગર [ફા.] વિ. પું. કલાયુક્ત કામ કરનારો કામદાર

કારીગર [ફા.] વિ. પું. કલાયુક્ત કામ કરનારો કામદાર. -**રી** સ્ત્રી. કલાયુક્ત કોતરકામ, ઘડાઈ વગેરે

કારોબાર [ફા.] પું. વહીવટ. -**રી** સ્ત્રી. વહીવટી સમિતિ

કાલું[1] વિ. બોલવાની ઇંદ્રિય કામ નથી કરતી એવું, બોબડું

કાલું[2] નપું. કપાસનું જીંડવું

કાલ સ્ત્રી. આવતો કે ગયો દિવસ. -**લે** અ. આવતે કે ગયે દિવસે

કાવડ સ્ત્રી. ત્રાજવા ઘાટની ખભે ઉપાડવાની માંડણી. -**ડિયો** પું. કાવડ ઊંચકનાર. -**ડિયું** નપું. (અંગ્રેજી રાજ્યના આરંભમાં પૈસામાં એક બાજુ કાંટો - ત્રાજવું હતું તેથી પડેલું નામ) જૂનો પૈસાનો સિક્કો

કાવતરું નપું. છળ ભરેલી યોજના

કાવું[1] નપું. છાપરામાંની નળિયાંની પ્રત્યેક ઓળ; ખાટલાની પાટીનો પ્રત્યેક આંટો

કાવું[2] અ.ક્રિ. થાકી જવું, કંટાળી જવું

કાવો [અર.] પું. બુંદદાણાને શેકી વાટી કરેલો ઉકાળો. -**વાદાની** [અર.] સ્ત્રી. કાવો કરવાની ચંબૂડી, કીટલી

કાવ્ય [સં.] નપું, કવિતા

કાશ(-સ) સ્ત્રી. નડતર. **કાસળ** નપું. કાશ, નડતર; (લા.) સદંતર નાશ

કાળ [સં.] પું. સમય, મૃત્યુ, દુકાળ. **-ળેતરો** પું. કાળો નાગ. **-ળોતરી** સ્ત્રી. (લા.) મોત જણાવનારી ચિઠ્ઠી, કાળાખરી

કાળજું નપું. કલેજું. **કાળજી** સ્ત્રી. (લા.) હૃદયપૂર્વકની ચીવટ

કાળું વિ. મેશના રંગનું; (લા.) નઠારું

કાં અ. કેમ, કેવી રીતે, શા માટે

કાંઈ. ૦ક સર્વ. કંઈક

કાંકરી સ્ત્રી. પથ્થરનો નાનો નાનો કણ. **-રો** પું. મોટી કાંકરી

કાંજી [સં.] સ્ત્રી. એક પ્રકારનું સુપાચ્ય ધાન્ય; લાહી, ખેળ

કાંટો પું. શૂળના આકારનો વનસ્પતિનો અંકુર; એ ઘાટનો ચમચો; ત્રાજવું; ઘડિયાળનાં કલાક-મિનિટ-સેંકડ બતાવનારી સળી; (લા.) ડંખ; ઉમંગ. **કાંટ** સ્ત્રી. કાંટાળાં વૃક્ષોની ઘીચ ઝાડી. **કાંટારખું** નપું. પગરખું, જોડો. **કાંટાળું** વિ. કાંટાવાળું. **કાંટી** સ્ત્રી. નાનો પતલો કાંટો

કાંઠો પું. વાસણના મોંનો ભાગ (ઘડા વગેરેનો); કિનારો; છેડો. **કાંઠલી** સ્ત્રી. સોના-ચાંદીનું ગળાનું એક ઘરેણું. **કાંઠલો** પું. ગળાને બેસતો આવતો કપડાનો કાપ; પોપટના ગળાની નિશાની; સોના-ચાંદીનું ગળાનું એક ઘરેણું

કાંડી સ્ત્રી. દીવાસળી

કાંડું નપું. જ્યાં હાથનો પંજો જોડાયેલો છે તે સાંધો

કાંતવું સ.ક્રિ. (રૂનો) વળ દઈને તાર કાઢવો. **-ણ** નપું. કાંતવું એ

કાંદો પું. કંદ; ડુંગળી, પ્યાજ

કાંધ સ્ત્રી. ખાંધ, બેઉ ખભા વચ્ચેનો પાછલો ભાગ

કાંપ પું. કાળો ચીકણો ઠરેલો કાદવ. **૦વું** અ. ક્રિ. કંપવું, -ધ્રૂજવું. **-પો** પું. ઊંડળમાં ભરાય તેટલો જથો (ઘાસ વગેરેનો)

કાંબળી સ્ત્રી. કામળી. **-ળો** પું. મોટી કામળી; ધાબળો

કિનાર [ફા.], **-રી** સ્ત્રી. વસ્ત્ર વગેરેની કોર. **-રો** પું. નદી સમુદ્ર વગેરેનો કાંઠો

કિરણ [સં.] નપું. સૂર્ય ચંદ્ર વગેરેના તેજની રેખા

કિલ્લો પું. ફરતી દીવાલ અને બૂરજો-વાળો મોટો ગઢ

કિશોર [સં.] પું. છ થી દસ વર્ષનો બાળક. **-રી** [સં.] એવડી બાળકી

કિંમત, -તી સ્ત્રી. જુઓ 'કીમત'.

કીચ, ૦ડ પું. કાદવ

કીટ પું. મેલ, કાટ, કચરો. **-ટી** સ્ત્રી. રૂમાંનો કચરો. **-ટું** નપું. ઘીને તાવ્યા પછી નીચે બાઝતો મેલ. **-ટો, -ટોડો** પું. બળી—પીગળી ઠરી ગયેલો મેલ

કીડ સ્ત્રી. જિવાત. **-ડિયારું** નપું.

કીડીનું દર. -ડિયું નપું. કાચનો નાનો મણકો, ચીડિયું. -ડી સ્ત્રી. એક નાની ઝીણી જિવાત. -ડો પું. પેટે ચાલનારો નાનો જીવ

કીમત [અર.] સ્ત્રી. કિંમત, મૂલ્ય. **-તી** વિ. ભારે મૂલ્યવાન

કીર્તિ [સં.] સ્ત્રી. ખ્યાતિ, આબરૂ, નામના, યશ

કુટુંબ [સં.] નપું. એક બાપનો પરિવાર; કબીલો, બૈરાં-છોકરાંનો સમૂહ

કુદરત [અર.] સ્ત્રી. ઈશ્વરી શક્તિ, નિસર્ગ. **-તી** વિ. નૈસર્ગિક, સ્વાભાવિક

કુમાર [સં.] પું. અગિયારથી પંદર વર્ષ સુધીનો બાળક. **-રી** [સં.] સ્ત્રી. અગિયારથી પંદર વર્ષ સુધીની બાળકી; કુંવારી બાળકી

કુલ[1] (-ળ) [સં.] નપું. વંશ, ખાનદાન; અસીલ(વકીલનો)

કુલ[2] [અર.] બધું

કુશકા પું., બ. વ. ડાંગર વગેરેનાં છોડાં. **-કી** સ્ત્રી. ખાંડેલા ચોખાની ફોતરી

કુશળ [સં.] વિ. સલામત; હોશિયાર; નપું. કુશળતા, સલામતી

કુહાડી સ્ત્રી. નાનો કુહાડો, ફરસી. **-ડો** પું. લાકડાં કાપવાનું હથિયાર

કુંડ [સં.] પું. યજ્ઞયાગ માટેની ખોદી બાંધેલી વેદી; ચારે બાજુ પગથિયાંવાળો કુદરતી પાણીવાળો હોજ; કુંડના આકારનું વૈશ્વદેવ કરવાનું પાત્ર. **-ડી** સ્ત્રી. પથ્થર વગેરેનો નાનો કુંડ જેવો આકાર (પાણી વગેરે ભરી રાખવા). **-ડલી** (-ળી) સ્ત્રી. જન્માક્ષર વગેરેમાં મુકાતી ગ્રહોનાં સ્થાનોની માંડણી. **-ડાળું** નપું. ગોળ આકૃતિ

કુંદો પું. બંદૂકનો હાથો

કુંભાર પું. માટીનાં વાસણ બનાવનારો પુરુષ; એ જાતનો પુરુષ. **-રણ** સ્ત્રી. કુંભારની સ્ત્રી

કુંવર પું. રાજકુમાર; લાડકો પુત્ર. **-રી** સ્ત્રી. રાજકુમારી. **કુંવારકા** સ્ત્રી. જેનું સગપણ નથી થયું તેવી કન્યા. **કુંવારું** વિ. જેનું સગપણ નથી થયું તેવું

કૂખ સ્ત્રી. ગોદ; ગર્ભાશય

કૂટવું સ.ક્રિ. માથા છાતી વગેરે ઉપર હથેળીથી ઠોકવું. **-ણું** નપું. મરેલાં પાછળ થતી છાતી કૂટવાની ક્રિયા

કૂટી સ્ત્રી. સોગઠી

કૂડ નપું. કપટ, દંગો. **-ડું** વિ. કપટી; બૂરું

કૂતરું નપું. શ્વાન. **-રી** સ્ત્રી. શ્વાનની માદા. **-રો** પું. નર શ્વાન

કૂથલી સ્ત્રી. નિંદા. **-થલો, -થો** પું. ગૂંચવાડો

કૂદવું અ.ક્રિ. ઠેકડો મારવો. **-કો** પું. ઠેકડો, છલાંગ. **કૂદંકૂદા(-દી)**, **કૂદાકૂદ(-દી)** સ્ત્રી. વારંવાર કૂદ કૂદ કરવું એ

કૂબો પું. એક વનસ્પતિ; ઘુંમટવાળું ઘાસનું ગોળ ઝૂંપડું; કાંકરેટ ટીપવાનું ઓજાર

કૂવો પુ. પગથિયાં વિનાની સાંકડી ગોળ કે ચોરસ વાવડી. **કૂઈ** સ્ત્રી. નાનો કૂવો; બહોરવાની જરૂર નહિ એવું ઊંડું જાજરૂ; વહાણનો મધ્ય ડાંડો

કૂંચી સ્ત્રી. ચાવી

કે[1] અ. (ઉભયાન્વયી) જે; (પ્રશ્નાર્થે) ને

કે[2] અ. (ઉભયાન્વયી) અથવા. **કેટલું** સર્વ. માપ સંખ્યા કે કદમાં કેવું

કેડ સ્ત્રી. શરીરનો મધ્યભાગ, કમર. **-ડિયું** નપું. કેડ સુધીના શરીર ઉપર પહેરાતી બંડી. **-ડી** સ્ત્રી. પગવાટ. **-ડે** અ. પાછળ, પછી. **-ડો** પું. એકવડો માર્ગ; (લા.) પીછો

કેદ [અર.] સ્ત્રી. જેલમાં રહેવાની સ્થિતિ; વિ. બંધનયુક્ત. **૦ખાનું** નપું. જેલ, કારાગાર. **-દી** વિ. કેદમાં નખાયેલું

કેફ [અર.] પું. નશો; ઘેન. **-ફિયત** [અર.] સ્ત્રી. અધિકારી સમક્ષ રજૂ કરાતું નિવેદન

કેમ અ. કેવી રીતે, શા માટે

કેર [અર.] પું. જુલમ

કેરી સ્ત્રી. આંબાનું ફળ; કપાસનું લીલું જીંડવું

કેવડું સર્વ. માપ કે કદમાં કેટલું (પ્રશ્નાર્થ)

કેળવવું સ.ક્રિ. તાલીમ આપવી, શીખવવું. **-ણી** સ્ત્રી. તાલીમ

કેંદ્ર [સં.] નપું. મધ્યબિંદુ; મુખ્ય સ્થાન

કોઈ સર્વ. અનિશ્ચિત (ગમે તે) એક. **૦ક** સર્વ. એકાદ

કોકડી સ્ત્રી. સૂતર વગેરેનું નાનું કોકડું; સૂકવેલી રાણ. **-ડું** નપું. શંકુ આકારનો દોરાનો દડો

કોગળો પું. મોઢું ભરાય એટલું પાણી. **-ળિયું** નપું. કૉલેરા (રોગ)

કોટ પું. કિલ્લાની-ગઢની દીવાલ; એની અંદરનો વસાહતી વિસ્તાર. **૦ડી** સ્ત્રી. નાની દીવાલ; ઓરડી. **૦ડું** નપું. નાની દીવાલવાળો કિલ્લો. **૦લું** નપું. કઠણ છોડું

કોઠી સ્ત્રી. માટીનો કે ધાતુનો ઊભો નળો; વખાર; વેપારીની પેઢી; એક દારૂખાનું. **-ઠલી** સ્ત્રી. નાની કોઠી. **-ઠલો** પું. નાની ઊભી સાંકડી મોટી કોઠી. **-ઠાર** પું. અનાજ ભરવાનો ઓરડો. **-ઠું** નપું. પક્ષીનો માળો; (લા.) સમઝૂતી, પ્રપંચ. **-ઠો** પું. કોષ્ટક, ખાનું; પેટ; કિલ્લાનો બૂરજ; (લા.) એવા સ્થાનમાં બેસતી સુધરાઈ વગેરેની કચેરી

કોડ[1] પું. અંતરની ઉમેદ. **-ડામણું** વિ. કોડવાળું; રળિયામણું. **-ડીલું** વિ. કોડવાળું; હોંશીલું

કોડિયું નપું. માટીનું નાનું શકોરું

કોડી સ્ત્રી. એક જાતના દરિયાઈ

જીવડાનું કોચલું. -ડું નપું. કોડી કરતાં જરા મોટું કોચલું. -ડો પું. એવું મોટું કોચલું; (લા.) બુદ્ધિહીન

કોઢ પું. ચામડીનો એક રોગ. **-ઢિયું** વિ. કોઢના રોગવાળું

કોઢ(-ડ[૨]) સ્ત્રી. ઢોરને બાંધવાની જગ્યા, ગમાણ; સુતાર લુહારનું કારખાનું

કોણ સર્વ. (માણસ માટે જ વપરાતું પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ)

કોણી સ્ત્રી. ભુજાનો વચલો સાંધો; એ સાંધાનું અણીદાર હાડકું

કોતર નપું. જમીન પર્વત કે ઝાડમાં પડેલો મોટો પોલો ઊંડો ખાંચો, બખોલ. **૦વું** સ.ક્રિ. ખાંચો કોરવો; આછું ખોદવું. **૦ણી** સ્ત્રી. કોતરકામ; કોતરવાની ઢબ; નકશી; કોતરવાનું હથિયાર, ખોતરણી

કોથળી સ્ત્રી. શણ વગેરેની થેલી. **-ળો** પું. શણ વગેરેનો થેલો

કોદાળી સ્ત્રી. જમીન ખોદવાનું એક હથિયાર. **-ળો** પું. મોટી કોદાળી

કોયલ સ્ત્રી. મધુર સ્વરનું કાળા રંગનું એક પક્ષી. **-લો** પું. નર કોયલ; લાકડાનો કોલસો. **-લી** સ્ત્રી. ગળાનો એક રોગ

કોર સ્ત્રી. ધાર, કિનારી; વસ્ત્રોની કિનારી ઉપર મુકાતી પટ્ટી

કોરડો પું. ગૂંથેલો ચાબુક

કોરવું સ.ક્રિ. કોતરવું; અ.ક્રિ. અંકુર ફૂટવો. **કોર** પું. ફૂટ, અંકુર ફૂટવા. **-ણી** સ્ત્રી. કોતરવાની ક્રિયા; ફૂટ, અંકુર ફૂટવા

કોરું વિ. ભીનું નહિ એવું, સૂકું; વાપર્યા વિનાનું; લખ્યા વિનાનું

કોલ [અર.] પું. વચન, કબૂલાત

કોલસો [અં.] પું. ખનિજ પ્રકારનું બળતણ. **-સી** સ્ત્રી. બળેલા કોલસાની રાખ

કોશ[૧] પું. ગાઉ, આશરે અઢી કિલોમીટર

કોશ[૨] સ્ત્રી. ખોદવાનું ઓજાર, કસી

કોશ[૩] [સં.] પું. ભંડાર; મ્યાન; કૂવામાંથી પાણી કાઢવાનું ચામડાનું કે લોઢાનું સાધન, કોસ. **-શિયો** પું. કૂવામાંથી કોશ વતી પાણી કાઢનારો; એક પંખી

કોહવું અ.ક્રિ. પાણીમાં સડવું. **કોહવારો** પું. કોહવાણ, સડો. **કોહવ(-વા)ણ** નપું., **કોહવાટ(-રો)** પું. સડો

કોળિયો પું. મોઢામાં માય એવડો ખોરાકનો ગ્રાસ

કોળી વિ. આદિવાસી મૂળ કૌલ જાતિનું. **-ળણ** સ્ત્રી. કોળીની સ્ત્રી

કોંટો પું. ફણગો, અંકુર

ક્યારી સ્ત્રી. નાનો ક્યારો; ડાંગર ઉત્પન્ન થાય એવું તૈયાર કરેલું ખેતર. **-રો** પું. ઝાડ કે છોડની આસપાસ કરવામાં આવતું ખામણું

ક્યારે અ. કયે સમયે (પ્રશ્નાર્થ). **૦ક** અ. કોઈક વાર

ક્યાં અ. કયે સ્થળે (પ્રશ્નાર્થ). **૦ક** અ. કોઈક સ્થળે
ક્રોધ [સં.] પું. ગુસ્સો, કોપ. **-ધી** [સં.] વિ. ગુસ્સો કરનારું
ક્ષણ [સં., નપું.] સ્ત્રી. પળ, સેકંડનો ૪/૫ ભાગ; થોડો સમય
ક્ષમા [સં.] સ્ત્રી. માફી

ખ

ખચકાવું અ.ક્રિ. અચકાવું, અટકવું. **ખચકો** પું. સપાટી પર પડેલો ખાંચો
ખટકવું અ.ક્રિ. ભોંકાવું, ખૂંચવું, સાલવું. **ખટકો** પું. ખટકવું એ; નડતર
ખટપટ સ્ત્રી. પ્રપંચ. **-ટિયું** વિ. પ્રપંચી
ખડ નપું. ઘાસચારો
ખડકવું સ. ક્રિ. ઉપરાઉપરી ગોઠવવું. **ખડક** પું. જમીન કે પાણી ઉપરનો જમીનનો ટેકરો. **ખડકી** સ્ત્રી. ઘર કે ફળિયા આગળની દરવાજાવાળી માંડણી; એવી શેરી. **ખડ(-ડૂ)કલો** પું. ઢગલો
ખડતલ વિ. દુઃખ, હાડમારી વગેરે ખમી શકે એવું, મજબૂત બાંધાનું
ખડવું અ.ક્રિ. ચણિયારા સાંધા વગેરે ઉપરથી ખસી જવું
ખડી સ્ત્રી. એક જાતની સફેદ માટી
ખડિયો પું. બોટો; યાચકનો થેલો
ખણવું સ.ક્રિ. કોચવું, ખોદવું. **-ખોજ** (-દ) સ્ત્રી. બારીક તપાસ
ખણસ સ્ત્રી. હાજત
ખત [અર.] નપું. દસ્તાવેજ, લખત
ખપ પું. ઉપયોગ; જરૂર. **૦વું** અ.ક્રિ. વપરાવું; વેચાણ થવું; જોઈતું હોવું
ખપાટ સ્ત્રી.,**-ટિયું** નપું. વાંસની ચીપ (છાજ માટેની). **ખપેડો** વાંસની ટટ્ટી. **ખપેડી** સ્ત્રી. પોપડી; એક જિવાત
ખબર [અર.]સ્ત્રી., પું., બ.વ. સમાચાર. **૦દાર** [+ફા.] અ. સાવધાન. **૦દારી** સ્ત્રી. સાવધાની, સાવચેતી
ખભો પું. ભુજાનો ધડ સાથેનો સાંધો છે એ અંગ, ખંભો
ખમણવું સ.ક્રિ. ખમણી ઉપર છીણવું. **ખમણ** નપું. ખમણી ઉપરનું છીણ. **ખમણી** સ્ત્રી. ખમણવાનું પતરાનું ખાંચાખાંચાવાળું સાધન
ખમવું અ.ક્રિ. થોભવું; સહન કરવું. **ખમા, ખમ્મા** સ્ત્રી. ખમાવવાનો કે રાજા મહારાજા ગુરુ વગેરેને વધાવવાનો એ જાતનો બોલ. **ખમાવું** અ.ક્રિ. સહન થવું. **ખમાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ક્ષમા માગવી
ખરચ પું. ખર્ચ, લાગત; વાપર. **૦વું** સ.ક્રિ. ખર્ચ કરવો, વાપરવું. **ખરચો** પું. ખર્ચ
ખરજ(-સ)વું નપું. જેમાં ખરજ આવ્યા કરે છે તેવો ચામડીનો રોગ. **ખરજ** સ્ત્રી. ખંજવાળ
ખરડવું સ.ક્રિ. લેપ કરવો. **ખરડ** પું. જાડા રગડાનો લેપ
ખરવું અ.ક્રિ. સુકાઈને પડવું, રજ રજ

થઈ પડવું. **ખેરવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ખરે એમ કરવું

ખરાબ [અર.] વિ. નઠારું; બગડેલું. **-બી** સ્ત્રી. બગાડ. **-બો** પું. દરિયામાં પાણી નીચે ઢંકાયેલો ખડક; ખેડવા લાયક ન હોય એવી જમીન

ખરી સ્ત્રી. ચોપગાં પશુઓના પગનો બે ફાટવાળો યા આખો નખ, દાબડો

ખરીદવું સ.ક્રિ. વેચાણ લેવું. **ખરીદ** [ફા.], **-દી** સ્ત્રી. વેચાણ લેવું એ

ખરીફ [અર.] સ્ત્રી. પું. ચોમાસુ પાક

ખરું વિ. જેવું હોય તેવું, સાચું; શેકીને કડક કરેલું; નપું. ગજવેલ, પોલાદ. **-રાઈ** સ્ત્રી. માંદગી વખતે ઢીલા ન પડતાં સહન કર્યે જવું એ

ખરેંટું નપું. તાજી વિયાયેલી ગાય-ભેંસનું દૂધ, ખીરું. **-ટો** પું. રેલાનો ડાઘ, ઓઘરાળો; દાઝી ગયેલો અનાજનો પોપડો; ઘાની રૂઝનો પોપડો

ખર્ચ, -ર્ચો જુઓ 'ખરચ.'

ખવાસ [અર.] વિ. રજવાડામાં સેવા-ચાકરીનો ધંધો કરનારી જાતનું; પું. હજૂરિયો; ખાસિયત, સ્વભાવ. **૦ણ, ૦ણી** સ્ત્રી. ખવાસ બાઈ

ખસ સ્ત્રી. ખૂજલીનો ચામડીનો એક રોગ. **૦લું** નપું. ઝીણું ઘાસ

ખસવું અ.ક્રિ. જગ્યા ઉપરથી દૂર હટવું, સરકવું. **ખસેડવું** (કર્મક) ખસે એમ કરવું

ખંખેરવું સ.ક્રિ. ઝાટકી કાઢવું, ખેરવી નાખવું

ખંજવાળ, ખંજોળ સ્ત્રી. ખૂજલી આવવી એ, વલૂર. **ખંજવાળવું** સ.ક્રિ. વલૂરવું

ખંડિયેર, ખંડેર નપું. ભાંગીતૂટી ઈમારત

ખંત સ્ત્રી. ચીવટ. **-તીલું** વિ. ચીવટવાળું

ખંધું વિ. ખુલાસો ન કરતાં મનમાં સાંચવી રાખે એવું લુચ્ચું; ધૂર્ત. **-ધાઈ** સ્ત્રી. ખંધાપણું. **૦ધોલું** નપું. **-ધોલો** પું. ખાંધ

ખાખ સ્ત્રી. રાખ. **-ખી** વિ. રાખોડી રંગનું; પું. ડિલે રાખ ચોળનાર પ્રકારનો સાધુબાવો

ખાટ સ્ત્રી. ખાટલો. **૦લી** સ્ત્રી. નાની ખાટ. **૦લો** પું. મોટી ખાટ

ખાટું વિ. આમલી વગેરેના સ્વાદનું. **ખટાશ** સ્ત્રી. ખાટાપણું. **ખટમધુરું** વિ. ખટાશવાળું મીઠા સ્વાદનું

ખાડ સ્ત્રી. પહોળો ખાડો; ખાઈ. **-ડી** સ્ત્રી. દરિયાનું પાણી ભરાઈ રહે એવો જમીનમાં પડી ગયેલો નદીના મુખનો કે સામાન્ય ખાડાખાડાવાળો ભાગ. **-ડો** પું. નાની સાંકડી ખાડ

ખાણ૧ સ્ત્રી. ખનિજ પદાર્થો-પથ્થર વગેરે ખોદવાને માટે કરવામાં આવતી વિશાળ ખાડ. **-ણિયો** પું. ખાણ ખોદનારો મજૂર

ખાણ[૨] (જુઓ 'ખાવું:') નપું. ઢોરને નીરવાનો ખોરાક. **-ણિયું** નપું. છૂટક ઘાડવા વેચનારા જ્યાં આવી ઘી વેચી જાય તેવી જગ્યા

ખાતર[૧] નપું. ખેતરમાં નાખવામાં આવતો કચરો પૂંજો; એવો તૈયાર કરેલો રાસાયણિક પદાર્થ; ભીંતમાં પાડેલું ચોરી કરવા માટેનું બાકું; ચોરી. ૦ણી સ્ત્રી.. ખાતર ભરવાને ગાડા ઉપર નાખવામાં આવતી ઘાસપાલા કે વાંસની હાંસ. **-રિયું** નપું. ચોરી કરવામાં વપરાતું એક ઓજાર. **-રિયો** પું. મેલી વિદ્યામાં પ્રવીણ માણસ

ખાતર[૨] [અર.] સ્ત્રી. બરદાસ્ત, સરભરા. **-રી** સ્ત્રી. નિ:શંકપણું, સ્પષ્ટતા; ભરોસો; સાબિતી

ખાતર[૩] અ. માટે, વાસ્તે; કારણે

ખાતું નપું. આવકજાવકના ચોપડામાં આસામીવાર કે જાતવાર જમે-ઉધારનો હિસાબ, એવા હિસાબની તપસીલ; કામકાજની ફાળવણીની કચેરી-કાર્યાલય. **ખતવવું** સ.ક્રિ. ચોપડા ઉપરથી આસામીવાર કે જાતવાર ખાતાવહીમાં નોંધ કરવી. **ખતવણી** સ્ત્રી. ખતવવું એ

ખાદી સ્ત્રી. હાથે કાંતેલા સૂતર કે રેશમ વગેરેનું કાપડ

ખાનગી [ફા.] વિ. ગુપ્ત; અંગત

ખાનું [ફા.] નપું. ઘરનો ભાગ, ખંડ; ઘરું; મેજ વગેરેનું ઘરું

ખામણું નપું. છીછરો ક્યારો, પાણિયારા વગેરેમાં કરવામાં આવતી હાંડો વગેરે મૂકવાની બેસણી

ખામી [ફા.] સ્ત્રી. ખોડખાંપણ; ભૂલ, દોષ

ખાર પું. ક્ષાર; (લા.) અદેખાઈ. **૦વો** પું. ખલાસીનો ધંધો કરનારી જાતિનો પુરુષ. **૦વી, ૦વણ** સ્ત્રી. ખારવાની સ્ત્રી. **ખારું** વિ. દરિયાના પાણીના સ્વાદનું; (લા.) ખારીલું. **ખારિયું** નપું. મીઠું ચડાવેલો ચીભડાં વગેરેનો ટુકડો. **ખારાશ** સ્ત્રી. ખારાપણું. **ખારી** સ્ત્રી: ખારવાળી નદી; એક ભાજી. **ખારીલું** વિ. (લા.) અદેખું

ખાલી વિ. ઠાલું, ભર્યા વગરનું

ખાવું સ.ક્રિ. જમવું. **ખાણ** નપું. ઢોરનો ખોરાક. **ખાણીપીણી** સ્ત્રી. ખાવાનું અને પીવાનું છે એવી મિજબાની; ખાવુંપીવું

ખાસ [અર.] વિ. અંગત, પોતીકું; અ. ચોક્કસ રીતે. **-સિયત** [અર.] સ્ત્રી. સ્વભાવ, પ્રકૃતિ. **-સું, -સ્સું** વિ. રૂડું, મઝાનું

ખાંચ સ્ત્રી. નાના નાના ખાડા, ખાંચો. **-ચો** પું. રસ્તાનો પડતો ખૂણો

ખાંડવું સ.ક્રિ. ખાંડણી કે ઉખળિયામાં નાખી પદાર્થના ટુકડા કરવા. **ખાંડ** સ્ત્રી. નાના નાના ખાંચા; સાકરનો ભૂકો, મોરસ, બૂરું. **ખાંડણી** સ્ત્રી.

લોખંડનો કે એવો ખાંડવાનો નાનો ખાંડણિયો, ઊખળી. **ખાંડણિયો** પું. જમીનમાં બેસાડવામાં આવતો ઉખળિયો. **ખાંડું** વિ. ખંડ ખંડ પડેલું, ધારકોર ભાંગેલું

ખાંડું નપું. તલવાર; (લા.) રાજપૂત વગેરે જાતિમાં વરને બદલે ખાંડું લઈ જતી જાન

ખાંધ સ્ત્રી. બંને ખભા વચ્ચેનો ભાગ, કાંધ, બળદ વગેરેને કાંધ પર પડતું આટણ. **-ધિયું** વિ. (લા.) ખુશામતખોર. **-યો** પું. મડદું ઉઠાવનારો તે તે ડાઘુ

ખાંભી સ્ત્રી. નાનો ખાંભો, નાની અક્ષર વિનાનો પાળિયો. **-ભો** પું. ખંભ; સીમાડાની હદનો ખોડેલો પથ્થર; પાળિયો

ખિસ્સું નપું. જુઓ 'ખીસું.'

ખીચડી સ્ત્રી. ચોખા અને મગ કે કઠોળની દાળ ભેળવી કરેલી વાની. **-ડો** પું. ખાસ કરી મકરસંક્રાંતિ ઉપર ઘઉંને પલાળી ફોતરી કાઢી ખારો કે મીઠો કરવામાં આવતો ખાદ્ય પ્રકાર; (લા.) ગંદી ભેળસેળ

ખીર સ્ત્રી. દૂધભાતની એક વાની. **-રું** નપું. તાજી વિયાયેલી ગાય-ભેંસનું દૂધ, ખમીર ચડાવેલો આથો

ખીલ પું. જુવાનીમાં મોં ઉપર થતી ફોલ્લી; ઘંટીનો ખીલડો. **૦વું** અ.ક્રિ. વિકસવું; સ.ક્રિ. બે ફાળ ભેળા કરી સીવવા. **૦વવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ખીલે એમ કરવું, ઉત્તેજિત કરવું. **ખીલી** સ્ત્રી. નાનો ખીલો. **ખીલો** પું. મોટો ખીલડો

ખીસું, ખિસ્સું નપું. ગજવું, ગૂંજું

ખીંટી સ્ત્રી. નાનો ખીંટો. **-ટો** પું. ભીંતમાં કપડાં મૂકવા ખોસેલો ખીલો

ખુમારી [અર.] સ્ત્રી. આંખમાં દેખાતી મસ્તીનો નશો; ગર્વ

ખુરશી(-સી) [અર.] સ્ત્રી. પાછળ કે આજુબાજુ હાંસવાળું ચાર પાયાનું લાકડા કે લોઢા વગેરેનું આસન

ખુલાસો [અર.] પું. સ્પષ્ટીકરણ; ચોખવટ

ખુલ્લું વિ. ઉઘાડું; સ્પષ્ટ; વણ ઢાંકેલું

ખુશ [ફા.] આનંદિત, પ્રસન્ન. **-શી** સ્ત્રી. આનંદ, હર્ષ, પ્રસન્નતા. **-શામત** સ્ત્રી. હદ બહારનાં વખાણ, પળશી. **-શાલી** સ્ત્રી. આનંદ બતાવવો એ

ખૂટવું અ. ક્રિ. ઘટી પડવું; (લા.) દગો દેવો

ખૂણો પું. જ્યાં બે દિશાઓ કે લીટીઓ મળતી હોય તે ખાંચો

ખૂતવું અ.ક્રિ. કાદવ વગેરેમાં ખૂપવું. **ખોડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ખાડો કરી એમાં વળી ઊભી કરવી

ખૂન [ફા.] નપું. લોહી; હત્યા; ખૂનસ, વેરની સખત લાગણી

ખૂબ [ફા.] વિ. ઘણું વધારે. **-બી** સ્ત્રી. વિશેષતા

ખૂંચવું અ.ક્રિ. અણીદાર વસ્તુ ભોંકાવી. **ખૂંચ** સ્ત્રી. ભૂલ, દોષ

ખૂંટ પું. આખલો, સાંઢ. **-ટિયો** પું. નાથેલો આખલો; ઊંટ. **-ટી** સ્ત્રી. ખીંટી. **-ટો** પું. ખીલો

ખૂંદવું સ.ક્રિ. પગ વડે ગદડવું, કચડવું

ખૂંધ સ્ત્રી. પશુના વાંસા ઉપરનો ઢેકો. **-ધિયું** વિ. વાંસાના ઉપરના ભાગમાં ખૂંધ નીકળી હોય એવું માણસ. **-ધું** વિ. ખૂંધિયું; (લા.) લુચ્ચું

ખેડવું સ.ક્રિ. જમીન હળ વડે ઢીલી કરવી, ખેતી કરવી. **ખેડ** સ્ત્રી. ખેતી. **ખેડાણ** વિ. ખેડેલું; નપું. ખેડેલી જમીનનું તળ; ખેતી. **ખેડુ, -ડૂત** પું. ખેતીનો ધંધો કરનાર પુરુષ

ખેતી સ્ત્રી. ખેડ

ખેદ [સં.] પું. ખિન્નતા, દિલગીરી; થાક. **-દો** પું. અદેખાઈ

ખેપ સ્ત્રી. ભાર લઈને દૂરની જગ્યાએ જવું-આવવું એ; લાંબી મુસાફરી; (લા.) એવા ફેરાનું મહેનતાણું. **-પાની** વિ. યુક્તિબાજ; તોફાની. **-પિયો** પું. ખેપ કરનારો કાસદ

ખેરી સ્ત્રી. દાંતમાં બાઝતી પોપડી

ખેલ [સં.] પું. તમાસો, નાટક. **૦વું** સ.ક્રિ. રમવું. **-લાડી** વિ. ખેલ કરવામાં બાહોશ; (લા.) ચતુર

ખેવના સ્ત્રી. કાળજી; ગરજ

ખેસ પું. ખભે નાખવાની પિછોડી, પછેડી

ખેંચવું સ.ક્રિ. તાણવું. **ખેંચ** સ્ત્રી. તાણ, તંગી

ખોખરું વિ. બોદા અવાજવાળું; અડધું ભાંગેલું

ખોખું નપું. હલકા લાકડાનું એવું પોલું બનાવેલું સાધન; ઓઠી તરીકે બનાવેલો પાઘડીનો આકાર; કલેવર. **-ખલું** વિ. ખોખા જેવું, ખખળી ગયેલું

ખોટ સ્ત્રી. ઘટ; તોટો; ખામી, એબ, ખોડ. **૦ક(-કા)વું** અ.ક્રિ. અટકી પડવું. **-કો** પું. ઘટ; ખોટકાઈ જવું એ. **-ટાળું** વિ. અંગની ખોડવાળું. **ખોટી** અ. વિલંબ-ઢીલ થાય એ રીતે. **ખોટીપો** પું. ખોટી થવું એ રોકાણ. **ખોટું** વિ. સાચાથી ઊલટું; જૂઠું

ખોડ સ્ત્રી. ખોડખાંપણ; ખરાબ આદત. **-ડીલું** વિ. ખોડવાળું. **ખોડું** વિ. લંગડું (ઢોર); સ્વર વિનાનો (વ્યંજન)

ખોતરવું સ.ક્રિ. આછું આછું કોરવું. **-ણી** સ્ત્રી. દાંત-કાન ખોતરવાની સળી; કોતરવાનું ટાંકણું

ખોદવું સ.ક્રિ. જમીન ખણવી; પડ ખણવું. **-ણી** સ્ત્રી. ખોદવું એ; (લા.) ગિલ્લી કરવી. **ખોદાઈ, ખોદામણી** સ્ત્રી., **ખોદામણ** નપું. ખોદવાનું મહેનતાણું. **ખોદાણ** નપું. ખોદવાની ક્રિયા; ખોદવાની સ્થિતિ

ખોબો પું. ખુલ્લી અંજલિ, પોશ
ખોભરવું અ.ક્રિ. થોભવું
ખોરાક [ફા.] પું. ખાવાનો પદાર્થ. **-કી** સ્ત્રી. ગુજરાનની વસ્તુ; એનો ખર્ચ
ખોરું વિ. જૂનું થવાથી બેસ્વાદ બનેલું
ખોલ સ્ત્રી. કરચલી, પોલાણ. **૦વું** સ. ક્રિ. ખુલ્લું કરવું, ઉઘાડવું. **ખોલી** સ્ત્રી. ઓરડી
ખોવું સ. ક્રિ. ગુમાવવું
ખોળ[1] [ફા.] સ્ત્રી. ગાદલા વગેરેનું ખોળિયું. **ખોળિયું** નપું. ખોળ; શરીર. **ખોળી** સ્ત્રી. ઘોડિયાની ઝોળી
ખોળ[2] પું. પશુને ખવડાવવાનો ઘાણીમાં જામતો તલ વગેરેનો કૂચો
ખોળવું સ.ક્રિ. શોધવું. **ખોળ**[3] સ્ત્રી. શોધ
ખોળો પું. પલાંઠી વાળી બેસતાં પેટ અને પગ વચ્ચે પડતો ખોલો; એ ભાગ ઉપરનું લૂગડું
ખોંખારવું અ.ક્રિ. ખોંખારો ખાવો. **ખોંખારો** પું. ખોંખોં એવો ગૌરવ ભરેલો અવાજ

ગ

ગજું નપું. ગુંજાશ, શક્તિ
ગઠ્ઠો(-ઠ્ઠો) પું. બાઝી ગયેલો ગાંગડો, ગચિયું
ગડ પું. ગૂમડાનો ગઠ્ઠો, **૦દો** પું. ફેંકેલો પથ્થર; ઢીંકો; ધક્કો
ગઢ પું. કિલ્લો
ગઢવી પું. ચારણોની એક ઓળખ
ગણવું સ.ક્રિ. સંખ્યા કાઢવી, ગણિતના દાખલાનો ખુલાસો કરવો; (લા.) લક્ષમાં લેવું. **-કારવું** સ.ક્રિ. લક્ષમાં લેવું, માનવું. **ગણતર,-રી** સ્ત્રી. ગણવું એ; ગણી કાઢી આપેલી સંખ્યા. **ગણિત** [સં.] નપું. સંખ્યાના હિસાબ કરવાની વિદ્યા
ગત સ્ત્રી. ગતિ, વાદ્ય બજાવવાની રીત; રમતનો દાવ. **-તાગમ** સ્ત્રી. સમઝ
ગધેડું નપું. ભારવાહી એક ચોપગું પશુ (ઘોડાના વર્ગનું)
ગપ સ્ત્રી. ઊડતી વાત, અફવા. **-પ્પું -પોડું** નપું. ગપ. **-પિયું, -પ્પી** વિ. ગપ ચલાવનાર
ગભરાવું અ.ક્રિ. ગાભરું બનવું. **-રાટ** પું., **-રામણ, -ણી** સ્ત્રી. ગભરાવું એ. **ગભરુ** વિ. નિર્દોષ, ભોળું. **ગાભરું** વિ. નિર્દોષ, ભોળું
ગમ[1] સ્ત્રી. સૂઝ,ગતિ; અ. બાજુ, તરફ. **૦ત, ગમ્મત** સ્ત્રી. વિનોદ; મઝા. **૦વું** અ.ક્રિ. પસંદ પડવું. **ગમો** પું. પસંદગી
ગમ[2] [અર.] સ્ત્રી. ભોંઠા પડી રહેવાનું વલણ; શોક, દુઃખ. **૦ગીની** સ્ત્રી. શોકની લાગણી
ગરજ [અર.] ખપ, જરૂર; સ્વાર્થ. **-જાઉ, -જુ** વિ. ગરજવાળું
ગરમ વિ. ઊનું. **-માગરમ વિ.** ખૂબ

ખૂબ ગરમ, ધગધગતું, તાતું. -મી સ્ત્રી. ઉષ્ણતા; ઘામ. -માવો પુ. ગરમીની લાગણી-અસરવાળી હૂંફ

ગરાસ પુ. ગુજરાન માટે મળેલી જમીન. **-સિયો** પું. ગરાસની જમીન મળેલી છે એવો જાગીરદાર

ગરભ પું. ગર્ભ; ફળોનો અંદરનો ભાગ

ગરીબ [અર.] વિ. નિર્ધન. **-બી** સ્ત્રી. ગરીબપણું, દીન દશા

ગર્ભ [સં.] પું. સ્ત્રી કે માતાના પેટમાં રહેલો હમેલ; અંદરનો માવો; કોઈ પણ વસ્તુનો અંદરનો ભાગ

ગલી સ્ત્રી. સાંકડી વાટ, શેરી. **૦ગૂંચી** સ્ત્રી. નાની નાની ગલી

ગલીપચી સ્ત્રી. ગલગલિયાં

ગલુ,-લૂડિયું નપું. કૂતરાનું બચ્ચું, ભટૂળિયું

ગળવું અ.ક્રિ. ટપકવું; પાકી જવું; સ.ક્રિ. ગાળવું; શુદ્ધ કરવું, ગળે ઉતરવું. **-ણી** સ્ત્રી. ગાળવાનું સાધન. **-ણું** નપું. ગાળવાનું કપડું. **ગાળવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) ગળે એમ કરવું. **ગળામણ** નપું. ગાળવાનું મહેનતાણું; ગાળતાં નીકળેલો કચરો. **ગળ્યું** વિ. સાકરના સ્વાદનું. **ગાળ** પું. ગાળવાથી નીકળેલો કચરો. **ગરિષ્ઠ** વિ ખૂબ ગળ્યું

ગળી સ્ત્રી. એક વનસ્પતિ; એનાં પાંદડાંમાંથી નીકળેલો વાદળી રંગ

ગળું નપું., ગરદન, કંઠ, ડોક

ગંજ [ફા.] પું. ઢગલો; લત્તો. **-જી** સ્ત્રી. ઘાસની વ્યવસ્થિત ગોઠવેલી ખૂબ મોટી થપ્પીઓની થપ્પીઓ

ગંદું વિ. મેલું. **-દકી, -દવાડ** સ્ત્રી. બદબો મારતો કચરો પૂંજો કે મળ-મૂત્ર વગેરે

ગંધ [સં., પું.] પું. સુગંધ; સ્ત્રી. બદબો. **-ધાવું** અ.ક્રિ. બદબો અનુભવાવી

ગંભીર [સં.] વિ. મોટા દિલનું; પ્રૌઢ; ઊંડું

ગાઉ પું. બેએક માઇલનું અંતર, આશરે અઢી કિલોમીટરનું અંતર, કોશ

ગાગર સ્ત્રી. ધાતુનો સાંકડા મોંનો ઘડો (બેડામાં હાંડા ઉપર મુકાતો)

ગાડર, -રું નપું. ઘેટું. **-રિયું** વિ. (લા.) ગાડરની માફક આંધળી ગતિએ જનારું

ગાડી સ્ત્રી. પૈડાંથી ચાલતું વાહન. **-ડું** નપું. (ખાસ કરી) બળદથી ચાલતું બે પૈડાંનું વાહન

ગાદી સ્ત્રી. નાનું ગાદલું; રાજાનું-ગુરુનુ સિંહાસન. **-દલું** નપું. રૂ ભરેલ સૂવાનું જાડું ગોદડું, તળાઈ

ગાણું નપું. ગાન

ગાન [સં.] નપું. ગાયકી, ગાણું

ગાભ પું. ગર્ભ. **૦ણ, -ણી** સ્ત્રી. ગર્ભવતી પશુ માદા. **-ભો** પું. જેનાથી વસ્તુની અંદરનું પોલાણ

પૂરવામાં આવે તેવો ડૂચો; કડાં વગેરેમાં પૂરવામાં આવતો સળિયો; રદ્દી ડૂચો

ગામ નપું. ખેતીના રોજગારવાળા ખેડૂતોના વસવાટનું સ્થાન. **૦ઠી** વિ. ગામડા-ગામનું, ગામડિયું. **૦ડિયું** વિ. ગામડાનું. **૦ડિયણ** સ્ત્રી. ગામડાની સ્ત્રી. **૦ડું** નપું. નાનું ગામ. **૦મ(-મો)તરું** નપું. બીજે ગામ જવું એ. **-મેતી** પું. ગામનો મુખી. **-મોટ** પુ. ગામની વૃત્તિ ખાઈ ગોરપદું કરતો બ્રાહ્મણ. **-મોટું** નપું. ગામોટનું કામ

ગાય સ્ત્રી. દૂધ દેતું એક ચોપગું પશુ, ગાવડી, ધેનુ

ગાયક [સં.] પું. ગાનારો, ગવૈયો. **-ન** [સં.] નપું. ગાણું. **-કી** સ્ત્રી. ગાવાની રીત

ગાર સ્ત્રી. લીંપવા માટેનો છાણ-માટી -લાદનો પીંડો, એનો લેપ. **-રો** પું. કાદવ; ચણતરમાં વાપરવા કરેલું ચૂના વગેરેનું કે માટીનું મિશ્રણ

ગાવું સ.ક્રિ. ગાન કરવું, ગીત લલકારવું. **-ણું** નપું. ગાન. **ગવૈયો** પું. ગાનારો; ગાવાનો ધંધાદારી

ગાળ સ્ત્રી. અપશબ્દ, ભૂંડાં વેણ

ગાળિયું નપું. ઢોરને ગળે બાંધવાનું ગાળાવાળું દોરડું. **ગાળો**[1] પું. ગાળિયું; ફાંસો

ગાળો[2] પું. અમુક સમય; બે સ્થળ વચ્ચેનું અંતર; પનો, પહોળાઈ; દળણું ઓરવાનું ઘંટીનું મોં; ચૂડીનો વ્યાસ

ગાંગડી સ્ત્રી. નાનો ટુકડો. **-ડો** પું. મોટો ઘટ્ટ ટુકડો

ગાંઠ સ્ત્રી. આંટીવાળો બંધ, ગ્રંથિ; ઝાડમાંથી ડાળી ફૂટે છે એ ભાગ; સૂકા લાકડાનો એવો ભાગ. **૦વું** સ.ક્રિ. ગાંઠ પાડી ગૂંથવું; (લા.) તાબે રહેવું. **-ઠિયો** પું. સૂકી હળદરનો ટૂક; તળીને તૈયાર કરેલી ચણાંના લોટની વાની. **-ઠિયો તાવ** પું. મરકી, પ્લેગ. **-ઠો** પું. મોટી ગાંઠ

ગાંડું વિ. મગજનું ચસકેલું, ઘેલું. **-ડિયું** વિ. ગંડવું, ગાંડા જેવું

ગાંધી વિ. કરિયાણું વગેરે વેચવાનો ધંધો કરનાર વેપારી. **ગંધિયાણું** નપું. કરિયાણું

ગિરદી [ફા.] સ્ત્રી. ભીડ, ગડદી

ગિરો, ગીરો, ગિરવી, ગીરવી [ફા.] વિ. ઘરાણે મૂકવામાં આવે એમ

ગીત [સં.] નપું. ગાયન; મંગલ અવસર ઉપર ગવાતું ગાણું

ગુજરવું અ.ક્રિ. વીતવું; વહી જવું; મરી જવું. **ગુજારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) વિતાડવું. **ગુજરાન** [ફા.] નપું. ભરણપોષણ. **ગુજારો** પું. નિર્વાહ, ગુજરાન

ગુજર વિ. ગુર્જર જાતિનું. **-રી** સ્ત્રી. ગુજરની સ્ત્રી, મહિયારણ;

અઠવાડિયામાં શહેરના ખાસ સ્થળે ભરાતું બજાર; સ્ત્રીના હાથનું એક ઘરેણું. **ગુજરાત** સ્ત્રી., પું. પશ્ચિમ મારવાડ છોડી ગુજરો જ્યાં આવી વસેલા તે પ્રદેશ - હાલનો આબુથી દમણગંગા સુધીનો વિંધ્યની પશ્ચિમનો પ્રદેશ. **ગુજરાતણ** સ્ત્રી. ગુજરાતની સ્ત્રી. **-તી** વિ. ગુજરાતને લગતું; સ્ત્રી. ગુજરાતની ભાષા

ગુણ [સં.] પું. જાતિસ્વભાવ; ધર્મ, સુલક્ષણ. **૦વું** સ.ક્રિ. ગુણાકાર કરવો-એક સંખ્યાને બીજી સંખ્યા જેટલી વાર કરવી. **-ણી** [સં.] વિ. ગુણવાળું

ગુપ્ત [સં.] વિ. છાનું, છુપાયેલું. **-પ્તી** સ્ત્રી.પોલી લાકડી કે જેમાં અણીદાર સળિયો છુપાયેલો હોય છે.

ગુફા સ્ત્રી. પહાડની કુદરતી બખોલ

ગુમ [ફા.] વિ. ખોવાયેલું

ગુમાસ્તો [ફા.] પું. કારકુન, મહેતો. **-સ્તાગીરી** સ્ત્રી. કારકુની

ગુરુ [સં.] વિ. મોટું; પું. આચાર્ય; પુરોહિત; ગોર; સાત વારમાંનો પાંચમો વાર

ગુર્જર [સં.] જુઓ 'ગુજર'.

ગુલાબ [ફા.] નપું. એક સુગંધી ફૂલ ને એનો છોડ, સ્થળકમળ. **-બી** વિ. ગુલાબના રંગનું

ગુલામ [અર.] પું. ખરીદ કરેલો નોકર. **૦ડી** સ્ત્રી. સ્ત્રી ગુલામ. **-મી** સ્ત્રી. ગુલામગીરી

ગુસ્સો [અર.] પું. ક્રોધ

ગુંડો [હિં.] જબરદસ્તીથી કામ સાધનારો; દાંડ, ડાંડ

ગુંદ,૦ર પું. ઝાડમાંથી નીકળતો ચીકણો રસ. **૦રિયું** નપું. પલાળેલો ગુંદર રાખવાનું ઠામ; વિ. (લા.) કંટાળો આવે તોય ખસે નહિ એવું ચોટણવૃત્તિનું. **ગુંદિયું** નપું. ગુંદરિયું

ગૂડો પું. પગનો નળો

ગૂમડું નપું. શરીરની ચામડીમાં ઊઠતો ભરેલો ગઠ્ઠો

ગૂંગું [ફા.] વિ. ગૂંગણું; નપું. નાકનો મેલ. **-ગણું** વિ. નાકમાંથી બોલવાની ટેવવાળું

ગૂંચ સ્ત્રી. દોરા વગેરેની ગાંઠ પડી જવી એ; (લા.) આંટીઘૂંટી. **-ચાવું, -ચવાવું** અ.ક્રિ. ગૂંચવણમાં પડી જવું. **૦વણ, ૦વણી** સ્ત્રી. ગૂંચ; મૂંઝવણ

ગૂંથવું સ.ક્રિ. દોરા વગેરેને આંટી પાડી સાંકળવું. **-ણ** નપું., **-ણી** સ્ત્રી. ગૂંથવું એ. **ગૂંથામણ** નપું. ગૂંથવાનું મહેનતાણું

ગેરૈયો પું. જુઓ 'ઘેરૈયો.'

ગોખ પું. ઝરૂખો. **૦લો** પું. દીવાલમાં કરેલું નાનું ખુલ્લું હાટિયું. **-ખો** પું. પક્ષીનો માળો

ગોખવું સ.ક્રિ. યાદ રહે એમ મોઢે બોલવું

ગોઝારું વિ. (ગાયની હત્યા કરનારું ઉપરથી - લા.) હત્યારું,પાપી

ગોટ(-ઠ)લી સ્ત્રી. ફળના અંદરનું નાનું કોટલું. **-લો** પું. મોટું કોટલું

ગોટી સ્ત્રી. ગોળી; છાણા-કોલસીનો સૂકવેલો પીંડો. **-ટો** પું. દડો; પીંડો; ફૂલનો તોરો; ફળની અંદરનો ગોળ પદાર્થ; (લા.) છબરડો. **-ટાળો** પું. (લા.) છબરડો. **ગોટી(-ઠી)મડું** નપું. ગુલાંટ. **ગોટવું** અ.ક્રિ. ગોળ ગોળ ગોટા વળવા. **ગોટવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ગોળા વાળવા; (લા.) મૂંઝવવું

ગોઠ સ્ત્રી. ગુપ્ત વાતચીત; (લા.) મિજબાની, ઉજાણી; (હોળીના દિવસોમાં પરણેલાં તરફથી ગેરૈયાઓને અપાતી) ભેટ. **૦ડી** સ્ત્રી. વાતચીત. **૦વું** અ. ક્રિ. અનુકૂળ આવવું, ફાવવું. **૦વવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) વ્યવસ્થાપૂર્વક મૂકવું. **-ઠિયો** પું. મિત્ર. **-ઠિયણ** સ્ત્રી. સહિયર, **-ઠી** પું. જૈન દેરાસરનો પૂજારી. **-ઠો** પું. રૂઝ. **-ઠણ** પું. ઘૂંટણ, ઢીંચણ. **-ઠણિયો** પું. જમતી વેળા ઢીંચણ નીચે મુકાતું ટેકણ, ઢીંચણિયો, ઘૂંટણિયો

ગોથું, -થીકલું નપું. ગુલાંટ

ગોદ સ્ત્રી. ખોળો. **૦વું** સ.ક્રિ. (લા.) ખોદવું. **૦ડી** સ્ત્રી. રૂ કે ફાટેલા ગાભાનું બનાવવામાં આવતું ઓઢવા પાથરવાનું સાધન; ગાયના ગળા નીચેની ઝૂલતી ચામડી. **૦ડું** નપું. મોટી ગોદડી. **૦ડિયો** પું. ગોદડી ઓઢી ફરનારો બાવો. **-દો** પું. ભોંકાય એમ ખૂંચવવું. **-દાવવું** સ. ક્રિ. ગોદા મારવા; (લા.) જાગ્રત કરવું, ચેતવવું. **-દી** સ્ત્રી. અંદર પાણી ભરાય-કઢાય એવા પ્રકારનું વહાણો વગેરેને નાંગરવાનું બારું

ગોધો, ગોધલો પું. જુવાન બળદ

ગોયણી સ્ત્રી. વ્રત નિમિત્તે જમવા નિમંત્રેલી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી, જૈન ગોરણી, જૈન સાધ્વી, આરજા

ગોર૧ પું. છાણાનો ભૂકો

ગોર૨ પુ. ગુરુ, પુરોહિત. **૦જી** પું. જૈન સાધુ. **-રાણી** સ્ત્રી. ગોરની પત્ની. **ગોરણી** સ્ત્રી. જૈન સાધ્વી; ગોયણી. **ગોર-પદું** નપું. ગોરનું કામ, યજમાનવૃત્તિ

ગોરસ [સં., પું.] નપું. દૂધ દહીં છાશ માખણ ને ઘી. **-સી** સ્ત્રી. ગોરસ રાખવાનું વાસણ, દોણી

ગોરું વિ. ગૌર-ઊજળા રંગનું. **-રો** પું. (ગોરી ચામડીનો) યુરોપિયન

ગોવાળ, -ળિયો, -ળો પું. ગાયોનો રખેવાળ. **-ળી** સ્ત્રી., **-ળું** નપું. ગોવાળનો ધંધો; (લા.) રક્ષણ. **-લણ, -લણી, -ળણ, -ળણી** સ્ત્રી. ગોવાળની સ્ત્રી

ગોળ૧ [સં.] વિ. દડાના આકારનું,

પું. નાતમાંનો દરેક પેટાસમૂહ, એકડો. **-ળી** સ્ત્રી. ગુટિકા; પાણી ભરવાની કે છાશની મોટી માટલી. **-ળો** પું. ગોળ પદાર્થ, પીંડો; પાણી ભરવાની મોટી ગોળી; પેટનો વાયુનો એક રોગ; ફાનસ કે વીજળી દીવાનો કાચનો પોટો

ગોળ૨ પું. શેરડીનો પકવેલો રસ

ગોંદરું નપું., **-રો** પું. ગામના પાધરમાં જ્યાં ગાયો વિસામો લેતી હોય તેવી ઝાડોની ઘટાનો ભાગ

ગોંધવું અ.ક્રિ. બંધિયેર જગ્યામાં પૂરી રાખવું

ગ્રહ [સં.] પું. સૂર્યની આસપાસ ફરતા આકાશી પદાર્થ—સૂર્ય વગેરે નવ ગ્રહ, ઉપરાંત નવા શોધાયેલા એવા ગ્રહ. **૦ણ** [સં.] નપું. સૂર્ય ચંદ્ર પૃથ્વી તેમજ શુક્ર વગેરે ગ્રહોનું આકાશમાં ફરતાં એકબીજા આડે આવી જવું એ

ગ્રંથ [સં.] પું. પુસ્તક, ચોપડી, જિલ્દ. **-થિ** [સં., પું.] સ્ત્રી. ગાંઠ

ઘ

ઘચરકું નપું., **-કો** પું. પેટમાંથી અનાજના અંશનું મોઢામાં પાછું આવવું એ

ઘટવું૧ અ.ક્રિ. યોગ્ય હોવું. **ઘટાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) બંધબેસતું કરવું, ની સાથે બંધ બેસતું કરવું

ઘટ સ્ત્રી. ઓછા થવું એ, ખૂટ. **૦વું૨** અ.ક્રિ. ઓછું થવું, ખૂટવું. **-ટાળો** પું. ઓછા થવાપણું, ઘટ. **-ટાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઓછું કરવું

ઘડવું સ. ક્રિ. ઘાટ-આકાર આપવો; રચના કરવી; ટીપી ઘાટ આપવો; મુસદ્દો કરવો. **-તર** સ્ત્રી. ઘડવાની બનાવટ; ઘડામણ; કેળવણી. **-ભાંગ** (-જ) સ્ત્રી. વિચારોનું અસ્થિરપણું. **-મથલ** સ્ત્રી. વિચારોને સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન. **ઘડામણી** સ્ત્રી., **ઘડામણ** નપું. ઘડાઈ, ઘડાવવાનું મહેનતાણું. **ઘડાયેલું** વિ.(ભૂ.કૃ.) (લા.) અનુભવથી પાકું થયેલું

ઘડિયાળ સ્ત્રી. નપું. સમય જણાવનારું યંત્ર; કાંસાની ઝાલર (સમયે સમયે જેના ઉપર સમયના ટકોરા કરવામાં આવે છે.)

ઘડો પું. માટી કે ધાતુનું સાંકડા મોઢાનું પાણી ભરવાનું સાધન. **ઘાડવો** પું. ઘી વગેરે ભરવાનો ઘડો, પાળિયું

ઘણ પું. મોટો ભારે હથોડો. **-ણું** વિ. ખૂબ, પુષ્કળ, બહુ

ઘમસાણ નપું. ભારે પ્રકારનું ઘર્ષણ; ભયંકર યુદ્ધ

ઘર નપું. મકાન; ખાનું, ઘરું; ખાનદાન, કુળ. **-રું** નપું. નાનું ઘર; ચશ્માં વગેરેનું ઘર; ખાનું. **૦ડું** વિ. ઉંમરે પહોંચેલું, વૃદ્ધ. **ઘડપણ** નપું. ઘરડાપણું. **-રાક** પું. ખરીદનાર.

-**રાકી** સ્ત્રી. ખરીદનારનો આવરો; ખપત. -**રાણું** નપું. ગાયકો વગેરેનું શિષ્ય-પરંપરાથી ચાલતું આવતું કુળ. -**રેણું** નપું. અલંકાર, દાગીનો. -**રોપો**, -**રોબો** પું. ઘરવટ. ૦**વટ** સ્ત્રી. ઘરનાં જ હોય એવું વર્તન

ઘસવું સ.ક્રિ. ઘર્ષણ કરવું; મસળવું; માંજવું. **ઘસાર(-રો)** પું. ઘસીને ઉતારેલો રગડ કે રજ. **ઘસિયું** નપું. દળેલું (મીઠું). **ઘસિયો** પું. લોટને શેકીને કરાતી એક વાની. **ઘાસણી** સ્ત્રી. ક્ષય રોગ

ઘંટ [સં.] પું. ઊંધા પ્યાલાના આકારની કાંસાની વચ્ચે લોલકવાળી વગાડવાની વસ્તુ; બળદ વગેરેથી ચાલતું અનાજ દળવાનું યંત્ર. -**ટી** સ્ત્રી. નાની ટકોરી; દળવાનું યંત્ર. -**ટો** પું. નાનો ઘંટ

ઘા પું. ઝટકો,પ્રહાર; ઝટકાનું નિશાન, વ્રણ; ચોવીસ કાગળની ઝૂડી; (લા.) દુઃખની ઊંડી અસર; ભારે મોટી ચોરી કે ઉચાપત. ૦**યલ** વિ. જખમી. ૦**રું** નપું. વ્રણ, નારું. ૦**વેડી** વિ. (લા.) મોકો જોઈ લાભ ઉઠાવનાર

ઘાઘરી સ્ત્રી. નાનો ઘાઘરો-ચરણિયો. -**રો** પું. સ્ત્રીઓનું કેડ નીચેનું વેષ્ટન, ચરણિયો; મકાનની બેસણી આસપાસનો બાંધો

ઘાટ[1] [સં.] પું. આકાર; સ્ત્રીઓની એક પ્રકારની સાડી; (લા.) યુક્તિ-પ્રયુક્તિ, યોજના. -**ટીલું** વિ. ઘાટવાળું; રૂપાળું. ૦**ડી** સ્ત્રી. ચૂંદડી (ખાસ કરી રાતા રંગની)

ઘાટ[2] પું. પાણીનો બાંધેલો આરો, ઓવારો; પહાડમાં થઈ આવતો રસ્તો, પહાડી નેળ. -**ટી** સ્ત્રી. પહાડની નિબિડ ઝાડી. -**ટી** પું. સહ્યાદ્રિના પ્રદેશમાં રહેનારો મરાઠો. -**ટણ** સ્ત્રી. ઘાટીની સ્ત્રી. -**ટું** વિ. ઘટ્ટ, રગડવાળું

ઘાણ પું. એકી સમયે રંધાય તળાય કે કચરાય એટલો જથ્થો; (લા.) સંહાર. -**ણી** સ્ત્રી. તેલી બિયાં પીસવાનું બળદ કે ઊંટથી ચાલતું યંત્ર. -**ણો** પું. યંત્રથી ચાલતી મોટી ઘાણી

ઘાત [સં., પું.] પું., સ્ત્રી. હત્યા, ખૂન. -**તી** વિ. ઘાતક. ૦**ક** [સં.] વિ. ઘાત કરનાર. ૦**કી** વિ. ઘાત કરવાના સ્વભાવનું

ઘામ પું. ઉનાળામાં થતો ઉકળાટ (જેમાં પરસેવો છૂટ્યા કરે)

ઘાલવું સ.ક્રિ. ખોસવું, દાખલ કરવું; પહેરવું (ઘરેણું); (લા.) નાણાં વગેરે ઓળવવાં; બગાડવું. **ઘાલ** સ્ત્રી.સાથે જમવા બેઠેલાંની પંક્તિ; (લા.) નુકસાન, ખાધ

ઘાસ [સં.] નપું. ખડ, ચારો. -**સિયું** વિ. જેમાં ઘાસ ઊપજતું હોય તેવું; માત્ર ઘાસ ખાનારા ઢોરમાંથી થતું

(ઘી); (લા.) સત્ત્વહીન. **-સિયો** પું. ઘાસનો સાથરો; ઘાસ કાપનારો

ઘાંચી વિ. ઘાણી ચલાવી તેલ કાઢવાનો ધંધો કરનારી ન્યાતનું; હિંદુ તેમજ મુસલમાનમાં એ નામની ન્યાતનું. **-ચણ** સ્ત્રી. ઘાંચીની સ્ત્રી. **-ચો** પું. વાંસફોડો, વાંસના ટોપલા સાદડી બનાવનાર

ઘાંટી સ્ત્રી. ગળાનો હૈડિયો. **-ટો** પું. કંઠ; કંઠમાંથી નીકળતો મોટો અવાજ; ક્રોધ વગેરેથી નીકળતો મોટો સાદ

ઘી નપું. માખણ તપાવી બનાવેલું પ્રવાહી

ઘુંમટ પું. જુઓ 'ઘૂમટ'.

ઘૂઘરી સ્ત્રી. ધાતુના પતરાંની ખણખણતી પોટલી-ગોળી, કિંકિણી; બાફેલી જાર બાજરી (ઢોરને ખવડાવવા). **-રો** પું. ધાતુ લાકડું ખજૂરી કે વાંસનાં પાતરાંમાંથી બનાવેલો કાંકરી ભરેલો ખણખણતો આકાર; દાળ પલાળીને સૂકવેલા કઠોળ; ગોળ આકારની તળેલી વાની

ઘૂનો પું. ધરો (નદીમાંનો:, પ્રે

ઘૂમટ પું. દહેરાં કે મસીદ વગેરેની ઉપરનું છત્રાકાર ધાબું. **-ટી** સ્ત્રી. એવી નાની આકૃતિ. **-ટો** પું. ઘૂંઘટ; ટોપચું

ઘૂમવું અ.ક્રિ. ગોળ ગોળ ફરવું; ગતિપૂર્વક હાલચાલ કરવી, રખડવું.

ઘૂમ સ્ત્રી. મગજમાં આવતો વિચારનો ભ્રામક વેગ. **ઘૂમડવું** સ.ક્રિ. ગોળગોળ ઘોળવું. **ઘૂમરી** સ્ત્રી. ફુદરડી; વાઈથી આવતી ચકરી. **ઘુમરડી** સ્ત્રી. ફુદરડી. **ઘૂમરો** પું. મોટી ફેર-ફુદરડી

ઘૂસવું અ.ક્રિ. બળજબરીથી પ્રવેશવું. **-ણિયું** વિ. ઘૂસી જવાના સ્વભાવનું

ઘૂંઘટ, -ટો પું. સ્ત્રીઓનો ઘૂમટો

ઘૂંટ, ૦ડો પું. પાણી કે પ્રવાહીનો ગળે ઉતારવામાં આવતો કોગળો. **૦વું** સ.ક્રિ. લસોટવું; (શ્વાસનું) આવર્તન કરવું; રૂંધવું. **-ટી** સ્ત્રી. પગના કાંડાની બહારની બાજુનો હાડકાનો ખૂણો. **-ટણ** પું. ઢીંચણ; ઢીંચણિયો, ગોઠણિયો. **-ટો** પું. ઘૂંટીને બનાવેલો રગડ; ઘૂંટવાનું સાધન

ઘેટું નપું. મેંઢું, ગાડરું

ઘેન નપું. કેફ, નશો

ઘેરવું સ.ક્રિ. ફરતું ફરી વળવું. **ઘેર** પું. (ઘાઘરા વગેરેનો) વિસ્તાર; લશ્કરી ઘેરો ઘાલનારી સેના; હોળીની ગેર. **ઘેરો** પું. કોઈ ગામ કે સ્થળને ફરતું ફરી વળવું (લશ્કરનું). **ઘેરાવ, ઘેરાવો** પું. ચારે તરફનો વિસ્તાર. **ઘે(-ગે)રૈયો** પું. હોળીની ગેર લાવનારો માણસ, ગેરૈયો

ઘેરું વિ. પાકા રંગનું; ભારે પ્રમાણમાં ઊંડા રંગવાળું; ગંભીર, ઊંડું, ગહન

ઘેલું વિ.ચિત્તભ્રમ, ગાંડું; નપું. ગાંડપણ

ઘેંશ(-સ) સ્ત્રી. ખાવાની એક સુપાચ્ય વાની, ભરકડું, રાબડી

ઘોઘરું વિ. ભારે ઘરઘર સાદવાળું. **-રો** પું. ભારે સાદ; કંઠના જે ભાગમાંથી અવાજ નીકળે છે તે

ઘોડો પું. સવારીનું ચોપગું એક પશુ; (લા.) ચીજવસ્તુ રાખવાની માંડણી; (બંદૂક વગેરેની) ચાંપ-કળ. **-ડલો** પું. બારણા ઉપરનો ઘોડાના મોંના આકારનો ખૂંટો. **-ડાગાંઠ** સ્ત્રી, સરડકણી ગાંઠ. **-ડાપૂર** નપું. ઘોડાની જેમ ધસી આવતું નદીનું પૂર. **-ડાર** સ્ત્રી. ઘોડા બાંધવાની જગ્યા, તબેલો. **-ડિયું** બાળકને સૂવા માટેનું ચાર પાયાનું પારણું. **-ડી** સ્ત્રી. ઘોડાની માદા; (લા.) લાકડા કે ધાતુની નાની માંડણી

ઘોળવું સ.ક્રિ. ફરતે દાબીને નરમ બનાવવું; મેળવવું; જોરથી ઘૂમડવું; નપું. ઘોળીને બનાવેલું પ્રવાહીપીણું

ઘોંકવું સ.ક્રિ. ઘોંચો મારવો, કોણીનો ગોદો મારવો. **ઘોંકો** પું. કોણીનો ગોદો

ઘોંઘાટ પું. ઘોંઘોં થતો શોરબકોર

ચ

ચકરી સ્ત્રી. નાનો ગોળ આકાર;(લા.) વાઈ, માથાની ઘૂમ. **-રડી** સ્ત્રી. નાની ફુદરડી, ફેર; એવું રમકડું. **-રાવો** પું. ફરતે ગોળ ઘૂમરો મારી આવવો એ. **ચક્કર** નપું. ચક્ર, પૈડું; થોડે લટાર મારવી એ. **ચક્કી** સ્ત્રી: ઘંટી; ઘાણી

ચકલી સ્ત્રી. ચકલાની માદા; (લા.) પાણીના નળની ચાવી. **-લો[1]** પું. નરચકલી

ચકલો[2] પું. ચાર રસ્તા જ્યાં ભેળા થતા હોય તે ચોક; આડણી

ચકામું નપું. ચામડી ઉપર પડેલું ઉપસણ; ઢીમણું

ચકાસવું સ.ક્રિ. તપાસીને જોવું. **-ણી** સ્ત્રી. બારીક તપાસ, કસોટી

ચગદવું સ.ક્રિ. ચપટ કચડી નાખવું. **ચગદાવું** અ.ક્રિ. કચડાવું

ચડવું, ચઢવું અ.ક્રિ. નીચેથી ઉપરની બાજુ જવું; હુમલો લઈ જવો; પરિપક્વ થવું; સંકોચાવું, ટૂંકું થવું; નશાનો કેફ આવવો. **ચડાઈ, ચઢાઈ** સ્ત્રી. લશ્કરી હુમલો. **ચડાઉ, ચઢાઉ** વિ. ચડવાને યોગ્ય; (લા.) ફુલણજી. **ચડાણ, ચઢાણ** નપું. ઊંચે ચડતો ઢોળાવ. **ચડિયાતું, ચઢિયાતું** વિ. વધારે સારું

ચડ્ડી [હિં.] સ્ત્રી. અડધું પાટલૂન; જાંઘિયો

ચણવું સ.ક્રિ. ચાંચથી દાણા ખાવા; ઈમારત વગેરેના પથ્થર કે ઈંટ વગેરે એક પર એક ગોઠવવાં. **ચણ** સ્ત્રી. પંખીઓને ચણવા માટેના દાણા. **ચણતર** સ્ત્રી. પથ્થર કે ઈંટ ચણવાની ક્રિયા; ચણાયેલાં પથ્થર કે ઈંટ

ચણિયારું નપું. જે ખાડામાં ટેકાવાથી બારણું ફરે છે તે અડીવાળો ભાગ

ચણો પું. એક કઠોળ. **-ણી** સ્ત્રી. નાની જાતનો ચણો. **-ણીબોર, -ણિયું બોર** નપું. બેઠી બોરડીમાં થતું નાનું બોર

ચતુર [સં.] વિ. ચોંપવાળું, હોશિયાર. **-રાઈ** સ્ત્રી. ચતુરપણું

ચતું(-ત્તું) વિ. વાંસો જમીનને અડે તેવી રીતનું લંબાઈને પડેલું

ચપટ, -ટું વિ. પદાર્થ કે પ્રાણી જમીનને ચપોચપ ચીટકી રહે એવું

ચપટી સ્ત્રી. હાથના અંગૂઠાની અને મુખ્યત્વે ત્રીજી આંગળીની ભીંસથી થતો અવાજ; આંગળીઓમાં સમાય એટલું માપ

ચપળ [સં.] વિ. ચંચલ; હોશિયાર. **-ળા(-લા)** [સં.] સ્ત્રી. વીજળી

ચપ્પુ નપું., પું. ચાકુ

ચબૂતરી સ્ત્રી. નાનો ચબૂતરો. **-રો** પું. પોલીસથાણું; ચોતરો; પરબડી; ચકલો, ચોક

ચમચી સ્ત્રી. તદ્દન નાની કડછી. **-ચો** પું. મોટી ચમચી

ચમત્કાર [સં.] પું. નવાઈ ઉપજાવે એવી ઘટના; કરામત

ચમાર વિ. ચામડિયાની નાતનું

ચરકવું સ.ક્રિ. પક્ષીએ હગાર કરવી. **-ણ** વિ. ચરક્યા કરતું. **ચરક** સ્ત્રી. પક્ષીની હગાર

ચરખો [ફા.] પું. કપાસ લોઢવાનો સાંચો; રેંટિયો; ફાળકો, ચગડોળ. **-ખી** સ્ત્રી. ચરખાના આકારનો પાણી કાઢવાનો ફાળકો

ચરણ [સં., પું.] પું., નપું., પગ; કવિતાનું પદ, પાદ. **-ણિયો** પું. ઘાઘરો, ચરણિયો

ચરબી [ફા.] સ્ત્રી. ચામડીની નીચેના પડમાં થતો તૈલી પદાર્થ; (લા.) મદ, અભિમાન

ચરવું અ.ક્રિ. ચાલવું, ફરવું; સ.ક્રિ. પશુ-પક્ષીઓનું ઘાસ દાણો વગેરે ખાવું. **ચરાઈ** સ્ત્રી., **ચરામણ** નપું., **ચરામણી** સ્ત્રી. ચરાવવાનું મહેનતાણું. **ચરિયાણ** વિ. ચરવા યોગ્ય જમીન. **ચરો** પું. ઢોરને ચરવાની જગ્યા. **ચારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) (ઢોરને) ચરાવવું. **ચાર** સ્ત્રી. બાજરી જુવાર વગેરેના લીલા સૂકા સાંઠા. **ચારો** પું. પશુ પંખીનો ખોરાક; લીલું સૂકું ઘાસ-સાંઠા

ચરુ પું. પહોળા મોંનો દેગડો; હોમનો ચરુ. **—રવી** સ્ત્રી. પહોળા પેટની સાંકડા મોંની દેગડી

ચરિત,-ત્ર [સં.] નપું. આચરણ, જીવનની વિગત. **ચરિતર** નપું. (લા.) ભૂતપ્રેત-પિશાચનું વર્તન

ચર્ચવું સ.ક્રિ. ચંદન વગેરે લગાવવું; વાતચીત-વાદવિવાદ કરવાં. **ચર્ચા** [સં.] સ્ત્રી. ચંદન વગેરેથી કરવામાં

આવતી પૂજા; વાતચીત-વાદવિવાદ

ચલ, -ળ¹ [સં.] વિ. ચલિત થાય એવું, અસ્થિર. **-ળવું** અ.ક્રિ. ડગવું, મનનું અસ્થિર થવું. **-ળાંઠ** વિ. વંઠી ગયેલું

ચસકવું અ.ક્રિ. છટકવું; ખસકવું; (લા.) ગાંડા થવું. **ચસકો** પું. કોઈ વસ્તુ ભોગવવાની તૃષ્ણા; લત, ખો

ચહેરો પું. મોઢાનો સીનો, સૂરત, શિક્કલ; કપાળ પરની ખૂણિયા પાડતી હજામત

ચળ² સ્ત્રી. ખૂજલી, ચેળ

ચળકવું અ.ક્રિ. તેજ મારવું, ઝબકવું. **ચળક** સ્ત્રી., **ચળકાટ** પું. ઝબકાર. **ચળકારો** પું. તેજનો ચમકારો

ચળુ ન. હાથના આંગળાથી કે ખોબાથી ભોજન કર્યા પછી મોઢું ધોવું એ ક્રિયા

ચંચળ [સં.] વિ. અસ્થિર સ્વભાવનું, ડગુમગુ; ક્ષણિક ટકનારું; (લા.) ચાલાક, ચકોર

ચંડાળ વિ. ચાંડાળ, એક જાતની અંત્યજ ન્યાતનું; નિર્દય, ઘાતકી

ચંદન [સં.] નપું. સુખડનું લાકડું; એનો ઓરસિયે ઘસી ઉતારેલો રગડ

ચંદરવો પું. છતનું રંગબેરંગી ભાતીગર ઢાંકણ, મોટી ચંદની

ચંદી સ્ત્રી. ઘોડા કે બળદને આપવામાં આવતો સૂકો દાણો (બાજરી ચણા વગેરે)

ચંદો પું. કોઈ પણ વસ્તુના દૃશ્ય આકારની ગોળ સપાટી, બિંબ

ચંદ્ર,૦મા [સં.] પું. પૃથ્વીનો એ નામનો ઉપગ્રહ, ચાંદો

ચંપલ સ્ત્રી. નપું. પટ્ટીઓવાળી સપાટ

ચા [ચીની] સ્ત્રી., પું. એક છોડ; એનાં લીલાં યા સૂકવેલાં પાનનું બનાવેલું પીણું

ચાક પું. કુંભારનો ચાકડો; સ્ત્રીઓને અંબોડામાં ખોસવાનું ચંદ્રના આકારનું એક ઘરેણું. **-૦ડો** પું. કુંભારનું જેના ઉપર વાસણ ઉતારવામાં આવે છે તે પૈડું. **-કી** સ્ત્રી. સ્ક્રૂ ઉપરની પેચવાળી ચકરી; સૂરણ વગેરેની ગાંઠ

ચાકર [ફા.] પું. નોકર. **-૦ડી** સ્ત્રી. સ્ત્રી નોકર. **-રિયાત** વિ. ચાકરી કરનારું. **-રી** સ્ત્રી. નોકરી

ચાકળો પું. ગોળ કે ચોરસ નાનું આસનિયું કે ગાદી

ચાકુ, -કૂ [ફા.], **-કું** નપું. ચપ્પુ

ચાખવું સ.ક્રિ. સ્વાદ જોવા મોંમાં મૂકવું

ચાટલું નપું. અરીસો

ચાટવું સ.ક્રિ. કોઈ પણ પદાર્થને જીભથી અડી ખેંચી ખાવો. **ચટણી** સ્ત્રી. ચાટી ખવાય એવી મરચાં-કોથમીરી તેમજ એવા બીજા પદાર્થોનું ચાટણ. **ચાટણ** નપું. ચાટી શકાય એવો તૈયાર કરેલો નરમ પદાર્થ

ચાટવો પું. લાકડાનો કડછો; હલેસું. **ચાટૂડી** સ્ત્રી. નાનો ચાટવો; કાનનો મેલ ખોતરવાની ખોતરણી

ચાડી સ્ત્રી. એક વિશે ફરિયાદ બીજાને કરવી એ. **-ડિયું** વિ. ચાડી કરનારું. **-ડિયો** પું. (લા.) ખેતરમાં પંખીઓ વગેરેને બિવડાવવા ઊભી કરેલી મનુષ્યાકૃતિ

ચાડ સ્ત્રી. ચોંપ, કાળજી, ચીવટ

ચાડું નપું. દીવો મૂકવાનું ખાડાવાળું ટેકણ (ચાટવો દીવાલમાં ખોસ્યો હોય એ જેવો દેખાય તેવા આકારનું)

ચાદર [ફા.] સ્ત્રી. ઓછાડ

ચાનક સ્ત્રી. કાર્ય કરવાની ઉત્તેજિતતાની વૃત્તિ, ચીવટ, કાળજી

ચાનકી સ્ત્રી.નાનો રોટલો

ચાબખો પું. ચાબુક, કોરડો; (લા.) અસરકારક માર્મિક બોલ

ચામ નપું. શરીરની ખાલ. **૦ઠું** વિ. જનાકારીના ધંધા ઉપર જીવનારી ન્યાતનું. **૦ઠી, ૦ઠણ** સ્ત્રી. એ ન્યાતની સ્ત્રી. **૦ડ** વિ. ચામડાં જેવું ચીકણું. **૦ડિયો** પું. ઢોરનાં ચામડાં ઉતારી કેળવવાનો ધંધો કરનાર. **૦ડિયણ** સ્ત્રી. ચામડિયાની સ્ત્રી. **૦ડી** સ્ત્રી. શરીર ઉપરની ત્વચા. **૦ડું** નપું. ત્વચા; ઉતારેલું ચામ. **-માચીડિયું** નપું. વાગોળની જાતનું એક નાનું પ્રાણી, છીપું

ચારણ [સં.] વિ. સ્તુતિ-વખાણ કરનારી સૌરાષ્ટ્રમાંની એક નાતનું. **-ણિયાણી** સ્ત્રી. ચારણની સ્ત્રી. **-ણી** વિ. ચારણને લગતું.

ચાલવું અ.ક્રિ. ગતિમાં રહેવું-હોવું; હીંડવું; નભવું; ટકવું; વ્યવહારમાં હોવું. **ચાલ૧** પું. રિવાજ. **ચાલ૨** સ્ત્રી. ચાલવાની રીત; ગતિ; વર્તણૂક. **ચાલતી** સ્ત્રી. ચાલતા થવું એ. **ચાલુ** વિ. જારી; વર્તમાન. **ચલણ** ન. ચાલવું એ; અમલ, સત્તા; ચલણી નાણું; (લા.) ધારો, રિવાજ. **ચલણી** વિ. ચલણમાં ચાલતું (નાણું). **ચલતી** સ્ત્રી. ગાનમાં અંતરા પછી દુગન ચાલથી લેવામાં આવતી ગાન અને તાલની ગત. **ચલાઉ** વિ. ચાલી શકે એવું. **ચાલી** સ્ત્રી. અનેક ઓરડાઓની પાઘડી પને બાંધેલી હારવાળી ઈમારત

ચાવવું સ.ક્રિ. ખોરાકને દાઢ વતી કચરવો-પીસવો. **-ળું** વિ.(લા.) દાંત પીસી પીસી બોલનારું, ચબાવલું. **ચવડ** વિ. મુશ્કેલીથી ચવાય એવું, ચીકટ. **ચવાણું** નપું. કાચું કોરું કે શેકેલું ખાવાનું (ધાણી-મમરા-સેવ વગેરે)

ચાવી સ્ત્રી. કૂંચી; (લા.) ઉપાય

ચાસ પું. [દે.] હળ વગેરેના ખેડાણથી થતો લિસોટો. **૦ણી૧** સ્ત્રી. ચાસવાની ક્રિયા

ચાસણી૨ સ્ત્રી. ઉકાળીને કરવામાં આવતું ખાંડ-સાકરનું પ્રવાહી (મીઠાઈ બનાવવામાં વપરાતું); (લા.) કસોટી, ચકાસણી; નમૂનો

ચાહવું સ.ક્રિ. ઇચ્છવું; પ્રેમ કરવો. **ચાહ** પું., **ચાહના** સ્ત્રી. પસંદગી; પ્રેમ

ચાળ સ્ત્રી. અંગરખાનો છાતી નીચેનો આગળનો ઘેર

ચાળવું સ.ક્રિ. ચાળણીથી વેહમાંથી નીકળી નીચે પડે એમ ચોખ્ખું કરવું; (નળિયાં વગેરે) સંચારવું; તારવવું. -ણ નપું. ચાળતાં ચાળણીમાં બચતું કસ્તર. -ણી સ્ત્રી. ચાળવાનું છિદ્રોવાળું સાધન. -ણો પું. ધૂળ રેતી કાંકરી વગેરે ચાળવાનું જાળીવાળું સાધન. **ચાળો**[1] પું. છાપરાં સંચારનાર મજૂર

ચાળો[2] પું. અંગચેષ્ટા; નખરાં, નકલ; (લા.) અડપલું

ચાંખડી સ્ત્રી. પાદુકા, પાવડી

ચાંગળું નપું. ચાર આંગળાંનો જોડેલી સ્થિતિનો હથેળીનો ચપટો આકાર

ચાંચ સ્ત્રી. પક્ષીઓનું અણીવાળું મોં; એવા આકારની વસ્તુ. **૦વો** પું. ચાંચના આકારનું જમીન ખોદવાનું ઓજાર

ચાંચડ પું. રોગ પ્રસરાવનારું એક ઝીણું લાલ રંગનું પાંખાળું જીવડું

ચાંદો પું. ચંદ્રમા. **ચાંદની** સ્ત્રી. ચંદ્રમાવાળી ઊજળી રાત; ચંદરવો. **ચાંદરડું, -ણું** નપું. બારીક તારો; છાપરા વગેરેના ઝીણા કાણામાંથી પડતું અજવાળાનું ચાંદું. **ચાંદરું**, -વું વિ. ધોળાંધોળાં ચાંદાંવાળું. **ચાંદલો** પું. ચાંદો; ચંદ્રના આકારનું ગોળમટોળ તિલક, ચાંલ્લો; (લા.) શુભ પ્રસંગોમાં અપાતી રોકડ ભેટ, વધાવું. **ચાંદલિયો** પું. ચંદ્રમા. **ચાંદી** સ્ત્રી. ચંદ્રના રંગનું રૂપું, શુદ્ધ રૂપું; ગુહ્ય ભાગનો એક ચેપી રોગ; નાનું ચાંદું. **ચાંદવું, ચાંદું** નપું. વ્રણથી પડેલું ચાઠું

ચાંપવું સ.ક્રિ. દબાવવું; આગથી દઝાડવું; આગ લગાવવી. **ચાંપ** સ્ત્રી. યુક્તિ કે યંત્રથી ખુલ્લી કે બંધ થતી કળ. **ચાંપતી** સ્ત્રી. ચેતવણી. **ચાંપલું** વિ. ચબાવલું; (લા.) દોઢ-ડાહ્યું

ચાંલ્લો જુઓ ઉપર 'ચાંદો'માં 'ચાંદલો.'

ચિકાર વિ. તદ્દન ભરાઈ ગયેલું, પૂર્ણ

ચિચોડો પું. શેરડી પીલવાનો કોલુ

ચિટ્ઠી,-ઠ્ઠી સ્ત્રી. થોડી મતલબ લખી હોય એવો પત્ર કે કાપલી

ચિતા [સં.] મડદું બાળવાની લાકડાંની ગોઠવેલી માંડણી

ચિત્ત [સં.] નપું. અંતઃકરણ, મન; (લા.) લક્ષ્ય, ધ્યાન

ચિત્ર [સં.] નપું. ચીતરેલું એ, છબી. **૦કાર** વિ. ચિતારો

ચિનગારી સ્ત્રી. અગ્નિનો તણખો, નાનો ટાંડો

ચિમની [અ.] સ્ત્રી. બાંધેલું લાંબું

ઊંચાઈવાળું ધુમાડિયું; ફાનસ વગેરેનો કાચનો પોટો.

ચિંતન [સં.] નપું. વિચાર. **ચિંતા** [સં.] સ્ત્રી. ચિંતન, વિચાર; ફિકર. **ચિંતવવું** સ.ક્રિ. વિચારવું

ચીકટ વિ. ચીકાશવાળું. **-ણું** વિ. તેલ જેવા પદાર્થની ભીનાશવાળું, ચોંટવાના સ્વભાવનું; (લા.) કંજૂસ; ચાપચીપિયું. **ચીકાશ, ચીકણાશ** સ્ત્રી. ચીકણાપણું

ચીજ [ફા.] સ્ત્રી. વસ્તુ, પદાર્થ; ગાવા માટેનું ગેય પદ, ગીત

ચીડ સ્ત્રી. સખત અણગમો; રીસ; વડ ઊંબરો થોર વગેરે જેવી વનસ્પતિમાંથી નીકળતો ચીકણો રસ; માથાનો ચીકણો મેલ. **-ડિયું** વિ. ચિડાવાના સ્વભાવનું. **ચિડાવું** અ.ક્રિ. અણગમો થવો; રીસે ભરાવું **ચીડવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) (બીજાને) અણગમો પેદા કરવો, રીસે ભરાવવું; એ બેઉ ક્રિયા થાય એવા શબ્દો બોલવા

ચીણ સ્ત્રી., નપું. ઘાઘરાના નેફાની તેમજ ખમીસ કે કસવાળા કેડિયાના ખાંધ નીચેના કે ફરતા ઘેરની લૂગડામાં ભરવામાં આવતી ચપટી

ચીણો પું. બાજરીના દેખાવનું એક પીળું ધાન્ય

ચીતરવું સ.ક્રિ. ચિત્ર કાઢવું, આલેખવું. **ચિતાર** પું. (લા.) આબેહૂબ વર્ણન. **ચિતારો** પું. ચિત્ર આલેખનાર. **ચિતરામણ** નપું. ચીતરવાની ક્રિયા; ચિત્ર. **ચિતરામણી** સ્ત્રી. ચીતરવાનું મહેનતાણું. **ચીતરો** પું. વાઘની જાતનું એક પ્રાણી, ચિત્તો

ચીપ સ્ત્રી. વાંસ વગેરેની લાંબી ચપટી પટ્ટી; પત્તાં ચીપવાની ક્રિયા. **૦ટી** સ્ત્રી. બે પદાર્થ વચ્ચે ચિપાતાં ચામડીમાં પડતો સળ. **૦ટો** પું. નાનો ચીપિયો, ચીમટો. **ચીપિયો** પું. બે પાંખાવાળું કોઈ પણ પદાર્થ અગ્નિમાંથી પકડવાનું ઓજાર. **ચીપવું** સ.ક્રિ. (પત્તાં-પાનાં) ફીસવું

ચીબું વિ. બેઠેલા ચપટા નાકવાળું

ચીભડી સ્ત્રી. ચીભડાંનો વેલો. **-ડું** નપું. ચીભડીનું ફળ

ચીમટો પું. જુઓ 'ચીપટો'.

ચીમળાવું અ.ક્રિ. સંકોચાવું-સુકાવું. **ચીમળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) આમળવું

ચીરવું સ.ક્રિ. ઊભી બે ફાડ કરવી. **ચીર(-રી)** સ્ત્રી. વસ્ત્ર દાતણ ફળ વગેરેની ફાડ. **ચીરો** પું. કપડાંની ફાડ. **ચીરિયું** નપું. ફળોનું ફાડિયું. **ચિરાઈ(-મણી)** સ્ત્રી., **(-મણ)** નપું. ચીરવાનું મહેનતાણું. **ચિરાડો** પું. મોટો ચીરો; ફાટ

ચીલો પું. રસ્તા ઉપર વાહન ચાલવાથી પૈડાંની ગતિનો પડતો ઊંડો આંકો; સાંકડો રસ્તો; (લા.) રિવાજ, ચાલ

ચીવટ સ્ત્રી. કાળજી

ચીસ સ્ત્રી. પક્ષીઓના જેવી તીણી બૂમ

ચીથરું(-ડું) નપું. ફાટી ગયેલું કપડું કે એનો ટુકડો

ચીંદડી સ્ત્રી. ચીંથરામાં કોઈ ચીજ-વસ્તુની બાંધેલી નાની પોટલી. **ચીંદરી(-રડી)** સ્ત્રી. ચીંથરાની પતલી પટ્ટી

ચુડેલ સ્ત્રી. ડાકણ (મૃત્યુ પછીની મનાતી એક જીવયોનિ)

ચૂકવું અ.ક્રિ. ભૂલવું; પૈસા પતાવવા. **-વવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ભૂલવવું, પૈસા પતાવવા. **ચુકવણું** નપું. પૈસાની પતાવટ. **ચુકાદો** પું. પતાવટ; ફેંસલો. **ચૂક** સ્ત્રી. ભૂલ. **ચૂકતે** અ. પૈસાની પૂરેપૂરી પતાવટ થઈ હોય એમ

ચૂડ સ્ત્રી. (સાપની) પકડ. **ચૂડી** સ્ત્રી. હાથમાં પહેરવાનો હાથીદાંત વગેરેનો પતલો ચૂડો; ગ્રામોફોનની રેકર્ડ. **૦લી** સ્ત્રી. હાથીદાંતની કે એવી ચૂડી. **ચૂડો(-ડલો)** પું. હાથીદાંતનું કે એવું બલૈયું; ચૂડીનો ઝૂંડો. **ચૂડ(-ડી)ગર** પું. ચૂડીઓ સંઘાડા ઉપર ઉતારનારો કારીગર, મણિયાર

ચૂનડી સ્ત્રી. જુઓ 'ચૂંદડી.'

ચૂની સ્ત્રી. હીરાકણી; ચૂનીવાળી નાકની ચૂંક. **-નો** પું. ઇમારતના બાંધકામમાં પકવેલા પથ્થરનો વપરાતો ધોળો પદાર્થ

ચૂમવું સ.ક્રિ. ચુંબન કરવું, બોકી ભરવી; (લા.) સ્પર્શ કરવો. **ચૂમી** સ્ત્રી. ચુંબન, બોકી, બકી

ચૂર,-રો પું.ભૂકો. **-રી** સ્ત્રી. ભૂકી

ચૂર્ણ [સં.] (દવા વગેરેનો) ભૂકો, ચૂરો

ચૂલ સ્ત્રી. જમીનમાં ગાળેલો મોટો ચૂલો. **-લી** સ્ત્રી. નાનો ચૂલો. **-લો** પું. માટી કે લોઢાની બનાવેલી નાની ચૂલ

ચૂવું અ.ક્રિ. ટપકવું, ગળવું. **-વો** પું. પાણી ટપકે એવું છાપરા વગેરેમાંનું કાણું; નાળિયેરની કાચલી વગેરે બાળતાં નીકળતો કાળો રસ

ચૂસવું સ.ક્રિ. મોં કે મૂળ વડે પ્રવાહી ખેંચવું; (લા.) સત્ત્વહીન કરવું. **ચૂસ** સ્ત્રી. ચુસાઈ જવાની સ્થિતિ. **-સણી** સ્ત્રી. ધાવણી

ચૂંક સ્ત્રી. પેટમાં આવતી આંકડી; લોઢાની નાની ખીલી. **-કાવું** અ.ક્રિ. પેટમાં ચૂંક આવવી

ચૂંચું વિ. ઝીણી આંખવાળું, ચૂંધળું

ચૂંટવું સ.ક્રિ. ચપટીથી તોડવું; (લા.) પસંદ કરવું. **-ણી** સ્ત્રી. (લા.) પસંદગી. **-લી** સ્ત્રી. ચીંટિયો. **-લો** પું. મોટો ચીંટિયો

ચૂંથવું સ.ક્રિ. ગમે તેમ અસ્તવ્યસ્ત કરવું, ફેંદવું. **ચૂંથાચૂંથ** સ્ત્રી. વારંવાર ચૂંથવું એ, ફેંદણી. **ચૂંથારો** પું. ચૂંથાચૂંથ; જઠરમાં થતી ઊલચ-

વાલચ; ચૂંથાઈ ગયેલી ચીજ. **ચૂંથો** પું. ચૂંથાયેલો ડૂચો

ચૂંદડી સ્ત્રી. ભાતીગર રંગીન એક સાડી, ચૂનડી

ચેક [અં.] બૅંકમાં ચાલતી હૂંડી

ચેડાં નપું., બ.વ. અડપલાં

ચેતવું અ.ક્રિ. સાવધાન થવું; ઈશારતમાં સમઝી જવું; અગ્નિ લાગવો, પેટવું. **ચેતન** [સં.] નપું. ચૈતન્ય, જીવનશક્તિ, પ્રાણ; હોશ, સૂધ; વિ. જીવધારી પ્રાણી. **-ના** [સં.] સ્ત્રી. ચૈતન્ય. **-વણી** સ્ત્રી. અગાઉથી આપેલી સૂચના. **ચૈતન્ય** [સં.] નપું. ચેતન, જીવનશક્તિ; હોશ, સૂધ

ચેન નપું. આશાયેશ, આરામ, શાંતિ; લહેર, ગમ્મત ,મોજ

ચેપ પું. પરુ, પસ, રસી; (લા.) હાનિકારક અસર. **-પી** વિ. ચેપ લગાડે એવું

ચેલો પું. શિષ્ય. **-લી** સ્ત્રી. શિષ્યા સ્ત્રી

ચેવડો પું. પૌંઆ-ચણાની દાળ-મગફળીનું તળેલું ચવાણું

ચેષ્ટા [સં.] સ્ત્રી. આચરણ; ચાળા

ચેહ સ્ત્રી. મડદું બાળવાની ચિતા

ચોક પું. ચારનો સમૂહ; ચકલો, ચૌટું; ચૌટામાં બાંધેલો ચોતરો; મકાનમાં ખુલ્લો યા બંધિયાર છોયેલ કે ફરસબંધીવાળો ચોરસ કે લંબચોરસ ભાગ. **૦ઠું** નપું. ફળિયા વચ્ચેનો ચોક; બારીબારણાં વગેરેનો આડાં ઊપળાં સાળવેલો આકાર; (લા.) યુક્તિ. **૦ડી** સ્ત્રી. નાની ચોરસ ફરસબંધી કે છોયેલ જગ્યા; X આવી નિશાની; (લા.) ચારની ટોળકી. **૦ડું** નપું. ઘોડાની લગામ. **ચોકી** સ્ત્રી. પહેરેગીરને બેસવાની જગ્યા; (લા.) રખેવાલી, સંભાળ; નાનો બાજઠ. **ચોકિયાત** પું. ચોકી કરનાર રખેવાળ. **ચોકો** પું. ગંજીફાનું ૪ નું પાનું; રસોઈ કરવા કે કર્યા પછી પાણીથી ધોયેલી ચોરસ નાની જગ્યા; મડદાને સુવડાવવા કરવામાં આવતા લીંપણવાળી જગ્યા

ચોક(-ક્ક)સ વિ. નક્કી બરાબર; ખાતરીદાર, સાવધાન. **ચોકસાઈ** સ્ત્રી. ચોક્કસપણું; ખાતરી, ખબરદારી. **ચોક્ખું** વિ. જુઓ 'ચોખ્ખું'. **ચોક્ખાઈ** સ્ત્રી. જુઓ 'ચોખ્ખાઈ'

ચોખંડ, -ડું વિ. ચાર ખૂણાવાળું

ચોખા પું., બ.વ. ડાંગર કમોદ વગેરે પ્રકારનું એક ધાન્ય

ચોખ્ખું(-ક્ખું) વિ. સ્વચ્છ; નિર્મળ; (લા.) સાચા દિલનું, પ્રામાણિક; ખુલ્લું, સ્પષ્ટ. **-ખ્ખા(-ક્ખા)ઈ** સ્ત્રી. ચોખાપણું. **ચોખલિયું** વિ. (લા.) શુદ્ધિ કે પ્રામાણિકતાનો આગ્રહ રાખનારું. **ચોખવટ** સ્ત્રી. (લા.) ખુલાસો, સ્પષ્ટતા

ચોગાન [ફા.] નપું. લગભગ ચોરસ ઘાટની ખુલ્લી જગ્યાનો વિશાળ ચોક

ચોઘડિયું પું. ચાર ઘડી જેટલો સમય; જ્યોતિષમાં લાભ અમૃત વગેરે દિવસ-રાતનાં આઠ મુહૂર્તોમાંનું દરેક. **-યાં** નપું. બ.વ. (લા.) ચાર ચાર ઘડીને અંતે વાગતાં નગારાં

ચોટલી સ્ત્રી. માથા ઉપર બ્રહ્મરંધ્ર નજીક રાખવામાં આવતી શિખા; નાળિયેરનો અણીવાળો ભાગ. **-લો** પું. સ્ત્રીની માથાની વેણી; છૂટો અંબોડો; (કટાક્ષમાં) સ્ત્રી

ચોડવું સ.ક્રિ. ચોટાડવું, સપાટી પર લગાડવું; જડવું; (લા.) મહેણું કે ગાળ સંભળાવવી

ચોતરો પું. બેસી શકાય એવો નાનો ચોરસ કે ગોળ સ્વતંત્ર ઓટલો, પેઢો; ચબૂતરો

ચોથ સ્ત્રી. પખવાડિયાની ચોથી તિથિ; ચોથો હકસી ભાગ; ચોથાઈ. **ચોથાઈ** સ્ત્રી. ચોથો હકસી ભાગ. **ચોથિયું** નપું. નાના બાળકના મરણ પાછળ કરવામાં આવતું ચોથા દિવસનું જમણ. **ચોથિયો** પું. દર ચોથે દિવસે આવતો તાવ. **ચોથું** વિ. ક્રમમાં ચાર

ચોપડી સ્ત્રી. પુસ્તક. **-ડું** નપું. ચાર પડવાળું થેપલું. **-ડો** પું. હિસાબ નોંધ વગેરે રાખવાનો લખાણ થાય એવો ગ્રંથ, વહી. **-ડવું** સ.ક્રિ. લેપ કરવો, લપેડવું

ચોપવું સ.ક્રિ. રોપું કે ધરુ રોપવાં

ચોપાટ, ચોપટ સ્ત્રી. સોગઠાંની રમત; એ રમવાનું ફલક

ચોપાનિયું નપું. બે ચાર પાનાનું પતાકડું; વર્તમાનપત્ર

ચોફાળ પું. ચાર ફાળવાળું એક ઓઢવા-પાથરવાનું વસ્ત્ર

ચોમાસુ વિ. ચોમાસામાં - વર્ષાઋતુમાં થતું (પાક વગેરે). **-સું** નપું. વર્ષા ઋતુના ચાર માસનો સમય

ચોર [સં.] પું. છૂપી રીતે કોઈનો પદાર્થ ઉપાડી-ઉઠાવી લઈ જનાર, તસ્કર. **-રી૧** સ્ત્રી. ચોરની ક્રિયા. **૦ટું, -લટું** વિ. ચોર સ્વભાવનું. **૦વું** સ.ક્રિ. ચોરી કરવી; (લા.) કામ કરવામાં સામો ન જાણે એમ કસર કરવી

ચોરણી સ્ત્રી. સુરવાલ. **-ણો** પું. મોટો સૂથણો

ચોરસ વિ. ચારે બાજુ સરખાં કદ માપનું; ચતુષ્કોણ આકૃતિવાળું. **-સાઈ** સ્ત્રી. ચોરસ માપ, ચોરસ પનો. **-સો** પું. જાડા કાપડનો ચોરસ માપનો ટુકડો

ચોરી૨ સ્ત્રી. [ચોરી] પરણતી વેળા મંડપને ચારે ખૂણે માંડવામાં આવતી માટલાં-માટલીઓની માંડણી; એવો મંડપ; એવા મંડપ નીચેનો વિધિ. **-રો** પું. ગામ વચ્ચે આવેલું બધાંને બેસવા બાંધેલું જાહેર સ્થાન; મોટો

વિશાળ ઢાંકેલો ઓટલો

ચોવટ સ્ત્રી. (લા.) જાહેરમાં બેસી કરવામાં આવતો ચર્ચામય નિર્ણય; નકામી ચર્ચા. **-ટું** નપું. જ્યાં ચાર રસ્તા મળતા હોય તેવી જગ્યા; બજાર. **-ટિયું** વિ. (લા.) નકામી પંચાત કરનારું. **-ટિયો** પું. ગામડાંમાં ચોરે બેસી ચુકાદા કરનાર પટેલ

ચોસલું નપું. પથ્થર વગેરેનું ગચિયું; મોહનથાળ વગેરેનું મોટું ચકદું

ચોળવું સ.ક્રિ. મસળવું, ઘસવું; (લા.) વારંવાર તેની તે વાતને ઉપાડ્યા કરવી. **ચોળાચોળી** સ્ત્રી. (લા.) તેની તે વાતની લપ માંડ્યા કરવી એ

ચોળિયા નપું., બ.વ. ગળાની અંદરની બેઉ બાજુએ થતા કાકડા. **-યું** નપું. રાતી રંગેલી ખાદી; ધાબા વગેરે ભરવામાં વપરાતી આછા રાતા રંગની કાંકરી

ચોળી સ્ત્રી. સ્ત્રીઓનો કેડ સુધી ઢંકાય એવો બોરિયાવાળો કબજો, પોલકું

ચોળા પું., બ.વ. એક કઠોળ. **-ળી** સ્ત્રી. નાના ચોળા

ચોંકવું અ.ક્રિ. ચમકવું; (લા.) ચેતી જવું

ચોંટવું સ્ત્રી. વળગવું. **ચોંટ** સ્ત્રી. આઘાત; નિશાન. **ચોંટાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) વળગાડવું, ચીપકવું

ચૌટું નપું. ચોવટું

છ

છક અ. ચકિત. **૦વું** સ.ક્રિ. અભિમાનથી બહેકવું; વંઠી જવું

છકડો પું.નાનું ગાડું; નાનો ખટારો

છક્કડ સ્ત્રી. (લા.) ભારે પરાજય; ભૂલથાપ

છટકવું અ.ક્રિ. (કોઈના કબજામાંથી) એકાએક છૂટવું-ભાગવું-બચવું; સટકવું. **છટકું** નપું. છટકવાની હિકમત, દાવપેચ

છડવું સ.ક્રિ. અનાજના કણ ઓખણવા, ખાંડીને છોડાં અલગ કરવાં. **છડામણ** નપું. છડવામાંથી નીકળેલું કસ્તર; છડામણી. **છડામણી** સ્ત્રી. છડવાનું મહેનતાણું

છડી સ્ત્રી. સીધી પાતળી સોટી, કાંબ; દેવમંદિર તેમજ રાજદરબાર અને આચાર્યોના ચોબદારની ચાંદીથી કે સોનાથી મઢેલી લાકડી, રાજદંડ; ફૂલની ભરેલી પતલી સોટી, ગુલછડી; તોરો. **૦દાર** પું. છડી પોકારનાર ચોબદાર. **છડો** પું. સોના-રૂપાનો અછોડો

છડેચોક અ. ઉઘાડે ચોક, જાહેરમાં, ખુલ્લંખુલ્લા

છણકવું અ.ક્રિ. ગુસ્સામાં મોઢું ઊંચે લઈ વાળવું. **છણકો** પું. છણકવામાં કરવામાં આવતો મરડાટ

છણવું સ.ક્રિ. બારીક કપડાથી છીણવું; (લા.) મુદ્દાવાર ચર્ચા કરવી

છત¹ સ્ત્રી. ધાબા નીચેની સપાટી
છત² સ્ત્રી. હોવાપણું; વિપુલતા. **-તાં** અ. તોપણ. **-તું** વિ. ખુલ્લું; જીવતું; સીધું, પાંસરું; ચત્તું
છત્ર [સં.] નપું. ઘુમટ આકારનું દાંડા-સળિયાવાળું ઢાંકણ. **-ત્રી** સ્ત્રી. વરસાદ-ગરમીમાંથી બચવા વપરાતું નાનું છત્ર; ગાડાં-ગાડીનું ઢાંકણ; રાજા મહારાજાઓના અગ્નિદાહના કે દાટવાના સ્થાન ઉપર કરવામાં આવતી છત્રાકાર ચોગમ ખુલ્લી ડેરી
છમછરી સ્ત્રી. સંવત્સરી; મરણ પામેલાંની તિથિએ કરવામાં આવતું શ્રાદ્ધ-બ્રાહ્મણભોજન વગેરે
છમાસી સ્ત્રી. મરણ પામેલાંની પહેલે વર્ષે છ મહિને આવતી તિથિ ઉપર કરવામાં આવતાં શ્રાદ્ધાદિ
છરી સ્ત્રી. કાતું, પાળી. **-રો** પું. મોટી છરી; બંદૂકમાં વપરાતી સીસાની ગોળી; સાઇકલ વગેરેનાં પૈડાંમાં વપરાતી પોલાદની ગોળી
છલાં(-લં)ગ સ્ત્રી. ઠેકડો
છળવું સ.ક્રિ. છેતરવું. **છળ** [સં.] નપું. કપટ, દગો
છંછેડવું સ.ક્રિ. છેડવું, સતાવવું; ચીડવવું; ઉશ્કેરવું
છાજવું સ.ક્રિ. છાપરાં વગેરે ઉપર વરણ નાખવું; ઢાંકવું, છાવું; અ.ક્રિ. -ને લાયક હોવું, -ને યોગ્ય હોવું; સારું દેખાવું. **છાજ** નપું. છાપરામાંનું આચ્છાદન, ઢાંકણ. **છાજલી** સ્ત્રી. બારીબારણાં ઉપર વાછટથી બચવા કરવામાં આવતું છાપરા ઘાટનું ઢાંકણ; નાનું છજું; અભરાઈ. **છાજિયું** નપું. (લા.) બે હાથથી છાતી પીટવાની ક્રિયા (શોક નિમિત્તે). **છજું** નપું. છાજ નીચે કાઢેલો ઝરૂખો
છાણ નપું. ગાય-ભેંસની વિષ્ટા, ગોબર. **-ણું** સ્ત્રી. બાળવા માટે વપરાતું ગાય-ભેંસનું કુદરતી સૂકું પોચકું અથવા છાણમાંથી થાપીને બનાવેલો ગોળાકાર, થાપોલિયું
છાતી સ્ત્રી. શરીરમાં પેટ ઉપરનો ગળા સુધીનો વિસ્તાર; (લા.) હૈયું, દિલ; હિંમત
છાત્ર [સં.] પું. વિદ્યાર્થી. **૦વૃત્તિ** [સં.] સ્ત્રી. શિષ્યવૃત્તિ. **-ત્રાલય** [સં.પું. નપું.] નપું. વિદ્યાર્થી-ગૃહ
છાનું વિ. ઢાંકેલું, ગુપ્ત; મૂંગું
છાપરું નપું. ઘર ઉપર કરવામાં આવતું વળા-વંજી-નળિયાંનું કે પતરાંનું ઢાંકણ, છાજ; છાપરાવાળું નાનું ઘર, ઝૂંપડું
છાપવું સ.ક્રિ. એક વસ્તુ બીજી ઉપર એવી રીતે દબાવવી કે એની આકૃતિ ઊઠે; બીબાં વડે આકૃતિ ઉઠાડવી; તુમાર અને એવાં બીજાં લખાણોની નકલ કરવી. **છાપ** સ્ત્રી. પ્રતિકૃતિ; (લા.) મન ઉપર પડેલી અસર;

શેહ, પ્રભાવ. છાપું નપું. વર્તમાનપત્ર; બીબું (ગુલાલ અબીલ વગેરેથી રંગોળીના કામમાં વપરાય છે તે); તિલકિયું (તિલક ત્રિપુંડ્ર વગેરે કરવાની ઓઠી). છાપો પું. વર્તમાનપત્ર; (લા.) ઓચિંતો હુમલો લઈ જવો એ. છપાઈ સ્ત્રી. છાપ; છાપવાની રીત. છપામણ નપું., છપામણી સ્ત્રી. છાપવાનું મહેનતાણું. છાપણી સ્ત્રી. છાપવાની ઢબ કે ક્રિયા

છાબ સ્ત્રી. માંગલિક લૂગડાં - ઘરેણાં મૂકવાની વાંસની ચીપો કે ખજૂરીનાં પાંદડાંની ગૂંથેલી થાળી ઘાટની છાલકી. ૦ડી સ્ત્રી. મીઠાઈ વગેરે ભરવાની છાલકી. ૦ડું નપું. ત્રાજવાનું પલ્લું; ત્રાજવું

છારી સ્ત્રી. પરસેવાને લીધે શરીર ઉપર વળતો આછો સફેદ ક્ષાર; બકરી. -રું નપું. બકરું. -રો પું. એ નામની એક વાઘરી જેવી જાતનો પુરુષ

છાલ સ્ત્રી. ઝાડની ત્વચા. ૦ક સ્ત્રી. પાણીની છોળ. ૦કું નપું. છીછરું; (લા.) ઓછા દિલનું; આછકલું; ગધેડાં ઉપર નાખવામાં આવતી માંડણી. -લું નાળિયેરી વગેરેના છોડાનું બનાવેલું ઘંટીમાંથી લોટ ઉઘરાવવાનું સાધન; છાલં; ચામડી પરનું ભીંગડું. -લિયું નપું. પહોળા મોંનું નાનું તાંસળું

છાવું સ.ક્રિ. માથે પથરાઈ રહે એમ ઢાંકવું; છાજવું. -વણી સ્ત્રી. લશ્કરી પડાવ. -વરવું સ.ક્રિ. ઢાંકવું

છાશ(-સ) સ્ત્રી. દહીં મથી કરાતું પ્રવાહી, મહી. -શિ(-સિ)યું વિ. છાશ જેવા પતલા દેખાવનું (સોનું વગેરે)

છાંટવું સ.ક્રિ. વિખેરાઈને કે ફોરાંરૂપે પડે એમ નાખવું. છાંટ સ્ત્રી. વરસાદ વગેરેનાં ટીપાં પડે એ, ફરફર. છાંટો પું. છાંટનું ટપકું. છંટકોરવું સ.ક્રિ. પાણી છાંટવું. છંટકોર સ્ત્રી., છંટકાવ પું. પાણી છાંટવું એ

છાંડવું સ.ક્રિ. છોડી દેવું; ફારગતી આપવી (સ્ત્રીની); ભાણામાં (અનાજ) પડતું મૂકવું. -ણ નપું. છાંડેલું અનાજ, એઠું

છાંદવું સ.ક્રિ. જાડી થાપ આપે એમ લીંપવું. છાંદો પું. જાડું લીંપણ

છાંય, ૦ડી સ્ત્રી.. ૦ડો, -યો પું. છાયા, પ્રકાશ આડે આવતી વસ્તુનો ઓછાયો

છિનાળ સ્ત્રી. વ્યભિચારી સ્ત્રી. ૦વું વિ. વ્યભિચારી. છિનાળુ નપું. વ્યભિચાર

છીછરું વિ. થોડી ઊંડાઈવાળું (જળાશય)

છીણવું સ.ક્રિ. છૂંદો પાડવો, છાણવું; મોળવું; સમારવું (શાક). છીણી સ્ત્રી. નાનો છીણો. છીણો પું. મોટી છીણી, પથ્થર લાકડાં વગેરે ફાડવાનું ઓજાર

છીતરી સ્ત્રી. નવેરી
છીદરી સ્ત્રી. ટપકીટપકીવાળી એક જાતની સાડી; ચૂંદડી
છીપ સ્ત્રી. જેમાં મોતી થાય છે તેવા પ્રકારની માછલીનું કોચલું. **૦ની, ૦લી** સ્ત્રી. નાની છીપ. **૦ર** સ્ત્રી. મોટી પાતળી શિલા. **૦રું** નપું. લૂગડાં ધોવા માટેની નાની શિલા. **છીપો** પું. લૂગડાં છાપનાર કારીગરની એક નાતનો પુરુષ (અત્યારે મુસ્લિમ પંથ પાળે છે.)
છીબું નપું. તપેલી ઉપર રાખવાનું તાસક જેવું ઢાંકણ
છીંકવું અ.ક્રિ. નાકમાંથી બળાત્કારે શ્વાસ મૂકવો; (લા.) વટકી પડવું, ગુસ્સો કરવો. **છીંક** સ્ત્રી. છીંકવાની ક્રિયા. **-ણી** સ્ત્રી. સૂંઘવાની તમાકુ, તપખીર
છીંટ સ્ત્રી. એક જાતનું રંગીન ભાતીગર કાપડ
છીંડી સ્ત્રી. વાડમાંથી નીકળવાનો નાનો ખાંચો. **-ડું** નપું. જરા મોટી છીંડી
છૂટવું અ.ક્રિ. બંધન જેવામાંથી અલગ થવું; (લા.) રજા મળવી. **છૂટ** સ્ત્રી. મોકળાશ; રજા; પરવાનગી; જતી કરેલી રકમ; વિપુલતા, છત. **છૂટી, છુટ્ટી** સ્ત્રી. રજા; પરવાનગી. **છૂટું, છુટ્ટું** વિ. મુક્ત, મોકળું; અલગ; ભભરું (અનાજ લાપસી ભાત વગેરે). **છૂટક** વિ.અ. જથાબંધ નહિ એવું, છૂટુંછૂટું. **છૂટકો** પું. બંધનમાંથી મુક્ત થવું એ; ઉપાય, નિસ્તાર. **છુટકારો** પું. બંધન વગેરેમાંથી મુક્ત થવું એ
છૂપવું, છુપાવું અ.ક્રિ. સંતાવું. **છૂપું** વિ. સંતાડેલું; ખાનગી, છાનું
છૂંદવું સ.ક્રિ. લોચો થાય એમ કચરવું. **-ણું** નપું. છૂંદવું એ; શરીર ઉપર સોયથી ટાંકીને પાડવામાં આવતાં ટપકાં-નિશાન, ત્રાજવાં. **છૂંદો** પું. છૂંદવાથી થતો આકાર; કેરી વગેરેની છીણનો કરવામાં આવતો પદાર્થ; પણો
છેકવું સ.ક્રિ. ચેરવું, ભૂંસવું. **છેકો** પું. છેકવાથી થયેલો કે છેકવા માટે કરેલો આંકો; ડાઘ
છેટું વિ. દૂર, વેગળું; નપું. બે જગ્યા વચ્ચેનું અંતર. **-ટે** અ. દૂર
છેડવું સ.ક્રિ. અટકચાળું કરવું; [લા.] ખીજવવું. **છેડ, છેડતી** સ્ત્રી. ખાસ કરીને સ્ત્રીને બદદાનતથી અડપલું કરવું
છેડો પું. અંતનો ભાગ; હદ, સીમા; સાડીનો પાલવ; (લા.) બૈરાંઓથી કરાતું કાણકૂટણું. **છેડાછેડી** સ્ત્રી. વરકન્યા યા દંપતીને માંગલિક પ્રસંગે પછેડી ને સાડીની બાંધવામાં આવતી ગાંઠ
છેતરવું સ.ક્રિ. છળવું, ઠગવું. **-પિંડી, -બાજી, છેતરામણી** સ્ત્રી. છેતરવાની ક્રિયા. **છેતરામણ** નપું. છેતરામણી. **છેતરામણું** વિ. છેતરનારું

છેદ [સં.] પું. કાપો; કાણું
છેરવું અ.ક્રિ. પાતળું હગવું
છેલ્લું વિ. આખરનું, છેવટનું
છેવટ, -ટે અ. છેલ્લે, આખરે. **છેવાડું** વિ. છેવટના ભાગમાં– છેક પાછલા ભાગમાં રહેલું
છૈયું નપું. છોકરું; સતાન. **-યો** પું. છોકરો; પુત્ર
છોઈ સ્ત્રી. સાંઠા ઉપરથી ઉતારેલી પાતળી ચીપ; પતરાળાં કરવાની સળી
છોકરું નપું. બાળક; સંતાન. **-રી** સ્ત્રી. બાળકી. **-રો** પું. બાળક, છૈયો. **-રમત** સ્ત્રી. **-રવાદ** પું. બાળક જેવી થોડી બુદ્ધિ
છોગું નપું. કલગી જેમ ફગફગતો પાઘડી કે સાફાનો છેડો
છોડ નપું. નાનો રોપો
છોડી સ્ત્રી. છોકરી
છોડું નપું. સુકાયેલા લાકડાનું પતલું ફાડિયું. **-ડિયું** નપું. નાનું છોડું
છોતરું, -લું નપું. પતલું છોડું (ઝાડ ફળ વગેરેનું), છાલનો ટુકડો
છોલવું સ.ક્રિ.ઉપર ઉપરથી ઉખેડવું; છાલ ઉખેડવી. **છોલ** પું. ઝાડની ઉખેડેલી છાલ; છોલવાથી પડેલાં છોડાં
છોળ સ્ત્રી. તરંગ, મોજું; છાલક

જ

જ અ. ભાર મહત્ત્વ જરૂર વગેરે ભાવ બતાવતો અવ્યય
જક [હિં.] સ્ત્રી. હઠ, જીદ; રકઝક. **-કિયું, જક્કી** વિ. હઠીલું, જિદ્દી
જકડવું સ.ક્રિ. ચસકે નહિ એમ ખેંચીને સખત બાંધવું – પકડવું. **જકડ** સ્ત્રી. સખત પકડ, સકંજો
જકાત [અર.], **જગાત** સ્ત્રી. નાકાવેરો, દાણ. **-તી** વિ. જકાતને લગતું
જખમ પું. હથિયારના ઘાથી પડતો શરીર ઉપરનો ઊંડો કાપો, ઘા. **-મી** વિ. ઘાયલ (થયેલું)
જગ,જગત નપું. વિશ્વ, દુનિયા
જગા,-ગ્યા સ્ત્રી. સ્થળ, ઠેકાણું; નોકરીનું સ્થાન; સાધુ બાવા ફકીર વગેરેને બેસવા-રહેવાનું સ્થાન
જટા [સં.] સ્ત્રી. બાવાઓ માથે વાળનું ચક્રાકાર ઝુંડ બાંધે છે એ આકાર; વડપીંપરની વડવાઈ. **-ટિયું** નપું. વાળની છૂટી કે ગૂંચવાયેલી લટ. **-ટિલ** [સં.] વિ. ગૂંચવાયેલું, અટપટું
જઠર [સં.,પું.] નપું. હોજરી, પેટ
જડ૧ [સં.] વિ. જીવનરહિત, અચેતન; (લા.) લાગણી બુદ્ધિ કે સ્ફૂર્તિ વિનાનું. **૦થું** વિ. (લા.) તદ્દન જડ બુદ્ધિનું. **૦સુ, ૦સું** વિ. તદ્દન જડ શરીરવાળું
જડ૨ સ્ત્રી. બારીક મૂળિયું. **-ડિયું** નપું. મૂળિયું. **-ડી** સ્ત્રી. દવાના કામમાં લાગે એવી વનસ્પતિ. **-ડીબુટ્ટી** સ્ત્રી. જાદુઈ ગુણ ધરાવતી વનસ્પતિ

(કાલ્પનિક). ૦બું નપું. દાંતવાળું મોંનું ઉપર નીચેનું હાડકું

જડવું[1] સ.ક્રિ.સજ્જડ બેસાડવું; બેસણીમાં નંગ બેસાડવું. **-તર** સ્ત્રી. જડવાની રીત; વિ. જડાવ કામને લગતું. **-તું** વિ. બંધબેસતું. **-બેસ(-સુ)લાક(-ખ)** અ. ખૂબ સજ્જડ. **જડાઈ** સ્ત્રી. જડતર; જડવાનું મહેનતાણું. **જડાઉ(-વ)** વિ..જડેલું-નંગ બેસાડેલું. **જડામણ(-ણી)** સ્ત્રી. જડાઈ. **જડિત(-ત્ર)** વિ. જડેલું, નંગ-બેસાડેલું. **જડિયો** પું. હીરામાણેક જડવાનું કામ કરનાર કારીગર, એવો વેપારી

જડવું[2] અ.ક્રિ. (ખોવાયેલું) મળી આવવું, હાથ આવવું, લાધવું

જણ નપું. મનુષ્ય; પું. પુરુષ વ્યક્તિ, આદમી; સાથીદાર, ભેરુ. **-ણી** સ્ત્રી. સ્ત્રીવ્યક્તિ. **-ણું** નપું. માણસ

જણવું સ.ક્રિ. જન્મ આપવો. **-તર** સ્ત્રી. જણવું એ, પ્રસવ, પ્રસૂતિ

જણસ સ્ત્રી. ચીજ, વસ્તુ; દાગીનો, અવેજ; પુરાંત, સિલક

જતન નપું.રક્ષણ, સંભાળ

જથો(-ત્થો, -થ્થો) પું.સમૂહ. **-થા(-ત્થા, -થ્થા)બંધ** અ.મોટા જથામાં

જન [સં., પું.] નપું. માણસ. **૦તા** [સં.] સ્ત્રી. લોકોનો સમૂહ, પ્રજા; રેલ-વાહન (સંજ્ઞા)

જનેતા સ્ત્રી. જન્મ આપનારી માતા

જનોઈ સ્ત્રી., નપું. યજ્ઞોપવીત, બ્રાહ્મણ વગેરે ત્રિવર્ણ વૈદિક વિધિ કરવા નિમિત્તે કંઠમાં ડાબા ખભા ઉપર આડો નાખે છે તે પવિત્ર નવસરો દોરો. **૦વઢ, ૦વાઢ** અ. ડાબે ખભેથી કેડના જમણા ભાગ સુધી આડો તલવારનો ઘા-ચીરો પડે એવી રીતે

જન્મ [સં., નપું.], **જનમ** પું. જન્મવું, પેદા થવું એ; જન્મારો. **જન્મવું, જનમવું** અ.ક્રિ. જન્મ લેવો-પેદા થવું.. **જન્મારો, જનમારો** પું. જિંદગીનો સમય,ભવ

જપ [સં., પું.] નામ મંત્ર વગેરેનું રટણ. **૦વું** સ.ક્રિ. જપ કરવો. **-પિયો** પું. જપ કરવાવાળો બ્રાહ્મણ

જપ્ત [અર.], **જપત** [અર.] વિ. ગુનાસર કબજે કરેલું. **જપ્તી, જપતી** સ્ત્રી. ગુનાસર કબજે કરવું એ; ટાંચ

જબરું, જબ્બર [ફા.] વિ. ભારે મોટું

જમ પું. યમદેવ

જમણું *વિ. પૂર્વ દિશાએ ઊભાં રહેતાં* દક્ષિણ દિશા તરફનું

જમવું સ.ક્રિ. ભોજન કરવું. **-ણ** નપું. જમવું એ; ભોજનની વાની; નાતવરો. **જમાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ભોજન કરાવવું

જમા [અર.] સ્ત્રી. ઊપજ, આવક. **-મે** અ. ચોપડામાં આવકની બાજુએ. **૦ત** સ્ત્રી. એક નાત કે

સંપ્રદાયનો સમૂહ. **૦દાર** [ફા.] પું. જમાખર્ચ રાખનારો; સિપાઈઓનો ઉપરી. **૦વ** પું. ભરાવો. **૦વટ** સ્ત્રી. વ્યવસ્થિત ભરાવો

જમાઈ પું. દીકરીનો વર

જમાનો [ફા.] પું. યુગ—લાંબા સમયનો કાળ

જમીન [ફા.] સ્ત્રી. ભૂમિ, ભોંય. **૦દાર** વિ. પું. જમીનનો માલિક. **૦દોસ્ત** વિ. ભાંગી તોડી ભોંયસરખું કરેલું; (લા.) પાયમાલ

જરવું અ.ક્રિ. ઘસાઈ જવું, જીર્ણ થવું; હજમ થવું, પચવું. **જરીપુરાણું** વિ. ખૂબ જીર્ણ

જરા [અર.] અ. લગાર, થોડું. **૦ક**, **-રીક** અ. ખૂબ થોડું. **૦તરા** અ. ખૂબ જ થોડું

જરૂર [અર.] સ્ત્રી. આવશ્યકતા; અ.અવશ્ય, નક્કી. **૦ત**, **-રિયાત** સ્ત્રી. આવશ્યકતા, અગત્ય. **-રી** વિ. જરૂરનું

જલદ [ફા.] વિ. ખૂબ જ તેજ. **-દી** [ફા.] અ. ઉતાવળથી, ઝટ

જલસો [અર.] પું. આનંદ-ઉત્સવનો મેળાવડો; સંગીતનો મેળાવડો

જવાબ [અર.] પું. ઉત્તર. **-બી** વિ. જવાબ માટેનું

જવું અ.ક્રિ. ગતિ કરવી; વીતવું; નાશ પામવું. **જવર-અવર** સ્ત્રી. જાઆવ. **જાકાર(-રો)** પું. 'જા' એવા તરછોડાટનો શબ્દ. **જાવ** સ્ત્રી. જવાની ક્રિયા. **જાવક** સ્ત્રી. જવાની ક્રિયા; ખરચ

જળ [સં.] નપું. પાણી. **-ળાધારી** સ્ત્રી. મહાદેવના લિંગની બેસણી. **-ળાશય** નપું. વાવ કૂવા તળાવ વગેરે પાણીનું સ્થળ. **-ળોદર** નપું. પેટમાં પાણી ભરાવાનો એક રોગ

જળસ નપું. ઝાડા વાટે પડતો આમ—કાચો પરુ જેવો ચીકણો મળ

જંગલ [ફા.] નપું. વન. **-લી** વિ. વનવાસી; (લા.) અણઘડ, રોંચું

જંજાળ સ્ત્રી. ઉપાધિ; (લા.) ખૂબ કામધંધામાં રોકાવું એ

જંતુ [સં., પું.] નપું. નાનું જીવડું

જંપવું અ.ક્રિ. નિરાંત વાળી રહેવું; શાંતિ પકડી રહેવું. **જંપ** પું. સુખ-શાંતિ, નિરાંત

જાગવું અ.ક્રિ. ઊંઘમાંથી ઊઠવું; (લા.) પ્રમાદમાં ન રહેવું. **-રણ** નપું. જાગવું એ. **-રિયો** પું. જાગરણ કરનારો (ભૂવાનો સાથી)

જાચક પું. ભિખારી

જાજરૂ,-રું નપું. સંડાસ, પાયખાનું

જાડું વિ. દળદાર; ઘટ્ટ, ઘાટું; (લા.) મંદબુદ્ધિનું; (લા.) ગામડિયું

જાણવું સ.ક્રિ. સમઝવું, જ્ઞાન હોવું. **જાણ**[1] વિ. જાણકાર. **જાણ**[2] સ્ત્રી. માહિતી; ઓળખાણ. **જાણકાર** વિ. જાણવાળું, માહિતીવાળું. **જાણકારી**

સ્ત્રી. માહિતી હોવાપણું. **જાણભેદુ** વિ. વાતનો ભેદ જાણનાર; અંદરની માહિતીવાળું. **જાણીતું** વિ. ઓળખીતું, પરિચિત. **જાણે, જાણેકે** અ. (ઉત્પ્રેક્ષા બતાવતાં) માનો કે, ન હોય !

જાત સ્ત્રી. જાતિ, વર્ગ; ન્યાત, જ્ઞાતિ; પંડ, દેહ. **-તે** અ. પંડે, પોતે. **૦વંત, ૦વાન** વિ. કુલીન, ખાનદાન

જાત્રા સ્ત્રી. યાત્રા, તીર્થાટન

જાથુ,-થૂક અ. હંમેશ રહે—વસ્યા કરે એ રીતે

જાદુ,-દૂ [ફા.] પું. નપું. મંત્ર તંત્ર કે હાથચાલાકીનું કામ. **-દુ(-દૂ)ઈ** વિ. જાદુ ભરેલું, ચમત્કારિક

જાન[1] સ્ત્રી. લગ્નમાં વર સાથે જનારો સમૂહ. **-નીવાસો** પું. જાનનો ઉતારો. **-નૈયો** પું. જાનમાં જનારો આદમી. **-નરાણી, -નરડી** સ્ત્રી. જાનૈયા સ્ત્રી

જાન[2] નપું. નુકસાન, હાનિ

જાન[3] [ફા.] પું. પ્રાણ. **૦વર** [ફા.] નપું. પશુ; સરપ. **-ની** [ફા.] જિગરજાન, પ્રાણપ્રિય

જાપતો પું. પાકો બંદોબસ્ત; કાબૂ

જામવું અ.ક્રિ. ઘન થવું, બાઝવું; સ્થિર થવું; (લા.) પૂર બહારમાં ખીલવું, મચવું. **-ણ** નપું. મેળવણ (દૂધમાં નાખવામાં આવતી છાશ)

જામીન [અર.] પું. બીજાની જોખમદારીની કબૂલાત લેનાર. **-ગીરી** સ્ત્રી. જામીન થવું એ

જારી [અર.] અ. ચાલુ

જાસૂસ [અર.] પું. શત્રુની હિલચાલ ઉપર ધ્યાન રાખનારો ગુપ્તચર. **-સી** સ્ત્રી. ગુપ્તચરનું કામ

જાસો પું. અંગત વેર વાળવા લોકોને ધમકી આપવામાં આવે છે એ; એવી ધમકી લખી હોય એવી ચિઠ્ઠી. **-સાચિઠ્ઠી (-ઠ્ઠી)** સ્ત્રી. જાસો લખાયો હોય એવી ચિઠ્ઠી

જાહેર [અર.] વિ. પ્રસિદ્ધ, ખુલ્લે-ખુલ્લું; સાર્વજનિક. **-રાત** સ્ત્રી. પ્રસિદ્ધિ; જાહેર ખબર

જાળ સ્ત્રી. માછલાં પંખી વગેરે પકડવાની દોરીની ગૂંથેલી જાળી; કરોળિયાનું જાળું; (લા.) ફાંદો, ફરેબ, કાવતરું. **-ળિયું** નપું. જાળીવાળું દીવાલનું બાકોરું. **-ળી** સ્ત્રી. આડા અવળા સળિયાવાળી રચના; એવી રચનાવાળું બારણું; ભમરડો ફેરવવાની દોરી

જાળવવું સ.ક્રિ. સંભાળવું, સાચવવું. **-ણી** સ્ત્રી. સંભાળ, સાચવણી

જાંગડ વિ. કિંમત આપ્યા સિવાયનું દેખાડવા લીધેલું

જાંઘ સ્ત્રી. સાથળ. **-ઘિયો** પું. જાંઘ ઢાંકે એવો તંગિયો, ટૂંકી ચડ્ડી

જિલ્લો [અર.] પું. વિભાગ; મહોલ્લો; કલેક્ટરની દેખરેખ નીચે મુકાતો દેશનો ભાગ; મોટી કોઠી (દાણા ભરવાની)

જિવાત સ્ત્રી. નાનાં જંતુઓનો સમૂહ

જિંદગી [ફા.], **-ગાની** સ્ત્રી. જીવન; જન્મારો; આયુષ

જી અ. 'જય થાઓ' એ ઉદ્દેશે મોટાઓ તરફ આદરથી બોલવામાં આવતો ઉદ્ગાર; નામોને છેડે આદર માટે મુકાતો શબ્દ. **૦કાર** પું. 'જી-જી' કરી આપવામાં આવતો જવાબ

જીત સ્ત્રી. વિજય. **૦વું** સ.ક્રિ. વિજય મેળવવો. **જિતાડવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) વિજય કરાવવો

જીન નપું. ઘોડાનું પલાણ; એક જાતનું જાડું કાપડ. **૦ગર** પું. જીન બનાવનાર

જીભ સ્ત્રી. બોલવાની કર્મેંદ્રિય; (લા.) વાચા, વાણી; જોડાની આગલી અણી; ટાંક, અણિયું. **-ભી** સ્ત્રી. જીભના આકારનો કોઈ પણ પદાર્થ; જીભની ઓળ ઉતારવાનું સાધન; ઊલ. **જિભાળ,-ળું** વિ. (લા.) બહુ-બોલું; અસભ્ય. **જીભાજોડી** સ્ત્રી. (લા.) બોલાબોલી

જીવ [સં.] પું. શરીરમાંનું ચેતન તત્ત્વ, પ્રાણ; (લા.) મન, દિલ; પૂંજી, દોલત; કસ, સાર. **૦ડું** નપું. જંતુ. **૦ન** [સં.] નપું. જીવવું એ, આયુષ; જિંદગી, જન્મારો. **૦લેણ** વિ. જીવ હરી લે એવું. **જીવવું** અ.ક્રિ.પ્રાણ ધારણ કરી રહેવું; હયાત હોવું; જીવન ગુજારવું. **જીવતર** નપું. જન્મારો; જિંદગી. **જિવાઈ** સ્ત્રી. ભરણ-પોષણની બાંધી આપેલી રકમ કે જમીન. **જિવાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) મરતું બચાવવું. **જીવાદોરી** સ્ત્રી. આયુષ

જીંડવું નપું. છોડનો બીજવાળો કોશ

જુક્તિ સ્ત્રી. યુક્તિ, હિકમત

જુગ પું. જમાનો. **જૂગતું** વિ. બંધ બેસતું

જુગાર પું. જૂગટું, દ્યૂત. **-રી** વિ. જુગાર રમનાર

જુદું વિ. અલગ, નોખું. **-દાઈ** સ્ત્રી. જુદાપણું

જુબાન [ફા.] સ્ત્રી. વાણી. **-ની** સ્ત્રી. બોલીને જણાવેલી હકીકત

જુમલો [અર.] પું. સરવાળો, કુલ આંકડો

જુલમ [અર.] પું. કેર, જબરદસ્તી. **૦ગાર, -મી** વિ. જુલમ કરનાર

જુલાબ [અર.] પું. ઝાડા થાય એવી દવા આપવી એ; રેચ; દસ્ત, જાડો

જુવાન વિ. યુવાવસ્થામાં રહેલું. **-ની** સ્ત્રી. યુવાવસ્થા

જુવાળ પું. ભરતી (સમુદ્રની)

જુસ્સો [ફા.] પું. આવેગ, ઊભરો; (લા.) જોમ, બળ

જૂ સ્ત્રી. માથાના વાળ વગેરેમાં થતી એક જિવાત

જૂગટું નપું. જુગાર. **-ટિયું** વિ. જુગારી

જૂજ વિ. તદ્દન થોડું

જૂઝવું અ.ક્રિ. સખત લડાઈ કરવી, ઝઝૂમવું

જૂઠું વિ. અસત્ય; નપું. જૂઠાણું. **જૂઠ,**

-ઠાણું નપું. અસત્ય બોલવું એ, જૂઠી વાત. જૂઠણ નપું. એઠું

જૂતવું અ.ક્રિ. જોડાવું. **જૂતિયું** નપું. પગરખું. **જોડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) બે પદાર્થોને સાથે સાંધવા-મૂકવા. **જોડાણ** નપું. જોડવું એ. **જોડ, જોડી** સ્ત્રી. બે પદાર્થોનો સમૂહ. **-ડું** નપું. બે પદાર્થોનો સમૂહ;દંપતી. **જોડો** પું. પગરખું. **જોડણી** સ્ત્રી. વર્ણોનું જોડાણ. **જોડિયું** નપું. જોટો

જૂનું વિ. પુરાણું, અગાઉનું; ઘસાયેલું, જીર્ણ. **જુનવટ** સ્ત્રી. જૂનાપણું. **જુનવાણી** વિ. જૂના સમયનું; (લા.) જૂના વિચારનું

જે સર્વ. 'તે'નું સાપેક્ષ; અ. કે (ઉભયાન્વયી)

જેજે અ. 'જય-જય' નો ઉદ્ગાર

જેટલું સર્વ. જેવડા કદ-માપ-પ્રમાણનું

જેઠ પું. વરનો મોટો ભાઈ; એ નામનો ઉનાળાનો છેલ્લો મહિનો. **-ઠાણી** સ્ત્રી. જેઠની પત્ની

જેમ અ. જેવી રીતે. ૦કે અ. દાખલા તરીકે

જેલ [અં.] સ્ત્રી. કેદખાનું

જેવડું સર્વ. જેટલા કદનું

જેવું સર્વ. જે પ્રકારનું

જોઈયે (વર્તમાનકાળ કર્મણિ રૂપ) ની જરૂર હોય. **-તું** વિ. -ની જરૂર હોય એટલું

જો અ. (ઉભયાન્વયી) શરતવાચક- 'તો'નું સાપેક્ષ. ૦કે અ. અગર જો

જોખમ નપું. નુકસાન કરે એવું કામ; (લા.) સાહસ. **જોખો** પું. નુકસાન

જોખવું સ.ક્રિ. વજન કરવું. **જોખ** પું. વજન કરવું એ; વજન

જોગ અ. ને ઉદ્દેશી; -ને લાયક. **જોગ** પું. ગોઠવણ; જોગવાઈ. **જોગવાઈ** સ્ત્રી. સરખાઈ, અનુકૂળતા. **જોગું** વિ. ને લગતું

જોગાણ નપું. ઘોડા બળદ વગેરેને અપાતી ચંદી

જોતર,-રું નપું. ધૂંસરી સાથે બળદને જોડવાનો બદામ આકારનો પટ્ટો; (લા.) બંધન. **જોતરવું** સ.ક્રિ. બળદને ધૂંસરે બાંધવું

જોર [ફા.] નપું. બળ, તાકાત. **-રાવર** વિ. ખૂબ બળવાન

જોવું સ.ક્રિ. દેખવું (આંખથી);(લા.) તપાસવું; વાંચવું; પ્રયોગ કરવો. **જોણું** નપું. જોવા લાયક તમાસો

જોશ,-સ[1] [ફા.] નપું. બળ, તાકાત; ભારે તાણ (પાણીનું); વેગ. **-શીલું** (**-સીલું**) વિ. જોશવાળું, વેગવાન

જોસ[2]**,-ષ** પું. જ્યોતિષનો ફળાદેશ. **-શી,-ષી** પું. જ્યોતિષ જોવાનો ધંધો કરનાર; વિ. બ્રાહ્મણોની એવી અવટંક-વાળું

જ્ઞાતિ [સં.] સ્ત્રી. નાત, ન્યાત

જ્ઞાન [સં.] નપું. સમજ; ભાન. **-ની** [સં.] વિ. જ્ઞાનવાન

જ્યારે અ. જે વખતે

જ્યાં અ. જે સ્થળે

ઝ

ઝઘ(-ગ)ડવું સ.ક્રિ. કજિયો કરવો, લડવું. **ઝઘડો** પું. કજિયો, તકરાર. **ઝઘ(-ગ)ડિયું** વિ. ઝઘડાખોર

ઝઝૂમવું અ.ક્રિ. લડાઈમાં ઘૂમવું

ઝટ અ. તરત, એકદમ. ૦પટ અ. તરત જ. **ઝડી** સ્ત્રી. એકીસાથે વરસાદનું પડવું એ

ઝડતી સ્ત્રી. (લા.) બારીક તપાસ કરવી

ઝડપ સ્ત્રી. વેગ, ત્વરા, ઉતાવળ. **ઝડપી** સ્ત્રી. ઉતાવળું

ઝણ સ્ત્રી. વરસાદની ફરફર; બળતરા. ૦**ઝણવું** અ.ક્રિ. ખાલીના જેવી અસર થવી. ૦**ઝણાટ** પું. એવી અસર

ઝપટ સ્ત્રી. ઉતાવળ; ખૂંચવી લેવું એ. **ઝપાઝપી** સ્ત્રી. હાથોહાથની લડાઈ, મારામારી. **ઝપાટો** પું. ઝડપથી કરવામાં આવતી ક્રિયા. **ઝપેટવું** અ.ક્રિ. ઝપાટો કરવો

ઝબ(-બૂ)કવું અ.ક્રિ. પ્રકાશનો ઝબકારો થવો. **ઝબકારો** પું. પ્રકાશની રેખા દેખાવી એ

ઝબો,-બ્બો,-બ્ભો,-ભો,-ભ્ભો પું. લાંબો અને ખૂલતો ડગલો; લાંબું અને ખૂલતું પહેરણ. **-બલું,-ભલું** નપું. બાળકનું પહેરણ

ઝબોળવું સ.ક્રિ. પાણીમાં પૂરેપૂરું ડૂબે એમ કરવું. **ઝબોળો** પું. એવી રીતે ઝબોળવાની ક્રિયા

ઝમવું અ.ક્રિ. બારીક છિદ્રો વાટે ટશિયાના રૂપમાં ટપકવું

ઝરડવું અ.ક્રિ. છાશ વલોવતાં ઝરડકા કરવા. **ઝરડકો** પું. ઝરઢવાની ક્રિયા, એવો અવાજ (કપડું ફાટવા વગેરેનો). **ઝરડું** નપું. ઝાંખરું, કાંટાવાળું નાનું ડાળું

ઝરવું અ.ક્રિ. ટપકવું, (પ્રવાહીનું) ધીમે ધીમે બિંદુરૂપે પડવું. **-ણ** [સં.], **-ણું** નપું. જમીન કે પહાડમાંથી ઝરતો પાણીનો નાનો વહેળો. **ઝરો** પું. મોટું ઝરણું. **ઝારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) (લા.) ઊના પાણીની ધારથી શેકવું; ઝારણથી ધાતુના વાસણને રેણ કરવું. **ઝારણ** નપું. રેણ કરવું એ; રેણ. **ઝારી** સ્ત્રી. નાળચાવાળી ટોયલી; પેણામાંથી તળેલો પદાર્થ કાઢવાનો કાણાવાળો ડોયો. **ઝારો** પું. મોટી ઝારી

ઝરૂખો [ફા.] પું. મેડી-મહોલાતમાં દીવાલ બહાર કાઢવામાં આવેલો મોટો ગોખ, છજું, રવેશ

ઝંખવું સ.ક્રિ. વાણીથી આતુરતાપૂર્વક ઇચ્છા બતાવવી; નિદ્રામાં બોલવું એ. **-ના** સ્ત્રી. ઝંખવું એ; (લા.) લાલસા

ઝંડો પું. (લાકડીમાં ખોસેલો) વાવટો, ધ્વજ. **-ડી** સ્ત્રી. નાની વાવટી

ઝંપલાવવું અ.ક્રિ. યાહોમ કરીને કૂદી પડવું; (લા.) સાહસ ભરેલું કામ કરવું. **ઝંપાવવું** અ.ક્રિ. ઝંપલાવવું

ઝાઈ વિ. (લા.) રક્ષક; મિત્ર

ઝાકળ સ્ત્રી. ઓસ, ઉનાળાના આરંભે સવારમાં પડતું ભીનાશ ભરેલું ધુમ્મસ

ઝાઝું વિ. ખૂબ ઘણું

ઝાટકવું સ.ક્રિ. સૂપડા વડે સોવું-ઊપણવું; જોરથી ખંખેરવું; (લા.) ઠપકો આપવો; **ઝાટકણ** નપું. ઝાટકવાથી નીકળતું કસ્તર. **-ણી** સ્ત્રી. (લા.) ઠપકો દેવો એ. **ઝાટકો** પું. હથિયારનો ઘા મારવો એ

ઝાડ નપું. વૃક્ષ. **૦વું** નપું. નાનું ઝાડ. **ઝાડે** અ. (લા.) હગવાને. **ઝાડો** પું. (લા.) વિષ્ટા; દસ્ત, જુલાબ; ઝડતી. **ઝાડવું** સ.ક્રિ. સાફ કરવું; વાળવું. **ઝાડુ** નપું. સાવરણી; સાવરણીથી વાળવું-ઝૂડવું એ

ઝાપટ સ્ત્રી. ચપટ ફટકો, અડફટ. **-ટિયું** નપું. સાફસૂફ કરવા લાકોટિયાને છેડે બાંધેલું કપડું. **-ટિયો** પું. વૈષ્ણવ મંદિરોમાં દર્શનાર્થીની ભીડને હઠાવવા ઝાપટ મારનારો. **-ટું** નપું. વરસાદની થોડા સમય પૂરતી ચાલતી ઝડી. **૦વું** સ.ક્રિ. કપડાથી ઝાપટ મારી સાફસૂફ કરવું; (લા.) ખૂબ ખાવું

ઝામરી સ્ત્રી. હથેલી કે પગના તળામાં થતો ફોલ્લો. **-ર,-રો** પું. આંખનો એક રોગ

ઝાલક સ્ત્રી. પ્રવાહીની છોળ

ઝાલર સ્ત્રી. વાલ-ઓળિયાની દાળ; મોગરીથી વગાડવાની ઘડિયાળ; વસ્ત્રોમાં કે ચંદરવા વગેરેની કિનારીએ ચીણવાળી કરવામાં આવતી કોર. **-રી** સ્ત્રી. વગાડવાની નાની ઝાલર

ઝાલવું સ.ક્રિ. પકડવું; કેદ કરી રાખવું. **ઝલાવું** અ.ક્રિ. (વાએ) પકડાવું

ઝાળ સ્ત્રી. જ્વાળા; (લા.)ક્રોધનો આવેશ

ઝાંઈ,-ય સ્ત્રી. આછો પ્રકાશ

ઝાંખરું નપું. કાંટાવાળું કે કાંટા વિનાનું લીલું સૂકું ડાળું

ઝાંખું વિ. અસ્પષ્ટ દેખાતું; આછા રંગનું. **ઝાંખ** સ્ત્રી. આંખે પ્રકાશનું ઓછું દેખાવું એ. **ઝાંખપ** સ્ત્રી. ઝાંખાપણું; ઝાંખ. **ઝાંખી** સ્ત્રી. ઝાંખો ખ્યાલ કે દર્શન; ભાવપૂર્વક ઠાકોરજીનાં દર્શન કરવાં એ

ઝાંઝ નપું. મોટું કાંસિયું, કાંસીજોડ. **૦ર** નપું. પગનું સાંકળું. **૦રિયાં** નપું., બ.વ. બાળકના પગનાં પોલરાં; (લા.) બેડી. **૦રી** સ્ત્રી. બાળકના પગનું પોલરું

ઝાંપ સ્ત્રી. નાની છાબડી. **-પી** સ્ત્રી. વાંસ કે ખજૂરીનાં પાતરાંની પેટી આકારની દાબડી. **-પો** પું. દરવાજો.

-પલી સ્ત્રી. નાનો ઝાંપો; (લા.) ગામડાંમાં ઝાંપા ઉપર કે એ નિમિત્તે લેવાતો લાગો. **-પડો** પું. (ઝાંપા નજીક રહેવાને કારણે)ભંગી. **-પડી** સ્ત્રી. ભંગિયણ

ઝિયાણું નપું. પહેલી સુવાવડ પછી દીકરીને બાળક સાથે વળાવવી એ; એ વખતની કરવામાં આવતી રીત

ઝીક સ્ત્રી. કસબી તાર

ઝીણું વિ. બારીક, નાનું; અણીદાર, તીણું; નાજુક; પતલું; મંદ (અવાજ). **—(-ઝિ)ણવટ** સ્ત્રી. બારીકી; (લા.) ચતુરાઈ

ઝીલવું સ.ક્રિ. અધ્ધરથી આવતું પકડવું; નાહવું

ઝીલો પું. માટીનું મોટું વાસણ, મોટી કોઠી

ઝીંકવું સ.ક્રિ. જોરથી પછાડવું. **ઝીંક** સ્ત્રી. સખત પછાડ; (લા.) ટકાઉપણું, મજબૂતી

ઝીંથરાં નપું., બ.વ. માથાના અવ્યવસ્થિત અને છૂટા વાળ, ઝટિયાં

ઝુંડ નપું. ટોળું; વનસ્પતિ-વૃક્ષોનો મોટો ઘેરો

ઝુંબેશ સ્ત્રી. જોશવાળી હિલચાલ-ચળવળ

ઝૂકવું અ.ક્રિ. નીચે લચકી પડે એમ હોવું; વાંકા વળવું; (ઊંટનું) બેસવું. **ઝુકારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) (ઊંટને) બેસાડવું. **ઝુકાવવું** સ.ક્રિ.(કર્મક) નમાવવું; યાહોમ કરી ઝંપલાવવું

ઝૂડવું સ.ક્રિ. ધોકા કે બૂંધા વડે ખંખેરવું; એ રીતે ઠોકવું. **ઝૂડ** નપું. મોટો મગર. **ઝૂડી** સ્ત્રી. સંખ્યા થઈ શકે એવી સળીના આકારની ચીજોની થકડી. **ઝૂડો** પું. મોટી ઝૂડી; કૂંચીઓનો લૂમખો

ઝૂરવું અ.ક્રિ. તલસવું; ક્ષીણ થવું

ઝૂલવું અ.ક્રિ. હીંડોળે હીંચવું; ડોલવું; લટકવું. **ઝૂલ** સ્ત્રી. વસ્ત્રની હલતી કિનારી, ઝાલર; હાથીની અંબાડીનું હલતું પાથરણું, બળદ કે ઘોડાનો ઓઢો. **ઝૂલો** પું. હીંચકો; હીંડોળો

ઝૂંટવું સ.ક્રિ. બળજબરીથી લઈ લેવું, આંચકવું. **ઝૂંટ** સ્ત્રી. આંચકી લેવું એ

ઝૂંપડી સ્ત્રી. નાનું ઝૂંપડું. **-ડું** નપું. ઘાસપાલાના છાજવાળું નાનું કાચું ઘર

ઝેર પું. વિષ; (લા.) વેર; ઈર્ષ્યા

ઝો(-ઝોં)કું નપું. ઊંઘનું ડોલું. **-કો** પું. ઝોકું; આંખમાં વાગતો ઠેલો

ઝોડ નપું. ભૂત પ્રેત વગેરે વળગણ

ઝોલું નપું. ઊંઘનું ડોલું

ઝોળી સ્ત્રી. ચાર છેડાવાળા ચલાકાની ઝૂલતી થેલી; બાળકના ઘોડિયાંનું ઝૂલતું પાથરણું

ટ

ટકટકાટ પું. ટકટક અવાજ; (લા.) કંટાળો આવે એવો અવાજ; ટોંકવું એ

ટકવું અ.ક્રિ. લાંબા સમય સુધી સ્થિર થઈ રહેવું; નભવું, ચાલવું. **ટકાઉ** વિ. ટકી રહે એવું, મજબૂત. **ટકાવ** પું. ટકાઉપણું, મજબૂતી; સામનામાં ટકી રહેવું એ

ટકો પું. ત્રણ પૈસા; નાણું; સેંકડાની ગણતરીમાં એકનો એકમ, પર્સન્ટેજ; બોડિયું માથું

ટકોરવું સ.ક્રિ. ટકોરા મારવા; (લા.) ટોંકવું, ગોદાટવું, મહેણું મારવું. **ટકોર** સ્ત્રી. (લા.) ટોંકણી, ગોદાટ, મહેણું. **ટકોરો** પું. રણકો વાગે એવો ઠોક; ઠોકનો રણકો. **ટકોરખાનું** નપું. જ્યાં ચોઘડિયાં વાગતાં બેસાડ્યાં હોય તે જગ્યા, નગારખાનું

ટકરાવું અ.ક્રિ. નક્કર ચીજોનું અથડાવું. **ટક્કર** સ્ત્રી. અથડામણ

ટચલી સ્ત્રી. હાથ-પગની નાની પાંચમી આંગળી. **ટચકું, ટચૂકડું** વિ. ખૂબ નાનું

ટટા(-ટ્ટા)ર વિ. સીધું ઊભું, અક્કડ

ટટ્ટી સ્ત્રી. વાંસની ચીપનો કે એવાં પાતરાંનો પડદો; સુગંધી વીરણવાળાનો પડદો; (હિંદી પ્રયોગ) (લા.) જાજરૂ

ટટ્ટુ નપું. ઠીંગણું મજબૂત ઘોડું; નાનું નબળું ઘોડું

ટપકવું અ.ક્રિ. ચૂવું, ટીપે ટીપે ચૂવું. **ટપકાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) (લા.) લખી લેવું, નોંધી લેવું. **ટપકિયું** નપું. ટપકવું એ; એકાએક થતું મૃત્યુ. **ટપકું** નપું. બિંદુ, ટીપું; ટીલું; ચિહ્ન; ટીપકી, ટીલડી. **ટપકો** પું. જન્માક્ષર, જન્મપત્રિકા

ટપલી સ્ત્રી. માથા ઉપર કે અંગ ઉપર ધીમી થપાટ, ટાપલી. **-લું** નપું. કુંભારનું વાસણને ઘાટ આપી મજબૂત કરવાનું સાધન; વાળંદની અસ્ત્રો ચડાવવાની ચામડાની ચીપ. **-લો** પું. હાથનાં આંગળાંની માથા ઉપરની થપાટ; (લા.) વાળંદ. **ટપાટપી** સ્ત્રી. (લા.) બોલચાલની મારામારી. **ટપોટપ** અ. જલદી, તરત જ

ટપવું સ.ક્રિ. ઓળંગી જવું, કૂદી જવું; ચડિયાતા થવું

ટપાલ સ્ત્રી. પોસ્ટ, ડાક. **-લી,-લિયો** પું. ટપાલનો હેલકરી, પોસ્ટમૅન

ટપ્પો પું. અમુક અંતરનો ગાળો, અંતર; રસ્તા ઉપર અમુક અમુક અંતરે આવતો વિસામો, મજલો; ઘોડા કે બળદનો એકો; (લા.) ગપ્પું; એકબીજાને પકડવા જાય એવા પ્રકારનું બે જણનું એક ગીત-નૃત્ય

ટલ્લો પું. ધક્કો; આંટોફેરો

ટશિયો પું. ઉઝરડામાંથી કે ફાટમાંથી લોહી કે પાણીનું ફૂટી આવવું એ; એની રેખા

ટહુકો પું. કોયલ કે મોરનો બોલવાનો અવાજ; (લા.) ચાલતી વાતમાં હુંકારો

ટહેલવું અ.ક્રિ. આમતેમ ફરવું, આંટા -ફેરા કરવા; (લા.) ગામમાં ટહેલ નાખવી. **ટહેલ** સ્ત્રી. આંટોફેરો; (લા.) માગણની આંટાફેરા મારતે મારતે કહેવામાં આવતી ગાનના ઢાળવાળી ઉક્તિ; વિવેક ભરેલી માગણી

ટળવું અ.ક્રિ. દૂર થવું; નજરથી ખસી જવું; સાજા થવું, મટવું. **ટાળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ખસેડવું; દૂર મૂકવું

ટાચકો પું. 'ટચ' એવો અવાજ, ટચાકો

ટાટ નપું. સણિયું; પું. મોટી ચપટી થાળી. **-ટિયું** નપું. સણિયું. **-ટું** નપું. ઘાસ-પાલાની ચીપોની ગૂંથેલી ભીંત

ટાઢ સ્ત્રી. ઠંડી. **-ઢું** વિ. ઠંડું, શીતળ; (લા.) મંદ પ્રકૃતિનું, ધીમું. **-ઢિયો** પું. ટાઢ આવી આવતો તાવ, મેલેરિયા. **-ઢી** સ્ત્રી. મડદું બાળ્યા પછી ઠારવામાં આવેલી રાખ. **-ઢો** પું. શરીરના રોગવાળા ભાગ ઉપર રાખનાં ટપકાં કરી મારવામાં આવતો ડામ. **-ઢોડું** નપું. વરસાદને લીધે થયેલું ઠંડું વાતાવરણ

ટાણું નપું. સમય; (લા.) સારો અવસર

ટાપ(૦ક)ટીપ(૦ક) સ્ત્રી. વસ્ત્રાદિકની સઝાવટ; મરામત

ટાપશી(-સી) સ્ત્રી. ચાલતી વાતમાં સંમતિસૂચક શબ્દ

ટાપુ પું. બેટ

ટાયડું વિ. અથડાતા પગે ચાલતું નાનું (ઘોડું)

ટાયલું નપું. બિનજરૂરી દોઢ ડહાપણની વાત

ટાલ સ્ત્રી. જુઓ 'તાલ[૨].'

ટાળો પું. વરતામણ, ઓળખ

ટાંકવું સ.ક્રિ. અણીદાર હથિયારથી ખોતરવું; નોંધવું. **-ણી** સ્ત્રી. કાગળ વગેરેમાં ખોસવાની ઝીણા તારની સળી, પિન, ટાંચણી. **-ણું** નપું. ખોતરવાનું અણીદાર ઓજાર. **ટાંકી[૧]** સ્ત્રી. (લા.) ચાંદીનો રોગ. **ટાંકો** પું. સિલાઈનો બખિયો

ટાંકી[૨] [અં.] સ્ત્રી. પાણી ભરવાની છોબંધ કે લોઢાની કોઠી. **-કું** નપું. ઘરમાં જમીન નીચે વરસાદનું પાણી ભરી રાખવાનું ભોંયરું

ટાંગ સ્ત્રી. પગ. **-ગો** પું. પગ; એક ઘોડાનો એકો, ટપ્પો. **ટાંગવું** સ.ક્રિ. લટકતું રાખવું

ટાંચવું સ.ક્રિ. ટપકાવવું, લખવું. **ટાંચ** સ્ત્રી. ઘટ,ઊણપ; (લા.) જપ્તી. **ટાંચણી** સ્ત્રી. ટાંકણી

ટાંટિયો પું. (તુચ્છકારમાં) પગ

ટાંડો પું. અંગારો

ટાંપવું સ.ક્રિ. તલપી રહેવું; રાહ જોઈ ઊભા રહેવું. **ટાંપું** નપું. નકામો ફેરો- ધક્કો

ટીકડી સ્ત્રી. નાની ચપટી ચકતી

ટીકા [સં.] સ્ત્રી. સમઝૂતી, વિવરણ;

(લા.) ગુણદોષપૂર્વકની સમાલોચના; (લા.) નિંદા, વગોવણી

ટીખળ નપું. મઝાક ખાતર કરેલું અડપલું. **-ળી** વિ. મઝાકખોર, મશ્કરું

ટીપવું સ.ક્રિ. ચપટ થાબડવું; (લા.) મારવું, ઠોકવું. **-ણી** સ્ત્રી. ધાબાં ટીપવાં એ; ટીપવાનું ઓજાર. **-ણું** નપું. કડિયાનું છો ટીપવાનું ઓજાર; જોશીનું પંચાંગ. **ટીપ** સ્ત્રી. યાદી; ફાળો

ટીપું નપું. પ્રવાહીનું બિંદુ

ટીલી સ્ત્રી. નાનો ચાંલ્લો; ટપકી. **-લું** નપું. માથામાં કરવામાં આવતું તિલક ત્રિપુંડ્ર વગેરે નિશાન. **-લડી** સ્ત્રી. માથામાં ચોડવાની ટપકી; નાનો ચાંલ્લો; મોરપીછનો ચંદો

ટીં(-ટિં)ગાવું અ.ક્રિ. લટકવું. **ટીં-(-ટિં)ગાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) લટકાવવું

ટીં(-ટિં)બો પું. દટાયેલી જગ્યાનો ટેકરો

ટુક,૦ડો પું. કકડો; (લા.) રોટલાનો કકડો. **૦ડી** સ્ત્રી. નાનું ટોળું; લશ્કરી સિપાઈઓ વગેરેની નાની પલટન

ટુચકો પું. રસ ઉપજાવે એવી નાની વાત; જંતરમંતરનો નાનો પ્રયોગ

ટૂં(-ટું)કું વિ. લાંબું નહિ એવું. **-કડું** વિ. બેઠા ઘાટડું; ખૂબ નાનું. **-કાણ** નપું. ટૂંકાપણું, સંક્ષેપ

ટૂં(-ટું)પવું સ.ક્રિ. મૂળમાંથી ખેંચી કાઢવું; ગૂંદવું. **—પો** પું. ગળે બંધાતો ફાંસો

ટેકવું સ.ક્રિ. આધાર લેવો. **ટેક** પું. (લા.) નિશ્ચય; શાખ; કવિતાનું ધ્રુવ-પદ. **ટેકી** સ્ત્રી. નાના ટેકાનું લાકડું. **ટેકો** પું. આધાર; આધારનું લાકડું; અનુમોદન, સંમતિ

ટેટી સ્ત્રી. ખડબૂચું, તળિયું. **-ટો** પું. વડલાનું ફળ; ફટાકિયો, ગલબો

ટેભો પું. સિલાઈનો મોટો બખિયો

ટેવ સ્ત્રી. આદત. **૦વું** સ.ક્રિ. અટકળ કરવી, ધારવું. **૦ણી** સ્ત્રી. અટકળ, અંદાજ

ટોચ સ્ત્રી. ઉપરની અણી, શિખર; ભોંકણી. **૦કું** નપું. અણીનો ભાગ, ટોપકું. **૦વું** સ.ક્રિ. ટોચા મારવા, ખોતરવું. **-ચો** પું. ખોતરવું-ટોચવું એ

ટોડો પું. જુઓ 'તોડો[૨].'

ટોપ પું. લોઢાની લશ્કરી ટોપી; રાંધવાનું મોટું તપેલું; બિલાડીની છત્રી (એક ફૂગાળી વનસ્પતિ). **૦કું, ૦ચું** નપું. અણીનો ભાગ. **૦રું** નપું. નાળિયેરનું કોપરું. **૦લી** સ્ત્રી. નાનો ટોપલો. **૦લો** પું. વાંસની ચીપ વગેરેનો બનાવેલો સૂંડલો. **-પી** સ્ત્રી. માથાનું ઢાંકણ. **-પો** પું. ખાસ કરી ઠાકોરજીની શૃંગારની ટોપી; હેટ. **-પીવાળો** પું. યુરોપિયન

ટોડલો પું. બારણાની બંને બાજુ ઉપર ઊંટ કે ઘોડાના મોઢાના આકારનો તે તે ખૂંટો

ટોવું સ.ક્રિ. ટીપે ટીપે પાણી કે પ્રવાહી પાવું; ખેતરમાં બૂમ પાડી પંખી ઉડાડવાં. **-યો** પું. ખેતરનો રખેવાળ. **-યલી** સ્ત્રી. કળસી, નાનો કળસો

ટોળવું સ.ક્રિ. સજીવ પ્રાણીઓ કે મનુષ્યોને ભેગાં મેળવવાં, ટોળે કરવું. **ટોળ** સ્ત્રી. (લા.) મશ્કરી. **ટોળું** નપું. ચેતનનો સમૂહ. **ટોળકી, ટોળી** સ્ત્રી. નાનું ટોળું

ટોંકવું સ.ક્રિ. ઠપકો આપવો. **-ણી** સ્ત્રી. ટોંકવું એ

ઠ

ઠગ વિ. (લા.) ધુતારું

ઠઠ સ્ત્રી. ભારે ભીડ, ગિરદી. **૦વું** અ.ક્રિ. ધરાર ઘૂસી બેસવું. **-ઠાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઘુસાડી દેવું. **-ઠારો** પું. ઠાઠમાઠ. **-ઠ્ઠો(-ઠ્ઠો)** પું. મશ્કરી

ઠપકો પું. ધમકાવવું એ, ઉપાલંભ

ઠરડવું સ.ક્રિ. બે કે વધુ દોરાને વળ દેવો. **ઠરડ** સ્ત્રી. ઠરડવું એ; પું. (લા.) પરેશાની, થકાવટ

ઠરવું અ.ક્રિ. સ્થિર થવું, થીજવું; ઠરાવ થવો; રહેવું; પરિણામ આવવું; બુઝાવું. **ઠરાવ** પું. નક્કી કરેલો પ્રસ્તાવ; નિર્ણય, તોડ. **ઠાર** પું. ઓસ પાડતી ઠંડી હવા. **ઠારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) બુઝાવવું. **ઠેરવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) નિર્ણય કરવો

ઠસવું અ.ક્રિ. મનમાં સ્થિર થવું; ઘૂસવું, દાખલ થવું. **ઠસાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) સમજ પડે એમ સામાને સબળ રીતે કહેવું. **ઠસોઠસ** અ. તદ્દન ભરેલું, સલોસલ. **ઠસ્સો** પું. (લા.) ભભકો; રોફ

ઠંડું વિ. ટાઢું, શીતળ; (લા.) ધીમું; શાંત. **-ડક** સ્ત્રી. શીતળતા. **-ડાઈ** સ્ત્રી. ભાંગ વગેરે શીતળ પીણું. **-ડી** સ્ત્રી. ટાઢ

ઠાકોર પું. ગામગરાસનો ધણી, નાનો રાજા. **૦જી** પું., બ.વ. પ્રભુની પ્રતિમા; ભગવાન કૃષ્ણ

ઠાઠ પું. ભભકો. **૦માઠ** પું. ભારે ભપકો

ઠાઠડી સ્ત્રી. મડદાંને ઊંચકવાની માંડણી, નનામી

ઠામ નપું. ઠેકાણું; વાસણ. **૦ણું, ૦ડું** નપું. નાનું વાસણ. **-મૂકું** અ. સાવ, તદ્દન

ઠાલું વિ. નહિ ભરેલું, ખાલી. **-લવવું, ઠલવવું** સ.ક્રિ. ખાલી કરવું. **ઠાલવણી, ઠલવણી** સ્ત્રી. ખાલી કરવું. **ઠાલુંમૂલું** વિ. નિરર્થક, કારણ વિનાનું

ઠાવકું વિ. સુવ્યવસ્થિત રીતે થયેલું -ગોઠવાયેલું; (લા.) સારું; ડાહ્યું; વિવેકી

ઠાંઠું નપું. ગાડાનો પાછલો ભાગ. **-ઠિયું** નપું. અચકી પડેલું ગાડા જેવું વાહન; ઢીલું પોચું વાહન

ઠાંસવું સ.ક્રિ. દબાવી દબાવી ભરવું,

ઠસાવવું; (લા.) દાબીને ભોજન કરવું

ઠીક વિ. અ. પ્રમાણમાં કે તુલનાએ સારું; બરોબર, યોગ્ય. **૦ઠાક** અ. બરોબર વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવેલું હોય એમ. **-કાઠીક** વિ., અ. ખૂબ ઘણું; ભપકાદાર

ઠીકરી સ્ત્રી. નાનું ઠીકરું. **-રું** નપું. માટીનાં વાસણ કે નળિયાં વગેરેનો ટુકડો

ઠીબ સ્ત્રી. ભાંગેલાં હાંડલાં-ગોળી-ગોળા વગેરેનું નીચેનું અર્ધ. **૦કું, ૦ડું, ૦લું** નપું. ઠીબ (તુચ્છકારમાં)

ઠીં(-ઠિં)ગણું વિ. પ્રમાણમાં ઓછી ઊંચાઈનું, વામણું

ઠૂશ(-સ) સ્ત્રી. ભારે થાકની અસર, અડદાવો

ઠૂં(--ઠું)ગો પું. અફીણ વગેરે લીધા પછી એના ઉપર લેવામાં આવતો નાસ્તો

ઠૂં(-ઠું)ઠું નપું. ડાળાં-પાંદડાં વિનાનું થડિયું; વિ. પંજો કપાઈ ગયો હોય કે કેટલોક ભાગ કપાઈ ગયો હોય એવા હાથવાળું. **-ઠિયું** નપું. પીધા પછી બુઝાયેલી બીડીનો ભાગ

ઠેકડી સ્ત્રી. મશ્કરી

ઠેકવું સ. ક્રિ. કૂદવું; ઊછળવું. **ઠેક** સ્ત્રી., **૦ડો** પું. કૂદકો

ઠેકાણું નપું. ઠામ, જગ્યા, નિવાસ-સ્થાન; (લા.) માનસિક સ્થિરતા, નિશ્ચય. **ઠેકો** પું. નરઘાં વગેરે વાદ્યો ઉપર દેવામાં આવતો તાલ; ઇજારો

ઠેબું નપું. પગના પંજાથી કરવામાં આવતો ગોદો; ઠોકર; ઠેસ

ઠેર ઠેર અ. ઠેકાણે ઠેકાણે

ઠેલવું સ. ક્રિ. ધક્કો મારી ખસેડવું, ધકેલવું. **ઠેલંઠેલ, ઠેલાઠેલ** સ્ત્રી., ઉપરાઉપર ધકેલવું એ. **ઠેલો** પું. હડસેલો

ઠે(-ઠેં)શ(-સ) સ્ત્રી. પગનાં આંગળાંને લાગતી ઠોકર. **ઠેસં-ઠેસા** પું., બ.વ. જુઓ 'ઠેલાઠેલ'. **-શી(-સી)** સ્ત્રી. નાની ઉલાળી, આગળી; નાની ફાચર

ઠોકવું સ. ક્રિ. અફાળવું; મારવું; (લા.) અજમાવવું. **-ર** સ્ત્રી. પગનાં આંગળાંને લાગતી ઠેશ; (લા.) ભૂલ, ખત્તા. **-રાવું** અ. ક્રિ. ઠોકર ખાવી; ભટકાવું. **ઠોક ઠોક** સ્ત્રી, વારંવાર ઠોક ઠોક કરવું. **ઠોકારવું** સ. ક્રિ. (પ્રેરક) બેસાડવું, ઠોકવું

ઠોઠ વિ. ભણવામાં જડસુ. **-ઠું** વિ. રદ્દી, જીર્ણ

ઠોલવું સ. ક્રિ. ચાંચ વતી ખાંચા પાડવા

ઠોંસવું સ. ક્રિ. દાબી દાબી ભરવું. **ઠોંસો** પું. ગોદો; ઉધરસનો ઠસકો

ડ

ડખલ સ્ત્રી. દખલ, દરમ્યાનગીરી. **ડખલગીરી** સ્ત્રી. અડચણ, દલખગીરી. (જુઓ 'દખલ.')

ડખો પું. ડખ ડખ એવો અવાજ; શાક વગેરે નાખી કરેલી કઢી કે દાળ;

(લા.) ગોટાળો; બોલબોલ. **૦ળવું** સ.ક્રિ. ડહોળવું

ડગ, ૦લું નપું. એક પગલું ભરી બીજું પગલું ભરવામાં આવે એ વચ્ચેનું અંતર. **૦વું** અ.ક્રિ. અસ્થિરતાથી હલવું; ખસવું; ફરી જવું

ડગલો [તુર્કી] પું. બટનવાળો ખૂલતો કોટ. **-લી** સ્ત્રી. બચ્ચાની કસવાળી ખૂલતી આંગડી

ડગળું નપું. **-ળી** સ્ત્રી. ફળમાંથી ગોળાકારે કે ચોરસ ઘાટે કાઢવામાં આવતું ચકતું

ડચકું નપું. મોઢામાં 'ડચ' એવો અવાજ; પ્રત્યેક શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા

ડચૂરો પું. ગળા કે છાતીમાં થતી વાયુની કે અન્નની રૂંધામણ; ડૂમો

ડટ્ટો પું. દટ્ટો, દાટા તરીકે વપરાતો ડૂચો; બારી-બારણાનું અટકણું; તારીખિયાંનાં દૈનિક તારીખ બનાવતાં પત્તાંની થકડી

ડફ સ્ત્રી. હથેલીથી બજાવાય એવું એક બાજુએ ચામડે મઢેલું ગોળાકાર વાદ્ય

ડફણું નપું. જાડો નાનો દંડીકો

ડંફાસ સ્ત્રી. ખોટી બડાશ, ખોટાં વખાણ

ડબો,-બ્બો પું. પતરાંનો દાબડો; ઘડિયાળનું (ટાઇમ-પિસ) ખોખું; ઘાસલેટનો સાદો દીવો; રેલગાડીનું પ્રત્યેક વાહન; રખડતાં ઢોર પૂરવાનો સરકારી વાડો. **-બી,બ્બી** સ્ત્રી. નાની દાબડી. **-બરો** પું. કટોદાન. **-બલું** નપું. પતરાનું ખુલ્લા મોનું ઉભડક વાસણ (ચોરસ કે ગોળ)

ડરવું અ.ક્રિ. ભયભીત થવું, બીવું. **ડર** પું. ભય, બીક. **ડરકણ, ડરકુ, ડરપોક** વિ. ડરી જાય એવા સ્વભાવનું, બીકણ. **ડરામણી** સ્ત્રી. બીક બતાવવી એ, ધમકી

ડહોળવું સ.ક્રિ. ડખોળવું; ચૂંથવું. **ડહોળું** વિ. ડખોળાયેલું

ડંકો પું. ઢોલ-નગારું; ઘડિયાળનો ટકોરો; (લા.) ફતેહ

ડંખવું સ.ક્રિ. દંશ દેવો, કરડવું. **ડંખ** પું. દંશ, કરડ, ચટકો; (લા.) વેરની તીખી ભાવના

ડાક [હિં.] સ્ત્રી. ટપાલ

ડાકણ સ્ત્રી. એક જાતની પિશાચ યોનિની ગણાતી સ્ત્રી; મેલી વિદ્યા જાણનારી સ્ત્રી. **-ણું** વિ. મેલી વિદ્યા જાણનારું

ડાકુ [હિં.] પું. ધાડપાડુ, લુટારો

ડાગળી સ્ત્રી. (નિંદાનો ભાવ) મગજ, માનસ

ડાઘ પું. ગંદું નિશાન; (લા.) કલંક. **-ઘો, -ઘોડૂઘો** પું. ગંદું નિશાન. **ડાઘુ** પું., બ.વ. મડદાંને બાળવા જનાર. **-ઘી** વિ. ડાઘાવાળું; નુકસાની (કાપડ વગેરે). **-ઘિયો** પું. બૂઢો જડથા જેવો કૂતરો

ડાચું નપું. મોઢું (તિરસ્કારમાં)
ડાટો પું. દાટો
ડાબું વિ. પૂર્વ દિશામાં મોં રાખી ઊભાં રહેતાં ઉત્તર દિશા બાજુનું. -બેડી, -બેરી, -બોડિયું વિ. ડાબા હાથથી કામ કરવાની આદતવાળું
ડામચિયો પું. ગાદલાં-ગોદડાંની માંડણી
ડામર પું. કોલટાર
ડામવું સ.ક્રિ. કોઈ પણ તપેલો પદાર્થ ચામડી ઉપર ચાંપવો; ઘોડા-ગધેડાના પગ બાંધવા. ડામ પું. ડામવું એ; ડામવાનું નિશાન. ૦ણ પગ બાંધવાનું દોરડું
ડાયરી [અં.] સ્ત્રી. રોજનીશી
ડાલું નપું. પહોળા મોંનો ટોપલો. -લી સ્ત્રી. નાનું ડાલું
ડાહ્યું વિ. બુદ્ધિશાળી, ચતુર. -હ્યલું વિ. ડાહ્યું (કટાક્ષ કે તિરસ્કારમાં). ડહાપણ નપું. ડાહ્યાપણું
ડાળ,-ળી સ્ત્રી. ઝાડની શાખા. ૦ખી સ્ત્રી. ૦ખું નપું. નાની ડાળી
ડાંગ સ્ત્રી. વાંસની મોટી જાડી લાકડી
ડાંફ સ્ત્રી. પગની છલાંગ; એટલું અંતર, બલાંગ
ડાંભવું સ.ક્રિ. ડામ દેવા. ડંભારણું નપું. ડામ દેવાનું ઓજાર
ડિલ નપું. શરીર
ડિંગ સ્ત્રી. મોટી ગપ, તદ્દન બનાવટી વાત
ડીં(-ડિં)ટ, -ટું નપું. ફળની ડાંડલી
ડીં(-ડિં)ડી સ્ત્રી. થોર વગેરેની ડાંડલી, દીંડું. -ડું નપું. જુઓ 'દીંડું.'
ડુંગર,-રો પું. નાનો પહાડ; (લા.) મોટો ઢગલો. -રાળ વિ. ડુંગરને લગતું. -રી સ્ત્રી. નાનો ડુંગર
ડુંગળી સ્ત્રી. પ્યાજ, એક કંદ
ડૂકવું અ.ક્રિ. પાણીનું જલાશયમાં ઓછા થતા જવું; જાવક ખૂટી જવી
ડૂચવું સ.ક્રિ. હોઠ અડાડી પીવું. ડૂચો નકામા કાગળ કે લૂગડાંનો પીંડો; એવો દાટો
ડૂબવું અ.ક્રિ. બૂડવું; આથમવું. -કાં નપું., બ.વ. પાણીમાં ડૂબાડૂબ કરવી કે થવી એ
ડૂમો પું. લાગણીના આવેશથી કંઠ અને છાતીમાં ભરાતો ડચૂરો
ડૂસકું નપું. રડતી વેળા ટુકડે ટુકડે ખેંચાતો શ્વાસ
ડૂં(-ડું)ટી સ્ત્રી., -ટો પું. જુઓ 'દૂંટી.'
ડૂં(-ડું)ડું નપું. અનાજના રોપાનો દાણે ભરાયેલો ગુચ્છો
ડેકી [અં.] સ્ત્રી. ધક્કો, ફુરજો
ડેલું નપું. મોટા પહોળા દરવાજાવાળું મકાન; એવો પહોળો દરવાજો. -લી સ્ત્રી. નાનું ડેલું; ખડકી, -લો પું. ડેલું
ડોક સ્ત્રી. ગળું, ગરદન. -કી સ્ત્રી., -કું નપું. ગળા સહિતનો ઉપરનો ભાગ

ડોડો પું. ફળ-ફૂલનો ગર્ભવાળો ફૂટતો ગોટો; દાણા ભરેલો મકાઈનો પોટો
ડોબું વિ. બુદ્ધિહીન; નપું. ભેંશ (તુચ્છકારમાં)
ડોયો પું. નાળિયેર કોતરી કાઢી કરેલો ઊલકો
ડોલ સ્ત્રી. બાલદી. **૦ચી** સ્ત્રી. કંતાનની કે ચામડાની બાલદી. **૦ચું** નપું. નાની ડોલ
ડોલવું અ.ક્રિ. આમતેમ શરીરને કરવું. **ડોલું** નપું. ઝોકું; ગોથું. **ડોલો** પું. તાબૂત, તાજિયો
ડોવું સ.ક્રિ. ડખોળવું
ડોસો પું. વૃદ્ધ માણસ. **-શી(-સી)** સ્ત્રી. વૃદ્ધ સ્ત્રી
ડોળ પું. ઉપરનો દેખાવ, દંભ. **-ળી**[૧] વિ. દંભી, ડોળઘાલું. **-ળિયું** નપું. મહુડાંનું તેલ
ડોળી[૨] સ્ત્રી. ઝૂલતી માંચીની ઝોળી
ડોળો પું. આંખનો ગોળો; (લા.) નજર, ધ્યાન

ઢ

ઢગ,૦લો પું. ગંજ
ઢબ સ્ત્રી. રીત, પદ્ધતિ
ઢબુ,-બ્બુ પું. જૂનો બેવડિયો પૈસો
ઢળવું અ.ક્રિ. આડું નમી પડવું; બીબામાં રેડાઈ એના આકારનું થવું; (લા.) અમુક વલણ ધરાવવું. **ઢાળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) આડું નમાવવું; બીબામાં રેડી ઘાટ આપવો. **ઢાળ** પું. ઢોળાવ; (કવિતામાં) વલણ; ઢાળો. **ઢાળિયું** નપું. એક બાજુ જ ઢાળવાળું છાપરું; એવી જગ્યા, એકઢાળિયું. **ઢાળો** પું. બીબામાં રેડાઈ અપાયેલો ઘાટ
ઢંગ પું. વર્તન, રીતભાત; ચેનચાળા
ઢંઢેરો પું. જાહેરનામું (ઢોલ પીટીને થતું)
ઢંઢોળવું સ.ક્રિ. ખૂબ હલાવવું
ઢાલ સ્ત્રી. તલવાર વગેરે હથિયારોના ઘા ઝીલવાનું સાધન; (લા.) રક્ષક વસ્તુ
ઢાંકવું સ.ક્રિ. કશાકથી નીચેનાંને આચ્છાદિત કરવું; છુપાવવું. **-ણ, -ણું** નપું. ઢાંકવાની ચીજ. **-ણી** સ્ત્રી. હાંડલાં પર મૂકવાનું માટીનું ઢાંકણ; ઢીંચણના સાંધા ઉપરની હાડકાની વાટકી. **-પિછોડો** પું. કોઈ પણ વાતને છુપાવવી એ. **ઢાંકલું** નપું. આકાશમાં વાદળાં થઈ વઘરો થવો એ
ઢાંઢું નપું. કેડનો પાછળનો ભાગ; મરેલું ઢોર. **-ઢો** પું. બળદ
ઢીમ સ્ત્રી. નપું. સોનાની લગડી. **૦ચું** નપું. કોઈ પણ પદાર્થનું ગચિયું; માટીની જાડી કોઠી. **૦ડું, -ણું** નપું. કાંઈ વાગવાથી માથા વગેરેમાં થઈ આવતો ઊપસતો સોજો
ઢીલું વિ. શિથિલ; પોચું; રગડાવાળું;

(લા.) હિંમત વિનાનું, કમજોર; સુસ્ત; **-લપ** સ્ત્રી. વિલંબિત સ્વભાવ, ઢીલાપણું, ઢીલાશ

ઢીં(-ઢિં)કવો પું. નદી કે તળાવમાં પાણીની અછત વખતે કરવામાં આવતો ખાડો, વીરડો

ઢીં(-ઢિં)કો પું. વાળેલી મૂઠીનો ઠોંસો

ઢીં(-ઢિં)ગલી સ્ત્રી. બાળકોને ખેલવા બનાવેલી લૂગડા કે રબ્બર-પ્લાસ્ટિક વગેરેની પૂતળી. **-લો** પું. ત્રણ પૈસા

ઢીં(-ઢિં)ચણ પું. ઘૂંટણ, ગોઠણ. **-ણિયો** પું. બેસતી વેળા ઘૂંટણ નીચે રાખવામાં આવતું ટેકણ, ઘૂંટણિયો, ગોઠણિયો

ઢીં(-ઢિં)ચવું સ.ક્રિ. ખૂબ દબાવી દબાવી પીવું; (લા.)દારૂ પીવો

ઢૂકડું વિ. નજીક

ઢૂં(-ઢું)કવું અ,ક્રિ. મંડી પડવું, મચ્યા રહેવું

ઢેખાળો પું. ઈંટનું રોડું

ઢેઢ(-ડ) પું. એ નામની અંત્યજ જાતનો આદમી, હરિજન. **–ઢો(–ડો)**, **-ઢિ(-ડિ)યો** પું. ઢેઢ (તિરસ્કારમાં). **૦ડી,-ઢી(-ડી)** સ્ત્રી. ઢેઢની સ્ત્રી

ઢેફું નપું. માટીનું ગચિયું; ચોસલું. **-ફલી** સ્ત્રી. નાનું ગચિયું. **-ફલું** નપું. ઢેફું

ઢેબરું નપું. રોટલો

ઢેલ, ૦ડી સ્ત્રી. મોરની માદા

ઢોકળું નપું. આથો આપી કરવામાં આવતી લોટની વાની. **-ળી** સ્ત્રી. ઢોકળાંનો એક પ્રકાર

ઢોચકું નપું. સાંકડા મોંનો માટીનો નાનો ઘડો, **-કી** સ્ત્રી. નાનું ઢોચકું

ઢોર પું. પશુ (ગાય-ભેંસ વગેરે); (લા.) જડ, ગમાર

ઢોલ પું., **૦કું** નપું. પખવાજના આકારનું એક વાદ્ય. **-લી** પું. ઢોલ વગાડનાર

ઢોલિયો પું. પલંગ, મોટો પાટીનો ખાટલો. **ઢોલડી, ઢોલણી** સ્ત્રી. પાટીનો નાનો ખાટલો

ઢોલો પું. વર

ઢોળવું સ.ક્રિ. વાળીને પ્રવાહીને પાડવું; ગબડાવવું; ધાતુનો બીજી ધાતુને ઓપ આપવો

ઢોંગ પું. ખોટો દેખાવ, દંભ

ત

તક સ્ત્રી. અનુકૂળ સમય, લાગ

તકતી સ્ત્રી. જુઓ 'તખતી'.

તકરાર [અર.] સ્ત્રી. ઝઘડો, કજિયો; વાંધો

તકલાદી [અર.] વિ. તરત ભાંગી તૂટી જાય એવું

તકલી સ્ત્રી. નીચે ચકતાવાળું કાંતવાનું સળિયાવાળું ઓજાર

તકલીફ [અર.] સ્ત્રી. શ્રમ, કષ્ટ, તસ્દી

તકાદો [અર.] પું. ચાંપતી ઉઘરાણી

તકિયો [અર.] પું. પાછળ અઢેલવાનું ગોળ કે ચપટ ઓશીકું; જ્યાં કબર આવી હોય તેવું ફકીરોને બેસવા-રહેવાનું સ્થાન

તખતી સ્ત્રી. તકતી, પથ્થર કાચ કે ધાતુનો ચાર ખૂણાવાળો ટુકડો. **-તો** પું. મંચ; અરીસો. **તખ્ત** [ફા.] નપું. રાજગાદી

તગડું વિ. હૃષ્ટપુષ્ટ, ખૂબ ભર્યું (માણસ—પશુ વગેરે)

તગારું [ફા.] નપું. છાબડા ઘાટનું લોઢાનું પાત્ર, ગારો વગેરે રાખવાનું ચણતર-કામનું બકડિયું; (લા.) પેટ

તગાવી [અર.] સ્ત્રી. સરકાર તરફથી ખેડૂતને ધીરવામાં આવતી રકમ

તજવીજ [અર.] સ્ત્રી. પેરવી; તપાસ; સંભાળ; વ્યવસ્થા

તજવું સ.ક્રિ. છોડી દેવું, ત્યજવું

તટ [સં.] નપું. નદી સમુદ્ર વગેરેના કાંઠાનો ભાગ

તડ સ્ત્રી. તરડ, ફાટ

તડકો પું. સૂર્યનો તાપ

તડાકો પું. એકાએક ધસારો કે વૃદ્ધિ; તદ્દન ખોટાં ગપ્પાં

તણખલું નપું. તૃણ, ઘાસની સળી

તણખો પું. ચિનગારી, અંગારાનો કણ

તતડવું અ.ક્રિ. ચામડી ઉપર ઝીણી ઝીણી ફોલ્લી થઈ એમાંથી પાણી જવે એવું થવું

તત્ત્વ [સં.] નપું. અસલ રૂપ; સાર, રહસ્ય

તથા [સં.] અ. અને

તન નપું. શરીર

તપવું અ.ક્રિ. ગરમાવો આવવો, ઊનું થવું; (લા.) ગુસ્સે થવું. **તપ** [સં.] નપું. તપવું એ; (લા.) કષ્ટ. **તાપવું** સ.ક્રિ. ગરમાવો લેવો. **તપાટ** પું. સૂર્યનો તાપ. **તાપણું** નપું. ગરમાવો લેવા સળગાવવામાં આવેલું ઘાસ કચરો વગેરેનું

તપાસ [અર.], ૦ણી સ્ત્રી. પું. શોધખોળ, ખોજ. ૦વું સ.ક્રિ. શોધવું, ખોળવું; પરીક્ષા કરવી

તપેલી સ્ત્રી. નાનો ટોપ. **-લું** નપું. મધ્યમસરનો ટોપ

તફાવત [અર.] પું. ફરક, અંતર, ઓછાવત્તાપણું

તબલું [તુર્કી] નપું. નરઘું. **-લચી, -લિયો** પું. તબલાં વગાડનાર ઉસ્તાદ

તબેલો [અર.] પું. ઘોડાર; ગાડી ઘોડા વાહન રાખવાનું ડેલું

તમાકુ [ફા.] સ્ત્રી. શોખ ખાતર ખાવા-સૂંઘવામાં વપરાતાં એક જાતનાં સૂકાં પાંદડાં અને એનું ચૂર્ણ

તમાંચો [ફા.] પું. થપ્પડ, લપડાક, લપાટ

તમામ [અર.] વિ. બધાં જ, સર્વે

તમાશો(-સો) [અર.] પું. જેમાં જરા આનંદ અને આશ્ચર્ય વધારે થાય તેવો ખેલ; (લા.) ફજેતી

તમ્મર નપું., બ.વ. આંખે આવતાં અંધારાં

તર સ્ત્રી. દૂધ-દહીં ઉપર બાઝતી મલાઈની પોપડી

તરકટ નપું. પ્રપંચ, કાવતરું. -**ટી** વિ. પ્રપંચી, કાવતરાંખોર
તરકારી સ્ત્રી. [હિં.] શાકભાજી, ભાજી-પાલો
તરગાળો પું. બ્રાહ્મણોમાંની નાટક-ભવાઈ કરનારી જ્ઞાતિનો આદમી, ત્રાગાળો
તરછોડવું સ.ક્રિ. તિરસ્કાર કરવો
તરજ સ્ત્રી. ગાવાની એક લઢણ
તરડવું અ.ક્રિ. ફાટ પડવી. **તરડ** સ્ત્રી. ફાટ, તડ
તરણું નપું. તણખલું, ઘાસની સળી
તરત અ. ઝટ, જલદી, સત્વર, એકદમ
તરફ [અર.] અ.બાજુ. -**ફેણ**, **તરફદારી** સ્ત્રી. પક્ષપાત
તરબૂચ [ફા.] નપું. કલિંગડું—એક ફળ
તર(-લ)વાર સ્ત્રી. ખાંડું, ખડગ
તરવું સ.ક્રિ. ઓળંગવું, પાર કરવું; પાણી ઉપર ન ડૂબે એમ રહેવું. **તરામણું** વિ. તરી શકાય એટલા માપનું (પાણી). **તારો** પું. તરનારો. **તારવણી** સ્ત્રી., **તારવણું** નપું. તારવવું એ; તારીજો. **તારવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) તારણ કરવું. **તારુ** પું. તરવૈયો
તરશ(-સ) સ્ત્રી. તૃષા, પાણીની ધખ
તરંગ [સં.] પું. મોજું; (લા.) વિચાર, કલ્પના
તરાપ સ્ત્રી. હિંસ્ર પશુની છલાંગ; એકદમ કરેલી ઝૂંટવણી
તરાપો [ફા.] પું. વાંસની અને એવી ચીપોનું પાણી ઉપર તરી શકે એવું સાધન
તરિયું નપું. એક ફળ, ટેટી
તરિયો પું. ત્રીજે ત્રીજે દિવસે આવતો (તાવ)
તરીકે [અર.] અ. -ના રૂપે, -ના સ્વરૂપે
તરીકો [અર.] પું. રીત, ઉપાય
તરુણ [સં.] વિ. જુવાન. -**ણી** [સં.] સ્ત્રી. જુવાન સ્ત્રી, યુવતિ
તરેહ [અર.] સ્ત્રી. પ્રકાર, કિસમ
તર્ક [સં.] પું. કલ્પના, વિચાર; અનુમાન
તલપ(-બ) [અર.] સ્ત્રી. આતુરતા, તાલાવેલી. -**પવું** અ.ક્રિ. આતુર થવું. **તલસાટ** પું.આતુરતા
તલા(-ળા)ટી પું. મહેસૂલ વસૂલ કરનાર સરકારી મહેતો
તલાશ [ફા.] સ્ત્રી. તપાસ, જાંચ
તવંગર [ફા.] વિ. પૈસાદાર
તવાઈ [ફા.] સ્ત્રી. આફત; તાકીદી
તવી(-વે)થો પું. રસોઈમાં કામ લાગતું એક સાધન (લોઢા કે પિત્તળનું), તાવેથો
તવો પું., -**વી** સ્ત્રી. લોઢું, નાનું બકડિયું; લોઢી
તસ્દી [અર.] સ્ત્રી. તકલીફ
તહેવાર પું. ખુશાલીનો દિવસ
તહોમત [અર.] નપું. આરોપ, આળ
તળાઈ સ્ત્રી. મોટું ગાદલું

તળાટી પું. જુઓ 'તલાટી.'

તળિયું, તળું નપું. છેક નીચેની સપાટી. **તળી** સ્ત્રી. નદીનો ઢોળાવ પડતો કાંઠો; પગનું તળિયું. **તળેટી** સ્ત્રી. પહાડ કે ડુંગરનો ઢાળ જ્યાં પૂરો થતો હોય તે આછા ઢોળાવવાળી સપાટ જમીન, પહાડ કે ડુંગરની આસપાસનો નીચાણનો પ્રદેશ

તંગ [ફા.] વિ. ભિડાઈને રહેલું, તાણેલું; (લા.) સંકોચમાં આવી રહેલું; કાયર. **-ગી** સ્ત્રી. અછત, તાણ, ખેંચ. **-ગિયો** પું. ચડ્ડી

તંત્ર [સં.] નપું. વ્યવસ્થા; પ્રબંધ; આયોજના. **-ત્રી** [સં.] વર્તમાનપત્રનો અધિપતિ

તંદુરસ્ત [ફા.] વિ. શરીરે નીરોગ. **-સ્તી** સ્ત્રી. તંદુરસ્તપણું

તંબુ,-બૂ [ફા.] પું. દોરડાં અને થાંભલાને આધારે તાણીને ઊભું કરેલું જાડા કાપડનું છત્રાકાર ઘર

તંબૂર, -રો [ફા.] પું. ચાર તારનું એક તંતુવાદ્ય

તાકીદ [અર.] સ્ત્રી. ઉતાવળ; તરત કરવાની ફરમાશ; ચેતવણી

તાકું નપું., **તાકો** [અર.] પું. ફાડ્યા વિનાનો કાપડનો ખંડ, થાન; હાટિયું

તાગ પું. જલાશય વગેરેના ઊંડાણનો છેડો

તાછ સ્ત્રી., **-છોડો** પું. રેતિયા પથ્થર વગેરેનો છોલ

તાડ પું. નાળિયેરના પ્રકારનું ઊભું એક ઝાડ. **-ડી** સ્ત્રી. તાડનું એક પીણું

તાજ [ફા.] પું. રાજાનો મુગટ. **-જિયું** નપું., **-જિયો** પું. તાબૂત, ડોલો

તાજું વિ. તરતનું, નવું; ન ચિમોળાયેલું ઉતારેલું (ફૂલ વગેરે)

તાડો પું. ચામડી તણાતાં થતી પીડા

તાણવું સ.ક્રિ. ખેંચવું (દોરડું વગેરે); પક્ષ ખેંચવો. **તાણ** સ્ત્રી. અછત; નપું. પાણીના પ્રવાહનું ખેંચાણ; મૃત્યુ વખતે શરીરનું વારંવાર થતું ખેંચાણ

તાન [સં.] નપું. ગાનની લે, આલાપનું ખેંચાણ; (લા.) ધૂન, લગની; મસ્તી

તાપ [સં.] પું. સૂર્યનો તપાટ; અગ્નિની જાળ; (લા.) ભય, શેહ; કડપ

તાબૂત [અર.] નપું. તાજિયો, ડોલો

તાબે [અર.] અ. હુકમ તળે, તાબામાં. **-બો** પું. કબજો, હવાલો

તાબોટા પું., બ.વ.તાળીઓ પાડવી એ

તાર [ફા.] પું. તંતુ, દોરો; ધાતુનો ખેંચી કરેલો વાળો; (લા.) તારનાં દોરડાંઓમાં આવતો સંદેશો

તારો પું. આકાશમાંનો પ્રત્યેક તેજસ્વી પદાર્થ; (લા.) આંખની કીકી

તાલ૧ [સં.] પું. ગાનના ઠેકનું ચોક્કસ માપ; (લા.) મઝા

તાલ૨ સ્ત્રી. માથામાં વાળ ખસી જતાં થતી સપાટી. ૦કું નપું. માથાની ઉપરની સપાટી

તાલીમ [અર.] સ્ત્રી. કેળવણી
તાવ પું. શરીરમાં ગરમી વધતાં શરીર તપી આવે એવો એક રોગ, જ્વર. **૦ડી** સ્ત્રી. માટીની પેણી (રોટલા રોટલી કરવાની). **૦ડો** પું. ઘી વગેરે ઉકાળવાનો પેણો; ઘી ઉકાળવાનું કારખાનું. **૦ણી** સ્ત્રી. કકડાવી શુદ્ધ કરવાની ક્રિયા. **૦વું** સ.ક્રિ. કકડાવી ઉકાળી શુદ્ધ કરવું
તાવેથો પું. જુઓ 'તવેથો.'
તાળી સ્ત્રી. બે હથેલી અફાળતાં ઊઠતો અવાજ
તાળું નપું. બારણાં પેટી વગેરે બંધ કરવાનું સાચવણું
તાળો પું. હિસાબનો મેળ
તાંતણો પું. ધાગો, તંતુ, તાર, દોરો
તાં(-ત્રાં)બું નપું. રાતા રંગની એક ધાતુ. **-બડી** સ્ત્રી. વટલોઈ
તાંસળી સ્ત્રી. નાનું તાંસળું. **-ળું** નપું. પહોળા મોનું મોટું છાલિયું
તિજોરી [અં.] સ્ત્રી. નાણાં તેમજ કિંમતી અવેજ સાચવવાનું લોખંડનું મજબૂત નાના કબાટ જેવું સાધન
તિથિ [સં.] સ્ત્રી. હિંદુ મહિનાનો પ્રત્યેક દિવસ; (લા.) સંવત્સરીનો દિવસ
તિરસ્કાર [સં.] પું. તરછોડવું એ, ધિક્કારવું એ; અનાદર
તિલક [સં.] નપું. કપાળમાંનું ટીલું
તીખું વિ. જીભ ચચરે એવું(મરચાંના સ્વાદનું); (લા.) તેજ; ઉગ્ર મિજાજનું. **-ખાશ** સ્ત્રી. તીખાપણું. **-ખાં** નપું., બ.વ. મરી
તીડ નપું. પાંખાળું એક જીવડું
તીણું વિ. બારીક અણીવાળું
તીર૧ [સં., પું.] નપું. નદીનો કે સમુદ્ર વગેરે જળાશયનો કાંઠો
તીર૨ [ફા.] નપું. બાણ
તીર્થ [સં.] નપું. પવિત્ર જગ્યા
તુક્કો પું. નાની વાત, ટુચકો; (લા.) મનનો તરંગ
તુચ્છ [સં.] વિ. હલકું; (લા.) માલ વગરનું
તુમાખી વિ. મિજાજી; સ્ત્રી. મિજાજ
તુલના [સં.] સ્ત્રી. સરખામણી
તૂક સ્ત્રી. કવિતાની કડી
તૂટવું અ.ક્રિ. ભાંગી પડવું, ટુકડા થવા. **તૂટ** સ્ત્રી. ખોટ, તંગી; (લા.) શરીરમાં થતી કળતર. **તોટો** પું. ખેંચ; ખૂટ. **તોડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) તૂટે એમ કરવું. **તોડ** પું. નિકાલ
તૂઠવું સ.ક્રિ. પ્રસન્ન થવું
તૂણવું સ.ક્રિ. કપડામાં પડેલી ફાટને અસલ મુજબ વણી લેવી
તૂત નપું. તરકટ, બનાવટી વાત
તૂરું વિ. આંબળાના જેવા સ્વાદનું. **-રાશ** (સં.) સ્ત્રી. તૂરાપણું
તેજ૧ [સં.] નપું. પ્રકાશ. **૦સ્વી** [સં.] વિ. પ્રકાશવાન
તેજ૨ [ફા.] તીક્ષ્ણ; ઉગ્ર, આકરું.

-જી સ્ત્રી. ચમક; (લા.) ભાવ-તાલમાં આવતો-ઉછાળો; પું. ઘોડો

તેટલું સર્વ. કદ-પ્રમાણ વગેરેમાં એના જેટલું

તેડવું સ.ક્રિ. હાથથી ઉપાડવું (બાળક વગેરેને); નોતરવું. **તેડાગર** વિ. બાળકોને ઘેરથી નિશાળે લઈ આવનારું (બાઈ કે ભાઈ). **તેડું** નપું. નિમંત્રણ, નોતરું

તેલ નપું. તલ વગેરેમાંથી કાઢવામાં આવતું સ્નિગ્ધ પ્રવાહી; (લા.) અડદાવો. **-લી, લિયું** વિ. તેલને લગતું

તેવડું સર્વ. એના જેવડું. **તેવડતેવડું** વિ. સરખી ઉંમરનું

તેવું સર્વ. એના જેવું

તૈયાર [અર.] અ. પૂરું કરેલું; રજૂઆત માટેનું. **-રી** સ્ત્રી. તત્પરતા

તો અ. પણ; 'જો'નું સાપેક્ષ, તેથી, ત્યારે

તોછડું વિ. વાણીમાં તુચ્છકારવાળું. **-ડાઈ** સ્ત્રી. તોછડાપણું; હલકાઈ

તોડો[1] પું. પગનું એક ઘરેણું, ત્રોડો

તોડો[2] [ફા.] પું. મસીદનો મિનારો

તોતળું વિ. 'ક ખ ગ ઘ' ને બદલે 'ત થ દ ધ' બોલે એવું (માણસ)

તોપ [તુર્કી] સ્ત્રી. દારૂગોળો ફોડવાનું લશ્કરી સાધન; (લા.) મોટી ગપ્પ

તોફાન [અર.] નપું. ભારે ધાંધલ; દરિયામાં થતો ભારે ખળભળાટ. **-ની** વિ. તોફાન કરનારું; તોફાનવાળું

તોબરો [ફા.] પું. ઘોડાને ચંદી આપવાની ચામડાની કોથળી; (લા.) રીસથી ચડેલું મોઢું

તોર [અર.] પું. મિજાજ; અહંકાર

તોરણ [સં.] નપું. બારણાં કે દરવાજા ઉપર પાંદડાંની ઝૂલ મૂકવામાં આવે છે એ; એવા આકારની રચના

તોરો [અર.] પું. ફૂલનો ગોટો, શિરપેચ

તોલ [સં.] પું. જોખ, વજન; (લા.) કિંમત; કદર. **-લું** નપું. કાટલું. **-લો** પું. રૂપિયાભારનું વજન

તોળવું સ.ક્રિ. જોખવું, વજન કરવું; તુલના કરવી. **તોળાટ** પું. તોલ કરનારો આદમી. **તોળામણ** નપું., **તોળામણી** સ્ત્રી. તોળવાનું મહેનતાણું

ત્યાગ [સં.] પું. છોડી દેવું એ, તજવાની ક્રિયા; સંન્યાસ. **૦વું** સ.ક્રિ. તજવું. **-ગી** [સં.] વિ. સંન્યાસી

ત્યારે અ. એ સમયે

ત્યાં અ. એ સ્થળે

ત્રાગ, ૦ડો પું. દોરો, ધાગો

ત્રાગાળો પું. જુઓ 'તરગાળો.'

ત્રાગું નપું. બીજાને ઠેકાણે લાવવા પોતાના જાન ઉપર કરવામાં આવતી જબરદસ્તી; (લા.) હઠ, જીદ

ત્રાજવું [ફા.] નપું. જોખવાનો કાંટો; શરીર ઉપર કરવામાં આવતું છૂંદણું
ત્રાડવું અ. ક્રિ. ભારે બૂમ-ગર્જના કરવી (સિંહ વગેરેની). **ત્રાડ** સ્ત્રી. ગર્જના
ત્રાટકવું અ.ક્રિ. અચાનક હુમલો કરવો, છાપો મારવો
ત્રાસ [સં.] પું. જુલમ; (લા.) કંટાળો; ધાક, બીક. ૦વું અ.ક્રિ. ત્રાસ પામવો
ત્રાહિત વિ. બીજું કોઈ; અંજાણ્યું; તટસ્થ
ત્રાંસું વિ. તિરકસ, વાંકા વાઢનું. **ત્રાંસ** પું. તિરકસપણું
ત્રિપુંડ્ર [સં.], -ડ નપું. કપાળમાં કરવામાં આવતી ત્રણ આડી રેખાવાળી આડ (શિવોપાસકોની)
ત્રિવેણી [સં.] સ્ત્રી. જ્યાં બે કે ત્રણ નદીઓનો સંગમ થતો હોય તેવી જગ્યા
ત્રિશૂલ(-ળ) [સં.] નપું. ત્રણ પાંખાળું તદ્દન નાનું ભાલું
ત્રેવડ સ્ત્રી. ખરચવાની તજવીજ, સગવડ, ગોઠવણ
ત્રોડો પું. જુઓ 'તોડો.'
ત્રોફો પું. નાળિયેરનું લીલું ફળ; સોપારીનો રોઠો

થ

થડ નપું. ઝાડનો મૂળને મથાળેથી ડાળી-શાખા ફૂટે ત્યાં સુધીનો જાડો ભાગ. -ડિયું નપું. છોડવાનું થડ. -ડી સ્ત્રી. થપ્પી. -ડું નપું. દુકાનમાં પૈસા વસૂલ કરવા બેસનારની જગ્યા
થડકવું અ.ક્રિ. બીકથી હૈયાનું ધબકવું. **થડક** સ્ત્રી. (લા.) ભય, બીક. **થડકો, થડકારો** પું. થડકવું એ
થથેડો પું. જાડો અવ્યવસ્થિત લેપ
થપ્પડ સ્ત્રી. થપાટ, લપડાક, લાફો
થપ્પી સ્ત્રી. એક ઉપર બીજી વસ્તુને મૂકી રાખવી એ, થડી. -પ્પો પું. થપાટ, લાફો; કસબવાળો ઉપર ચોડાતો વણાટ
થર પું. વળું, પડ; પોપડો
થવું અ.ક્રિ. સ્થિતિમાં આવવું, બનવું; નીપજવું
થાકવું અ.ક્રિ. શ્રમિત થવું, મહેનતને પરિણામે ઢીલા થવું; (લા.) કંટાળવું. **થાક** પું. શ્રમ, થાકવું એ. **થાકોડો** પું. થાક; વિશ્રામ
થાણું નપું. કેંદ્ર, પડાવ; પોલીસ ચોકી, દેવડી. -ણદાર પું. થાણાનો અમલદાર; ફોજદાર
થાન નપું. કાપડનો તાકો: સ્તન, આઉ (ઢોરનું)
થાપવું સ.ક્રિ. સ્થાપના કરવી; છાણાં વગેરે ઘડવાં. -ણ સ્ત્રી. મૂડી, પૂંજી; ગિરો મૂકેલો અવેજ, ન્યાસ. **થાપ** સ્ત્રી. થાપવાની ક્રિયા; થાપી; (લા.) ભૂલ ખવડાવવી એ, છેતરપિંડી; ધાપ, ગપ. **થાપી** સ્ત્રી. નરઘાં કે પખાજ-ઢોલ વગેરે ઉપર મારવામાં

આવતો પૂરાં પાંચ આંગળાંનો ઠેકો.

થાપો પું. કંકુવાળી હથેળીની છાપ મારવી એ; શરીરમાં પૂંઠથી ઘૂંટણ સુધીનો હાંડકાનો ભાગ

થાબડવું સ.ક્રિ. પોલી હથેલીએ ઠોકવું

થાળ પું. મોટી થાળી; (લા.) ઠાકોરજીને ધરવામાં આવતું નૈવેદ્ય; નૈવેદ્ય ધરતી વેળાનું કીર્તન-ભજન. -ળી સ્ત્રી. ધાતુના પતરાનું ચપટા ઘાટનું કાંઠાવાળું ભાણું; ગ્રામોફોનની રેકર્ડ. **થાળું** નપું. ઝાડના મૂળ-થડને ફરતે કરેલું ખામણું; કૂવા ઉપર કોશનું પાણી ઠલવાય છે એ ઢાળવાળી ચપટી કૂંડી; ઘંટીનું લાકડાનું ચોકઠું

થાંભલો પું. થંભ; લાકડા લોઢા કે પથ્થરનો ઊભો ટેકો. -લી સ્ત્રી. નાનો થંભ

થીગડું નપું. કપડાના ફાટેલા ભાગ ઉપર મૂકેલો-સાંધેલો નાનો-મોટો કકડો. -ડી સ્ત્રી. નાનું થીગડું

થુવેર પું. થોર (એક વનસ્પતિ)

થૂ(-થૂં,-થું)કવું અ.ક્રિ.-સ.ક્રિ. મોઢામાંથી થૂંક ફેંકવું. **થૂ(-થૂં,-થું)ક** નપું. થૂંકવાથી પડતું પ્રવાહી. -દાની સ્ત્રી. થૂંક ઝીલવાનું વાસણ. **થૂ(-થુ), થૂથૂ(-થુથુ)** અ. થૂંકવાનો અવાજ થાય એમ. **થૂ(-થુ)ઈ** સ્ત્રી. રમતમાં 'થૂ' કરી થૂંકવાને નિમિત્તે હોય એમ વિરામ બતાવવો એ

થૂમડું નપું. નાના છોડવાનું મૂળ સહિતનું થડિયું

થૂલું નપું. લોટને ચાળવાથી વધતા કસ્તર-છોલાંનો ભૂકો. -લી સ્ત્રી. અનાજનાં ડૂંડાં ઉપરની પાતરી; ઘઉં વગેરેના છોલાંની પતલી ભૂકી

થેપ પું. જાડું લીંપણ કે લેપ. ૦લી સ્ત્રી. લોંદાની નાની ચપટી ચકતી. ૦લું નપું. ઘઉં વગેરેના લોટનું ચોપડું. -પાડું નપું. જાડું ધોતિયું

થેલો પું. કોથળો. -લી સ્ત્રી. કોથળી; ઝોળી

થોક પું. સ્ત્રી. થપ્પી, ખડકલો; ઝૂડી. ૦ડી સ્ત્રી. થપ્પી. ૦ડો પું. મોટો ખડકલો. ૦બંધ વિ. જથ્થાબંધ

થોડું વિ. કદ પ્રમાણ સંખ્યા વગેરેમાં અલ્પ. ૦ક વિ. ખૂબ થોડું, સ્વલ્પ, જરાક. ૦ઘણું વિ. ઓછુંવત્તું

થોથર પું.મોઢા ઉપરનો સોજો

થોથું પું. બૂઠું તીર; ફાટેલું તૂટેલું-નકામા જેવું પુસ્તક

થોભવું અ.ક્રિ. થંભી જવું, અટકવું, રોકાવું. **થોભ** પું. અટકવાપણું, અંત. **થોભા, થોભિયા** પું., બ.વ., **થોભિયાં** નપું., બ.વ. મૂછના બેઉ છેડા ફરતે વાળનો ઊગેલો ગુચ્છો

થોર પું. થુવેર. -રિયો પું., -રિયું નપું. થુવેરનું થડિયું

થોરો પું. ઓશિયાળાપણાથી ભરેલી દિલગીરી બતાવવી એ

દ

દક્ષિણ [સં.] વિ. જમણી બાજુનું; સ્ત્રી. પૂર્વ બાજુ મોઢું રાખી ઊભા રહેતાં જમણી બાજુની દિશા; પું. મુંબઈ રાજ્યનો દક્ષિણ દિશા બાજુનો પ્રદેશ, દખ્ખણ, મહારાષ્ટ્રનો પ્રદેશ. **-ણી** વિ. મહારાષ્ટ્રી (માણસ); સ્ત્રી. મરાઠી ભાષા. **-ણા** [સં.] સ્ત્રી. ધાર્મિક ક્રિયા કે પ્રસંગને અંતે બ્રાહ્મણોને અપાતું રોકડ દાન

દખમું [ફા.] નપું. પારસીઓનું સ્મશાન

દખલ [અર.] સ્ત્રી. વચ્ચે પડવું એ—દરમ્યાનગીરી, ડખલ; કનડગત, પજવણી. **૦ગીરી** સ્ત્રી. દખલ કરવી એ

દગો [ફા.] પું. છળકપટ; વિશ્વાસઘાત. **-ગલબાજ, -ગાખોર, -ગાબાજ** વિ. દગો કરનારું

દડ પું., નપું. ઝીણી ધૂળ રેતી કે એવી રજના મોટા થરવાળી જમીન. **-ડિયો** પું. પડિયો, પાંદડાનો બનાવેલો વાટકો. **-ડી** સ્ત્રી. નાનો દડો; દોરાની ફીંડલી; (લા.) શરીરનો બાંધો. **-ડો** પું. ગોળાકાર ગોટો

દનિયું નપું. દિવસ; રોજનું મહેનતાણું

દફતર [ફા.] નપું. કામકાજનાં કાગળિયાં-ચોપડી-ચોપડા વગેરે સાચવવાનું સાધન; કાર્યાલય, કચેરી, ઑફિસ

દફન [અર.] નપું. મડદાને દાટવું એ. **-નાવવું** સ.ક્રિ. મુડદાને દાટવું

દબવું અ.ક્રિ. ચપટ રીતે ચગદાવું, ચંપાવું. **દબાવું** અ.ક્રિ. દબવું. **દબાણ** નપું. દાબ; (લા.) અંકુશ. **દાબવું** (કર્મક), **દબાવવું** (પ્રેરક) સ.ક્રિ. ચપટ રીતે ચગદવું, ચાંપવું; (લા.) અંકુશમાં રાખવું. **દાબ** પું. દબાણ; (લા.) અંકુશ. **દબાવ(-મ)ણી** સ્ત્રી. (લા.) અંકુશમાં રાખવાની ક્રિયા. **દાબો** પું. ધૂળનો ઢગલો; (લા.) પેટમાં થતો મળનો દબાવ. **દબાવ** પું. દાબવું એ

દમ[1] [સં.] પું. ઇંદ્રિયોને દમવાની ક્રિયા. **૦ન** [સં.] નપું. દબાવવાની ક્રિયા; સરકાર કે સત્તાધારીઓ તરફનું દબાણ; કેર જુલમ. **૦વું** સ.ક્રિ. દમન કરવું

દમ[2] [ફા.] પું શ્વાસ; શ્વાસનો એક રોગ; (લા.) તાકાત, શક્તિ. **-મિયું, -મિયેલ** વિ. દમના રોગવાળું

દયા [સં.] સ્ત્રી. અનુકંપા, મહેર. **૦મણું** વિ. દયા ઉપજાવે એવું, રાંક, ગરીબડું. **૦ળુ** વિ. દયાવાળું

દર[1] નપું. પ્રાણીઓએ જમીન વગેરેમાં રહેવા કરેલું બાકોરું, ભોણ

દર[2] [ફા.] વિ. દરેક, હરેક. **૦માયો** પું. માસિક પગાર. **૦રોજ** અ. હમેશાં; દર પું. કિંમત, ભાવ

દરકાર [ફા.] સ્ત્રી. કાળજી; પરવા

દરખાસ્ત [ફા.] સ્ત્રી. અરજી; ઠરાવ, પ્રસ્તાવ

દરગાહ [ફા.] સ્ત્રી. પીરની કબર; એવી કબરનું સ્થાન, તકિયો

દરગુજર [ફા.] વિ. માફ

દરજી [ફા.] પું. લૂગડાં સીવવાનો ધંધો કરનાર, સઈ. **-જણ** સ્ત્રી. દરજીની સ્ત્રી

દરજ્જો [અર.] પું. પાયરી, કોટિ, કક્ષા; અધિકાર, હોદ્દો

દરદ, દરદી જુઓ 'દર્દ.'

દરબાર [ફા.] પું. રાજસભા, કચેરી; નાની હકૂમતવાળો રાજા. **-રી** વિ. દરબારને લગતું

દરમિયાન, દરમ્યાન [ફા.] અ. અમુક સમયના વચલા ગાળામાં. **૦ગીરી** સ્ત્રી. વચ્ચે પડવું એ

દરવાજો [ફા.] પું. બારણું; ઝાંપો

દરાખ સ્ત્રી. દ્રાક્ષ; કિસમિસ

દરાજ સ્ત્રી. ધાદર (ચામડીનો રોગ)

દરિદ્ર [સં.] વિ. ગરીબ, કંગાળ; એદી. **-દ્રી** વિ. એદી

દરિયો [ફા.] પું. મોટી નદી; સમુદ્ર. **-યાઈ** વિ. દરિયાને લગતું–દરિયામાં રહેતું. **-યાવ** વિ. (લા.) મોટા દિલનું

દરોડો પું. એકદમ આવી થાપો મારવો એ, ધોંસ

દર્દ [ફા.] નપું. દુઃખ, પીડા; રોગ. **-ર્દી** વિ. માંદું, રોગી

દર્શન [સં.] નપું. જોવું એ; દેખાવ. **દર્શાવવું** સ.ક્રિ. બતાવવું

દલાલ [અર.] પું. મારફતિયો; સાટું ગોઠવી આપનાર, વચેટિયો. **-લી** સ્ત્રી. મારફતિયાનું કે વચેટિયાનું મહેનતાણું

દલિત [સં.] વિ. દબાયેલું, કચડાયેલું

દલીલ [અર.] સ્ત્રી. વાતનું સમર્થન; સમર્થન માટેની રજૂઆત

દવલું વિ. અળખામણું; અણગમતું

દવા [અર.] સ્ત્રી. ઓસડ; (લા.) ઉપાય, ઇલાજ. **૦ખાનું** નપું. ઔષધાલય

દશા [સં.] સ્ત્રી. સ્થિતિ, હાલત; (લા.) પડતી સ્થિતિ

દશિ(-શૈ)યું નપું. લગ્ન પછી વરવહુને વહુના બાપને ત્યાં ગયે અપાતી દસ દિવસની મહેમાનગીરી

દશેરા પું., બ.વ. આસો સુદિ ૧૦ નો વિજયાદશમીનો તહેવાર

દસકત [ફા.] પું., બ.વ. અક્ષર; સહી

દસકો પું. જુઓ 'દાયકો.'

દસ્ત [ફા.] પું. હાથ; ઝાડો; રેચ. **-સ્તો** પું. ખાંડણી-ઊખળી માટેનું લોખંડનું સાધન; ૨૪ કાગળનો ઘા. **-સ્તાવેજ** [ફા.] લેણદેણનું લખાણ

દહાડો પું. દિવસ; તિથિવાર, તારીખ; (લા.) મરનાર પાછળ કરવામાં આવતો ભોજન વગેરેનો વિધિ; સમય, વખત; (લા.) ગર્ભ

દહીં નપું. દૂધની જમાવટથી થતો પદાર્થ. **૦થરું** નપું. એક જાતની પોચી પૂરી. **૦વડું** નપું. દહીંમાં આંથેલું વડું

દહેજ [ફા.] પું. જુઓ 'દેચ.'

દહેરું નપું. દેવઘર, દેવાલય. **-રી** સ્ત્રી નાનું દહેરું

દહેશત [અર.] સ્ત્રી. ભય, બીક

દળ [સં.] નપું. પાંદડું, ફૂલની પાંખડી; લશ્કર (લા.) જાડાઈ. **૦દાર** વિ. દળવાળું

દળવું સ.ક્રિ. ભૂકો થાય એમ કચડવું, પીસવું. **-ણું** નપું. દળવાની વસ્તુ-અનાજ; દળવાની ક્રિયા. **દળાઈ, દળામણી** સ્ત્રી. દળવાનું મહેનતાણું

દંડ [સં.] પું. સજા, શિક્ષા; લાકડી; સજામાં લેવાતું નાણું; (લા.) કસરતમાં ઊંધા અધ્ધર સૂતા રહી કરવાની એક ક્રિયા. **-ડાબાજી** સ્ત્રી. દંડા કે લાઠીથી કરેલી મારામારી. **-ડૂકો, -ડો** પું. લાકડીનો જાડો ટુકડો

દંત [સં.] પું. દાંત. **૦કથા** [સં.] સ્ત્રી. મુખપરંપરાથી ચાલતી આવતી વાત. **-તાળ** પું. ખેતીનું એક ઓજાર, પંજેટી. **-તૂડી** સ્ત્રી. બાળકનો ફૂટતો નાનો દાંત. **-તૂશ(-સ)ળ** પું. હાથીદાંત

દંભ [સં.] પું. ડોળ, ખોટો ભપકો. **-ભી** [સં.] વિ. ડોળી

દંશ [સં.] પું. ડંખ, કરડ. **-શીલું** વિ. (લા.) દંશ રાખનારું, ઝેરીલું

દા પું. જુઓ 'દાવ.'

દાઈ, દાઇયણ, દાયણ, દાયા સ્ત્રી. સુયાણી; ધાવ; સ્ત્રી નોકર, આયા

દાક્તર પું. 'એલોપેથી'ની રીતે દવા કરનાર વૈદ્ય

દાખડો પું. શ્રમ, મહેનત

દાખલ [અર.] વિ. અંદર ગયેલું-પેઠેલું; અ. -ને કારણે, માટે; તરીકે

દાખલો પું. ઉદાહરણ, દૃષ્ટાંત; પુરાવો, પ્રમાણ

દાગીનો પું. ઘરેણું, અલંકાર; માલસામાનનું પ્રત્યેક નંગ કે બીંડલું

દાઝવું અ.ક્રિ. બળવું, સળગવું; શરીર ઉપર બળવાની અસર થવી; રસોઈમાં અનાજનું વધુ પાકી ચોંટવું કે પોપડો જામવો. **દાઝ** સ્ત્રી. (લા.) લાગણી અનુકંપા; (-લા.) કિન્નો, દ્વેષ; ગુસ્સો

દાટવું સ.ક્રિ. ખાડો કરી એમાં વસ્તુ નાખી ઉપર ધૂળ વગેરે નાખવું; એવી રીતે છુપાવવું; (લા.) દમદાટી મારવી, ડર બતાવવો. **દાટી** સ્ત્રી. (લા.) ધમકી, ડર. **દાટો** પું. ખાળ વગેરેમાં મુકાતો લૂગડા લાકડા વગેરેનો ડૂચો, ડાટો

દાઢ સ્ત્રી. મોંમાં બેઉ બાજુનો ચાવવાનો પ્રત્યેક બેવડો દાંત. **-ઢા** પું., બ.વ. કરબડીના લોઢાના દાંતા. **-ઢી** સ્ત્રી. હડપચી; હડપચીમાં ઊગતા વાળ.

દાઢવું સ.ક્રિ. (લા.) કટાક્ષમાં બોલવું

દાણ નપું. જકાતી મહેસૂલ; અ. ફેરે, વાર

દાણો [ફા.] પું. અનાજનો કણ; અનાજ; કણ; સોગટાંબાજીનો અંક. **-ણાદાર** વિ. કણદાર, કણ પડ્યા હોય એવું. **-ણાપીઠ** સ્ત્રી. કણિયા- બજાર. **-ણિયો** પું. સોગઠાંબાજી વગેરેમાં રમવા કામ લાગતી મોટી કોડી. **-ણિયું** નપું. સોહાગણ સ્ત્રીનું ગળાનું એક ઘરેણું

દાતણ નપું. દાંત સાફ કરવાનો બાવળ વડવાઈ વગેરેની ડાંડીનો ટુકડો; એનાથી દાંતે ઘસવાની ક્રિયા

દાતરડું નપું. કમાન-ઘાટનું ઘાસ કાપવાનું ધારવાળું ઓજાર. **-ડી** સ્ત્રી.નાનું દાતરડું; સૂવર વગેરેનો એ ઘાટનો દાંત

દાતા [સં.], ૦ર વિ. દાન આપનાર, સખાવતી

દાથરું, -રિયું નપું. કાથરોટ ઘાટનું માટીનું રસોઈ-ઉપયોગી એક ઠામ. **-રી** સ્ત્રી. માટીની થાળી

દાદ [ફા.] સ્ત્રી. અરજી; ફરિયાદ; ઇન્સાફ

દાદર[1] પું. લાકડાની પહોળી મોટી સીડી. **-રો** પું. દાદર; છ માત્રાનો ગાનમાં એક તાલ

દાદર[2] સ્ત્રી. દરાજનો રોગ, ધાદર

દાદો પું. બાપનો બાપ; માનો બાપ, નાના બાપુ; (લા.) ગુંડો. **-દી** સ્ત્રી. બાપની મા; માની મા, નાનીમા. **-દાગીરી** સ્ત્રી. ગુંડાઈ,જબરદસ્તી

દાન [સં.] નપું. (શ્રદ્ધાથી) આપવું એ; બક્ષિસ

દાનત [અર.] સ્ત્રી. મનનું સ્વાર્થી વલણ, સ્વાર્થી વૃત્તિ

દાનું [ફા.] વિ. ડાહ્યું, સમજુ

દાપું નપું. હક્કનો લાગો; લગ્નમાં લેવાતી કપાળગોરની હકશી

દાબડો [અર.] પું. ડબરો, કટોદાન. **-ડી** સ્ત્રી. નાનો ડબરો; ચપટી ડબ્બી

દાયકો પું. દસ વર્ષનો ગાળો, દસકો

દાયજો [ફા.] પું. લગ્ન વખતે કન્યાને અપાતી પહેરામણી

દાયરો [અર.] પું. સમુદાય, ટોળું; રાવણું, નાત કે સમાજનો બેઠેલો સમૂહ

દારુણ [સં.] વિ. ભયાનક; નિર્દય, કઠોર; તીવ્ર, સખત

દારૂ [ફા.] પું. મદિરા, મદ્ય; બંદૂક વગેરેમાં ફોડવા નખાતું ગંધક કોયલા વગેરેનું મિશ્રણ

દાવ [ફા.], **દા** પું. રમતમાં આવતો વારો; પાસામાં દાણાનું પડવું એ; (લા.) લાગ, અનુકૂળ સમય; યુક્તિ, પેચ

દાવો [અર.] પું. માલિકીહક્ક; માલિકીહક્ક મેળવવા સરકારમાં કરાતી ફરિયાદ; (લા.) પ્રમાણપુરઃસરનું કથન

દાળ સ્ત્રી. કઠોળનું ફાડિયું; એની પ્રવાહી કે લચકા પ્રકારની વાની; ઈંડાંની જરદી

દાંડ વિ. (લા.) ઉદ્દંડ (માણસ), ડાંડ; વાયડું. **-ડી** સ્ત્રી. નાના કતીકા જેવી લાકડાની ગોળ કે ચોરસ છડી. **-ડો** પું. શેરડી વગેરેનો સાંઠો; મોટી દાંડી; દંડૂકો, ડાંડો

દાંત પું. મોઢામાંનો પ્રત્યેક દંત; હાથીદાંત. **-તિયું** નપું. (લા.) દાંત દેખાડી કચડવા દોડવું એ. **-તિયો** પું. મોટો કાંસકો. **-તી** સ્ત્રી. વાઘનખિયું; ધારિયું; ધારવાળા પદાર્થમાં કે દોરામાં પડતી કરકરિયાવાળી ખાંડ; ખસકો. **-તો** પું. દાંતના આકારનો પદાર્થ (કરવત વગેરેમાં હોય છે એવો); ચણતરમાં ફાટ ન પડે એ માટે ખૂણે મૂકવામાં આવતા દગડા

દિય(-યે,-યો)ર પું. પતિનો નાનો ભાઈ, દેર

દિલ [ફા.] નપું. અંતઃકરણ, મન. **-લાસો** [ફા.] પું. આશ્વાસન. **-લોજાન** [ફા.] વિ. પ્રાણપ્રિય, ખૂબ વહાલું. **-લ્લગી** [હિં.] સ્ત્રી. પ્રેમ, દોસ્તી; વિનોદ, મજાક

દિવસ [સં.] પું. સૂર્યના ઉદયથી અસ્ત સુધીનો સમય; રાતદહાડો; (લા.) ચડતીપડતીનો સમય; હમેલ, ગર્ભ

દિવાસો પું. આષાઢ વદિ અમાસનો સ્ત્રીઓનો એક તહેવાર

દિવાળું, દિવાળિયો જુઓ 'દેવું.'

દિવ્ય [સં.] વિ. દૈવી; અદ્ભુત

દિશા [સં.] સ્ત્રી. પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર દક્ષિણ એ ચાર બાજુ; (લા.) માર્ગ, રસ્તો; બાજુ, તરફ

દીકરો પું. પુત્ર. **-રી** સ્ત્રી. પુત્રી

દીક્ષા [સં.] સ્ત્રી. ગુરુ પાસેથી વ્રત નિયમ ઉપદેશ મંત્ર વગેરે લેવાની ક્રિયા. **-ક્ષિત** [સં.] દીક્ષા પામેલું

દીન[1] [સં.] વિ. ગરીબ

દીન[2] [અર.] પું. મુસ્લિમ મઝહબ; કોઈ પણ પંથ. **-ની** વિ. સાંપ્રદાયિક

દીપડો પું. વાઘની જાતનું એક પ્રાણી

દીપવું અ.ક્રિ. શોભવું. **દિપાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) શોભાવવું

દીર્ઘ [સં.] વિ. લાંબું

દીવાન [અર.] પું. પ્રધાન, કારભારી. **૦ખાનું** નપું. મકાનમાંનો વચ્ચેનો કે મુખ્ય મોટો બેઠકનો ખંડ. **-ની** વિ. બિનફોજદારી સરકારી કામને લગતું. **-નું** વિ. (લા.) ગાંડું

દીવાલ [ફા.] સ્ત્રી. ભીંત

દીવો પું. પ્રકાશ આપનારું સાધન. **-વડી** સ્ત્રી. નાની દીવી. **-વડો** પું. લગ્ન વખતે વાપરવામાં આવતો પતરાંનો દીવો. **-વી** સ્ત્રી. પિત્તળ કે તાંબા કે લાકડાની કોડિયાં કે દિવેટ રાખી પ્રજાળવામાં આવતી માંડણી. **-વાદાંડી** સ્ત્રી. દરિયામાં કે

દરિયાકાંઠે વહાણોને રાત્રે દોરવણી આપવા કરાતો દીવાવાળો થાંભલો કે મોટી ચિમની ઘાટની ચણતર. **-વાસળી** સ્ત્રી. કાંડી. **દીવટ, દિવેટ, દિવેટી** સ્ત્રી. વાટ. **દિવેલ** નપું. એરંડિયું તેલ. **દિવેલિયું** વિ. કોડિયું; (લા.) જુલાબ લીધો હોય અને જેવું નિમાણું મોઢું થાય તેવા મોઢાવાળું. **દિવેલી** સ્ત્રી. એરંડી. **દિવેલો** પું. એરંડો. **દિવાળી** સ્ત્રી. આસો વદિ અમાસનો તહેવાર, દીપોત્સવી

દીં(-દિં)ટ,-ટિયું,-ટું નપું. ફળ કે પાંદડાંનું ડોચકું, ડીંટું

દીં(-દિં)ડું નપું. થોર વગેરેની દાંડલી, ડીંડું

દુકાન [ફા.] સ્ત્રી. હાટ. ૦**દાર** વિ. પું. દુકાનમાં બેસી વેપાર કરનાર. **-ની** સ્ત્રી. બે પાઈ

દુકાળ પું. અનાજ ઘાસ વગેરેની અછતનો સમય. **-ળિયું** વિ. દુકાળમાં દુઃખી થઈ ગયેલું; (લા.) ભિખારી

દુનિયા [અર.] સ્ત્રી. સૃષ્ટિ; જગત. **દુન્યવી** વિ. દુનિયાને લગતું, સાંસારિક

દુરસ્ત [ફા.] વિ. મરામત કરેલું, સમારેલું; ખરું. **-સ્તી** સ્ત્રી. મરામત

દુરાચાર [સં.] પું. ખરાબ વર્તણૂક; અનીતિમય આચરણ. **-રી** [સં.] વિ. ખરાબ વર્તણૂકવાળું

દુર્ગતિ [સં.] ખરાબ ગતિ, નઠારી હાલત. ૦**યું** વિ. દુર્ગતિ પામેલું.

દુર્ગંધ [સં., પું.] સ્ત્રી., **-ધી** સ્ત્રી. ખરાબ વાસ, બદબો

દુર્બળ [સં.] વિ. દૂબળું, કમજોર; (લા.) ગરીબ, રાંક

દુર્બુદ્ધિ [સં.] સ્ત્રી. ખરાબ-દુષ્ટ બુદ્ધિ

દુર્બોધ [સં.] વિ. મુશ્કેલીથી સમઝાય એવું, અઘરું

દુર્લક્ષ [સં.] નપું. બેદરકારી

દુર્લભ [સં.] વિ. મેળવવું મુશ્કેલ

દુર્વ્યવસ્થા [સં.] સ્ત્રી. ગેરવ્યવસ્થા

દુવા(-આ) [અર.] સ્ત્રી. આશીર્વાદ. ૦**ઈ** સ્ત્રી. આણ; સોગંદ

દુશ્મન [ફા.] પું. શત્રુ, **-નાઈ, -ની** સ્ત્રી. શત્રુતા

દુષ્ટ [સં.] વિ. નઠારું; પાપી; લુચ્ચું

દુહો પું. દોહરો; સોરઠી લોકસાહિત્યનો અનિયંત્રિત દોહો

દુઃખ [સં.] પીડા, કષ્ટ. **-ખી** (સં.) વિ. દુઃખથી પિડાતું. **દૂખડું, -ણું** નપું. ઓવારણું. **દૂખણી** સ્ત્રી. દુઃખી સ્ત્રી. **દૂખવું** અ.ક્રિ. દુઃખ થવું, દૂભવવું. **દૂખવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) દુઃખ દેવું, **દુખાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ગૂમડું કે વ્રણ ઉપર સ્પર્શ કરવાથી દુખાય એમ કરવું. **દુખિયારું, દૂખિયું** વિ. દુઃખથી પિડાતું, દુઃખી

દૂઝવું અ.ક્રિ. દૂધ દેવું; ઝરવું, નીગળવું. **-ણું** વિ. દૂધ આપતું

(ઢોર). **દુઝાણું** નપું. ઘરમાં ઢોર દૂઝતાં હોય એવી સ્થિતિ

દૂત [સં.] પું. સંદેશો પહોંચાડનાર, કાસદ. **-તી** [સં.] સ્ત્રી. સંદેશો પહોંચાડનારી સ્ત્રી; કુટ્ટણી. **-તું** વિ. (લા.) લુચ્ચું

દૂધ નપું. સ્તન કે આંચળમાંથી નીકળતું ધોળું પ્રવાહી; કેટલીક વનસ્પતિમાંથી નીકળતો એવો પદાર્થ;(લા.) જાત. **૦ગર** નપું. માત્ર દૂધની બનાવટ. **-ધિયા** પું., **-ધિયું** નપું. બ.વ. બાળકને સૌથી પહેલા આવેલા દાંત. **-ધી** સ્ત્રી. મીઠી તૂંબડીનો વેલો; એનું ફળ. **-ધિયું** વિ. દૂધના રંગનું; તેલ પાણી ને ખારો મેળવી દાળ વગેરેમાં નાખવા કરેલું પ્રવાહી; નપું. દૂધીનું ફળ. **દુધાળ, -ળું** વિ. દૂધ આપનારું (પશુ)

દૂબળું વિ. દુર્બળ. **-ળો** પું. ભીલને મળતો એ જ જાતનો આદમી. **-ળી** સ્ત્રી. દૂબળાની સ્ત્રી

દૂભવું, દુભાવું અ.ક્રિ. દુઃખી થવું. **દૂભવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) દુઃખ દેવું; વાણીથી પજવવું. **દૂભણ** સ્ત્રી. મન દુભાવું એ

દૂર [સં., ફા.] વિ. વેગળું, આઘું, છેટું; અ. વેગળે, છેટે. **૦બીન** [ફા.] નપું. દૂરદર્શક યંત્ર. **-રંદેશી** સ્ત્રી. અગમચેતી, દીર્ઘ દૃષ્ટિ

દૂં(-દું)ટી સ્ત્રી. પેટ ઉપરના નાળના મૂળ સંબંધવાળું ખાડાવાળું અંગ, ડૂંટી. **-ટો** પું. દૂંટી ઉપરનો બહાર નીકળતો ટણિયો

દૂં(-દું)દ સ્ત્રી. પેટની ફાંદ. **-દાળો** પું. ગણપતિ દેવ

દૃઢ [સં.] વિ. મજબૂત; સ્થિર

દૃષ્ટાંત [સં.] નપું. ઉદાહરણ, દાખલો

દૃષ્ટિ [સં.] સ્ત્રી. નજર; (લા.) ધ્યાન, લક્ષ્ય

દેખવું સ.ક્રિ. જોવું. **-રેખ** સ્ત્રી. સંભાળ, તપાસ. **દેખા** સ્ત્રી. પ્રત્યક્ષ જણાવું એ. **દેખાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) બતાડવું. **દેખાડ, દેખાડો** પું. બતાડવું એ; હૂંડીનાં નાણાં મેળવવા પહેલાં હૂંડીને દેખાડવાની ક્રિયા. **દેખાદેખી** સ્ત્રી. વાદે વાદે કરવામાં આવતું અનુકરણ. **દેખાવ** પું. દેખાવું એ. **દેખાવડું** વિ. સુશોભિત; રૂપાળું. **દેખીતું** વિ. ઉપર ઉપરથી દેખાતું; પ્રત્યક્ષ, ખુલ્લું

દેગ [ફા.] પું. તાંબાની મોટી ચરવી. **૦ડો** પું. દેગથી જરા નાની ચરવી. **૦ડી** સ્ત્રી. તદ્દન નાની ચરવી

દેચ,-જ [ફા.] પું. કન્યાને વરપક્ષ તરફથી આપવામાં આવતી લૂગડાં નાણાં વગેરેની ભેટ; કન્યાના બાપને વરપક્ષ તરફથી આપવામાં આવતું નાતારીત મુજબનું નાણું, દહેજ

દેડક,-કો પું., **-કું** નપું. મંડૂક. **-કી** સ્ત્રી. દેડકાની માદા; નાનું દેડકું

દેન૧ સ્ત્રી. નપું. તાકાત

દેન૨ નપું. મડદાને આમવામાં આવતો અગ્નિસંસ્કાર

દેર પું. જુઓ 'દિયર.'

દેરાસર નપું. જૈન તીર્થંકરોનું દેવાલય

દેવ [સં.] પું. સ્વર્ગમાં રહેનાર દિવ્ય સત્ત્વ, દેવતા; દેવોના પણ દેવ, પરમેશ્વર; સ્વામી, રાજા. **૦તા** [સં., સ્ત્રી.] પું. દેવ; અગ્નિ. **૦તાઈ** વિ. દિવ્ય. **-વી** [સં.] સ્ત્રી. દેવની સ્ત્રી, અપ્સરા; દેવતાઈ શક્તિ; દેવતાઈ શક્તિની મૂર્તિ, માતા. **દેવાલય** [સં., પું., નપું.], નપું. દેવમંદિર. **દેવળ** નપું. ખાસ કરી ખ્રિસ્તી લોકોનું પ્રાર્થનાસ્થાન.

દેવડી સ્ત્રી. પહેરેગીરને બેસવાની જગ્યા; ચબૂતરો, ચોકી

દેવું સ.ક્રિ. આપવું. **-કારો** પું. 'દે દે' એવો અવાજ; (લા.) સખત મારામારી. **દેણું, દેવું** નપું. કરજ, ઋણ. **દેણગી** સ્ત્રી. દાન, બક્ષિસ. **દેણદાર, દેવાદાર** વિ. કરજવાળું. **દે(-દિ)-વાળું** નપું. કરજ ન ભરી શકવાથી બતાવવામાં આવતી નાદારી. **દે(-દિ)વાળિયું** વિ. દેવાળું જાહેર કરનાર, નાદાર

દેશ [સં.] પું. મુલક; વતન. **૦નિકાલ, ૦વટો** પું. દેશમાંથી હાંકી કાઢવાની સજા. **-શા(-સા)ઈ** પું. રાજ્યને કરેલી સેવામાં મળેલી જાગીરવાળો આદમી; એક અટક; ગુજરાતી રબારીની સામાન્ય ઓળખ. **-શાવર** [સં.] પું. પરદેશ. **-શી** [સં.] વિ. દેશને લગતું; સ્વદેશી

દેહ [સં.] પું. શરીર, કાયા, કલેવર

દૈનિક [સં.] વિ. દરરોજનું; નપું. દરરોજ પ્રસિદ્ધ થતું છાપું

દૈવ [સં.] નપું. નસીબ. **દૈવત** [સં.] નપું. દેવપણું; તાકાત. **દૈવી** [સં.] વિ. દિવ્ય

દૈહિક વિ. શરીરને લગતું

દોકડો [સં.] પું. રૂપિયાનો સોમો ભાગ, એ કિંમતનો સિક્કો; બાર ટકા વ્યાજ; ગુણ, માર્ક (પરીક્ષા-પત્રોમાં મુકાતી અંકસંખ્યા)

દોટ,-ડ સ્ત્રી. દોડવાની ક્રિયા. **દોડવું** અ.ક્રિ. ઝડપથી ઉતાવળે પગલે દૂર જવું; નાસવું. **દોડાદોડી** સ્ત્રી. વારંવાર દોડવું એ. **દોડધામ** સ્ત્રી. જ્યાં ત્યાં દોડાદોડ કરવી એ

દોઢ,-ઢું વિ. એક ને અડધું. **-ઢડાહ્યું** વિ. વધુ પડતું ડાહ્યું. **-ઢિયું** વિ. દોઢ પનાવાળું; નપું. પૈસો, કાવડિયું; દોઢ પ્રાસવાળું ગીત

દોણી સ્ત્રી. દૂધ દહીં ભરવાની હાંડલી. **-ણું** નપું. મોટી દોણી; (લા.) દોણા જેવું પેટ

દોથો પું. ખોબો

દોદળું વિ. ખોખરું; નિર્બળ

દોર [સં.] પું., સ્ત્રી. જાડું દોરડું;

પતંગની દોરી. ૦ડી સ્ત્રી. નાનું દોરડું. ૦ડું નપું. વળવાળું નાળું. ૦ડો પું. દોરો; મંત્રવાળો દોરો; વરકન્યાને બાંધવામાં આવતી છેડાછેડીની દોરી. ૦વું સ.ક્રિ. હાથ ઝાલી ચલાવવું; લીટી આંકવી; ચીતરવું. ૦વવું સ.ક્રિ. (પ્રેરક) દોરા ભરવા; દોરવું. ૦વણી સ્ત્રી. દોરવવું એ; પ્રેરણા; શિખવણી. -રિયો પું. એક જાતનું કાપડ; ગળાનું એક ઘરેણું. -રી સ્ત્રી. રસ્સી, નાળી; પતંગની દોર; (લા.) કાબૂની ચાવી

દોલત [ફા.] સ્ત્રી. પૂંજી, દ્રવ્ય, પૈસો

દોલું,-લિયું વિ. દુલ્લું, ઉદાર

દોષ [સં.] પું. ભૂલ; ખામી; ગુનો, વાંક; લાંછન, એબ; પાપ. **-ષિત** [સં.] વિ. દોષવાળું; ગુનેગાર

દોસ્ત [ફા.] પું. મિત્ર. **-સ્તી** [ફા.] સ્ત્રી. મિત્રાચારી

દોહવું સ.ક્રિ. ઢોરનું દૂધ કાઢવું; (લા.) સાર ખેંચવો. **દોવાવું** અ.ક્રિ. (કર્મણિ) દૂધ કઢાવું. **દોવડા(-રા)-વવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) દૂધ કઢાવડાવવું

દ્યૂત [સં.] નપું. જુગાર, જૂગટું

દ્રવ્ય [સં.] નપું. પદાર્થ; નાણું, પૈસો

દ્વેષ [સં.] પું. ઈર્ષ્યા, અદેખાઈ. **-ષી** [સં.] વિ. દ્વેષવાળું. **-ષીલું** વિ. અદેખું

ધ

ધક્કો[1] પું. હડસેલો; ફેરો; (લા.) નુકસાન. **ધકાધકી** સ્ત્રી. વારંવાર હડસેલા મારવા એ. **ધકેલવું** સ.ક્રિ. હડસેલવું; ગમે તેમ આગળ ચલાવ્યે રાખવું. **ધક્કામુક્કી** સ્ત્રી. હડસેલા ને મુક્કાઓની મારામારી

ધક્કો[2] [અં. 'ડૉક'] પું. ફુરજો

ધખ સ્ત્રી. ભારે તરસ. **-ખારો** પું. બાફ, ગરમી; (લા.) ઝંખના. **ધખવું** સ.ક્રિ. (લા.) ગુસ્સે થવું; ખિજાવું

ધગવું અ.ક્રિ. દાઝી જવું

ધજા સ્ત્રી. ધ્વજ, વાવટો

ધડ નપું. માથા વિનાનું શરીર

ધડકવું અ.ક્રિ. (હૃદયનું) ધબકવું. **ધડક** સ્ત્રી. ધબકાર; (લા.) બીક. **ધડકાર, -રો** પું. ધબકારો, થડકારો

ધડકી સ્ત્રી. નાની ગોદળી

ધડાકો પું. 'ધડ' એવો અવાજ; (લા.) આશ્ચર્યમાં નાખે એવો એકાએક બનેલો બનાવ

ધડી સ્ત્રી. ત્રાજવું. **-ડો** ત્રાજવાનું સમતોલપણું ન હોવું એ સમતોલ કરવાને ત્રાજવામાં મૂકવામાં આવતું વજન; (લા.) ધોરણ, નિયમ; બોધ

ધણ નપું. ગાયોનું ટોળું

ધણધણવું અ.ક્રિ. પૃથ્વીનું ધમધમવું. **ધણધણાટ** પું. પૃથ્વીની ધ્રુજારી, કંપ

ધણી વિ. સ્વામી, પતિ; માલિક; (લા.) આધાર. **-ણિયાણી** સ્ત્રી. માલિક સ્ત્રી; પત્ની. **-ણિયાતું** વિ. માલિકીવાળું (ઘર વગેરે)

ધતિંગ નપું. ઢોંગ

ધધડાવવું સ.ક્રિ. (લા.) ખૂબ ઠપકો આપવો

ધન [સં.] નપું. દ્રવ્ય, પૈસો; સમૃદ્ધિ

ધનુષ [સં.] નપું. કામઠું. **ધનુર્વા** પું. લોહીમાં રસી પ્રસરી જતાં થતો રોગ

ધનેડું,-રું નપું. ધાન્યમાં પડતું એક જંતુ

ધબ્બો પું. પોલા મુક્કાનો માર. **ધબેડવું** સ.ક્રિ. ધબ્બે ધબ્બે મારવું

ધમકવું અ.ક્રિ. સુગંધ આવવી. **ધમકાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) (લા.) ઠપકો આપવો, ડર બતાવવો. **ધમકી** સ્ત્રી. ઠપકો; બીક

ધમધોકાર અ. પૂર ઝડપથી, સપાટાબંધ

ધમપછાડ સ્ત્રી. તોફાન અને અધીરાઈ

ધમરોળવું સ.ક્રિ. ભારે રોકકળ કરવી. **ધમરોળ** સ્ત્રી. ભારે રોકકળ

ધમવું સ.ક્રિ. ધમણ ચલાવવી

ધમારવું સ.ક્રિ. (પશુને) નવડાવવું; (લા.) ખૂબ માર મારવો

ધમાલ સ્ત્રી. ધાંધલ, ધમાચકડી. **-લિયું** વિ. ધમાલ કરનારું

ધરણી [સં.] સ્ત્રી. ધરતી, જમીન

ધરતી સ્ત્રી. જમીન

ધરપત સ્ત્રી. ધીરજ, ધારણા

ધરબવું સ.ક્રિ. ખાડો પાડી રોપેલી ચીજની આસપાસ માટી કાંકરા નાખી ઠાંસવું. **ધરબ** સ્ત્રી. ધરબવું એ

ધરમૂળ નપું. છેક શરૂઆત

ધરવું સ.ક્રિ. ધારણ કરવું, પકડવું, પકડી રાખવું; ઈષ્ટદેવની સમક્ષ નૈવેદ્ય સમર્પિત કરવું. **ધારવું** સ.ક્રિ. ધારણ કરવું; પહેરવું; વિચારવું; અટકળ કરવી. **ધારણા** [સં.] સ્ત્રી. વિચારણા; ધરપત

ધરા [સં.] સ્ત્રી. ધરણી, જમીન

ધરાર[1] અ. સામાની ઇચ્છા ન હોય તોપણ કરવામાં આવે એમ; અલબત્ત, અવશ્ય

ધરાર[2]**,-ળ** પું. ધૂંસરી બાજુ ગાડામાં ભાર કે દબાણથી વધી પડવું એ

ધરાવું અ.ક્રિ. તૃપ્ત થવું; સંતુષ્ટ થવું. **ધરવ** પું. તૃપ્તિ; સંતોષ

ધરી સ્ત્રી. પૈડાની લઠ્ઠી, આંસ; પૃથ્વીની દક્ષિણ-ઉત્તર જતી કાલ્પનિક મધ્યરેખા. **-રો**[1] પું. મોટી ધરી

ધરુ પું., બ.વ., નપું. બીજ ઉગાડીને રોપવા કરેલા છોડ (ચોખા રીંગણી વગેરેના)

ધરો[2] સ્ત્રી. દૂર્વા, ધ્રોકડ નામનું ઘાસ

ધરો[3] પું. પાણીનો નદીમાં આવેલો ઘૂનો, ધ્રે

ધર્મ [સં.] પું. ગુણ, લક્ષણ; ફરજ; નીતિમય સદાચાર જેના મૂળમાં છે તેવી જીવન-પદ્ધતિ; નીતિમય સદાચાર; (લા.) દાનપુણ્ય. **ધાર્મિક** [સં.] વિ. ધર્મને લગતું

ધસવું અ.ક્રિ. જોશથી આગળ જવું,

હલ્લો કરવો. **ધસારો** પું. ધસવું એ, હલ્લો

ધંધ પું. ધમસાણ, તોફાન. **-ધો** પું. ઉદ્યમ, રોજગારી, વેપાર. **-ધાદાર** વિ. ધંધો કરનારું. **ધાંધલ** સ્ત્રી. તોફાન. **ધાંધલિયું** વિ. તોફાની

ધા સ્ત્રી. મદદ માટેનો પોકાર; હાય

ધાક સ્ત્રી. બીક; અંકુશ; (કાને) બહેરાપણું

ધાગો પું. દોરો

ધાડ સ્ત્રી. લુટારુ ટોળીનો હુમલો

ધાણી સ્ત્રી. શેકવાથી ફૂટેલી જુવાર બાજરી રાજગરો વગેરેના દાણા

ધાતુ [સં., પું.] પું. શબ્દમૂળ, ક્રિયાવાચક મૂળ શબ્દ; સ્ત્રી. શરીરમાંનાં સાત મૂળ તત્ત્વ; વીર્ય, શુક્ર; સોનું ચાંદી વગેરે ખનિજ પદાર્થ

ધાન નપું. ધાન્ય, અનાજ; રાંધેલા ચોખા કે ખીચડી

ધાન્ય [સં.] નપું. અનાજ

ધાપ સ્ત્રી. થાપ, છેતરપિંડી; ફરેબ; ચોરી

ધાબળો પું. કામળો. **-ળી** સ્ત્રી. કામળી

ધાબું નપું. છાપરાને સ્થળે કરેલી ચૂના વગેરેની પાકી અગાસી યા માળની સપાટી; મોટો ડાઘો ડબકો; દૂધનો હાંડો કે વાસણ, ઝાલ. **-બો** પું. અગાસી કે માળનું ધાબું; મોહનથાળ વગેરેમાં કરવામાં આવતી દૂધની ધરબ

ધામ [સં.] નપું. રહેવાનું ઠામ; મકાન; તીર્થસ્થળ. **-મો** પું. લાંબા સમય માટેનો પડાવ

ધામધૂમ સ્ત્રી. આનંદ-ઉત્સવની સારી તૈયારી

ધારા [સં.] સ્ત્રી. ધાર, શેડ. **ધાર** સ્ત્રી. હથિયાર કે ઓજારની ઝીણી કિનારી-કોર; પ્રવાહી પદાર્થોની પાતળી શેડ; કોર, કિનારો, છેડો; ડુંગરની જમીનથી બહુ ઊંચી નહિ એવી લાંબી દૂર સુધી જતી માળા; લાંબે સુધી જતો ઊંચાણવાળો સાંકડો ભૂમિભાગ. **-રાળો** પું. એવી ધાર ઉપર રહેતો ભીલ જાતિનો વર્ગ. **-રિયું** નપું. દાતરડાના ઘાટનું લાંબી લાકડીના હાથાવાળું એક હથિયાર. **-રો** પું. કાયદો, નિયમ

ધાલાવેલી સ્ત્રી. આકરી અધીરાઈ, ભયની તાલાવેલી

ધાવવું સ.ક્રિ. સ્તન કે થાનમાંથી દૂધ પીવું. **ધાવ** સ્ત્રી. ધવડાવનારી દાયા. **ધાવણ** નપું. ધાવવામાંથી મળતું દૂધ

ધાવું અ.ક્રિ. દોડવું

ધાશ(-સ)કો પું. હૃદયમાં ઊભી થતી બીકની લાગણી, ધ્રાસકો

ધાસ્તી સ્ત્રી. બીક, ડર, દહેશત

ધાંસ સ્ત્રી. મરચાં વગેરેની રજથી આવતી સૂકી ખાંસી

ધિક્કાર [સં.] પું. ફિટકાર. **૦વું** સ.ક્રિ. દબડાવવું, ફિટકારવું

ધિંગું વિ. શરીરે હૃષ્ટપુષ્ટ, લઠ્ઠ
ધીકવું અ.ક્રિ. ખૂબ સળગવું; (લા.) ખૂબ વેગમાં રહેવું
ધીટ વિ. ધૃષ્ટ; નીડર; સહનશીલ
ધીમું વિ. ધીરું, મંદ, શાંત પ્રકૃતિનું; શિથિલ પ્રકૃતિનું. **-મે ધીમે** અ. ધીરે ધીરે. **-મેથી** અ. ધીરેથી, આસ્તેથી
ધીર,૦જ,૦પ સ્ત્રી. ધૈર્ય; ધીરતા, ધીરપણું. **ધીરું** વિ. ધીમું. **ધીરેથી** અ. ધીમેથી
ધીરવું સ.ક્રિ. ભરોસે સોંપવું; ઉછીનું કે વ્યાજે આપવું; (લા.) કોઠું આપવું, સામાનું દિલ સ્વીકારવું. **ધીરાણ** નપું. ધીરવું એ
ધીં(-ધિં)ગાણું નપું. ભારે ધાંધલ; હાથોહાથની નાની લડાઈ
ધુમાડો પું. સળગતા અગ્નિની ઊઠતી કાળી હવા. **-ડી** સ્ત્રી. આછો ધુમાડો. **-ડિયું** નપું. જુઓ 'ધૂમ'માં.
ધુમ્મસ નપું. હવામાં આવતી આંધી
ધૂણવું અ.ક્રિ. ભૂત પ્રેત પિશાચ જેવાના આવેશમાં આવી શરીર ધ્રુજાવવું. **ધુણાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) બીજાને ધ્રુજાવવું; (લા.) (પોતાની ઇચ્છા મુજબ) સામાની પાસે બોલાવવું
ધૂણી સ્ત્રી. બેઠો ધુમાડો; બાવા સાધુઓ પોતાની સામે બળતાં લાકડાં રાખે છે એ જગ્યા
ધૂતવું સ.ક્રિ. છેતરવું. **ધુતારું** વિ. છેતરપિંડી કરનાર
ધૂન સ્ત્રી. સતત ચાલતો ધ્વનિ (ભજન વગેરેનો); લહે; તરંગ, લહેર. **-ની** વિ. ધૂનવાળું; તરંગી
ધૂપ [સં.] પું. અગ્નિ ઉપર સુગંધી દ્રવ્ય નાખતાં થતો ધુમાડો; ધૂપનો પદાર્થ. **૦સળી** સ્ત્રી. અગરબત્તી. **-પિયું** ન. ધૂપ કરવાનું ચલાળું. **ધુપેલ** નપું. સુગંધી પદાર્થોની ધુમાડી આપી કરવામાં આવેલું સુગંધી તેલ
ધૂમ[1] વિ. અ. સતત; પુષ્કળ
ધૂમ[2] [સં.] ધુમાડો. **૦કેતુ** [સં.] પું. પૂંછડિયો તારો. **૦પાન** [સં.] નપું. બીડી ચલમ, હુક્કો વગેરે પીવાં એ. **ધુમાડી** સ્ત્રી. ધૂણી. **ધુમાડો** પું. ભડકા વિનાના અગ્નિમાંથી નીકળતો ધૂંવો; (લા.) આંધળો ભારે ખર્ચ. **ધુમાડિયું** નપું. ધુમાડો નીકળવાનું છાપરા કે દીવાલમાંનું જાળિયું. **ધુમાવું** અ.ક્રિ. બળતાં ધુમાડો થવો
ધૂળ સ્ત્રી. માટી રજનો ઝીણો ભૂકો. **ધુળેટી** સ્ત્રી. (ધૂળ ઉડાવવા વગેરેની ક્રિયા થવાને કારણે ઊજવાતો) હોળીના વળતા પડવાનો ઉત્સવ
ધૂંધવાવું અ.ક્રિ. ધુમાડો થવો. **ધૂંધળું** વિ. ધુમાળાવાળું. **ધૂંધળાવું** અ.ક્રિ. ઝાંખું પડવું
ધોકડું નપું. રૂની મોટી ગાંસડી. **-ડી** સ્ત્રી. નાનું ધોકડું

ધોકો પું. જાડી લાકડી; ચટણી વગેરે વાટવાનો ગોળ જાડો બડીકો; લૂગડાં ધોવાનો પાટડો; (લા.) વિઘ્ન; નડતર; નુકસાન. **-કાવવું** સ.ક્રિ. પદાર્થને ધોકા વતી કૂટવો. **ધોકણું, ધોકાણું** નપું. કપડાં ધોવાનો ધોકો

ધોખો પું. રોષ અને દુ:ખની લાગણી; (લા.) દગો, નુકસાન

ધોતિયું નપું. થેપાડું. **-તલી** સ્ત્રી. ફાળિયું, પંચિયું

ધોધ પું. પાણીનો ઉપરથી નીચે પડતો પ્રવાહ. **૦માર** અ. મોટી ધારાઓમાં પડે એમ (વરસાદ)

ધોબી પું. લૂગડાં ધોવાનો ધંધો કરનાર જાતિનો પુરુષ. **-બણ** સ્ત્રી. ધોબીની સ્ત્રી

ધોમ પું. સૂર્યનો સખત તાપ

ધોરણ નપું. વલણ; નિંયમ; રિવાજ; શ્રેણી; પ્રમાણ; વહીવટી પદ્ધતિ. **૦સર** અ. ધોરણ-નિયમ પ્રમાણે

ધોરી વિ. મુખ્ય; સરિયામ; પું. બળદ; (લા.) મોટો દીકરો. **-રિયો** પું. ખેતર અને બાગ વગેરેમાં થતી પાણીની નીક. **-રો** પું. અગાસીની પાળ; ઓટલાનો તકિયો; ખેતરની પાળ; ઝાડના મૂળ ફરતો કરાતો માટીનો ઓટો

ધોલ પું. માથાના પાછળના ભાગ ઉપર હાથનો પંજો મારવામાં આવે એ ક્રિયા

ધોવું સ.ક્રિ. પાણી વતી પદાર્થને શુદ્ધ કરવો, પાણીથી સાફ કરવું; (લા.) ઠપકો આપી સામાનો ગર્વ ઉતારવો. **ધોણ** નપું. એઠાં વાસણ ધોઈ ભેગો કરેલો એઠવાડ. **ધોલાઈ** [હિં.] સ્ત્રી. ધોવાની ક્રિયા કે રીત; ધોવાનું મહેનતાણું. **-વડા(-રા)વવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) કપડાં ધોવાય એમ કરવું. **-વડા(-રા)મણ** નપું., **-વડા-(-રા)મણી** સ્ત્રી. ધોવાનું મહેનતાણું

ધોળ નપું. માંગલિક ગીત, ધવલ-ગીત. **-ળું** વિ. સફેદ, ઊજળું. **-ળવું** સ.ક્રિ. દીવાલને ચૂનો છાંટવો. **-ળાઈ** સ્ત્રી., **-ળામણ** નપું. ધોળવાનું મહેનતાણું

ધોંસ સ્ત્રી. ધસારો, હલ્લો

ધોંસરું નપું. ગાડાં કોશ વગેરે ખેંચવા બળદની પાડાની કે ઘોડાની કાંધ ઉપર જોડાતું લાકડું, ધુરા. **-રી** સ્ત્રી. નાનું ધોંસરું

ધ્યાન [સં.] નપું. ચિંતન; લક્ષ્ય, એકાગ્રપણું. **-ની** [સં.] વિ. ધ્યાન ધરનાર. **ધ્યેય** [સં.] નપું. લક્ષ્ય, ઉદ્દેશ્ય, નેમ

ધ્રાશ(-સ)કો પું. ધાસકો, ફાળ

ધ્રુવ [સં.] વિ. સ્થિર; પું. પૃથ્વીની ધરીનો ઉત્તર-દક્ષિણનો છેડો; એ નામનો ઉત્તર દિશાનો તારો

ધ્રૂસકો પું. શ્વાસે શ્વાસે ભરાતો ભેંકડો

ધ્રૂજવું અ.ક્રિ. કંપવું. **ધ્રુજાટ** પું.,

ધ્રુજારી સ્ત્રી., **ધ્રુજારો** પું. ધ્રૂજવું કે ધ્રુજાવવું એ

ન

ન [સં.] નહિ

નકરું, -ર્યું વિ. નર્યું, સાવ; (લા.) જંજાળ કે લફરા વગરનું

નકલ સ્ત્રી. અસલ ઉપરથી ઉતારેલું લખાણ; (લા.) અનુકરણ; અનુકરણાત્મક મશ્કરી; **-લિયો** પું. નકલ કરનાર. **-લી** વિ. (લા.) બનાવટી, કૃત્રિમ

નકશી [અર.] સ્ત્રી. કળામય બારીક કોતરકામ. **-શો** પું. જગ્યા કે પ્રદેશનો માપસર આલેખ

નકામું વિ. કામમાં ન આવે એવું, ઉપયોગ વિનાનું; અ. નિરર્થક, વિના કારણ

નકાર પું. 'ના' એવું કહેવું એ. **૦વું** **સ.ક્રિ. ના પાડવી; સ્વીકાર ન કરવો**

નકૂચો પું. સાંકળ કે આંકડી ભરાવવાનો વાંકો વાળેલો આંકડો

નકોરડો વિ., પું. કશુંય ખાધાપીધા વિનાનો ઉપવાસ

નક્કર વિ. પોલું નહિ એવું; સખત

નખ [સં.] પું. આંગળાંના ટેરવા પરનું પતલું હાડકું; પશુ-પંખીનો નહોર. **-ખિયું** પું. નખ કાપવાનું ઓજાર

નખરું નપું. શૃંગારિક ચાળો; લટકું

નખેદ વિ. નીચ, લુચ્ચું, લબાડ

નખોદ નપું. વંશવેલાનો ઉચ્છેદ; સત્યાનાશ. **-દિયું** વિ. જેનો નિર્વંશ ગયો હોય તેવું

નગર [સં.] નપું. શહેર. **૦પાલિકા** [સં.] સુધરાઈ, મ્યુનિસિપાલિટી. **નાગરિક** [સં.] વિ. નગરને લગતું; (લા.) નગરજન. **નાગરી** વિ., સ્ત્રી. દેવનાગરી-બાળબોધ (લિપિ); વિ. સ્ત્રી. જેમાં પાણીનો સ્પર્શ નથી તેવી ઘી અને ગળપણવાળી મગજ વગેરે સામગ્રી

નગારું [અર.] નપું. અર્ધગોળ આકારનું ચામડે મઢેલું વાદ્ય

નગુણું વિ. ગુણ-પાડની કિંમત ન હોય એવું, કૃતઘ્ન

નગુરું વિ. ગુરુ ન કર્યા હોય એવું; નગુણું, બેશરમ

નચિંત વિ. ચિંતા વિનાનું, બેફિકર

નજર[1] [અર.] સ્ત્રી. દૃષ્ટિ; લક્ષ

નજર[2] [ફા.] સ્ત્રી., **-રાણું** નપું. **-રાણો** પું. રાજા-મહારાજાને અપાતી ભેટ

નજીક, નજદીક [ફા.] અ. પાસે

નજીવું વિ. મામૂલી, ક્ષુદ્ર

નટ [સં.] પું. નાટકમાં વેશ ભજવનાર ખેલાડી; દોરડા પર અંગકસરતના ખેલ કરનાર

નઠારું વિ. ખરાબ

નઠોર વિ. હૃદયહીન; નફ્ફટ; શિખામણ ન લાગે એવું

નણંદ, નણદી સ્ત્રી. પતિની બહેન.

નણદોઈ, નણદોયો પું. નણંદનો વર
નથ, ૦ડી, ૦ણી, ૦ની સ્ત્રી. નાકની વાળી (જુઓ 'નાથવું'માં.)
નદાવા અ. હક્ક દાવો ન રહ્યો હોય એમ
નદી [સં.] સ્ત્રી. પહાડ ડુંગર કે સરોવરમાંથી નીકળી આગળ જતાં જેમાં મોટો પ્રવાહ વહે તેવો ખોયાણ વહેળો, સરિતા
નધણિયું, -યાતું વિ. ધણીધોરી વિનાનું
નનામી સ્ત્રી. મડદું લઈ જવાની વાંસની ઠાઠડી. **-મું** વિ. નામ વિનાનું; લેખકની સહી વિનાનું
નપાણિયું વિ. પાણી વિનાનું; પાણી પાયા વિનાનું
નપાવટ વિ. નઠારું; તદ્દન હલકા પ્રકારનું કે તકલાદી
નફકરું, નફિકરું વિ. ફિકર-ચિંતા વિનાનું
નફ(-ફ્ફ)ટ વિ. બેશરમ. **-ટાઈ** સ્ત્રી. બેશરમી
નફો [અર.] પું. ફાયદો, લાભ, કમાણી. **-ફાખોર** વિ. નફો મેળવવાની વૃત્તિવાળું. **-ફાખોરી** સ્ત્રી. નફો મળે એવી રીતનો વેપાર કરવાની વૃત્તિ
નબળું વિ. બળ વિનાનું, નિર્બળ, કમજોર
નભવું અ.ક્રિ. ટકી રહેવું; પોષાવું, નિર્વાહ થવો. **નભાવ** પું. નભવું એ; ભરણપોષણ, નિભાવ
નમવું સ.ક્રિ. વંદન કરવું; વાંકા વળવું. **-ણ** નપું. દેવપૂજાનું પવિત્ર પાણી. **-ણું** વિ. સુંદર વળાંકવાળું, ઘાટીલું. **-ન** [સં.] નપું. નમસ્કાર. **નામવું** સ.ક્રિ. નમાવવું; (લા.) હગેલા બાળકને ધોવડાવવું
નમસ્કાર [સં.] પું. નમન. **નમસ્તે** [સં.] અ. 'તમને નમસ્કાર'
નમાજ,-ઝ [ફા.] સ્ત્રી. મસીદમાં મુસ્લિમો જે પ્રકારની પાંચ વાર બંદગી કરે છે તે. **-જી,-ઝી** વિ. નમાજ કરનારું
નમાયું વિ. મા વિનાનું
નમાલું વિ. માલ-તાકાત વિનાનું; બાયલું
નમૂછિયું વિ. મૂછ વિનાનું
નમૂનો [ફા.] પું. વાનગી; જેના ઉપરથી નકલ ઉતારવાની હોય કે ચીતરવાનું હોય તે અસલ લખાણ કે વસ્તુનો ઘાટ
નમેરું વિ. નિર્દય
નર [સં.] પું. આદમી, પુરુષ; પુરુષ પ્રાણી; બારી-બારણાની માદા જેમાં બેસાડવામાં આવે છે તે ખૂંટાવાળો ખીલો
નરક [સં., પું.] નપું. મર્યા પછી પાપી જીવાત્મા જ્યાં જઈ રહે છે એવો પૌરાણિક કે કાલ્પનિક પ્રદેશ; (લા.) વિષ્ટા, ગૂ

નરઘું નપું. તબલું
નરણું, -ણ્યું વિ. ખાધાપીધા વિનાનું
નરતું વિ. નરસું, ખરાબ
નરદમ વિ. શુદ્ધ; અ. તદ્દન, સાવ
નરમ વિ. પોચું; ઢીલા સ્વભાવનું; સુંવાળું; (લા.) નબળું
નરવું, -વ્યું વિ. તદ્દન નીરોગ, તંદુરસ્ત
નરસ,-સું વિ. નરતું, ખરાબ
નરાજ સ્ત્રી. ખોદવાની કોશ
નરા(-રે)ણી સ્ત્રી. નખ કાપવાનું સળી જેવું હથિયાર
નરાતાળ અ. નરદમ, તદ્દન, નર્યું, સાવ, મૂળપાયા વિનાનું
નર્તન [સં.] નપું. નાચ, નૃત્ય
નર્યું વિ., અ. સાવ, તદ્દન
નવતર [સં.] વિ. તદ્દન નવું, અજાણ્યું
નવયુવક [સં.] પું. નવજવાન
નવરાત્ર [સં.], **નવરાત** નપું., બ.વ. આસો અને ચૈત્રના પહેલા નવ દિવસ (જેમાં માતાનો ઉત્સવ મનાય છે.)
નવરું, -ર્યું વિ. કામકાજ - ધંધાધાપા વિનાનું
નવલ, ૦કથા [સં.] સ્ત્રી. ગદ્યમાં લખેલી અર્ધસત્ય કે કલ્પિત વારતા. **નવલિકા** સ્ત્રી. ટૂંકી વારતા
નવલોહિયું વિ. ચડતા લોહીનું, જુવાન
નવસાર પું. એક ક્ષાર
નવસ્ત્રું વિ. લૂગડા વિનાનું, નાગુંપૂગું
નવાજવું અ.ક્રિ. ભેટ આપવી; વખાણના શબ્દોથી સત્કારવું. **નવાજેશ** [ફા.] સ્ત્રી. ભેટ
નવાબ [અર.] પું. સૂબો. **-બી, -બશાહી** સ્ત્રી. નવાબગીરી
નવું વિ. અગાઉ ન રહેલું કે થયેલું કે જોયેલું જાણેલું; તરતનું, તાજું; બિન-અનુભવી. **-વાઈ** સ્ત્રી. અચરજ. **-વેસર(૦થી)** અ. ફરીથી જ શરૂ કરીને
નવેળિયું, નવેળું નપું. ઘરની પછીતની છીતરી. **નવેળી** સ્ત્રી. છીતરી
નશો પું. કેફી ચીજથી ચડતો કેફ. **-શાખોર, -શાબાજ** વિ. કેફી પીણું પીનારું
નસ સ્ત્રી. શરીરમાંની લોહી વહી જતી રગ; પાંદડાંનો રેસો
નસકોરું નપું. નાકનું ફણસું. **-રી** સ્ત્રી. નાકના ફણસામાં રહેલી ધોરી નસ (જે ફાટતાં નાકમાંથી લોહી નીકળે છે.)
નસીબ [અર.] નપું. ભાગ્ય, કરમ. **૦દાર** (ફા.) વિ. ભાગ્યવાન
નસ્તર [ફા.] શરીર ઉપરની વાઢકાપ (ગૂમડા વગેરેની)
નહિ [સં.], **નહીં** અ. ન. **૦તર, ૦તો** અ. ન હોય તો, નકર, નીકર
નહેર [અર.] સ્ત્રી. સરોવર કે નદીમાંથી બંધ વાળી કાઢેલો કાંસ, સારણ. **-રિયું, -રું** નપું. નાળું, વહેળો
નહોર પું. પંજાનો બહાર નીકળતો નખ

(ખાસ કરીને હિંસક પશુઓનો); નખનો ઉઝરડો. **-રિયું** નપું. નખનો ઉઝરડો. **-રા** પું., બ.વ., **-રાં** નપું., બ.વ. (લા.) નખરાં સહિતની આજીજી, કાલાવાલા

નળ [સં.] પું. પેટમાંનું મોટું આંતરડું; માટી કે ધાતુનો પાણીના જવા-આવવા માટેનો પોલો લાંબો ઘાટ. **-ળાકાર** વિ. નળના આકારનું. **-ળિયું** નપું. છાપરાં ઢાંકવાની પરનાળ જેવી નાની નાની માટીની બનાવટ, કવલું. **-ળિયેર** વિ. છાપરા પર નળિયાંવાળું. **-ળી** સ્ત્રી. ભૂંગળી, ત્રાંબા-પિત્તળની પવાલી. **-ળો** પું. ઘૂંટણથી પાટલી સુધીનો લાંબો અવયવ કે હાડકું; ધાતુની કે માટીની નળાકાર ઊભી કોઠી કે પવાલું

નંગ નપું. એક ચીજ, એક વસ્તુ (એકમ); પહેલ પાડેલો હીરો; (લા.) લુચ્ચો માણસ; મૂર્ખ માણસ

નંદવાવું અ.ક્રિ. (ખાસ કરીને દાંત માટી કે કાચની વસ્તુનું)ભાંગી પડવું; પતિ મરતાં રંડાવું

નંબર [અં.] પું. સંખ્યા, આંક, આંકડો; ક્રમાંક. **૦વાર** અ. નંબર પ્રમાણે, ક્રમ પ્રમાણે

ના અ. નહિ; સ્ત્રી. નકાર

નાઈ [હિ.] પું. વાળંદ, હિંદુ હજામ

નાક નપું. મોઢા ઉપરનું શ્વાસ લેવાનું મુખ્ય અંગ, નાસિકા; (લા.) આબરૂ

નાકું નપું. સોયનું કાણું; રસ્તાનો છેડો કે પ્રવેશદ્વાર; જકાત લેવાની ચોકી; (લા.) ગામમાં પેસવાનો કર. **-કાબંદી(-ધી)** સ્ત્રી. નાકું રોકી લેવું એ. **-કેદાર** પું. જકાતી થાણા ઉપર બેસતો અમલદાર

ના(-નાં)ખવું સ.ક્રિ. ફેંકવું; દાખલ કરવું; પછાડી પાડવું; (લા.) ગુમાવવું, વેડફી કાઢવું. **ન(-નં)-ખાવું** અ.ક્રિ. (કર્મણિ) (લા.) શરીરે ઢીલા પડી જઈ દૂબળા થવું

નાગ [સં.] પું. ફેણવાળો કાળોતરો સાપ. **૦ણ, ૦ણી** સ્ત્રી. એવી સાપણ

નાગર [સં.] વિ.નગરનું; બ્રાહ્મણ અને વાણિયાની એ નામની એક જાતનું. **-રાણી** સ્ત્રી. નાગરની સ્ત્રી. **-રિક, -રી** જુઓ 'નગર'માં.

નાગરવેલ સ્ત્રી. મુખવાસ માટે વપરાતાં પાનની વેલ, તંબોળ

નાગલી સ્ત્રી. બાવટા જેવું એક અનાજ

નાગું વિ. વસ્ત્ર ન પહેર્યાં હોય એવું, નગ્ન, નવસ્ત્રું; અલંકાર કે શોભા વિનાનું (અંગ); (લા.) લુચ્ચું; બેશરમ. **-ગોડિયું** વિ. નગ્ન. **-ગાઈ** સ્ત્રી. (લા.) લુચ્ચાઈ

નાચવું અ.ક્રિ. નૃત્ય કરવું, તાલબદ્ધ કૂદવું; (લા.) કોઈના કહ્યા મુજબ કરવું. **નાચ** પું. નૃત્ય; નૃત્યનો

જલસો. -ણિયું વિ. નાચવાનો ધંધો કરનારું

નાજુક [ફા.] વિ. સુકુમાર

નાટક [સં., નપું.] નપું., પું. ખેલ, તમાશો; (લા.) ભવાડો, ફજેતી. **-કિયું** વિ. નાટકને લગતું; નાટક ભજવનાર (નટ). **-કી** વિ. નાટકના જેવું. **-કીય** [સં.] વિ. નાટકને લગતું. **નાટિકા** [સં.] પું. સ્ત્રી. નાનું નાટક. **નાટ્ય** [સં.] નપું. નાચ અને અભિનય બેઉ જેમાં હોય તેવો પ્રયોગ

નાડું નપું. (ખાસ કરી કાથીનું) દોરડું; નાડાછડી (મંગલ કામમાં વપરાતી રંગેલી કાચી દોરી); ઘાઘરા લેંઘા કે સુરવાલ વગેરેની દોરી; અંબોડો બાંધવાની દોરી. **-ડી** [સં.] સ્ત્રી. નસ, રગ; નાની દોરી; ઘાઘરા, લેંઘા વગેરેનું નાડું. **-ડો** પું. મોટું દોરડું, રસ્સો. **-ડાછોડ** સ્ત્રી. (લા.) પેશાબ જવાની ક્રિયા, લઘુશંકા

નાણું નપું. ચલણી સિક્કો; દ્રવ્ય, ધન, પૈસો. **-ણાવટ** સ્ત્રી. નાણાં-બજાર. **-ણાવટી** વિ. નાણાંની હેરફેર કરનાર, શરાફ

નાત સ્ત્રી. એક કુળ કે વર્ગનો લોક-સમૂહ, ન્યાત. **-તીલું** વિ. એક જ ન્યાતનું. **-તો** પું. (લા.) સંબંધ. **-તરું** નપું. સગપણ, વિવાહ; વિધવા સાથેનું પુનર્લગ્ન. **-તરાળ** વિ. સ્ત્રી. નાતરાની સ્ત્રી. **-તરિયું** વિ. નાતરાને લગતું; એક જ ન્યાતનું, નાતીલું

નાથ [સં.] પું. સ્વામી, ધણી; પતિ

નાથવું સ.ક્રિ. બળદ-પાડા વગેરેને નાકમાં વીંધ પાડવું; (લા.) અંકુશમાં લાવવું. **નાથ** સ્ત્રી. બળદ-પાડા વગેરેના નાકમાં નાખવામાં આવતી દોરી. **નથ,૦ડી** સ્ત્રી. સ્ત્રીનું નાકનું મોટી વાળીના ઘાટનું ઘરેણું

નાદ [સં.] પું. અવાજ, ઘોષ; ગર્જના; (લા.) ધૂન, આદત

નાદાન [ફા.] વિ. અણસમઝુ, મૂર્ખ. **-નિયત, -ની** સ્ત્રી. નાદાનપણું

નાદાર [ફા.] વિ. કંગાળ; દેવાળિયું. **-રી** સ્ત્રી. દેવાળું

નાદુરસ્ત [ફા.] વિ. માંદું

નાનું વિ. કદમાં અલ્પ; થોડી ઉંમરનું. **-નકડું** વિ. ખૂબ નાનું. **-નડિયું** વિ. નાની નાની ઉમરનું (સ્ત્રી/પુરુષ). **-નપ** સ્ત્રી. નાનાપણું; (લા.) હલકાઈ. **-નો** પું. માતાનો બાપ. **-ની** સ્ત્રી. માતાની મા

નાન્યતર [સં.] વિ. નર કે નારી નહિ એવું, નપુંસક લિંગનું

નાબૂદ [ફા.] વિ. નિર્મૂળ. **-દી** [ફા.] સ્ત્રી. નિર્મૂળ ઉચ્છેદ, સદંતર નાશ

નામ [સં., ફા.] નપું. સંજ્ઞા; (લા.) યાદગીરી; કીર્તિ. **૦ચીન, -મીચું** વિ નામાંકિત, પ્રખ્યાત. **-માંકિત** [સં.]

વિ. પ્રખ્યાત. -મેરી વિ. એકસરખા નામવાળું

નામું [ફા.] નપું. જમે-ઉધારનો હિસાબ

નામોશી [અર.] સ્ત્રી. બેઆબરૂ, નિંદા

નારિયેળી સ્ત્રી. નારિયેળ - શ્રીફળનું ઝાડ. -ળ નપું. શ્રીફળ

નારી [સં.] સ્ત્રી. સ્ત્રી, બૈરું

નારું નપું. ગૂમડું પાકી ફૂટતાં પડેલું ઊંડું કાણું; વાળાનો રોગ

નાવારસ [ફા.] વિ. જુઓ 'નિર્વંશ.'

નાશ [સં.] પું. સંહાર; (લા.) ખુવારી પાયમાલી. ૦**કારક** [સં.] વિ. નાશ કરનારું. ૦**વંત** વિ. નાશ પામનારું

નાસ સ્ત્રી. નાક વાટે ધૂણી કે વરાળ ચડાવવી એ

નાસવું અ.ક્રિ. ભાગી છૂટવું; જતાં રહેવું; (લા.) પીછેહઠ કરવી. –ભાગ સ્ત્રી. ગમે તેમ ગમે તે બાજુ ભાગી જવું (અનેકનું). **નાસેડુ** વિ. નાસી જવાની ટેવવાળું, ભાગેડુ

નાસિપાસ [ફા.] વિ. નિરાશ. **–સી** સ્ત્રી. નિરાશા

નાસૂર [અર.] નપું. નાક અને ગળાનો એક રોગ

નાસ્તો [ફા.] પું. સવારનું પહેલું શિરામણ; ગમે તે વખતે ચવાણું કે એવું કાંઈ ખાવું એ; એવી રીતે ખાવાની વસ્તુ

નાહવું અ.ક્રિ. સ્નાન-અંઘોળ કરવું; (લા.) ખોટ કરવી, ગુમાવવું. **નવાડવું, નવડા(-રા)વવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) સ્નાન કરાવવું; (લા.) ઠગવું; નુકસાનમાં ઉતારવું. **નવાણ** નપું. નાહવાનું સ્થળ, જળાશય. **નવેણ** સ્ત્રી. નાહ્યા પછી કોઈ કે કાંઈ બહારનાંને ન અડાય એવી હાલત, અપરસ; (લા.) રસોડું (જ્યાં નાહ્યા ધોયા વિના ન પેસાય). **નવેણિયું** વિ. નવેણને લગતું, સ્વચ્છ. **નવેણિયો** પું. રાંધનારો, પીરસનારો

નાળ[1] સ્ત્રી. બળદ ઘોડા વગેરેને પ્રવાહી પાવાની વાંસની પોલી નળી; નળિયાંમાં નીચે રહેતું નળિયું; પરનાળ; બંદૂકની નળી; મોટી બંદૂક; નપું. ગર્ભમાં બાળકની દૂંટી સાથે જોડાયેલી નસ. ૦**ચું** નપું. પ્રવાહી પદાર્થ રેડવાની અમુક આકારની નળી; નાનો કરવડો. **નાળિયું** નપું. નેળિયું. **નાળું** નપું. વહેળો; ગરનાળું

નાળ[2] સ્ત્રી. ઘોડા-બળદને પગે તેમજ જોડામાં એડી નીચે જડવામાં આવતી અર્ધગોળાકાર લોખંડની પટ્ટી. ૦**બંદ** (-ધ) પું. નાળ જડનારો

નાંગરવું અ.ક્રિ. (વહાણ વગેરેને થોભવા પાણીમાં) લંગર નાખવું. **નાંગર** નપું. લંગર

નિકાલ પું. ફેંસલો, નિવેડો; (લા.) નીકળવાનો માર્ગ

નિકાશ(-સ) સ્ત્રી. માલનું સ્થળ

ઉપરથી બીજે જવું
નિગમ [સં.] પું. ધર્મશાસ્ત્ર
નિચોવાવું અ.ક્રિ. દબાવવાથી પાણીનું બહાર નીકળવું. **નિચોવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) દબાવી પાણી કે રસ કાઢવો. **નિચોડ** પું. નિચોવવું એ; (લા.) નિવેડો
નિત્ય [સં.], **નિત** અ. હંમેશાં. **-ત્યકર્મ** [સં.] નપું. દરરોજનો વિધિ
નિદાન [સં.] નપું. રોગ નક્કી કરવો એ; કારણ; પરિણામ, અંત; અ. અવશ્ય
નિ(-ની)ભાડો પું. કુંભાર ઠામ પકવવા ઘાસ-કચરાનો ઢગલો કરી સળગાવે છે એ, લીંભાડો; એવું સ્થાન
નિમાણું વિ. ઊતરી ગયેલા મોઢાવાળું, ખિન્ન
નિયમ [સં.] પું. બંધન, નિયંત્રણ; ધારો, કાયદો; ચાલ; પ્રતિજ્ઞા; ઠરાવ. **૦સર** અ. નિયમ પ્રમાણે. **-મિત** [સં.] વિ. મુકરર કર્યા પ્રમાણેનું
નિરક્ષર [સં.] વિ. જેને અક્ષરજ્ઞાન નથી મળ્યું તેવું, અભણ. **૦તા** [સં.] સ્ત્રી. અભણપણું
નિરંકુશ [સં.] વિ. બેકાબૂ, અંકુશ વિનાનું.
નિરંતર [સં.] અ. સતત, હંમેશાં
નિરાકરણ [સં.] નપું. ખુલાસો, નિવેડો
નિરાધાર [સં.] વિ. આધાર વિનાનું; અનાથ
નિરાશ [સં.] વિ. નાઉમેદ. **-શા** [સં.] સ્ત્રી. નાઉમેદી
નિરાશ્રિત [સં.] વિ. આશરા વિનાનું, અનાથ
નિરાળું વિ. ન્યારું; અલગ, જુદું
નિરાંત સ્ત્રી. ફુરસદ; સુખ, જંપ, શાંતિ. **-તિયું** વિ. શાંતિવાળું
નિરીક્ષક [સં.] વિ. બારીક તપાસ રાખનાર
નિરુપયોગી [સં.] વિ. ઉપયોગી છતાં ખપમાં ન આવે એવું નકામું
નિરુપાય [સં.] વિ. ઉપાય ન થઈ રહ્યો તેવું, લાચાર
નિર્જન [સં.] વિ. જ્યાં એક પણ માણસ નથી એવું; ઉજ્જડ
નિર્જલ(-ળ) [સં.] વિ. પાણી વિનાનું, નપાણિયું
નિર્જીવ [સં.] વિ. જીવ વિનાનું; (લા.) નિર્બળ; નકામું
નિર્ણય [સં.] પું. ફેંસલો; નિશ્ચય
નિર્દોષ [સં.] વિ. દોષ વિનાનું; નિરપરાધ
નિર્ધાર [સં.] પું. નિર્ણય, નિશ્ચય. **૦વું** સ.ક્રિ. નક્કી કરવું
નિર્બલ(-ળ) [સં.] વિ. બળ વિનાનું, નબળું
નિર્ભેળ વિ. ભેળ વિનાનું, ચોખ્ખું, શુદ્ધ
નિર્માલ્ય૧ [સં.] વિ. દેવ ઉપરથી ઉતારેલું કે દેવને ધરેલું (ખાસ કરીને શિવમંદિરનું)

નિર્માલ્ય² વિ. માલ વિનાનું; બાયલું
નિર્મૂલ(-ળ) [સં.] વિ. મૂળ વગરનું; નિર્વંશ
નિર્વંશ [સં.] વિ. વંશ ન ચાલ્યો હોય એવું, નાવારસ
નિર્વાણ [સં.] નપું. મોક્ષ, મુક્તિ; મોત
નિર્વાસિત [સં.] વિ. ઘરબાર કે વતનમાંથી હાંકી કાઢેલું
નિર્વાહ [સં.] પું. ગુજારો, ભરણપોષણ
નિર્વિઘ્ન [સં.] વિ. વિઘ્ન-અડચણ વિનાનું
નિર્વિવાદ [સં.] વિ. કોઈ પણ જાતના વાદ કે વિવાદ વિનાનું, બિન-તકરારી, સ્પષ્ટ
નિવાસ [સં.] પું. રહેઠાણ. **-સી** [સં.] વિ. વતની
નિવૃત્તિ [સં.] સ્ત્રી. ફુરસદ; નિરાંત. **-ત્ત** [સં.] વિ. નોકરી કે કામગીરી-માંથી ફારેગ થયેલું
નિવેડો પું. ફેંસલો; નિરાકરણ
નિવેદન [સં.] નપું. નમ્રતાથી અર્પણ કરવું - રજૂ કરવું એ; અરજ; અહેવાલ
નિશાન [ફા.] નપું. ચિહ્ન, એંધાણ; તાકવાનું લક્ષ્ય; (લા.) વાવટો; ઘોડા-હાથી-ઊંટ ઉપરનું નગાર-ખાનું. **-ની** સ્ત્રી. ચિહ્ન, એંધાણ
નિશાળ સ્ત્રી. છોકરાંઓને ભણવાની શાળા
નિશ્ચય [સં.] પું. નક્કી કરવું એ, નિર્ધાર; નિર્ણય
નિશ્ચલ(-ળ) [સં.] વિ. સ્થિર, અચલ
નિશ્ચિંત [સં.] વિ. ચિંતા-ફિકર વિનાનું, નફિકરું
નિષેધ [સં.] પું. મનાઈ, અટકાવવું એ
નિષ્ઠા [સં.] સ્ત્રી. આસ્થા, ભક્તિ, શ્રદ્ધા; આશય
નિષ્પાપ [સં.] વિ. પાપ વિનાનું; પવિત્ર
નિષ્ફલ(-ળ) [સં.] વિ. ફળ વિનાનું; નકામું
નિસરણી સ્ત્રી. સીડી, નાનો દાદરો
નિસર્ગ [સં.] પું. સ્વભાવ; કુદરત. **નૈસર્ગિક** (સં.) વિ. કુદરતી
નિસાસો પું. નિઃશ્વાસ; હાઈ
નિહાળવું સ.ક્રિ. તાકી તાકીને કે ધ્યાનપૂર્વક જોવું
નિંદા [સં.] સ્ત્રી. વગોવણું, બદગોઈ. **-દવું** સ.ક્રિ. નિંદા કરવી, વગોવવું
નીક અ. પાણી જવાનો ધોરિયો; ખાળ
નીકર અ. નહિતર
નીકળવું અ.ક્રિ. -માંથી બહાર આવવું; જવું, પસાર થવું; (લા.) નીવડવું
નીચ [સં.] વિ. (લા.) અધમ, હલકું. **-ચું** વિ. હેઠાણ ભાગમાં રહેલું, હેઠું; બઠડું, વામણા ઘાટનું. **-ચાણ** નપું. જમીનનો નીચો ભાગ; ઢોળાવ. **-ચાજોણું** નપું. (લા.) શરમ ઉપજાવે એવું કામ કરવું એ

નીડર વિ. ડર વિનાનું, નિર્ભય
નીતરવું અ.ક્રિ. કચરો નીચે-ઠરી જતાં સ્વચ્છ થવું, આછરવું; ટપકવું
નીતિ [સં.] સ્ત્રી. સદાચાર ભરેલું વર્તન; પદ્ધતિ; ધોરણ; (લા.) રાજનીતિ
નીપજવું અ.ક્રિ. ઊપજવું, પેદા થવું; પરિણામ આવવું. **નીપજ** સ્ત્રી. ઉત્પન્ન, પેદાશ
નીભવું અ.ક્રિ. જુઓ 'નભવું.' **નિભાવ** પું. નભવું એ, ભરણપોષણ
નીમ[1] નપું. નિયમ, વ્રત
નીમ[2] સ્ત્રી. (મકાનનો) પાયો
નીમવું સ.ક્રિ. કામ કે પદ ઉપર સ્થાપવું, નિયોજન કરવું. **નિમણૂક** સ્ત્રી. નીમવું એ, નિયોજના. **નિમતાણું** નપું. પગાર
નીરખવું સ.ક્રિ. તાકીને સૂક્ષ્મતાથી જોવું
નીરવું સ.ક્રિ. (ઢોરને) ઘાસ નાખવું; (લા.) માર મારવો. **-ણ** સ્ત્રી. નીરવામાં આવતી ચાર, ચારો
નીરો પું. તાડનો તાજો રસ
નીરોગ [સં.], **-ગી** વિ. રોગ વિનાનું, તંદુરસ્ત
નીવડવું અ.ક્રિ. પરિણામ થઈ આવવું; સિદ્ધ થવું
નીસરવું અ.ક્રિ. બહાર નીકળી આવવું
નીં(-નિં)ગળવું અ.ક્રિ. ઝરવું, ટપકવું
નીં(-નિં)ઘલવું અ.ક્રિ. ડૂંડાંઓમાં દાણા આવવા
નીં(-નિં)દર સ્ત્રી. નિદ્રા, ઊંઘ. **૦ખારું** વિ. ઊંઘે ઘેરાયેલું
નીં(-નિં)દવું સ.ક્રિ. ખેતરમાંથી નકામું ઘાસ કાપી કાઢવું. **નીં(-નિં)દામણ** નપું., **નીં(-નિં)દામણી** સ્ત્રી. નીંદવાનું મહેનતાણું. **નીં(-નિં)દણ** નપું. **નેદ** પું. નકામું ઘાસ
નુકસાન [અર.] નપું. બગાડ, હાનિ; ગેરફાયદો. **૦કારક** વિ. નુકસાન કરનારું. **-ની** સ્ત્રી. નુકસાન; નુકસાનનું વળતર; વિ. નુકસાન પામેલું
નુસખો (ફા.) પું. (લા.) અટકચાળું; મશ્કરી
નૂર[1] [અર.] નપું. તેજ, પ્રકાશ
નૂર[2] નપું. ભાડું
નૃત્ત,-ત્ય [સં.] નપું. નાચ
ને અ. અને, તથા, તેમ, તેમજ
નેક [ફા.] વિ. પ્રામાણિક; ન્યાયી. **-કી** સ્ત્રી. ઇમાનદારી; રાજા-મહારાજા સમક્ષ છડી પોકારવી એ
નેગ પું. ઠાકોરજીના મંદિરમાં ધરવા માટે નક્કી કરવામાં આવેલી સામગ્રીનો દરરોજનો અંદાજ
નેજું નપું., **-જો** પું. વાવટો, ધ્વજા; નિશાન
નેઠું નપું. ઠા-ઠેકાણું; નિશ્ચય
નેડો પું. સ્નેહ
નેણ નપું. નયન, આંખ; દેવદેવીની

આંખો ઉપર ચોડવામાં આવતું આંખના આકારનું પતરું
નેતર નપું. પાણી-કાંઠે ઊગનારો એક છોડ-વેલો, વેતસ
નેતરું નપું. છાશ વલોવવાનું દોરડું
નેતા [સં.] પું. અગ્રેસર, મોવડી, નાયક
નેફો [ફા.] પું. જેમાં નાડી પરોવવામાં આવે છે તે ઘાઘરા લેંઘા વગેરેની પોલવાળી કિનારી
નેમ સ્ત્રી. લક્ષ્ય, નિશાન; આશય, હેતુ
નેવ,-વું નપું. છાપરાની નીચલી કિનારી, નળિયાંનો નીચેનો છેડો (જ્યાંથી વરસાદનું પાણી જમીન પર પડે); એમાંથી ટપકતું પાણી
નેસ,૦ડો ભરવાડ રબારીઓ વગેરે ઢોર ચારનારી પ્રજાએ જંગલમાં બાંધેલું કામચલાઉ ઘર કે ઘરોનો સમૂહ
નેળ સ્ત્રી., **-ળિયું** નપું. સાંકડો રસ્તો
નૈર્ઋત્ય [સં.] પું. પશ્ચિમ-દક્ષિણ દિશા વચ્ચેનો ખૂણો
નૈવેદ્ય [સં.],-દ નપું. દેવને ધરવામાં આવતી સામગ્રી
નોકર [ફા.] પું. ચાકર, સેવક. **૦ડી** સ્ત્રી. સ્ત્રી ચાકર. **-રી** સ્ત્રી. ચાકરી, પગારવાળી સેવા; બરદાસ્ત, સેવા
નોખું વિ. જુદું, અલગ પાડેલું
નો(-ન્યો)છાવર વિ. કુરબાન કરેલું; અર્પણ કરેલું; પું. કિંમત
નોટ [અં.] સ્ત્રી. નોંધ; નોંધપોથી; ચિઠ્ઠી; ચલણી સિક્કાને બદલે વપરાતી તે તે કિંમતની છાપેલી કાગળની ચબરકી
નોટિસ [અં.] સ્ત્રી. ચેતવણી; ચેતવણીનું કાગળિયું
નોતરવું સ.ક્રિ. નિમંત્રણ આપવું. **નોતરું** નપું. જમવાનું નિમંત્રણ. **-રિયો** પું. નોતરાં દેવાનું કામ કરનારો
નોધારું વિ.આધાર વિનાનું, નિરાધાર
નોબત [અર.] સ્ત્રી. મોટી નગારાજોડ
નોરતું નપું. (લા.) નવરાત્રનો પ્રત્યેક દિવસ. **-તાં** નપું., બ.વ. નવરાત્ર
નોળિયું નપું. એક નાનું ચોપગું પ્રાણી
નોંઝણું નપું. ગાય વગેરેને દોહતી વખતે પાછલા પગે બાંધવામાં આવતું દોરડું, સેલો
નોંધવું સ.ક્રિ. ટાંચણ કરવું, લખી ટપકાવી લેવું, **નોંધ** સ્ત્રી. નોંધવું એ; ટિપ્પણ; આપેલા માલની વિગતવાળી નોંધપોથી. **-ધાઈ** સ્ત્રી. નોંધવાનું મહેનતાણું
ન્યાત, ન્યાતીલું જુઓ 'નાત'માં.
ન્યાય [સં.] પું. કહેવત, રૂઢિ; ધારો, રિવાજ; વાજબીપણું; ઇન્સાફ, ફેંસલો. **-યી** [સં.] વિ. વાજબી ઇન્સાફ આપે એવું; (લા.) પ્રામાણિક. **-યાધીશ** [સં.] પું. ઇન્સાફ આપનાર અમલદાર

ન્યારું વિ. જુદા જ પ્રકારનું; અજાયબ

પ

પકડવું સ.ક્રિ. ઝાલવું. **પકડ** સ્ત્રી. પકડવું એ; પકડવાનું સાણસી જેવું ઓજાર; (લા.) દાવપેચ. **પકડાપકડી** સ્ત્રી. ઉપરાછાપરી ધરપકડ કરવામાં આવે એ

પક્કું વિ. (લા.) છેતરાય નહિ એવું; ખંધું

પક્વાન્ન [સં.] નપું. મીઠાઈ; ગોળ-ચોપડી, ગોળપાપડી

પક્ષ [સં.] પું. તરફેણ; વિભાગ, તડ, ગોળ; પક્ષપાત, ઉપરાણું; પખવાડિયું. **-ક્ષી** [સં., પુ.] નપું. પાંખાળું પ્રાણી, પંખી

પખવાડિયું નપું. હિંદુ મહિનાનો પંદર દિવસ કે તિથિનો ગાળો. **-ડિક** વિ. ૧૫ દિનનું; નપું. પખવાડિયે એક વાર પ્રસિદ્ધ થતું છાપું કે સામયિક

પખાજ સ્ત્રી. બેઉ છેડે ઢાળવાળો સાંકડો ઢોલ, મૃદંગ, પખવાજ. **-જી** વિ. પખાજ વગાડનાર

પખાળવું સ.ક્રિ. ધોવું. **પખાલ** સ્ત્રી. પખાળવું એ; ફૂલ વગેરે દૂર કરી દેવસ્થાન ધોવું એ

પખોડવું સ.ક્રિ. ધૂળ ઊડી જાય એ રીતે લૂગડાં ગોદડાં ગાદલાં વગેરે ઝાટકવાં

પગ પું. પ્રાણી-પશુ-માનવ વગેરેનો ચાલવાનો અવયવ, ટાંગો. **૦થિયું, -ગું** ન. સીડી દાદરનું પગું. **૦થી** સ્ત્રી. રસ્તાની બેઉ બાજુએ હાલવા ચાલવા માટેની ફરસબંધી. **૦દંડી** સ્ત્રી. માત્ર એક જણ જ ચાલી શકે એવી કેડી. **૦દંડો** પું. (લા.) અવર-જવર કરી જમાવવામાં આવતો હક્ક. **૦પેસારો** પું. સલૂકાઈથી આવવા જવાની સગવડ મેળવી લેવી એ; (લા.) લાગવગ. **૦રખું** નપું. જોડા, કાંટારખું. **૦લું** નપું. પગનો પંજો; પગના પંજાની છાપ; (લા.) ચાંપતો ઉપાય. **૦લી** સ્ત્રી. નાના બાળકનું પગલું. **-ગી** વિ. ચોકિયાત. **-ગેરું** નપું. ચોર વગેરેનાં પગલાંનો સગડ

પગતું વિ. પહોળું; ખૂલતું

પગરણ નપું. સારું ટાણું; (લા.) આરંભ

પગાર [પોર્ચ્યુ.] પું. માસિક વેતન, દરમાયો

પચરંકી સ્ત્રી. મોઢામાંથી 'પચરક' કરી થૂંકની શેડ કાઢવામાં આવે એ

પચવું અ.ક્રિ. હજમ થવું, જરવું; (લા.) હરામનું દબાવી રાખવું. **પચવવું, પચાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) પચે એમ કરવું. **પચાવ(-વો)** પું. હજમ થવું એ

પછડાવું અ.ક્રિ. જોરથી નીચે પટકાવું. **પછાડ** સ્ત્રી., **પછડાટ** પું. પછાડવું એ; પછાડવાથી લાગતો માર.

પછાડવું સ.ક્રિ. (કર્મક) પટકવું; (લા.)હરાવવું. **પછાડી** સ્ત્રી પછડાટ; પછી; ઘોડાના પાછલા પગે બાંધવાની દોરડી. **પછાત** વિ. પાછળ રહેલું; (લા.) ઉચ્ચ વર્ણમાં ન ગણાતું. **પછી, પાછળ** અ. -ના બાદ સમયે, પાછળથી, હવે. **પછવાડું** નપું. પાછળનો ભાગ, છેવાડું. **પછીત** સ્ત્રી. મકાનની પાછલી દીવાલ

પછેડી સ્ત્રી. પિછોડી, ખેસ; ખેડૂતની વચ્ચે સાંધાવાળી બે પાટની ચાદર. **-ડો** પું. પુત્ર અવતરતાં સગાંસંબંધી તરફથી મળતી વસ્ત્રો વગેરેની ભેટ

પજવવું સ.ક્રિ. હેરાન કરવું, ત્રાસ આપવો. **-વણી** સ્ત્રી. હેરાનગતી

પજુસણ નપું., બ.વ. શ્રાવણ વદિ બારસથી ભાદરવા સુદિ ચોથ સુધીના જૈનોના તહેવાર (જેમાં જૈનોમાં મહાવીર સ્વામીના જન્મની કથા વગેરે વંચાય છે અને ઉપવાસાદિક વ્રતો થાય છે.)

પટ [સં.] પું. પડદો; શેતરંજ વગેરે રમવાનું પાટિયું; કોઈ પણ પદાર્થ વસ્ત્ર જગ્યા નદી વગેરેની પહોળાઈનો વિસ્તાર

પટકાવું અ.ક્રિ. પછડાવું. **પટકવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) પછાડવું. **પટક** સ્ત્રી. પટકવું એ. **પટકી** સ્ત્રી. (લા.) ખૂબ ખિજાવું એ(સામાને ઊધડો લેવામાં આવે એ રીતની). **પટકાવવું** સ.ક્રિ. (લા.) આનંદથી ''પટ પટ' એમ ભોજન કરવું

પટરાણી સ્ત્રી. મુખ્ય રાણી

પટવું સ.ક્રિ. છેતરવું, ફોસલાવવું. **પટામણી** સ્ત્રી. છેતરપિંડી, ફોસલામણી. **પટાઉ** વિ. ફોસલાવનારું

પટાપટી સ્ત્રી. (લા.) બોલાચાલી

પટોળું નપું. રંગબેરંગી રેશમી દોરાના વણાટની સાડી

પટો, -ટ્ટો પું. લૂગડા કે ચામડા વગેરેનો લાંબો પહોળો ચીરો; કમરબંધ; ચપરાશનો કાર્યાલયના નામના ચકતાવાળો ખભે નખાતો રંગીન પટ્ટ; (લા.) સરકારી સનદ. **પટી, -ટ્ટી** સ્ત્રી. ચીપ, સાંકડો પટ્ટો; પટ્ટાની ટુકડી; આંકવાનું સાધન, આંકણી; (લા.) લાંબી ઝડપી દોડ. **પટા** પું., બ.વ. તલવાર કે લાકડીના દાવ. **પટેલ** પું. ગામનો મુખી; નાતના તડ ગોળ કે એકડાનો મુખી; લેઉવા અને કડવા પાટીદારોની સામાન્ય ઓળખ. **પટલાઈ, પટેલાઈ** સ્ત્રી. પટેલનો દરજ્જો; (લા.) દોઢડહાપણ. **પટેલિયો** પું. ગામનો ખેડૂત. **પટલાણી, પટેલાણી** સ્ત્રી. પટેલની સ્ત્રી

પડ નપું. થર; ઢાંકણ; ગડી. **-ડો** પું. પુટ. **-ડિયો** પું. ખાખરાના બે પાનનો વાડકો, દડિયો. **પડી** સ્ત્રી.

નાનું પડીકું. **-ડીકું** ન. કાગળ કે પાંદડાંનું નાનું બંધન. **-ડીકી** સ્ત્રી. નાનું પડીકું

પડકાર, -રો પું. મોટેથી આહ્વાન કરવું એ; બહાદુરી કે સરસાઈનો અવાજ. **૦વું** સ.ક્રિ.પડકાર કરવો; સામે આહ્વાન કરવું

પડખું નપું. પાસું; (લા.) પક્ષ; મદદ

પડઘી સ્ત્રી. વાસણ કે લાડુની બેસણી; છોડ વૃક્ષ કે ઓટલાને ફરતી કરેલી હાંસ

પડઘમ નપું. ઢોલ જેવું સાંકડું બેવડા થાળ જેવું વિદેશી પ્રકારનું વાદ્ય

પડઘો પું. પ્રતિઘોષ, અવાજની સામી બાજુથી ઊઠતો સામો અવાજ

પડછંદ પું. પડછંદો, પ્રતિઘોષ; (લા.) વિ. મહાકાય. **-દો** પું. પ્રતિઘોષ; પડછાયો

પડછાયો પું. ઓળો,માણસ કે પદાર્થની પાછળના પ્રકાશને લીધે પડતી છાયા

પડછું નપું. પાંદડું; શેરડીની ટોચ ઉપરનું આગળું

પડથાર પું. ઓસરીની ફરસબંધી

પડદો પું. પરદો, આંતરો; ઓઝલ. **-દી** સ્ત્રી. નાનો પડદો; પાટિયાની આંતરી

પડપૂછ સ્ત્રી. પૂછપરછ

પડવું અ.ક્રિ. નીચે ગબડવું; (છાપ વગેરેનું) ઊઠવું; થવું, બનવું; લાંબા થઈ સૂવું; કિંમત થવી; હારી જવું. **-તર** વિ. ખેડ્યા વિનાનું કે ચણ્યા વિનાનું; વેચાયા વગર પડી રહેલું; જેના ઉપર નફો ચડાવ્યો નથી તે રીતનું. **-તી** સ્ત્રી. અવનતિ, અવદશા, ભૂરી દશા. **પડાપડી** સ્ત્રી. ઉપરાઉપરી પડવું એ. **પડાવ** પું. મુકામ; છાવણી. **પડાવવું** સ.ક્રિ.(કર્મક) (લા.) છેતરી લેવું, ઝૂંટવી લેવું

પડવો પું. હિંદુ મહિનાના પખવાડિયાની પહેલી તિથિ. **-વાસાઈ** વિ. સ્ત્રી. પડવાને દિવસે ઊગતી (બીજ)

પડસાળ, પરસાળ સ્ત્રી. ઘરના દરવાજામાંથી અંદર પેસતાં આવતી ઓસરી

પડળ નપું. આંખને છાવરી લેતું પડ

પડાઈ સ્ત્રી. મોટો કપડાનો પતંગ; મોટો પતંગ

પડાળ નપું. છાપરાના બેઉ ઢોળાવોમાંનો દરેક. **-ળી** સ્ત્રી. ઊપલે માળ કરેલી એક ઢાળવાળી જગ્યા, અડાળી

પડો પું. ઢંઢેરો; સગપણ નિમિત્તે અપાતાં સાકર-મગ-વસ્ત્ર વગેરે

પડોશ, પાડોશ પું., સ્ત્રી. પાડામાં નજીક નજીકનાં રહેઠાણ. **૦ણ** સ્ત્રી. પડોશમાં રહેનારી સ્ત્રી. **-શી** વિ. પાડોશમાં રહેનાર

પણ[૧] અ. પરંતુ, કિંતુ; તો

પણ[૨] નપું. પ્રતિજ્ઞા; ટેક

પણો પું. શાકભાજીનો ઝૂડો; પોપૈયાં કેળાં વગેરેનો ખાવા માટે બનાવેલો છૂંદો; સાકરનું સરબત. **-ણી** સ્ત્રી. ઝૂડી

પણે અ. ત્યાં, પરે

પત સ્ત્રી. પતીજ, આબરૂ; વિશ્વાસ

પતરાજ,-જી સ્ત્રી. બડાઈ

પતરું નપું. ધાતુનો ઘડેલો મોટો સપાટ પાતળો ઘાટ. **-રી** સ્ત્રી. પતરાની નાની પતલી ચીપ. **પત(-ત્ત)રવેલિયું** નપું. અડવીનાં પાંદડાંની વેસણથી ભેળી કરેલી એક વાની. **પતરાવળ, પતરાવળી, પતરાળી** સ્ત્રી. ખાખરાનાં પાંદડાંની બનાવેલી થાળી, પાતળ. **પતરાળું** નપું. પતરાળી

પતવું અ.ક્રિ. નિકાલ આવવો; પૂરું થવું; ચૂકતે થવું. **પતાવટ** સ્ત્રી. પતાવવું એ, નિકાલ

પતંગ [સં.] પું. પતંગિયું; પું.સ્ત્રી. કનકવો. **-ગિયું** નપું. ફૂદું

પતાકડું નપું. નાની ધજા; કાગળનો છાપેલો નાનો ટુકડો, પત્રિકા

પતાસું નપું. ખાંડની ચાસણીનાં ચકતાં જેવી એક બનાવટ

પતિ [સં.] પું. ધણી; માલિક; ઉપરી. **૦વ્રતા** [સં.] સ્ત્રી. એક જ પતિને ધર્મથી વળગી રહેનાર સ્ત્રી

પતો, -ત્તો પું. ઠામઠેકાણાની ભાળ

પત્તું નપું. પાંદડું; કાગળનું પાનું; ગંજીફાનું પાનું; ટપાલનો એકવડો કાગળ

પત્ની [સં.] સ્ત્રી. ઘરવાળી, ભાર્યા

પત્ર [સં., નપું.] પું. ટપાલનો કાગળ; નપું. પાંદડું; વર્તમાનપત્ર, છાપું. **૦ક** [સં.] નપું. ટીપ; યાદી; રજિસ્ટર. **૦કાર** [સં.] વિ. વર્તમાનપત્રામાં લખવાનો ધંધો કરનાર. **૦કારત્વ** [સં.] નપું., **૦કારી** સ્ત્રી. વર્તમાનપત્રામાં લખવાનો ધંધો. **-ત્રિકા** [સં.] સ્ત્રી. નાનું પતાકડું; માસિક કે પાક્ષિક છાપું

પથરો, પત્થ(-થ્થ)ર પું. શિલા, પાષાણ, પહાણો. **પથરાળ** વિ. પત્થરવાળું (જમીન પ્રદેશ વગેરે). **પથરી** સ્ત્રી. અસ્ત્રી વગેરેની ધાર કાઢવાની પત્થરની પટ્ટી; મૂત્રમાર્ગ કે શરીરના ગમે તે ભાગમાં જામતી પત્થરની જાતની કાંકરી

પદવી [સં.] સ્ત્રી. (લા.) દરજ્જો; ઉપાધિ, ઇલ્કાબ

પદાર્થ [સં.] પું. ચીજ, વસ્તુ, દ્રવ્ય; (લા.) શબ્દાર્થ; સાર, તત્ત્વ

પદોડવું સ.ક્રિ. ખૂબ થાકી જાય ત્યાંસુધી ઘોડાં-ગધેડાં વગેરેને દોડાવવાં; (લા.) બગડી જાય ત્યાં સુધી વાપરવું

પદ્ધતિ [સં.] રીત; વ્યવસ્થિત રીતે કામ કરવાનો પ્રકાર; શાસ્ત્રશુદ્ધ રીતે ક્રમસર કામ કરવાનું બતાવતો શાસ્ત્રગ્રંથ

પદ્ય [સં.] નપું. છંદોબદ્ધ રચના; (લા.) કવિતા (પાઠ્ય).

પધારવું અ.ક્રિ. આદર અપાતો હોય એ રીતનું આવવું. **પધરામણી** સ્ત્રી. ગુરુ આચાર્ય વગેરેને પધરાવવા એ; (લા.) પધરાવતી વખતે આપવામાં આવતી ભેટ

પનારો પું. કોઈની સાથે ફરજિયાત સહવાસ કે સંબંધમાં આવવું એ

પનો પું. કાપડની પહોળાઈ. **-નાદાર** વિ. પનાવાળું. **-નિયું** વિ. પૂરા પનાનું

પનોતું વિ. મંગળકારી, શુભ; વંશ-વિસ્તારવાળું, સુખી. **-તી** સ્ત્રી. ભાગ્યશાળી સ્ત્રી; (લા.) શનિની મહાદશા કે અલ્પ દશાનો સમય; (લા.) પડતી દશા

પપૈયો, પોપૈયો પું. અમૃત ફળનું ઝાડ. **-યું** નપું. પપૈયાનું ફળ, અમૃતફળ

પબડી સ્ત્રી. કમળ-કાકડી

પબેડો પું. લાકડીનો બડીકો; (લા.) ગપ્પ; કવિતાની નિર્બંધ કડી

પર૧ અ. ઉપર

પર૨ [સં.] વિ. બીજું

પરખ સ્ત્રી. ઓળખ, પરીક્ષા

પરગજુ વિ. પરોપકારી

પરગણું નપું. તાલુકો

પરચૂર(-ટ)ણ વિ. પ્રકીર્ણ; ફુટકળ; નપું. સિક્કાઓનો ખુરદો. **-ણિયું** વિ. (લા.) ફાલતુ, ખાસ મહત્ત્વનું નહિ એવું

પરચો પું. ચમત્કારિક બનાવ

પરડ સ્ત્રી. (લા.) લાંબું કંટાળા ભરેલું વર્ણન કે કથની; લપ

પરડકું નપું. નાનું સાપોલિયું

પરણવું સ.ક્રિ. લગ્ન કરવાં. **પરણ** નપું. પરણવું એ. **પરણિયાત** વિ. પરણેલું. **પરણેતર** નપું. પરણેલી; સ્ત્રી. પત્ની

પરત અ. પાછું મોકલાય એમ

પરતંત્ર [સં.] વિ. પરાધીન, ઓશિયાળું

પરનાળ સ્ત્રી., **-ળું** નપું. નેવાનું પાણી ઝિલાઈને એક બાજુ ચાલ્યું જાય એ રીતની નેવાના છેડે લટકતી ધાતુના પતરાની બનાવેલી નીક

પરપોટો પું. હવાથી પ્રવાહીમાં થતો ફુક્કો

પરબ નપું. માર્ગમાં મુસાફરોને પાવાને કરવામાં આવતી પાણી પાવાની જગ્યા. **૦ડી** સ્ત્રી. પંખીઓને દાણા નાખવા એક થાંભલા ઉપર કરેલી માંડણી (મોટે ભાગે ચોકમાં)

પરબા(-ભા)રું વિ. બારોબાર, સીધેસીધું બહાર

પરબીડિયું નપું. કાગળની કોથળી, લખોટો

પરમેશ્વર [સં.] પું. પરમાત્મા, ભગવાન

પરલોક (સં.) પું. મૃત્યુ પછી જ્યાં જવાનું મનાય છે તેવો પ્રદેશ

પરવડવું અ.ક્રિ. પોસાવું, પાલવવું

પરવા [ફા.] સ્ત્રી. દરકાર; ગરજ
પરવાડ સ્ત્રી. ગામનો છેવાડાનો ભાગ
પરવાનગી [ફા.] સ્ત્રી. રજા. **પરવાનો** [ફા.] પું. રજાનો લિખિત હુકમ; લાઇસન્સ; (લા.) છૂટ
પરસૂદી સ્ત્રી. ઘઉંનો બારીક લોટ, મેંદો
પરસેવો પું. પસીનો
પરસ્પર [સં.] અ. અરસપરસ, એકબીજાને
પરહેજ [ફા.] વિ. બંધનમાં નાખેલું, કેદી; સ્ત્રી. માંદગી વગેરેમાં પાળવામાં આવતી ચરી, કરી. -જી સ્ત્રી. કેદ; ચરી
પરંતુ [સં.] અ. પણ, કિંતુ
પરંપરા [સં.] સ્ત્રી. હાર; ઘણા સમયથી ચાલતી આવતી રૂઢિ કે રિવાજ
પરાઈ સ્ત્રી. ખાંડણીનો દસ્તો
પરાકાષ્ઠા [સં.] સ્ત્રી. છેવટની હદ
પરાક્રમ [સં., પું.] નપું. બહાદુરી. -મી [સં.] વિ. બહાદુર
પરાગ [સં.] પું. ફૂલની રજ
પરાજય [સં.] પું. જિતાઇ જવું એ, હારી જવું એ
પરાણે અ. માંડ માંડ, મહા મહેનતે; (લા.) બળાત્કારથી
પરા(-રો)ણો પું. છેડે ફળાવાળી લાકડી. -ણી સ્ત્રી. નાનો પરોણો
પરાધીન [સં.] વિ. પરવશ, પરતંત્ર, ઓશિયાળું
પરાપૂર્વ [સં.] પું. બહુ જૂનો સમય
પરાભવ [સં.] પું. પરાજય
પરાયું વિ. પારકું; અજાણ્યું
પરાર અ. ગયે કે આવતે બીજે વર્ષે
પરાળ નપું. ડાંગર વગેરે અનાજનું પોચું ઘાસ
પરિક્રમા [સં.] સ્ત્રી. ફરતે ફરવું એ
પરિચય [સં.] પું. ઓળખાણ; સહવાસ; મહાવરો; આદત
પરિણામ [સં., પું.] નપું. નતીજો, ફળ; રૂપાંતર
પરિપત્ર [સં., નપું.] પું. લાગતાં વળગતાંને ફેરવવામાં આવતું લખાણ; સર્ક્યુલર
પરિભાષા [સં.] સ્ત્રી. કોઈ પણ શાસ્ત્રીય વિષયની સમઝૂતી માટે કરવામાં આવેલ તે તે પદાર્થ-ક્રિયા વગેરેની સંજ્ઞા
પરિયાણ નપું. પ્રયાણ કરવાની તૈયારી; (લા.) ઢીલ, વિલંબ
પરિવાર [સં.] પું. કુટુંબકબીલો, સ્ત્રી અને છોકરાં છૈયાં
પરિશિષ્ટ [સં.] નપું. પુરવણી
પરિષદ [સં.] સ્ત્રી. સભા, સંસદ
પરિસ્થિતિ [સં.] સ્ત્રી. આજુબાજુનો સંયોગ કે સંયોગો
પરી [ફા.] સ્ત્રી. પાંખોવાળી મનાતી દેવતાઈ સુંદરી
પરીક્ષક [સં.] વિ. પરીક્ષા કરનાર

પરીક્ષા [સં.] સ્ત્રી. તપાસ, કસોટી
પરીખ જુઓ 'પારેખ'.
પરું[1] વિ. દૂર, અળગું
પરું[2] નપું. શહેર બહાર વસેલો વાસ, ઉપનગર
પરૂણો, પરોણો પું. મહેમાન. **-ણાગત** સ્ત્રી. મહેમાનગત, આતિથ્યસત્કાર
પરે[1] અ. દૂર સામે, ત્યાં, પણે
પરે[2] સ્ત્રી. મળસકાનું અજવાળું, પોહ
પરોઠું નપું. લોઢી ઉપર તદ્દન થોડું તેલ કે ઘી રેડી કરાતું ચોપડું
પરોણો[1] જુઓ 'પરૂણો'.
પરોણો[2] પું. જુઓ 'પરાણો'
પરોપકાર [સં.] પું. પારકાં-બીજાં ઉપર પાડ કરવાની ક્રિયા, બીજાંનું ભલું કરવું એ. **-રી** [સં.] વિ. પરોપકાર કરનારું
પરોવવું સ.ક્રિ. વેહવાળી વસ્તુમાં દોરો દાખલ કરવો; (લા.) જોડવું; તલ્લીનતા કરવી
પર્દાફોસ [ફા.] ઉઘાડા પડી જવું
પર્યટન [સં.] નપું. ફરવા જવું એ; મુસાફરી
પર્વત [સં.] પું. પહાડ, ગિરિ
પલકારો પું. આંખની પાંપણોનું ઊઘડવું ને બંધ થવું એ
પલટણ [અં.] સ્ત્રી. લશ્કરી સિપાઈઓની ટુકડી
પલટાવું અ.ક્રિ. બદલાવું. **પલટવું** અ.ક્રિ., સ.ક્રિ. બદલવું. **પલટો** પું. ફેરબદલો; ઊલટપાલટ
પલળવું અ.ક્રિ. ભીંજાવું; (લા.) પોચું થવું. **પલાળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ભીંજવવું
પલંગ પું. ઢાંકેલો મોટો ખાટલો. **૦ડી** સ્ત્રી. નાનો પલંગ
પલાખું નપું. આંકના ઘડિયાના પ્રશ્ન
પલાણ [ફા.] નપું. ઘોડાની પીઠ ઉપર નાખવાનો સામાન, જીન. **૦વું** સ.ક્રિ. ઘોડા ઉપર પલાણ નાખવું; સવારી કરવી
પલાયન [સં.] નપું. નાસી જવું એ
પલાં(-લો)ઠી સ્ત્રી. ઘૂંટણ નીચેનો બેઉ પગનો ભાગ એકબીજાની નીચે આવે એમ ચપટ બેસવાની સ્થિતિ. **-ઠો** પું. મોટી પલાંઠી
પલીત પું., નપું. ભૂત પ્રેત. **-તી** સ્ત્રી. ગુ, વિષ્ટા. **-તો** પું. બંદૂકની જામગરી
પલો(-ળો)ટવું સ.ક્રિ. (ઘોડા વગેરેને) કેળવી સવારી લાયક કે કામમાં આવે એવું કરવું; (લા.) કામકાજમાં જોડી પાવરધું બનાવવું
પલ્લું નપું. ત્રાજવાનું છાબડું; વર તરફથી કન્યાને અપાતું સ્ત્રીધન. **-લ્લો**[1] પું. મજલ, ટપ્પો
પલ્લો[2] પું. પાલવ; (લા.) છેડો; અંતર
પવન [સં.] પું. વાયુ, હવા; (લા.) તોર, મિજાજ

પવાલું નપું. પ્યાલું; અડધા શેરના માપનું ઠામ. મોટી નળાકાર કોઠી. **-લી** સ્ત્રી. નાની નળી, કોઠી

પવિત્ર [સં.] વિ. શુદ્ધ, પાવન. **-ત્રી** સ્ત્રી. બ્રાહ્મણો આંગળી ઉપર પહેરે છે એ સોના-ચાંદી-તાંબાની મિશ્ર કરડી. **-ત્રું, -તરું** નપું. શ્રાવણ સુદિ ૧૧ ને દિવસે ઠાકોરજીને ધરાવવામાં આવતું સૂતરનું ફીંડલું યા રેશમની ગુચ્છાવાળી માળા

પશ(-સ) સ્ત્રી. પોશ, ખોળો. **૦લી** સ્ત્રી. ભાઈની બહેનને (ખાસ કરી ભાદરવાની નોમે) અપાતી ભેટ

પશુ [સં., પું.] નપું. ચોપગું પ્રાણી, જાનવર, ઢોર; (લા.) અણસમજુ

પશ્ચિમ [સં.] વિ. પાછળનું; આથમણી દિશાનું; સ્ત્રી. આથમણી દિશા

પસર નપું. પરોઢિયે ઢોર ચરાવવા જવાની ક્રિયા

પસંદ [ફા.] વિ. ગમતું; સ્વીકારેલું. **૦ગી** સ્ત્રી. પસંદ કરવું એ

પસાયતું નપું. સરકાર તરફથી બક્ષિસ મળેલી જમીન. **-તો** પું. ગામડાંઓનો સિપાઈ

પસીનો [હિં.] પું. પરસેવો

પસ્તાનું નપું. બહારગામ જવાનું મુહૂર્ત સાચવવા પોતાને ઘેરથી બીજે કોઈને ત્યાં જઈ વાસ કરવો કે પ્રવાસમાં સાથે લઈ જવાની ચીજ મૂકવી એ; (લા.) પસ્તાનામાં મૂકેલો પદાર્થ

પસ્તાવું અ. ક્રિ. પશ્ચાત્તાપ કરવો; ભૂલ કે દોષને માટે પાછળથી ખેદ કરવો. **-વો** પું. એવો ખેદ, પશ્ચાત્તાપ

પસ્તી સ્ત્રી. નકામા રદ્દી કાગળ

પહાડ પું. પર્વત, ગિરિ. **-ડી** સ્ત્રી. પહાડને લગતું; (લા.)વિ. પડછંદ

પહાણ(-ણો) પું. પાણો, પત્થર. **-ણવું** સ. ક્રિ. રંગવા માટે કોરું કપડું ધોવું. **-ણી** સ્ત્રી. તપાસણી. **-ણીપત્રક** નપું. ખેતરનાં ઝાડ મોલ વગેરેની નોંધ રાખતું તલાટીનું પત્રક

પહેરવું સ.ક્રિ. શરીર ઉપર ધારણ કરવું. **-ણ** નપું. કૂડતું, બદન. **-ણું** નપું. ઘાઘરાને સ્થળે આહીર મેર ચારણ રબારી વગેરે કોમોમાં સ્ત્રીઓ કેડે વીંટે છે એ વચ્ચે સાંધાવાળું બે ફાળનું વસ્ત્ર. **-વેશ** પું. પોશાક; કપડાં પહેરવાની રીત. **પહેરામણી** સ્ત્રી. કન્યાના બાપ તરફથી વરપક્ષને આપવામાં આવતી વસ્ત્રોની ભેટ; એવી રીતની ભેટ

પહેરો પું. ચોકીદારી, જાપતો; સંભાળ. **-રેગીર** પું. ચોકીદાર

પહેલ પું. પાસાની સપાટી

પહેલવાન પું. કુસ્તીબાજ, મલ્લ; (લા.) શૂરવીર

પહેલું વિ. પ્રથમ, આદિમાં રહેલું. **-લ** સ્ત્રી. આગેવાની કરવી એ; શરૂઆત. **-લાં** અ. અગાઉ પૂર્વે

પહોર પું. સાડાસાત ઘડી કે ત્રણ

કલાકનો દિવસ-રાતનો આઠમાંનો પ્રત્યેક સમય, પ્રહર

પહોળું વિ. પનાદાર, પગતું; ઝૂલતું, મોકળું; છૂટું પથરાયેલું. -ળાઈ સ્ત્રી. પહોળાપણું

પહોંચવું સ.ક્રિ. -ના સુધી જવું, પૂગવું; આંબવું; ટકવું. **પહોંચ** સ્ત્રી. પહોંચવું એ; પાવતી, રસીદ; (લા.) શક્તિ; સમઝશક્તિ

પહોંચો સ્ત્રી. હાથનું કાંડું. **-ચી** સ્ત્રી. કાંડામાં પહેરવાનું પુરુષનું એક જાળીવાળું ઘરેણું. **-ચિયું** નપું, એવું બાળકનું ઘરેણું

પળ [સં., નપું.] સ્ત્રી. ઘડીનો સાઠમો ભાગ, ક્ષણ

પળી સ્ત્રી. ઘી તેલ લેવાનું લોખંડનું સાધન, મોટું પાવળું

પંખી નપું. પાંખવાળું પ્રાણી, પક્ષી. **-ખો** પું. વીંજણો (એ રીતનો વીજળી વગેરેનો પણ)

પંગત સ્ત્રી. પંક્તિ, હાર

પંચ [સં.] વિ. પાંચ; નપું. કોઈ વાતનો નિવેડો લાવવા બેઠેલું બે કે વધુ માણસોનું મંડળ; પું. એમાંનો પ્રત્યેક પુરુષ. **-ચાત** સ્ત્રી. (લા.) નકામી કૂથલી. **-ચાયત** સ્ત્રી. પંચનું મંડળ. **-ચાંગ** [સં.] નપું. જોશીનું ટીપણું જેમાં તિથિ વાર નક્ષત્ર યોગ અને કરણ મહિનાવાર આખા વર્ષનાં આપવામાં આવ્યાં હોય. **-ચિયું** નપું. નાનું ફાળિયું, ધોતલી

પંજરી સ્ત્રી. પંચાજીરી

પંજેટી સ્ત્રી. ખેતીનું એક કાંસકી આકારના ફણાવાળું ઓજાર, ખંપાળી

પંજો [ફા.] પું. આંગળાં ને હથેલીનો બનેલો ખુલ્લો અવયવ; હિંસ્ર પશુનો નહોરવાળો એવો અવયવ; (લા.) પકડ

પંડિત [સં.] પું. શાસ્ત્રનો જાણકાર વિદ્વાન; સાક્ષર; ઉત્તર ભારતમાં નામે બ્રાહ્મણ હરકોઈ, પંડો

પંતિયાળું વિ. સહિયારું

પંતુજી પું. માત્ર છોકરાં ભણાવી જાણનાર શિક્ષક; (લા.) વેદિયો

પંથ પું. માર્ગ, રસ્તો. **૦ક** પું. દેશનો અમુક વિભાગ, જિલ્લો, પ્રાંત

પંપ [અં.] પું. હવાના દબાણનું યંત્ર, હવા ભરવાનું સાધન; પાણીની ડંકી; પેટ્રોલ ભરવાનું યંત્ર

પંપાળવું સ.ક્રિ. વહાલથી કોઈના શરીર પર હાથ ફેરવવો; (લા.) ખોટું ઉત્તેજન આપવું

પાક [સં.] પું. પાકવું એ; રસોઈ; ખેતીની નીપજ; ગોળચોપડી. **૦વું** અ.ક્રિ.પરિપક્વ થવું; નીપજવું; ગૂમડાં વગેરેનું ભરાઈ રસીના રૂપમાં થવું; નીવડવું. **-કું** વિ. પાકેલું, પક્વ; (લા.) હોશિયાર

પાકીટ [અં.] સ્ત્રી. પૈસા રાખવાની

ગજવામાં રખાય એવી નાની થેલી; દફતર; પરબીડિયું

પાખંડ [સં.] પું. ઢોંગ, દંભ; (લા.) તરકટ. **-ડી** [સં.] વિ. ઢોંગી, દંભી; (લા.) તરકટી

પાગરણ નપું. પથારી માટેનાં ગોદડાં ગાદલાં વગેરે

પાગિયો પું. મદદગાર; કૂવામાં ઊતરતાં ઝાલવાને માટે બાજુમાં રાખેલો વધારાનો નાડો

પાઘડી સ્ત્રી. માથાનો ફીંડલાના આકારનો એક પહેરવેશ; (લા.) નવાજેશ, સરપાવ. **-ડું** નપું. પાઘડી (કટાક્ષમાં)

પાચન [સં.] નપું. હજમ થવું એ

પાછું વિ. પાછળનું; અ. વળી, પાછળથી. **-છ(-છો)તર,-રું** વિ. મોસમના પાછલા ભાગનું. **-છલું** વિ. પાછળ રહેલું; બાકીનું; પૂર્વનું, પહેલાનું. **-છળ** અ. પછવાડે, પછાડી

પાજ સ્ત્રી. પાળ, સેતુ; દીવાલોના છોકામ વગેરે માટે બાંધવામાં આવેલી ખપેડાઓની માંડણી

પાજી [ફા.] વિ. નીચ પ્રકૃતિનું; લુચ્ચું; હલકું

પાટ[1] પું. મોટો વિસ્તાર; પટ્ટ; આખું થાન, તાકો; સ્ત્રી. મોટો પહોળો બાંકડો; નદી કે જળાશયની સાંકડી પાણી ભરેલી લાંબી ગાળી; રાજગાદી. **૦ડી** સ્ત્રી. પાટિયાનો ટુકડો. **૦ડો** પું. પાટિયાનો સાંકડો જાડો ટુકડો. **૦લી** સ્ત્રી. બાંકડો. **૦લો** પું. જમવા બેસવાનો નાનો બાજોઠ. **-ટિયું** નપું. લાકડાની પહોળી અને ઓછી જાડાઈની મોટી ચીપ; નિશાળમાં શિક્ષક જેના પર ચાક ખડીથી લખી સમઝાવે છે તે લાકડાનો ઘાટ; છાતીનું પ્રત્યેક પાંસળું. **-ટી** સ્ત્રી. લોખંડની પટ્ટી; પત્થરની સ્લેટ; જમીન, ગરાસની જમીન. **-ટીદાર** પું. જમીનદાર; (લા.) કણબી પટેલ. **-ટો** પું. પટ્ટીના આકારનો લોખંડનો કે લૂગડાનો ઘાટ; રેલનો પાટડો; (લા.) બંદોબસ્ત

પાટ[2] સ્ત્રી. આંકના ઘડિયા બોલી જવા એ

પાટુ સ્ત્રી. લાત

પાઠ [સં.] પું. બોલી જવું એ; સ્તુતિ સ્તોત્ર વગેરેનું રોજનું વાચન; નિશાળમાં વિદ્યાર્થીનું રોજનું ભણતર થાય એટલો પાઠ્યપુસ્તકનો વિભાગ; શબ્દો કે વાક્યની ગ્રંથમાંની યોજના; નાટકના પાત્રનું કામ

પાઠવવું સ.ક્રિ. મોકલવું

પાઠું નપું. અદીઠ ગૂમડું; કુંવારનું લેબું

પાડ પું. ઉપકાર

પાડું, પાડરડું નપું. ભેંસનું બચ્ચું.

-ડા[1] પું. ભેંસનું નર બચ્ચું; ભેંસનો નર, મહિષ. -ડી સ્ત્રી. ભેંસનું માદા બચ્ચું

પાડો[2] પું. પા, મહોલ્લો

પાડો[3] પું. આંકના ઘડિયા

પાડોશ જુઓ 'પડોશ.'

પાણ સ્ત્રી. સંખ્યાંકમાં આખાનો ચોથો ભાગ; એ દર્શાવનારી ઊભી લીટા 'I'

પાણી નપું. જળ; (લા.) નૂર, તેજ; (હથિયારની) ધાર આપવી એ; તીક્ષ્ણતા; પોરસ, શૂરાતન; ટેક; સોના રૂપાનો ઢોળ. **-ણિયારી** સ્ત્રી. પાણીની હેલ લાવનારી સ્ત્રી. -ણિયારું નપું. પાણીનાં ઠામ રાખવાની પત્થર યા લાકડા વગેરેની માંડણી; (લા.) વિ. શક્તિશાળી. પાણ(-ણે)ત નપું. ખેતરમાં પાણી પાવાની ક્રિયા. **પાણ(-ણે)તિયો, -પાણેતી** પું. ખેતરમાં પાણી વાળનારો

પાતરું નપું. પાંદડું; જૈન સાધુનું લાકડાનું વાસણ; પતરવેલિયું. -ર સ્ત્રી. ખાટલામાં વાણની ચાર ચાર સેરની હાર. **-રી** સ્ત્રી. મગ મઠ વગેરેનાં પાંદડાંનો ભૂકો. **-ળ** સ્ત્રી. પતરાવળું

પાતળું વિ. જાડું નહિ એવું; પ્રવાહી પ્રકારનું; આછું

પાતાળ [સં.] નપું. પૌરાણિક માન્યતા પ્રમાણેનો પૃથ્વી નીચેના સાત લોકમાંનો છેલ્લો લોક; પૃથ્વીનું બહુ ઊંડું પેટાળ

પાત્ર [સં.] વિ. નપું. યોગ્ય, લાયક; નપું. ઠામ, વાસણ; નદીના બે કાંઠા વચ્ચેનો ભાગ, પટ; (નાટકમાં) જેનો વેશ લેવામાં આવે તે. **૦તા** [સં.] સ્ત્રી. યોગ્યતા, લાયકાત

પાથરવું સ.ક્રિ. બિછાવવું . **-ણ,-ણું** નપું. પાથરવા માટેનું જાડું કપડું, બૂંગણ; મરનાર પાછળ ખરખરે આવનારાઓ માટે પાથરવામાં આવતું કપડું. **પાથરો** પું. કાપણી કર્યા પછી આડો નાખેલો મોલ. **પથારો** પું. મોટી પથારી; (લા.) મોટો વિસ્તાર. **પથારી** સ્ત્રી. નાનું પાથરણું, બિછાત

પાદર, પાધર નપું. ગામની ભાગોળ આગળનું મેદાન; (લા.) ઉજ્જડ

પાદરી [પોર્ચ્યુ.] પું. ખ્રિસ્તી ઉપદેશક

પાદવું સ.ક્રિ. વા-છૂટ કરવી. **પાદ** પું. વા-છૂટ

પાધરું વિ. સીધેસીધું, પાંસરું. **૦દોર** વિ. સીધું, પાંસરું

પાન[1] [સં.] નપું. પીવું એ

પાન[2] નપું. પાંદડું; પુસ્તકનું પાનું (મરાઠી અસરે); નાગરવેલનું પાંદડું, તંબોળ. **૦ખર** સ્ત્રી. મહા-ફાગણની ઋતુ, હેમંત ઋતુ. **-નિયું** નપું. કાગળનું છૂટું પાનું; (લા.)

નસીબ-ભાગ્યનું પાનું. -નું નપું. હસ્તલિખિત પુસ્તક બેઉ બાજુનાં પૃષ્ઠ થઈને એક; છાપેલાંનું પ્રત્યેક પૃષ્ઠ; ગંજીફાનું પત્તું; ચપ્પુ વગેરેનું ફળું; લીલા રંગનું એક રત્ન, પન્નું. -નેતર નપું. કન્યાને પરણતી વખતે પહેરવાનું કિનારીએ અને વચ્ચે વચ્ચે રાતી ભાતવાળું સફેદ વસ્ત્ર

પાની સ્ત્રી. પગના તળિયાનો એડી બાજુનો ભાગ

પાનો પું. બચ્ચા તરફના પ્રેમને લીધે છાતીમાં દૂધનું ઊભરાઈ આવવું; (લા.) નિર્બળને ચડાવવામાં આવતો જુસ્સો

પાપ [સં.] નપું. ખરાબ કૃત્ય; (લા.) કૂડ કપટ; અણગમતી વ્યક્તિ. **-પી** [સં.] વિ. પાપ કૃત્ય કરનારું

પાપડ પું. અડદ મગ વગેરેના લોટમાંથી બનતી રોટલી ઘાટની એક પતલી વાની (જે શેકીને ખવાય છે). **૦ખાર,-ડિયો ખાર** પું. પાપડમાં અને દાળ શાકમાં નાખવામાં આવતો ખારો. **-ડી** સ્ત્રી. વાલ-એળિયાની શિંગ, પાંદડી

પામર [સં.] વિ. ક્ષુદ્ર, હલકું; (લા.) કંગાલ, રાંક; તુચ્છ અને સાંકડા મનનું

પામવું સ.ક્રિ. પ્રાપ્ત કરવું, મેળવવું; (લા.) સમઝવું, કળી જવું

પાય પું. પગ. **-યો** પું. ખુરશી વગેરે માંડણી. આકારનું પગના સ્થાનનું પગું; મકાનની નીમ

પાયરી[1] સ્ત્રી. પગથી; (લા.) દરજ્જો, પદવી

પાયરી[2] [પોર્ચ્યુ.] સ્ત્રી. આફૂસ કેરીની છેડે અણીવાળી એક મીઠી જાત

પાયલી સ્ત્રી. અનાજ માપવાનું એક માપ, પાલી

પાર [સં.] પું. છેડો; કાંઠો; (લા.) ઊંડો મર્મ. **૦દર્શક** [સં.] જેમાંથી આરપાર જોઈ શકાય તેવું

પારકું વિ. બીજાનું; બીજું; (લા.) અજાણ્યું

પારખવું સ. ક્રિ. ઓળખી લેવું. **પારખું** નપું. પરીક્ષા, કસોટી. **પારેખ** પું. સોના ચાંદી વગેરેનો આંક કાઢી આપનાર ને વેચનાર વેપારી; (અવટંક) પરીખ; વાળંદ

પારણું[1] નપું. બાળકને સુવડાવવાની ચાર પાયાવાળી નાની હિંડોળાખાટ

પારણું[2] નપું. ઉપવાસ વગેરેને અંતે લેવામાં આવતું ભોજન વગેરે ક્રિયા

પાર(-રા)ધી પું. શિકારી

પારવું વિ. અલગ અલગ પાડેલું; પાંખું. **-વાણ** સ્ત્રી. પગતાઈ

પારસી પું. ઈરાનમાંથી ગુજરાતમાં આવેલો જરથોસ્તી સંપ્રદાયનો અનુયાયી; એ જાતનો આદમી. **-સણ** સ્ત્રી. પારસીની સ્ત્રી

પારેટ(-ઠ) વિ. વિયાયા પછી દૂઝવાની

મુદત લગભગ પૂરી થવા આવી હોય એ સમયનું દૂઝણું ઢોર
પારેવું નપું. કબૂતર
પારો[૧] પું. એક વજનદાર પ્રવાહી સફેદ ખનીજ
પારો[૨] પું. માળાનો કે એવો ગોળ મણકો; આંખો ઊઠી હોય ત્યારે ઉપચારમાં દૂધનાં પોતાં ભરવામાં આવે છે એ
પાલખી સ્ત્રી. સુખપાલ, માણસો ઉઠાવી લઈ જઈ શકે છે એવું ખુલ્લું કે ઢાંકેલું વાહન. **-ખ** સ્ત્રી. ઇમારતની દીવાલોને છો વગેરે કરવા બાંધવામાં આવતી પાજ
પાલર વિ. પહેલા વરસાદનું (પાણી)
પાલવ પું. સાડીનો છેડો; પાઘડી વગેરેનો ભરેલો છેડો
પાલવવું અ.ક્રિ. પોસાવું, પરવડવું
પાલી સ્ત્રી. અનાજનું એક માપિયું
પાલો પું. વૃક્ષનો તોડી કાઢેલો કૂંપળ વગેરેનો ચારો; ગાડાં ગાડી ઉપરનું વાંસનાં છોતાં વગેરેનું ઢાંકણ
પાવઠી સ્ત્રી. વાવ-કૂવા ઉપર પાણી ખેંચવાની પગાંવાળી ગોળાકાર રચના (જે પર રેંટની માળ હોય છે)
પાવડી સ્ત્રી. ચાંખડી, પાદુકા; (કસરતમાં) દંડ પીલવાનું સાધન
પાવડો પું. પતરાંઘાટનો પહોળો ખરપડો
પાવતી સ્ત્રી. પહોંચ, રસીદ
પાવરધું વિ. ખૂબ હોશિયાર, કુશળ
પાવલી સ્ત્રી. ચાર-આનીનો સિક્કો. -લું નપું. ચાર-આનીનો સિક્કો; ઊભી બેસણીવાળી ઉપર ચામડાના પટાવાળી ચાંખડી
પાવળિયો પું. જુઓ 'પાળિયો.'
પાવળું નપું. નાની પળી
પાવો પું. નાની વાંસળી; આગગાડી જેવાં વાહનની સિસોટીનો અવાજ
પાસ[૧] પું. સ્પર્શથી થતી અસર
પાસ[૨] [અં.] પું. રજાચિઠ્ઠી; વિ. પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ
પાસું નપું. પડખું; (લા.) પક્ષ. **-સે** અ. નજીક, બાજુમાં; તાબામાં
પાસો પું. ચોપાટ વગેરે રમતોમાં વપરાતો આંકવાળો દરેક લંબચોરસ ટુકડો (હાંથીદાંત કે લાકડાનો)
પાળ સ્ત્રી. તળાવ કે સરોવરનો ઢોળાવવાળો કિનારો; પ્રવાહીને રોકવા કરવામાં આવતી આડ. **-ળિયું** નપું. એક જ ધોરિયાથી પવાતો ક્યારાઓનો સમૂહ; ઘીનો ઘાડવો
પાળિયો પું. સ્મારક તરીકે મરનારની વિગત કોતરી હોય એવો ખાંભો, પાવળિયો
પાળી[૧] સ્ત્રી. છરી
પાળી[૨] સ્ત્રી. વારો; વારાનો સમય
પાળું વિ. પગે ચાલીને જતું

પાંકડું વિ. ગર્ભધારણ કરવાની વય આવી હોય છતાં ગર્ભધારણ ન કરી શક્યું હોય એવું (ઢોર)

પાંખ સ્ત્રી. પક્ષી વગેરેનો ઊડવાનો અવયવ; છાપરાનો બેઉ બાજુનો બહાર પડતો ભાગ; લશ્કરની બેઉ બાજુમાંની દરેક. **૦ડી** સ્ત્રી ખીલેલી કળીમાં છૂટું પડતું દરેક દળ. **૦ડું** નપું. ડાળની બાજુમાંથી ફૂટતું નાનું ડાળું. **-ખિયું** નપું. કાતરનું પાનું

પાંગત સ્ત્રી. ખાટલાનો કે પથારીનો પગ બાજુનો ભાગ

પાંખું વિ. તાણાવાણા પારવા પડેલા દેખાય એવું; પારવું

પાંગરવું અ. ક્રિ. અંકુર - કોંટા ફૂટવા

પાંગરું નપું. ઘોડિયાની ખોઈના છેડા બંધાય છે એ દોરીવાળી લાકડાની આડી

પાંગળું વિ. લંગડું; (લા.) અશક્ત

પાંજરું નપું. પીંજરું; અદાલતમાં ન્યાયાધીશને જવાબ આપવા સાક્ષી કે આરોપી ઊભો રહી શકે એ પીંજરા જેવી જગ્યા. **-રાપોળ** સ્ત્રી. નપું. જ્યાં ઢોરને સાચવી સંભાળ લેવામાં આવે છે તે જગ્યા

પાંથી સ્ત્રી. સેંથી

પાંદડી સ્ત્રી. વાલ-ઓળિયાની શીંગ, પાપડી; કાનનું એક ઘરેણું. **-ડું** નપું. ઝાડ-વેલ-છોડનું પત્તું

પાંપણ સ્ત્રી. પોપચાંની વાળવાળી કિનારી

પાંપળું વિ. નિર્બળ, પોચું. **-ળાં** નપું., બ.વ. નિર્બળ પ્રયત્ન

પાંશ(-સ)રું વિ. પાધરું, સીધું; (લા.) સરળ બુદ્ધિનું

પાંસળું નપું. છાતીના માળખાનું પ્રત્યેક હાડકું. **-ળી** સ્ત્રી. નાનું તે તે પાંસળું

પિચકારી સ્ત્રી. પાણીની કે થૂંકની સેડ; પાણીની કે રંગની સેડ ફેંકવાનું સાધન

પિતૃ [સં.] પું. બાપદાદા વગેરે પૂર્વજ. **-તા** [સં.] પુ.બાપ. **-તામહ** [સં.] પું. દાદો. **-તામહી** [સં.] સ્ત્રી. દાદી. **-તરાઈ** વિ. સમાન પૂર્વજોના વંશનું, ભાયાત, ભયાતી

પિત્ત [સં.] નપું. કાળજામાં પેદા થતો કડવો પીળો પાચક રસ

પિત્તળ નપું. તાંબા અને જસતના મિશ્રણથી બનતી ધાતુ; (લા.) ચીડિયું; નાલાયક વ્યક્તિ

પિપૂડી સ્ત્રી. ફેંકીને વગાડવાની ભૂંગળી; (લા.) ખુશામતની હાજી હા કરવી એ

પિય(-યે)ર નપું. સ્ત્રીનાં મા-બાપનું ઘર, મહિયર

પિયળ સ્ત્રી. સ્ત્રીએ કપાળમાં કરેલા કંકુની આડ, પીળ

પિયો પું. ચોપડો, આંખમાં બાઝતો સફેદ મેલ

પિંડ [સં.]પું. ગોળો, પીંડો; પિતૃઓને

નિમિત્તે લોટની વાળવામાં આવતી ગોળી; (લા.) શરીર. -ડી સ્ત્રી. પગના ઘૂંટણથી નીચેના ભાગનો પાછલો માંસલ ભાગ, પીંડી. -ડો પું. ગોળો

પીગળવું અ.ક્રિ. ઓગળવું; (લા.) દયાથી (દિલનું) ઢીલું પડવું

પીછો પું. પૂંઠ, કેડો

પીટવું સ.ક્રિ. ખૂબ મારવું; મુએલાં પાછળ છાતી કૂટવી

પીઠ[1] સ્ત્રી. બજાર; (લા.) બજારભાવ. -ઠું નપું. લાકડાં ઘી દારૂ વગેરેની દુકાન

પીઠ[2] સ્ત્રી. વાંસો

પીઠી સ્ત્રી. લગ્નાદિ પ્રસંગે વરકન્યાને ચોળવામાં આવતું હળદરનું પ્રવાહી

પીડા [સં.] સ્ત્રી. દુઃખ, કષ્ટ. -ડવું સ.ક્રિ. દુઃખ દેવું, કનડવું. -ડ સ્ત્રી. પીડા; પ્રસવની વેદના, વેણ

પીઢ[1] વિ. પ્રૌઢ, મોટી ઉંમરનું

પીઢ[2]**,-ઢિયું** નપું. જેના ઉપર ધાબું કરવા પાટિયાં કે લાદી પાથરવામાં આવે છે તે આડું

પીપ[1] [હિં.] નપું. પરુ, રસી

પીપ[2] [પોર્ચ્યુ.] નપું. લાકડાનું કે ધાતુનું નળાકાર મોટું વાસણ

પીર [ફા.] પું. મુસ્લિમોમાં પવિત્ર ગણાતો પુરુષ (ખાસ કરીં સૈયદ)

પીરસવું સ.ક્રિ. જમવા માટે ભાણા વગેરેમાં વાનીઓ મૂકવી. **પિરસણિયો** પું. પીરસવાનું કામ કરનાર પુરુષ. **પીરસ્યું** નપું. ભોજન-સમારંભમાં ભોજન ન કરવા આવનારને મોકલવામાં આવતું ભોજન

પીલવું સ. ક્રિ. નિચોવાય એમ દાબી કચરી પીસવું; (કપાસને) લોઢવું; કચડવું; (લા.) દુઃખ દેવું

પીવું સ.ક્રિ. પ્રવાહીનું પાન કરવું; (બીડી હુક્કો વગેરેમાંથી) વરાળ મોંમાં લેવી; (લા.) ગાંઠવું. **પાવું** સ. ક્રિ. (પ્રેરક) પિવડાવવું. **પિયાઉ** નપું. પાણીનું પરબ. **પીણી** સ્ત્રી. પીવાની ક્રિયા. **પીણું** નપું. પીવાનું પ્રવાહી

પીસવું સ.ક્રિ. ભૂકો થાય એમ કચડવું; (ગંજીફાને) ચીપવું, ફીસવું

પીળું વિ. હળદરના રંગનું. -ળાશ સ્ત્રી. પીળાપણું. -ળિયો પું. 'કમળો' નામનો રોગ

પીં(-પિં)ખવું સ. ક્રિ. (પાંખ કે જાળાં વગેરેને) વિખેરી નાખવું; (લા.) મહેણાં ટોણાં મારવાં

પીં(-પિં)ગળું વિ. માંજરા રંગનું, પીળચટ્ટું

પીં(-પિં)છ, -છું નપું. પંખીની પાંખનું દરેક પાંખડું. -છી સ્ત્રી. પીંછાના છેડાના ઘાટની ચિત્રકારની કલમ

પીં(-પિં)જવું સ. ક્રિ. રૂના રેસા છૂટા કરવા. -ણ નપું. પીંજવાની ક્રિયા

(લા.) વાતને નકામી ચૂંથવી એ. -ણી સ્ત્રી. રથ કે ગાડાના પૈડાં ઉપરનું ઢાંકણ. **પીં(-પિં)જામણ** નપું. પીંજવાનું મહેનતાણું. **પીં(-પિં)જારો** પું. પીંજવાનો ધંધો કરનારી એક જાતનો આદમી. **પીં(-પિં)જારી,-રણ** સ્ત્રી. પીંજારાની સ્ત્રી

પીં(-પિં)ડલો જુઓ 'પોદળો'. **પીંડોળું** જુઓ 'પિંડ.'

પુખ્ત [ફા.] વિ. પાકટ ઉંમરનું; (લા.) ઠરેલ (માણસ)

પુણ્ય [સં.] નપું. સત્કર્મ; સત્કર્મનું ફળ

પુત્ર [સં.] પું. દીકરો. **-ત્રિકા** [સં.] દીકરી; પૂતળી. **-ત્રી** [સં.] સ્ત્રી. દીકરી

પુનમિયું જુઓ 'પૂનમ'માં.

પુરવઠો, પુરવણી જુઓ 'પૂરવું'માં.

પુરાણ [સં.] નપું. જૂની દેવકથાઓ અને મનુષ્યકથાઓ જેમાં છે તેવો જૂનો તે તે સંસ્કૃત ગ્રંથ (બધાં મળી ૧૮ પુરાણ છે.)

પુરાતત્ત્વ [સં.]નપું. પહેલાંના સમયની ઐતિહાસિક વસ્તુઓ-વિષયો-ઇતિહાસ વગેરે

પુરાતન [સં.] વિ. પ્રાચીન; જૂનું, જર્જરિત

પુરાવો પું. સાબિતી

પુરાંત સ્ત્રી. સિલિક, બેલેન્સ (હિસાબી ચોપડામાં), પ્રાંત

પુરુષ [સં.] પું., નર, મરદ; વ્યક્તિ

પુરોહિત [સં.] પું. ગોર

પુષ્કળ [સં.] વિ. ઘણું

પુસ્તક [સં.] નપું. ચોપડી, ગ્રંથ. **પુસ્તિકા** [સં.] સ્ત્રી. નાની ચોપડી. **પુસ્તકાલય** [સં. પું., નપું.] નપું. ગ્રંથાલય, લાઇબ્રેરી

પૂગવું સ. ક્રિ. પહોંચવું, આંબવું

પૂ(-પૂં,-પું)છ, ૦ડું નપું. વાનર પશુ વગેરેનું પીઠ ઉપરનું દોરડા જેવું ઝૂલતું અંગ. **૦ડી** સ્ત્રી. નાનું પૂછડું

પૂછવું સ.ક્રિ. પ્રશ્ન કરવો, સવાલ કરવો; તપાસ કરવી; જવાબ માગવો; (લા.) સલાહ લેવી; લેવામાં-ગણતરીમાં લેવું. **-ગાછ, -પરછ** સ્ત્રી. પૂછવાની ક્રિયા

પૂજવું સ.ક્રિ. પૂજા-અર્ચા કરવી. **પૂજા** [સં.] સ્ત્રી., **-જન** [સં.] નપું. અર્ચન

પૂ(-પૂં,-પું)ઠ સ્ત્રી. શરીરનો પાછલો ઢાંઢાથી ઉપરનો ભાગ; (લા.) પીછો, કેડો

પૂડલો, પૂડો[1] પું. લોટ કે દાળના ખીરાની તળેલી પૂરી

પૂડો[2] પું. રોટલા-રોટલી-પૂરીનું ઉપરનું પડ; કોઈ પણ ચીજનું ઊપસેલું પડ; મધપૂડો

પૂણી સ્ત્રી. કાંતવા માટેનો પીંજેલા રૂનો વણીને બનાવેલો ગોળ લાંબો આકાર

પૂતળું નપું. માટી પત્થર લાકડા કે ધાતુની બનાવેલી માણસ પશુ વગેરેની આકૃતિ કે મૂર્તિ. **-ળી** સ્ત્રી. પૂતળાનો નાનો સ્ત્રીઘાટ

પૂનમ સ્ત્રી. મહિનાના અજવાળિયાનો પંદરમો દિવસ. **પુનમિયું** વિ. પૂનમને લગતું; પૂનમે પૂરું થતું

પૂરવું સ.ક્રિ. ભરી કાઢવું; ગોંધવું; કેદ કે અટકાયતમાં રાખવું; પૂરું પાડવું. -ક [સં.] વિ. પૂરણી કરનારું. -ણ [સં.] નપું. પૂરવાની ક્રિયા, પૂરણી પૂરવાની કે પૂરેલી ચીજ વસ્તુ. -ણી સ્ત્રી. પૂરવાની વસ્તુ (ઈંટ રોડાં માટી વગેરે). **પૂરું** વિ. પૂર્ણ, સમાપ્ત; (લા.) પહોંચેલું, શક્તિ-બુદ્ધિશાળી. **પુરવઠો** પું. જરૂરિયાત પૂરી પાડવા જોઈતો જથ્થો-માલસામાન. **પુરવણી** સ્ત્રી. પૂર્તિ, પરિશિષ્ટ. **પૂર્ણ** [સં.] વિ. પૂરું, સમાપ્ત. **પૂર્તિ** [સં.] સ્ત્રી. ઉમેરણ; પુરવણી, પરિશિષ્ટ

પૂરી સ્ત્રી. જુઓ 'પોળી.'

પૂર્વ [સં.] વિ. પ્રાચીન; આગળનું; ઉગમણી દિશાનું, ઉગમણું

પૂળો પું. ઘાસ કે ચારાનો મોટો ઝૂડો. -ળિયું નપું. નાનો પૂળો

પૂંજણી સ્ત્રી. ભીંડી કે સૂતરની નાની સાવરણી. **પૂંજી** સ્ત્રી. મૂડી, દોલત. **પૂંજો** પું. કચરો

પૃથ્વી [સં.] ધરા, જમીન; જમીનનો ગોળો

પેચ [ફા.] પું. આંટો, ફેર; (લા.) દાવ, યુક્તિ; પતંગની લડાઈમાં દોરીઓની પડતી આંટી

પેટ નપું. જઠર; જઠર ઉપરની ચામડીની સપાટી; (લા.) ગર્ભાશય; પોતાનું સંતાન; અંતર, મન. -ટું નપું. કોઈ પણ વસ્તુનો અંદરનો ભાગ. -ટારો પું. જૂના પ્રકારની મોટી પેટી (પૈડાંવાળી). **પેટાળ** નપું. અંદરનો પોલો ભાગ. **પેટી** સ્ત્રી નાનો મજૂસ; દીવાસળીની ડાબલી. -ટિયું નપું. પેટપૂરતું અનાજ કે વેતન

પેટવું અ.ક્રિ. અગ્નિ સળગવાની શરૂઆત થવી. **પેટાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) પેટે એમ કરવું

પેટા વિ. અંતર્ગત રહેલું

પેઠે અ. -ની માફક, -ની જેમ

પેડુ,-ઢુ નપું. દૂંટીની નીચેનો ભાગ. -ઢું નપું. દાંતના મૂળનો ભાગ. -ઢી સ્ત્રી. શરાફની દુકાન; વેપારીની કોઠી; વંશપરંપરા. -ઢો પું. પત્થરનો ઊંચો ચોતરો (ચણ વગેરે નાખવાનો). -ઢલો પું. ઈંટ-માટી-પત્થરની પડદી, પાર્ટિશન. -ઢલી સ્ત્રી. ચૂલા વગેરેની નાની બેઠી ઓટલી

પેણી સ્ત્રી. તાવડી; (લા.) એક પછી એક જમવા બેસવાનો ક્રમ. -ણો પું. મોટી તાવડી

પે(-પેં)ધવું અ.ક્રિ. લાગ મળવાથી ઘૂસવું; ટેવાવું

પેન [અં.] સ્ત્રી. કલમ; પથ્થરપેન; સીસાપેન; બૉલપેન

પેની સ્ત્રી. (પગની) પાની

પેપડો પું. પીપળાનું ફળ. **-ડી** સ્ત્રી પીપરનું ફળ

પેપું વિ. સ્ફૂર્તિ વગરનું, લેલું

પેરવી [ફા.] સ્ત્રી. તજવીજ, ગોઠવણ; યુક્તિ

પેલું સર્વ. સામે આંગળીથી બતાવાય એવું, ઓલું; આવતા કે ગયા પરમ (ત્રીજા) દિવસનું; આવતા જન્મનું

પેશાબ [ફા.] પું. મૂત્ર

પેશી [સં.] સ્ત્રી. માંસનો મોટો કણ; ફણસ ખજૂર જેવાનો ગળવાળો ભાગ

પેસવું અ.ક્રિ. દાખલ થવું, ગરવું. **પેસાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) દાખલ કરવું. **પેસારો** પું. પ્રવેશ

પેં(-પે)ડો(-ઢો) પું. દૂધના માવાની બનાવેલી એક વાની

પેંતરો પું. (લા.) દાવ; યુક્તિ

પેંધવું જુઓ 'પેધવું.'

પૈકી અ. -માંનું, -માંથી (ગણતરી માટે)

પૈડું નપું. ચક્ર (ગાડાં વગેરે વાહનનું)

પૈસો પું. ત્રણ પાઈની કિંમતનો સિક્કો; (લા.) ધન, દોલત. **-સાદાર** વિ. ધનવાન, દોલતમંદ

પોક સ્ત્રી. બૂમ પાડીને રોવું એ. **-કાર** પું. બૂમ. અવાજ; (લા.) ફરિયાદ. **-કે પોક** અ. ખૂબ પોક મૂકીને

પોકળ વિ. પોલું; (લા.) ખોટું

પોખરો પું. જાજરૂ કે મુતરડીની બેઠક

પોગળ નપું. ભોપાળું, પોલ

પોચું વિ. નરમ, દબાવવાથી દબાય એવું; ઢીલું, શિથિલ; (લા.) બીકણ, ડરકણ

પોટકું, (-લું) નપું. નાની ગાંસડી. **-કી(-લી)** સ્ત્રી. ખૂબ નાની ગાંઠડી. **-લો** પું. મધ્યમસરની ગાંઠડી, મોટલો

પોટિસ સ્ત્રી. ગડગૂમડ ઉપર બાંધવામાં આવતી લોટની લૂગદી

પોટો[1] પું. ફાનસનો ગોળો

પોટો[2] પું. (લા.) ચકલાનું બચ્ચું

પોઢવું અ.ક્રિ. લેટી ઊંઘ કરવી. **પોઢાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) સુવડાવવું

પોણું વિ. કોઈ પણ વસ્તુ વગેરેના ચારમાંના ત્રણ ભાગનું

પોત નપું. કપડું. **-તિયું** નપું., **-તડી** સ્ત્રી. નાનું ફાળિયું, પંચિયું. **-તીકું** વિ. પોતાનું અંગત માલિકીનું. **-તું** નપું. પાણીમાં ભીંજવેલા કપડાનો કકડો. **-તે** સર્વ. જાતે, પંડે

પોથી સ્ત્રી. નાની પુસ્તિકા; પતરાં આકારની હાથલખી ચોપડી; એવી ચોપડીઓની નાની પોટલી

પોદળો પું. ગાય ભેંસના છાણનો પીંડલો

પોપચું નપું. આંખનું પાંપણવાળું ઢાંકણ

પોપટ પું. શુક, સૂડો. **-ટો** પું. ચણાની કે એવી ભરેલી શીંગ

પોપડો પું. પડ (ઊપસેલું). **-ડી** સ્ત્રી. નાનો પોપડો

પોપું,-પલું વિ. પોચા સ્વભાવ કે હિલચાલનું

પોપૈયું જુઓ 'પપૈયું.'

પોરસ પું. ખુશાલીનો ઉફરાંટો. **-સીલું** વિ. પોરસાય એવું. **-સાવું** અ.ક્રિ. વખાણ વગેરેથી ફુલાવું

પોરો[1] પું. પાણીમાં પડતી બારીક જિવાત

પોરો[2] પું. વિસામો ખાવો એ, થાક ખાવો એ

પોલાદ [ફા.] નપું. ખરું લોઢું, ગજવેલ. **-દી** વિ. (લા.) ખૂબ મજબૂત

પોલીસ [અં.] પું., સ્ત્રી. સિપાઈ

પોલું વિ. વચ્ચે ખાલી. **-લ** સ્ત્રી. ખામી. **-લકું** નપું. મોટી ચોલી. **-લવું** નપું. રૂની નાની થેપલી. **-લાણ** નપું. પોલાપણું; પોલો ભાગ

પોવું અ. ક્રિ. ગાય ભેંસનું હગવું

પોશ પું. સ્ત્રી. ખોબો

પોશાક [ફા.] પું. પહેરવેશ; પહેરવાનાં વસ્ત્ર; (લા.) પહેરામણી

પોષવું સ.ક્રિ. ભરણપોષણ કરવું. **-ણ** [સં.] નપું. ગુજરાન

પોસાવું અ.ક્રિ. પરવડવું; માફક આવવું. **-ણ** નપું. માફક આવવું એ, પરવડવું એ

પોહ સ્ત્રી. મોટું પરોઢિયું

પોળ સ્ત્રી. શેરીનો કે રાજમહેલ જેવાં મકાનનો માઢવાળો દરવાજાનો ભાગ; (દરવાજાવાળો) મહોલ્લો

પોળી સ્ત્રી. લોટની તળેલી નાની રોટલી, પૂરી

પોંક પું. દાણે ભરાયેલાં ડૂંડાંને શેકી કાઢેલા દાણા; (લા.) મારપીટ

પોંખવું સ.ક્રિ. માંગલિક કાર્યોમાં હળ મુસળ રવૈ અને ત્રાકથી વિધિપૂર્વક સંમાન કરવું (વર કે કન્યાનું કે બેઉનું); (લા.) માર મારવો. **-ણું** નપું. પોંખવાની ક્રિયા, પોંખવામાં કામ લાગતી હળ મુસળ રવૈ ને ત્રાકની ઝૂડી

પૌંઆ, -વા પું., બ.વ. શેકેલી કાચી ડાંગરના કચડી કરેલા પતલા દાણા (જેનો ચેવડો બને છે.)

પ્યાદું નપું. શેતરંજમાંનું સિપાઈનું મહોરું

પ્યાર પુ. પ્રેમ, વહાલ. **-રું** વિ. વહાલું

પ્યાલું નપું., **-લો** પું. પવાલું. **-લી** સ્ત્રી. નાનું પવાલું; (લા.) દારૂની પ્યાલી

પ્રકરણ [સં.] નપું. પ્રસંગ, વિષય; ગ્રંથનો તે તે વિભાગ

પ્રકાશ [સં.] પું. અજવાળું, તેજ; (લા.) ખુલાસો, વિવરણ

પ્રગતિ [સં.] સ્ત્રી. આગળ વધવું એ, આગેકૂચ

પ્રચાર [સં.] પું. ફેલાવો, પ્રસાર

પ્રજા [સં.] સ્ત્રી. જનતા, લોકસમૂહ;

રૈયત; સંતતિ. ૦સત્તાક [સં.] વિ. જેમાં પ્રજાના જ પ્રતિનિધિઓ કારોબાર કરે તેવું (રાજ્ય)

પ્રણામ [સં., પું.] નપું. નમસ્કાર

પ્રત સ્ત્રી. ગ્રંથનું મૂળ લખાણ; ગ્રંથની નકલ; અ. કિંમતે, ભાવથી

પ્રતિજ્ઞા [સં.] સ્ત્રી. સોગંદ, પણ

પ્રતિનિધિ [સં.] પું. -ને બદલે મૂકવામાં આવતો માણસ, અવેજી માણસ

પ્રતિબંધ [સં.] પું. વાંધો, અટકાયત, રુકાવટ

પ્રતિબિંબ [સં.] નપું. પડછાયો

પ્રતિમા [સં.] સ્ત્રી. મૂર્તિ

પ્રતિષ્ઠા [સં.] સ્ત્રી. આબરૂ, મોભો; મૂર્તિની વિધિ પ્રમાણે સ્થાપના. **-ષ્ઠિત** [સં.] વિ. આબરૂદાર પ્રતિષ્ઠા કરેલું

પ્રત્યે અ. તરફ

પ્રદક્ષિણા [સં.] સ્ત્રી. મૂર્તિ કે મંદિર વગેરેને જમણી બાજુથી પૂરો એક ફેરો ફરવો એ

પ્રધાન [સં., નપું.] વિ. મુખ્ય; પું. દીવાન, કારભારી; રાજ્યનો મંત્રી. ૦પદ [સં.], ૦પદું નપું. પ્રધાનનું સ્થાન

પ્રપંચ [સં.] પું. જગત, દુનિયા; (લા.) તરકટ, કાવાદાવા

પ્રબળ [સં.] વિ. ખૂબ બળવાન

પ્રભા [સં.] સ્ત્રી. મોભો, ઓ, પ્રતાપ

પ્રભાત [સં.] નપું. સવાર, પ્રાતઃકાળ

પ્રભુ [સં.] પું. માલિક, સ્વામી; પરમેશ્વર, ભગવાન

પ્રમાણ [સં.] નપું. પુરાવો, સાબિતી; માપ; ધોરણ

પ્રમાદ [સં.] પું. ગફલત; આળસ

પ્રમુખ [સં.] પું. મુખ્ય માણસ; સભાપતિ, અધ્યક્ષ

પ્રયત્ન [સં.] પું. મહેનત

પ્રયોગ [સં.] પું. ઉપયોગ; અજમાયેશ, અખતરો. **-જવું** સ.ક્રિ. રચવું

પ્રવાસ [સં.] પું. મુસાફરી. **-સી** [સં.] વિ. મુસાફર

પ્રશ્ન [સં.] પું. સવાલ; વિચારવા માટેનો મુદ્દો

પ્રસન્ન [સં.] વિ. ખુશ, સંતુષ્ટ, રાજી

પ્રસંગ [સં.] પું. યોગ, અવસર; સહવાસ, સંગ; પ્રકરણ, વિષય

પ્રસાદ [સં.] પું. મહેરબાની, પ્રસન્નતા; દેવને ધરાઈ ગયેલું નૈવેદ્ય. **-દી** સ્ત્રી. પ્રસાદરૂપમાં રહેલું, પૂજ્યોએ વાપર્યા પછી સેવકો-શિષ્યો વગેરે માટે રહેલું

પ્રસિદ્ધ [સં.] વિ. જાહેર, પ્રગટ. **-દ્ધિ** [સં.] સ્ત્રી. જાહેરાત

પ્રાચીન [સં.] વિ. ખૂબ જૂનું, પુરાતની

પ્રાણ [સં.] પું. જીવનશક્તિ; શ્વાસ

પ્રાયશ્ચિત્ત [સં.] નપું. પાપ ટાળવા માટેનો કર્મકાંડનો વિધિ

પ્રાર્થના [સં.] સ્ત્રી. અરજ, આજીજી; ઈશ્વરસ્તુતિ

પ્રાંત [સં. પું.] પું. છેડો; તાલુકા કે જિલ્લા કરતાં મોટો દેશનો વિભાગ; સ્ત્રી. પુરાંત, સિલક (ચોપડામાં)

પ્રિય [સં.] વિ. વહાલું. **૦તમ** [સં.] પું. પતિ

પ્રેક્ષક [સં.] વિ. જોનારું; સભાઓ વગેરેમાં માત્ર સાંભળવા કે નાટકો વગેરેમાં માત્ર જોવા આવનાર

પ્રેમ [સં., પું., નપું.] પું. હેત, વહાલ; ચાહ. **-માળ** વિ. પ્રેમવાળું, હેતાળ

ફ

ફઈ સ્ત્રી. જુઓ 'ફોઈ.'

ફકીર [અર.] પું. (મુસલમાન) સાધુ

ફક્કડ વિ. લોકલાજની પરવા વિનાનું, સ્વચ્છંદી; (લા.) વરણાગિયું; સુંદર

ફજેત [અર.] વિ. બદનામ. **-તી** સ્ત્રી. બદનામી. **-તો** પું. ફજેતી; (લા.) કેરીનાં ગોટલાં-છાલ ધોઈને કરવામાં આવતી કઢી

ફટકવું અ. ક્રિ. (લા.) ચસકવું; વંઠી જવું. **ફટકો** પું. ચાબુકનો ઝટકો; ચાબુક, કોરડો; (લા.) ખોટ, નુકસાન. **ફટકારવું** સ.ક્રિ. ફટકે ફટકે મારવું; (લા.) સખત ઠપકો આપવો. **ફટકિયું** નપું. એક જાતનું ચીડિયું, કાચનું મોતી; (લા.) એના જેવા દાણાવાળું એક ચેપી દર્દ (ખાસ કરીને બાળકોને થાય છે). **ફટાકડો, ફટાકિયો** પું. ગલબો, ટેટો

ફટાણું નપું. લગ્ન વગેરેમાં ગવાતું અશ્લીલ ગાણું

ફટાયો પું. મુખ્ય રાણીથી નહિ જન્મેલો રાજકુમાર; વાંટો લઈ ભાઈઓથી જુદો પડેલો રાજકુમાર અને એનો વંશજ

ફડક સ્ત્રી. (લા.) બીક, હેબત; **-કો** પું. ચકલી વગેરેનો ઊડવાનો અવાજ; ફડાકો; (લા.) પું. ગપ

ફડચો પું. નિકાલ, તોડ; લવાદી; સમાધાન

ફતેહ [અર.] સ્ત્રી. જીત, વિજય

ફરકવું અ. ક્રિ. આછું ધ્રૂજવું; (લા.) નજીકમાંથી પસાર થવું

ફરજ [અર.] સ્ત્રી. કર્તવ્ય, ધર્મ. **-જિયાત** વિ. ફરજ તરીકેનું

ફરફર સ્ત્રી. વરસાદની બારીક ઝણ

ફરવું અ. ક્રિ. આમતેમ કે ગોળ ગોળ ચાલવું; હવા ખાવા ટહેલવા જવું; બદલી જવું, પલટવું. **ફેરવવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) ફરે એમ કરવું. **ફરકડી, ફેરકણી** સ્ત્રી. ફરે એવું રમકડું. **ફરી(૦થી)** અ. વળી, બીજી વાર

ફરશી(-સી) સ્ત્રી. કુહાડી; સુથારનું એક ઓજાર

ફરસબંદી [ફા.] સ્ત્રી. પત્થર બેસાડેલી જમીન

ફરસું વિ. ચણા વટાણાના સ્વાદનું. **-સાણ** નપું. ચણાના વેસણનું મુખ્યત્વે ખાવાનું; એવા સ્વાદની બીજી બનાવટ—ઢોકળાં વગેરે

ફરાળ નપું. ફલાહાર
ફરિયાદ [ફા.] સ્ત્રી. જુલ્મ કે ગેરઈન્સાફ સામેની અરજ
ફલાણું [અર.] સર્વ. અમુકતમુક
ફસ સ્ત્રી. શરીરમાંની મુખ્ય મુખ્ય નાડી
ફસકવું અ.ક્રિ. નાહિંમત થઈ બેસવું; છટકવું. **ફસડાવું** અ.ક્રિ. 'ફસડ' દઈને પટકાવું
ફસવું, ફસાવું અ.ક્રિ. સંપડાવું; ભરાવું; (લા.) ઠગાવું. **ફસામણી** સ્ત્રી. ફસાવવું એ કે ફસાવું એ
ફળ [સં.] નપું. પરિણામ; વનસ્પતિનું બીજવાળું કોટલું. **-ળું** નપું. હથિયાર કે ઓજારનું પાનું
ફળી સ્ત્રી. શેરી. **-ળિયું** નપું. નાનો મહોલ્લો
ફંડ [અં.] નપું. ઉઘરાણું, ફાળો; ઉઘરાણાથી બનાવેલી મૂડી (જેનો ઉપયોગ સાર્વજનિક કામમાં કરવાનો હોય.)
ફંદ [ફા.], **-દો** પું. કાવતરું; (લા.) દુર્વ્યસન
ફાકવું સ. ક્રિ. ભૂકા જેવો પદાર્થ મોંમાં મૂકવો, બૂકવું. **-ડો** પું. બૂકડો, ફાકવું એ. **ફાકી** સ્ત્રી. ફાકવા માટેની દવાનું ચૂર્ણ
ફાગ પું., બ. વ. હોળીના શૃંગારિક કે અશ્લીલ બોલ; એવું ગીત
ફાચર [ફા.] સ્ત્રી. લાકડાની બે લાકડા વચ્ચે નાખવાની ચીપ; (લા.) વિઘ્ન, નડતર
ફાટવું અ.ક્રિ. બે ચીરા થઈ શકે એમ તૂટવું; (લા.) છકી જવું. **ફાટ** સ્ત્રી. ફાટવું એ; તરડ; (લા.) અણબનાવ. **ફાટફૂટ** સ્ત્રી. અણબનાવથી જુદા પડવું એ. **ફાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ફાટે એમ કરવું. **ફાડ** સ્ત્રી. ફાટ, તરડ. **ફાડું** નપું. છોડું. **ફાડિયું** નપું. છોડું; છોલ; ચીરી, ફડશ; (લા.) અડધો રૂપિયો
ફાતડો પું. હીજડો. **-ડું** વિ. (લા.) હીજડા જેવું, નમાલું
ફાનસ [ફા.] નપું. કાચના ગોળાવાળો કે આવરણવાળો દીવો
ફાફડો પું. એક જાતની પહોળી ચપટ શીંગ; ચણાના વેસણની એક જાતની મોટી પોળી
ફાયદો [અર.] પું. લાભ; નફો. **-દાકારક** [+ફા.] વિ. લાભકારક
ફારસ [અં.] નપું. ગમ્મત, પ્રહસન
ફાલતુ [હિં.] વિ. પરચૂરણ; વધારાનું
ફાલવું અ.ક્રિ. પ્રફુલ્લ થવું (ઝાડ વગેરેનું); વધવું, પુષ્ટ થવું. **ફાલ** પું. ઝાડ વગેરેનું કોરવું, મોલની વૃદ્ધિ
ફાવવું અ.ક્રિ. ગોઠવાવું, અનુકૂળતા આવવી; સફળ થવું. **-ટ** સ્ત્રી. ફાવવું એ
ફાળ૧ સ્ત્રી. મોટી છલાંગ. **-ળો** પું. હિસ્સો; વહેંચણી; ઉઘરાણું, ફંડ,

ટીપ. ૦કો પું. ચકડોળ; આગબોટમાં ત્રીજા વર્ગનાં ઉતારુઓને બેસવાની સપાટ જગ્યા. **૦વવું** સ.ક્રિ. વિભાગ કરી વહેંચવું, વાંટવું

ફાળ² પું. કાપડનો લાંબો ચીરો; (ચોફાળ વગેરેમાં હોય છે તેવો). **-ળિયું** નપું. નાનું ધોતિયું પંચિયું; (લા.) ફેંટો

ફાંકડું વિ. ફક્કડ; છેલબટાઉ

ફાંકું નપું. પહોળું કાણું. **-કો** પું. (લા.) તોર, ગર્વ

ફાંગું વિ. આંખે ત્રાંસું (આમાં બેઉ આંખોની કીકીઓ વચ્ચેનું અંતર વધુ નજીક હોય છે.)

ફાંટ સ્ત્રી. લૂગડાની કામચલાઉ જોળી (ખાસ કરી ખેતરમાં ડૂંડાં લણતી વેળાની); પોટલી, ગાંસડી. **-ટિયો** પું. લૂગડામાં ભરવામાં આવતો ઊભો દોરો. **-ટું** નપું. (લા.) શાખા; ફાંટો. **-ટો** પું. ફાંટિયો; શાખા; (લા.) કીનો

ફાંદ સ્ત્રી. પેટનો ઊપસતો ભાગ, દૂંદ, **-દો** પું. દૂંદ; (લા.) પ્રપંચ

ફાંફું નપું. ડાફોળિયું, વલખું

ફાંસવું સ.ક્રિ. ગાળો ઘાલવો, ફાંસો નાખવો; છાલ ઊતરે એમ ઉતરડી નાખવું. **ફાંસ** સ્ત્રી. લાકડા વગેરેની ઝીણી છોઈ; (લા.) આડખીલી. **ફાંસો** પું. દોરડાનો પાસલો; ગળેટૂંપો. **ફાંસલો** પું. ફાંસો; ફાંસો ઘાલવાનું દોરડું, પાસલો. **ફાંસિયું** નપું. ફાંસો ઘાલવાનું દોરડું. **ફાંસી** સ્ત્રી. ગળે ફાંસલો નાખી કરવામાં આવતી મોતની આકરી સજા

ફિકર [અર.] સ્ત્રી. ચિંતા; કાળજી

ફિક્કું વિ. પ્રકાશહીન, નિસ્તેજ; મોળા સ્વાદનું

ફિટકાર પું. ધિક્કાર

ફિશિ(-સિ)યારી સ્ત્રી. બડાઈ, પતરાજી

ફીકું વિ. જુઓ 'ફિક્કું'. **ફીકાશ** સ્ત્રી. ફિક્કાપણું

ફીટવું અ.ક્રિ. ટળવું, મટવું; પતવું; (લા.) સામે થવું

ફીણવું સ.ક્રિ. ખૂબ ઘુમરડી પરપોટા થાય એમ એકતાર કરવું. **ફીણ** નપું.પ્રવાહી ઉપર થતા પરપોટારૂપ દેખાય

ફીસું વિ. ફિક્કું; ઢીલું; ઝટ છટકી જાય એવું

ફીં(-ફિં)ડલું નપું. દોરા નાડા વગેરેનું વીટેલું બીંડલું

ફીં(-ફિં,-ફેં)દવું સ. ક્રિ. વેરણછેરણ કરવું, [ચૂંથવું

ફુક્કો પું. ફૂલકો, રબર વગેરેની ફૂલે એવી બનાવટ; મૂત્રાશય

ફુગાવું, ફુગાવો જુઓ 'ફૂગવું'માં.

ફુટકળ વિ. પરચૂરણ, પ્રકીર્ણ

ફુરસદ [અર.] સ્ત્રી. નવરાશ

ફુલાવું જુઓ 'ફૂલવું.'
ફુવારો [અર.] પું. પાણીની સેડો ઊડે એવી યાંત્રિક રચના
ફુવો પું. જુઓ 'ફોઈ'માં.
ફૂઈ સ્ત્રી. જુઓ 'ફોઈ.'
ફૂગવું, ફુગાવું અ.ક્રિ. ઊબ વળવી. **ફૂગ** સ્ત્રી. ઊબ. **ફુગાવો** પું. (લા.) નાણાંના રૂપના કાગળના ચલણમાં થતો અતિ ઘણો વધારો
ફૂટવું અ.ક્રિ. ખીલવું, ઊગવું; ફાટ પડે એમ તૂટવું; જોરથી ફાટવું; (લા.) દગો દેવો. **ફૂટ** સ્ત્રી. કોંટા ફૂટવા એ; ફાટ, ભંગાણ; (લા.) ફાટફૂટ, વેર; ફાટ પડી હોય એવું પાકું ફળ (ચીભડું વગેરે). **ફૂટડું** વિ. ખૂબસૂરત, દેખાવડું. **ફોડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ફૂટે એમ કરવું. **ફોડ** પું. (લા.) ખુલાસો. **ફોડો** પું. ફોલ્લો; ઊપસેલો જમીનનો ભાગ. **ફોડલો** પું. ફોલ્લો. **ફોડલી** સ્ત્રી. ફોલ્લી
ફૂદડું નપું. ગોળ ગોળ ફરવું એ; નાના ગોળ ઘાટની ચકતી. -ડી સ્ત્રી. નાનું ફૂદડું ફરવું એ; નાની ચકતી. **ફૂદું** નપું. પતંગિયું
ફૂમકું,-તું નપું. કલગી ઘાટનું છોગું
ફૂલવું, ફુલાવું અ.ક્રિ. પદાર્થની અંદર હવાવાળું પોલાણ વધવું; ઊપસવું; નવપલ્લવિત થવું; (લા.) હરખાવું. **ફૂલ** નપું. ખીલેલું પુષ્પ; કાનનું એ ઘાટનું એક ઘરેણું; મૂત્રેંદ્રિયની ટોપી; આંખમાં પડેલું ટપકું, ફૂલું. **ફૂલું** નપું. આંખમાં પડેલું ટપકું. **ફુલેકું** નપું. લગ્ન કે જનોઈ અને સુન્નત જેવા માંગલિક પ્રસંગે ચડાવવામાં આવતો વરઘોડો (છોકરા-છોકરી બેઉ માટે આવાં ફુલેકાં ચડે છે. લગ્ન કે જનોઈ પહેલાંના દિવસોમાં તો દેવની રવાડી પણ ચડે છે.). **ફુલેલ** નપું. સુગંધીવાળું તેલ. **ફુલણજી** વિ. (લા.) વખાણથી ફુલાય એવું, પોરસીલું
ફૂવડ વિ.સ્ત્રી. આળસુ અને ગંદી સ્ત્રી
ફૂં(-ફું)કવું સ.ક્રિ. મોઢાની હવા બહાર મારવી; ફૂંકીને વગાડવું; (લા.) દેવાળું કાઢવું; સળગાવી દેવું. **ફૂં-(-ફું)ક** સ્ત્રી. મોઢાથી પવન ફેંકવો એ; (લા.) પ્રાણ, શ્વાસ. **ફૂં-(-ફું)કાવું** અ. ક્રિ. પવનનું ખૂબ વાવું
ફૂં(-ફું)ફવવું અ.ક્રિ. ફૂંફાડા મારવા. **ફૂં(-ફું)ફવાટો(-ડો), ફૂં(-ફું)ફાટો-(-ડો)** પું. સાપ વગેરેનો મોંમાંથી જોરથી શ્વાસ કાઢવાનો અવાજ; (લા.) દંભ; ક્રોધ
ફેણ સ્ત્રી. સાપની ફણા
ફેફરું નપું. વાઈનું દર્દ
ફેફસું નપું. શરીરમાં હવા ભરવા-કાઢવાનું છાતી નીચે આવેલું અંગ (જમણું અને ડાબું એમ બે ફેફસાં છે.)
ફેર પું. તફાવત, ફરક; તમ્મર; પેચ,

આંટો; ઘેરાવો. **ફેરી** સ્ત્રી. પ્રચારકાર્ય કે વેચાણ માટે ફરવું એ. **ફેરિયો** પું. પરચૂરણ ચીજો લઈ વેચવા નીકળતો વેપારી

ફેંકવું સ.ક્રિ. દૂર નાખવું; (લા.) ગપ્પ મારવી

ફેંટ [હિં.] સ્ત્રી. કેડ આજુબાજુનો કપડાનો બંધ; (લા.) હાથથી મારવામાં આવતી ઝપટ. **-ટો** પું. પાઘડી, સાફો

ફેંસલો પું. ચુકાદો, નિકાલ, પૂર્તિ

ફોઈ,૦બા સ્ત્રી. બાપની બહેન, ફઈ, ફૂઈ. **ફોઈયાત** વિ. ફોઈને લગતું. **ફોઈયારું, ફુયારું** નપું. ફોઈ તરફની બક્ષિસ. **ફુવો** પું. ફોઈનો પતિ

ફોક વિ. રદબાતલ. **-ક(-ગ)ટ** અ. નકામું. **-ક(-ગ)ટિયું** વિ. નકામું, નિરર્થક; મફતિયું

ફોજ [ફા.] સ્ત્રી. સેના. **૦દાર** [ફા.] પું. લશ્કરનો એક અધિકારી, પોલીસ ખાતાનો એક અધિકારી; ઇન્સ્પેક્ટર. **૦દારી** વિ. કાયદાથી શિક્ષાપાત્ર ગુનો થાય એવું; સ્ત્રી. એવી ફરિયાદ

ફોતરું નપું. છાલ-છોતરું; (લા.) તુચ્છ પદાર્થ. **-રી** સ્ત્રી. નાનું ફોતરું; પાપડી

ફોરું વિ. વજનમાં હળવું; પચવામાં હળવું; નપું. મોટું બિંદુ-ટપકું; છાંટો

ફોલવું સ.ક્રિ. છોડાં છાલ છોલી કાઢી છૂટું કરવું

ફોલ્લો પું. ફોડલો. **-લ્લી** સ્ત્રી. ફોડલી

ફોશી વિ. ડરકણ, બીકણ

ફોસલાવું અ. ક્રિ. વાણીથી છેતરાવું. **-વવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) છેતરવું. **-મણી** સ્ત્રી. ફોસલાવવું એ, છેતરપિંડી

બ

બકડિયું નપું. લોઢાનું નાનું તગારું; પેણી

બકરું નપું. છારું. **-રી** સ્ત્રી. માદા બકરું. **-રો** પું. નર બકરું

બકવું સ.ક્રિ. નકામું બોલબોલ કરવું, લવવું; સ્વપ્નમાં કે નિદ્રામાં બોલવું; શરત લગાવવી. **બકબક** સ્ત્રી., **બકબકાટ, બકવાટ** પું. નકામું બોલબોલ કરવું એ, લવારો. **બકારી** સ્ત્રી. ઊલટી

બકાલ,-લી [અર.] પું. શાક વેચવાનો ધંધો, કરનારો, કાછિયો. **-લું** નપું. શાકભાજી

બક્ષિશ(-સ) [ફા.] સ્ત્રી. ભેટ

બખાળો પું. મોટો ઘાંટો; લડવાનો કે ગુસ્સાનો શોરબકોર. **બખેડો** પું. ટંટો; મારામારી

બખિયો [ફા.] પું. દોઢ વાળી એના ઉપર આંટી દેતો ટાંકો-ટેભો

બખોલ [ફા.] સ્ત્રી. પહાડ ઝાડ વગેરેનું પોલાણ, નાનું કોતર

બખ્તર [ફા.] નપું. લોઢાનો રક્ષક

પોશાક, કવચ. -રિયું વિ. બખ્તરવાળું

બગડવું અ.ક્રિ. દૂષિત થવું, ભ્રષ્ટ થવું; ખરડાવું; (લા.) કથળવું, વણસવું; અણબનાવ થવો. **બગાડ(-ડો)** પું. બગડવું-બગાડવું એ

બગબગું નપું. થોડો ઉજાશ હોય એવું ટાણું, ભળભાંખળું, મળસકું

બગલ [ફા.] સ્ત્રી. ખભા તળેનો ખાડો, કાખ

બગલું નપું. પાણીનું એક હિંસ્ર સફેદ પક્ષી. **-લી** સ્ત્રી. માદા બગલું. **-લો** પું. નર બગલું; (લા.) ઢોંગી. **બગભગત** પું. ભગતનો ડોળ કરી બેસનારો ધુતારો

બગા,૦ઈ સ્ત્રી. ઢોર કે કૂતરાં વગેરે ઉપર બેસતી એક જાતની માખી

બગાસું નપું. ઊંઘ કે નિદ્રાનું જોર થતાં મોઢું વિકસતાં નીકળતો શ્વાસ, ઓબરાસિયું

બગીચો [ફા.] પું. બાગ, ઉપવન

બચકું નપું. છોડું પાડવામાં આવે એ રીતે કરડવું એ; કરડવાથી પડેલું નિશાન; પોટકું. **-કો** પું. મોટું પોટલું

બચવું અ.ક્રિ. ઊગરવું; સિલક રહેવું. **-ત** સ્ત્રી. વધારો. **બચાવ** પું. ઉગારી લેવું એ, ઉગારો; સંરક્ષણ

બચ્ચું [ફા.] નપું. નાનું બાળક; પશુનું બાળક. **બચી** સ્ત્રી છોકરી. **બચુ** પું. છોકરા માટે લાડવાચક શબ્દ. **બચોલિયું** નપું. નાનું બાળક; સર્પનું બાળક

બજવું [ફા.] અ.ક્રિ. વાદ્યનું વાગવું; અમલમાં આવવું કે મુકાવું. **બજવણી, બજાવણી** સ્ત્રી. અમલમાં મૂકવું એ. **બજવૈયો** પું. વાદ્ય વગાડનારો ઉસ્તાદ

બજર સ્ત્રી. તમાકુ; છીંકણી, તપખીર

બજાર [ફા.] સ્ત્રી., નપું. વેચાણ કરનારી દુકાનોનો લત્તો; (લા.) ભાવ, દર, ખરીદ, ખપત

બટકવું અ. ક્રિ. કટકવું, ટુકડા થવા. **બટકું** નપું. મોઢામાં સમાય એવો ટુકડો

બટ(-ઠ)કું વિ. બેઠા ઘાટનું, ઠીંગણું

બટાકો,-ટો [અં.] પું. એક કંદ, પટાટો, બટેટું

બટ્ટો પું. લાંછન; (લા.) આળ, તહોમત

બડવો પું. જેને જનોઈની દીક્ષા આપવામાં આવે છે તે બટુક

બડીકો, બડૂકો પું. દંડૂકો

બડું [હિં.] વિ. મોટું. **-ડાઈ** સ્ત્રી. મોટાઈ. **-ડાશ** સ્ત્રી. (લા.) પતરાજી

બણગું નપું. રણશીંગું; (લા.) ગપગોળો

બણબણવું અ.ક્રિ. માખી જેવાં પ્રાણીઓનું ગંદકી ઉપર ઊડવું. **બણબણાટ** પું. માખી વગેરેનો ઊડવાનો અવાજ

બતાડવું, બતાવવું સ.ક્રિ. દેખાડવું
બત્તી [હિં.] સ્ત્રી. દિવેટ, વાટ; દીવો
બથ સ્ત્રી. જુઓ 'બાથ.'
બદ[1] સ્ત્રી. જાંઘના મૂળમાં થતી એક ગાંઠ; ગરમીનો એક રોગ.
બદ[2] [ફા.] વિ. ખરાબ. **૦બો** સ્ત્રી. ખરાબ વાસ, દુર્ગંધ. **-દી** સ્ત્રી. અનીતિ; (લા.) નિંદા
બદન [ફા.] નપું. શરીર; પહેરણ, કૂડતું
બદમાશ(-સ) [ફા.] વિ. નીચ પ્રકૃતિનું; દુરાચારી; લુચ્ચું. **-શી-(-સી)** સ્ત્રી. બદમાશપણું
બદલ [અર.] અ. સાટે, અવેજીમાં. **૦વું** સ. ક્રિ. ફેર-બદલો કરવો, સાટું કરવું. **-લી** સ્ત્રી. નોકરી વગેરેનો ફેરબદલો. **-લો** પું. બદલવું એ; સાટું
બનવું અ.ક્રિ. થવું; મેળ હોવો; રૂપ ધરવું; (લા.) ફજેતી થવી; ઠઠારો કરવો, છેતરાવું. **બનાવ** પું. પ્રસંગ, ઘટના. **બનાવટ** સ્ત્રી. બનાવવું એ, રચના; (લા.) તરકટી રચના. **બનાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) કરવું; (લા.) છેતરવું; મશ્કરી કરવી
બનેવી જુઓ 'બહેન'માં.
બપોર પું. દિવસનો મધ્ય ભાગ. **-રા** પું., બ.વ. બપોરનું ભોજન. **-રિયા** પું., બ.વ. આતશબાજીની દીવાસળીની એક બનાવટ
બબડવું અ.ક્રિ. 'બડ બડ' બોલ્યા કરવું. **બબડાટ** પું. નકામું બોલબોલ કરવું એ
બર [ફા.] વિ. સફળ
બરકત [અર.] સ્ત્રી. ફાયદો, લાભ; સિદ્ધિ; (લા.) સમૃદ્ધિ
બરખાસ્ત [ફા.] વિ. પૂરું, વીખરાયેલું, છૂટું પડેલું (સભા વગેરે)
બરછી સ્ત્રી. હાથાવાળું ધારવાળું એક નાનું હથિયાર
બરછટ વિ. (લા.) ખરબચડું
બરડ વિ. તરત તૂટી જાય એવું
બરડવું નપું. મંજાગરું
બરડો પું. વાંસો, પીઠ; સૌરાષ્ટ્રમાં પશ્ચિમ ભાગમાં આવેલો એક પહાડ
બરણી સ્ત્રી. ધાતુ કાચ કે ચિનાઈ માટીનું નળાકાર એક ઠામ (ઢાંકણવાળું)
બરતરફ [ફા.] વિ. નોકરીમાંથી કાઢી મૂકેલું. **-ફી** સ્ત્રી. નોકરીમાંથી કાઢી મૂકવું એ
બરફ [અર.] પું., નપું. હિમ; જમાવવામાં આવેલું પાણી. **-ફી** સ્ત્રી. દૂધમાંથી બનાવેલી એક મીઠાઈ (બરફના દેખાવની)
બરાડવું અ.ક્રિ. ફાટે સાદે બૂમ પાડવી. **બરાડા** પું., બ. વ. બુમાટ
બરા(-રો)બર [ફા.] વિ. સમાન, સરખું; વાજબી. **-રિયું** વિ. સમોવડિયું. **-રી** સ્ત્રી. સમાનતા; (લા.) હરીફાઈ

બરો પું. તોર, મગરૂરી; પતરાજી; તાવના ઉતારની નિશાની તરીકે હોઠના બેઉ બાજુને છેડે થતી ફોલ્લીઓ (બરો મુતરવો)
બલકે, બલ્કે [ફા.] અ. એટલું જ નહિ પણ ('પણ' ન હોય તોયે ચાલે.)
બલા [અર.] સ્ત્રી. પીડા કરતું વળગણ; -ભૂત કે વળગાડ; (લા.) એવું માણસ; મુસીબત, તકલીફ
બલૈ(-લો)યું નપું. દાંતનો પહોળા ઘાટનો ચૂડો
બસ [ફા.] અ. પૂરતું, હાંઉ
બહાદુર [ફા.] વિ. હિંમતવાળું શૂરવીર. **-રી** સ્ત્રી. શૂરવીરતા, પરાક્રમ
બહાનું [ફા.] નપું. ખોટું કારણ, મિષ
બહાર[1] [ફા.] પું., સ્ત્રી. ભપકો
બહાર[2] અ. અંદર નહિ
બહાલ [ફા.] વિ. મંજૂર. **-લી** સ્ત્રી. મંજૂરી
બહાવરું વિ. વિહ્વળ, બેબાકળું
બહિષ્કાર [સં.] પું. તરછોડાટ ભર્યો બીજાનો કરાતો ત્યાગ; ન્યાત બહાર કે સંઘ બહાર મૂકવું એ
બહુ [સં.] વિ. ઘણું
બહેન સ્ત્રી. માતા-પિતાની દીકરી; કાકા-મામા-માસીની દીકરી; (લા.) કોઈ પણ બીજી સ્ત્રી. **૦પણી** સ્ત્રી. સહિયર. **બનેવી** પું. બહેનનો પતિ
બહેરું વિ. કાને ન સાંભળતું કે ઓછું સાંભળતું; (લા.) જ્યાં વેદના ન થાય તેવું. **બહેર, બહેરાશ** સ્ત્રી., **બહેરાટ** પું. બહેરાપણું
બહોળું વિ. વિસ્તારવાળું, વિપુલ. **-ળપ** સ્ત્રી. વિપુલતા
બળ [સ.] નપું. જોર, કૌવત. **૦વાન, -ળિયું** વિ. કૌવતવાળું
બળખો પું. ગળફો, બલગમ
બળદ,-દિયો પું. ગાયનો નર; (લા.) મૂરખ
બળવું અ. ક્રિ. સળગવું; દાઝવું; (લા.) બળતરા થવી; અદેખાઈ કરવી. **-તરા** સ્ત્રી. દાઝવાથી થતી પીડા; (લા.) મનમાં થતી એવી લાગણી. **બળાપો** પું. (લા.) સંતાપ. **બાળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) બળે એમ કરવું
બળવો [અર.] પું. સત્તાધારી વિરુદ્ધનું બંડ. **-વાખોર** વિ. બંડખોર
બંગડી સ્ત્રી. કાચ કે ધાતુની પતલી ચૂડી
બંગલો [અં.] પું. ચારે બાજુ ખુલ્લું હોય એવું યુરોપિયન પદ્ધતિનું મકાન. **-લી** સ્ત્રી. નાનો બંગલો; જંગલને રસ્તે રેલના પાટા ઉપર ફાટક પાસેની પગીની ઓરડી
બંડ નપું. હુલ્લડ. **૦ખોર** વિ. હુલ્લડ કરવાની વૃત્તિવાળું
બંદગી [ફા.] પું. સ્ત્રી. ઈશ્વરપ્રાર્થના
બંદર [ફા.] નપું. સમુદ્ર કે મોટી નદીને કિનારે વહાણોની આવજાનું સ્થાન;

એવા સ્થાનવાળું ગામ. -રી વિ. બંદરને લગતું

બંદૂક [અર.], **બંધૂક** સ્ત્રી. દારૂ વતી ગોળી મારવાની નાળ. **-કિયો** પું. બંદૂકવાળો સિપાઈ; એક જાતનો ફટાકડો

બંદોબસ્ત [ફા.] પું. તજવીજ, વ્યવસ્થા

બંધ [સં.] પું. બાંધવું એ; બાંધવાનું સાધન; ગાંઠ; પાળ, પાજ. **બંધણી** જુઓ 'બાંધવું'માં. **૦ન** [સં.] નપું. બાંધવું કે બંધાવું એ; ગાંઠ; રુકાવટ. **બંધાણ, બંધામણ, બંધારણ(-ણીય), બંધિયાર, બાંધી** જુઓ 'બાંધવું'માં.

બંધુ [સં.] પું. ભાઈ

બંધૂક સ્ત્રી. જુઓ 'બંદૂક.'

બંને વિ. બેઉ

બંબો [અર.] પું. પાણીનો મોટો નળ; આગ બૂઝવવા પાણી છાંટતું યંત્ર; ગરમ પાણી કરવાનું ચિમનીવાળું વાસણ

બા સ્ત્રી. મા; વડીલ કે માન આપવા લાયક સ્ત્રી. **૦ઈ** સ્ત્રી. સ્ત્રી (સામાન્ય); સાસુ; નોકરડી. **૦ઈડી** સ્ત્રી. સ્ત્રી (સામાન્ય); ઘરવાળી. **૦યલું** વિ. સ્ત્રી-પ્રકૃતિનું

બાકી [અર.] વિ. વધેલું, બચત; ખૂટતું, શેષ; સ્ત્રી. સિલક; અ. નહિ તો

બાગ [ફા.] મોટો બગીચો, ઉપવન. **૦વાન** પું. માળી. **-ગાયત** વિ. બગીચામાં થતું (શાકભાજી)

બાઘું વિ. (લા.) ગતાગમ વિનાનું, મૂઢ. **-ઘડ** વિ. બાઘું. **-ઘડો** (લા.) પું. વાઘ જેવું બિહામણું માણસ

બાચકો પું. પાંચે આંગળાંથી ભરેલો પોસ; ચોખાની ગૂણ

બાજ(-જો)ઠ પું. સંઘાડે ઉતારેલા ચાર ટૂંકા પાયાનો ચોરસ પાટલો. **-ઠિયો** પું. નાનો બાજઠ

બાજી [ફા.] સ્ત્રી. રમ્મત; સોગઠાં પાનાં કે શેતરંજની રમ્મતની ચાલ; (લા.) યુક્તિ. **૦ગર** વિ. જાદૂગર; મદારી

બાજૂ [ફા.], **-જુ** સ્ત્રી. પડખેની ધાર; દિશા; તરફેણ; પક્ષ

બાઝવું સ.ક્રિ. વળગવું

બાટલી [અં.] સ્ત્રી. શીશી. **-લો** પું. મોટી શીશી; ચિનાઈ માટીની મોટી બરણી

બાટી [હિં.] સ્ત્રી. છાણાંની આંચથી શેકેલી ગોળમટોળ ભાખરી

બાટું નપું. નીંઘલ્યા વિનાનો જુવાર બાજરીનો સાંઠો

બા(-બાં)ડું વિ. બેઉ આંખની કીકીઓ વચ્ચેનું અંતર જોઇયે એના કરતાં વધુ હોય એવું

બાણ [સં., પું.] નપું. તીર; શિવલિંગ; ખેતરની હદ બતાવતો ખોડેલો પત્થર

બાતમી [અર.] સ્ત્રી. ભાળ; સમાચાર

બાથ સ્ત્રી. બે હાથ પહોળા કરી લીધેલી પકડ; (લા.) ટક્કર. **બાથોડિયું** નપું. વલખું; (લા.) પ્રયત્ન. **બથાવવું** સ.ક્રિ. (લા.) પચાવી પાડવું; થકવી નાખવું. **બથામણી** સ્ત્રી. (લા.) પચાવી પાડવું એ

બાદ [અર.] વિ. કમી, ઓછું કરેલું. **૦બાકી** સ્ત્રી. બાદ કરવાની ગણિતની એક રીત; બાદ કરવું એ

બાદશાહ [ફા.] પું. શહેનશાહ. **-હી** વિ. બાદશાહને લગતું; સ્ત્રી. બાદશાહનો દરજ્જો; (લા.) ભારે ઠાઠમાઠ

બાધ [સં.] પું. રુકાવટ. **-ધા** [સં.] સ્ત્રી. અગડ, આખડી; માનતા

બાધવું સ.ક્રિ. લડવું; વઢવું, ઠપકો આપવો

બાન [અર.] વિ. જામીન તરીકે લીધેલું. **-નું** નપું. જામીનગીરી કે સાટા પેટે અપાતું નાણું યા કોઈ ચીજ. **-નાખત** નપું. બાનાનું લખાણ કરવામાં આવ્યું હોય એવો કાગળ

બાપ પું. પિતા. **-પીકું, -પૂકું** વિ. વારસામાં મળેલું. **-પડું, -પૂડિયું** વિ. (લા.) બિચારું, અનાથ

બાફવું સ. ક્રિ. પાણીમાં ઉકાળી રાંધવું; (લા.) ચૂંથી નાખવું; કાંઈકનું કાંઈ બોલી નાખવું. **બાફ** પું. સ્ત્રી. બાફવું એ; બફારો. **બફારો** પું. ગરમીનો ઉકળાટ

બામ [અં.] પું. દુખાવો દાબવા લગાડવામાં આવતો મલમ

બાર૧ [હિં.] પું. બંદૂકનો અવાજ

બાર૨ નપું. બારણું; દરવાજો; કમાડ; (લા.) આંગણું. **૦ણું** નપું. કમાડ. **૦ણે** અ. બારની બહાર. **-રી** સ્ત્રી. નાનો દરવાજો; જાળિયું. **-રું** નપું. નદી સમુદ્રને મળતી હોય એ ભાગ; બંદરમાં પેસવાનો માર્ગ. **બારોબાર** અ. બારણાંની બહાર રહીને

બારદાન [ફા.] નપું. જેમાં માલ ભર્યો હોય તે ખાલી ગૂણી

બારીક [ફા.] વિ. સૂક્ષ્મ, ઝીણું; પાતળું; (લા.) કટોકટીનું. **-કી** સ્ત્રી. ઝિણવટ

બારોટ પું. ભાટ-ચારણોને માટે માન ભરેલો શબ્દ; એ નામની ભાટ-ચારણના પ્રકારની એક જ્ઞાતિનો પુરુષ

બાલ૧ [સં.] પું. બાલક. **-ળ** પું. છોકરો. **૦ક** વિ. નાનું છોકરું. **-ળા** સ્ત્રી છોકરી. **-ળકી** સ્ત્રી. નાની છોકરી **-ળોતિયું** નપું. બાળક નીચે રખાતું કપડું

બાલ૨ પું. વાળ, મોવાળા

બાલટી,-દી [પોર્ચ્યુ.] સ્ત્રી. પતરાની કે પ્લાસ્ટિકની ડોલ

બાવડું નપું. ખભા અને કોણી વચ્ચેનો હાથ, પીંખડું

બાવલું નપું. પથ્થર કે લાકડાની

અસલનાં આકૃતિ અને માપની મૂર્તિ

બાવું નપું. કરોળિયાનું જાળું

બાવો પું. ભેખધારી હિંદુ સાધુ

બાસ [હિં.] સ્ત્રી. વાસ, ગંધ; દુર્ગંધ

બાસું(-સૂં)દી સ્ત્રી. દૂધને ઉકાળી ગળાશ નાખી કરવામાં આવતી નરમ વાની

બાહોશ [ફા.] વિ. હોશિયાર, કાર્યકુશળ

બાંગ [ફા.] સ્ત્રી. નમાજનો સમય બતાવવા મુલ્લાં કરે છે એ પોકાર; -ગી [ફા.] પું. બાંગ પોકારનાર મુલ્લાં

બાંકું,-કોરું નપું. પહોળું ફાંકું-કાણું

બાંગરું વિ. અવિવેકથી સામો જવાબ આપનારું

બાંટ સ્ત્રી. છૂટી લાપશી

બાંઠિયું વિ. ઠીંગણું, બઠકું; નપું. ટૂંકું ફેંટાબંધન

બાંડું વિ. બાડું; પૂંછડા વિનાનું

બાંદી, બાંદડી સ્ત્રી. ગુલામડી

બાંધવું સ.ક્રિ. બંધ વડે ગાંઠવું; અંકુશમાં લેવું; ઘડવું, બનાવવું; એકઠું કરવું. **-કામ** નપું. ચણતર વગેરે કામ. **બંધ** વિ. વાસેલું; અટકેલું; પું. નદીમાં પાણીના સંગ્રહ માટેનું બાંધકામ, ડેમ. **બંધણી** સ્ત્રી. (લા.) કરાર, ઠરાવ. **બાંધણી** સ્ત્રી. જુદા જુદા રંગ કરવા તે તે સ્થળે દોરા બાંધી જુદા જુદા રંગના ક્રમે રંગી તૈયાર કરેલી એક ખાસ પ્રકારની સાડી, ઘાટ, ઘરચોળું. **બંધાણ** નપું. (પેટ ઉપર કરવામાં આવતું) બંધારણ; બાંધવાની વસ્તુ; બાંધવાની ગાંઠ; (લા.) વ્યસન. **બંધામણ** નપું., **બંધામણી** સ્ત્રી. બંધાવવાનું કે બાંધવાનું મહેનતાણું. **બંધારણ** નપું. પેટ ઉપર કરવામાં આવતું બંધાણ; (લા.) ધારાધોરણ. **બંધારણીય** વિ. બંધારણને લગતું. **બંધિયાર** વિ. હવા-ઉજાશ વિનાનું (મકાન); વહેતું નહિ એવું (પાણી). **બંધિયો** પું. બાંધવા માટેનું દોરડું. **બંધી** સ્ત્રી. (લા.) મનાઈ. **બાંધો** પું. બંધન, ગાંઠ; (લા.) શરીરનું કાઠું

બાંબલાઈ સ્ત્રી. બગલમાં થતું ગૂમડું

બાંબુ [અં.] પું. પોલો વાંસ

બાંય સ્ત્રી. બાહુ; ખભેથી કાંડા સુધીનો કપડાનો ઘાટ; (લા.) નાનો ભાઈ; સહાયક. **-યું** નપું. (ડાબા હાથે વગાડવામાં આવતું હોઈ) નરઘાંમાંનું નાનું વાદ્ય, ભોણિયું

બિચારું [ફા.] વિ. રાંકડું, બાપડું; દુઃખી

બિછાવવું સ.ક્રિ. પાથરવું. **બિછાત** સ્ત્રી. પાથરવું એ; પાથરણું, જાજમ. **બિછાનું** નપું. પથારી, પથારીનાં સાધન. **બિછાવટ** સ્ત્રી. બિછાવવું એ; બિછાત

બિના [અર.] સ્ત્રી. હકીકત, વિગત; બનાવ

બિરાજવું અ.ક્રિ. (લા.) શોભે એમ બેસવું

બિરાદર [ફા.] પું. ભાઈ; દોસ્ત; સાથી

બિલ [અં.] નપું. ભરતિયું, આંકડો; નવા રજૂ થતા કાયદાનો ખરડો

બિલકુલ [અર.] અ. જરા પણ, સાવ

બિલાડું નપું. મીંદડું; (લા.) ખોટા સાચા અક્ષર કે ચિતરણું. **-ડી** સ્ત્રી. માદા બિલાડું, મીંદડી, મીની. **-ડો** પું. નર બિલાડું, મીંદડો

બિલ્લો પું. હોદ્દો કે અધિકાર યા સોંપાયેલું કામ બતાવનારું ધાતુને ચકતું, ચાંદ

બિસાત જુઓ 'વિસાત.'

બિસ્તર [ફા.] નપું. **-રો, બિસ્ત્રો** પું. બિછાનું, પથારી; પથારીનું મુસાફર માટેનું બીંડલું

બિંદુ [સં., પું.] નપું. ટપકું; મીંડું. **-દી** સ્ત્રી. ટપકી, નાનો ચાંલ્લો

બી નપું. જેમાંથી છોડ ઝાડ ઊગે છે તે દાણો, બીજ, કણ; (લા.) મૂળ કારણ. **બિયું** નપું. બી. **બિયારણ** નપું. વાવવામાં કામ લાગે એવો બીનો જથ્થો

બીડ[1] નપું. ઘાસ કુદરતી રીતે આડેધડ ઊગતું હોય એવી જમીન

બીડ[2] નપું. કાચું ભરતરીનું લોઢું

બીડવું સ.ક્રિ. વાસવું, બંધ કરવું. **બીડી** સ્ત્રી. તમાકુ વગેરેનો નાનો વીંટલો (ધુમાડો પીવા માટે); ઠાકોરજીને ધરવામાં આવતાં પાનસોપારી. **બીડું** નપું. ઠાકોરજીને ધરવામાં આવતાં પાનસોપારીનું બીંડલું; પાનની બીડી; (લા.) સાહસિક કામ કરવાનો સ્વીકાર

બીબી [ફા.] સ્ત્રી. મુસ્લિમ સ્ત્રી

બીબું નપું. કોઈ આકૃતિ ઢાળવાનું ચોકઠું, કાચબો; આકૃતિ છાપવાનું કોતરેલું સાધન; છાપવાનો સીસાનો અક્ષર; (લા.) નમૂનો

બીમાર [ફા.] વિ. માંદું, આજાર. **-રી** સ્ત્રી. માંદગી, આજારી

બીવું અ.ક્રિ. ભય પામવો, ડરવું. **બિવડા(-રા)વવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ડરાવવું. **બીક** સ્ત્રી. ભય, ડર

બુકાની સ્ત્રી., **-નું** નપું. દાઢી-ગાલ ઢંકાઈ જાય એવી રીતે માથે કપડું બાંધી લેવું એ

બુઝાવું અ.ક્રિ. અગ્નિ કે પ્રકાશનું ઓલવાવું; ઠરવું. **બૂઝવવું, બુઝાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઓલવવું, ઠારવું

બુટ્ટો પું. ભરત કે વણાટનો ફૂલગુચ્છા જેવો આકાર; (લા.) મનનો તરંગ. **-ટ્ટાદાર** વિ. બુટ્ટા ભરેલું. **-ટ્ટી** સ્ત્રી. નાની ફૂલભાત; (લા.)અકસીર ઉપાય; વિ. (લા.) પહોંચેલ (માણસ)

બુઠ્ઠું(-ઠ્ઠું), બૂઠું વિ. અણી કે ધાર તૂટી ગઈ હોય એવું; (લા.) જાડી બુદ્ધિનું; લાગણીહીન

બુઢ્ઢું(-ઢ્ઢું), બૂઢ્ઢું વિ. વૃદ્ધ, ઘરડું. **બુઢાપો** પું. ઘડપણ
બુતાન [અં.] નપું. ડોરણું, બોરિયું
બુદ્ધિ [સં.] સ્ત્રી. અક્કલ, સમઝ; વિચાર. **૦માન, ૦શાળી** વિ. બુદ્ધિવાળું, ડાહ્યું, શાણું
બુરખો [અર.] પું. આંખ પર જાળીવાળો માથા સહિત સંપૂર્ણ અંગો ઢાંકતો પડદો
બુંદ[1] નપું. ટીપું; (લા.) વીર્યનું ટીપું
બુંદ[2] પું., બ.વ. જેની કૉફી બને છે તેવા એક વિદેશી દાણા
બૂકવું સ. ક્રિ. (દાણા) ફાકવું. **-ડો** પું. દાણા કે કણનો ફાકડો
બૂચ નપું. એક પ્રકારના ઝાડમાંથી બનતો ડાટો (શીશી-શીશાઓને)
બૂચું વિ. બેઠા નાકનું; બેઠેલા કે વિના કાનનું
બૂઝવવું જુઓ 'બુઝાવું'માં.
બૂટ[1] સ્ત્રી. કાનનું ચાપવું. **૦ડું** નપું. ઘોરખોદિયું (એક હિંસ્ર પ્રાણી)
બૂટ[2] [અં.] પું. યુરોપિયન પ્રકારનો જોડો-પગરખું
બૂઠું જુઓ 'બુઠ્ઠું.'
બૂડવું અ.ક્રિ. ડૂબવું. **બોળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ડૂબે એમ કરવું. **બોળો** પું. ગૂંદાંને ખારા ખાટા પાણીમાં ડુબાડી રાખી કરવામાં આવતું અથાણું
બૂ(-બૂં-બું)ધું નપું. જાડો દંડૂકો. **બૂં-(-બું)ધિયાળ** (લા.) વિ. જડ પ્રકૃતિનું

બૂમ [હિં.] સ્ત્રી. મોઢાથી કરાતો મોટો અવાજ, બરાડા; (લા.) અફવા
બૂરવું સ. ક્રિ. (ખાડા વગેરે) પૂરવું
બૂરું[1] નપું. ખાંડ-સાકરનો દળેલો ભૂકો
બૂરું[2] વિ. દુષ્ટ, ખરાબ બુદ્ધિ કે આચરણવાળું
બૂસટ સ્ત્રી. ગાલ ઉપર મરાતી થપ્પડ. **-ટિયો** પું. સીમંત વખતે ભાભીને વિધિ અંગેની બૂસટ મારતો દિયર
બૂંગિયો પું. આફત વખતે એકઠાં કરવા અને શૂરાતન ચડાવવા વગાડવામાં આવતો ચોક્કસ તાલનો ઢોલ
બેગમ [તુર્કી] સ્ત્રી. ઉચ્ચ વર્ગની મુસ્લિમ સ્ત્રી
બેટ પું. ચારે બાજુએ પાણીથી વીંટાયેલો જમીનનો ભાગ, દ્વીપ, ટાપુ
બેટરી [અં.] સ્ત્રી. વીજળીની શક્તિ આપતું સાધન; કૃત્રિમ વીજળીનો દીવો, ટૉર્ચ
બેડી સ્ત્રી. કેદીને બે પગે નાખવામાં આવતું લોખંડનું બંધન, જંજીર; સ્ત્રીના પગનું ચાંદીનું એક ઘરેણું; (લા.) બંધન; જંજાળ
બેડું નપું. હાંડો કે દેગડી ને ઘડો એવાં બે વાસણની પાણીની હેલ
બેડો પું. વહાણોનો સમૂહ
બેડોળ વિ. કદરૂપું
બેઢંગું વિ. ઢંગ વિનાનું, કઢંગું
બેતાલું વિ. ગાયન-વાદનમાં તાલના જ્ઞાન વિનાનું

બેધડક અ. ડર વિના, હિંમતભેર
બેધ્યાન વિ. ધ્યાન વિનાનું, વ્યગ્ર
બૅન્ડ [અં.] નપું. સમૂહમાં વગાડવામાં આવતું યુરોપિયન પદ્ધતિનું વાદ્ય; (લા.) એવા બજવૈયાનું ટોળું
બેફામ [ફા.] વિ. લક્ષ્ય-ધ્યાન વિનાનું; અ. (લા.) જોયા વિના ગમે તે બાજુ
બેફિકર, [ફા., અર.] **-રું** વિ. ફિકર વિનાનું
બેબાકળું વિ. ભયવ્યાકુળ, ગાભરું
બેબી [અં.] નાનું બાળક સામાન્ય; સ્ત્રી. નાની બાળકી
બેભાન વિ. ભાન વિનાનું, બેશુદ્ધ
બેરખો પું. પહોંચાનું એક ઘરેણું; રુદ્રાક્ષ તુલસી કે એવા પદાર્થના બાર અઢાર કે સત્તાવીસ પારાઓની માળા
બેલ, ૦ડી સ્ત્રી. બેની જોડી. **૦ડું** નપું. જોડિયાં બે બાળક
બેલી પું. રક્ષક
બેવકૂફ [ફા.] વિ. મૂર્ખ. **-ફી** [ફા.] સ્ત્રી. મૂર્ખતા
બેવફા [ફા.] વિ. નિમકહરામ
બેશક [ફા.] અ. શક વિના; (લા.) જરૂર, ચોક્કસ
બેશરમ [ફા.], **-મું** વિ. લાજ વિનાનું
બેશુદ્ધ વિ. શુદ્ધિ વિનાનું, બેભાન. **-દ્ધિ** સ્ત્રી. બેભાનિયત, મૂર્છા
બેસવું અ.ક્રિ. નીચે પગ વાળી સ્થિતિ કરવી; નીતરવું; નજરમાં આવવું; લાગવું; ગોઠવાવું; અટકવું; જામવું. **બેસાડ(-ર)વું** સ.ક્રિ. (કર્મક) બેસે એમ કરવું. **બેઠક** સ્ત્રી. બેસણી; આસન; ઘણા મળી બેસવાની મંડળી; એક કસરત. **બેઠાડુ** વિ. બેસી રહેવાની ટેવવાળું. **બેસણી** સ્ત્રી. બેઠક. **બેસણું** નપું. (લા.) મરી ગયેલાંની પાછળ લોકો ખરખરો કરવા આવે છે એ વખતે બેસવામાં આવે છે એ સ્થિતિ
બેહદ [ફા.] વિ. હદ વિનાનું; પુષ્કળ, ખૂબ
બેહાલ [ફા.] વિ. ખરાબ હાલતમાં આવી પડેલું; પું., બ. વ. બૂરી દશા
બેહૂદું [ફા.] વિ. બેવકૂફી ભરેલું; અઘટિત; (લા.) નકામું
બેહોશ [ફા.] વિ. બેભાન, બેશુદ્ધ
બૈરું નપું. સ્ત્રી. બાઈડી. **-રી** સ્ત્રી. સ્ત્રી; પત્ની
બોખ સ્ત્રી. પાણી ભરવાની ચામડાની ડોલ
બોખું વિ. દાંત પડી ગયા હોય એવા મોઢાવાળું
બોઘડું,-રડું,-રણું નપું. પહોળા મોઢાનું ધાતુનું હાંડલું, વટલોઈ
બોઘું,-ઘલું વિ. બુદ્ધિહીન, મૂર્ખ, બાઘું
બોચી સ્ત્રી. ગરદન
બોજ, -જો પું. ભાર, વજન; (લા.) જોખમદારી
બોટવું સ.ક્રિ. હોઠથી અડકી પીવું કે ખાવું; (લા.) અભડાવવું

બોડ સ્ત્રી. હિંસ્ર પશુઓને રહેવાની ગુફા કે કોતર

બોડું વિ. માથે વાળ વિનાનું. **-ડકું** વિ. વાળ વિનાનું (માથું વગેરે). **-ડિયું** વિ. બોડું; કાના માત્ર વિનાનું

બોણી સ્ત્રી. 'બોનસ', ઊલટ-ભેટ; પહેલો વકરો

બોદું વિ. અંદરથી પોલાણવાળું, ખોખરું; (લા.) ઢીલું, કાચું

બોધ [સં.] પું. ઉપદેશ. **૦પાઠ** [સં.] પું. નમૂના તરીકેનો પાઠ; શિખામણ

બોબડું વિ. બરોબર બોલી ન શકે એવું

બોરિયું નપું. બુતાન, ડોરણું

બોલવું સ.ક્રિ. મોઢેથી વાણી કાઢવી, ઉચ્ચાર કરવો; (લા.) ઠપકો આપવો. **બોલ** પું. ઉચ્ચાર; વચન, શબ્દ; કડી કે તૂકનું ચરણ; (લા.)મહેણું. **-બાલા** સ્ત્રી. (લા.) વાહવાહની સ્થિતિ. **બોલાચાલી** સ્ત્રી. વાણીથી થયેલી તકરાર. **બોલી** સ્ત્રી. માત્ર બોલવામાં પ્રયોજાતી ગૌણ ભાષા; બોલવાની ક્રિયા

બોવું સ.ક્રિ. વાવવું

બૉમ્બ, બૉબ [અં.], **૦ગોળો** પું. દારૂગોળાનું કે રાસાયણિક હિંસક લશ્કરી સાધન. **૦મારો** પું. બૉમ્બ નાખવા એ. **૦ર** [અં.] નપું. બૉમ્બ લઈ જનારું વિમાન

બ્રાહ્મણ [સં.] પું. હિંદુઓના મુખ્ય ચાર વર્ણોમાંથી પહેલા વર્ણનું, વિપ્ર

ભ

ભક્ત [સં.] વિ. -ને શરણે ગયેલું; ભજનિક, ભગત. **-ક્તિ** [સં.] સ્ત્રી. ભજન, શરણ-ભાવના. **-જન** [સં.] નપું. ભક્તિ. **-જનિક** વિ. ભજન કરનારું. **-જનિયું** નપું. ગવાતું ભજન. **ભજવું** સ.ક્રિ. આશરો લેવો; ભજન કરવું. **ભજવવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) નાટકમાં પાત્રનો વેશ કરવો. **ભજવણી** સ્ત્રી. ભજવવું એ

ભક્ષ [સં.] પું. ખોરાક. **-ક્ષ્ય** [સં.] વિ. ખાવાનું

ભગર, -રું વિ. ભૂરા રંગનું

ભગવાન [સં.], **ભગવંત** પું. પરમેશ્વર; પૂજ્ય પુરુષ

ભગવું વિ. ગેરુવા રંગનું. **ભગુવો** પું. ભગવું પહેરનારો સંન્યાસી

ભજિયું નપું. વેસણના ખીરામાં ફળ વગેરે ટુકડા મેળવી તળી બનાવવામાં આવતી એક વાની

ભટકવું અ.ક્રિ. આટકવું, રખડવું. **ભટકાવું** અ.ક્રિ. (લા.) અથડાવું. **ભાટકવું** સ.ક્રિ. રખડવું; અથડાવું

ભટ્ટ [સં.] પું. પૌરાણિક કથા કહેનારો બ્રાહ્મણ; બ્રાહ્મણની એક અટક; રસોઇયો. **-ટાણી** સ્ત્રી. ભટ્ટની સ્ત્રી

ભઠવું સ.ક્રિ. (લા.) ધમકાવવું, ઠપકો આપવો; અ.ક્રિ. ચિડાવું. **ભઠ, -ટ્ટ, -ઠ** સ્ત્રી. ધિક્કાર; અ. ધિક્કાર. **ભટ્ટી(-ઠ્ઠી)** સ્ત્રી. મોટી ચૂલ.

ભઠિયારું નપું. ભઠ્ઠી ઉપરની કામગીરી

ભડ[1] વિ. બહાદુર

ભડ[2] પું., નપું. કૂવામાંથી પાણી ખેંચવાની સગવડ માટેનું ચણતર

ભડકવું અ.ક્રિ. ચમકવું, ઓચિંતું ડરવું. **ભડક** સ્ત્રી. બીક. **ભડકણ** વિ. ડરકણ. **ભડકિયું** વિ. ભડકે બળે એવું. **ભડકો** પું. તાપની છોળ, અગ્નિનો ભભૂકો. **ભડાકો** પું. ભારે અવાજ, ધડાકો. ભડકડું નપું. ભરભાંખળું, વહેલી પરોઢ. **ભડકિયો** પું. શુક્રનો તેજસ્વી તારો (સવારે દેખાય ત્યારે)

ભડથું,-થિયું નપું. આખું ફળ અગ્નિ ઉપર મૂકી કરવામાં આવતું ખાદ્ય, ઓળો

ભણવું સ.ક્રિ. બોલવું; શીખવું; વાંચવું. **-કાર,-કારો** પું. કાંઈક અવાજ થવાની આગાહી. **-તર** સ્ત્રી. ભણવામાં આવેલું એ; શિક્ષણ

ભથ્થું,-ત્થું નપું. નોકરી ઉપર બહારગામ કામગીરીએ ગયેલાને અપાતું વધારાનું વેતન

ભત્રીજો પું. ભાઈનો પુત્ર. **-જી** સ્ત્રી. ભાઈની પુત્રી

ભભકવું અ.ક્રિ. સળગી ઊઠવું; (લા.) ગુસ્સે થવું. **ભભ(-પ)કો** પું. તેજસ્વી દેખાવ કે શોભા, આડંબર. **ભભૂકો** પું. ભડકો; પાણીની નીચેથી ઊછળતી છોળ (ખાસ કરી જમીનમાંથી). **ભભૂકવું** અ.ક્રિ. સળગી ઊઠવું

ભમર સ્ત્રી. ભવું

ભમરો પું. ભ્રમર (ગુંજતું કાળું ઊડતું જીવડું); (લા.) પાણીના પ્રવાહમાં પડતો વમળ; વાળનું કૂંડાળું. **-રી** સ્ત્રી. ભ્રમરની માદા; (લા.) નાનો વમળ, ઘૂમરી, ચકરી, તમ્મર

ભમવું અ.ક્રિ. ભટકવું; રખડવું, ફરવું; (લા.) મગજમાં ઘૂમ આવવી; ચલિત થવું. **ભમાડ(-વ)વું** સ.ક્રિ. (કર્મક) રખડાવવું (લા.) ભુલાવામાં નાખવું

ભય [સં., નપું.] પું. બીક

ભર [સં.] પું. ભાર, બોજો; ઘાસનો ભોર

ભરખવું સ.ક્રિ. આખું ને આખું ખાઈ જવું, ગળી જવું

ભરચક વિ. પૂર્ણ

ભરડવું સ.ક્રિ. અનાજ જાડું જાડું દળવું; (લા.) ભીંસમાં લેવું. ભરડકું નપું. જાડું જાડું દળાયેલું દાણોદૂણી. ભરડો પું. મજબૂત વીંટણ (સાપ વગેરેનું)

ભરનીં(-નિં)ગળ પું. ભરાય ને ફૂટે એવું ગૂમડું; એવી મજબૂત ગાંઠ

ભરપાઈ વિ. પૂરું પતાવવું એ રીતનું

ભરપૂર વિ. પૂરેપૂરું ભરેલું

ભરવાડ પું. ગાય ભેંસ બકરાં ઘેટાં ચારનારી એક હિંદુ જાતિનો પુરુષ.

૦ણ સ્ત્રી. ભરવાડની સ્ત્રી

ભરાડી વિ. ખૂબ ખેપાની; લુચ્ચું

ભરવું સ.ક્રિ. પૂરવું, ખાલી પદાર્થમાં પૂરણી કરવી; સંઘરવું; ચૂકવવું; એકઠું કરવું; ગૂંથવું; લાદવું. **ભરાઈ** સ્ત્રી., **ભરામણ** નપું., **ભરામણી** સ્ત્રી. ભરવાનું મહેનતાણું. **ભરાઉ** વિ. ભરેલું, પુષ્ટ, દળદાર. **ભરાવ-**(-વો) પું. જમાવ; ભરપૂરપણું. **ભરણ** [સં.] નપું. ભરવું એ; ગુજરાન. **ભરણું** નપું. નાણું ભરવું એ; ભરેલું નાણું. **ભરત** નપું. માપ, પ્રમાણ; લૂગડા ઉપર ફૂલ વગેરે ખીલવું એ. **ભરતિયું** સ્ત્રી. આંકડો, બિલ. **ભરતી** સ્ત્રી. ઉમેરણ; સમુદ્રમાં આવતો જુવાળ. **ભરાવું** અ.ક્રિ. (લા.) સંતાવું, છુપાવું; સપડાવું. **ભેરવવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) સાલવવું, -માં નાખવું

ભલું વિ. ભદ્ર, સાલસ; સારું; માયાળુ. **-લપણ** નપું., **-લાઈ** સ્ત્રી. સાલસપણું. **-લમનસાઈ** સ્ત્રી. મનનું સાલસપણું. **-લા** અ. વારુ; કેમ. **-લી વાર** સ્ત્રી. (લા.) બરકત. **-લે** અ. ઠીક, સારું, છો

ભવ [સં.] પું. જન્મ; જન્મારો. **૦સાગર, ૦સિંધુ** [સં.] પું. આ જન્મારા—સંસારરૂપી સાગર

ભવાઈ સ્ત્રી. અનુકરણરૂપે થતું લોકનાટક; (લા.) ફજેતી. **ભવાડો** પું. (લા.) ફજેતી. **ભવાયો, ભવૈયો** પું. ભવાઈ કરનારો નટ; ભવાયાનો ધંધો કરનારી એક મુસ્લિમ જાતનો પુરુષ

ભવિષ્ય [સં. 'ભવિષ્યત્'] વિ. આવતા સમયનું; હવે પછીનું; નપું. નસીબ

ભવું નપું. ભમર, ભમા

ભસવું અ. ક્રિ. કૂતરાનું બોલવું; (લા.) નિરર્થક બકવાટ કરવો

ભસ્મ [સં., નપું.] સ્ત્રી. રાખોડી; યજ્ઞની પ્રસાદી રાખ; ધાતુને સળગાવી કરેલી વૈદ્યકીય ખાખ

ભળવું અ.ક્રિ. ભેગું મળી જવું. **ભળાવવું** અ.ક્રિ. (કર્મક) (લા.) ભલામણ કરવી; સોંપવું; (ઢોરને) હેવા કરવા. **ભલામણ,-ણી** સ્ત્રી. ભળાવવું એ, સિફારસ

ભંગ [સં.] પું. ભાંગી પડવું એ; ભાંગવું એ, નાશ; વિઘ્ન

ભંગી [ફા.],**-ગિયો** પું. જાજરૂ વાળનાર હરિજન. **-ગિયણ** સ્ત્રી. ભંગી સ્ત્રી

ભંડક નપું. ભોંયરું; સ્ટીમરમાં ત્રીજા વર્ગના ઉતારુઓને બેસવાની જગ્યા, ફાલકું. **-કિયું** નપું. નાનું ભોંયરું

ભંડાર [સં.] પું. કિંમતી માલસામાન વગેરે રાખવાનો ઓરડો; ખજાનો. **-રિયું** નપું. ભીંતમાં કરેલું ગુપ્ત કબાટ; ગાડા નીચેનું નાનું હાટિયું. **-રી** પું. કોઠારી. **-રો** પું. સાધુ બાવાઓના મરણ પાછળ અપાતું

સામુદાયિક ભોજન. ૦વું સ.ક્રિ. ભંડારમાં મૂકવું; દાટવું

ભંડોળ નપું. એકઠી કરેલી મૂડી

ભંભો પું. પાણી રાખવાનું ઊભું સાંકડા મોંનું માટીનું વાસણ. **-ભલી** સ્ત્રી. નાનો ભંભો

ભંભેરવું સ.ક્રિ. કાનમાં ખોટું સાચું કહી ઉશ્કેરણી કરવી. **-ણી** સ્ત્રી. એવી જાતનો ઉશ્કેરાટ

ભાઈ પું. સહોદર, મા-જાયો; કાકા ફોઈ મામા માસી વગેરેનો દીકરો; પુરુષને માટે માનવાચક શબ્દ. **૦ચારો** પું. દોસ્તી. **૦બંધ** પું. મિત્ર. **-યડો** પું. પુરુષ (સામાન્ય); (લા.) બહાદુર માણસ. **-યાત** વિ., પું. પિતરાઈ

ભાખરી સ્ત્રી (ખાસ કરી ઘઉંનો) જાડો રોટલો

ભાગ [સં.] પું. હિસ્સો, અંશ; પુસ્તકનો ખંડ. **૦બટાઈ** સ્ત્રી. મહેસૂલ તરીકે લેવામાં આવતો ઊપજનો ભાગ. **૦લો** પું. ટુકડો. **૦વું** સ. ક્રિ. ભાગ કરવા; ભાગાકાર કરવો; નાસવું. **-ગાભાગી** સ્ત્રી. નાસભાગ. **-ગિયું,-ગીદાર** વિ. વેપારવણજમાં હિસ્સો ધરાવતું. **-ગેડુ** વિ. ભાગવાની-નાસવાની આદતવાળું; ભાગી જનારું, નાસેડુ

ભાગોળ સ્ત્રી. શહેર કે ગામનો દરવાજો; દરવાજા આગળની જમીન

ભાગ્ય [સં.] નપું. નસીબ. **-ગ્યેજ** અ. કવચિત જ

ભાજી સ્ત્રી. શાક કરવા લાયક છોડ કે છોડનાં પાંદડાં. **૦મૂળા** વિ. (લા.) તુચ્છ, લેખામાં ન લેવા જેવી ચીજ કે વ્યક્તિ

ભાટ પું. રજવાડામાં ગુણગાન કરનારી બ્રાહ્મણ જાતિનો પુરુષ; એ ઉપરથી ઊતરી આવેલી એક હિંદુ જાતિ, બ્રહ્મભટ્ટ. **૦ણી** સ્ત્રી. ભાટની સ્ત્રી. **-ટાઈ** સ્ત્રી. ભાટનું કામ; (લા.) વખાણ ભરેલી ખુશામત

ભાઠું નપું. સમુદ્ર કે નદીના કાંઠાની પથરાળ ભેખડ; શેરડીનો મૂળવાળો ટુકડો; કપડા ઉપર કે શરીર ઉપર પડેલું ચાંદલું. **-ઠ** સ્ત્રી. ભાઠાની જમીન, મોટું ભાઠું

ભાડું નપું. કોઈ પણ ચીજ કે સ્થાન વાપર્યા બદલ નાણું આપવામાં આવે એ. **ભાડવાત, ભાડૂત** વિ. ભાડે રહેનારું. **ભાડૂતી** વિ. ભાડે રાખેલું; પૈસા ખાતર કામ કરતું

ભાણું નપું. ઠામ, વાસણ; પીરસેલું વાસણ-જમણ

ભાણેજ, ભાણો, ભાણિયો પું. બહેનનો દીકરો. **ભાણે(-ણ)જી, ભાણી** સ્ત્રી. બહેનની દીકરી

ભાત૧ પું. રાંધેલા ચોખા; નપું. કામગીરીના સ્થાન ઉપર લઈ જવામાં આવતું ભોજન (ખાસ કરી ખેતરમાં). **-તું** નપું. મુસાફરીમાં લઈ જવાતું ખાવાનું, ભાથું

ભાત[2] સ્ત્રી. રીત, પ્રકાર; આકૃતિનો દેખાવ. **-તીગર** વિ. અનેક પ્રકારની ભાતવાળું

ભાથું નપું. જુઓ 'ભાતું.'

ભાથો પું. બાણ રાખવાની કોથળી

ભાન [સં.] નપું. શુદ્ધિ, હોશ; (લા.) સ્મરણ; સમઝ; કલ્પના; સાવચેતી

ભાભી સ્ત્રી. ભાઈની પત્ની, ભોજાઈ. **-ભુ** સ્ત્રી. ભાભી (માનવાચક)

ભાભો પુ. વૃદ્ધ પુરુષ

ભામવું સ.ક્રિ. વેઠ વગેરેનું કહેણ કહી આવવું. **ભામ** સ્ત્રી. ચામડા ઉપરનો વેરો

ભાર [સં.] પું. બોજો; બ.વ. ગુંજાશ. **-રી - રે** વિ. વજનદાર. **-રો** પું. મોટો ગાંસડો (ચાર-કડબનો). **-રી** સ્ત્રી. પોટલી (ઘાસની). **-રેવગું** વિ. ગર્ભ રહ્યો હોય એવું (સ્ત્રી પશુ વગેરે)

ભારત [સં., નપું.] પું., નપું. હિંદ ભૂમિ; અંગ્રેજોના ગયા પછી પાકિસ્તાન-હિંદુસ્તાન જુદાં પડતાં હિંદુસ્તાનનો પ્રદેશ (સિંધ, પશ્ચિમ પંજાબ, સરહદી પ્રાંતો, બલૂચિસ્તાન અને પૂર્વબંગાળ સિવાયનો પ્રદેશ). **-તી** [સં.] સ્ત્રી. વૈદિકી ભાષા; વાણી, સરસ્વતી. **-તીય** [સં.] વિ. ભારતને લગતું

ભારવું સ.ક્રિ. રાખમાં દાબી રાખવું (અનાજને): **-ણ** નપું. દબાણ; બોજો

ભાલું નપું., **-લો** પું. અણીદાર ફણાવાળું — લાંબી લાકડી કે કઠણ વાંસનું હથિયાર, બલ્લમ. **-લોડું** નપું. તીર; તીરનું ફળું

ભાવ [સં.] પું. હોવાપણું; ઇરાદો, મતલબ; વૃત્તિ, લાગણી; અભિપ્રાય, તાત્પર્ય; ચેષ્ટા, અભિનય; પ્રેમ, હેત; દર, કિંમત. **૦ના** [સં.] સ્ત્રી. કલ્પના, ધારણા; અભિલાષા, ઇચ્છા; લાગણી. **-વાર્થ** [સં.] પું. તાત્પર્ય. **ભાવિ** [સં.] નપું. નસીબ. **ભાવી** [સં.] વિ. ભવિષ્યમાં થવાનું. **ભાવુક** [સં.] વિ. પ્રેમાળ; રસજ્ઞ

ભાવવું અ.ક્રિ. સ્વાદ ગમવો

ભાષા [સં.] સ્ત્રી. જેમાં સાહિત્યરચના થઈ હોય અને થતી હોય તેવી પ્રધાન શિષ્ટ બોલી (તે તે દેશ કે પ્રાંતની). **-ષ્ય** [સં.] નપું. વિષય સંશય પૂર્વપક્ષ ઉત્તરપક્ષ અને સમાધાન આવાં પાંચ અંગોનો વિસ્તાર હોય એવું મોટું વિવેચન

ભાસ [સં.] પું. આભાસ; ખ્યાલ, છાપ; સરખાપણું. **૦વું** અ.ક્રિ. આભાસ થવો; દેખાવું; (લા.) સમઝાવું, લાગવું

ભાળવું સ.ક્રિ. જોવું. **ભાળ** સ્ત્રી. સંભાળ; પત્તો, ખબર, માહિતી. **ભાળવણ(-ણી)** સ્ત્રી. સંભાળ રાખવા સોંપવું એ. **ભાળવવું** સ.ક્રિ. સંભાળ રાખવા સોંપવું; સિફારસ કરવી

ભાંખોડિયું નપું. ઘૂંટણિયે ચાલવું એ (બચ્ચાનું)

ભાંગવું અ.ક્રિ. તૂટવું; સ.ક્રિ. તોડવું,

કકડા કરવા; (લા.) લૂંટી પાયમાલ કરવું. **ભાંજઘડ** સ્ત્રી. (લા.) તકરાર; પંચાત

ભાંડવું સ.ક્રિ. ગાળો દેવી

ભાંડુ નપું. ભાઈ બહેન વગેરે અંતરનું તે તે સગું

ભાંભરવું અ.ક્રિ. ગાયનું બરાડવું

ભાંભર, -રું, -ળું વિ. ખારાશ અને મોળાશવાળું (પાણી)

ભિક્ષા [સં.] સ્ત્રી. ભીખ; (લા.) ભીખમાં મળેલી વસ્તુ. **-ક્ષુક** [સં.] વિ., પું. ભિખારી

ભીખવું સ.ક્રિ. ભિક્ષા માગવી. **ભીખ** સ્ત્રી. ભિક્ષા; (લા.) ભીખીને મેળવેલી ચીજવસ્તુ. **ભિખારી** વિ. પું. ભીખ માગવાનો ધંધો કરનારું. **ભિખારણ** સ્ત્રી. ભિક્ષુક સ્ત્રી

ભીડવું સ.ક્રિ. વાસવું, બંધ કરવું; કસીને બાંધવું, ભેટીને દબાવવું. **ભીડ** સ્ત્રી. ગિરદી, ભીંસ; (લા.) તંગી, અછત. **ભીડો** પું. કોઈ પણ પદાર્થને ભીડવાનું લાકડાનું કે લોઢાનું યંત્ર

ભીનું વિ. પલળેલું, આર્દ્ર; કાળી ઝાંય મારતા રંગનું (શરીર વગેરે). **-નાશ** સ્ત્રી. ભીનાપણું, આર્દ્રતા

ભીલ પું. જંગલની એક આદિવાસી પ્રજાનો પુરુષ. **૦ડી** સ્ત્રી; ભીલ સ્ત્રી. **-લી** વિ. ભીલ સંબંધી

ભીલું વિ. તોડેલું (ભેંસનું શીંગડું) વગેરે; નપું. ગોળનો રવો

ભીં(-ભિં)ગડું નપું. ચામડી ઉપરની રૂઝનું છોડું; માછલીની ચામડી ઉપરનું આવરણ

ભીં(-ભિં)જ(-જા)વું અ.ક્રિ. ભીના થવું, પલળવું. **ભીં(-ભિં)જણું** નપું. માંગલિક પ્રસંગે કેસૂડાં વગેરેના રંગીન પાણીથી ભીંજવવાનો પ્રસંગ

ભીં(-ભિં)ડી સ્ત્રી. શણની જાતનો એક છોડ. **-ડો** પું. શાકની એક લાંબી સફેદ શીંગ; (લા.) ગપ્પ

ભીં(-ભિં)ત સ્ત્રી. દીવાલ. **-તિયો** પું. ભીંતમાં પછાડવામાં આવતો ગોળીના રૂપનો એક ફટાકડો

ભીં(-ભિં)સવું સ. ક્રિ. સખત રીતે ભીડી દાબવું; પીલવું. **ભીં(-ભિં)સ** સ્ત્રી., **ભીં(-ભિં)સો** પું. સખત ભચરડો

ભૂકો પું. ચૂરો, ચૂર્ણ. **-કી** સ્ત્રી. બારીક ભૂકો. **-કેભૂકા** પું., બ.વ. ચૂરેચૂરા

ભૂખ સ્ત્રી. ખાવાની તીવ્ર લાગણી; ક્ષુધા; (લા.) તીવ્ર ઇચ્છા. **-ખ્યું** વિ. ભૂખની લાગણી થઈ છે એવું; ક્ષુધિત. **-ખાળવું** વિ. ભૂખ લાગ્યા કરે એવા સ્વભાવનું; ખાઉધર. **૦મરો** પું. ભૂખથી થતી મરણ જેવી હાલત

ભૂખરું વિ. રાખોડી રંગનું

ભૂગોળ [સં.] પું. પૃથ્વીનો ગોળો; સ્ત્રી. પૃથ્વી ઉપરના દેશપ્રદેશોની અનેક પ્રકારની વિગતોને સાચવતું શાસ્ત્ર કે વિદ્યા

ભૂત [સં.] વિ. થયેલું, વીતેલું; નપું.

આકાશ વાયુ તેજ પાણી ને પૃથ્વી એ પાંચે તત્ત્વ; સચેતન પ્રાણી માત્ર; (લા.) પ્રેત-પિશાચ. ૦કાળ [સં.] પું. વીતી ચૂકેલો સમય કે યુગ. ૦કાલીન [સં.] વિ. ભૂતકાળમાં થયેલું, પ્રાચીન

ભૂદેવ [સં.] પું. બ્રાહ્મણ

ભૂમિ [સં.] સ્ત્રી. ધરણી; પૃથ્વી; જમીન. -મિકા [સં.] સ્ત્રી. પાયરી; નાટકના પાત્રનું તે તે ભજવણીનું કામ; ટૂંકી પ્રસ્તાવના (ગ્રંથની)

ભૂમિતિ [સં.] સ્ત્રી. રેખાગણિત

ભૂરકી સ્ત્રી. (લા.) મોહની; જાદૂ મંત્ર

ભૂરશી(-સી) સ્ત્રી. લગ્ન વગેરે માંગલિક પ્રસંગને અંતે અપાતી બ્રાહ્મણોને રોકડ દક્ષિણા, ભૂયસી દક્ષિણા

ભૂરું વિ. રાખોડી આસમાની રંગનું; ગુલાબી ગોરા રંગનું

ભૂલવું અ.ક્રિ. ચૂક કરવી, પ્રમાદ કરવો; સ.ક્રિ. વિસ્મરણ કરવું. **ભૂલ** સ્ત્રી. ચૂક, ખામી; (લા.) ગેરસમઝ. **ભુલકણું** વિ. ભૂલવાના સ્વભાવવાળું. **ભુલવણી** સ્ત્રી. ભૂલવું એ. **ભુલભુલામણી** સ્ત્રી. ભૂલા પડી જવાય એવી અટપટી રચના. **ભુલાવો** પું. ભૂલવું એ, ભ્રમ

ભૂસકો પું. ઊંચેથી નીચે પડવું એ, ધુબાકો, ધૂબકો; ઠેકડો

ભૂસું નપું. ઘઉં વગેરે અનાજની ફોતરી; ચવાણાનું એક મિશ્રણ, ભેળ

ભૂંકવું અ.ક્રિ. ગધેડાનું ભોંભોં કરવું

ભૂં(-ભું)ગળ સ્ત્રી. પોલી નળીના આકારનું ફૂંકવાનું એક વાદ્ય; નપું. ભૂંગળું. -ળી સ્ત્રી. પતરાની નાની નળી. -ળું નપું. પોલું નળાકાર (ધુમાડો નીકળવા તેમજ સિસોટી મારવા); ચિમની (મિલ વગેરે કારખાનાની)

ભૂં(-ભું)જવું સ.ક્રિ. કડાયામાં નાખી શેકવું

ભૂં(-ભું)ડ નપું. દાતરડાં ન હોય એવી જાતનું ડુક્કર. ૦ણ, ૦ણી સ્ત્રી. ભૂંડની માદા. -ડું વિ. બીભત્સ દેખાવનું કે અશ્લીલ શબ્દવાળું; ખરાબ; (લા.) દ્વેષી

ભૂં(-ભું)સવું સ.ક્રિ. છેકી કાઢવું; (લા.) જાણે થયું જ ન હોય એવું કરી નાખવું. **ભૂં(-ભું)સાડવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) ભૂંસાય એમ કરવું

ભેખ પું. સંન્યાસી કે સાધુ બાવાની દીક્ષા; દીક્ષા લીધા પછીનો પહેરવેશ; (લા.) કામ પાર પડે એ રીતે કરવાની મનોવૃત્તિ

ભેખડ સ્ત્રી. કરાડ; ભાઠું

ભેગ પું. મિશ્રણ. -ગું વિ. એકઠું; મિશ્ર. -ગાભેગું વિ., અ. સાથોસાથ

ભેજ [સં.] પું. ભીનાશ

ભેજું નપું. મગજ; (લા.) હોશિયાર

ભેટવું સ.ક્રિ. આલિંગન આપવું; મુલાકાત કરવી; (લા.) લડવા માટે એકઠા મળવું. **ભેટ** સ્ત્રી. મુલાકાત, મેળાપ; બક્ષિસ. **ભેટાડવું** સ.ક્રિ.

(પ્રેરક) ભેટે એમ કરવું. **ભેટિયો** પું. મંદિર વગેરે માટે ભેટ લાગા ઉઘરાવનારો મુનીમ કે કાસદ. **ભેટો** પું. મેળાપ

ભેદ [સં.] પું. જુદાપણું, તફાવત; પ્રકાર, વર્ગ; (લા.) છાની વાત; ફાટફૂટ. **૦વું** સ.ક્રિ. આરપાર કાણું પડે એમ ફેંકવું; વચ્ચેથી બે ભાગ પડે એમ તોડવું. **-દી** વિ. (લા.) રહસ્યમય

ભેરવાવું અ.ક્રિ. સંડોવાવું. **ભેરુ** પું. સાથીદાર

ભેળવવું સ.ક્રિ. ભેગું કરવું, મિશ્રણ કરવું; સામેલ કરવું. **ભેળ** પું. મિશ્રણ; ભેગ; ભેલાડ; એક ચવાણું, ભૂસું. **ભેલાડ** પું. ઊગેલા મોલમાં પશુ ચરાવવાં એ; બગાડ

ભેંશ(-સ) સ્ત્રી. ડોબું, મહિષી (એક દૂધાળું કાળી ચામડીનું મોટું પ્રાણી)

ભોગ [સં.] પું. ભોગવવું-માણવું એ; ભોગવવાની સામગ્રી; દેવને ધરવાની સામગ્રી; પુષ્ટિમાર્ગીય મંદિરોમાં બપોર પછીના ઉત્થાપનનાં દર્શન બાદનું દર્શન; (લા.) માઠી દશા; બલિદાન. **૦વટો** પું. ભોગવવાનો હક્ક; માલિકી હક્ક

ભોગળ સ્ત્રી. કિલ્લા વગેરેનાં દરવાજા-બારણાંની અંદરની બાજુએ ભરાવવામાં આવતું આડું લાકડું કે આગળો

ભોજ પું. ભોજન-સમારંભ. **ભોજન** [સં.] નપું. જમવું એ, જમણ.

ભોજાઈ સ્ત્રી. ભાભી

ભોટવો પું. માટીનો ચંબુ

ભોડું નપું. સાપ વગેરેનું માથું

ભોણ નપું. મૃદંગમાં લગાવાતો લોટનો પીંડો; દર. **-ણિયું** નપું. નરઘાંમાંનું નાનું, બાંયું

ભોથું નપું. મૂળિયાંનો ઝૂડો

ભોદું વિ. (લા.) જડ સ્વભાવનું

ભોપું વિ. મૂર્ખ. **ભોપાળું** નપું. પોકળ, પોલ; ભારે ગોટાળો

ભોમિયું વિ. જાણકાર. **-યો** પું. સ્થળ પહાડ વગેરેની જાણકારીવાળો પુરુષ

ભોળું,-ળિયું વિ. કૂડ કપટના ખ્યાલ વિનાનું, સાલસ

ભોંકવું સ. ક્રિ. અણીદાર પદાર્થથી વીંધવું

ભોંઠું વિ. ક્ષોભ પામેલું. **-ઠપ** સ્ત્રી. ભોંઠાપણું, ક્ષોભ

ભોંય સ્ત્રી. ભૂમિ, જમીન; શરીરની ચામડીની સપાટી

ભ્રમ [સં.] પું. સંદેહ. **૦ણ** [સં.] નપું. ફરવું એ. **૦ણા** સ્ત્રી. ભ્રમ, ભ્રાંતિ

ભ્રષ્ટ [સં.] વિ. ઊંચેથી પડેલું; (લા.) વટલેલું

મ

મકાન [અર.] નપું. ઘર, પાકું બાંધેલું રહેઠાણ

મ(-મં)કોડો પું. કીડીના વર્ગનું કાળું જીવડું; ત્રોડાનો કે ઝાંઝર વગેરેનો પ્રત્યેક આંકડો, મંકોડો. **-ડી** સ્ત્રી. નાનો મકોડો, મંકોડી

મક્કમ વિ. દૃઢ ચિત્તનું, સ્થિર વિચારનું

મખમલ [અર.] નપું. સ્ત્રી. એક જાતનું રેશમી કાપડ

મગજ૧ [ફા.] નપું. ખોપરી અંદરનો જ્ઞાનતંતુઓનો મુલાયમ જથ્થો, ભેજું; ફળનું મીંજ; (લા.) બુદ્ધિશક્તિ. **૦મારી** સ્ત્રી. (લા.) માથાકૂટ

મગજ૨ પું. ચણાનું વેસણ ઘી અને ગળપણની એક નાગરી મીઠાઈ; મગદળ

મગજી સ્ત્રી. કોઈ પણ લૂગડાને સીવીને લગાવવામાં આવતી બીજા રંગના કાપડની પટ્ટી

મગદળ પું. મગના લોટનો મગજ જેવો લાડુ; મગજ

મગર, ૦મચ્છ(-ચ્છ) પું. પાણીનું એક હિંસ્ર મોટું પ્રાણી

મચક સ્ત્રી. ડગવું એ, પાછું હઠવું એ. **-કો** પું. (લા.) ગર્વ

મચકોડવું, મચડવું સ.ક્રિ. મરડવું, આંબળવું

મચવું અ.ક્રિ. તલ્લીન થવું, મંડવું, જોસમાં આવવું

મચ્છ(-ચ્છ)૨ પું. ડાંસ. **મછરું, મછલું** નપું. બારીક ઊડતી જિવાત

મછવો પું. સઢવાળું મધ્યમ પ્રકારનું હોડકું

મજબૂત [અર.] વિ. દૃઢ; સબળ, શક્તિમાન. **-તી** સ્ત્રી. મજબૂતપણું

મજરે [અર.] અ. સાટે, પેટે

મજલ [અર.] સ્ત્રી. એક દિવસની મુસાફરી જેટલું અંતર; મજલ પૂરી થાય એ મુકામ; (લા.) મુસાફરી, ટપ્પો

મજા,-ઝા [ફા.] સ્ત્રી. આનંદ, લહેર, મોજ. **૦ક** સ્ત્રી. મશ્કરી

મજાગરું નપું. મિજાગરું, બરડવું

મજિયારું વિ. સહિયારું, પંતિયાળું, નપું. ભાગીદારી

મજૂર પું. નપું. શ્રમજીવી દહાડિયો. **-રી** સ્ત્રી. વૈતરું, મહેનત; (લા.) મજૂરીનું મહેનતાણું

મજૂસ પું. ચાર પાયાનો હાટિયાના ઘાટનો ઊભો માટીનો કે લાકડાનો જૂની પદ્ધતિનો કબાટ (જેમાં દૂધ દહીં વગેરે રહે ને ઉપરની સપાટી ઉપર ગાદલાં ગોદડાં મૂકવામાં આવે.)

મટકું૧ નપું. કઠોળમાં પડતી એક જિવાત

મટકું૨ નપું. પાણીનું માટલું. **-કી** સ્ત્રી. નાનું માટલું, મથની, મટૂકી

મટકું૩ નપું. આંખની પલક. **મટમટાવવું** સ.ક્રિ. આંખના પલકારા કરવા

મટવું અ.ક્રિ. આળસવું; દૂર થવું; બંધ થવું; રોગમુક્ત થવું

મટૂકી જુઓ 'મટકું૨'માં.

મટોડું જુઓ 'માટી'માં.

મઠ [સં.] પું. સાધુનો આશ્રમ; વિદ્યાનું મથક

મઠા(-ઠે)રવું સ.ક્રિ. ટીપીને કે રંદો ફેરવીને સપાટ બનાવવું; ટાપટીપ કરવી

મઠો પું. દહીં ભાંગીને બનાવેલો રગડ, જાડી છાશ

મડદું [ફા.], **મડું** નપું. મૃત દેહ, શબ. **-મડાગાંઠ** સ્ત્રી. (લા.) છોડી છૂટે નહિ એવી ગાંઠ

મઢ પું. માતાનું સ્થાનક. **-ઢી** સ્ત્રી. સાધુબાવાની નાની ઝૂંપડી. **-ઢૂલી** સ્ત્રી. નાની છાપરી

મણકો પું. વેહવાળો ગોળ કે લાંબો પારો; અંકોડો

મણા સ્ત્રી. ઊણપ, ખામી

મત [સં., નપું.] પું. અભિપ્રાય; સંપ્રદાય. **-તું, -ત્તું** નપું. કબૂલાતની સહી. **-તાદાર** વિ. (વેપારીને ત્યાંનો) ખાતેદાર; ગામમાંથી સરકારને ભરણું ભરાય એની સાખ કરનારો

મતલબ [અર.] સ્ત્રી. આશય; તાત્પર્ય, ભાવાર્થ. **-બી, -બિયું** વિ. સ્વાર્થી

મતા [અર.], **-ત્તા** સ્ત્રી. માલ-મિલકત

મતિ [સં.] સ્ત્રી. બુદ્ધિ, અક્કલ

મથક નપું. મુખ્ય સ્થાન, કેંદ્ર

મથવું સ.ક્રિ. વલોવવું; અ.ક્રિ. (લા.) પ્રયત્ન કરવો; મંડવું. **-ની** સ્ત્રી. વલોણાની ગોળી; નાની માટલી (ઠંડા પાણીની). **મથામણ** સ્ત્રી. (લા.) મહેનત; માથાફોડ

મદ [સં.] પું. ગર્વની મસ્તી; કેફની ખુમારી. **-દીલું** વિ. મદમસ્ત

મદદ [અર.] સ્ત્રી. સહાયતા. **૦ગાર, ૦નીશ** [+ફા.] વિ. સહાયક

મદાર [અર.] પું. આધાર

મધ નપું. મધમાખીઓએ એકઠો કરેલો રસ. **-ધિયું** વિ. મધ જેવું મીઠું

મધ્ય [સં.] વિ. વચ્ચેનું; નપું. વચલો ભાગ. **૦કાલીન** [સં.] વિ. વચ્ચેના યુગમાં થયેલું. **૦મ** [સં.] વિ. વચ્ચેનું. **-ધ્યાહ્ન** [સં.] પું., બ.વ. બપોરનો ભાગ

મન [સં.] નપું. ચિત્ત, અંતઃકરણ; (લા.) ઇચ્છા. **મનસ્વી** [સં.] વિ. સ્થિરધી, બુદ્ધિવાળું; (લા.) મનમોજી; તરંગી

મનખો પું. મનુષ્ય તરીકેનો જન્મારો

મના [અર.], **૦ઈ** સ્ત્રી. બંધી, નિષેધ

મનાવવું, મનામણું જુઓ 'માનવું'માં.

મનુષ્ય [સં., પું.] પું., નપું. માણસ

મફત [અર.] અ. વગર પૈસે, કાંઈ પણ ખર્ચ કે મળતર વિના; ફોગટ. **૦નું, -તિયું** વિ. મફત લઈને વાપરનાર; ફોગટિયું; મફતનો માલ ખાનારું

મફલર [અં.] નપું. ગલપટો

મભ(-બ્ભ,-ભ્ભ)મ વિ. મોઘમ

મમરો પું. ચોખાની ધાણીનો દાણો; (લા.) ઉશ્કેરણીનો બોલ

મમળાવવું સ.ક્રિ. મોંમાં આમતેમ ફેરવવું

મરકવું અ.ક્રિ. આછું હસવું, મલકવું. **મરકલું, મરકલડું** નપું. મરકવું એ

મરઘું નપું. કૂકડું. **-ઘી** સ્ત્રી. માદા કૂકડું. **-ઘો** પુ. નર કૂકડું

મરચું નપું. રસોઈમાં એક ઉપયોગી તીખી શીંગ. **-ચી** સ્ત્રી. મરચાંનો છોડ; મરચાંના આકારનું એક દારૂખાનું

મરજાદ સ્ત્રી. મર્યાદા, મલાજો; સભ્યતા; વૈષ્ણવ-પુષ્ટિમાર્ગ સંપ્રદાયની ખૂબ શુદ્ધિ જાળવનારી એક આચાર-પ્રણાલી. **-દી** વિ. પુષ્ટિમાર્ગીય મરજાદ પાળનારું

મરજી [અર.] સ્ત્રી. ઇચ્છા. **-જિયાત** વિ. મરજી પ્રમાણેનું

મરડવું સ.ક્રિ. મચડવું; આમળવું. **મરડ** સ્ત્રી., પું., **મરડાટ** પું. મરડાવું એ; (લા.) ગર્વ; રીસ; લટકો. **-ડો** પું. કાચો આમ પડે એવો ઝાડાનો રોગ; અતીસાર. **-ડિયો** પું. માટીથી મિશ્રિત પ્રકારની ઝીણી કાંકરી, મરબી

મરદ [ફા. મર્દ] પું. મર્દ, આદમી, પુરુષ; (લા.) બહાદુર માણસ

મરવું અ.ક્રિ. -નો પ્રાણ નીકળી જવો, નાશ પામવું; (લા.) ખુવાર થવું; નુકસાન ભોગવવું. **-ણ** [સં.] નપું. મરવું એ; મૃત્યુ, મોત. **મરો** પું. (લા.) મોતના જેવી સ્થિતિ, હેરાનગતી. **મરકી** સ્ત્રી. ગાંઠિયો તાવ, પ્લેગ

મરવો પું. નાની કાચી કેરી; તુલસીની જાતનો એક છોડ

મરસિયો [અર.] પું. મૃત્યુગીત, રાજિયો

મરહૂમ [અર.] વિ. મરણ પામેલું, સ્વર્ગસ્થ; કૈલાસવાસી; વૈકુંઠવાસી

મરા(-રે)ઠો પું. મહારાષ્ટ્ર દેશનો વાસી કે વતની. **-ઠણ** સ્ત્રી. મરાઠા સ્ત્રી. **મરાઠી** વિ. મહારાષ્ટ્રને લગતું; સ્ત્રી. મહારાષ્ટ્રની ભાષા

મરામત સ્ત્રી. જીર્ણોદ્ધાર, સમારકામ

મરોડ પું. (અક્ષરનો) વળાંટ

મર્મ [સં., નપું.] નપું. શરીરમાંનું સુકોમળ સ્થાન; પું. ભેદ, છૂપી વાત; તાત્પર્ય; રહસ્ય

મલક(-કા)વું અ.ક્રિ. મંદ મંદ હસવું. **મલકાટ** પું. મલકવું એ, આનંદ. **મલકૂડું** વિ. સહેજમાં મલકી જાય એવું; (લા.) ખુશામતિયું

મલપતું વિ. ઉમંગથી ઠઠારે ધીમે ધીમે ચાલતું

મલમ [ફા.] પું. ગડગૂમડ વગેરે ઉપર ચોપડાતી દવાની લૂગદી

મલાઈ [ફા.] સ્ત્રી. દૂધની તર

મલાજો [અર.] પું. મર્યાદા, અદબ; મર્યાદા બતાવવાની ક્રિયા

મલોખું નપું. સાંઠાનો ટુકડો; રેંટિયાની માળ ખસી ન જાય એ માટે બે ઢીંગલી વચ્ચે ખોસાતી સળી

મલ્લ [સં.] પું. પહેલવાન

મવાલ(-ળ) વિ. નરમ કે સમાધાન-

કારક વૃત્તિનું
મવાલી [ફા.] પું. ભિખારી; કંગાળ; (લા.) ગુંડો
મશક [ફા.] સ્ત્રી. પાણી ભરવાની ચામડાની કોથળી
મશાલ [અર.] સ્ત્રી. લાકડી ઉપર ચીંથરાં વીંટી–તેલ ઊંગી સળગાવવામાં આવતી દીવી. **૦ચી** પું. મશાલિયો
મશિ(-સિ)યાઈ જુઓ 'માશી-(-સી)'માં.
મશી,-સી [સં.] સ્ત્રી. મેશ; કાજળ; ગુવાર વગેરેમાં પડતી કાળી જિવાત
મશ્કરી [અર.] સ્ત્રી. મજાક, ઠઠ્ઠો, ટોળ. **-રું** વિ. ઠઠ્ઠાખોર
મસ[1] પું. ચામડી ઉપર ઊગી આવતો કાળો દાણો. **-સો** પું. મસ; હરસના રોગનું તે તે નાનું આંચળ
મસ[2] સ્ત્રી. મેશ, કાજળ. **-સોતું** નપું. માલું, રસોઈ કરતાં ન દઝાય એ માટે વપરાતો કપડાનો ડૂચો
મસળવું સ.ક્રિ. ઘસીને ચોળવું, ગદળવું, મર્દન કરવું
મસાણ નપું. મડદાં બાળવાની જગ્યા, સ્મશાન
મસાલો [અર.] પું. તેજાના; રસોઈમાં ધમધમાટ આવે એ માટેનો તેજાનાનો ભૂકો; સામગ્રી-સાધન
મસીદ [અર.] સ્ત્રી. મસ્જિદ, મુસ્લિમોનું પ્રાર્થનાસ્થાન
મસ્ત, -સ્તાન [ફા.] વિ. મદમાતું, ચકચૂર. **-સ્તી** સ્ત્રી. મસ્તપણું; (લા.) તોફાન
મહંત પું. મોટો સાધુ, મઠાધિકારી
મહા,૦ન [સં.] વિ. મોટું. **-હિમા** [સં.] પું. મહત્તા; પ્રતાપ, યશ
મહાત જુઓ 'માત'.
મહાલ [અર.] પું. પરગણાનો એક ભાગ, તાલુકો. **૦કારી** પું. મહાલનો વહીવટદાર
મહાલવું સ.ક્રિ. માણવું, વરણાગિયા થઈ ફરવું
મહાવત પું. હાથીનો હાંકનાર
મહાવરો [અર.] પું. આદત, ટેવ, અભ્યાસ
મહિનો [ફા.] પું. વરસનો બારમો ભાગ, માસ; (લા.) માસિક પગાર
મહિયર નપું. સ્ત્રીને માતાનું ઘર, પિયર. **મહીમાટલું** નપું. લગ્ન પછી વિદાય વખતે મહિયરમાંથી કન્યાને અપાતું માટલું
મહિયારી સ્ત્રી. છાશ વેચનારી
મહિલા [સં.] સ્ત્રી. (કોઈ પણ) સ્ત્રી
મહેણું નપું. માર્મિક વચન, ટોણો
મહેતર પું. ભંગીનો મુખી; ઝાડુવાળો ભંગી (સામાન્ય). **૦ણ,-રાણી** સ્ત્રી. ભંગિયણ
મહેતલ [અર.] સ્ત્રી. મુદત, (વચ્ચેનો) સમય
મહેતો પું. શિક્ષક; ગુમાસ્તો, કારકુન; મુનીમ. **-તાજી** પું. મુખ્ય શિક્ષક;

મુનીમ. -તી સ્ત્રી. મુખ્ય સ્ત્રીશિક્ષક
મહેનત [અર.] સ્ત્રી. શ્રમ; પ્રયત્ન. **-તાણું** નપું. મહેનતનો આર્થિક બદલો. **-તુ** વિ. મહેનત કરનાર
મહેમાન [ફા.] પું., નપું. પરોણો. **૦ગીરી, -ની** સ્ત્રી. પરોણાગત, અતિથિસત્કાર
મહેર, ૦બાની [ફા.] સ્ત્રી. કૃપા, દયા. **૦બાન** [ફા.] વિ. કૃપાળુ, દયાળુ
મહેરામણ પું. મહા અર્ણવ - મહાસાગર, દરિયો
મહે(-હો)લ [અર.] પું., **-લાત** સ્ત્રી. રાજા- બાદશાહની હવેલી, રાજમહેલ
મહેસૂલ [અર.] સ્ત્રી. જમીન ઉપરનો કર; રાજ્યની કુલ આવક
મહોર [ફા.] સ્ત્રી. છાપ; છાપવાળો સોનાનો સિક્કો, ગીની; ચલણી સિક્કો. **-રું** નપું. શેતરંજનું સોગઠું; મૂર્તિના મુખ ઉપર ચડાવવામાં આવતો સોના-ચાંદીનો મુખાકૃતિ ખોભરો. **-રો** પું. સાપના તાળવામાં થતો એક ચપટો ગોળ પદાર્થ; મોખરાનો ભાગ
મહેલ્લો, મહોલ્લો [અર.] પું. પા, પાડો; મોટી ફળી
મળ [સં.] પું. મેલ, કચરો; વિષ્ટા
મળવું અ.ક્રિ. જોડાવું, ભેળું થવું, એકરૂપ થવું; સમાન હોવું; હાથ લાગવું. **મેળવવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) મળે એમ કરવું. **મેળ** પું. મળતાપણું; બનાવ, સંપ; રોજનો આવકજાવકનો હિસાબ; સરખાઈ, જોગવાઈ; સગવડ. **મેળવણ** નપું. દૂધમાં નાખવાનું આખરણ. **મેળો** પું. ઘણાં માણસોનું એકઠાં થવું એ; એકઠાં થઈ માણવાનો ઉત્સવ. **મેળાપ** પું. મળવું એ, ભેટો. **મેળે** અ. આપોઆપ, મેતે, જાતે, પંડે
મળી સ્ત્રી. પૈડાની નામાં ઊંજેલા દિવેલનો થતો ધૂળવાળો ચીકણો મેલ; હનુમાનની મૂર્તિ ઉપરનો સિંદૂર ને તેલનો મેલ; ગોદડાંની થપ્પીનું ખોળિયું; એ ખોળિયામાંનો ગોદડાંનો સમૂહ
મંકોડો,-ડી સ્ત્રી. જુઓ 'મકોડો.'
મંગળ [સં.] વિ. શુભ; પું. એ નામનો આકાશી એક ગ્રહ અને વાર
મંજન [સં.] નપું. માંજવું એ; દાંતે દેવાનું ચૂર્ણ
મંજીરાં નપું., બ.વ. કાંસી-જોડાં
મંજૂર [અર.] વિ. કબૂલ, માન્ય; બહાલ
મંડપ [સં.] પું. માંડવો; (લા.) રામદે પીરના પંથનો ઉત્સવ-મેળો
મંડળ [સં.] નપું. ગોળ ઘેરાવ; ટોળું; પ્રાંત, પ્રદેશ. **-ળી** સ્ત્રી. નાનું મંડળ, ટોળી
મંડવું અ.ક્રિ. મચ્યા રહેવું
મંતવ્ય [સં.] નપું. મત, માન્યતા
મંત્ર [સં.] પું. મંત્રણા, મસલત; વેદની ઋચા; દૈવી શક્તિને સાધ્ય કરવાના શબ્દોનો સમૂહ

મંદ [સં.] વિ. ધીમું; ઢીલું. **-દી** સ્ત્રી. કમીપણું; બજારના ભાવની પડતી

મંદવાડ જુઓ 'માંદું'માં.

મંદિર [સં.] નપું. દેવાલય; (વિદ્યાનું) ધામ

મા સ્ત્રી. માતા, જનેતા; કોઈ પણ વૃદ્ધ સ્ત્રી. **૦વ(-વી)તર** નપું., બ.વ. માબાપ

મા(-માં)કડ,-ણ પું. પથારીમાં થતો રાતો જીવ

માખ,-ખી સ્ત્રી. એક ઊડતું નાનું જીવડું, મક્ષિકા

માખણ નપું. દહીં વલોવવાથી નીકળતો પદાર્થ, નવનીત; (લા.) ખુશામત

માગ પું. મારગ, ખાલી જગ્યા; મોકળાશ

મા(-માં)ગવું સ.ક્રિ. યાચવું; પાછું આપવા કહેવું. **માંગ** સ્ત્રી. માગવું એ; (લા.) જરૂરિયાત; અછત. **મા(-માં)ગણી** સ્ત્રી. માગવું એ; ખેતરમાં ખળાં તૈયાર થતી વખતે યાચકો તેમજ વસવાયાં વગેરેને અપાતી દાણાની ભેટ. **માગણું** નપું. લેણું, કરજ. **માગણિયાત** વિ. લેણદાર. **માગું** નપું. સગાઈને માટે વર કે કન્યાની માગણી કરવી એ

માછલી સ્ત્રી., **-લું** નપું. એક જળચર પ્રાણી. **-લો** પું. સોનું ઘડવા આપતી વેળા માલિકને સોની તરફથી એ જ સોનાનો જે નમૂનો કણરૂપે આપવામાં આવે છે તે. **માછી,૦માર** પું. માછલાં મારવાનો ને વેચવાનો ધંધો કરનાર. **માછણ** સ્ત્રી. માછી સ્ત્રી

માજી[1] સ્ત્રી., બ.વ. વૃદ્ધ નારી (માનાચક)

માજી[2] [અર.] વિ. નોકરીમાંથી ફારેક થયેલું, નિવૃત્ત

માઝા સ્ત્રી. મર્યાદા, હદ

માટે અ. વાસ્તે, સારુ, કાજે

માટી સ્ત્રી. પૃથ્વી-જમીનની ધૂળ; માંસ. **માટ,૦લું** નપું. માટીનું મોટું મટકું, નાનો ગોળો. **-ટલી** સ્ત્રી. નાનું માટલું. **મટોડું** નપું. કાંકરીના ભેગવાળી માટી

માઠું વિ. અમંગળ, ખરાબ, અશુભ; (લા.) કાંઈક ઓછું; નપું. દુઃભવણ

માઢ પું. દરવાજા ઉપરનું ઢાંકેલું માળિયું. **-ઢિયું** નપું. ઉપરમાળ અગાશીમાં ધાબાવાળું નાનું બેત્રણ બાજુ દીવાલ વિનાનું ચણતર

માણવું અ.ક્રિ. મહાલવું, ભોગવટો અનુભવવો

માણસ પું. નપું. મનુષ્ય. **-સાઈ** સ્ત્રી. (લા.) સજ્જનતા

માત [અર.] વિ. હારી ગયેલું, પરાસ્ત, મહાત

માતા [સં.] સ્ત્રી. મા, જનેતા; દેવી; શીતળા. **-તુશ્રી** સ્ત્રી. મા (માનાર્થે)

માત્ર [સં.] અ. કેવળ, ફક્ત. **-ત્રા** [સં.] સ્ત્રી. માપ, પ્રમાણ; ધાતુની ભસ્મ, ખાખ; એ-ઓ અને ઐ-ઔ ઉપર મુકાતું નિશાન; પિંગળમાં હ્રસ્વ સ્વરના

ઉચ્ચારણ જેટલો સમય. ત્રી સ્ત્રી. સ્વરની નિશાની

માથું નપું. શિર, મૂંડ; ગરદનથી તાલકા સુધીનો શરીરનો ભાગ; મથાળાનો ભાગ, ટોચ. **-થે** અ. ઉપર. **-થોડું** નપું. ઊભા રહેતાં માથું ઢંકાઈ જાય એટલું પાણીનું ઊંડાણ. **-થાભારે** વિ. (લા.) કોઈથી ન દબાય એવું ઉદ્ધ‌ડ

માદળિયું નપું. મૃદંગ-પખાજના ઘાટનું નાનું ગળામાં પહેરવામાં આવતું પોલું ચકતું. **માદળું, -ણું** નપું. ભેંસ પાણીવાળા ખાડામાં પડી રહી ગંદકી કરે છે એ

માદા [ફા.] સ્ત્રી. માણસ સિવાયનાં પ્રાણીઓની સ્ત્રી જાતિ; બારણાંના બરડવામાં બારના પાટિયા ઉપર રહેતી બરડવાની પટ્ટી

માધુકરી [સં.] સ્ત્રી. ઘેર ઘેર ફરી માગવામાં આવતી ભિક્ષા

માધ્યમ [સં.] નપું. વ્યવહાર માટે વપરાતું વચ્ચેનું સાધન

માન [સં., પું.] નપું. અભિમાન; આબરૂ, પ્રતિષ્ઠા; આદર; તોલ, માપ. **-ની** [સં.] વિ. અભિમાની. **-ન્ય** [સં.] વિ. માનવા લાયક, પૂજ્ય

માનવ [સં., પું.], **-વી** નપું. માણસ. **૦તા** [સં.] સ્ત્રી. (લા.) માણસાઈ

માનવું સ. ક્રિ. સ્વીકારવું, કબૂલ કરવું; આદર આપવો. **-તા** સ્ત્રી. બાધા, અગડ, આખડી. **મનાવવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) માને એમ કરવું; રિસામણું છોડાવવું. **મનામણું** સ્ત્રી. રિસામણું છોડાવવું એ. **માનીતું** વિ. મનગમતું; માનપાત્ર

માપવું સ.ક્રિ. પ્રમાણ ચોક્કસ કરવું; (સામાની શક્તિ વગેરેનો) અંદાજ લેવો. **માપ** નપું. માપવું એ; પ્રમાણ. **-પિયું** નપું. અનાજનું માપ કરવાનું વાસણ. **-પું** નપું. દૂધ માપવાનું સાધન, પળી; વર્ષ માટેનો લાગો (ખાસ કરી અનાજના રૂપમાં ખેડૂત તરફથી અપાતો)

માફ [અર.] વિ. ક્ષમા કરેલું. **-ફી** સ્ત્રી. ક્ષમા, દરગુજર, મુક્તિ

માફક [અર.] વિ. અનુકૂળ, રુચતું-ગમતું

મામલો [અર.] પું. પરિસ્થિતિ; કટોકટીનું ટાણું

મામો પું. માનો ભાઈ. **-મી** સ્ત્રી. મામાની પત્ની. **-મેરું** નપું. મોસાળું, મામા તરફથી શુભ પ્રસંગે ભાણજાંને મળતી ભેટ; (લા.) એ પ્રસંગનો વરઘોડો

માયા [સં.] સ્ત્રી. ઈશ્વરની એક પ્રબળ શક્તિ, યોગમાયા; શાંકર વેદાંતમાં – જેનાથી આ જગત અને જગતના પદાર્થ દેખાય છે તેવી મિથ્યાદર્શન કરાવનારી અનાદિ શક્તિ; (લા.) છળ, પ્રપંચ; મમતા, હેત; ધન, દોલત

મારવું સ.ક્રિ. ('મરવું'નું કર્મક) પ્રહાર

કરવો; હત્યા કરવી; (લા.) ચોરી કરવી, ખૂંચવી લેવું. **માર** પું. મારવું એ, પ્રહાર. **મારણ** [સં.] નપું. મારવાનો તાંત્રિક પ્રયોગ; ઝેરી કે કેફી પદાર્થની અસરનું નિવારણ; હિંસ્ર પશુએ ખાવા માટે મારેલું પશુ. **મારામારી** સ્ત્રી. મારવામાં પરિણમતો ઝઘડો. **મારો** પું. મારી નાખવાનો ધંધો કરનારો; ઉપરાઉપરી ફેંકવા-મારવાની ક્રિયા

મારફત [અર.] અ. વચમાં રાખીને, દ્વારા; સ્ત્રી. આડત, દલાલી. **-તિયો** પું. આડતિયો, દલાલ

માર્ગ [સં.] પું. રસ્તો, ઉપાય; પંથ, સંપ્રદાય. **-ર્ગી** વિ. રામદેવપીરના પંથનું અનુયાયી; એ પંથના બાવાની જાતનું

માલ [અર.] પું. સામાન; ઢોરઢાંખર. **૦ધારી** વિ. પું. ઢોરઢાંખર પાળવાનો ધંધો કરનાર રબારી-ભરવાડ વગેરે જાતિનું. **૦પાણી** નપું., બ.વ. (લા.) મિષ્ટાન્ન

માલાફૂલિયું જુઓ 'વગદું.'

માલિ(-લે)ક [અર.] પું. સ્વામી, શેઠ; પરમેશ્વર. **-કી** સ્ત્રી સ્વામીપણું, ધણી-હક્ક

માલિશ [ફા.](**-સ**) સ્ત્રી. શરીરને મલમ ચોળી ઘસવું એ

માલૂમ વિ. જાણવામાં આવેલું

માવજત [અર.] સ્ત્રી. સંભાળ

માવઠું નપું. કમોસમનો વરસાદ (ખાસ કરી માઘ મહિનાની આજુબાજુનો)

માવું અ.ક્રિ. સમાવું

માવો પું. દૂધને ઉકાળી કરવામાં આવતો ઘટ્ટ પદાર્થ (જેમાંથી પેંડા વગેરે બને છે); ફળનો ગર

માશી(-સી) સ્ત્રી. માની બહેન. **-સો** પું. માસીનો ધણી. **મશિ(-સિ)-યાઈ** વિ. માસીને લગતું, માસીનું

માસ [સં.] પું. મહિનો. **-સિક** [સં.] વિ. મહિનાનું; નપું. મહિને પ્રસિદ્ધ થતું ચોપાનિયું, મહિને કરવામાં આવતું શ્રાદ્ધ. **-સીસો** પું. મરેલાં પાછળ વર્ષ પૂરતાં દર મહિને કરવામાં આવતાં શ્રાદ્ધ અને બ્રહ્મભોજન

માસ્તર [અં.] પું. મહેતાજી, શિક્ષક; (પોસ્ટ રેલ મિલ વગેરેમાં)અમલદાર

માહિત [અર.], **૦ગાર** [ફા.] પું. વાકેફગાર. **-તી, ૦ગારી** સ્ત્રી. વાકેફગારી, જાણકારી

માહે [ફા.] અ. -નો મહિનો

માહ્યરું નપું. માતાને ઘેર લગ્ન વખતે વરકન્યાને બેસવાને માટેની માંડણી કે મંડપ; એ રીતે માંડણીમાં વરકન્યાને બેસવાની ક્રિયા

માળ પું. મેડો, મજલો. **૦ખું** નપું. સળિયા કે દોરડામાં પરોવી કે બાંધી કરવામાં આવેલો કાચો આકાર; ખાલી માળા કે પાંજરા જેવું ખોખું; હાડપિંજર. **૦વું** સ.ક્રિ. છાપરું છાજવું. **૦ણ**[1]

નપું. છાજ. **માળિયું** નપું. સરસામાન રાખવા છાપરા કે ધાબાની નીચે કરેલો મેડો. **માળો** પું. પક્ષીનું ઘર; ઘણાં માણસ રહી શકે એવી અનેક માળવાળી મોટી મહોલાત (મુંબઈમાં હોય છે એવી)

માળા [સં.] સ્ત્રી. હારડો, શૃંખલા; ક્રમિક સંકલના. -ળી પું. ફૂલઝાડ ઉછેરનારો ને ફૂલની માળા બનાવનારો. -ળણ[૨] સ્ત્રી. માળીની સ્ત્રી

માંકડ પું. જુઓ 'માકડ.'

માંકડું નપું. લાલ મોંનું વાંદરું. -ડી સ્ત્રી. માંકડાની માદા; ઘંટીના ઉપલા પડમાં બેસાડેલો લાકડાનો ટુકડો; ગોળી ઉપર ચપસીને બેસતો રવૈયાનો ભાગ; ઢોર બાંધવાની મોળીમાં ગાળામાં રહેતો લાકડીનો ટુકડો; હળમાંની ઉપરને છેડે ખોસેલી નાની ડાંડી; ઘોડીની એક જાત

માંગલિક [સં.] વિ. શુભ પ્રસંગનું

માંચડો પું. મંચ, ઊંચી માંડણીની બેઠક. **માંચી** સ્ત્રી. નાની ચોરસ ખાટલી કે માંડણી

માંજર સ્ત્રી. તુલસી ડાંગર વગેરેની મંજરી

માંજરું વિ. બિલાડીના જેવી લીલી ભૂરી કીકીવાળું

માંજવું સ.ક્રિ. ઊટકવું; ઘસીને સાફ કરવું. **માંજો** પું. કાચ પાયેલી દોરી

માંડવું સ.ક્રિ. ગોઠવવું, મૂકવું; લખવું, નોંધવું; શરૂ કરવું. **માંડ** સ્ત્રી. શોભા માટે ગોઠવેલી માંડણી કે ઉતરડ. **માંડણી** સ્ત્રી. ગોઠવણી; માલની ઊભણી. **માંડ,૦માંડ** અ. મહામુશ્કેલીથી, જેમ તેમ કરી. **માંડવાળ** સ્ત્રી. હિસાબ કે ઝઘડાનું નિરાકરણ

માંડવો પું. મંડપ; (લા.) દીકરી, કન્યા. -વી સ્ત્રી. નાનો મંડપ; નવરાત્રિમાં દીવા મૂકવા કરેલી માંડણી; જકાત વસૂલ કરવાનું થાણું; મુખ્ય બજાર; ભોંયશિંગ, મગફળી

માંદું વિ. બીમાર, આજાર. **માંદ** નપું., **માંદગી** સ્ત્રી. બીમારી, આજારી. **માંદલું** વિ. માંદું રહ્યા કરે એવું. **મંદવાડ** પું. લાંબી ચાલેલી માંદગી

માંસ [સં.] નપું. શરીરમાંની માટી. ૦લ [સં.] વિ. માંસે ભરેલું, મજબૂત સ્નાયુવાળું

મિજાગરું નપું. જુઓ 'મજાગરું.'

મિજાજ [અર.] પું. ગુસ્સાવાળો સ્વભાવ; (લા.) પ્રકૃતિ, તબિયત. -જી વિ. મિજાજવાળું

મિતિ [સં.] સ્ત્રી. તિથિ (હિંદુ મહિમાની)

મિત્ર [સં. નપું.] પું. દોસ્ત

મિનાર, -રો પું. [અર.] મસીદોના આગલા ભાગમાં પાતળા સ્તંભના આકારનું રહેલું બાંધકામ, ટોડો

મિનિટ [અં.] સ્ત્રી. કલાકનો સાઠમા ભાગનો સમય

મિયાં [હિં.] પું. મુસ્લિમ ગૃહસ્થ; એનું સંબોધન

મિલ [અં.] સ્ત્રી. યંત્રથી ચાલતું (મોટું કાપડનું અને નાનું તેલ કે અનાજ પીસવાનું કે પાણી કાઢવાનું) કારખાનું
મિલકત [અર.] સ્થાવર જંગમ પૂંજી
મિશ્ર, -શ્રિત [સં.] વિ. ભેળવેલું; ભેળસેળવાળું
મીટ સ્ત્રી. મટકું માર્યા સિવાયની નજર
મીઠું[1] વિ. ગળ્યા સ્વાદનું; મધુર સ્વાદનું. **-ઠાઈ** સ્ત્રી. મિષ્ટાન્ન
મીઠું[2] નપું. લૂણ, નમક
મીણ નપું. મધપૂડામાંથી મધ કાઢી લીધા પછી કાઢવામાં આવતો ચીકણો પદાર્થ. **-ણિયું** નપું. મીણ ચડાવેલું કાપડ
મીનડું, મીની જુઓ 'મીંદડું.'
મીં(-મિં)ચવું સ.ક્રિ. આંખોનું બંધ કરવું. **મીં(-મિં)ચામણાં** નપું., બ. વ. મીંચવું ખોલવું એ; એના વડે કરવામાં આવતી ઈશારત
મીં(-મિં)જ નપું. કોટલામાંનું બીજ
મીં(-મિં)ડલો પું. માથાના વાળની સેરોને એકઠો વળ આપી ગૂંથવી એ; એનો આકાર. **-લી** સ્ત્રી. નાનો મીંડલો
મીં(-મિં)ડું નપું. પોલું બિંદુ, શૂન્ય. **મીં-(-મિં)ડવવું** સ.ક્રિ. ખાતાવહીમાં ખાતા ખતવતાં જતાં રકમ નીચે મીંડાં કરવાં
મીં(-મિં)ઢળ નપું., પું. લગ્ન પ્રસંગે વરકન્યાને જમણે કાંડે બાંધવામાં આવતું એક સૂકું ફળ; મદનફળ
મીં(-મિં)ઢું વિ. પક્કું ખંધું, મનનો આશય બહાર સમઝવા ન દે એવું
મીં(-મિં)દડું નપું. બિલાડું, મીનડું. **-ડી** પું. માદા મીંદડું; કૂવા વગેરેમાંથી પડેલો પદાર્થ કાઢવાનું અનેક આંકડિયાવાળું સાધન. **-ડો** પું. નર મીંદડું, બિલાડો
મુકાદમ [અર.] પું. મજૂર-કામની દેખરેખ રાખનાર
મુકાબલો [અર.] પું. સરખામણી; યુદ્ધ વગેરેમાં સામનો
મુકામ [અર.] પું., નપું. રહેઠાણ; પડાવ, ઉતારો
મુક્તિ [સં.] સ્ત્રી. મોક્ષ; છુટકારો. **-ક્ત** [સં.] વિ. છૂટું
મુખત્યાર [અર.] વિ. પૂરો પ્રતિનિધિ. ૦**નામું** નપું. મુખત્યાર બનાવવાનું લખત. **-રી** સ્ત્રી. મુખત્યારપણું; સત્તા
મુખ [સં.] નપું. મોઢું; ચહેરો; આગલો ભાગ; નદી સમુદ્રમાં કે જ્યાં મળતી હોય તે ભાગ. **-ખિયો** પું. પુષ્ટિમાર્ગીય મંદિરનો મુખ્ય સેવા કરનારો અધિકારી. **-ખી** પું. ગામનો પટેલ. **-ખ્ય** [સં.] વિ. પ્રધાન, મોખરે રહેલું
મુગટ પું. માથા ઉપરનો પાઘના આકારનો એક શણગાર; રાજાનો તાજ, મુકુટ
મુગટો પું. અબોટિયું, રેશમી વસ્ત્ર (પુરુષ માટેનું). **-ટી** સ્ત્રી. નાનો મુગટો
મુચરકો [તુર્કી] પું. જામીનખત
મુજબ [અર.] અ. પ્રમાણે; પેઠે, જેમ
મુજરો [અર.] પું. વાંકા વળીને કરવામાં

આવતી સલામ; એ નિમિત્તે કે માંગલિક પ્રસંગોના દિવસોમાં સવારસાંઝ વગાડવામાં આવતાં ઢોલ શરણાઈ

મુડદું [ફા.] નપું. મરેલું શરીર, શબ, મડું

મુતરડી, મુતરણું, મુતરાણું જુઓ 'મૂત્ર'માં.

મુદત [અર.] નક્કી કરેલો સમય; સમયનો ગાળો

મુદલ [અર.] નપું. મૂળ થાપણ, મૂડી; અ. તદ્દન; બિલકુલ; જરાપણ, સાવ

મુદ્દો [અર.] પું. પુરાવો, પ્રમાણ, મૂલ હકીકત; તાત્પર્ય

મુદ્રક [સં.] પું. છાપનાર. **-ણ** [સં.] નપું. છાપવું એ; છાપ. **-ણાલય** [સં. પું., નપું.] નપું. છાપખાનું. **મુદ્રા** [સં.] સ્ત્રી. છાપ; સિક્કો; વીંટી; હાથે કે શરીરનાં અંગો પર મારેલી સાંપ્રદાયિક ચિહ્નોના રૂપમાં છાપ; નિશાન

મુનિ [સં.] પું. ઋષિ

મુનીમ [અર.] પું. પેઢીનો મુખ્ય મહેતાજી

મુરતિયો જુઓ 'મૂરત'માં.

મુરબ્બી [અર.] પું. વડીલ

મુરબ્બો [અર.] પું. ચાસણીમાં આંથેલો કે ચડાવેલો કેરી આંબળાં વગેરેનો પાક

મુલક [અર.] પું. દેશ

મુલતવી [અર.] વિ. મોકૂફ

મુલાકાત [અર.] સ્ત્રી. મેળાપ, સમાગમ

મુલાયમ [અર.] વિ. સુંવાળું, નરમ

મુલ્લાં [અર.] પું. મુસ્લિમ પંથનો પુરોહિત

મુશાયરો [અર.] પું. કવિસંમેલન (અરબી-ફારસી પદ્ધતિની કવિતાનું)

મુશ્કેલ [અર.] વિ. અઘરું, કઠણ. **-લી** સ્ત્રી. મુસીબત

મુસદ્દી [અર.] પું. મુત્સદ્દી, રાજદ્વારી [પુરુષ

મુસદ્દો [અર.] પું. લખાણનું કાચું માળખું, ખરડો

મુસલમાન [અર.] પું. ઇસ્લામનો અનુયાયી, મુસ્લિમ

મુસાફર [અર.] પું. પ્રવાસી, વટેમાર્ગુ, યાત્રી

મુસીબત [અર.] સ્ત્રી. અડચણ, તકલીફ

મુસ્લિમ [અર.] વિ. ઇસ્લામપંથનું; પું. મુસલમાન

મુહૂર્ત [સં.] નપું. માંગલિક કામનું શુભ ટાણું

મુંજ [સં.] નપું. દર્ભ જેવું એક પોચું ઘાસ

મૂ(-મુ)ઉં વિ. મરી ગયેલું

મૂકવું સ.ક્રિ. મુક્ત કરવું; છોડવું; સ્થાપિત કરવું, રાખવું, ધરવું; પહેરવું, ચડાવવું, ઘાલવું

મૂછ સ્ત્રી. પુરુષને ઊપલા હોઠ ઉપર ઊગતા વાળ; સિંહ સાપ બિલાડી વગેરે પ્રાણીને નાક પાસે થતા એવી જાતના વાળ

મૂઠ સ્ત્રી. મૂઠી; તલવાર વગેરેનો હાથો; એક મેલો માંત્રિક પ્રયોગ. **-ઠી** સ્ત્રી.

હથેલીનો બીડો. -ઠો પું. મોટી મૂઠી
મૂડી સ્ત્રી. વેપાર ઉદ્યોગમાં રોકવામાં આવતી થાપણ; પૂંજી. **૦દાર** પું. પૈસાદાર. **૦વાદી** વિ. માત્ર પૈસા જ એકત્રિત કરવા અને બીજાનાં હિત ન વિચારવાં એવા પ્રકારનું (માણસ-ધનિક)
મૂઢ [સં.] વિ. મૂંઝાઈ સ્તબ્ધ બની રહેતું; (લા.) મૂર્ખ, ઠોઠ
મૂત્ર [સં.], **મૂતર** નપું. પેશાબ. **મુતરડી** સ્ત્રી. પેશાબખાનું. **મૂતરવું** અ.ક્રિ. પેશાબ કરવો. **મુતરણું** વિ. વારંવાર પેશાબ જનારું. **મુતરાણું** વિ. પેશાબની જેને હાજત થઈ છે તેવું
મૂમતી સ્ત્રી. જૈન સાધુઓ મોઢે બાંધે છે એ કપડાનો ટુકડો
મૂરત નપું. મુહૂર્ત, સારું ટાણું. **મૂરતિયો** પું. (લા.)કન્યા માટે શોધાતો વરત
મૂર્ખ [સં.] વિ. બેવકૂફ, બુદ્ધિહીન; (લા.) અભણ. **-ર્ખાઈ** સ્ત્રી. મૂર્ખતા. **-ર્ખું, મૂરખું** વિ; મૂર્ખ
મૂર્ચ્છા [સં.] સ્ત્રી. બેશુદ્ધિ. **-ર્ચ્છિત** [સં.] બેશુદ્ધ, બેભાન
મૂર્તિ [સં.] સ્ત્રી. ધાતુ પત્થર લાકડું વગેરેનું કોતરેલું બાવલું, પ્રતિમા, સ્વરૂપ; સાધુ (વ્યક્તિ)
મૂલ્ય [સં.] નપું. કિંમત, **મૂલવવું** સ.ક્રિ. મૂલ્ય કરવું; (લા.) કદર કરવી
મૂળ [સં.] નપું. વનસ્પતિની જડ; મંડાણ, પાયો; નદીનું નીકળવાનું સ્થાન. **-ળાડું, -ળિયું** નપું. જડ. **-ળી** સ્ત્રી. ઝીણા ઝીણા મૂળના ફણગા. **-ળો** પું. શાકમાં વપરાતું એક મૂળ
મૂંગું વિ. જેની બોલવાની ઇંદ્રિય અને સાંભળવાની ઇંદ્રિય કામ નથી કરતી તેવું; બોલતું બંધ રહેલું, શાંત
મૂં(-મું)જી [અર.] વિ. કંજૂસ
મૂં(-મું)ઝાવું અ.ક્રિ. મોહમાં કે ગૂંચવણમાં પડવું. **મૂં(-મું)ઝ** સ્ત્રી., **-ઝારો** પું. શ્વાસ મૂંઝાવાનો એક રોગ. **મૂં-(-મું)ઝવવું** સ.ક્રિ.(કર્મક) મૂંઝવણમાં નાખવું, અકળાવવું. **મૂં(-મું)ઝવણ** સ્ત્રી. અકળામણ, ગભરામણ
મૂં(-મું)ડવું સ.ક્રિ. મુંડન કરવું, બોડવું; (લા.) છેતરવું; ચેલો બનાવવો. **મૂં-(-મું)ડ,-ડી** સ્ત્રી., **-ડો** પું. માથું, માથાનું તાલકું. **મૂં(-મું)ડાવવું** સ.ક્રિ. (પ્રે.) મૂંડાય એમ કરવું; (લા.) ખૂબ મહેનત કરવી. **મૂં(-મું)ડામણ** નપું. મૂંડવાનું મહેનતાણું. **મૂં(-મું)ડણ** નપું. મુંડન, માથું બોડવું એ. **મૂં(-મું)ડકું** વિ. બોડા માથાવાળું; નપું. મૂંડ
મૃગ [સં.], **૦લી** નપું. હરણિયું
મેખ [ફા.] સ્ત્રી. ખીલી; ફાચર
મેઘ [સં.] પું. વરસાદ. **૦લી** વિ. સ્ત્રી. ઘેરાં વાદળાંવાળી (રાત)
મેજ [ફા.] સ્ત્રી. નપું. ટેબલ
મેડો પું. ઉપરનો માળ; માળિયું. **-ડી** સ્ત્રી. ઉપરનો નાનો માળ; અગાશીવાળું મકાન; અગાશી

મેથી સ્ત્રી. એક બિયું કે એની ભાજી. **-થિયું** નપું. મેથીનો હવેજ ભરી બનાવેલું અથાણું (કેરી ગૂંદાં વગેરેનું)
મેદ [સં.] પું. ચરબી
મેદની સ્ત્રી. મનુષ્યોની ભીડ
મેદાન [ફા.] નપું. ખુલ્લી સપાટ જમીન
મેરાઈ પું. દરજી
મેરા(-રૈ)યું નપું. દિવાળીમાં ઊંબાડિયાં જેવી કરવામાં આવતી દીવડી
મેલવું સ.ક્રિ. મૂકવું. **મેલાણ** નપું. રકમનો કે દેવામાં છુટકારો; મુકામ
મેલ પું. શરીર ઉપરનો સૂકો ગંદવાડ; ગંદકી. **૦ડી** સ્ત્રી. એક મેલી દેવી. **-લું** વિ. મલિન, ગંદું; (લા.) કપટી
મેવો [ફા.] પું. લીલાં સૂકાં ફળ
મેશ(-સ) સ્ત્રી. મશી, કાજળ
મેહ,-હુલો પું. વરસાદ, મેઘ
મેળવવું, મેળ, મેળવણ, મેળો, મેળાપ જુઓ 'મળવું'માં.
મેંઢું નપું. ઘેટું. **-ઢી** સ્ત્રી. માદા ઘેટું. **-ઢો** પું. નર ઘેટું
મેંદી [ફા.] સ્ત્રી. હેના, એક વનસ્પતિ
મેંદો [ફા.] પું. ઘઉંને પલાળી સૂકવી દળી ફોતરી ઉડાડી કરવામાં આવતો બારીક લોટ, પરસૂદી
મૈયત [અર.] સ્ત્રી. મરણ; મડદું
મોઈ સ્ત્રી. ગિલ્લી, ગલી
મોકલવું સ.ક્રિ. રવાના કરવું; પહોંચાડવું
મોકળું વિ. મુક્ત, છૂટું, બંધન રહિત, ખુલ્લું
મોકાણ સ્ત્રી. મરેલા પાછળનું કાણ-કૂટણું; (લા.) પીડા, આફત
મોકૂફ [અર.] વિ. રહેવા દીધેલું, મુલતવી રાખેલું
મોકો [અર.] પું. પ્રસંગ, લાગ
મોક્ષ [સં.] પું. મુક્તિ, છુટકારો
મોખ પું. મોકો, લાગ, પ્રસંગ
મોખરો પું. આગળનો ભાગ, મહોરો; સૈન્યનો આઘલનો ભાગ
મોગરો પું. એક ફૂલ-છોડ, કુંદ; નાના ઘૂમટ કે શિખર જેવો આકાર; દીવાની વાટનો ઉપરનો સળગી ગયેલો ગઠ્ઠો; એક શાક. **-રી** સ્ત્રી. હથોડી જેવું લોઢાનું કે લાકડાનું ઘંટ વગાડવાનું કે ખાંડવાનું ઓજાર; એક શાકની શીંગ. **-ર** સ્ત્રી. પલાળીને જેની ફોતરી કાઢી નાખી છે તેવી દાળ, છડિયાર દાળ. **-રેલ** વિ., નપું. મોગરાનું તેલ
મોઘમ વિ. મબ્ભમ; મૂંઢ (માર)
મોચી પું. ચામડાં-જોડા સીવવાનો ધંધો કરતી જાતનો માણસ, જણસારી
મોજ [અર.] સ્ત્રી. આનંદ; (લા.) મરજી. **-જી, -જીલું** વિ. આનંદી
મોજડી [ફા.] સ્ત્રી. નાજુક કે કસબવાળી પગરખી
મોજણી સ્ત્રી. જમીનની માપણી
મોજું[1] [અર.] નપું. હાથ-પગનું ઢાંકણ
મોજું[2] [ફા.] નપું. પાણીનો તરંગ. **-જો** પું. મોટો (દરિયાઈ) તરંગ
મોજે [અર.] અ. મુકામ કે ગામ

મોટું વિ. મહાન, જબરું; (લા.) ઉદાર, સખી; પ્રતિષ્ઠિત; અગત્યનું, મહત્ત્વનું. **-ટપ,-ટમ,-ટાઈ** સ્ત્રી. મોટાપણું. **-ટિયાર** પું. મોટો કે જુવાન છોકરો

મોટલો પું. ગાંસડો. **-લી** સ્ત્રી. ઘાસ વગેરેની નાની ગાંસડી

મોડ પું. શુભ પ્રસંગે સ્ત્રીને કપાળે મુંજની કે એવી સળીઓનો ભરેલો ઘાટ બાંધવામાં આવે છે એ; (લા.) જોખમદારી. **૦બંધો** પું. જેને માથે મુગટ બાંધ્યો છે તેવો તાજો જ જુવાન બહાદુર રાજા; વરરાજા

મોડું વિ. નક્કી કરેલા સમય પછીનું; અસૂરું; નપું. અસૂર, મોડા થવું એ

મોઢું નપું. મુખ, મોં. **-ઢિયું** નપું. સૌથી ઉપરનો ભાગ, ઢાંકણું; દીવાબત્તીની વાટ જેમાં રહે છે તે ભાગ; રેંટિયાંનું ત્રાક તથા ચમરખાં રહે છે એ ચોકઠું, ઢોરના મોઢા ઉપર બાંધવામાં આવતી કોથળી

મોત નપું. મૃત્યુ, મરણ

મોતી નપું. છીપમાંથી નીકળતી એક દરિયાઈ કિંમતી ચીજ, મુક્તા. **૦ચૂર** પું., બ.વ. કળીના લાડુ. **૦ઝરો** પું. શરીરે ઝીણી ફોલ્લીઓ થઈ આવે છે એવો એક કાતિલ રોગ. **૦તિયું** નપું. છાપરાનાં નેવ તેમજ કરાની કિનારીએ નાખવામાં આવતું પાટિયું. **-તિયો** પું. મોતિયું; આંખની કીકી ઉપર જેમાં પડ બાઝે છે તેવો રોગ. **-તૈયો** પું. મોતીચૂર (લાડુ)

મોદી [અર.] પું. અનાજ ઘી તેલ વગેરે ઘરસામાન વેચતો વેપારી; નેસ્તી

મોભ પું. છાપરા કે ધાબાના આધાર માટે વચ્ચે એક કરા ઉપરથી બીજા કરા સુધી પહોંચતું આડસર. **-ભારિયું, -ભિયું** નપું. છાપરા ઉપર મોભની માથેની નળિયાની કિનારીઓ ઢાકતું નળિયાનું તે તે ઢાંકણ(મોટાં નળિયાં). **-ભી** પું. (લા.) ઘરનો મુખ્ય માણસ

મોભો પું. [ફા.] પ્રતિષ્ઠા, આબરૂ; દરજ્જો

મોર¹, ૦લો પું. મયૂર પક્ષી

મોર² પું. આંબા આંબલી વગેરેની ફૂલમાંજર, **૦વું** અ.ક્રિ. માંજર આવવી, કોરવું

મોર³ અ. આગળ, પહેલાં, મોખરે

મોરચો [ફા.] પું. મોખરા ઉપરની લશ્કરી વ્યૂહરચના

મોરડો પું. ઘોડા બળદ ગાય વગેરેને બાંધવાનું ઘાટીલું દોરડું, ગાળિયું. **મોરી** સ્ત્રી. ગાય ભેંસને બાંધવાનું દોરડું. **મોરડી** સ્ત્રી. નાનો મોરડો

મોરલી સ્ત્રી. નાની ઊભી તૂંબીનું એક વાદ્ય, મુરલી; વાંસળી

મોરસ સ્ત્રી. (મૂળ 'મોરિશિયસ' ટાપુમાંથી આવતી હતી એ કારણે) દાણાદાર ખાંડ

મોરાપી પું. બાતમીદાર; ગુનેગારને શોધી કાઢનાર

મોરિ(-રે)યો પું. સામા જેવું એક ખડધાન્ય

મોરી [ફા.] સ્ત્રી. ગંદા પાણીની નીક, ખાળ

મોલ પું. ખેતર વગેરેમાં ખીલતો પાક

મોલવી [અર.] પું. મુસલમાન વિદ્વાન

મોલો પું. વનસ્પતિમાં પડતી એક કાળી જિવાત

મોવડ પું., સ્ત્રી., **મોવાડું** નપું. મોખરાનો ભાગ. **મોવડી** વિ. મોખરાનું; પું. અગ્રેસર

મોવાળો પું. વાળ

મોવું સ.ક્રિ. લોટમાં તેલ ઘીનો પાસ આપવો; તેલ-દિવેલથી અનાજને પાસ આપવો. **મોણ, મોવણ** નપું. મોવાની ક્રિયા; મોવાની ક્રિયામાં નાખવાનું ઘી તેલ દિવેલ વગેરે

મોસમ [અર.] સ્ત્રી. ઋતુ. **-મી** વિ. ઋતુનું

મોસરિયું નપું. બુકાનું (મોઢે બંધાતું)

મોસલ [અર.] પું. સરકારના હુકમથી તેડવા આવેલો ને તાકીદ કરનાર અમલદાર

મોસંબી સ્ત્રી. (મોઝાંબિક ટાપુમાંથી પ્રથમ આવેલું તેથી) લીંબુની જાતનું એક જરા મોટું મીઠું ફળ

મોસાળ નપું. માનું પિયર. **-ળિયું** નપું. મોસાળ પક્ષનું. **-ળું** નપું. મામેરું. **મોળાઈ** વિ. મોસાળને લગતું

મોહ [સં.] પું. મૂંઝવણ; બેહોશી; ભ્રમ, અજ્ઞાન; પ્યાર, આસક્તિ. **૦વું** સ. ક્રિ. મોહ પામવું; વારી જવું

મોળિયું નપું. કપડાંની બાંયે કે પાઘડીને છેડે ચોડવામાં આવતો કસબી પટ્ટો

મોળું વિ. કોઈ પણ જાતના વિશિષ્ટ સ્વાદ વિનાનું; ફિક્કું; (લા.) ઢીલું, પોચું, કમતાકાત. **મોળ** સ્ત્રી. ઊલટીનો હીબકો. **મોળપ** સ્ત્રી. મોળાપણું

મોં નપું. મોઢું. **૦બદલો** પું. મૌખિક સોદો; વળતર. **૦સૂઝણું** નપું. પરોઢિયું

મોંઘું વિ. ભારે કિંમતનું; (લા.) દુર્લભ, અતિપ્રિય. **-ઘવારી, -ઘાઈ** સ્ત્રી., **-ઘારથ(-ત)** નપું. મોંઘું હોવું કે મળવું એ

મૌન [સં.] નપું. મૂંગાપણું; મૂંગાપણાનું વ્રત

મ્યાન [ફા.] નપું. ધારવાળા હથિયારનું ઘરું

મ્યાંનો [ફા.] પું. એક જાતની પાલખી

મ્યુનિસિપાલિટી [અં.] સ્ત્રી. સુધરાઈ ખાતું, સુધરાઈ, નગરપાલિકા

ય

ય, યે અ. પણ

યજમાન [સં.] પું. માંગલિક કર્મ કરનાર ગૃહસ્થ; સત્કાર કરનાર ગૃહસ્થ

યજ્ઞ [સં.] પું. એક વૈદિક હોમવિધિ; (લા.) સેવા અર્થે કરેલું જાહેર કર્મ

યતિ [સં.] પું. યોગી; જૈન સાધુ, જતિ;

સ્ત્રી. પિંગળમાં છંદમાં આવતો આંતરિક વિરામ
યત્ન [સં.] પું. મહેનત
યશ [સં., નપું.] પું. જશ, કીર્તિ. **-સ્વી** [સં.] વિ. નામાંકિત
યંત્ર [સં.] નપું. સંચો. **યાંત્રિક** [સં.] વિ. યંત્રને લગતું; (લા.) કૃત્રિમ
યાચવું સ. ક્રિ. ભીખ માગવી. **યાચના** [સં.] સ્ત્રી. ભિક્ષા, માગણી
યાતના [સં.] સ્ત્રી. દેહપીડા
યાત્રા [સં.] સ્ત્રી. તીર્થસ્થાનોમાં જવું એ, જાત્રા. **-ત્રી, ૦ળુ** વિ. જાત્રાળુ
યાદ [ફા.] સ્ત્રી. સ્મરણ, ટાંચણ. **૦ગાર** વિ. યાદ રહે એવું. **૦દાસ્ત** સ્ત્રી. સ્મરણ-શક્તિ. **-દી** સ્ત્રી. વિગતવાર ટાંચણ, નોંધ
યાર [ફા.] પું. દોસ્ત; આશક
યાળ [તુર્કી] સ્ત્રી. સિંહની કેશવાળી
યુક્તિ [સં.] સ્ત્રી. તદબીર, કરામત; તર્ક
યુગ [સં.] પું. સત્ય ત્રેતા દ્વાપર અને કળિ એવા ચાર પૌરાણિક યુગોમાંનો દરેક; (લા.) જમાનો
યુદ્ધ [સં.] નપું. લડાઈ
યુનિવર્સિટી [અં.] સ્ત્રી. વિશ્વવિદ્યાલય, વિદ્યાપીઠ
યુવક [સં.] પું. જુવાન. **-તિ, -તી** [સં.] સ્ત્રી. જુવાન સ્ત્રી. **યુવાન** [સં. યુવા] યુવક. **યુવાવસ્થા** [સં.] સ્ત્રી. જુવાની
યોગ [સં.] પું. જોડાણ; મેળાપ; (લા.) ઉપાય; ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ; અવસર, પ્રસંગ. **-ગ્ય** [સં.] વિ. લાયક; ઘટતું, છાજતું. **-ગ્યતા** [સં.] સ્ત્રી. લાયકાત
યોજવું સ.ક્રિ. જોડવું; યોજના કરવી. **-ક** [સં.] વિ. યોજના કરનાર. **-ના** [સં.] સ્ત્રી. ગોઠવણ, વ્યવસ્થા; આયોજના, સંકલના
યોનિ [સં.] સ્ત્રી. સ્ત્રી જાતિનું ઉત્પત્તિસ્થાનનું અંગ; આદિ કારણ; દેવ મનુષ્ય પશુ પક્ષી વગેરેની તે તે જાતિ

ર

રકઝક સ્ત્રી. (લા.) તકરાર; વાણીની ખેંચાખેંચી-તાણખેંચ
રકમ [અર.] સ્ત્રી. મોટી સંખ્યામાં નાણું; સંખ્યાનો આંક; (લા.) દાગીનો, ઘરેણું વગેરે કિંમતી ચીજ; (લા.) લુચ્ચાઈ વગેરેમાં નમૂનેદાર માણસ
રકા(-કે)બી [ફા.] સ્ત્રી. અડાળી, છીછરી નાની તાસક
રક્ત [સં.] નપું. લોહી. **૦વાહિની** [સં.] સ્ત્રી. લોહી વહેનારી નસ. **૦પિત્ત** [સં.] નપું. હાથ-પગનાં આંગળાંમાંથી લોહી-પરુ નીકળવાનો ચેપી રોગ
રક્ષક [સં.] વિ. રક્ષણ કરનાર. **-ણ** [સં.] નપું. રક્ષવું એ. **-વું** સ.ક્રિ. બચાવવું, પાળવું, સાંચવવું. **રક્ષા** [સં.] સ્ત્રી. રક્ષણ; રાખડી; રાખોડી
રખડવું અ.ક્રિ. ભટકવું, રઝડવું. **-પટ્ટી**

સ્ત્રી. રખડ રખડ કરવું એ. **રખડાઉ,** **રખડુ** વિ. ભટકતું, રઝડતું

રખરખવું અ.ક્રિ. અગ્નિની જાળ નીકળતી રહેવી, ધગધગવું

રખે અ. કદાચ

રખેવાળ, રખેવાળી, રખોપિયો, રખોપું -લું જુઓ 'રાખવું'માં.

રગ૧ [ફા.] સ્ત્રી. નસ; (લા.) વલણ

રગ૨ [અં.] પું. નપું. ખાસ પ્રકારનો ગરમ ધાબળો, બનૂસ

રગડવું સ.ક્રિ. પ્રવાહીને જાડું ઘૂંટવું; ચોળવું; (લા.) ખૂબ મહેનત કરાવવી. **રગડ,-ડો** પું. જાડો પ્રવાહી પદાર્થ

રગદોળવું સ. ક્રિ. ધૂળમાં ખરડાય એમ કરવું

રગવું સ. ક્રિ. કરગરવું, જાચવું. **રગિયું,** **રગીલું** વિ. રગવાના સ્વભાવનું

રઘવાટ પું. ઉતાવળમાં થતો ગભરાટ. **-ટિયું** વિ. રઘવાટ કરવાની ટેવવાળું

રચવું સ. ક્રિ. બનાવવું. **રચના** [સં.] સ્ત્રી. બનાવટ; ગોઠવણ

રચ્યુંપચ્યું વિ. (લા.) તલ્લીન, મશગૂલ

રજ [સં., નપું.] સ્ત્રી. બારીક કણ; ધૂળ; (લા.) વિ. થોડું, જરાક. **-જિયું** નપું. રજ રાખવાની ડબી, રેતદાની

રજકો પું. મેથીની જાતનું એક ઘાસ, ગદબ

રજા [અર.] સ્ત્રી. પરવાનગી; છૂટી; રુખસદ

રજાઈ સ્ત્રી. થોડા રૂવાળું ઘાટીલી સિલાઈનું ગોદડું

રજિસ્ટર [અં.] નપું. નોંધપત્રક

રજૂ [અર.], **-જુ** વિ. નજર સામે રાખેલું, હાજર કરેલું, **૦આત** સ્ત્રી. રજૂ થવું કે કરવું એ

રઝળવું અ.ક્રિ. રખડવું. **-પટ્ટી** સ્ત્રી. રખડપટ્ટી

રટવું સ.ક્રિ. વારે વારે બોલવું. **-ણ** નપું., **-ણા** સ્ત્રી. રટવું એ

રડવું અ.ક્રિ. રોવું, રુદન કરવું. **રડારોળ** સ્ત્રી. પોકેપોક મૂકી રોવું એ

રડ્યું ખડ્યું વિ. ભૂલું પડેલું; વેરવિખેર થયેલું; ભાગ્યેજ કોઈ

રઢ સ્ત્રી. લગની; (લા.) આગ્રહ, હઠ. **-ઢિયાળું** વિ. સુંદર દેખાવનું

રણ૧ નપું. રેતીનું મેદાન

રણ૨ [સં., પું.] નપું. સંગ્રામ, લડાઈ; લડાઈનું મેદાન

રણકવું અ.ક્રિ. ભેંસનું બરાડવું. **રણકાર,** **રણકો** પું. ધાતુની વસ્તુનો ગમે એવો ખડખડાટ; અવાજ પૂરો થયા પછી નીકળતો કંપતો સૂર

રણવાસ પું. રાણીઓને રહેવાનું સ્થાન, રાણીવાસ, જનાનો

રતન નપું. આંખની કીકી

રતલ [અર.] સાડા આડત્રીસ તોલાને આશરેનું વજન; એ વજનનું કાટલું. **-લી.** વિ. એક રતલના માપનું

રતવા પું. ચામડીનો એક ગંભીર પ્રકારનો વાત-રોગ

રતાળુ નપું. અંદરથી કિરમજી ઝાંઈ મારતું ખરસટ છાલનું એક કંદ; લીસી કિરમજી કે સફેદ છાલનું બીજું કંદ, સક્કરિયું

રતી સ્ત્રી. ચણોઠી જેટલું વજન

રતાંધળું, રતોવાઈ જુઓ 'રાત'માં.

રતૂમડું, રતૂં(-તું)બડું જુઓ 'રાતું'માં.

રત્ન [સં.] મણિ વગેરે કિંમતી પત્થર; (લા.) ઉત્તમોત્તમ વસ્તુ

રથ [સં.] પું. ઘૂમટવાળું ચાર પૈડાંનું એક વાહન; લડાઈની ગાડી

રદ [અર.] વિ. નકામું ગણેલું, બાતલ કરેલું. **-દિયો** પું. કહેલી વાતને રદ કરે એવો ખુલાસો. **-દ્દી** વિ. નકામું, રદબાતલ ગણેલું (કાગળનું લખાણ કપડાં વગેરે)

રફતે રફતે [ફા.] અ. ક્રમે ક્રમે, ધીમે ધીમે

રફૂ [અરબી], **-ફુ** નપું. તૂણવાનું કામ. **૦ગર** વિ. તૂણવાનું કામ કરનાર

રફેદફે અ. અસ્તવ્યસ્ત; ફનાફાતિયા

રબડી [હિં.] સ્ત્રી. બાસૂંદી

રબ(-બ્બ)ર [અં.] નપું. એક ઝાડના રસનો બનતો સ્થિતિસ્થાપક પદાર્થ

રબારી પું. ગુજર પશુપાલક જાતિનો પુરુષ (ઉત્તર ગુજરાતનો); હૂણ પશુપાલક જાતિનો પુરુષ (સોરઠના દરિયા-કિનારાનો). **-રણ** સ્ત્રી. રબારી સ્ત્રી

રમવું અ.ક્રિ. ખેલવું; આનંદ પામવો. **-કડું** નપું. રમવાની વસ્તુ, ખિલોનું. **-ખાણ** નપું. (લા.) મારફાડ, તોફાન, હુલ્લડ, ધિંગાણું. **-ઝટ** સ્ત્રી. (લા.) તડામાર ઝડી. **-ણ** [સં.] નપું. રમવાની ક્રિયા. **-ણી** [સં.] સ્ત્રી. સુંદર સ્ત્રી. **રમણિક** વિ. સુંદર. **રમણીય** [સં.] વિ. સુંદર, મનોહર. **રમાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) રમે એમ કરવું; (લા.) બનાવવું, છેતરવું. **રમ્ય** [સં.] વિ. સુંદર

રમૂજ સ્ત્રી. મન ખુશ થાય એવી ગમ્મત, વિનોદ; (લા.) મશ્કરી

રવડવું અ. ક્રિ. રખડવું, આથડવું; ધંધા-ધાપા વિના રઝડવું

રવદ સ્ત્રી., પું., બ.વ. શરત, હોડ

રવાઈ સ્ત્રી., **રવૈયો** પું. દહીં વલોવવાનો મંથન-દંડ

રવાડી સ્ત્રી. ઉત્સવના દિવસોમાં દેવ-મૂર્તિને નાની પાલખીમાં લઈ ભજન-કીર્તન સાથે કાઢવામાં આવતી શોભાયાત્રા; દેવની એ પ્રસંગની પાલખી. **-ડો** પું. (લા.) ખોટી આદત, છંદ

રવાના [અર.], **-ને** અ. મોકલેલું, વિદાય કરેલું. **-નગી** સ્ત્રી. રવાના થવું એ, વિદાયગીરી

રવી [અર.] વસંતઋતુ. **૦પાક** પું. આ ઋતુમાં થતું અનાજ

રવેશ [ફા.] પું. બહાર પડતો ઝરૂખો

રવૈયું નપું. નાનો ગોળ ભુટ્ટો (રીંગણું)

રવૈયો [ફા.] પું. રિવાજ, શિરસ્તો

રવો પું. કણીદાર લોટ; ધાતુના રસનો જામી જઈ બનેલો કણ; ગોળની ચાકી, ભીલું

રસ [સં.] પું. પ્રવાહી પદાર્થ; ફળ ફૂલ ડાળી વગેરેમાં રહેતું પ્રવાહી; ધાતુનું ઓગાળેલું પ્રવાહી; પારો; (લા.) જીભને થતો સ્વાદનો અનુભવ; કોઈ પણ વસ્તુ જોવા સાંભળવાથી થતો આનંદાસ્વાદ; એ રીતનો કાવ્યાસ્વાદ; પ્રીતિ, આનંદ. **-સિક** [સં.], **-સીલું** વિ. રસ ધરાવતું. **રસાકશી(-સી)** સ્ત્રી. ચડસપૂર્વક ખેંચાખેંચી. **રસાયન(-ણ)** નપું. ધાતુ પારા વગેરેની ભસ્મવાળી દવા. **રસાયનવિદ્યા** [સં.] સ્ત્રી., **રસાયનશાસ્ત્ર** [સં.] નપું. ભૌતિક પદાર્થોના ગુણ-ધર્મની ચર્ચા કરતું શાસ્ત્ર. **રસી** સ્ત્રી. પરુ. **રસો** નપું. શાક અથાણાં મુરબ્બા વગેરેનું રગડદાર પ્રવાહી. **રસોઈ** સ્ત્રી. રાંધવામાં આવેલી સામગ્રી; રાંધવાની ક્રિયા. **રસોઈયો, રસોયો** પું. રાંધનાર. **રસોયણ** સ્ત્રી. રાંધનાર સ્ત્રી. **રસોડું** નપું. રાંધવાની જગ્યા, રાંધણિયું. **રસોળી** સ્ત્રી. શરીરની ચામડી ઉપર ઊપસી આવતો એક ગાંઠિયો રોગ

રસાલો [ફા.] પું. ઘોડેસવાર પલટન; (લા.) રાજા રજવાડાં કે અમલદાર તેમજ શ્રીમંત અને આચાર્યનો પરિવાર

રસીદ [ફા.] સ્ત્રી. પહોંચ; પાવતી

રસ્તો [ફા.] પું. માર્ગ; (લા.) ઉપાય

રસ્સો પું. જાડું દોરડું. **-સ્સી** સ્ત્રી. દોરડી

રહેમ [અર.] સ્ત્રી. દયા, મહેરબાની

રહેવું અ.ક્રિ. વસવું; ઠરવું, ટકવું; સમાવું; થોભવું, અટકવું; શેષ વધવું; જીવવું. **રહીશ** વિ. રહેવાસી. **રહેઠાણ** નપું. રહેવાનું સ્થાન, વાસ. **રહેણાક** વિ. રહેવામાં વપરાતું (ઘર). **રહેણી** સ્ત્રી. રહેવાની રીત. **રહેવાશી(-સી)** વિ. રહીશ, વતની

રળવું સ.ક્રિ. કમાવું. **-તર** નપું. કમાણી. **રળાઉ** વિ. રળતું, કમાતું; નફો થાય એવું

રળિયાત વિ. ખુશી, પ્રસન્ન. **રળિયામણું** વિ. સુંદર, મનોહર

રંગ [સં., ફા.] પું. લાલ પીળો વગેરે ઝાંઈની ભૂકી કે પ્રવાહી, એનો દેખાવ; (લા.) આનંદ, મસ્તી; કેફ, નશો; આબરૂ, વટ. **૦વું** સ.ક્રિ. રંગ ચડાવવો. **૦ત** સ્ત્રી. રંગની છટા. **૦ભૂમિ** [સં.] સ્ત્રી. નાટ્ય-ભૂમિ, 'થિયેટર'. **૦ભેદ** [સં.] પું. જાતપાત વગેરે વચ્ચેનો ભેદ, **-ગાઈ** સ્ત્રી. રંગામણ. **-ગાટ** પું. રંગવાનું કામ અને કળા. **-ગાટી** પું. રંગવાનું કામ કરનારો. **-ગીન** [ફા.] વિ. રંગેલું. **-ગીલું** વિ. આનંદી, રસિયું; છેલબટાઉ. **-ગોળી** સ્ત્રી. જમીન ઉપર રંગો પૂરી ભાત પાડવી એ

રંજ [ફા.] પું. દિલગીરી, ખેદ, દુઃખ. **-જાડ** પું. બગાડ, નુકસાન; કનડગત. **-જાડવું**; સ.ક્રિ. કનડગત કરવી

રંડીબાજ જુઓ 'રાંડ'માં.

રાઈ સ્ત્રી. એક જાતના મસાલાનાં બી. **-યતું** નપું. દહીંમાં રાઈની વાટેલી લૂગદી નાખી કાચાં ફળો વગેરેની કાતરી નાખી કરેલી એક વાની

રાક્ષસ [સં.] પું. તામસ પ્રકૃતિનો એક પૌરાણિક જાતિનો પુરુષ. **-સી** [સં.] સ્ત્રી. રાક્ષસ સ્ત્રી; વિ. રાક્ષસને લગતું; (લા.) ગંજાવર

રાખ સ્ત્રી. બળવાને અંતે રહી જતી રજ, વાની. **-ખોડી** વિ. રાખના રંગનું; સ્ત્રી. રાખ, વાની. **૦ડી** સ્ત્રી. અનિષ્ટમાંથી બચવાની ભાવનાએ બળેવને દિવસે બાંધવામાં આવતો સુશોભિત ફૂમતાંવાળો દોરો; પ્રથમ ગર્ભવતી થતી સ્ત્રીને કાંડે પાંચ મહિને બાંધવામાં આવતી માંગલિક દોરી કે ચાંદીની પટ્ટી

રાખવું સ.ક્રિ. રક્ષણ કરવું, પાળવું, બચાવવું; સંઘરવું; ધારણ કરવું; ખરીદવું. **રખેવાળ** વિ. ચોકીદાર. **રખેવાળી** સ્ત્રી. ચોકી કરવી એ. **રખોપિયો** પું. ગામ કે ખેતરોનો રખેવાળ. **રખોપું,-લું** નપું. ચોકી કરવી એ

રાગ [સં.] આસક્તિ, મોહ; (લા.) બનતી, મેળ; ક્રોધ; ગાનની સાત સ્વરોના પલટામાંથી ઊભી થતી સ્વતંત્ર દરેક તાનબાજી; અવાજ, સૂર. **૦ડો** પું. (લા.) ગાવાનો કે રડવાનો લાંબો સાદ

રાચવું અ.ક્રિ. શોભવું; રાજી થવું. **રાચ, રાચરચીલું** નપું. ઘરવખરી

રાજગરો પું. ફરાળમાં કામ આવતું એક ખડધાન્ય

રાજા [સં.] પું. રાજ્ય કરનાર પુરુષ; ગંજીફાનાં પત્તાંમાંનો બાદશાહ; (લા.) ભોળો ને ઉદાર સ્વભાવનો પુરુષ. **-જકારણ** [સં.] નપું. રાજ-વિષય. **-જધાની** [સં.] સ્ત્રી. રાજ્યનું પાટનગર. **-જભોગ** [સં.] પું. પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ મંદિરમાં બપોર પહેલાં ધરાવવામાં આવતો મુખ્ય ભોગ. **-જરોગ** [સં.] પું. ક્ષયનો રોગ, ઘાસણી, ટી.બી.. **૦શાહી, -જશાહી** વિ. સ્ત્રી. રાજાની મરજી પ્રમાણેના શાસનવાળું રાજ્ય. **-જસભા** [સં.] સ્ત્રી. ખાસ વર્ગના પ્રતિનિધિઓની ધારાસભા. **-જસ્થાન** [સં.] પું. જ્યાં રાજાઓનું રાજ્ય હતું તેવો રાજપૂતાનાનો પ્રદેશ. **-જ્ય** [સં.] નપું. રાજસત્તાની હકૂમતનો પ્રદેશ

રાજિયો પું. મરેલાંને ઉદ્દેશી ગવાતું શોકગાન, મરસિયો

રાજી [અર.] વિ. ખુશ; સ્ત્રી. **૦પો** પું. રાજી હોવાપણું, ખુશીપો

રાડ સ્ત્રી. બૂમ, અવાજ; (લા.) તકરાર, કજિયો; ફરિયાદ

રાડું નપું. જુવાર બાજરીનો સાંઠો

રાણી સ્ત્રી. રાજાની પત્ની; રાજગાદી પર બેઠેલી સ્ત્રી; ગંજીફામાં રાણીનું પાનું. **૦વાસ** પું. રણવાસ, જનાનો

રાણો પું. રાજપૂત રાજા; (લા.) ગોલા રાણાની જાતનો પુરુષ

રાત સ્ત્રી. રાત્રિ. **રતોવાઈ, રાતોરાત** અ. રાતે ને રાતે. **રતાંધળું** વિ. રાતે ન દેખતું

રાતું વિ. લાલ રંગનું. **રતૂમડું, રતૂ-(-તું)બડું** વિ. લાલાશ પડતું

રાન નપું. જંગલ. **-ની** વિ. જંગલી

રાફ, ૦ડો પું. ઉધઈએ કરેલો ઉકેરો (જેમાં સાપ ઉંદર વગેરે રહે). **રાફી** સ્ત્રી. હાથીપગાનો રોગ

રાબ, ૦ડી સ્ત્રી. કાંજી, ઘેંસ

રાબેતો [અર.] પું. ધારો, રિવાજ

રાભું વિ. (લા.) અણઘડ, જડ જેવું, જાડું મોટું

રામ [સં.] પું. ઇક્ષ્વાકુ વંશના રાજા દશરથનો પાટવી પુત્ર—એક ઈશ્વરાવતાર; પરશુરામ; બળરામ; (લા.) પ્રાણ, જીવ; બળ, તાકાત. **૦પાત્ર** [સં.] નપું. શકોરું. **-મૈયો** પું. સૂંઢ વિનાનો કોશ (કૂવામાંથી પાણી ખેંચવાનો). **-મો** પું. (લા.) ઘરકામ કરવાવાળો નોકર. **-મોશી (-સી)** [મરા.] પું. પહેરેગીર, ચોકીદાર, (મૂળ સહ્યાદ્રિના વતની ઘાટી લોકો મુંબઈમાં આવી ચોકી અને ઘરકામ કરવા લાગ્યા એ ઉપરથી)

રાયકો પું. રબારી (ગુર્જર)

રાવ સ્ત્રી. ફરિયાદ; ચાડી

રાશ[1] સ્ત્રી. બળદ અને ઘોડાનું દોરડું

રાશ[2] સ્ત્રી. વ્યાજમુદલ

રાશિ [સં.] સ્ત્રી. ૨૭ નક્ષત્રોનાં દર સવાબે નક્ષત્રે એક એવાં બાર ઝૂમખાનું પ્રત્યેક 'મેષ' વગેરે

રાશી વિ. ખરાબ, નપાવટ

રાષ્ટ્ર [સં.] નપું. એક જ શાસન નીચેનો દેશ. **૦ધ્વજ** [સં.] પું. રાષ્ટ્રનો વાવટો. **૦પતિ** [સં.] પું. રાષ્ટ્રનો માનવંત પ્રમુખ. **૦ભાષા;** [સં.] સ્ત્રી. આખા રાષ્ટ્રમાં વ્યવહારને માટે સ્વીકારાયેલી મુખ્ય ભાષા; હિંદી. **-ષ્ટ્રિય** [સં.] વિ. રાષ્ટ્રને લગતું

રાસ [સં.] પું. એક ગાણા-બજાણા સાથેનું નૃત્ત; એવા નૃત્તમાં ગવાતું ગીત. **૦ડો** પું. બનેલા ઐતિહાસિક બનાવની હકીકત સાચવતું લાંબું ગીત; સ્ત્રીઓ મળી રાસ ગાતાં ગોળાકારે તાલમાં ઘૂમે એ ક્રિયા

રાહ [ફા.] પું. રસ્તો, માર્ગ; સ્ત્રી. રીત, ચાલ; (લા.) વાર, પ્રતીક્ષા. **૦દારી** વિ. રસ્તે ચાલનારું; વટેમાર્ગુ

રાહત [અર.] સ્ત્રી. દુઃખ કે તકલીફમાં અપાતી મદદ

રાંક,-કું વિ. ગરીબ, નરમ પ્રકૃતિનું; (લા.) ભિખારું

રાંગ [ફા.] સ્ત્રી. કોટ-કિલ્લાની દીવાલ; ઘોડેસવારી; ઊભા બે પગ વચ્ચેનો કોલો

રાંટું વિ. પગની આડે પગ આવે એમ ચાલતું. **રાંટ** સ્ત્રી. પગની એ જાતની વાંકાઈ

રાંડવું અ.ક્રિ. ધણીનું મરી જવું, વિધવા થવું. **રાંડ** સ્ત્રી. (લા.) વેશ્યા સ્ત્રી. **રંડીબાજ** વિ. પું. વ્યભિચારી પુરુષ

રાંઢવું નપું. દોરડું

રાંધવું સ. ક્રિ. ખોરાક પકવવો. **-ણ** સ્ત્રી. રસોઈનો ધંધો કરનારી સ્ત્રી. **-ણિયું** નપું. રસોડું; **-ણું** નપું. રાંધવાની ક્રિયા; રસોડું

રાંપ, ૦ડી સ્ત્રી. ખેતરમાં નકામું ઊગેલું ઘાસ કાઢી નાખવાનું ઓજાર. **-પી** સ્ત્રી. મોચીનું પહોળા પાનાનું એક ઓજાર

રિક્ષા [અં.] સ્ત્રી. માણસથી ખેંચાતી બે પૈડાંની ગાડી; ત્રણ પૈડાંની માણસ બેસી ચલાવે ને ત્રણ માણસ પાછળ બેસી શકે એવી યાંત્રિક ગાડી

રિઝવણી જુઓ 'રીઝવું'માં.

રિબાવણી જુઓ 'રીબવું'માં.

રિવાજ [અર.] પું. ચાલ, ધારો, રસમ

રિસામણી, રિસામણું જુઓ 'રીસ'માં.

રીઝવું અ.ક્રિ. ખુશ થવું. **રીઝ** સ્ત્રી. ખુશી, આનંદ; સંતોષ. **રીઝવવું** સ.ક્રિ.(કર્મક) ખુશ કરવું. **રિઝવણી** સ્ત્રી. ખુશ કરવું એ

રીત સ્ત્રી. પ્રકાર, ચાલ; રિવાજ, રસમ; (લા.) કરિયાવર

રીબવું સ. ક્રિ. જુલમ કરવો, કચડવું. **રિબાવણી** સ્ત્રી. જુલમ

રીસ સ્ત્રી. ગુસ્સો. **રિસાવું** અ.ક્રિ. ગુસ્સો કરવો; રીસમાં અલગ જઈ રહેવું કે બેસવું. **રિસામણી** સ્ત્રી. લાજાળુનો છોડ (જેને અડકવાથી પાંદડાં તરત બિડાઈ જાય છે). **રિસામણું** નપું. રિસાવાની ક્રિયા

રીં(-રિં)ખવું અ. ક્રિ. ઘૂંટણિયે ચાલવું (બાળકનું)

રીં(-રિં)છ નપું. શરીરે ખૂબ વાળવાળું કાળા રંગનું એક હિંસ્ર પ્રાણી

રુઆ(-વા)બ [અર.] પુ. રોફ, પ્રભાવ, ઓ

રુક્કો [અર.] પું. મકાન વેચાણ-ગિરો વગેરનો દસ્તાવેજ, ખત

રુખસદ [અર.] સ્ત્રી. બરતરફી, ફરજિયાત રજા

રુચવું અ.ક્રિ. ગમવું. **રુચિ** [સં.] સ્ત્રી. ગમો, ઇચ્છા, ભાવ

રુઝાવું જુઓ 'રૂઝવું'માં.

રુવાંટી, રુવાંટું(-ડું) જુઓ 'રૂવું'માં.

રુશવત સ્ત્રી. લાંચ

રૂ(-રુ) નપું. બી કાઢી લીધેલો કપાસ; આંકડાની એ રીતની વસ્તુ

રૂખ [ફા.] સ્ત્રી. બજારનું વલણ;

ભાવતાલ

રૂઝવું, રુઝાવું અ.ક્રિ. શરીર પરના ઘારામાં ચામડી આવવી. **રૂઝ** સ્ત્રી. રુઝાવું એ

રૂઠવું અ. ક્રિ. ગુસ્સો કરવો

રૂડું વિ. રૂપકડું, સુંદર; ઉત્તમ. **-ડપ** સ્ત્રી. રૂડાપણું

રૂઢ [સં.] વિ. ઘણા સમયથી વપરાશ થયે દઢ બનેલું. **-ઢિ** [સં.] સ્ત્રી. રૂઢ થયેલો રિવાજ

રૂપ [સં.] નપું. આકાર, દેખાવ; (લા.) સૌંદર્ય; પ્રત્યયો લાગી થયેલું શબ્દસ્વરૂપ. **૦રેખા** [સં.] સ્ત્રી. આછો ખ્યાલ, ટૂંકું બ્યાન. **-પાળું** વિ. સુંદર રૂપવાળું. **-પું** નપું. ચાંદી નામક ધાતુ. **-પિયો** પું. સોળ આનાની અને નવા ૧૦૦ પૈસાની કિંમતનું નાણું

રૂબરૂ [ફા.] અ. સમક્ષ, હરૂભરૂ

રૂમાલ [ફા.] પું. હાથ મોં લોવાનો કાપડનો ટુકડો

રૂ(-રૂં, રૂં)વું નપું. શરીર ઉપર ઊગતા નાના વાળમાંનો દરેક. **રૂં(-રૂં)વાંટી, રુવાંટી** સ્ત્રી. તદ્દન ઝીણાં રૂવાં. **રૂં-(-રૂં)વાટું(-ડું), રુવાટું(-ડું)** નપું. રૂવું

રૂસણું નપું. રિસામણું

રૂં(-રૂં)ગું નપું. આંસુનું ટપકું

રૂં(-રૂં)છું, -છડું નપું. ટૂંકો વાળ કે તાંતણો

રૂં(-રૂં)ધવું સ. ક્રિ. ગૂંગળાવવું; રોકવું. **રૂં(-રૂં)ધામણ** સ્ત્રી. ગૂંગળામણ

રેખ સ્ત્રી. રેખા; (લા.) દાંતે જડાવેલી સોનાની ટપકી. **રેખા** [સં.] સ્ત્રી. રેખ, લીટી, આંકો. **રેખાંશ** [સં.] પું. ઉત્તર અને દક્ષિણ ધ્રુવમાંથી પસાર થતી નકશામાંની રેખા

રેચ [સં.] પું. જુલાબ; ચોમાસામાં પાણીની ભીનાશથી જમીનમાંથી ઉપર છૂટતી પાણીની ફૂટ. **૦ક** [સં.] વિ. જુલાબ કરે એવું

રેજો [ફા.] પું. કોરા કાપડનો ટુકડો

રેડવું સ.ક્રિ. પ્રવાહીની ધાર કરવી; નીચેના પદાર્થ ઉપર પડે એ રીતે નાખવું. **રેડ૧** પું. જાડું રગડા જેવું

રેડ૨ [અં.] પોલીસની ધાડ

રેડિયો [અં.] પું. દોરડાં વિના અવાજને દૂર સુધી પહોંચાડનારું યંત્ર

રેડો પું. વાછડો; નર હરણ (કાળિયાર નહિ)

રેઢું વિ. સંભાળ વિના રખડતું. **-ઢિયાળ** વિ. ધણી વિના રખડતું; (લા.) જ્યાં ત્યાં રખડતું, રખડુ

રેણ નપું. ધાતુ-પદાર્થોની સાંધનું ઝારણ

રેતી સ્ત્રી. વેળુ, પત્થરનો ઝીણો ભૂકો. **-તાળ** વિ. રેતીમય, રેતીથી ભરેલું. **-તિયું** નપું. રજિયું, રજપાત્ર

રેફ [સં.] પું. અક્ષર પર ચડતી 'ર'-કારની માત્રી

રેબઝેબ અ. પસીનાથી નીતરતું હોય એમ

રેલ૧, ૦વે [અં.] સ્ત્રી. યંત્રથી ચાલતી આગગાડી. **૦ભાડું** નપું. આગગાડીમાં

જવા આવવાનું નૂર. ૦વે-લાઈન [સં.] સ્ત્રી. રેલમાર્ગ

રેલાવું અ.ક્રિ. પાણીનું ફરી વળવું.

રેલ[૨] સ્ત્રી. પાણીનું પૂર. **રેલ-સંકટ** નપું. પાણીના પૂરથી ઊભું થયેલું લોક અને જાનમાલ ઉપર સંકટ. **રેલો** પું. પાણીનો આછો તદ્દન સાંકડો પ્રવાહ. **રેલમછેલ** સ્ત્રી. પાણીનું ફરી વળવું એ; (લા.) પુષ્કળતા

રેવડી સ્ત્રી. શેકેલા કે કાચા તલની ખાંડ કે ગોળની ચાસણીની એક વાની; (લા.) ફજેતી

રેવવું સ. ક્રિ. રેણ કરવું, ઝારવું

રેવાલ વિ. કૂદે નહિ છતાં વેગવાળી (ઘોડાની ચાલ)

રૅશન [અં.] નપું. ભાગે પડતું નક્કી કરેલું સીધું-સામાન

રેશમ [ફા.] નપું. એક જાતના કીડાની લાળમાંથી બનેલા તંતુ, હીર. **-મી** વિ. રેશમના તંતુથી બનેલું

રેસો [ફા.] પું. ઝાડ-ફળ-ફૂલનો તાંતણો. **-સાદાર** વિ. રેસાવાળું

રેંકડો પું., **-ડી** સ્ત્રી., નાની બળદગાડી

રેંટ પું. વાવ-કૂવામાંથી પાણી કાઢવાનું ઢોચકાંવાળું ચક્ર-યંત્ર, પાવઠી. **-ટિયો** પું. હાથે સૂતર કાંતવાનું ચક્ર- યંત્ર

રેંડલો, રેંલ્લો પું. નાનો વાછડો. **રેંડલી, રેંલ્લી** સ્ત્રી. નાની વાછડી

રેંસવું સ. ક્રિ. હથિયારથી ચીરી ફાડી નાખવું, કતલ કરવી

રૈયત [અર.] સ્ત્રી. પ્રજા

રોકવું સ.ક્રિ. અટકાવવું; આંતરવું; (લા.) કામે વળગાડવું, નોકરીમાં રાખવું; વેપાર ધંધામાં નાખવું (નાણું વગેરે). **રોક, ૦ટોક** સ્ત્રી. રુકાવટ; વિ. રોકડું. **રોકડ** વિ. રોકડું; નપું. રોકડા પૈસા. **રોકડમેળ** પુ. રોકડી આવક જાવકના હિસાબનો ચોપડો. **રોકડિયું** વિ. રોકડો જ (ઉધાર નહિ એવો) વેપાર કે લેવડદેવડ કરનારું. **રોકત** સ્ત્રી. રોકવું એ. **રોકાણ** નપું. રોકવું એ; રોકાવું એ; ખોટીપો. **રુકાવટ** સ્ત્રી. રોકવું એ, અટકાયત

રોગ [સં.] પું. શરીરમાં થતો બગાડ, વ્યાધિ. **૦ચાળો** પું. રોગનો ફેલાવો. **-ગી** [સં.], **-ગિયું, -ગીલું** વિ. રોગવાળું બીમાર. **રોગિષ્ઠ** [સં.] વિ. ખૂબ રોગી

રોગાન [ફા.] પું. તેલ મીણ લાખ વગેરેનું એક જાતનું મિશ્રણ (લૂગડાં પર લગાવવાનું)

રોગું વિ. નર્યું, કેવળ

રોચક [સં.] વિ. મનને ગમે એવું

રોજ [ફા.] પું. દિવસ; નપું. (લા.) એક દિવસની મજૂરી; અ. હંમેશાં. **૦ગાર** પું., **૦ગારી** સ્ત્રી. કામધંધો. **૦નીશી** [ફા.] સ્ત્રી. રોજનાં કામોની કે અનુભવોની નોંધણી; એવી નોંધણીની પુસ્તિકા. **૦બરોજ** [ફા.] અ. રોજ રોજ. **૦મેળ** પું. દરરોજના હિસાબનો ચોપડો. **-જી** સ્ત્રી. રોજગાર; રોજની

આવક; ગુજરાન

રોજો [અર.] પું. મુસલમાન ગુરુ કે નવાબ-બાદશાહની સારી ઈમારત–બંધ કબર. મુસલમાનનો દિવસ વખતનો મઝહબી ઉપવાસ (જેમાં પાણી તો શું, પણ થૂંક પણ ગળે ન ઉતારાય.) (રમજાન માસનો)

રોઝ નપું. ઘોડાને મળતું પણ ફાટેલી ખરીવાળું હરણની જાતનું પશુ. **-ઝી** સ્ત્રી. એક જાતની ઘોડી

રોટલો પું. હાથે કે થાપીને બનાવેલી ભાખરી. **-લી** સ્ત્રી. વણીને બનાવેલી પતલા પડની ભાખરી

રોઠું નપું. સુકાઈ ચીમળાઈ ગયેલું કાચું સોપારી. **-ઠો** પું. સોપારીનું ફળ; રૂઝ

રોડું નપું. ઈંટનો તૂટેલો ટુકડો

રોદણું નપું. (લા.) વીતકની કથની

રોન [અં. 'રાઉન્ડ'] સ્ત્રી. રાતે ચોકી માટે ફરવું એ; (લા.) રોનની પોલીસ

રોનક [અર.] સ્ત્રી. ભપકો

રોપવું સ. ક્રિ. ખોડવું; વાવવું. **રોપ** [સં.] પું. રોપવા માટે તૈયાર કરેલ રોપો. **રોપણી** સ્ત્રી. રોપવું એ, વાવણી. **રોપો** પું., **રોપું** નપું. છોડ

રોફ [અર.] પું. રુવાબ, ભપકો, દબદબો; (લા.) સરસાઈથી કરવામાં આવતી દબાવણી

રોલું વિ. બાઘું, મૂર્ખ, રોંચું

રોવું અ.ક્રિ. રડવું; સ.ક્રિ. ને રડવું. **-ણું** નપું. રડવું એ, રુદન. **-તડ(-ડું**, **-લ,-લું)** વિ. ઝટ ઝટમાં રોઈ પડે એવું

રોશની [ફા.] સ્ત્રી. દીવાઓનો સામટો પ્રકાશ; વરણાગી; શાહી (લખવાની)

રોષ [સં.] પું. ક્રોધ, ગુસ્સો

રોળવું સ.ક્રિ. ચોળવું; રગદોળવું. **રોળ** પું. જુલમ, કેર

રોંચું વિ. રાભું, રોલું

રોંઢું નપું. બપોર પછીનું ટાણું. **-ઢો** પું. રોઢું; (લા.) રોંઢાનું જમણ

લ

લકવો [અરબી] પું. શરીરનું એકાદ અંગ જકડાઈ જવાનો રોગ, પક્ષ-(-ક્ષા)ઘાત

લક્ષણ [સં.] નપું. ગુણ-ધર્મ; વ્યાખ્યા; નિશાન, ચિહ્ન; બ.વ. (લા.) ઢંગ, આચરણ

લક્ષ્મી [સં.] સ્ત્રી. ધનની દેવી, વિષ્ણુ-પત્ની; ધન, દોલત; શોભા

લક્ષ્ય [સં.] વિ. ધ્યાનમાં લઈ શકાય એવું; નપું. લક્ષ, ધ્યાન; ધ્યેય; નિશાન

લખલૂટ વિ. (લા.) પુષ્કળ, બેશુમાર

લખવું સ.ક્રિ. કલમ કે કલમ જેવા સાધનથી અક્ષર કરવા. **-ણું** નપું. સ્ત્રીને છૂટા-છેડાનો કાગળ લખી આપવો એ. **લખાઈ** સ્ત્રી. લખવાની ઢબ; લખવાનું મહેનતાણું. **લખાણ** નપું. લખવું એ; લખેલી વિગત વગેરે. **લખાવટ** સ્ત્રી. લખવાની ઢબ. **લખિતંગ, લિખિતંગ** કે **લિ.** (ટૂંકમાં)

વિ. લખનાર, હાથદસ્કત કરનાર (પત્ર વગેરેમાં)

લખોટવું સ.ક્રિ. લાખ ચડાવવી, લાખનો ઓપ આપવો. **લખોટો** પું. સરકારી કાગળિયાંનો સીલબંધ વીંટો; મોટી લખોટી. **લખોટી** સ્ત્રી. કાચ પથ્થર વગેરેની નાની રમવાની ગોળી, ઠેર

લગ, લગણ, લગી, લગત, લગતું, લગરીક, લગવાડ, લગાડવું, લગાતાર, લંગાર, લગાવ, લગોલગ, લગીર જુઓ 'લાગવું'માં.

લગડી સ્ત્રી. સોના ચાંદીની પાટ કે નાનું ચોસલું-ગચિયું

લગન[૧]**,-ની** સ્ત્રી. આસક્તિ

લગભગ અ. નજીકમાં; આશરે

લગામ [ફા.] સ્ત્રી. ઘોડાના મોંમાં નાખવામાં આવતું લોઢાની કડીઓનું ચોકઠું (પકડવાની દોરી કે ચામડાની પટ્ટી સાથેનું); (લા.) અંકુશ; પકડ

લગેજ [અં.] નપું. રેલવે કે સ્ટીમરનાં ઉતારુઓનો સામાન

લગ્ન [સં.], **લગન**[૨] નપું. પરણવું એ, વિવાહ; કોઈ પણ ગ્રહ એક રાશિમાં રહે એટલો સમય; (લા.) શુભ કાર્યનું મુહૂર્ત; પરણવાનું મુહૂર્ત. **લગ્નસરા** સ્ત્રી. વિવાહગાળો. **લગનિયો** પું. લખેલા લગ્નનો પડો લઈ આવનારો બ્રાહ્મણ કે કાસદ

લચકવું અ.ક્રિ. લચી પડવું; સાંધામાંથી અંગનું ખસી જવું; કરમોડાવું. **લચક** સ્ત્રી. કરમોડાવું એ, મચકોડ. **લચકો** પું. લોચો; ખીચડી જેવી નરમ દાળ

લચ્છો(-છ્છો) પું. માંજો પાયેલી દોરીની આંટલી

લટ સ્ત્રી. થોડા વાળની સેર; વડવાઈ; દોરાની ફેલ; મોતીની સેર. **-ટિયું** નપું. વાળની સેર

લટકવું અ.ક્રિ. ટીંગાવું, ઝૂલતા રહેવું; (લા.) રખડી પડવું. **લટક** સ્ત્રી. (લા.) છટા, ખૂબી

લજવવું, લજામણી જુઓ 'લાજવું'માં.

લજાવું જુઓ 'લાજવું.'

લટકણ(-ણિયું) નપું. લટક્યા કરે એ; કાનનું એક લટકતું ઘરેણું. **લટકસલામ** સ્ત્રી. દિલ વિનાની કરેલી સલામ. **લટકું** નપું. હાથને ખભેથી વાળી ફેરવવાનું નખરું. **લટકો** પું. લટકું, નખરું. **લટકો-મટકો** પું. હાથ ખભા અને આંખનો ચાળો. **લટકાળું** વિ. લટકો કરનારું; લટકો કરવાની ટેવવાળું

લટાર સ્ત્રી. લહેરથી ફરવું એ

લટ્ટુ વિ. (લા.) ખૂબ આસક્ત હોય એવી રીતે ઢીલું ઢીલું વર્તનારું; આશક

લઠ(-ઠ્ઠ) વિ. જાડું અને મજબૂત. **લઠિયું** વિ. લઠ; નપું. ગાડાની નીચેની લાટ (જેમાં ધરી રહે છે). **લઠો(-ઠ્ઠો)** પું. ગાડી કે ગાડાનાં પૈડાંની ધરી; જાડો માદરપાટ; (લા.) લઠ માણસ; ડંગોરું

લડત સ્ત્રી. લડવાડ

લડધું વિ. પુખ્ત ઉંમરનું (કટાક્ષમાં)
લડવું[૧] અ.ક્રિ. એક બાજુ નમી પડવું
લડવું[૨] સ.ક્રિ. લડાઈ કરવી; ઠપકો દેવો, વઢવું; કોર્ટે ચડવું. **લડવાડ** સ્ત્રી. લડત. **લડાઈ** સ્ત્રી. યુદ્ધ, (લા.) બોલાચાલી. **લડવાડિયું** વિ. ઝઘડા કરવાના સ્વભાવવાળું, ઝઘડિયું. **લડાયક** વિ. લડી શકે એવું; લડાઈના ખપમાં આવે એવું. **લડવૈયો** પું. યોદ્ધો. **લડાલડ(-ડી)** સ્ત્રી. વઢવાડ
લઢવું સ.ક્રિ. લસોટવું. **-ણ** નપું. સ્ત્રી. લસોટવું એ; ટેવ, આદત, કામ કરવાની પદ્ધતિ
લણવું સ.ક્રિ. કણસલાં કાપી ઉતારવાં; (લા.) ફળ મેળવવું. **-ણી** સ્ત્રી. કણસલાં કાપી ઉતારવાં એ, વાઢ
લત સ્ત્રી. લગની; ટેવ, આદત; વ્યસન
લતાડ, લતોડ પું. થાકને લઈને શરીરને થતી કળતર વગેરેની પરેશાની
લતો, લત્તો [ફા.] પું. મહોલ્લો, ફળિયું, પા, પાડો
લથડવું અ.ક્રિ. ઠોકરાઈને કે અશક્તિને લીધે ગોથું ખાવા જેવું થવું; બોલતાં અચકાવું; (માંદગીમાં) દૂબળું પડી જવું. **લથડિયું** નપું. લથડવું એ, અડબડિયું
લપ સ્ત્રી. વળગણ, ઉપાધિ, લફરું. **-પિયું** વિ. લપ કરનારું. **લપસિંદર** નપું. (લા.) નકામી લાંબી વાત
લપટવું અ.ક્રિ. કાદવ વગેરેથી લપસવું. **લપટાવું** અ.ક્રિ. (લા.) આસક્તિથી ફસાવું. **લપેટવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) પટ્ટો કે પાટા જેવું કાંઈ વીંટવું. **લપેટો** પું. વીંટવું એ; ઢાંકણ, આવરણ; વાળંદ દાઢી ઉપર અસ્ત્રો ફેરવે છે એ ક્રિયા
લપડાક, લપાટ સ્ત્રી. હથેલીથી મરાતો તમાચો. **લપડાવવું** સ.ક્રિ. લપડાક મારવી
લપલપ સ્ત્રી. બકબક. **-પાટ** પું. બકવાટ. **-પિયું** વિ. લપલપાટ કરનારું. **લપૂડું** વિ. વાતોડિયું; લપલપિયું
લપાવું અ.ક્રિ. છુપાઈને બેસી જવું; સોડમાં ભરાવું; અડોઅડ દબાઈને બેસવું
લપેડવું સ.ક્રિ. થાપ ચોપડવી. **લપેડો** પું. જાડી થાપ
લપોડ, ૦શંખ વિ. ખોટી ડંફાસ મારનાર
લફરું નપું. વિઘ્ન કરનારી નડતર; એવી નડતર કરનારું માણસ વગેરે
લફંગું [તુર્કી] વિ. લંપટ, વ્યભિચારી; દગલબાજ, કપટી
લબ,૦લબ અ. નિરર્થક બોલ બોલ કરવામાં આવે એમ. **લબકાવવું** સ.ક્રિ. લબ લબ કરી ખાઈ જવું. **લબલબાટ** પું. લબ લબ કરવું એ
લબડવું અ.ક્રિ. લટકવું. **લબડધક્કે** અ. (લા.) ધમકાવીને, ગોદાવીને
લબદો વિ. પ્રવાહીથી તદ્દન તરબોળ

લબરકો પું. જીભ કાઢી કાઢી ચૂસવું એ; (લા.) તોછડાઈથી વધારે પડતું બોલવું એ

લબાચો પું. મેલાં ફાટેલાં લૂગડાંનો જથો; (લા.) ભાંગી તૂટી ઘરવખરી

લબાડ વિ. જૂઠું બોલવાની આદતવાળું; જુઠાણું ચોરી વ્યભિચાર વગેરે કરવાની ટેવવાળું. -ડી સ્ત્રી. લબાડપણું

લમણું નપું. બંને આંખની બાજુનો કાન સુધીનો સહેજ ખાડાવાળો સુકોમળ ભાગ; (લા.) વિચારશક્તિ; મગજ

લય [સં.] પું. નાશ; સંગીતની લે

લલકારવું સ.ક્રિ. લાંબે સ્વરે આલાપથી ગાવું. **લલકાર** પું. લલકારવું એ; લલકારવાની તાન

લલચાવવું જુઓ 'લાલચ'માં.

લલાટ [સં.] નપું. કપાળ, ભાલ

લલિત [સં.] વિ. સુંદર, મનોહર. ૦કળા [સં.] સ્ત્રી. ચિત્રકળા ગાનકળા લેખનકળા વગેરે—મનને આનંદ આપનારી તે તે કળા

લવવું સ.ક્રિ. બોલ-બોલ કરવું. **-રી** સ્ત્રી. બોલ-બોલ કરવું એ; (લા.) જીભ. **લવારો** પું. બોલ-બોલ કરવું એ

લવાજમ [અર.] નપું. ફી, સભ્ય ફી; વર્તમાનપત્ર વગેરેની મુદતબંધી ખરીદ-કિંમત

લવાદ [અર.] પું. ઝઘડતા બે પક્ષોના સમાધાન માટે નિમાતું પંચ. **-દી** સ્ત્રી. લવાદપણું, લવાદનું કામ

લવારું નપું. બકરીનું બચ્ચું

લવારો[1] જુઓ 'લવવું'માં.

લવારો[2] પું. મોગરાની જાતનો એકવડા ફૂલનો છોડ

લવિંગ નપું. એક તેજાનો; (લા.) એ આકારનું 'સ્ટવ' વગેરેમાં વપરાતું સાધન

લશ્કર [ફા.] નપું. સેના. -રી વિ. લશ્કરને લગતું

લસરવું અ.ક્રિ. લપટવું, -કો પું. લસરવું એ

લસોટવું સ.ક્રિ. ઘસીને ઘૂંટવું

લસ્સી સ્ત્રી. દૂધ-પાણીનું શરબત; આછી છાશ

લહરિ(-રી) [સં.] સ્ત્રી. લહેર, નાનું મોજું

લહાણ, -ણી સ્ત્રી. ખુશાલીને પ્રસંગે અપાતી ભેટ. **-ણું** નપું. ખુશાલીને પ્રસંગે ભેટની વહેંચણી; એવી ભેટનો પદાર્થ. **-વ, -વો** પું. ખુશાલીના પ્રસંગનો ઉપભોગ

લહિયો પું. લખવાનું કામ કરનાર; લખવાનો ધંધો કરનાર

લહે સ્ત્રી. લગની

લહેકવું અ.ક્રિ. વાણીનો મોહક મરડાટ કરવો. **લહેકો** પું. લહેકવું એ

લહેર સ્ત્રી. લહરી, મોજું; (લા.) સહેલ, ચમન. **-રિયું** નપું. દરિયાઈ મોજાની ભાતની રંગબેરંગી સાડી. **-રી** વિ. આનંદી; ઇશ્કી; ઉડાઉ

લંગડ(-ડું) વિ. કપાયેલા કે ખોટા એક કે

બે પગવાળું; લૂલું; ખોડું. -ડાવું અ.ક્રિ. ખોડાંગવું. -ડી સ્ત્રી. (લા.) જેમાં ખોડાંગતાં ચાલવાનું છે તેવી એક રમત. -ડો પું. કલકત્તા બાજુ થતી હાફુસ કેરીની એક જાત

લંગર [ફા.] નપું. વહાણ કે સ્ટીમરોને એક સ્થળે ઊભી રાખવા પાણીમાં નખાતું મોટા આંકડિયાવાળું સાધન; સ્ત્રીઓના પગનું એક ઘરેણું, ઝાંઝર; (લા.) લાંબી હાર, લંગાર. ૦વું અ. ક્રિ. નાંગરવું, લંગર નાખી પડવું. **લંગાર** સ્ત્રી. **લંગર** જેવી લાંબી હાર

લંગોટ પું. કચ્છો; સ્ત્રી. લંગોટી. **-ટી** સ્ત્રી. લૂગડાની ગુહ્ય ભાગને ઢાંકી રહે એવી રીતે ખોસાતી ચીરી. **-ટિયું** વિ. લંગોટી પહેરતું-નાની ઉમરનું. **-ટિયો** પું. (લા.) બચપણના સમયથી ચાલ્યો આવતો મિત્ર

લંઘન [સં.] નપું. (લા.) ભૂખ્યા રહેવું એ, લાંઘણ

લંઘાવું અ.ક્રિ. લંગડાવું

લંઘો પું. શરણાઈ વગાડવાનો ધંધો કરનાર. **-ઘી** સ્ત્રી. રાજિયા ગાઈ મરણ પાછળ કુટાવવાનો ધંધો કરતી બાઈ

લંપટ વિ. વ્યભિચારી, વિષયી

લંબાઈ જુઓ 'લાંબું'માં.

લાકડું નપું. ઝાડનો સૂકો અવશેષ; (લા.) નડતર. -ડી સ્ત્રી. લાકડાની કે વાંસ-નેતર-લોખંડની સોટી. **લક(-ક્ક)ડિયું** વિ. લાકડાનું બનેલું; (લા.) ઝાડને બાળી મૂકે એવું (હિમ); ગડાકુ બનાવવાનું ખાપણાવાળું ગચિયું

લાખ[1] વિ. એકસો હજાર (સંખ્યા)

લાખ[2] સ્ત્રી. ખાખરો પીપળો બોરડી વગેરે ઉપર થતા કીડાઓએ બનાવેલો તરત સળગી ઊઠે એવો એક પદાર્થ

લાખું નપું. શરીર ઉપર જન્મથી પડેલું સપાટ કાળાશ લેતું ચાઠું; વિ. (લા.) વગર નોતરે ખાવા આવનારું. **-ખેણું** વિ. લક્ષણવંતું

લાગવું અ.ક્રિ. અથડાવું, વાગવું, સંબંધ કે સ્પર્શ થવો; (લા.) લાગણી કે અસર થવી; જણાવું; ભાસવું, દેખાવું; શરૂ કરવું; બંધ બેસતું થવું. **લાગ** પું. આધાર, ટેકણ; (લા.) તાકડો, દાવ; યુક્તિ. **લાગટ(-ઠ)** અ. સતત, ચાલુ, લગાતર. **લાગઠું** નપું. ગાઢો સંબંધ; પરાયાં સ્ત્રી- પુરુષોનો ગેરકાયદે સતત સંબંધ. **લાગણી** સ્ત્રી. (લા.) મનની વૃત્તિ કે ભાવ; દયા, સમભાવની વૃત્તિ. **લાગણી-પ્રધાન** વિ. માત્ર માનસિક વૃત્તિથી જ કામ કરનારું (વિચાર કર્યા વિના). **લાગત** સ્ત્રી. થયેલું ખર્ચ; મૂળ કિંમત; જકાત-દાણ. **લાગતું, ૦વળગતું** વિ. કોઈને કોઈ રીતે સંબંધમાં આવેલું. **લાગભાગ** પું. સંબંધી તરીકેનો હિસ્સો. **લાગલગાટ, લાગલાગટ(-ઠ)** અ. સતત ચાલુ. **લાગલું** વિ., અ. તરત જ. **લાગુ** વિ. વળગેલું; બંધ બેસતું; અ. ચાલુ,

જારી. **લાગો** પું. હકસી; કરવેરો. **લગ** સ્ત્રી. મોભનું ટેકણ; સૂતરની આંટી. **લગણ, લગી** અ. સુધી. **લગત** વિ. લગતું; અ. લાગીને, સાથે. **લગતું** વિ. સંબંધી. **લગવાડ** સ્ત્રી. (લા.) પ્રીતિ, સંબંધ. **લગવું** નપું. નક્કી કરેલા દરે દરરોજ દૂધ વગેરે વસ્તુ લેવી એ. **લગાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) લાગે એમ કરવું. **લગાતાર** અ. લાગલગાટ. **લગાર , -રેક, લગીર, લગરીક** વિ. અ. જરાક. **લગાવ** પું. લગાડવાનો પદાર્થ (મીણ વગેરે). **લગોલગ** અ. છેક અડીને

લાચાર [ફા.] વિ. નિરુપાય; પરવશ; (લા.) ગરીબ, રાંકું

લાજવું અ.ક્રિ. લજાવું, શરમાવું. **લાજ** સ્ત્રી. શરમ. **લાજાળુ, લજામણી** સ્ત્રી. રિસામણીનો છોડ. **લાજાળું** વિ. શરમાળ. **લજવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) શરમાવવું

લાટ સ્ત્રી. લાકડાની ધરી. **-ટી** સ્ત્રી. લાકડાં વેચવાનું પીઠું. **-ટો** પું. સાબુ કે પતરાનો પટ્ટો

લાઠી સ્ત્રી. જાડી લાકડી, ડાંગ

લાડ નપું. હુલાવી ફુલાવી-હસાવી રમાડી રાજી રાખવું-ઉછેરવું એ; એવું વર્તન. **૦કું, લાડ(૦ક)વાયું** વિ. જેને ખૂબ લાડ લડાવવામાં આવે તેવું. **લાડી** સ્ત્રી. દીકરી. **-ડીલું** વિ. લાડકવાયું. **લાડો** પું. દીકરો; વરરાજા

લાડુ,-ડવો પું. મિષ્ટાન્નનો ગોળો; (લા.) ગોળમટોળ પદાર્થ, પીંડો

લાત સ્ત્રી. પગથી મારવું એ, પાટુ

લાતી સ્ત્રી. બંદર ઉપરની વખાર

લાદવું સ.ક્રિ. ભાર ભરવો (ઊંટ ગધેડાં વગેરે ઉપર). **લાદ** સ્ત્રી. ઘોડાં ગધેડાંની વિષ્ટા. **લાદી** સ્ત્રી. પથ્થરની પાતળી ચપટી તકતી. **લાદેડો, લાદોડો** પું. • લાદવામાં આવતો ગાંસડો

લાધવું અ.ક્રિ. હાથ લાગવું, જડવું, મળવું; અ.ક્રિ. વહાણનું પાણીને તળિયે જડાઈ જવું

લાપરવા [ફા.] વિ. બેપરવા

લાપશી(-સી) સ્ત્રી. ઘઉંની એક મીઠી વાનગી, ભ્રાટ, કંસાર

લા(-લાં)પી, -બી સ્ત્રી. બેલતેલ અને સફેદા કે ખડીની બનાવેલી લૂગદી

લાફો [ફા.]પું. તમાચો; બારી-બારણાંમાં જડાતો લાકડાનો આડો ટુકડો

લાભ [સં.] પું. પ્રાપ્તિ; ફાયદો

લાય, -હ્ય સ્ત્રી. આગ; બળતરા

લાયક [અર.] વિ. યોગ્યતાવાળું ઉચિત, યોગ્ય; (લા.) બંધ બેસતું. **-કાત, -કી** સ્ત્રી. યોગ્યતા

લાયરી સ્ત્રી. બોલ બોલ કરવું એ, લવારો

લાર સ્ત્રી. લાંબી હાર

લારી [અં.] સ્ત્રી. ઠેલીને ચલાવવાની હાથગાડી (સાદી કે માલ ભરવાની)

લાલ૧ [ફા.] વિ. રાતું. **-લી** સ્ત્રી. લાલાશ; (લા.) શરીરનું જોમ

લાલ૨ [સં.] પું. પુત્ર. **-લી** સ્ત્રી. પુત્રી. **-લો** પું. પુત્ર; પઠાણ. **લાલન** નપું. લાડ લડાવવાં એ. **લાલાં** નપું., બ.વ. (લા.)આગલી જાહોજલાલી-ની યાદ
લાલચ સ્ત્રી. લાલસા, લોભ; લાંચ. **લલચાવવું** સ.ક્રિ. લાલચ આપી ભોળવવું. **લાલચુ** વિ. લાલચની આશા રાખતું
લાવવું સ.ક્રિ. લઈ આવવું, આણવું
લાશ(-સ)૧ [તુર્કી] વિ. બરબાદ, પાયમાલ
લાશ(-સ)૨ [ફા.] સ્ત્રી. મડદું
લાસું વિ. લીસું. **લાસરિયું** વિ ઘડીકમાં પૈસા ન કાઢે એવું
લાહી સ્ત્રી. ઘઉં આરાલોટ કે ચોખાના લોટની ખેળ
લાળ સ્ત્રી. મોઢામાંથી નીકળતો-ઝરતો ચીકણો પ્રવાહી પદાર્થ. **-ળી** સ્ત્રી. મોઢાની અંદરની કંઠનળી ઉપરની નાની જીભ જેવી ઠેસી; કાનનું ચાપવું; ઘંટની જીભ. **-ળો** પું. અંગારો
લાંઘવું અ.ક્રિ. ખોરાક ખાધા વિના રહેવું. **-ણ** નપું. લાંઘવું એ, ઉપવાસ. **-ણું** નપું. કોઈ અર્થ સરે એ માટે લાંઘવા બેસવું એ
લાંચ સ્ત્રી. રુશવત. **-ચિયું** વિ. લાંચ લેવાની વૃત્તિવાળું, લાંચખોર
લાંછન [સં.] નપું. નિશાન, ચિહ્ન; (લા.) એબ, કલંક
લાંપડું વિ. કળ ઢીલી પડી ગઈ હોય એવું
લાંબું વિ. માપ સમય વગેરેમાં ઘણું. **લંબાઈ** સ્ત્રી. લાંબાપણું
લિજ્જત [અર.] સ્ત્રી. લહેજત, સ્વાદ
લિપિ [સં.] સ્ત્રી. અક્ષરો લખવાની રીત
લિલાઉ,-મ [પોર્ચ્યુ.] નપું. હરાજી
લીખ સ્ત્રી. માથામાં પડતી જૂની ઈંડાર
લીટી સ્ત્રી. રેખા; પંક્તિ. **-ટો** પું. રેખા
લીમડો જુઓ 'લીંબડો.'
લીરો પું. કપડાનો લાંબો ચીરો
લીલ પું. સ્ત્રી. શેવાળ; પું. નીલોત્સર્ગમાં પરણાવવામાં આવતો આખલો
લીલા [સં.] સ્ત્રી. રમત, ક્રીડા; અદ્ભુત ખેલ
લીલું વિ. હર્યા રંગનું; ભીનું; તાજું; (લા.) ખૂબ માલદાર. **-લવો** પું. કઠોળની લીલી શીંગ. **-લાશ** સ્ત્રી. લીલાપણું. **લીલીસૂકી** સ્ત્રી. (લા.) ચડતી-પડતી
લીસું વિ. લાસું, સુંવાળું. **લિસોટો** પું. લીટો
લીં(-લિં)ટ નપું. સેડાં, નાકનો ચીકણો મળ
લીં(-લિં)ડું પું. ગોળ બંધાયેલી વિષ્ટા (ઘોડા ગધેડા ઊંટ વગેરેની). **-ડી** સ્ત્રી. નાની ગોળીના રૂપની વિષ્ટા (ઉંદર બકરાં વગેરેની)
લીં(-લિં)પવું સ.ક્રિ. લેપ કરવો, ખરડવું. **-ણ** (૦ગૂંપણ) નપું. લીંપવું એ
લીં(-લિં)બડો પું. એક વૃક્ષ, લીમડો.

લીંબોળી સ્ત્રી. લીંબડાનાં ફળ
લીં(-લિં)બુ [અર.] નપું. એક ખાટું ફળ. **લીંબુડી** સ્ત્રી. લીંબુનું ઝાડવું
લુચ્ચું વિ. કપટી; ખંધું; વ્યભિચારી; મસ્તીખોર. **-ચ્ચાઈ** સ્ત્રી. લુચ્ચાપણું
લુછણિયું જુઓ 'લૂછવું'માં.
લુટણિયું, લુટારુ(-રો) જુઓ 'લૂંટવું'માં.
લુણારી જુઓ 'લૂણ'માં.
લુહાર પું. લોઢાકામ કરનાર કારીગર; એ જાતનો પુરુષ. **૦ણ** સ્ત્રી. લુહારની. સ્ત્રી
લુંગી [હિં.] સ્ત્રી. લાંગ ન વાળવામાં આવે એ રીતે વીંટીને પહેરાતી ધોતી
લૂ(-લુ),૦ખ સ્ત્રી. ઉનાળામાં આવતો ગરમ પવનનો ઝપાટો
લૂઓ, લુવો પું. વણવા માટે લીધેલો કણકનો ગોળવો
લૂખસ સ્ત્રી. શરીરે ખંજવાળનો એક રોગ
લૂખું વિ. ચીકાશ વિનાનું, રૂક્ષ, રસ વિનાનું; (ભોજનમાં) સાથે કોઈ પ્રવાહી ન હોય એવું; (લા.) નિર્ધન, ખાલી
લૂગડું નપું. વસ્ત્ર, કપડું
લૂગદી સ્ત્રી. પ્રવાહી સાથે લસોટી કરવામાં આવતો મલમ જેવો પદાર્થ
લૂ(-લું)છવું સ.ક્રિ. લોવું, પોંછવું; ચોપડવું. **લુછણિયું** નપું. લૂછવાનું સાધન
લૂ(-લું)ટવું સ. ક્રિ. ઝૂંટવી લેવું. **લૂ(-લું)ટ** સ્ત્રી. લૂંટવું એ; (લા.) લૂંટનો માલ. **લુ(-લું)ટણિયું** વિ. લૂંટ કરવાની વૃત્તિવાળું. **લુ(-લૂ)ટારુ(-રો)** પું. લૂંટનો ધંધો કરનાર, ધાડપાડુ
લૂણ નપું. મીઠું, લવણ. **-ણી** સ્ત્રી. ખાટી ભાજી. **-ણો** પું. જમીન વગેરે ઉપર લાગતો ખાર. **લુણારી** સ્ત્રી. લગ્ન વખતે વરને માથેથી લૂણ ઉતારનારી બહેન; (લા.) બહેન
લૂમ સ્ત્રી. ફળનું ઝૂમખું. **૦ખું** નપું., **૦ખો** પું. નાની લૂમ
લૂલું વિ. લંગડું. **-લી** સ્ત્રી. (લા.) જીભ
લૂં(-લું)છવું જુઓ 'લૂછવું.'
લૂં(-લું)ટવું, લૂં(-લું)ટણિયું, લૂં(-લું)ટારુ-(-રો), લૂં(-લું)ટ જુઓ 'લૂટવું'માં.
લેખ [સં.] પું. લખાણ; શિલા કે તાંબાના પતરા ઉપરનું લખાણ; (લા.) વિધિનું લખાણ; નિબંધ વગેરેના રૂપનું લખાણ; ખત, રુક્કો, દસ્તાવેજ. **૦ક** [સં.] વિ. લેખ લખનાર. **-ખિકા** [સં.] સ્ત્રી. સ્ત્રી લેખક. **૦ન** [સં.] નપું. લખવું એ; લખાણ. **૦ની** [સં.] સ્ત્રી. લેખણ, કલમ. **૦વું** સ.ક્રિ. ગણતરી કરવી; ગણતરીમાં લેવું; માનવું, ગણકારવું. **-ખું** નપું. મોઢે ગણાય એવો ટૂંકો હિસાબ; ગણતરી; (લા.) ગજું. **-ખે** અ. ગણતરી પ્રમાણે
લેટવું અ.ક્રિ. એક બાજુ પડી રહેવું, આડા પડવું, સૂવું
લેપવું સ.ક્રિ. ચોપડવું. **લેપ** [સં.] પું. થપેડો, ચોપડવું એ; ચોપડવાનો લૂગદી

જેવો મલમ. **લેપડો** પું. પોપડો. **લેપાવું** અ.ક્રિ. (કર્મણિ) (લા.) આસક્ત થવું

લેવલ [અં.] નપું. સમથળપણું, સપાટપણું; (લા.) સપાટી ઉપર ચડેલી સમથળ ઊંચાઈ

લેવું સ.ક્રિ. ગ્રહણ કરવું, પકડવું, ઝાલવું; સામેલ કરવું; સ્વીકારવું; ખરીદવું; રાખવું; મૂકવું; કરવું. **-ણદાર** વિ. લેણાવાળું. **-ણદેણ** સ્ત્રી. લેવડદેવડનો સંબંધ. **-ણિયાત** વિ. લણું માગનાર. **-ણું** નપું. આપેલું કે ધીરેલું પાછું લેવું એ; માગણું. **-તાણ** સ્ત્રી. (લા.) હાયવોય. **-વડદેવડ** સ્ત્રી. ઉછીનું લેવા દેવાનો સંબંધ. **-વડાવવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) લે એમ કરવું; (લા.) ધમકાવવું. **-વાદેવા** પું., બ.વ., સ્ત્રી. લેવાનો અને દેવાનોં સંબંધ. **લેવાવું** અ.ક્રિ. (કર્મણિ) (લા.) શરીરનું સુકાવું

લેંઘો પું. નાડીવાળો સરખી ચાડનો સૂથણો; સ્ત્રીનો પઠાણી ઘાટનો સૂથણો. **-ઘી** સ્ત્રી. નાનો લેંઘો

લોક [સં.] પું. જગત; જનતા, જનસમૂહ; નપું. બ.વ. ઊતરતા વર્ગની હિંદુ પ્રજા. **૦મત** [સં., નપું.] પું. લોકોનો અભિપ્રાય, પ્રજામત. **૦વાયકા** સ્ત્રી. લોકોમાં ચાલતી વાત, અફવા. **૦સાહિત્ય** [સં.] નપું. માત્ર લોકમાં જ પરંપરાએ મોઢે ઊતરી આવેલું સાહિત્ય. **લોકિક** સ્ત્રી. મરણ પામેલા પાછળ ખરખરે જવું એ.

લૌકિક [સં.] વિ. આ લોકને લગતું

લોખંડ નપું. લોઢું. **-ડી** વિ. લોખંડનું બનાવેલું; (લા.) ઘણું જ મજબૂત; દૃઢ નિશ્ચયવાળું; અણનમ

લોચ [સં.] પું. માથાના વાળ ટૂંપવા એ

લોચો પું. લોંદો; (લા.) ગોટાળો, ગરબડ; તકરાર, વાંધો-વચકો

લોટ પું. આટો, બારીક ભૂકી. **-ટિયું** વિ. લોટ માગનારું ભિક્ષુક

લોટવું અ.ક્રિ. આળોટવું. **-ણ** નપું. લોટવું એ; સ્ત્રી. કેળની એક જાત (જે લગભગ જમીન સમી રહે છે)

લોટો પું. કળશો. **-ટી** સ્ત્રી. નાનો કળશો; ગંગા-યમુનાનાં પવિત્ર પાણીને પૅક કરી લાવવામાં આવતો કુંભ-કળશો. **-ટકો** પું. ખાસ કરી જાજરૂ જવામાં કામ લાગતો માટીનો કળશો. **-ટિયો** પું. દાઉદી વહોરો (શિયા મુસ્લિમ પંથનો)

લોડાવવું સ.ક્રિ. ડોલાવવું (ખાસ કરીને હાથને)

લોઢ પું. પાણીનો પહોળો મોજો

લોઢવું સ.ક્રિ. ચરખાથી (રૂને) પીંજવું

લોઢું નપું. લોખંડ. **-ઢાં** નપું. બ.વ. લોઢાંનાં ઓજાર. **-ઢી** સ્ત્રી. લોઢાની તવી, પેણી

લોથ સ્ત્રી. મડદું, લાશ; (લા.) તદ્દન થાકી ગયેલું; ઉપાધિ. **-થારવું** સ.ક્રિ. સખત માર મારવો, લમધારવું

લોભ [સં.] પું. લાલચ. **-ભાવું** અ.ક્રિ. લોભમાં પડવું, મોહ પામવું. **-ભી** [સં.], **-ભિયું** વિ. લોભવાળું
લોહ [સં.] નપું. લોઢું. **૦ચુંબક** નપું. લોઢાને ખેંચવાની શક્તિવાળું ખનિજ. **-હિયું** નપું. તાવડી, પેણી
લોહી નપું. શરીરમાંનું રાતું પ્રવાહી, રુધિર, ખૂન; (લા.) ખાનદાન, કુળ. **૦લુ(-લો)હાણ** વિ. લોહીથી ખરડાયેલું. **-હિયાળ(-ળું)** વિ. લોહીવાળું; જેમાં લોહી વધુ વહી જાય તેવું (બનાવ, ક્રાંતિ વગેરે)

વ

વકરવું અ.ક્રિ. વિકાર થવો; (લા.) ઉશ્કેરાવું; વીફરવું
વકરો પું. વિક્રય, વેચાણ; વેચાણથી મળેલી રકમ
વકાલત [અર.] જુઓ 'વકીલ'માં.
વકી સ્ત્રી. સંભવ
વકીલ [અર.] પું. સનંદવાળો ધારાશાસ્ત્રી; એક રાષ્ટ્રનો બીજા રાષ્ટ્રમાં રહેતો એલચી. **-લાત** સ્ત્રી. વકીલનો ધંધો, વકાલત
વક્કર [અર.] પું. મોભો, વજન; લાયકી
વક્તા [સં.] પું. બોલનાર, ભાષણ કે કથા કરનાર
વખત [અર.] પું. સમય; (લા.) તક; માઠી હાલત; વાર; ફેરો
વખાણવું સ.ક્રિ. પ્રશંસા કરવી. **વખાણ** નપું. પ્રશંસા; જૈન સાધુ કરે છે એ વ્યાખ્યાન
વખાર સ્ત્રી. માલસામાન રાખવાની જરા મોટી જગ્યા, ગોદામ. **-રિયો** વખારવાળો (વેપારી)
વખોડવું સ.ક્રિ. નિંદા કરવી, વગોવવું
વગ પું. સ્ત્રી. ઓળખાણ
વગડવું અ.ક્રિ. વાદ્યનો અવાજ થવો, બજવું. **વગાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) બજાવવું
વગડો પું. વેરાન જંગલ. **-ડાઉ** વિ. વગડામાં થનારું, જંગલી
વગદું વિ. લેપરું, માલાફૂલિયું; નપું. ફાંફું
વગર [અર.] અ. વિના, સિવાય
વઘારવું સ.ક્રિ. ઘી કે તેલમાં મરચાં રાઈ હિંગ મેથી વગેરે કકડાવી છમકારવું. **વઘાર** પું. છમકારવું એ. **વઘારણી** સ્ત્રી. હિંગ. **વઘારિયું** વિ. વઘાર દીધેલું; નપું. માત્ર વઘાર દઈ ઉતારી લીધેલ કાચું શાક-મૂળા પોપૈયાં વગેરેનું
વચક(-કા)વું અ. ક્રિ. વચ્ચેથી છટકી જવું; (લા.) રિસાવું, માઠું લાગવું; છેડાવું
વચન [સં.] નપું. શબ્દ, વેણ; (લા.) પ્રતિજ્ઞા, કૉલ. **-નિકા** સ્ત્રી. પ્રમાણ માટેનું અવતરણ
વચ્ચે,વચમાં,વચોવચ અ. કોઈ બે પદાર્થોના અંતરાલ ભાગમાં. **વચાળું** નપું. વચ્ચેનો ભાગ, ખાલું. **વચેટ** વિ. ભાઈ ભાંડુઓમાં મોટાં અને નાનાં

વચ્ચેનું. **વચલું** વિ. વચ્ચેનું. **વચગાળો** પું. વચાળું; વચ્ચેનો સમય

વછિયાત પું., નપું., બ.વ. માલ ખરીદવા બહાર ગામથી આવેલો વેપારી; બહાર ગામડેથી હટાણું કરવા આવેલું માણસ

વછૂટવું અ.ક્રિ. છૂટીને દૂર પડવું, ઊડવું. **વછૂટું** વિ. વિખૂટું. **વછોડવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) વછૂટે એમ કરવું

વછેરું પું. ઘોડા કે ગધેડાનું બચ્ચું. **-રો** પું. નર વછેરું. **-રી** સ્ત્રી. માદા વછેરું

વજન [અર.] નપું. ભાર, બોજ; તોલ; (લા.) મોભો

વજે [અર.] સ્ત્રી. ખેતરમાં પાકેલા અનાજનો સરકારી વિજય—ભાગ, ગણોત

વટ પું. સ્ત્રી. ટેક; ગર્વીલું વર્તન. **૦હુકમ** [અર.] પું. ખાસ સત્તાથી કાઢેલો હુકમ

વટકવું અ. ક્રિ. રીસમાં ઢોરનું દોહવા ન દેવું; (લા.) છટકવું, રીસે ભરાવું. **વટક** સ્ત્રી. નુકસાનીનું વળતર

વટલ(-લા)વું અ.ક્રિ. હલકી મનાતી જાતિ કે પંથમાં જવું; એવા સાથે ભોજન લઈ ભ્રષ્ટ થવું. **વટાળ,-ળો** પું. વટલાવવું એ; વટલાવવાની પ્રવૃત્તિ

વટલોઈ સ્ત્રી. તાંબડી

વટવું સ.ક્રિ. ઓળંગવું; અ.ક્રિ. સમયનું પસાર થવું

વટાવવું સ.ક્રિ. નાણાંનો ફેરબદલો કરવો. **વટાવ** પું. વટાવવાની થોડહકસી

વટેમાર્ગુ પું., નપું. મુસાફર

વડું[1] નપું. અડદની વાટેલી દાળની એક તળેલી વાની. **-ડી** સ્ત્રી. ચણા ચોળા વગેરેની દાળના લોટની એક વાની

વડું[2] વિ. ઉંમરે મોટું. **-ડ** સ્ત્રી. સમાન ઉંમર. **-ડપણ** નપું. ઉંમરે મોટાપણું. **-ડવો** પું. પૂર્વજ, બાપદાદો. **-ડાઈ** સ્ત્રી. મોટાઈ; (લા.) બડાઈ, પતરાજી. **-ડિયું** વિ. સરખી ઉંમરનું; (લા.) હરીફ, પ્રતિસ્પર્ધી. **-ડીલ** વિ. મોટેરું, મુરબ્બી; પૂર્વજ

વઢવું સ.ક્રિ. ઠપકો આપવો; લડવું. **-કણ(-ણું)** વિ. કજિયાખોર. **-વાડ** સ્ત્રી. કજિયો, તકરાર. **-વાડિયું** વિ. કજિયાખોર

વણજારો પું. એક વેપાર જાત

વણવું સ. ક્રિ. (દોરા-દોરી-દોરડાંને) આમળવું; વળ દેવો; સાળ વડે કાપડ બનાવવું; ગોળાકાર સીધું કે ચપટ થાય એમ કરવું (સેવ પોળી રોટલા વગેરે). **-કર** પું. વણવાનો ધંધો કરનાર (હરિજનોની એક જાત). **-તર** સ્ત્રી. વણવું એ, વણવાની ભાત. **વણાઈ** સ્ત્રી. વણવાની રીત; વણવાનું મહેનતાણું. **વણાટ** પું. વણતર. **વાણો** પું. વણતાં નખાતો આડો તાર

વણસવું અ.ક્રિ. વિનાશ થવો; બગડવું. **વણસાડવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) બગાડવું

વણિક [સં.] પું. વાણિયો

વતન [અર.] નપું. જન્મભૂમિનું ગામ કે સ્થળ; ઈનામમાં મળેલી જાગીર. **૦દાર** વિ. જાગીરદાર. **-ની** વિ. રહીશ, રહેવાસી

વદિ [સં.], **વદ** અ. અંધારિયામાં, કૃષ્ણ પક્ષમાં; સ્ત્રી. અંધારિયું, કૃષ્ણપક્ષ

વધ [સં.] પું. કાપી નાખવું એ, કતલ. **વધવું[1]** સ.ક્રિ. વધ કરવો, મારી નાખવું

વધવું[2] અ.ક્રિ. સંખ્યા કદ માપ વગેરેમાં મોટું થવું; બાકી રહેવું, બચવું; (લા.) આગળ જવું. **વધ** સ્ત્રી. વધારો. **વધઘટ** સ્ત્રી. વધારો-ઘટાડો. **વધાઈ, વધામણી** સ્ત્રી. (લા.) ખુશીના સમાચાર; ખુશીના સમાચાર લાવનારને અપાતી ભેટ. **વધારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) વધારો કરવો, ઉમેરવું; લાંબું કરવું; બાકી રાખવું, બચત કરવી. **વધારે** અ. અધિક, વધુ, વિશેષ. **વધારો** પું. ઉમેરો; (લા.) નફો; સિલક; બચત; પુરવણી (છાપાની). **વધાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ચડતીનો આનંદ બતાવવો; હર્ષભેર આવકાર આપવો. **વધાવો** પું. વધાવવાની સામગ્રી; (દાણા જોવામાં) એક દાણો. **વધાવું** નપું. મંગળ ભેટ, ચાંદલો. **વધુ** વિ. વિશેષ. **વધૂકું** વિ. વધારે પડતું. **વધેરવું** સ. ક્રિ. બલિદાન આપતાં કાપવું કે ફોડવું. **વધૈયો** પું. વધાઈ આપનાર, સારા સમાચાર આપનાર. **વાધણી** સ્ત્રી. બાળકને આવતી એડકી

વન [સં.] નપું. જંગલ, વગડો. **૦વાસ** [સં.] પું. વનમાં જઈ રહેવું. **વનસ્પતિ** [સં., પું.] સ્ત્રી. ઝાડ છોડ વેલી વેલા કંદ મૂળ વગેરે ઉદ્‌ભિજ્જ, ઓષધિ. **વનસ્પતિ-ઘી** નપું. તેલીબિયાંના તેલને થિજાવી બનાવેલો ઘીના દેખાવનો સ્નિગ્ધ પદાર્થ

વફાદાર [અર., ફા.] વચનને વળગી રહેનારું; સ્વામિભક્ત. **-રી** સ્ત્રી. વફાદારપણું

વર [સં.] પું. પરણનારો માણસ; વરદાન. **૦ઘોડો** પું. વરની સવારી; એવી જાતનું ફુલેકું; (લા.) ફજેતી. **૦વું** સ. ક્રિ. વરણી કરવી; પરણવું. **૦ણી** સ્ત્રી. પસંદગી. **વરુ(-રો)ણી** સ્ત્રી. કર્મકાંડમાં જપ પાઠ વગેરે તેમજ કર્મમાં સહાયક તરીકે પસંદગી. **વરોઠી** સ્ત્રી. વરવાળાં તરફથી અપાતું લગ્નની ખુશાલીનું જમણ

વરણાગી સ્ત્રી. ભપકો, શોભા; શોભાયાત્રા

વરત સ્ત્રી. કૂવામાંથી કોસ ખેંચવાની નીચેની દોરડી

વરતવું અ. ક્રિ. વર્તન રાખવું, ચાલવું; સ.ક્રિ. ઓળખવું; ઉકેલવું. **વરતારો** પું. ભવિષ્ય-કથન

વરવું[1] સ. ક્રિ. જુઓ 'વર'માં.

વરવું² વિ. વિરૂપ, કદ્રૂપું, બેડોળ
વરસ નપું. વર્ષ—૧૨ મહિનાનો સમય. **-શી(-સી)** સ્ત્રી. વાર્ષિક શ્રાદ્ધ અને ભોજન, **૦વું** અ.ક્રિ. વરસાદનું પડવું; વરસાદની જેમ પડવું; (લા.) સ.ક્રિ. છૂટથી આપવું કે વેરવું. **-સાદ** પું. વાદળાંમાંથી પાણીનું પડવું એ. **-સોવરસ** અ. દર વર્ષે
વરંડો પું. ઢાંકેલી ત્રણ બાજુ કે આગલી બાજુ ખુલ્લી ઓસરી
વરાધ સ્ત્રી. નાનાં બાળકને છાતીમાં શરદીનો રોગ, બ્રૉંકો ન્યૂમોનિયા
વરા(-ળા)પ સ્ત્રી વરસાદ આવી ગયા પછી ઉઘાડ નીકળવો એ
વરાળ સ્ત્રી. પાણીનું વાયુરૂપ રૂપાંતર; (લા.) હૃદયની દાઝ. **૦યંત્ર** નપું. વરાળની મદદથી ચાલતો સંચો
વર્ગ [સં.] પું. મોટા સમુદાયનો એક ભાગ; જાત પ્રમાણે પાડવામાં આવતો વિભાગ; શ્રેણી. **૦વિગ્રહ** [સં.] પું. સમાજમાં ઉચ્ચનીચ વગેરે વચ્ચેનો ઝઘડો. **-ર્ગીકરણ** [સં.] નપું. વર્ગવાર જુદા પાડવાનું કાર્ય
વર્ચસ [સં.] નપું. આભા, ઓ, પ્રભાવ
વર્ણ [સં.] પું. રંગ, વાન; તે તે સ્વર અને વ્યંજન; રૂપ; પું., સ્ત્રી. હિંદુ સમાજમાંની કક્ષાવાર ચાર જાતિમાંની દરેક. **૦ન** [સં.] નપું. બ્યાન; પ્રશંસા. **૦વવું** સ.ક્રિ. વર્ણન કરવું. **૦સંકર** [સં.] વિ. ઊતરતા વર્ણના પુરુષથી ચડતા વર્ણની સ્ત્રીમાં કે ચડતા વર્ણના પુરુષથી ઊતરતા વર્ણની સ્ત્રીમાં ઉત્પન્ન થયેલું (બાળક). **-ર્ણાશ્રમ** [સં.] પું. હિંદુઓના ચાર વર્ણ અને આશ્રમની મર્યાદા. **-ર્ણાંતર** [સં.] નપું. જુદો વર્ણ
વર્તન [સં.] નપું. આચરણ. **વર્તવું** અ.ક્રિ. આચરણ કરવું. **વર્તણૂક** સ્ત્રી. રીતભાત, ચાલચલગત. **વર્તાવ** પું. બીજાની સાથેની રીતભાત
વર્તમાન [સં.] વિ. ચાલુ કામનું, આધુનિક. **૦પત્ર** [સં.] નપું. છાપું, સામયિક
વર્તુલ(-ળ) [સં.] નપું. ગોળ કૂંડાળું; ગોળ આકૃતિ
વર્ષ [સં.] નપું. બાર માસનો સમય. **-ર્ષા** [સં.] સ્ત્રી. વરસાદ. **-ર્ષાસન** [સં.] નપું. ગુજરાન માટે મળતી વાર્ષિક જિવાઈ. **વાર્ષિક** [સં.] વિ. વર્ષને લગતું
વલણ જુઓ 'વળવું'માં.
વલૂરવું સ. ક્રિ. ચામડી ઉપર ખણવું. **વલૂર** સ્ત્રી. ચળ, ખરજ. **વલૂરો** પું. નહોર ને નખનો ઉઝરડો
વલે [અર.] સ્ત્રી. દશા, હાલત
વલોવવું સ. ક્રિ. મંથન કરવું, માખણ કાઢવું. **વલોણું, વલોવણું** નપું. વલોવવાનુંસાધન; વલોવવાની ક્રિયા. **વલોપાત** પું. (લા.) અધીરાઈથી થતો માનસિક ઉલ્કાપાત; ભારે રોકકળ. **વલોપાતિયું** વિ. વલોપાત કરનારું
વવઠાવું અ.ક્રિ. પવનની અસરથી

ભીનાશ ઊડતી જતી હોય એવી રીતની સ્થિતિ હોવી (આમાં ભીનાશ તદ્દન દૂર નથી થઈ હોતી.)

વશ [સં.] વિ. તાબે, શરણે, અંકુશ નીચે; મુગ્ધ. **-શીકરણ** [સં.] નપું. વશ કરવું એ; વશ કરવાનો જાદૂ કે માંત્રિક પ્રયોગ

વસટાળું નપું. વિષ્ટિ, સમાધાનનું કહેણ

વસમું વિ. મુશ્કેલ, આકરું

વસવસો પું. કરવાનું કામ કર્યું હોત તો ઠીક એવા પ્રકારની માનસિક લાગણી

વસવું અ.ક્રિ. રહેવું. **-તિ** [સં.] સ્ત્રી. વાસ, રહેઠાણ. **વસવાટ** પું. વસવું એ. **વસ્તી** સ્ત્રી. વસેલી પ્રજા. **વસાહત** સ્ત્રી. મૂળ સ્થાનેથી ખસી બીજે સ્થાને થયેલો સામુદાયિક વાસ. **વાસવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) વસાવવું; બંધ કરવું (ઘર બારણાં વગેરે). **વાસ** [સં.] પું. રહેવું-વસવું એ; રહેઠાણ. **વાસી** [સં.] વિ. રહેવાસી. **વાસુ** પું. ખેતરમાં રાત રહેનારો રખોપિયો

વસાણું નપું. સુવાસિત પદાર્થો (તેલમાં કે પાકમાં નાખવાના)

વસૂકવું અ.ક્રિ. (ગાય ભેંસ બકરી વગેરેનું) દૂધ દેતાં બંધ થવું

વસૂલ [અર.] અ. ચૂકતે થાય કે થયેલું હોય એમ (માગણાની રકમ). **—લાત** સ્ત્રી. વસૂલ થવું કે કરવું એ; વસૂલ થવા-કરવાની રકમ, મહેસૂલ

વસ્તુ [સં., નપું.] નપું. નાટક કે કથાનો મૂળ વિષય; સ્ત્રી. ચીજ, પદાર્થ

વસ્ત્ર [સં.] નપું. કપડું

વહાણ, વહાણવટું, વહાણોટ જુઓ 'વહેવું'માં.

વહાણું નપું. પ્રભાત, સવાર

વહાર સ્ત્રી. (લડાઈ કે ઝઘડામાં આવતી) સહાય, કુમક

વહાલું વિ. પ્રિય, ગમતું. **વહાલ** નપું. પ્રેમ, હેત; વાત્સલ્ય. **વહાલપ** સ્ત્રી. હેત. **વહાલમ** પું. પ્રિયતમ, પતિ. **વહાલેશરી** વિ. હિત ઇચ્છનારું

વહી [અર.] સ્ત્રી. ખુદાનો સંદેશો; નામાનો ચોપડો; વંશાવળીનો ચોપડો. **૦વટ** પું., કારભાર, વ્યવસ્થા. **૦વટદાર** પું. વહીવટ કરનાર. **૦વટી** સ્ત્રી. વહીવટને લાગતું. **૦વંચો** પું. વંશાવળી રાખી વાંચનારો બારોટ

વહેમ [અર.] પું. સંદેહ, શક; ભ્રમ. **-માવું** અ.ક્રિ. વહેમમાં પડવું. **-મી, -મીલું** વિ. વહેમથી ભરેલું

વહેરવું સ.ક્રિ. કરવત વડે કાપવું. **વહેર** પું. વહેરવું એ; વહેરતાં પડેલો, ભૂકો; ફાટ, ચીરો, **-ણિયો** પું. વહેરવાનું કામ કરનારો કારીગર. **વહેરાઈ, વહેરામણી** સ્ત્રી., **વહેરામણ** નપું. વહેરવાનું મહેનતાણું

વહેલું વિ. સમય પહેલાંનું; ઉતાવળું, જલદી

વહેવાર પું. વ્યવહાર; સંબંધ જાળવનારું વર્તન; (લા.) આચરણ. **-રુ** વિ.

વ્યવહારમાં ચાલી શકે એવું, વ્યવહારુ

વહેવું અ.ક્રિ. પ્રવાહ ચાલવો; વીતવું; (લા.) વંઠી જવું; ખમવું, વેઠવું; ઊંચકવું. **-ણ** નપું. વહેવું, પ્રવાહ ચાલવો એ; પ્રવાહ. **-ળો** પું. નાનો પ્રવાહ. **-ળિયું** નપું. નાનો વહેળો.

વહાણ નપું. મોટો મછવો, નાવ.

વહાણવટું નપું. વહાણ ખેડવાનો ધંધો.

વહાણોટ પું. ખલાસી, ખારવો

વહેંચવું સ.ક્રિ. હિસ્સા પાડવા, વાંટવું. **-ણ, -ણી** સ્ત્રી. વાંટવું-વહેંચવું એ

વહોરવું સ.ક્રિ. ખરીદ કરવું; (લા.) જોખમ ઉપાડવું; જૈનોમાં શ્રાવકને ત્યાંથી સાધુએ ખાદ્ય લઈ આવવું. **-ત** સ્ત્રી. વહોરવું એ; (લા.) જોખમ.

વહોરો પું. (વેપાર વણજ કરનારો વેપારી - એ ઉપરથી) નાગર વાણિયા વગેરેમાં એક અટક; મુસલમાનોમાં શિયાપંથી લોટિયા-દાઉદી જમાતનો પુરુષ; મુસલમાન સુન્નીપંથનો એ નામથી ઓળખાતી જાતનો પુરુષ.

વહોરી સ્ત્રી. વહોરાની સ્ત્રી

વળગવું અ. ક્રિ. બાઝવું, ચોંટવું, લપેટવું; (લા.) આગ્રહથી કામે લાગવું. **-ણ** નપું. વળગેલો પદાર્થ; (લા.) ભૂતપ્રેતનો વળગાડ. **-ણી** સ્ત્રી. લૂગડાં મૂકવાનો છાપરામાં કે ધાબામાં દોરીએ આડો બાંધેલો વાંસડો. **વળગાડ** પું. (લા.) ભૂતપ્રેત વગેરેની છાયામાં આવી જવું એ. **વળગાડવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) વળગે એમ કરવું; (લા.) માથે નાખવું

વળવું અ.ક્રિ. વાંકા થવું; મરડાવું; પાછા ફરવું; ઊપજવું, ચાલવું; બંધાવું. **વળ** પું. આમળો; આંટો, ફેર; વગ; અંટસ, કીનો; આગ્રહ; વટ; સાંધામાં ઘલાતી ગાંઠ. **વલણ** નપું. વૃત્તિ; વળતર. **વળતર** નપું. બદલા તરીકે વાળી આપવાનું કે મજરે આપવાનું હોય એ. **વળદાર** વિ. વળવાળું. **વળાકો** પું. વલણ. **વાળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) વાંકું કરવું; નમાવવું; પાછા ફેરવવું; આકાર કરવો; કચરો કાઢવો; ઢાંકી દેવું; રસ્તો કરવો. **વ(-વો)ળાવવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) કન્યા કે વહુને સાસરે મોકલવી. **વળામણ** નપું. વાળવાનું મહેનતાણું; વાળતાં નીકળેલો કચરો. **વળામણું** નપું. વળાવવું એ; વિદાય, **વ(-વો)ળાવિયો, વળાવો** પું. રસ્તામાં સંભાળ રાખનાર. **વળાંક** પું. માર્ગ જ્યાં વળતો હોય તે ભાગ; (અક્ષર કે લેખનનો) મરોડ. **વળિયું** નપું. સોના કે ચાંદીનું બાળકના પગનું ઘરેણું. **વળી**[૧] અ. આમ થયા પછી. **વળું** નપું. જમીનનું પડ

વળો પું. છાપરાનું મોટું અણઘડ પીઢ. **-ળી**[૨] સ્ત્રી. નાનો વળો

વંકાવું જુઓ 'વાંકું'માં.

વાઈ સ્ત્રી. વાયુરોગ, ફેફરું

વાગવું અ.ક્રિ. વાજવું, બજવું, (વાદ્યનો)

અવાજ નીકળવો; ઈજા થવી, જખમ થવો; ટકોરાનો અવાજ થવો-સમય થવો

વાગોળવું સ.ક્રિ. પશુનું ખાધેલું પેટમાં જઈ પાછું મોંમાં આવ્યે ચાવવું; (લા.) ધીમે ધીમે ખાઈ વાર લગાડવી. **વાગોળ**[1] નપું. ઓગાળ

વાગોળ[2] સ્ત્રી. વડ-વાંદરું (પક્ષી)

વાગ્દાન [સં.] ન. વેવિશાળ, સગાઈ •

વાઘ પું. એક હિંસક પ્રાણી-બિલાડીની જાતનું. ૦ણ સ્ત્રી. વાઘની માદા

વાઘરી પું. ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રની દાતણ વેચવાં—મધ ઝેરવું વગેરે કામ કરનારી જાતિનો પુરુષ; (લા.) મેલો ગંદો કે લુચ્ચો માણસ. -રણ સ્ત્રી. વાઘરીની સ્ત્રી

વાઘો પું. ઠાકોરજીને ચડાવવામાં આવતું કોઈ પણ સીવેલું વસ્ત્ર

વાચા [સં.] સ્ત્રી. વાણી. **વાચક** [સં.] વિ. દર્શક, બોધક; વાંચનાર. **વાચન** [સં.] નપું. વાચવું એ. **વાચના** [સં.] સ્ત્રી. ગ્રંથની ઇબાદત, પાઠ

વાછટ, વાછંટ સ્ત્રી. પવનથી ઊડતી વરસાદની ઝીણી છાંટ. **-ટિયું** નપું. વાછટ રોકવા કરવામાં આવતું છજું. **વાછૂટ** સ્ત્રી. પાદવું એ

વાછરું નપું. ગાયનું બચ્ચું. **-રો** પું. શીતળા માતાનો વાછડાની આકૃતિનો દેવ. **વાછ(૦ર)ડું** નપું. ગાયનું બચ્ચું. **વાછ(૦ર)ડો** પું. નર વાછડું. **વાછ(૦ર)ડી** સ્ત્રી. માદા વાછડું

વાજબી [અર.] વિ. યોગ્ય, ઘટતું

વાજિંત્ર નપું. કોઈ પણ પ્રકારનું વાદ્ય. **વાજું** નપું. વાદ્ય; સૂરવાળું હાર્મોનિયમ; ગ્રામોફોન

વાજોવાજ અ. ઝપાટાબંધ, વેગથી

વા(૦વા)જોડું નપું. પવનનું તોફાન

વાટ[1] સ્ત્રી. રસ્તો, માર્ગ; (લા.) રાહ, પ્રતીક્ષા

વાટ[2] સ્ત્રી. દિવેટ; ગાડા કે રથના પૈડા ઉપર ચડાવવામાં આવતો લોખંડનો પાટો; ટ્યૂબ-ટાયર (સાઇકલ વગેરેનાં)

વાટ(-ડ)કો પું. ધાતુનું ઊભી દીવાલનું છાલિયું. **-કી** સ્ત્રી. નાનો વાટકો

વાટવું સ.ક્રિ. બારીક ભૂકો લસોટીને કરવો

વાટાઘાટ સ્ત્રી. મસલત, ભાંજઘડ

વાડ સ્ત્રી. ખેતર કે બાગ વગેરેને ફરતી કાંટા વગેરેની આડચ. **વાડ(-ઢ**[1]**)** પું. શેરડીનું ખેતર. -ડી સ્ત્રી. બગીચો; ઉનાળામાં પાણી પાઈને કરેલું જુવાર વગેરેની વાવણીવાળું ખેતર; ન્યાતની વંડી. -ડો પું. ઘર નજીકનો ઘાસ પૂળા રાખવાનો ખુલ્લો વાડ કરેલો ભાગ; વાઘરી વગેરે જ્યાં શાક વાવે છે તેવું નાનું ખેતર; બકરાં ઘેટાં પૂરવાની જગ્યા; ખુલ્લામાં જાજરૂ બેસી શકાય એવો આંતરેલો ભાગ; (લા.) તડ, પક્ષ; નાનો લત્તો

વાડિયું નપું. ખજૂર ભરવાનું સાદડીનું

છાલકું
વાઢવું સ.ક્રિ. ઓજારવતી કાપવું; (લા.) ઘસાતું બોલવું. **વાઢ૨** પું. વાઢવું (ઊભેલા મોલને) એ; કાપ; જખમ.
વાઢ૧ પું. જુઓ 'વાડ'માં.
વાણિયો પું. વણિક. **-યેણ, -યણ, -યાણી** સ્ત્રી. વણિક સ્ત્રી. **વાણોતર** પું. ગુમાસ્તો
વાણી [સં.] સ્ત્રી. વાચા, બોલી
વાણો જુઓ 'વણવું'માં.
વાત સ્ત્રી. વારતા; વાતચીત. **-તૂ-(-તો)ડિયું** વિ. વાત જ કર્યા કરનારું
વાતાવરણ [સં.] નપું. પૃથ્વીને વીંટાઈને રહેલું વાયુનું આવરણ; (લા.) આજુબાજુની પરિસ્થિતિ
વાદ [સં.] પું. ચર્ચા, શાસ્ત્રાર્થ; તકરાર; હઠ, જિદ; જ્ઞાન વિજ્ઞાન વગેરેનું સિદ્ધાંત વિશેનું તારણ. **૦વિવાદ** [સં.] પું. સામસામા સવાલ જવાબ. **-દાવાદી** સ્ત્રી. વાદ-વિવાદની ખેંચાખેંચી; અદેખાઈ ભરેલું અનુકરણ. **-દી** [સં.] વિ. ગાતાં ગાતાં જે સ્વરથી સપ્તક બાંધવામાં આવે છે તે સ્વર; પું. સાપના ખેલ કરનારી જાતનો આદમી. **-દણ** સ્ત્રી. વાદીની સ્ત્રી. **-દીલું** વિ. (લા.) હઠીલું, મમતી, જિદ્દી
વાધણી જુઓ 'વધવું'માં.
વાન પું. (શરીરનો) રંગ. **-ની** સ્ત્રી. રાખ
વાનગી સ્ત્રી. નમૂનો (ખાસ કરીને ખાવાના પદાર્થનો); ગાન વગેરેની નમૂનેદાર ચીજ
વાની૧ સ્ત્રી. રાખ
વાનું નપું. ચીજ, જણસ. **-ની૨** સ્ત્રી. (જમણની) ચીજ
વાપરવું સ.ક્રિ. ઉપયોગ કરવો; (જૈનોમાં) પદાર્થ ખાવો, ભોજન કરવું - પીવું. **વાપર** પું., **વપરાશ** પું., સ્ત્રી. ઉપયોગ
વામ૧ સ્ત્રી. વાંભ, બે હાથ ખભા સમાંતર લંબાવતાં થતું માપ
વામ૨ [સં.] ડાબુ
વામણું વિ. ઠીંગણું, નીચા ઘાટનું
વામવું સ. ક્રિ. (તોફાન વખતે વહાણ ન ડૂબે એ માટે ભાર ઓછો કરવા) સામાનને દરિયામાં ફેંકી દેવો
વાયકા સ્ત્રી. વાત; અફવા
વાયડું વિ. પેટમાં ગૅસ ઉત્પન્ન કરે એવું; (લા.) આડા ટારડા સ્વભાવનું, હઠીલું. **-ડાઈ** સ્ત્રી. વાયડાપણું
વાયદો પુ. સોદાની મુદ્દત; અવધિ
વાયુ [સં.] પું. પવન. **વાયરો** પું. ફૂંકાતો પવન. **વાયલ** વિ. (લા.) મનનું તરંગી
વાયું નપું. વાધું, નાનો વહેળો
વાર૧ પું. ત્રણ ફૂટનું માપ
વાર૨ [સં.] પું. અઠવાડિયાનો દરેક દિવસ. **-રંવાર** [સં.], **-રોવાર** અ. હરઘડીએ જ્યારે ને ત્યારે. **-રોવારિયું** નપું. દિવસ ગણીને દિવસ-

વારને હિસાબે ગણવામાં આવતું વ્યાજ

વારવું સ. ક્રિ. અટકાવવું, રોકવું, મના કરવી; (લા.) ઓવારણાં લેવાં; ફિદા થઈ જવું. **-ણ** [સં.] નપું. વારવું એ; નિવારવાની ક્રિયા. **-ણું** નપું. વરવધૂ પરણીને ગયા પછી કન્યાવાળાં એ બેઉને તેડી લાવે એ. **વાર**[3] સ્ત્રી. વિલંબ, સમય, વખત. **વારી** સ્ત્રી. ક્રમ, વારો, પાળી. **વારો** પું. ક્રમ

વારંટ (વૉરન્ટ) [અં.] નપું. કચેરી કે અદાલતમાં હાજર થવાનું સરકારી ફરમાન; એવા ફરમાનનું કાગળિયું, વૉરન્ટ

વાર્તા [સં.] સ્ત્રી. સમાચાર, ખબર; નાની કથા

વાલ પું., બ.વ. વાલોરના દાણા; ઓળિયાના દાણા; ત્રણ રતી જેટલું તોલ (ત્યાં એ.વ.માં પણ). **-લોળ** સ્ત્રી. જેમાંથી વાલ થાય છે તે શાક

વાલી [અર.] પું. રક્ષક-પાલક વડીલ

વાવ સ્ત્રી. મોટો પહોળો કૂવો; પગથિયાંવાળો મોટો કૂવો. **૦ડું** નપું. વાવના પાણીથી જ્યાં પાઈ પાક તેમજ ફળફૂલ વગેરેનાં ઝાડ-છોડ ઉછેરવામાં આવે છે તેવું ખેતર

વાવટો પું. ધ્વજા. **-ટી** સ્ત્રી. નાની ધ્વજા

વાવડ પું. સમાચાર; ભાળ, પત્તો

વાવલવું સ.ક્રિ. કણસલાં સહિતના દાણાને સૂપડામાંથી એવી રીતે નીચે નાખવા કે ફોતરી ઊડી જાય અને દાણાનો નીચે ઢગલો થાય

વાવવું સ. ક્રિ. ઉગાડવા માટે જમીનમાં બી ડાળી કે રોપાં બોવાં. **-ણી** સ્ત્રી. વાવવું એ; (લા.) વાવણી કરી શકાય એટલો વરસાદ. **-ણું** નપું. વાવવું એ. **વાવેતર** નપું. વાવવું એ; વાવેલું એ

વાવાઝોડું જુઓ 'વા(૦વા)ઝોડું.'

વાવું અ. ક્રિ. (પવનનું) ફૂંકાવું; (શરીરે ટાઢની) અસર થવી

વાશ સ્ત્રી. શ્રાદ્ધભોજન વખતે કાગડાને ખવડાવવા નાખવામાં આવતું ખાવાનું, કાગવાશ

વાસ[1], **વાસી, વાસુ** જુઓ 'વસવું'માં.

વાસ[2] સ્ત્રી. ગંધ; દુર્ગંધ. **-સી** વિ. આગલા દિવસનું ઊતરી ગયેલું-બગડી ગયેલું; આગલા દિવસનું વપરાયેલું પડેલું

વાસણ નપું. ઠામ, પાત્ર

વાસના [સં.] સ્ત્રી. પૂર્વ (જન્મ)ના સંસ્કારોથી મજબૂત બનેલી કામના

વાસી(-સિ, -સીં)દું નપું. ઝાડુથી સાફ કરવું એ; ઢોરનાં છાણ મૂતર વગેરે સાફ કરવાં એ; એવો પડેલો કચરો

વાહન [સં.] નપું. આવજા કરવા માટે વપરાતું બેસવાનું સાધન; વિચાર લાગણી વગેરે બોલીને પ્રકટ કરવાનું સાધન, માધ્યમ

વાહ, ૦વાહ અ. આશ્ચર્યનો ઉદ્ગાર; સ્ત્રી. સારી એવી કીર્તિ

વાહિયાત અ., વિ. વ્યર્થ, નકામું; સ્ત્રી. વાયડાપણું

વાળ પું. કેશ, મોવાળો. **-ળંદ** પું. વાળ કાપવાનો ધંધો કરનાર જાતનો પુરુષ. **-ળો**[1] પું. હાથ પગ વગેરેમાં ફોડો પડી એમાંથી નીકળતી તાંતણા જેવી જિવાત; એનો રોગ

વાળવું જુઓ 'વળવું'માં.

વાળુ નપું. સાંઝનું ભોજન

વાળો[2] પું. ધાતુનો તાર. **-ળી** સ્ત્રી. કાન નાકમાં પહેરવાની સોના ચાંદી કે પિત્તળ વગેરેની કડી

વાંકડું-ડિયું વિ. વળાંક લેતું (વાળ વગેરે)

વાંકું વિ. સીધું-સપાટ નહિ એવું, ગોળાંક લેતું; (લા.) કુટિલ; વિરુદ્ધ પડેલું; નપું. વાંકાઈ; વાંધો; ગેરસમઝ. **વાંક** પું. ગુનો, અપરાધ; સ્ત્રીઓના હાથનું એક ઘરેણું. **વાંકાઈ** સ્ત્રી. વાંકાપણું. **વંકાવું** અ. ક્રિ. વાંકું થઈ જવું

વાંઘું નપું. કોતર, વાયું-વાંગળું

વાંઘો પું. વર્ગ, પ્રકાર

વાંચવું[1] સ.ક્રિ. લખેલું ઉકેલી બોલવું એ; લખેલું મનમાં ઉકેલવું એ

વાંચવું[2] સ. ક્રિ. વાંછવું; (લા.) ભાખવું

વાંછવું સ. ક્રિ. ઇચ્છવું

વાંઝ,૦ણી,-ઝિયણ સ્ત્રી. સંતાન ન થતાં હોય એવી સ્ત્રી, વંધ્યા. **-ઝિયું** વિ. જેને સંતાન નથી થયું એવું (પુરુષ કે સ્ત્રી)

વાંઝો પું. વણકર; દરજીની એક જાત

વાંટવું સ.ક્રિ. વહેંચણી કરવી. **વાંટ** પું. હિસ્સો, ભાગ. **વાંટો** પું. વાંટ; ગરાસમાં આપવાનો કે મળેલો જમીનનો ટુકડો

વાંઢું વિ. જેનું સગપણ નથી થયું એવું (સ્ત્રી કે પુરુષ), કુંવારું, અપરિણીત

વાંદર(-રો) પું. વાનર. **-રી** સ્ત્રી. માદા વાનર. **-રું** નપું. વાનર (સામાન્ય)

વાંદવું સ.ક્રિ. પવિત્ર કે પ્રસાદી પદાર્થને માન આપવું; પ્રસાદનો કણ મોંમાં મૂકવો કે માથે ચડાવવો

વાંધો પું. બાધા, હરકત; વિરોધ; (લા.) ઝઘડો, તકરાર

વાંભ સ્ત્રી. બે હાથ પહોળા કરી જેટલી લંબાઈ થાય તેટલું માપ, વામ

વાંસ પું. સોટા જેવો એક જંગલી છોડ; એનો સોટો, બાંબુ; સાતથી આઠ હાથ જેટલું માપ. **૦ડો** પું વાંસનો સોટો. **૦ળી** સ્ત્રી. બંસી; રૂપિયા ભરવાની લાંબી પાતળી કોથળી (જે કેડ ઉપર બાંધી લેવાય). **૦લો** પું. સુતારનો ચપટો કુહાડો. **વાંસો** પું. બરડો, પીઠ. **વાંસે** અ. પાછળ. **વાંસલું** વિ. પાછળની બાજુએ રહેલું; પછી થયેલું, પાછળનું

વિકરાળ [સં.] વિ. ભયાનક, બિહામણું

વિકલ્પ [સં.] પું. તર્કવિતર્ક, સંદેહ; બેમાંથી સ્વીકારવા જેવી વાત કે વસ્તુ

વિકસવું અ.ક્રિ. ખીલવું

વિકાર [સં.] પું. ફેરફાર; શારીરિક કે માનસિક બગાડ

વિકાસ [સં.] પું. ખીલવું એ, ઉત્ક્રાંતિ

વિખવાદ પું. (લા.) વેરઝેર ઉત્પન્ન થાય એવી સ્થિતિ; ઝઘડો

વિખેરવું જુઓ 'વીખરાવું'માં.

વિગત સ્ત્રી. છૂટે છૂટી હકીકત, બીના. **૦વાર** અ. છૂટે છૂટી તપસીલવાર

વિગ્રહ [સં.] પું. યુદ્ધ; ઝઘડો; આકાશમાં વાદળાંનો જમેલો, વઘરો

વિઘોટી જુઓ 'વીઘું.'

વિઘ્ન [સં.] નપું. અડચણ, નડતર; સંકટ, મુશ્કેલી

વિચરવું અ.ક્રિ. આમતેમ ફરવું. **વિચાર** [સં.] પું. મનથી ચિંતવવું એ; ઉદ્દેશ; આશય; મનસૂબો. **વિચારવું** અ.ક્રિ. વિચાર કરવો, ચિંતવવું

વિચિત્ર [સં.] વિ. વિલક્ષણ; અદ્ભુત; તરેહવાર

વિજય [સં.] પું. જીત, ફતેહ. **-યી** વિ. વિજયવાળું

વિજોગ પું. વિયોગ, છૂટા થવાપણું

વિજ્ઞાન [સં.] નપું. બ્રહ્મ વગેરે અલૌકિક પદાર્થોનું જ્ઞાન; શાસ્ત્રીય જ્ઞાન; ભૌતિક પદાર્થોની સૂક્ષ્મતાનો વિચાર કરતું શાસ્ત્ર, 'સાયન્સ'

વિટમણા, વિટંબણા સ્ત્રી. મુશ્કેલી; સંતાપ, દુઃખ

વિતાડવું જુઓ 'વીતવું'માં.

વિદાય વિ. વળાવેલું; સ્ત્રી. માણસને છૂટા થવા દેવું એ, રવાનગી

વિદેશ [સં.] પું. પરદેશ. **-શી** [સં.] વિ. પરદેશી

વિદ્યા [સં.] સ્ત્રી. જ્ઞાન; કોઈ પણ શાસ્ત્ર કે કળાની સૂઝ; તે તે શાસ્ત્ર કે કળા. **૦પીઠ** સ્ત્રી. વિશ્વવિદ્યાલય. **વિદ્યાર્થી** [સં.] નિશાળિયો. **વિદ્યાર્થિની** [સં.] સ્ત્રી. ભણતી છોકરી. **વિદ્વાન** [સં.] વિ. વિદ્યાવાળું, જ્ઞાની

વિધવા [સં.] સ્ત્રી. રાંડેલી સ્ત્રી

વિધાન [સં.] નપું. વિધિ, કરવું એ; શાસ્ત્રની આજ્ઞા; રાષ્ટ્રનું બંધારણ. **૦સભા** [સં.] સ્ત્રી. રાષ્ટ્રને માટે કાયદા બાંધતી વરિષ્ઠ સભા

વિધિ [સં., પું.] પું. બ્રહ્મા; સ્ત્રી. ભાગ્યદેવતા, વિધાતા; પું., સ્ત્રી. શાસ્ત્રાજ્ઞા; સંસ્કાર; પંથનો ક્રિયાકર્મ

વિધુર [સં.] પું. જેની સ્ત્રી મરી ગઈ હોય તેવો પુરુષ, રાંડેલો પુરુષ

વિનય [સં.] પું. કેળવાયેલ સ્થિતિ; વિવેક. **-યી** [સં.] વિ. વિવેકવાળું. **૦મંદિર** [સં.] નપું. 'આર્ટ્સ કૉલેજ'

વિનવણી જુઓ 'વીનવવું'માં.

વિનંતિ,-તી સ્ત્રી. વિજ્ઞપ્તિ, વિનવણી, આજીજી, અરજ

વિના [સં.] અ. વગર, સિવાય

વિનાશ [સં.] પું. ભારે નાશ. **૦ક** [સં.] વિ. નાશ કરનારું. **-શિકા** [સં.] સ્ત્રી. લોઢાના બખ્તરવાળી લડાયક પ્રકારની આગબોટ

વિભાગ [સં.] પું. ભાગનો પણ ભાગ, ભાગલો, ખંડ
વિમાન [સં.] નપું. આકાશયાન, આકાશી વાહન; સાધુ સંતોની નનામી-ઠાઠડી (મ્યાનાના ઘાટની)
વિમાસવું અ.ક્રિ. પસ્તાવું. **-ણ** સ્ત્રી. પસ્તાવો; ઊંડી ચિંતા
વિયોગ [સં.] પું. જુદા પડવું એ, વિજોગ, વિરહ
વિરલ [સં.], **-લું** વિ. ભાગ્યેજ મળે એવું
વિરહ [સં.] પું. સ્નેહીઓનું છૂટા પડવું એ, વિજોગ
વિરામ [સં.] પું. થોભવું-અટકવું એ; વિસામો. **૦વું** અ. ક્રિ. થોભવું, અટકવું
વિરોધ [સં.] પું. સામનો કરવો એ; (લા.) શત્રુવટ; તકરાર. **-ધી** [સં.] વિ. વિરુદ્ધનું; દુશ્મન
વિલ [અં.] નપું. વસિયતનામું
વિલંબ [સં.] પું. વાર લગાડવી એ, ઢીલ
વિલાપ [સં.] પું. મોટેથી રડવું એ
વિલાયત [અર.] નપું. વતન; (લા.) અંગ્રેજોનો પોતાનો દેશ, ઇંગ્લૅન્ડ. **-તી** વિ. ઇંગ્લૅન્ડમાં બનેલું; (લા.) પરદેશી; અદ્ભુત, અસાધારણ
વિવરણ [સં.] નપું. ટીકા, વિવૃતિ
વિવાદ [સં.] પું. ચર્ચા; ઝઘડો
વિવાહ [સં.] પું. લગ્ન; સગપણ. **-હિત** [સં.] વિ. પરણેલું. **વિવાડો** પું. વિવાહ-ગાળો, લગ્નસરા
વિવૃતિ [સં.] સ્ત્રી. ટીકા, વિવરણ
વિવેક [સં.] પું. શું સારું–શું નરસું એ જોવાની સમઝ; સભ્યતા ભરેલું વર્તન, વિનય; (લા.) કરકસર. **-કી** [સં.] વિ. વિવેકવાળું, વિનયી. **વિવેચન** [સં.] નપું. સ્પષ્ટીકરણ —ગુણદોષ જુદા પાડી વિવરણ કરવું એ
વિશેષ [સં.] પું. વધારો; વિ. વધારે. **વિશેષણ** [સં.] નપું. વધારો કરે એવો શબ્દ. **વિશેષ્ય** [સં.] વિ. નપું. જેનો વધારો થાય તેવો શબ્દ
વિશ્વ [સં. સર્વ.] નપું. સૃષ્ટિ, જગત. **૦વિદ્યાલય** [સં., પું.] નપું. વિદ્યાપીઠ, 'યુનિવર્સિટી'
વિશ્વાસ [સં.] પું. ભરોસો; ખાતરી; શ્રદ્ધા, આસ્થા. **-સી** વિ. (લા.) ખ્રિસ્તી પંથમાં માનનારું. **-સુ** વિ. ભરોસો રાખી રહેનારું
વિષ [સં.] નપું. ઝેર
વિષમ [સં.] વિ. અસમાન; (લા.) મુશ્કેલ
વિષય [સં.] પું. ઇંદ્રિય ગ્રહણ કરી શકે એવો પદાર્થ કે ભાવ; ભોગવવું એ; કામભોગ; અભ્યાસ કે મનન વગેરેનો મુદ્દો. **-યી** [સં.] વિ. કામાસક્ત
વિસાત [અર.] સ્ત્રી. મામલત, કિંમત, મહત્તા; (લા.) ગજું, તાકાત, ગણના, ગણતરી, લેખું
વિસામો પું. વિશ્રામ, થાક ખાવો એ; થાક ખાવાની જગ્યા; એવી જગ્યા

ઉપર બાંધેલો ઓટલો

વિસ્મય [સં.] પું. અચંબો, અચરજ

વિહાર [સં.] પું. આનંદમાં હરવું ફરવું એ; ક્રીડા; જૈન સાધુઓનું એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે જવું એ; (બૌદ્ધોનો) મઠ; બિહાર રાજ્ય

વીખરાવું અ.ક્રિ. છૂટા પડવું – છિન્ન-ભિન્ન થવું; વેરાવું. **વિખેરવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) વીખરાય એમ કરવું

વીઘું નપું., **-ઘો** પું. પચીસેક ગૂંઠાનું જમીનનું એક માપ. **વિઘોટી** સ્ત્રી. વીઘા દીઠ નક્કી કરેલી રોકડ મહેસૂલ

વી(-વિં, -વીં)છળવું સ. ક્રિ. ઊટકેલાં કે એઠાં વાસણ પાણીથી ધોવાં. **-ળાવવું** સ.ક્રિ (પ્રેરક)

વીજ, ૦ળી સ્ત્રી. વિદ્યુત; યંત્રથી ઊભી કરેલી વિદ્યુત. **૦ળિક** વિ. વીજળીના જેવું

વીણવું સ.ક્રિ. કણે કણે કરી ઊંચકવું

વીતવું અ.ક્રિ. ગુજરવું, પસાર થવું. **-ક** નપું. વીતેલું હોય તેવું; દુઃખ, સંકટ. **વિતાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) સંકટમાંથી પસાર કરવું; દુઃખ દેવું

વીનવવું સ.ક્રિ. વિનંતિ કરવી. **વિનવણી** સ્ત્રી. વિનંતિ, આજીજી

વીમો [ફા.] પું. વસ્તુ કે જીવનને નુકસાન પહોંચતાં એ બદલ પૈસાથી થતી ભરપાઈ; એનો કરાર; એ પેટે ભરવામાં આવતો હપતો

વીર [સં.] વિ. બહાદુર, શૂર; પું. (બહેનને)ભાઈ. **-રી** સ્ત્રી. બહેન. **-રો** પું. (બહેનને)ભાઈ

વીરડો પું. તળાવમાં કે નદીની રેતીમાં ખોદવામાં આવતો નાનો ઢીંકવો

વીલું વિ. ઢીલા કે નિમાણા મોઢાવાળું; (લા.) રઝળતું

વીશી સ્ત્રી. પૈસા આપીને જ્યાં જમવાનું મળે તેવી જગ્યા, 'લૉજ'

વીસરવું સ.ક્રિ. ભૂલી જવું

વીં(-વિં)ખવું સ. ક્રિ. વેરવિખેર કરવું, પીંખવું

વીં(-વિં)ચવું સ.ક્રિ. આંખ બંધ કરવી, મીંચવું

વીં(-વિં)છી પું. જેની પૂછડીમાં ઝેર છે ને એનાથી ડંખ આપે છે તેવું જંતુ. **વીં(-વિં)છુવા** પું., બ.વ. વીંછીના આકારનું પગના પંજા ઉપરનું ઘરેણું. **-છુડો** પું. (લા.) આકાશમાં વૃશ્ચિક રાશિનો વીંછીના આકારનો તારકસમૂહ; એક કુયોગ

વીં(-વિં)જણો પું. પંખો

વીં(-વિં)ઝવું સ.ક્રિ. હવામાં (હથિયારને) જોરથી ફેરવવું

વીં(-વિં)ટવું સ. ક્રિ. લપેટવું. **વીં(-વિં)ટો, વીં(-વિં)ટલો** પું. બીંડલું. **વીં(-વિં)ટલી** સ્ત્રી. નાનો વીંટો. **વીં(-વિં)ટાડવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) વીંટે એમ કરવું

વીં(-વિં)ધવું સ. ક્રિ. વેહ પાડવો; ભોંકવું. **વીં(-વિં)ધ** નપું. કાણું, બાકું, નાકું

વૃત્તાંત [સં.] પું. સમાચાર, હકીકત,

અહેવાલ
વૃત્તિ [સં.] સ્ત્રી. મનનું વલણ; વિચાર; (લા.) ટૂંકું વિવરણ; આજીવિકા
વૃદ્ધ [સં.] વિ. ઘરડું; વડીલ. **-દ્ધિ** [સં.] સ્ત્રી. વધારો; (લા.) ચડતી
વેકળો પું. વેકૂર—જાડી રેતીવાળો પહોળો વહેળો, વોકળો
વેકૂર સ્ત્રી. જાડી રેતી
વેખલું વિ. તૂટેલા દાંતવાળું; (લા.) લુચ્ચું
વેગ [સં.] પું. ગતિ, ઝડપ, **-ગીલું** વિ. વેગવાળું, ઝડપી
વેગળું વિ. દૂર રહેલું, જુદું, અલગ
વેચવું સ. ક્રિ. મૂલ્ય લઈને આપવું. **-વાલ** વિ. વેચવાવાળું. **વેચાઉ** વિ. વેચવા માટે કાઢેલું. **વેચાણ** નપું. વેચવું એ
વેજા સ્ત્રી. (લા.) ઉપાધિ કરે એવી સંતતિ
વેજું નપું. દરવાજે કે રસ્તા ઉપર વીંધવાના નિમિત્તે બાંધવામાં આવતું નાળિયેર
વેઠ સ્ત્રી. ફરજિયાત વૈતરું; (લા.) પીડા, ઉપાધિ. **૦વું** સ.ક્રિ. સહન કરવું, ખમવું; (લા.) નિભાવવું. **-ઠિયો** પું. વેઠ કરનારો મજૂર
વેડફવું સ. ક્રિ. નકામું ખરચી નાખવું
વેડમી સ્ત્રી. પૂરણપોળી
વેડવું સ.ક્રિ. (આંબા વગેરે વૃક્ષ ઉપરથી વાંસડા વતી) ફળ તોડવાં. **વેડી** સ્ત્રી. વાંસડાને છેડે ફળ પકડવાની જાળીવાળી થેલી. **વેડો** પું. વેડવાનું કામ કરનારો
વેઢ પું. આંગળામાં સાંધાઓ આગળનો કાપ; વેઢ ઉપર પહેરવાનો આંટા-આંટાવાળો કરડો. **વેઢલો** પું. સ્ત્રીઓના કાનમાં પહેરવાનું એક ઘરેણું. **વેઢો** પું. આંગળાંનો દરેક સાંધો
વેણી [સં.] સ્ત્રી. અંબોડો; છૂટો ગૂંથેલો ચોટલો; અંબોડામાં ઘાલવાની ફૂલ વગેરેની બનાવટ; કમાડમાં જડેલી ઊભી ચીપ
વેતર નપું. જાનવરોમાં પ્રત્યેક બચ્ચાનું વિયાવું એ; એ રીતે વિયાયેલું પ્રત્યેક બચ્ચું
વેતરવું સ.ક્રિ. ભાગ પાડવા; કપડું સીવવા માપસર કાપવું. **-ણ** સ્ત્રી. વેતરવું એ; (લા.) ગોઠવણ, વ્યવસ્થા
વેદ [સં.] પું. ભારતીયોનું પ્રાર્થનાદિ મૂળ પુસ્તક (એ ચાર છે : ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અથર્વવેદ). **૦ના** [સં.] સ્ત્રી. દુઃખ, પીડા. **-દાંત** [સં., પું.] નપું. ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાન (ઉપનિષદોમાં ચર્ચાયેલું). **-દાંતી** [સં.] વિ. તત્ત્વજ્ઞાની. **-દિયું** વિ. વેદપાઠી; (લા.) માત્ર પુસ્તકિયા જ્ઞાનવાળું; મૂર્ખ
વેદી [સં.] સ્ત્રી. યજ્ઞકુંડ; હોમ વગેરે કરવાની ચોરસ ઓટલી
વેપાર પું. માલ વેચવા-સારવાનો ધંધો. **-રી** વિ. વેપાર કરનારું

વેર નપું. શત્રુતા; દુશ્મનાવટ; (લા.) દ્વેષ. **-રી** વિ. શત્રુ. **-રણ** સ્ત્રી. શત્રુ સ્ત્રી

વેરવું સ.ક્રિ. છૂટું છૂટું વીખરાય એમ નાખવુ. **વેરણછેરણ** નપું. વેરવિખેર થઈ પાથરવું-પથરાવું એ

વેરાગી જુઓ 'વૈરાગ્ય'માં.

વેરાન વિ. ઉજ્જડ

વેરે અ. (લગ્નમાં જોડાઈને) જોડે, સાથે

વેરો પું. કર, જકાત

વેલ,૦ડી,-લી સ્ત્રી. લતા. **-લો** પું. મોટી વેલ

વેલ સ્ત્રી. (લા.) પુનર્લગ્ન કરવાની ધણી છૂટ આપે ત્યારે જ્યાં બીજે પુનર્લગ્ન કરવા બાઈ જાય તે લોકો પાસેથી મળતી રકમ. **૦ડું** નપું. વહુને સાસરે લાવતાં સગાંવહાલાંનો સમૂહ; એવી રીતે લવાતું ઢાંકેલું ગાડું

વેવલું વિ. વ્યાકુળ; માલાફૂલું. **-લાઈ** સ્ત્રી. વેવલાપણું. **-લાં** નપું., બ.વ. (લા.) વલખાં, ફાંફાં

વેવાઈ પું. દીકરા કે દીકરીનો સસરો (પરસ્પર). **-ણ** સ્ત્રી. દીકરા કે દીકરીની સાસુ (પરસ્પર). **વેવિશાળ, વેશવાળ** નપું. સગપણ, વાગ્દાન

વેશ [સં.] પું. પોશાક, પહેરવેશ; (ભવાઈમાં) પાત્રનું ઊતરવું એ; સોહાગણનાં ચિહ્ન

વેસણ નપું. ચણાનો લોટ

વેહ પું. વીંધ, કાણું

વેળા [સં.] સ્ત્રી. ટાણું, સમય, વખત

વેળુ સ્ત્રી. વેકૂર, જાડી રેતી

વેંત સ્ત્રી. હથેલીનો અંગૂઠાના નખથી ટચલી આંગળીના નખ સુધીનો પાછલો ભાગ; અ. તરત જ, લાગલું

વૈતરું નપું. થાક કે કંટાળો આપે એવું કામ; મજૂરી; મજૂર

વૈદ્ય [સં.] પું. દેશી દવા જાણનાર. **૦ક** [સં.] નપું. વૈદ્યવિદ્યા. **-દું** નપું. વૈદ્યનું કામ, વૈદ્યનો ધંધો

વૈભવ [સં.] પું. જાહોજલાલી, સમૃદ્ધિ. **-વી** [સં.] વૈભવવાળું

વૈરાગ્ય [સં.] નપું., **-ગ** પું. સંસાર ઉપરની આસક્તિનો અભાવ. **વેરાગી** પું. વૈરાગ્યવાળું

વૈષ્ણવ [સં.] વિ. વિષ્ણુની ભક્તિ કરનારું; એ સંપ્રદાયનું

વોકળો પું.નાનો વહેળો

વોટ [અં.] પું. ચૂંટણીનો મત

વોડકું નપું., **-કી** સ્ત્રી. જુવાન ભેંસ

વોળાવવું સ.ક્રિ. વળાવવું, વિદાય કરવું. **વોળામણ** નપું. વોળાવવું એ. **વોળાવો(-વિયો)** પું. વળાવો

વ્યભિચાર [સં.] પું. પારકાં સ્ત્રી પુરુષનો આડો સંબંધ. **-રી** [સં.] વિ. છિનાળવું

વ્યવહાર [સં.] પું. વહેવાર

વ્યસન [સં.] નપું. દુઃખ; બૂરી લત. **-ની** [સં.] વિ. બૂરી લતવાળું

વ્યાકરણ [સં.] નપું. ભાષાના પ્રયોગોને જાળવનારું શાસ્ત્ર

વ્યાજ [સં.] નપું. નાણાં વાપરવા બદલ અપાતો રોક્ડ રકમનો વધારો. **૦ખાઉ, ૦ખોર** વિ. વ્યાજ ખાનાર. **૦ખાધ** સ્ત્રી. વ્યાજની ખોટ. **૦વટું** નપું. વ્યાજે નાણાં આપવાનો ધંધો

વ્યાધિ [સં., પું.] સ્ત્રી. રોગ; (લા.) ચિંતા

વ્યાપક [સં.] વિ. બધે ઠેકાણે પ્રસરીને રહેનારું

વ્યાપાર [સં.] પું. હિલચાલ; (લા.) વેપાર- વણજ. **-રી** [સં.] વિ. વેપારી

વ્યાયામ [સં.] પું. કસરત; મહેનત

વ્રત [સં.] નપું. નિયમ પ્રમાણે કરવામાં આવતું ઉપવાસ વગેરે કાર્ય; (લા.) કરવા ન કરવાનો નિર્ધાર

શ

શક [અર.] પું. વહેમ, શંકા. **૦દાર** [+ફા.] વિ. જેના ઉપર વહેમ છે તેવું. **૦મંદ** [+ફા.] વિ. શકવાળું, સંશયમાં રહેલું

શકરો પું. બાજ પક્ષી; (લા.) પાકો ઉઠાવગીર

શકવું અ.ક્રિ. શક્તિમાન થવું; સંભવિત થવું. **શક્તિ** [સં.] સ્ત્રી. બળ, તાકાત. **શક્તિમાન** [સં.] વિ. શક્તિવાળું. **શક્ય** [સં.] વિ. બની શકે એવું, સંભવિત

શકોરું નપું. માટીનું બટેરું

શક્કર-ટેટી સ્ત્રી. ટેટી, ખડબૂચું, તળિયું. **શક્કર-પારા** પું., બ.વ. ખાંડની ચાસણી ચડાવેલા ચણા વગેરે. **શક્કરિયું** નપું. જાંબલું કે સફેદ રતાળુ

શગ સ્ત્રી. દીવાની જ્યોત

શઠ [સં.] વિ. લુચ્ચું

શણ [સં.] નપું. ભીંડાની જાતનો એક છોડ. **-ણિયું** નપું. શણની બનાવટનું અબોટિયું; કંતાન, ગૂણિયું

શણગારવું સ.ક્રિ. સુશોભિત કરવું. **શણગાર** પું. શોભા

શત્રુ [સં] પું. દુશ્મન. **૦વટ** સ્ત્રી. શત્રુતા, દુશ્મની, વેર

શબ [સં.] નપું. મડદું

શબ્દ [સં], પું. અવાજ; બોલ, વચન

શરણ [સં.],**-ણું** નપું. આશ્રય, આશરો

શરણાઈ સ્ત્રી. ફૂંકીને વગાડવાનું નળી જેવું વાદ્ય

શરત [અર.] સ્ત્રી. હોડ; બોલી

શરદી [ફા.] સ્ત્રી. ઠંડી, ભેજ; સળેખમ

શરબત [સં.] નપું. ફળના રસનું બનાવેલું ગળ્યું પીણું

શરમ [અર.] સ્ત્રી. લાજ; (લા.) પ્રતિષ્ઠા, આબરૂ. **-માવું** અ.ક્રિ. લજાવું. **-માળ** વિ. શરમાઈ જવાની પ્રકૃતિનું. **-મિંદું** વિ. શરમથી ઝંખવાણું પડેલું

શરાફ [અર.] પું. નાણાંની ધીરધાર કરનાર વેપારી, નાણાવટી. **-ફી** વિ. શરાફને લગતું; સ્ત્રી. નાણાવટું

શરીર [સં.] નપું. દેહ, કાયા, ડીલ

શરૂ [અર.] વિ. આરંભાયેલું, ચાલુ. **૦આત** સ્ત્રી. આરંભ

શસ્ત્ર [સં.] નપું. હથિયાર (મારવાનું)

શહીદ [અર.] વિ., પું. યુદ્ધમાં મરેલું

શહેનશાહ [ફા.] પું. પાદશાહ. **-હી** વિ. શહેનશાહને લગતું; સ્ત્રી. શહેનશાહત. **-હત** સ્ત્રી. શહેનશાહી, સાર્વભૌમતા

શહેર [ફા.] નપું. નગર, પુર. **-રી** વિ. શહેરને લગતું; શહેરમાં વસનારું

શંકા [સં.] સ્ત્રી. વહેમ, શક, સંશય. **૦શીલ** વિ. વહેમાળુ

શંખ [સં] પું. એક દરિયાઈ પ્રાણીનું ગોળ ઘાટનું કોટલું (જે ફૂંકવાથી અવાજ થાય); (લા.) મૂર્ખ

શંભુ [સં.] પું. મહાદેવ, શિવજી. **૦મેળો** પું. (લા.) જુદી જુદી જાતો કે ચીજોનો અવ્યવસ્થિત સમૂહ

શાક [સં.] નપું. ખાઈ શકાય એવી લીલોતરી (કંદ મૂળ ભાજી શીંગો ફળો વગેરે). **-કાહારી** [સં.] વિ. માત્ર વનસ્પતિજન્ય ખોરાક ઉપર જીવનાર. **૦પીઠ** સ્ત્રી. શાકબજાર

શાખ સ્ત્રી. આબરૂ; અટક, અવટંક; સાક્ષી

શાખા [સં.] સ્ત્રી. ડાળી; વિભાગ. **૦મૃગ** [સં.] નપું. વાંદરું

શાણું વિ. બુદ્ધિશાળી, ડાહ્યું. **-ણપણ** નપું. બુદ્ધિ, ડહાપણ

શાતા સ્ત્રી. શાંતિ, નિરાંત, સુખાકારી

શાદી [ફા.] સ્ત્રી. લગ્ન, વિવાહ

શાન [અર.] સ્ત્રી. ભપકો; દેખાવ, છટા. **૦દાર** [ફા.] વિ. ભપકાદાર, ઘાટીલું

શાપ [સં.] પું. કદુવા. **૦વું** સ.ક્રિ. શાપ આપવો

શાબાશ [ફા.] અ. વાહ વાહ, ધન્યવાદ

શાયર [અર.] પું. કવિ. **૦રી** સ્ત્રી. કવિશક્તિ; કવિતા

શાર પું. કાણું, વેહ

શાલ [ફા.] સ્ત્રી. ઊનનો કિંમતી બારીક ઓઢો

શાસન [સં.] નપું. અધિકાર, સત્તા; આજ્ઞા; શિક્ષા, સજા. **-ક** [સં.] વિ. સત્તા ચલાવનાર. **શાસ્ત્ર** [સં.] નપું. કોઈ પણ વિષયનું વ્યવસ્થિત જ્ઞાન આપનાર ગ્રંથ; ધર્મગ્રંથ. **શાસ્ત્રી** [સં.] વિ., પું. શાસ્ત્ર જાણનાર. **શાસ્ત્રીય** [સં.] વિ. શાસ્ત્ર પ્રમાણેનું

શાહ [ફા.] પું. બાદશાહ, શહેનશાહ; **-હી**[1] વિ. શાહને લગતું

શાહી[2] સ્ત્રી. લખવાની રોશની

શાહુકાર પું. સંપત્તિવાન, ધનિક પુરુષ. **-રી** સ્ત્રી. ધનવાનપણું; (લા.) લુચ્ચાઈ

શાળ સ્ત્રી. ડાંગર

શાળા [સં.] સ્ત્રી. નિશાળ. **-ળોપયોગી** [સં.] વિ. નિશાળમાં ચાલતું

શાંત [સં.] વિ. શમવાળી પ્રકૃતિનું. **-તિ** [સં.] સ્ત્રી. શમતા; ઉપદ્રવનો કે માનસિક ત્રાસનો અભાવ; ચિત્તવૃત્તિઓની સમધારણ સ્થિતિ;

અવાજનો અભાવ; (લા.) ધીરજ, ખામોશ; નિરાંત

શિકલ [અર.] સ્ત્રી. ચહેરાની આકૃતિ, મુખાકૃતિ

શિકાર [ફા.] પું. પશુ પંખીને રમત ખાતર મારવાં એ; નિશાની હિંસા; (લા.)ભોગ. **-રી** વિ. શિકાર ખેલનાર-કરનાર

શિક્ષણ [સં.] નપું. કેળવણી; બોધ, ઉપદેશ. **શિક્ષા** [સં.] સ્ત્રી. શિખામણ; (લા.) સજા

શિખર [સં.] નપું. ટોચ, મથાળું; પર્વતની ટોચ

શિખંડ નપું. દહીંમાંથી પાણી કાઢી નાખી ગળાશ ભેળવી કરેલી એક વાની

શિખા [સં.] સ્ત્રી. ચોટલી; શગ (દીવાની)

શિખામણ, શિખાડવું, શિખડાવવું, શિખવાડવું જુઓ 'શીખવું'માં.

શિયાળ નપું., સ્ત્રી., **-ળિયું** નપું. કૂતરાની જાતનું એક જંગલી પ્રાણી

શિયાળો પું. ઠંડીની ઋતુ. **-ળુ** વિ. શિયાળાની ઋતુને લગતું કે થતું

શિરસ્તો [ફા.] પું. રિવાજ, પ્રથા. **-સ્તેદાર** પું. અમલદારનો મુખ્ય કારકુન

શિરાવવું અ.ક્રિ. સવારનું પહેલું ભોજન કરવું. **શિરામણ** નપું. શિરાવવું એ; શિરાવવાનું ભોજન. **શિરામણી** સ્ત્રી. શિરાવવું એ

શિલા [સં.] સ્ત્રી. પત્થરની છાંટ. **૦લેખ** [સં.] પું. પત્થર ઉપર કોતરેલ લેખ-લખાણ

શિલ્પ [સં.] નપું. કળા; શિક્ષણ, તાલીમ; બાંધકામની કળા. **-લ્પી** [સં.] પું. શિલ્પકાર, સલાટ

શિવ [સં.],**૦જી** પું., બ.વ. (માનાર્થે) મહાદેવજી. **૦રાત્રિ** [સં.], **૦રાત** સ્ત્રી. માઘ વદિ ૧૪ ની રાત્રિ. **૦લિંગ** [સં.] નપું. શિવનો ગોળાકાર ઘાટીલો ઊભો પત્થર

શિષ્ટ [સં.] વિ. (લા.) વિદ્યા અને સંસ્કારવાળું, સંભાવિત. **-ષ્ટાચાર** [સં.] પું. આદર-સત્કાર

શિષ્ય [સં.] પું. વિદ્યાર્થી. **-ષ્યા** [સં.] સ્ત્રી. વિદ્યાર્થિની. **-ષ્યવૃત્તિ** [સં.] સ્ત્રી. વિદ્યાર્થીને મળતી નાણાંની હપતાબંધી કે સામટી રોકડ મદદ

શિસ્ત [ફા.] સ્ત્રી. નિયમોને બરોબર અનુસરી કરવામાં આવતું વર્તન

શીખ૧ સ્ત્રી. શિખામણ; માંગલિક વિદાયગીરી; એવી વિદાયગીરી વખતે અપાતી ભેટ; ગોર કે બારોટ વગેરેને અપાતી ભેટ. **૦વું** સ.ક્રિ. તાલીમ લેવી, ભણવું. **૦વવું** સ.ક્રિ. (પ્રે.) ભણાવવું, તાલીમ આપવી. **શિખામણ** સ્ત્રી. સારી સલાહ. **શિખાડવું, શિખડાવવું, શિખવાડવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) શીખવવું

શીખ૨ પું. ગુરુ નાનકના ખાલસા

સંપ્રદાયનો અનુયાયી

શીત [સં.] વિ. ઠંડું, ટાઢું; નપું., બ.વ. શરીરની અતિ શિથિલતામાં કે મરણ થવાની પહેલાં શરીરમાંથી પસીનાની જેમ છૂટતાં પાણી. ૦ળ [સં.] વિ. ઠંડું, ટાઢું. ૦ળા [સ્ત્રી.] બળિયાનો રોગ, શીળી, માતા; બળિયાના રોગની દેવી

શીદ અ. શા માટે; ક્યાં. ૦ને અ. શા માટે

શીરો [ફા.] પું. ઘઉંના લોટની એક ઢીલી મીઠી વાની, માનભોગ

શીશો [ફા.] પું. કાંચનું ઊભું ગોળાકાર–સાંકડા મોંનું પાત્ર, બાટલી. **-શી** સ્ત્રી. નાનો શીશો

શીળું વિ. શીતળ, ઠંડું; નપું. છાંયડો. **-ળસ** નપું. શરીર ઉપર ઓચિંતો નાનાં નાનાં ઢીમણાં થઈ આવવાનો રોગ. **-ળી** સ્ત્રી. શીતળાનો રોગ, માતા

શીં(-શિં)કું નપું. અદ્ધર લટકાવી ચીજવસ્તુ રાખી શકાય એવો દોરી કાથી કે સળી-સળિયાનો ઘાટ. **-કી** સ્ત્રી. નાનું શીંકું. **-કલી** સ્ત્રી. બળદ ઊંટ વગેરેને મોઢે બાંધવામાં આવતી શીંકી

શીં(-શિં)ગ નપું. પશુના માથા ઉપરનું બહાર નીકળેલું ગોળાકાર હાડકું; સ્ત્રી. વનસ્પતિની બીવાળી સહેજ કે વધુ લાંબા આકારની પાપડી (ગોળ પણ હોય, ચપટ પણ હોય). ૦ડું નપું. ઢોરના માથા ઉપરનું નાનું શીંગ કે શીંગ સામાન્ય. ૦ડી સ્ત્રી. નાનું શીંગ. **-ગું** નપું. શિંગડાના આકારનું પવન ફૂંકી વગાડાય એવું એક વાજું, રણશીંગું. **-ગાળું** વિ. શીંગડાંવાળું. **-ગી** સ્ત્રી. શીંગુ, રણશીંગું. **-ગોડી** સ્ત્રી. શીંગોડાનો વેલો (પાણીમાં જ થાય છે). **-ગોડું** નપું. પાણીમાં થતા શીંગોડીના વેલાનું ફળ (જેના લોટનો ફરાળમાં ઉપયોગ થાય છે.)

શુકન નપું. ભવિષ્યના શુભ-અશુભ બનાવોની આગાહીની નિશાની; શુકન બતાવનારું પ્રાણી પદાર્થ કે બનાવ; સારું શુકન. **-નિયાળ** વિ. સારા શુકનવાળું, માંગલિક

શુદ્ધ [સં.] વિ. સ્વચ્છ, ચોખ્ખું; પવિત્ર; દોષ વિનાનું; ભેળસેળ વગરનું. **-દ્ધિ** [સં.] સ્ત્રી. સ્વચ્છતા; પવિત્રતા; પવિત્ર કરવાપણું; નિર્દોષતા; (લા.) ભાન, જાગૃતિ

શુભ [સં.] વિ. માંગલિક

શુમાર [ફા.] અડસટ્ટો, અંદાજ, આશરો; (લા.) હિસાબ, ગણતરી. **-રે** અ. આશરે, અંદાજે

શું[1] સર્વ. પદાર્થ બતાવનાર પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ; ક્યું; અ. ખાલી પ્રશ્નાર્થ- વાચક અવ્યય; ખાલી આશ્ચર્ય બતાવનાર અવ્યય. ૦ય વિ. કાંઈનું કાંઈ

શું[2] વિ. જેવું

શૂદ્ર [સં.] હિંદુઓમાં ચોથી વર્ણનો પુરુષ.

-દ્રાણી, -દ્રી સ્ત્રી. શૂદ્ર સ્ત્રી
શૂન્ય [સં.] વિ. ખાલી; ભાન કે સંજ્ઞા વગરનું; નપું. મીંડું. **-નકાર** પું. તદ્દન ઉજ્જડપણું
શૂર, ૦વીર [સં.] વિ. બહાદુર. **શૂર** નપું. શૂરાતનનો જોસ્સો. **શૂરું** વિ. બહાદુર. **શૂરોપૂરો** પુ. લડાઈમાં કે ધીંગાણામાં અથવા ખૂન થયે મરી ગયેલો પૂર્વજ
શૂળ [સં.] નપું. નાનું ભાલું; (લા.) શૂળ ભોંકાયા જેવું દર્દ, સ્ત્રી. બાવળનો લાબો કાંટો. **-ળી** સ્ત્રી. જમીનમાં અણીદાર ખીલો ઊભો રાખી જેના ઉપર મૂકી માણસને મોતની સજા કરવામાં આવતી તે સાધન; એ પ્રકારની સજા
શેકવું સ. ક્રિ. અગ્નિ ઉપર નાખી પકવવું કે આકરું કરવું; ગરમ કપડા કે પાણી વતી તેમજ વીજળીથી કે ખાટલા નીચે અંગીઠી રાખી ગરમી આપવી; (લા.) દુઃખી કરવું. **શેક** પું. શેકવું એ—ખાસ કરી શરીરને ગરમી આપવી એ
શેખાઈ, શેખી સ્ત્રી. (લા.) બડાઈ
શેઠ પું. પ્રતિષ્ઠિત વેપારી; ધંધાદારી માલિક. **-ઠિયો** પું. શેઠ; નાતનો પટેલ. **-ઠાઈ** સ્ત્રી. શેઠપણું. **-ઠાણી** સ્ત્રી. શેઠની સ્ત્રી
શેડ સ્ત્રી. ઝીણી ધારા; શગ (દીવાની)
શેડાં નપું., બ.વ. લીંટના લબકા
શેઢો પું. ખેતરની ચોમેર હદ ઉપરની વણખેડાયલી પટ્ટી
શેતરંજ [અર.] સ્ત્રી. એક રમત, ચતુરંગ. **-જી** [ફા.] સ્ત્રી. એક પ્રકારનું ભાતીગર પાથરણું; ચટાઈ
શેતાન [અર.] વિ. (લા.) ભારે ક્રૂર કે નીચ પ્રકૃતિનું; ખંધું; લુચ્ચું
શેર (ઉર્દૂ) પું. ઉર્દૂ-હિંદી કવિતાનું મુક્તક
શેર(-લ)ડી સ્ત્રી. જેમાંથી ગોળ અને સાકર-ખાંડ બને છે તે સાંઠાવાળી વનસ્પતિ
શેરડો પું. પગવાટ, કેડી; (લા.) લોહી તરી આવતાં ગાલ ઉપર દેખાતો લિસોટો; ધ્રાસકો; ઠંડું પાણી કે એવો કોઈ પદાર્થ પીતાં છાતીમાં થતી ઠંડકની લિસોટા જેવી અસર
શેરી સ્ત્રી. સાંકડી ગલી; ફળિયું, નાની પોળ
શેલું નપું. કસબી પાલવવાળી સાડી. **-લારી** સ્ત્રી. સ્ત્રીઓની એક આછી ભાતની રેશમી સાડી. **-લારો** પું. (લા.) પાણીમાં તરતાં ભરવામાં આવતી લાંબી સૂતી દોટ
શેવડો પું. જૈન સાધુ (ધોળાં વસ્ત્રવાળો)
શેવું વિ. ઢાળ પડતું; નપું. ખેતરમાંનો આડો ચાસ
શેષ [સં.] વિ. બાકી રહેલું; સ્ત્રી. પ્રસાદી શેષ ભાગ; ભાગાકારની વધતી રકમ
શેહ [ફા.] સ્ત્રી. ઓ, પ્રભાવ; પતંગના પેચ વખતે મૂકવામાં આવતી દોરીની ઢીલ
શોક૧ [સં.] પું. દિલગીરી, સંતાપ

શોક૨ સ્ત્રી. એક જ પતિની એકથી વધુ સ્ત્રી (પરસ્પર)

શોખ [અર.] પું. હોંશ, મોજ માણવાની તીવ્ર ઇચ્છા; (લા.) રંગબાજી. **-ખીન, -ખીલું** વિ શોખવાળું

શોગટું(-ઠું) નપું. ચોપાટ વગેરેની રમતનું લાકડા ધાતુ કે હાથીદાંતનું અર્ધગોળ મહોરું. **-ટી, -ઠી** સ્ત્રી. શોગટા આકારની દવાની ગોળી

શોધ [સં., પું.] સ્ત્રી. શોધવું એ, તપાસ, ખોજ. **૦ન** [સં.] નપું. શોધવું એ. **શોધવું** સ.ક્રિ. ખોજવું, ગોતવું; સ્વચ્છ કરવું (ધાતુ વગેરેને); પરીક્ષા કરવી. **-ધાશોધ** સ્ત્રી. ખોળંખોળા

શોભા [સં.] સ્ત્રી. સુંદર દેખાવ, સૌંદર્ય; (લા.) આબરૂ, પ્રતિષ્ઠા. **શોભવું** અ.ક્રિ. સુંદર દેખાવું; લાયક હોવું. **શોભીતું, શોભાયમાન** વિ. સુંદર; શણગારેલું

શોર [ફા.] પું. કલબલાટ, કોલાહલ

શોષ [સં.] પું. સુકાવું એ; ગળામાં પડતું સુકવાણ. **૦વું** સ.ક્રિ. ચૂસી લેવું, સૂકું કરવું

શ્રદ્ધા [સં.] સ્ત્રી. વિશ્વાસ, આસ્થા. **શ્રાદ્ધ** [સં.] નપું. મરણ પામેલા પાછળ કરવામાં આવતી શાસ્ત્રીય-ક્રિયા. **શ્રદ્ધાળુ** વિ. શ્રદ્ધાવાળું, આસ્તિક

શ્રમ [સં.] પું. થાક; મહેનત

શ્રાદ્ધ જુઓ 'શ્રદ્ધા'માં.

શ્રાવક [સં.] પું. જૈન મૂર્તિપૂજક ગૃહસ્થ. **શ્રાવિકા** [સં.] સ્ત્રી. શ્રાવકની સ્ત્રી

શ્રેય [સં.] નપું. કલ્યાણ; ભલું, હિત

શ્રોતા [સં.] પું. સાંભળનાર

શ્વાન નપું. કૂતરું

શ્વાસ [સં.] પું. નાકથી વાયુ લેવો કે મૂકવો; (લા.) દમ કે હાંફનો રોગ

ષ

ષડ્યંત્ર [સં.] (લા.) કાવતરું

ષંઢ [સં.] પું. નપુંસક, હીજડો

સ

સઈ પું. દરજી

સકરકંદ નપું. શક્કરિયું. **સકરકોળું** નપું. મીઠું કોળું

સખડી સ્ત્રી. પાણી-મીઠું-હળદર-તેલ વગેરેના સંબંધવાળી ખાદ્ય સામગ્રી (પુષ્ટિમાર્ગીય મંદિરોમાં)

સખત [ફા.] વિ. કઠણ; દૃઢ; કઠોર; (લા.) નિર્દય; ખૂબ

સખતળી સ્ત્રી. જોડામાં અંદર નાખવામાં આવતી ચામડાની પહોળી [ચીપ

સખા [સં.] પું. મિત્ર

સખાવત [અર.] સ્ત્રી. ઉદારતા ભરેલું દાન

સખી૧ [અર.] દાની, ઉદાર

સખી૨ [સં.] સ્ત્રી. સહિયર

સગડ પું. પગેરું; (લા.) ખબર, બાતમી

સગડી સ્ત્રી. પૈડાંવાળો ચૂલો, કોયલા

કે કોલસા વગેરેથી રસોઈ કરવાનો ગોળ કે ચોરસ ઊભો લોઢાનો ચૂલો. -ડો પું. મોટી સગડી

સ(-સિ)ગરામ પું. બળદ કે ઘોડાથી ચાલતો મ્યાના જેવો ગાડલો

સગવડ સ્ત્રી. અનુકૂળતા, જોગવાઈ. -ડિયું વિ. સગવડવાળું

સગીર [અર.] વિ. કાયદા પ્રમાણે હજી ઉંમરે ન પહોંચેલું

સગું વિ. એક લોહીનું કે લગ્ન સંબંધે જોડાયેલું. -ગપણ નપું., -ગાઈ સ્ત્રી. લોહીનો સંબંધ; વર કન્યાનું વાગ્દાન, વિવાહ

સઘળું વિ. બધું

સચેત વિ. સાવધાન, સાવચેત

સચોટ વિ. બંધબેસતું; નિષ્ફળ ન જાય એવું

સચોડું વિ. સમૂળગું, સમગ્ર

સજ(-જા)ગ વિ. સાવધાન, સાવચેત

સજવું સં.ક્રિ. ધારણ કરવું; તૈયાર કરવું. **સજાઈ** સ્ત્રી. સજવું એ, તૈયારી; સામાન; ઘોડા ઉપર મૂકવાનો સામાન. **સજાવટ** સ્ત્રી. સજવું એ; સજેલી સ્થિતિ. **સજિયો** પું. અસ્ત્રો. **સાજવું** સ.ક્રિ. સાજ સજી તૈયાર કરવું. **સાજ** પું. તૈયારી; કપડાં વગેરેની તૈયાર સજાવટ

સજિયો પું. અસ્ત્રો

સજીવ,૦ન [સં.] વિ. જીવવાળું, જીવતું

સજ્જડ વિ. ખૂબ ચપોચપ; દૃઢ, મજબૂત

સજ્જન [સં.] પું. સારો માણસ

સટકવું અ.ક્રિ. છટકી નાસી જવું. **સટાકો** પું. સાટકો. **સટોસટ** અ. એક પછી એક; તરત જ

સટ્ટો પું. લાભની આશાએ કરેલી હોડ કે એવું આર્થિક સાહસ. **૦રિ(-ડિ)યો** પું. સટ્ટો ખેલનાર

સડક સ્ત્રી. પાકો બાંધેલો રસ્તો

સડવું અ.ક્રિ. કોહી જવું; (લા.) સાવ ભ્રષ્ટ થવું. **સડો** પું. કોહવાણ; (લા.) ભ્રષ્ટતા. **સેડવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) સડે એમ કરવું

સડાક અ. ઝટ દઈને. **-કો** પું. ચાબુકનો અવાજ; સબડકો, મોંમાં કોળિયો કે પ્રવાહી મૂકતાં થતો અવાજ. **સડેડાટ** અ. સડડડ કરીને સીધી ગતિએ, સડસડાટ

સઢ [દે.] પું., સ્ત્રી. વહાણને ગતિ મળે એ માટે વહાણના કૂવાને છેડેથી નીચેના ભાગ સુધી ત્રિકોણાકારનું બાંધવામાં આવતું વિશાળ સીવેલું કપડું

સણકો પું. શૂળ ભોંકાતી હોય એવું દર્દ

સણગટ પું. ઘૂંઘટ

સણગો પું. કઠોળ પલાળ્યા પછી નીકળતો કોંટો; કોંટો ફૂટેલો કઠોળનો દાણો

સણસણવું અ.ક્રિ. સણસણ અવાજ

થવો. **સણસણ** સ્ત્રી. (લા.) બનાવની આછી ભાળ-બાતમી થવી એ

સતપ વિ. થોડું થોડું તપેલું

સતાણ વિ. ખેંચીને કરેલું તંગ

સતાવવું સ.ક્રિ. પજવવું. **સતામણી** સ્ત્રી. પજવણી

સતી [સં.] સ્ત્રી. પતિવ્રતા સ્ત્રી; પતિ પાછળ મરી જતી કે ગયેલી સ્ત્રી

સતેજ [સં.] વિ. વધારે સળગતું; (લા.) ઉત્સાહવાળું

સત્તા [સં.] સ્ત્રી. અધિકાર, અમલ, શાસન; બળ, જોર

સત્ય [સં.] વિ. સાચું; નપું. સાચ. **-ત્યાગ્રહ** [સં.] પું. સત્યના પાલનનો આગ્રહ; એવું વર્તન. **સત્યાનાશ** નપું. તદ્દન પાયમાલી; (લા.) નખ્ખોદ

સત્ર [સં.] નપું. યજ્ઞનો સંપૂર્ણ સમય; યજ્ઞ; લાંબી રજાનો વચ્ચેનો અધ્યયન-અધ્યાપનકાળ; સદાવ્રત

સત્સંગ [સં.] પું. સાધુ પુરુષોની સોબત. **-ગી** [સં.] વિ. સત્સંગ કરનારું; (લા.) સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનું અનુયાયી

સથવારો પું. સાથ; ઉત્તર ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં એ જ્ઞાતિનો આદમી

સદર [અર.] વિ. મુખ્ય, વડું; તેનું તે. **૦હુ** વિ. તેનું તે, આગળ જણાવેલું

સદરો [અર.] પું. ટૂંકી બાંયનું ખૂલતું પહેરણ

સદવું અ.ક્રિ. માફક આવવું

સદસ્ય [સં.] પું. સભાસદ

સદાચાર [સં.] પું. સારું આચરણ. **-રી** [સં.] વિ. સદાચારવાળું

સદાવ્રત [સં.] નપું. ભૂખ્યાંને કોરું કે પાકું અન્ન આપવાનું સ્થાન, અન્નક્ષેત્ર; એવું વ્રત

સદી [ફા.] સ્ત્રી. સૈકું

સદ્ગત [સં.] વિ. સારી ગતિ પામેલું - સ્વર્ગસ્થ, મર્હૂમ. **-તિ** [સં.] સ્ત્રી. સારી ગતિ, મરણ પછી ઉત્તમ લોકની પ્રાપ્તિ

સદ્ગુણ [સં.] પું. સારો ગુણ

સદ્ગૃહસ્થ [સં.] પું. પ્રતિષ્ઠિત માણસ

સદ્ધ(-ધ્ધ)ર વિ. આર્થિક રીતે મજબૂત; (લા.) શક્તિમાન

સન [અર.] પું. ખ્રિસ્તી હિજરી વગેરે સંવત્સર. **-ને** અ. સન પ્રમાણે

સનદ [અર.] સ્ત્રી. સરકારી પરવાનગી; પરવાનગી બતાવનારો પત્ર. **-દી** વિ. સનદવાળું

સનસનાટી સ્ત્રી. અચંબો કે ધબક ખવાઈ જવાય એવો બનાવ કે એની અસર

સનાતન [સં.] વિ. કાયમનું; પરાપૂર્વથી ચાલ્યું આવતું. **૦ધર્મ** [સં.] પું. હિંદુઓનો વેદધર્મ. **-ની** [સં.] વિ. વેદધર્મનું અનુયાયી

સન્નિપાત [સં.], **સનેપાત** પું. મરણ નજીક થતો કફ. વાત અને પિત્તનો સામટો ઉપદ્રવ; એવા ઉપદ્રવને લીધે થતા ચાળા

સપડાવું અ.ક્રિ. ફસાવું, પકડાવું

સપરમું વિ. માંગલિક, ખુશાલીનું (દિવસ વગેરે)

સપાટ વિ. ખાડા ટેકરા વિનાનું, સમથળ; (લા.) તળિયાઝાટક. **-ટી** સ્ત્રી. ઉપરનો સપાટ ભાગ

સપાટો પું. ઝપાટો, ઝડપ. **-ટાબંધ** અ. એકદમ, ઝડપબંધ

સપાડું નપું. પાડ, ઉપકાર; ભલામણ

સપૂચું વિ. સમૂળગું, તમામ

સપૂત પું. કુટુંબને યશ અપાવે એવો પુત્ર

સફર [અર.] સ્ત્રી દરિયાઈ મુસાફરી; મુસાફરી. **-રી** વિ. દરિયાઈ મુસાફરી કરતું

સફળ [સં.] વિ. જેનો હેતુ પાર પડ્યો હોય તેવું

સફા [અર.] વિ. સાફ, સ્વચ્છ; પૂર્ણ, ખલાસ. **૦ઈ** [ફા.] સ્ત્રી. સાફસૂફી; (લા.) બડાઈ, સાફાઈ. **૦ચટ** અ. તદ્દન ખલાસ. **સાફ** વિ. સ્વચ્છ કરેલું. **સાફાઈ** સ્ત્રી. (લા.) બડાઈ, પતરાજી

સફાળું વિ. ફાળ પડી હોય એવું; ઓચિંતું

સફેદ [ફા.] વિ. ધોળું. **-દી** સ્ત્રી. ધોળાપણું, ઈંડાનો ગર. **-દો** પું. તેલવાળો ધોળો રંગ

સબડકો પું. પ્રવાહી પદાર્થનો કોળિયો કે ઘૂંટડો લેતાં થતો અવાજ

સબડવું અ.ક્રિ. વાસી પડ્યું રહેવાથી સડ્યા કરવું; (લા.) નકામું થઈ પડી રહેવું

સબબ [અર.] પું. કારણ, હેતુ

સબરસ [હિં.] નપું. મીઠું, નિમક, લૂણ

સબળ [સં.] વિ. બળવાન

સબૂત [અર.] ન. સત્યતા, દલીલ

સબૂર [અર.] સ્ત્રી. ખામોશ, ધીરજ

સભર વિ. ભરેલું; ગર્ભવાળું (ઢોર વગેરે)

સભા [સં.] સ્ત્રી. મેળાવડો, પરિષદ; મંડળી. **૦પતિ** [સં.] પું. પ્રમુખ, અધ્યક્ષ. **-ભ્ય** [સં.] વિ. શિષ્ટ, વિવેકી; પું. સભાસદ. **-ભ્યતા** [સં.] સ્ત્રી. સભ્યપણું, વિવેક. **-ભાસદ** [સં.] પું. સભાનો લવાજમથી થયેલો પુરુષ (કે સ્ત્રી) સભ્ય, સદસ્ય

સમ[1] પું., બ. વ. કસમ, સોગંદ

સમ[2] [સં.] વિ. સરખું. **૦ચોરસ** વિ. જેની ચારે બાજુ સરખા માપની છે તેવું

સમછરી સ્ત્રી. સાંવત્સરિક શ્રાદ્ધ; વાર્ષિક શ્રાદ્ધ-દિન

સમઝ(-જ)વું અ.ક્રિ. જાણવું, બોધ થવો; અર્થનું ગ્રહણ કરવું. **સમઝ** -(-જ), **૦ણ** સ્ત્રી. સમઝવુ એ.

સમઝુ(-જુ), સમઝ(-જ)દાર વિ. સમઝણવાળું, ડાહ્યું. **સમઝૂ(-જૂ)તી** સ્ત્રી. વિવરણ, ખુલાસો
સમતળ, સમથળ વિ. સપાટ
સમય [સં.] પું. કાળ, વખત; મોસમ; અવસર; લાગ; શાળામાં ભણવા માટે નક્કી થયેલો શીખવનારનો વખત. **સામયિક** [સં.] વિ. સમયને લગતું; નપું. વર્તમાનપત્ર; છાપું. **સમયો, સમૈયો** પું. અમુક એક પંથના માણસોનો મેળો. **સમો** પું. સમય; ટાણું, અવસર. **સામાયિક** [સં.] નપું. સમય પ્રમાણે કરવામાં આવતું ધ્યાન વગેરે (જૈનોમાં)
સમર્થ [સં.] વિ. શક્તિમાન
સમસ્ત [સં.] વિ. બધું, સમગ્ર
સમસ્યા [સં.] સ્ત્રી. કોયડો, ઉખાણું; (લા.) સાન, સંજ્ઞા
સમળા(-ળી) સ્ત્રી. એક જાતના બાજપક્ષીની માદા
સમાગમ [સં.] પું. મેળાપ; સોબત
સમાચાર [સં.] પું., બ.વ. ખબર, વૃત્તાંત
સમાજ [સં.] પું. જ્ઞાતિસમૂહ; લોક-સમુદાય, જનતા. **૦વાદ** [સં.] પું. જેમાં સમાજની જ સમગ્રપણે સત્તા રહે તેવો સિદ્ધાંત. **૦વાદી** વિ. સમાજવાદમાં માનનારું. **૦શાસ્ત્ર** [સં.] નપું. સમગ્ર સમાજના રીતરિવાજ વગેરે પર ચર્ચા વિચારણા કરતું શાસ્ત્ર. **૦શાસ્ત્રી** [સં.] પું. સમાજશાસ્ત્રનો વિદ્વાન. **સામાજિક** [સં.] વિ. સમાજને લગતું
સમાધાન [સં.] નપું. નિવેડો, નિરાકરણ; પતાવટ; (લા.) વૈષ્ણવોમાં જાહેર ભોજન-સમારંભ; ભોજનની વ્યવસ્થા. **-ની** [સં.] વિ. મંદિરમાં વૈષ્ણવોને સમઝાવી મંદિરની વ્યવસ્થા કરનારો અધિકારી
સમાન [સં.] વિ. સરખું. **સામાન્ય** [સં.] વિ. સાધારણ
સમારવું સ.ક્રિ. દુરસ્ત કરવું. **-કામ** નપું. દુરસ્તી
સમારંભ [સં.] પું. મોટો મેળાવડો
સમાવું, સમવું અ.ક્રિ. અંદર બરોબર આવી રહેવું, માવું. **સમાવવું** સ.ક્રિ.(કર્મક) સમાવેશ કરવો
સમાવેશ [સં.] પું. સમાવું એ, દાખલ થવું એ
સમાસ [સં.] પું. સમાવેશ; સંક્ષેપ; વ્યાકરણમાં વચ્ચેથી વિભક્તિ પ્રત્યયો લુપ્ત થયે શબ્દોનું જોડાઈ રહેવું
સમાંતર [સં.] વિ. સરખા અંતરવાળું
સમિતિ [સં.] વિ. નાની સભા, મંડળી
સમીકરણ [સં.] નપું. સરખું કરવું એ – 'ઇક્વેશન'
સમીક્ષા [સં.] સ્ત્રી. અવલોકન, સમાલોચના
સમુદાય [સં.] પું. સમૂહ; મંડળ.

સામુદાયિક [સં.] વિ. સમુદાયને લગતું; સાર્વજનિક

સમુદ્ર [સં.] પું. સિંધુ, સાગર, દરિયો

સમું વિ. સરખું; દુરસ્ત

સમૂહ [સં.] પું. ટોળું, સમુદાય. **સામૂહિક** [સં.] વિ. સમૂહને લગતું, સમગ્ર સમૂહનું

સમૂળ, ૦ગું, -ળું વિ. તમામ, પૂરેપૂરું, સપૂચું

સમૃદ્ધ [સં.] વિ. સારી રીતે વૃદ્ધિ-ચડતી પામેલું, સંપન્ન. **-દ્ધિ** [સં.] સ્ત્રી. આબાદી, ચડતી; વૈભવ, દોલત

સમેટવું સ.ક્રિ. પૂર્ણ કરવું, આટોપી લેવું

સમોવડ, -ડિયું, -ડું વિ. સરખી ઉંમર સમૃદ્ધિ વગેરે ધરાવતું, બરોબરિયું; પ્રતિસ્પર્ધી

સમોવવું સ.ક્રિ. ગરમ પાણીને વાપરી શકાય એવું કરવા એમાં ઠંડું પાણી ઉમેરવું. **સમોવણ** નપું. સમોવવું એ

સમ્રાટ [સં.] પું. ચક્રવર્તી રાજા; મોટા રાષ્ટ્રનો રાજા. **સામ્રાજ્ય** [સં.] નપું. રાષ્ટ્ર અને એના તાબાના મુલકોનું એક વિશાળ રાજ્ય

સર [ફા.] પું. પત્તાની રમતમાં પડતો હુકમ (હુકમનું પાનું;) મુદ્દલ અને મુદતના મહિનાનો વ્યાજગણતરીમાં ગુણાકાર. **-રાસરી, -રેરાશ** વિ. નાની મોટી રકમોનો સરવાળો કરી એ રકમે ભાગતાં નીકળતું, 'એવરેજ'

સરકવું અ.ક્રિ. આસ્તેથી ખસવું; લપસવું. **-ણું** વિ. સરકી જાય એવું

સરકસ [અં.] નપું. જાનવરોના અને અંગકસરતના ખેલનો તમાસો

સરખું વિ. સમાન, બરોબર; સપાટ. **-ખાઈ** સ્ત્રી. સરખાપણું; અનુકૂળતા. **-ખાવવું** સ.ક્રિ. મુકાબલો કરવો, તુલના કરવી. **-ખામણી** સ્ત્રી. તુલના

સરઘસ [ફા.] નપું. વરઘોડાની જેમ નીકળતો માનવ-સમૂહ, શોભાયાત્રા

સરજોર [ફા.] વિ. માથું ઊંચકી ફરનાર; જુલમી. **-રી** સ્ત્રી. જુલમ

સરત સ્ત્રી. ધ્યાન, સ્મૃતિ. **૦ચૂક** સ્ત્રી. બેધ્યાનપણે થયેલી ભૂલ

સરદાર [ફા.] પું. નેતા, આગેવાન. **-રી** [ફા.] સ્ત્રી. સરદારપણું, નેતાગીરી

સરનામું [ફા.] નપું. નામ-ગામ-ઠામનો પત્તો; એનું લખાણ

સરપણ નપું. બાળવાનાં લાકડાં, બળતણ, ઈંધણાં

સરપંચ [ફા.] પું. પંચાયતનો વડો

સરપાવ [ફા.] પું. શાબાશી બદલ આપવામાં આવતો પોશાક

સરભર વિ. હિસાબમાં બેઉ બાજુ સરખું

સરભરા [ફા.] સ્ત્રી. આદરસત્કાર,

ખાતર - બરદાસ્ત

સરમુખત્યાર [અર.] વિ. કુલ સત્તાધારી. **-રી** સ્ત્રી. સરમુખત્યારપણું

સરવડું નપું. વરસાદનું ઝાપટું (વચ્ચે રહી રહીને પડે એ રીતનું)

સરવાયું, સરવૈયું [ફા.] નપું. આખા વર્ષના હિસાબનું તારણ

સરવાળો પું. સંખ્યામાં સંખ્યાની ઉમેરણી, એનાથી થતી કુલ રકમ

સરવું[1] વિ. ઝટ સાંભળે એવા કાનવાળું

સરવું[2] અ. ક્રિ. ખસવું, સરકવું; (લા.) પાર પાડવું. **-વાણી** સ્ત્રી. પાણીની ફૂટ (કૂવા વગેરેમાં આવતી), ઝરણ. **સેરવવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) સરકાવવું; ધીમેથી ખસેડવું

સરવો પું. હોમમાં કામ લાગતો કડછી આકારનો લાકડાનો ડોયો

સરસ[1] [સં.] વિ. રસવાળું; સારું. **-સાઈ** સ્ત્રી. ચડિયાતાપણું; (લા.) સ્પર્ધા, ચડસાઈ

સરસ[2] પું. સરેશ

સરસવ પું., બ. વ. રાઈના આકારનાં એક તેલીબિયાં. **સરશિ(-સિ)યું** નપું. સરસવનું તેલ, કડવું તેલ

સરહદ [ફા.] સ્ત્રી. સીમા, સીમાડો

સરળ [સં.] વિ. સહેલું, સીધું; (લા.) નિષ્કપટી

સરંજામ [ફા.] પું. જોઈતી સાધનસામગ્રી

સરાણ સ્ત્રી. ધારે કાઢવાનું ચક્રયંત્ર. **-ણિયો** પું. હથિયાર સજવાનો ધંધો કરનાર. **સરાડો** પું. સરાણ; (લા.) સીધો સરળ માર્ગ

સરવણી, સરામણું, સરાવવું જુઓ 'સારવું'માં.

સરાંઠી જુઓ 'સાંઠો'માં.

સરિયામ [ફા.] વિ. મુખ્ય ધોરી (માર્ગ); (લા.) સીધું, સરળ

સરેરાશ જુઓ 'સર'માં.

સરેશ(-સ) [ફા.] પું. ચામડામાંથી કે હાડકામાંથી ઉકાળી મેળવવામાં આવતો ચીકણો પદાર્થ, સરસ

સરૈયો પું. સુગંધી વસ્તુઓ વેચનારો વેપારી

સરોવર [સં.] નપું. મોટું કુદરતી તળાવ

સર્પ [સં.] પું. સાપ

સર્વ,-ર્વે [સં.] સર્વ. બધું. **-ર્વજ્ઞ** [સં.] વિ. બધું જાણનાર; પું. ઈશ્વર. **-ર્વાનુમત** [સં.] વિ. બધાને કબૂલ થયેલું. **-ર્વોપરિ(-રી)** [સં. 'સર્વોપરિ'] વિ. સૌથી ચડિયાતું

સલાટ પું. પથ્થર ઘડનારો, કડિયો; એ જાતનો પુરુષ. **-ટણ** સ્ત્રી. સલાટની સ્ત્રી

સલામ [અર.] સ્ત્રી. જમણી હથેલી કપાળે ચત્તી લગાડી કરવામાં આવતી વિદેશીય પ્રકારની વંદના. **-મી** સ્ત્રી. સલામ આપવાની ક્રિયા;

(લા.) સલામ દાખલ આપવામાં આવતી ભેટ.
સલામત [અર.] વિ. સુરક્ષિત; (લા.) હયાત, તંદુરસ્ત. **૦તી** સ્ત્રી. સુરક્ષિતપણું; હયાતી
સલાહ [અર.] સ્ત્રી. શિખામણ; અભિપ્રાય. **૦કાર** વિ. સલાહ આપનારું
સલેપાટ પું. રેલવેના પાટા નીચેનો લાકડાનો પાટડો
સલાડવું, સલાડ,-ડો જુઓ 'સાલ'માં.
સવડ પું. સ્ત્રી. સગવડ, અનુકૂળતા
સવર્ણ [સં.] વિ. એક જ વર્ણનું; (લા.) ઉપરના ત્રણ વર્ણમાં સમાતું (હિંદુ)
સવળું વિ. સૂલટું
સવાર[1] નપું., સ્ત્રી. પ્રાતઃકાળ
સવાર[2] [ફા.] વિ. ઘોડા વગેરે વાહન પર બેઠેલું; પું. એવો માણસ; ઘોડેસવાર સિપાઈ. **-રી** [ફા.] સ્ત્રી. સવાર થવું એ; ઘોડા વગેરે પર બેઠેલું ચડિયું; અમલદારનું એક ગામથી બીજે ગામ જવું એ; રાજશાહી સરઘસ; (લા.) ચડાઈ, હલ્લો
સવાલ [અર.] પું. પ્રશ્ન
સવાસૂરિયું વિ. એક બાળક જન્મ્યા પછી સવા સવા વરસે આવતું બાળક
સવેલું નપું. સગાઈ થઈ હોય છતાં આડે પડી બારોબાર બીજે પરણી લઈ જવાય એવી સ્ત્રી; એવી રીતે લઈ જવાની ક્રિયા. **-લી** સ્ત્રી. સવેલાની સ્ત્રી
સસણી સ્ત્રી. બાળકને શ્વાસનો રોગ
સસરો પું. વરને વહુનો અને વહુને વરનો બાપ. **સાસરું** નપું., **સાસરી** સ્ત્રી. સસરાનું ઘર
સસલું નપું. એક ચોપગું નાનું સુકોમળ જંગલનું પ્રાણી. **-લો** પું. નર સસલું. **-લી** સ્ત્રી. માદા સસલું
સસ્તું વિ. સોંઘું
સહકાર [સં.] પું. સાથે મળીને કામ કરવું એ. **-રી** [સં.] વિ. સહકારથી ચાલતું
સહવાસ [સં.] પું. સાથે રહેવું એ; સોબત
સહશિક્ષણ [સં.] નપું. છોકરા-છોકરીનું સાથે થતું શિક્ષણ
સહાય [સં.] પું. સહાયક; સ્ત્રી. મદદ
સહિયર સ્ત્રી. સખી
સહિયારું વિ. ભાગિયા-ભાગનું; ભાગ જુદા વહેંચાયા ન હોય એવું; નપું. પંતિયાળું
સહી [અર.] સ્ત્રી. કબૂલાતના હસ્તાક્ષર; વિ. ખરું; અ. કબૂલ, મંજૂર
સહુ સર્વ. સૌ, બધાં
સહેજ વિ. થોડું, અલ્પ. **-જે** અ. મેળે; સરળતાથી
સહેલ [અર.] સ્ત્રી. આનંદથી આમ-તેમ ફરવું એ; (લા.) લહેર. **-લું** વિ. સરળ

સહેવું સ. ક્રિ. ખમવું, વેઠવું
સળ પું. કાપડ કાગળ વગેરે પર દબાણથી થતો આંકો
સળગવું અ.ક્રિ. બળવા લાગવું
સળવળવું અ.ક્રિ. સળ વળ એમ થવું, જરા જરા અમળાતું હાલવું. **સળવળાટ** પું. સળવળવું એ
સળંગ વિ. છયે અંગ સલામત છે એવું, આખું; અ. અટક્યા વિના
સળી સ્ત્રી. ધાતુ ઘાસ વગેરેની પતલી ગોળ ચીરી; (લા.) છૂપું ઉશ્કેરવું એ. **-ળિયો** પું. ધાતુની મોટી સળી
સળેખમ નપું. નાકમાં થતો શરદીનો રોગ
સંકટ [સં.] નપું. આફત, કષ્ટ, દુઃખ
સંકલ્પ [સં.] પું. ઇરાદો; વિચાર; નિશ્ચય
સંકેલવું સ.ક્રિ. આટોપવું; લૂગડાંની ઘડી પાડી એકઠું કરવું
સંખારો પું. પાણી ગાળતાં ગળણામાં રહેતું કસ્તર
સંખ્યા [સં.] સ્ત્રી. રકમ, આંકડો; (લા.) ગણતરી
સંગ [સં.] પું. સોબત
સંગઠન [હિં.] સમૂહને એકઠો કરી એકસંપ થવું એ
સંગમ [સં.] પું. મેળાપ; બે નદીઓ મળે એ ક્રિયા અને સ્થાન
સંગાથ પું. સાથ, સોબત (માર્ગમાં). **-થી** વિ. સોબતી, માર્ગનું સાથી
સંગીત [સં.] નપું. ગીત વાદન અને નૃત્ત ત્રણે સાથે મળી થતી ક્રિયા
સંગીન [ફા.] વિ. (લા.) મજબૂત, ટકાઉ; નપું. બંદૂકની નળીની બાજુમાં ખોસાતું ધારદાર ખાંડું
સંગ્રહ [સં.] પું. એકઠું કરવું એ; સંઘરો, એકઠો કરેલો જથ્થો. **૦સ્થાન** [સં.] નપું. દેશપરદેશની જોવા-જાણવા જેવી વસ્તુઓ એકઠી કરી સંગ્રહી રાખી બતાવવાનું સ્થાન
સંગ્રામ [સં.] પું. લડાઈ, યુદ્ધ
સંઘ [સં.] પું. સમૂહ, ટોળું; યાત્રાળુઓનું ટોળું
સંઘરવું સ.ક્રિ. સંગ્રહ કરવો; જતન કરીને સાચવી લેવું. **સંઘરો** પું. સંગ્રહ
સંઘાડો પું. લાકડાં હાથીદાંત વગેરેની વસ્તુઓનાં રમકડાં ચૂડીઓ વગેરે ઉતારવાનું યંત્ર, સંઘેડો. **-ડિયો** પું. સંઘાડા ઉપર કામ કરનારો કારીગર
સંચવું સ.ક્રિ. એકઠું કરવું. **સાંચવવું** સ.ક્રિ. સંચી રક્ષણ કરવું. **સાંચવણું** નપું. તાળું
સંચાર [સં.] પું. પ્રસાર, ફેલાવો. **-રી** [સં.] વિ. ફરનાર, ભમનાર; ક્ષણિક. **૦વું** સ. ક્રિ. નળિયાં ચારવાં. **સંચરામણ** નપું., **સંચરામણી** સ્ત્રી. નળિયાં ચારવાનું મહેનતાણું. **સંચારો** પું. છાપરું ચારનારો મજૂર

સંચિત [સં.] નપું. પૂર્વજન્મમાં એકઠું કરેલું કર્મ; નસીબ
સંચો પું. સાંચો, યંત્ર
સંજવારી સ્ત્રી. ઝાડુથી વાળવું એ
સંજ્ઞા [સં.] સ્ત્રી. નામ; નિશાની; ભાન, ચેતના
સંડા(-ધા)સ નપું. જાજરૂ
સંડોવવું સ. ક્રિ. સપડાવવું, ફસાવવું, સામેલ કરવું
સંત વિ. પું. સાધુ પુરુષ, પવિત્ર પુરુષ
સંતાન [સં.] નપું. સંતતિ, છોકરાં-છૈયાં; છોકરું, ફરજંદ
સંતાપ [સં.] પું. ક્લેશ, દુ:ખ; પસ્તાવો
સંતાવું અ.ક્રિ. છુપાવું (જુઓ 'સાંતવું.'). **સંતાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) છુપાવવું
સંતોષ [સં.] પું. તૃપ્તિ; સુખ; સમાધાન
સંદેશ [સં.], **-શો** પું. કહેણ; સમાચાર
સંદેહ [સં.] પું. શંકા, વહેમ
સંધ, સંધાણ જુઓ 'સાંધવું'માં.
સંધિ [સં., પું.] સ્ત્રી. જોડાણ; સાંધ; (લા.) સલાહસંપ
સંધૂકવું સ. ક્રિ. અગ્નિ પેટાવવો
સંધ્યા [સં.] સ્ત્રી. બે સમયની સંધિ; એ સંધિમાં કરવામાં આવતું વેદમાર્ગીય સૂર્યોપાસના વગેરે નિત્યકર્મ; સાંઝ
સંન્યાસ [સં.] પું. ત્યાગ કરવો એ; હિંદુઓમાં ૪ આશ્રમોમાંનો છેલ્લો. **-સાશ્રમ** [સં.] પું. ૪ થી સંન્યાસીની સ્થિતિ; સંન્યાસીઓને રહેવાનું સ્થળ. **-સી** [સં.] પું. સંન્યાસ લીધો છે એવો પુરુષ. **-સિની** [સં.] એવી સ્ત્રી
સંપ પું. મેળ, એકતા. **૦વું** સ.ક્રિ. મેળ કરવો, હળીભળી રહેવું. **-પીલું** વિ. સંપીને રહેનારું
સંપદ, -દા, -ત્તિ [સં.] સ્ત્રી; વૈભવ, ધન-દોલત
સંપાદક [સં.] વિ., પું. તૈયાર કરનાર; છાપવાનો ગ્રંથ વગેરે સુધારી પ્રેસમાં મોકલી તૈયાર કરનાર
સંપાડું નપું. પાડ, ઉપકાર
સંપૂર્ણ [સં.] વિ. પૂરેપૂરું, પૂર્ણ
સંપેતરું નપું. બીજાને પરગામ પહોંચાડવા માટે સોંપાયેલી ચીજ-વસ્તુ
સંપ્રદાય [સં.] પું. રીતરિવાજ, ચાલ; અર્ચના-ભક્તિ કરવાનો તે તે માર્ગ
સંબંધ [સં.] પું. જોડાણ; (લા.) સગાઈ, વિવાહ. **-ધી** [સં.] વિ. સંબંધવાળું; સગું
સંભવ [સં.] પું., **સંભાવના** [સં.] સ્ત્રી. શક્યતા. **સંભવિત** [સં.] વિ. શક્ય. **સંભાવિત** [સં.] વિ. પ્રતિષ્ઠિત, આબરૂદાર
સંભાર [સં.], **-રો** પું. અથાણાં માટેનાં હિંગ હવેજ-રાઈમેથી વગેરેનો ભૂકો. **-રિયું** વિ. નપું. સંભાર ભરેલું

અથાણું; એવું શાક વગેરે

સંભારણું, સંભારવું જુઓ 'સાંભરવું'માં.

સંભાળવું સ.ક્રિ. જતન કરવું, સાચવવું; (લા.) સાવચેત રહેવું. **સંભાળ** સ્ત્રી. જતન; (લા.) સાવચેતી

સંમત [સં.] વિ. સંમતિ આપેલું, માન્ય. **-તિ** [સં.] સ્ત્રી. કબૂલાત, અનુમતિ

સંમાન [સં.] નપું. આદરમાન; (લા.) પ્રતિષ્ઠા, ગૌરવ. **-નિત** [સં.] વિ. જેને આદરમાન આપવામાં આવ્યું છે તે. **-ન્ય** [સં.] વિ. આદરમાન આપવા લાયક કે જેને આદરમાન અપાયું છે તેવું, માનાર્હ ('**સન્માન**' વગેરે શબ્દસ્વરૂપ અશુદ્ધ છે)

સંમેલન [સં.] નપું. એકઠા થવું એ; મેળાવડો

સંયમ [સં.] પું. કાબૂમાં રાખવું એ, નિગ્રહ. **-મી** [સં.] વિ. ઇંદ્રિયોને કાબૂમાં રાખનાર

સંયોગ [સં.] પું. જોડવું કે ભેગા કરવું એ; સંબંધ; અનુકૂળ સમય કે કાર્ય

સંવત,-ત્સર [સં.] પું. વર્ષ; વિક્રમનું વર્ષ

સંવાદ [સં.] પું. એકરાગ હોવાપણું; વાતચીત

સંશય [સં.] પું. શંકા, વહેમ. **-યી** [સં.] વિ. વહેમી

સંશોધન [સં.] પું. શુદ્ધ કરવું એ, સુધારણા; શોધી કાઢવું એ, શોધખોળ. **-ક, ૦કાર** [સં.] વિ. શોધખોળ કરનાર (વિદ્વાન)

સંસદ [સં.] સ્ત્રી. સભા, મંડળ

સંસર્ગ [સં.] પું. પાસ, સોબત; સંબંધ, સંગતિ

સંસાર [સં.] પું. જન્મ-મરણની ઘટમાળ; પતિ-પત્નીનું જીવન. **-રી** [સં.] વિ. સંસારને લગતું; સંસારમાં રહેનારું. **સાંસારિક** [સં.] પું. સંસારને લગતું.

સંસ્કાર [સં.] પું. શુદ્ધ કરવું એ; સારા શિક્ષણ વગેરેથી મળતું સદાચારી વર્તન; શિક્ષણ, ઉપદેશ; બ્રાહ્મણો વગેરેને ગર્ભાધાનથી લઈ કરવામાં આવતો ૧૬ માંનો પ્રત્યેક વિધિ. **-રી** [સં.] વિ. સંસ્કારવાળું. **સંસ્કૃત** [સં.] વિ. સંસ્કાર પામેલું; સ્ત્રી. નપું. વેદોમાંથી ઊતરી આવેલી ભારતીયોની ગીર્વાણ ભાષા, દેવભાષા. **સંસ્કૃતિ** [સં.] સ્ત્રી. સામાજિક સંસ્કારની સ્થિતિ, સુધારો; સભ્યતા

સંસ્થા [સં.] સ્ત્રી. મંડળ; મંડળને બેસવાનું કાર્યાલય. **૦પક** [સં.] વિ. સ્થાપના કરનાર. **૦પના** [સં.] સ્ત્રી. સ્થાપના

સંહાર [સં.] પું. કતલ; નાશ

સાકર સ્ત્રી. ખાંડના પાસાદાર ગાંગડા.

-રિયું વિ. સાકરની ચાસણી ચડાવેલું

સાક્ષર [સં.] વિ., પું. (લા.) વિદ્વાન; સાહિત્યકાર

સાક્ષાત્કાર [સં.] નપું. નજરોનજર જોવું-અનુભવવું એ, પ્રત્યક્ષ દર્શન

સાક્ષી [સં.] વિ., પું. નજરેનજર જોનાર; શાહેદ. **સાક્ષી** સ્ત્રી. શાહેદી, સાખ

સાખ સ્ત્રી. શાહેદી, સાક્ષી. **-ખો** પું. લોકનો અભિપ્રાય; આબરૂ

સાખી સ્ત્રી. રાસડા વગેરેમાં આવતો વિરામ લેવા માટેનો બે લીટીનો ટુકડો (છંદ)

સાગર [સં.] પું. સિંધુ, સમુદ્ર

સાચ નપું. સત્ય. **૦ક** વિ. સાચું બોલનારું; પ્રામાણિક **-ચું** વિ. ખરું; સત્ય બોલનારું. **-ચાબોલું** વિ. સાચું બોલનારું. **સચ્ચાઈ** સ્ત્રી. સાચાપણું

સાચવણું, સાચવવું જુઓ 'સાંચવવું'માં.

સાજન નપું. સજ્જનોનો સમૂહ; વરઘોડામાં આવતો પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકોનો સમૂહ; (લા.) પતિ

સાજું વિ. તંદુરસ્ત; આખું, અખંડ

સાટું નપું. વસ્તુનો ફેરબદલો, વિનિમય; મૂલ્ય ઠેરવવું એ. **-ટવવું** સ.ક્રિ. સાટું કરવું, બદલો કરવો; ઠેરવવું

સાઠમારી સ્ત્રી. જંગલી પ્રાણીઓને ખીજવીને લડાવવાનો તમાશો; (લા.) લડાલડી; ભારે કામ

સાડી સ્ત્રી. સ્ત્રીનું રેશમી ઓઢણ; ચાલુ સાલ્લો. **-ડલો** પું. ચાલુ સામાન્ય સાડી, સાલ્લો

સાઢુ,૦ભાઈ પું. સાળીનો વર

સાણશી(-સી) સ્ત્રી. રસોઈમાં કામ લાગે એવી બે પાંખિયાંની પકડ. **-સો** પું. સાપ વગેરે પકડી શકાય એવી બે પાંખિયાંની મોટી પકડ; (લા.) મુશ્કેલી, ફસામણ

સાથ પું. સથવારો, સંગાથ. **-થે** અ. સંગાથે, જોડે. **-થી** વિ., પું. સહકાર્યકર; ખેતરમાં સહાયક ઊભડ ખેડૂત. **૦થીદાર** વિ., પું. સહકાર્યકર, મિત્ર

સાથરો પું. ઘાસની પથારી

સાથવો પું. શેકેલા અનાજના ભૂકામાં ગળાશ ને ઘી ભેળાં કરેલી સૂકી વાની

સાથળ સ્ત્રી. જાંઘ

સાથિયો પું. 卐 આવી મંગળ આકૃતિ; અભણ સ્ત્રીઓ સાખને ઠેકાણે કરે છે એ ચિહ્ન

સાદ પું. ઘાંટો, સૂર; બૂમ

સાદડી સ્ત્રી. ઘાસની સળી કે તાડછાંની કરેલી શેતરંજી, ચટાઈ

સાદું [ફા.] વિ. ડોળડમાક વિનાનું; સીધું; આસાન (કેદ—ભારે મજૂરી વિનાનું). **-દાઈ** સ્ત્રી. સાદાપણું

સાધન [સં.] પું. ઓજાર, હથિયાર;

સામગ્રી; ઉપાય. -ક [સં.] વિ. ઉપાસના કરનારું. -ના [સં.] સ્ત્રી. સાધકનું કર્મ. -વું સ. ક્રિ. સિદ્ધ કરવું; મેળવવું. **સાધુ** [સં.] વિ., પું. સાધન કરી સિદ્ધિ પામેલો બાવો; સારા ચારિત્ર્યવાળો પુરુષ. **સાધ્વી** [સં.] સ્ત્રી. સાધુ સ્ત્રી; પવિત્ર સ્ત્રી

સાન સ્ત્રી. સંજ્ઞા, ઇશારો, સંકેત; સમઝણ, અક્કલ

સાપ પું. સર્પ. -**પોલિયું** નપું. સર્પનું પરડકું-બચ્ચું

સાપ્તાહિક [સં.] વિ. અઠવાડિયાને લગતું; નપું. અઠવાડિયે એક વાર પ્રસિદ્ધ થતું છાપું, અઠવાડિક

સાફ [અર.] [જુઓ 'સફા.'] વિ. સ્વચ્છ; (લા.)નિષ્કપટી. ૦**સૂફી** સ્ત્રી. વાળઝૂડ; સ્વચ્છતા. -**ફાઈ** સ્ત્રી. (લા.) પતરાજી, બડાઈ. -**ફી** વિ. વળતર વિનાનું (વ્યાજ કે ભાવ વગેરે); ચલમ પીવામાં છેડા આડો રખાતો કપડાનો ટુકડો

સાફો પું. ફેંટો, ઇશ્કી પાઘડી

સાબદું વિ. સજ્જ, સોંઢેલું (માણસ)

સાબિત [અર.] વિ. સિદ્ધ, પુરવાર. -**તી** સ્ત્રી. પુરાવો, ખાતરી; પ્રમાણ

સાબુ પું. મેલ કાઢવા માટેની તેલ અને ક્ષારની બનાવટ

સાબુત [અર.] વિ. સલામત

સામગ્રી [સં.] સ્ત્રી. ઉપયોગી સામાન; ઠાકોરજીને ધરવા માટે તૈયાર કરેલી અનેક પ્રકારની ચીજવસ્તુ

સામયિક, સામાયિક જુઓ 'સમય'માં.

સામવું જુઓ 'સમાવું'માં.

સામાન [ફા.] પું. સામગ્રી, ઉપયોગી ચીજો; ઘોડાનો સાજ, સજાઈ

સામાન્ય [સં.] જુઓ 'સમાન'માં.

સામુદાયિક [સં.] જુઓ 'સમુદાય'માં.

સામું વિ. સંમુખ રહેલું; વિરુદ્ધ. -**મસામું** વિ. બરોબર સામું. -**મનો** પું. સામે થવું એ, વિરોધ. -**માવાળું** વિ. સામેના–વિરુદ્ધ પક્ષવાળું. -**મ(-મા)સામી** અ. એકબીજાની સામે. -**મે** અ. સામું રાખી; (લા.) મોઢા ઉપર. -**મૈયું** નપું. સામે શોભાયાત્રા જેવું લઈ જઈ કરવામાં આવતો સત્કાર

સામૂહિક [સં.] જુઓ 'સમૂહ'માં.

સામ્રાજ્ય [સં.] જુઓ 'સમ્રાટ'માં.

સાર [સં.] પું. તત્ત્વ, તાત્પર્ય; (લા.) લાભ

સારવાર સ્ત્રી. (માંદાની) સેવાચાકરી

સારવું સ.ક્રિ. શ્રાદ્ધ કરવું, સરાવવું; ઉપાડી વહેવું; ટપકાવવું (આંસુ). **સરાવવું** સ.ક્રિ. શ્રાદ્ધ કરવું. **સરવણી** સ્ત્રી. હિંદુઓમાં તેરમે દિવસે કરવામાં આવતો ઘડસાનો વિધિ. **સરામણું** નપું. શ્રાદ્ધવિધિ, સરાવવું એ

સારુ અ. માટે, વાસ્તે, કાજે

સારું વિ. સુંદર, મઝાનું; શુભ, મંગલ;

[હિં.] બધું; અ. ભલે, ઠીક. -રાસાર [સં.] પું. સારું અને ખોટું. -રાસારી સ્ત્રી. સારો મેળ

સાર્વજનિક [સં.] વિ. બધાં માણસોને કામ લાગતું, સૌ જનને લાગતું

સાલ૧ [ફા.] પું. સ્ત્રી. વર્ષ; મોસમ

સાલ૨ નપું. નડતર, આડખીલી; વીંધમાં બેસે એવો લાકડાનો બંધબેસતો ઘડેલો છેડો. ૦વું અ.ક્રિ. (લા.) મનમાં ખૂંચે એવી રીતે દુઃખ થવું. ૦વવું સ.ક્રિ. (કર્મક) સાલ નાખવું; (લા.) ખોસી મારવું; કેદ પકડવું. ૦વણું નપું. (લા.) સલવાઈ પડવું એ; મુશ્કેલી. **સાલિયું** નપું. સાલ; (લા.) નડતર. **સલાડવું** સ.ક્રિ. એક-બીજાની સાથે જોડવું. **સલાડું** નપું., -ડો પું. (લા.) એકબીજાની સાથેનું અનિચ્છનીય જોડાણ; એવું મરજી વિરુદ્ધનું જોડાણ

સાવ અ. તદ્દન, તમામ

સાવકું વિ. અપર-માનું, ઓરમાયું

સાવચેત વિ. સાવધાન, સચેત. -તી સ્ત્રી. સચેતપણું; ચેતવણી

સાવજ પું. સિંહ. ૦ડાં નપું., બ.વ. હિંસ્ર પશુઓ

સાવધ વિ., -ધાન [સં.] વિ. સાવચેત, સચેત. -ધાની સ્ત્રી. સાવચેતી

સાવરણી સ્ત્રી. ઝાડુ. -ણો પું. મોટી સાવરણી

સાવલિયું નપું. આછા વણાટનું ચોકડી-ભાતનું રંગીન પંચિયું

સાસરી જુઓ 'સસરો'માં.

સાસુ સ્ત્રી. કન્યાને વરની અને વરને કન્યાની માતા

સાહસ [સં.] નપું. જોખમ ભરેલું કામ; જોખમ જાણ્યા છતાં ઝંપલાવવું એ. -સિક [સં.], -સી વિ. સાહસ કામ કરનાર

સાહિત્ય [સં.] નપું. સાધનસામગ્રી; જ્ઞાન વગેરેની ગ્રંથસ્થ થયેલી રચના, વાઙ્મય. ૦કાર [સં.] વિ. ગ્રંથ વગેરેની રચના કરનારો વિદ્વાન

સાહેબ [અર.] માલિક, ધણી; મોટો માણસ; યુરોપિયન માણસ. **સાહ્યબી** સ્ત્રી. (લા.) જાહોજલાલી, વૈભવ

સાળ સ્ત્રી. કાપડ વણવાનું ઓજાર

સાળો પું. પત્નીનો ભાઈ. -ળી સ્ત્રી. પત્નીની બહેન

સાંઈ૧,-ઈડું નપું. સ્ત્રીઓનું પરસ્પર ભેટવું એ. -**યાંમાયાં** નપું., બ.વ. લગ્ન-પ્રસંગે વેવાણોનું પરસ્પર ભેટવું એ

સાંઈ૨ પું. મુસ્લિમ ફકીર

સાંકડું વિ. પહોળાઈમાં ખૂબ ઓછું; (લા.) સંકુચિત મનવાળું. **સાંકડ** સ્ત્રી. સંકડામણ. **સંકડામણ** નપું., (-ણી) સ્ત્રી. સંકડાઈને રહેવું એ, સાંકડ

સાંકળ સ્ત્રી. ધાતુની કડીઓ કે અંકોડા ભેળવી કરેલી લાંબી હાર; બારી

બારણાં બંધ રાખવા કરેલી એવી હારનો ટુકડો; જમીન ભરવાનું ૧૦૦ ફૂટનું માપ. ૦વું સ.ક્રિ. જોડવું. -ળિયું નપું. અનુક્રમણી. -ળી સ્ત્રી. સાંકળની નાની સેર (સોના ચાંદીની કે બીજી ધાતુની). -ળું નપું. (સોના ચાંદીનું) હાથ-પગનું ઘરેણું

સાંખવું[1] સ.ક્રિ. બોલ સહન કરવા

સાંખવું[2] અ.ક્રિ. માપ કરી સરખાવવું; માપવું

સાંગી સ્ત્રી. રથ કે મોટી ગાડીની ધરી અને સોટી વચ્ચેનો કઠેરાવાળો ભાગ. **-ગામાંચી** સ્ત્રી. આધાર લઈ બેસાય એવી પાટીવાળી માંચી

સાં(-સા)ચવવું સ. ક્રિ. સંઘરી રાખવું. **-ણી** સ્ત્રી. રક્ષણ. **-ણું** નપું. તાળું

સાંઝ(-જ) સ્ત્રી. સૂર્યાસ્તનો સમય **-ઝે(-જે) -ઝરે(-જરે)** અ. સાંઝને સમયે. **-ઝી(-જી)** સ્ત્રી. સાંઝે કરવામાં આવતી ફૂલમંડળી (વૈષ્ણવ મંદિરોમાં); શુભ પ્રસંગે સાંઝે ગવાતું ગીત; એવી રીતે સાંઝનો ગીત ગાવાનો પ્રસંગ

સાંઠો પું. જુવાર બાજરી શેરડી વગેરેનો છોડ (લીલો કે સૂકો). **-ઠી** સ્ત્રી. કપાસ કે તલ વગેરેનો સૂકો છોડ, સરાંઠી

સાંઢ પું. આખલો, ખૂંટ. **૦ણી** સ્ત્રી. માદા ઊંટ. **-ઢિયો** પું. નર ઊંટ; **-ઢો** પું. ઘોની જાતનું એક પ્રાણી; ગળા કે કેડ ઉપર કપડાંની ગાંઠ વાળીને પહેરવું એ

સાંતવું, સંતાડવું સ. ક્રિ. છુપાવવું ('સંતાવું'નું કર્મક)

સાંતી સ્ત્રી. એક હળથી ખેડી વવાય એટલી જમીન; નપું. હળ. **-તીડું** નપું. હળ. **-તેલું** નપું. બળદને જોતરવા વપરાતું લાકડાનું ચોકઠા આકારનું ધોંસરું

સાંથ સ્ત્રી. જમીન-મહેસૂલ, ગણોત; જમીન ખેડવા આપ્યા બદલ મળતી રકમ

સાંધવું સ.ક્રિ. જોડવું; ટાંકા મારી જોડવું. **સાંધ** સ્ત્રી. જોડાણ; વચ્ચેની ફાટની નિશાની. **સાંધણ** નપું. સાંધવું એ; અનુસંધાન; પુરવણી. **સાંધણી** સ્ત્રી. સાંધવાની રીત કે ઢબ. **સાંધો** પું. જોડાણનો ભાગ; જોડાણના ટાંકા વગેરેનો આકાર. **સંધ** સ્ત્રી. સંધિ, સાંધ. **સંધાણ** નપું. જોડાણ

સાંબેલું નપું. ખાંડવાનું લાકડાનું સાધન; વરઘોડામાં આગળ છોકરા-છોકરીને શણગારી ઘોડા ઉપર બેસાડવામાં આવે છે એ. **-લ** સ્ત્રી. ધૂંસરીની ખીલી

સાંભરવું અ.ક્રિ. યાદ આવવું. **-ણ** સ્ત્રી. સ્મૃતિ, યાદ. **સંભારવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) યાદ કરવું. **સંભારણું** નપું.

યાદગીરી; યાદગીરીની વસ્તુ કે નિશાની

સાંભળવું સ.ક્રિ. કાને શ્રવણ કરવું; (લા.) ધ્યાનમાં લેવું

સાંસતું વિ. થાક પછી શ્વાસ હેઠા બેસતા જાય એવું; (લા.) ધીરજવાળું. **-તા** સ્ત્રી. (લા.) ધીરજ

સાંસારિક [સં.] જુઓ 'સંસાર'માં.

સાંસો પું. સંશય, સંકલ્પવિકલ્પ. **સાંસા** પું., બ.વ.(લા.) તંગી; મુશ્કેલી

સિક્કો [અર.] પું. મહોર, છાપ; મહોરવાળું ચલણી નાણું; (લા.) અમલ

સિગાર,-રેટ [અં.] સ્ત્રી. યુરોપિયન પ્રકારની ધોળી બીડી

સિદ્ધ [સં.] વિ. તૈયાર થયેલું, પ્રાપ્ત; સફળ થયેલું; નિશ્ચિત; સાબિત; જેણે સિદ્ધિ મેળવી હોય તેવું (સાધુ બાવા વગેરે); મુક્ત (પુરુષ). **૦હસ્ત** [સં.] વિ. હથોટીવાળું, નિષ્ણાત. **-દ્ધાંત** [સં.] પું. પૂરી વિચારણા કે અનુભવ પછી નક્કી થયેલો મત કે નિર્ણય. **-દ્ધિ** [સં.] સ્ત્રી. સફળતા; ફલપ્રાપ્તિ; યોગથી મળતી આઠ પ્રકારની અદ્ભુત શક્તિ. **સિધારવું, સિધાવવું** અ.ક્રિ. (લા.) વિદાય લેવી

સિનેમા [અં.] પું. ચલચિત્ર

સિપાઈ [ફા.] પું. લશ્કરનો માણસ, સૈનિક; પટાવાળો, પગી, ચપરાશી; પોલીસ

સિફારસ [ફા.] સ્ત્રી. ભલામણ

સિલક [અર.] સ્ત્રી. ખર્ચ જતાં બાકી વધેલી રકમ, જણશ, પુરાંત; વિ. બચત

સિવડાવવું, સિવડામણ, સિલાઈ જુઓ 'સીવવું'માં

સિવાય [અર.] અ. વિના, વગર; ઉપરાંત

સિસોટી સ્ત્રી. સીટી, મોઢેથી શી શી એવો અવાજ; એવો અવાજ કરવાનું સાધન. **-ડી** સ્ત્રી. સિસોટી. **સિસકારવું** અ.ક્રિ. સિસોટી બજાવવી. **સિસકારો** પું. શી શી એવો અવાજ

સિસોળિયું નપું. શાહુડીનું પીછું; કાનનું એક ઘરેણું (પુરુષનું)

સિંચવું સ.ક્રિ. છાંટવું

સિંદૂર [સં.] પું. પારો સીસું ને ગંધકની મેળવણીથી થતો ખૂલતા રાતા રંગનો ભૂકો. **-રિયું** વિ. સિંદૂરના રંગનું

સિંધી વિ. પું. સિંધ પ્રાંતનું રહેવાસી; સૌરાષ્ટ્રની એક મુસ્લિમ જાતનું માણસ. **-ધિયાણી** સ્ત્રી. સિંધી સ્ત્રી. **-ધુડો** પું. શૂરાતન ચડે એવો એક રાગ, સિંધુ રાગ

સિંધાલૂણ નપું. સૈંધવ નામનું ખનિજ મીઠું

સિંહ [સં.] પું. જંગલનું એક નીડર હિંસક પ્રાણી, સાવજ. **-હાસન** [સં.]

નપું. સિંહની આકૃતિવાળું ચાર પાયાનું આસન

સીઝવું અ.ક્રિ. (લા.) ધીમે તાપે બફાઈ કે ચડીને તૈયાર થવું

સીડી સ્ત્રી. નિસરણી, નાનો દાદર

સીદી [અર.] પું. આફ્રિકાનો કાળો વતની, હબસી. **-દણ** સ્ત્રી. સીદી સ્ત્રી

સીધવું અ.ક્રિ. સિદ્ધ થવું. **સીધું** વિ. પાધરું, પાશરું; એક જ લીટીમાં રહેલું; (લા.) સરલ, કપટ; ભોજન માટેની કાચી સામગ્રી. **-ધો** પું. ભોજન માટેની કાચી સામગ્રી, સીધું

સીનો [ફા.] પું. છાતીનો ફેલાવ

સીમંત નપું. સેંથો; (લા.) ગર્ભિણી સ્ત્રીની પહેલી પ્રસૂતિ પહેલાંનો ઉત્સવ, અઘરણી

સીમા [સં.] સ્ત્રી.,**-મ** સ્ત્રી. હદ, મર્યાદા; હદમાં આવી રહેલી જમીન. **-માડો** પું. સરહદ

સીલ [અં.] સ્ત્રી. નપું. મહોર, મુદ્રા, છાપ; છાપ લગાડી કાગળ કે લાખથી બંધ કરવું; એવી રીતે બંધ કરવા માટેની લાખનું ચકતું

સીવવું સ.ક્રિ. ટાંકા મારી જોડવું. **-ણ** નપું., **-ણી** સ્ત્રી. સીવવું એ. **સિવડાવવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) સીવે એમ કરવું. **સિવડામણ** નપું. સિવડાવવાનું મહેનતાણું. **સિલાઈ** સ્ત્રી. સીવવું એ; સીવવાનું મહેનતાણું

સીસું નપું. એક વજનદાર-તરત ઓગળી જાય એવી ધાતુ. **-સાપેન** સ્ત્રી. સીસાના પદાર્થમાંથી કરેલી સળીવાળી કલમ, પેન્સિલ

સીંચવું સ.ક્રિ. વાવ કૂવામાંથી (પાણી) ખેંચવું. **-ચણિયું** નપું. સીંચવાનું દોરડું

સીં(-સિં)દરી સ્ત્રી. કાથીની દોરી

સુકવણી, સુક્વણું, સુકાવવું, સુકાવું જુઓ 'સૂકું'માં.

સુકાન નપું. વહાણ કે હોડીની પાછળનો દાંડો (જેના ફેરવવા પ્રમાણે વહાણ દિશા બદલે છે.). **-ની** પું. સુકાન ઝાલી બેસનારો ટંડેલ

સુખ [સં.] નપું. આરામ-ચેન વગેરેનો અનુભવ. **-ખાકારી** સ્ત્રી. સુખચેનની સ્થિતિ. **-ખી** [સં.], **-ખિયું** વિ. સુખવાળું. ૦ણું, **-ખિયારું** વિ. સુખિયું

સુખડ સ્ત્રી. ચંદનનું લાકડું

સુખડું નપું. ઘઉંના લોટ ઘી અને ગોળનો પાક, પક્વાન્ન. **-ડી** સ્ત્રી. સુખડું; (લા.) વસવાયાં વગેરેને મળતી અનાજની હકસાઈ. **-ડિયો** પું. મીઠાઈ તૈયાર કરી વેચનારો

સુઘડ વિ. સ્વચ્છ, ચોખ્ખું; (લા.) ચતુર

સુગાવું, સુગાળવું, સુગાળું જુઓ 'સૂગ'માં.

સુતાર, સુથાર પું. લાકડાં ઘડનાર

કારીગર. ૦ણ સ્ત્રી. સુતાર સ્ત્રી

સુદિ [સં.], ૦દ અ. અજવાળિયામાં; સ્ત્રી. અજવાળિયું

સુદ્ધાં(-ધ્ધાં), ૦ત અ. સાથે, સહિત; અશેષ

સુધરવું અ.ક્રિ. શુદ્ધ થવું, સારું થવું. **સુધારવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) શુદ્ધ કરવું, સારું કરવું. **સુધરાઈ** સ્ત્રી. ગામ કે શહેરને સાફ રાખવાને માટે કામ કરતી પ્રજા-પ્રતિનિધિઓની મંડળી. **સુધાર** પું. સુધારવામાં આવે એ, શોધન. **સુધારક**, વિ. સમાજની બદી દૂર કરનારું કે કરવાનો મત ધરાવનારું. **સુધારો** પું. સુધાર; સુધારકોનું બદી દૂર કરવાપણું

સુનાવણી સ્ત્રી. ન્યાયાધીશ પાસે ફરિયાદની રજૂઆતને લેવાની સ્થિતિ

સુન્નત [અર.] સ્ત્રી. મુસલમાનોમાં છોકરાની જનનેંદ્રિયનું ટોપચું કાપી નાખવાની મઝહબી ક્રિયા. **સુન્ની** [અર.] વિ. મુસ્લિમ મઝહબના એક ફિરકાનું

સુપરત વિ. સોંપેલું; સ્ત્રી. સોંપણી

સુયાણી સ્ત્રી. પ્રસવ કરાવનારી બાઈ, દાયણ

સુરમો [ફા.] પું. આંખ તંદુરસ્ત રાખવા આંજવામાં આવતો એક ખનિજ પદાર્થ, સોયરું

સુરવાલ [ફા.] સ્ત્રી. નીચેથી સાંકડી ને ઘૂંટણ ઉપર ખૂલતી ચાડની ચોરણી

સુરંગ સ્ત્રી. જમીનમાં કે પત્થરમાં સાંકડું વીંધ પાડી જેમાં દારૂ ભરી ફોડવામાં આવે (-જેનાથી પત્થર તૂટે તેમજ આ રીતે શત્રુનો નાશ કરવામાં પણ વપરાય - દરિયામાં પણ ખાસ રીતે સુરંગ ગોઠવાય છે.)

સુરાવટ, સુરીલું જુઓ 'સૂર'માં.

સુલભ [સં.] વિ. સહેલાઈથી મળે એવું, સલભું

સુલેહ સ્ત્રી. ઝઘડા કે લડાઈનો અભાવ, સલાહશાંતિ; સંધિ, સમાધાન

સુવાણ સ્ત્રી. રોગમાંથી મુક્ત થયાની સ્થિતિ

સુવારોગ પું. સુવાવડમાંથી થતો રોગ. **સુવાવડ** સ્ત્રી. બાળકને જન્મ આપવો અને એ કારણે ખાટલામાં પડી રહેવાની સ્થિતિ

સુવાસણી સ્ત્રી. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી, એવસુ સ્ત્રી

સુવાંગ વિ. અંગત માલિકીનું, સ્વાંગ

સુસવાટ, સુસવાટો જુઓ 'સૂસવવું'માં.

સુસ્ત [ફા.] વિ. આળસુ; (લા.) ધીમું. **-સ્તી** સ્ત્રી. આળસ, ઊંઘનું ઘેન; (લા.) મંદતા

સુંદર [સં.] વિ. સુશોભિત, રૂપાળું. **સૌંદર્ય** [સં.] નપું. સુંદરપણું; રૂપ

સુંવાળું વિ. સુકોમળ, લીસું ને નરમ; (લા.) સ્વભાવનું નરમ; નપું.

બાળક જન્મવાનું સૂતક, વૃદ્ધિસૂતક. -ળા પું., બ.વ. મૃત્યુ પછીની દસમાની ક્રિયા. -ળી સ્ત્રી. પૂરી જેવી જીરું વગેરે નાખેલી એક પોચી વાની

સૂકું વિ. ભીનાશ વિનાનું, શુષ્ક; દૂબળું; (લા.) પ્રેમ કે આદર-સત્કાર વિનાનું. **સુકાવું** અ.ક્રિ. ભીનાશ ઊડી જવી; દૂબળા પડવું. **સૂકવવું; સુકાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) 'સુકાય' એમ કરવું. **સૂકલ** વિ. સુકાયેલું. **સૂકો** પું. તમાકુની પતરી, જરદો. **સૂકગળું** નપું., **સૂકઘાંટી** સ્ત્રી. બાળકને ગળું પડવાનો એક રોગ. **સૂકલકડી** વિ. લાકડી જેવું સુકાઈ એકવડી હાંઠીનું; દુર્બળ શરીરનું. સુકવણી સ્ત્રી. સૂકવેલી ચીજવસ્તુ. **સુકવણું** નપું. વરસાદ ચાલ્યો જતાં મોલનું સુકાવું એ

સૂક્ષ્મ [સં.] વિ. બારીક, ઝીણું

સૂગ સ્ત્રી. ગંદકીને કારણે થતો અણગમો; (લા.) ઘૃણા. **સુગાવું** અ.ક્રિ. સૂગ આવવી. **સુગાળ, ૦વું,** -ળું વિ. સૂગ ચડે એવી પ્રકૃતિનું

સૂચન [સં.] નપું., **-ના** સ્ત્રી. ધ્યાન દોરવું એ; ચેતવવું એ. **-ક** [સં.] વિ. ધ્યાન ખેંચે એવું; ધ્યાન ખેંચનાર. **-વવું** સ.ક્રિ. સૂચના કરવી, ધ્યાન ઉપર લાવવું. **સૂચિત** [સં.] વિ. સૂચવેલું. **સૂચી** [સં.] સ્ત્રી. યાદી, ટીપ; સાંકળિયું, અનુક્રમણી

સૂજવું અ.ક્રિ. સોજો આવો, ઊપસી આવવું

સૂઝવું અ.ક્રિ. બુદ્ધિમાં ઊભું થવું; યાદ આવવું; દેખાવું, નજરે પડવું. **સૂઝ** સ્ત્રી. સૂઝવું એ, ગમ, સમઝ; પહોંચ. **સૂઝતું** વિ. (લા.) જે સમયે જે હાથમાં આવે કે મળી આવે તેવું (આહાર વગેરે)

સૂડવું સ. ક્રિ. મૂળમાંથી છોડવા વગેરે ખોદી કાઢવા. **સૂડી** સ્ત્રી. સોપારી કાતરવાનું બે પાંખિયાંવાળું સાધન. **સૂડો**[1] પું. મોટી સૂડી

સૂડો[2] પું. ગળે કાંઠલા વિનાનો પોપટ

સૂણવું અ. ક્રિ. સોજો આવવો

સૂતક [સં.] નપું. સગાં-સંબંધીના મૃત્યુથી પાળવામાં આવતી આભડછેટ. **-કી** [સં.] વિ. સૂતકવાળું

સૂતર નપું. રૂ કાંતીને કાઢવામાં આવતો તાર; વિ. સૂતર જેવું સીધું. **૦ફેણી** સ્ત્રી. એક જાતની તાંતણા-તાંતણા જેવી મીઠાઈ. **૦શાળ** સ્ત્રી. એક જાતની ડાંગર. -રું વિ. સૂતર જેવું સીધું. **સૂતરાઈ** સ્ત્રી. સરળતા. **સૂતરાઉ** વિ. સૂતરનું બનેલું. **સૂતરિયો** પું. સૂતરનો વેપારી

સૂતળી સ્ત્રી. શણની પાતળી દોરી

સૂત્ર [સં.] નપું. દોરો, તાંતણો; સૂતર; નિયમ, વ્યવસ્થા; ટૂંકું અર્થવાળું

વાક્ય. **૦ધાર** [સં.] પું. નાટકનો પ્રધાન નટ; કડિયો-સુતાર

સૂધ સ્ત્રી. શુદ્ધિ, ભાન; ખબર, ભાળ. **-ધું** વિ. સીધું, પાધરું; (લા.) સરળ સ્વભાવનું

સૂનું વિ. ખાલી; ઉજ્જડ, નિર્જન; સંભાળ કે રક્ષણ વગરનું. **સૂન** નપું. મીંડું. **સૂન-મૂન** વિ. સૂનું અને મૂંગું, તદ્દન ભાન ભૂલેલું

સૂપડું નપું. અનાજ ઝાટકવાનું સાધન. **-ડી** સ્ત્રી. નાનું સૂપડું

સૂબો [અર.] પું. ઇલાકો, પ્રાંત; પ્રાંતનો હાકેમ, 'ગવર્નર'. **-બેદાર** [ફા.] પું. સૂબાનો મુખ્ય અમલદાર; લશ્કરમાં એક હોદ્દાનો અમલદાર

સૂમ [અર.] વિ. મૂંજી, કંજૂસ. **૦સામ** વિ. તદ્દન શાંત, લેશ પણ અવાજ કે ઘોંઘાટ વિનાનું

સૂર પું. સ્વર, ઘાંટો. **સુરીલું** વિ. સારા ઘાંટાવાળું, સારા સ્વરવાળું. **સુરાવટ** સ્ત્રી. સારો વ્યવસ્થિત ઘાંટાનો અવાજ, રાગતાન

સૂરજ પું. સૂર્ય. **૦મુખી** સ્ત્રી. દિવસે ખીલતા ફૂલવાળો એક છોડ

સૂરણ [સં.] નપું. શાકમાં વપરાતું એક કંદ

સૂરત [અર.] સ્ત્રી. ચહેરો; (લા.) યાદ, ધ્યાન

સૂર્ય [સં.] પું. સૂરજ—પૃથ્વીને તેમજ બીજા ગ્રહોને પ્રકાશ આપતો આકાશીય તેજસ્વી મોટો ગોળો. **૦નમસ્કાર** [સં.] પું. સૂર્યને નમન; એ નામની એક ખાસ કસરત

સૂલટું વિ. ઊલટું નહિ એવું, સવળું; ચત્તું. **-ટાવું** અ.ક્રિ. સૂલટું થવું

સૂવું અ.ક્રિ. આડા થઈ પડવું; (લા.) ઊંઘવું

સૂસવવું અ.ક્રિ. સૂ સૂ એવો અવાજ થવો. **સૂસવાવું** અ.ક્રિ. સૂ સૂ એવો અવાજ થવો; (લા.) ટાઢથી ધ્રૂજવું. **સુસવાટ, -ટો** પું. જોરથી વહેતા પવનનો કે એવી કોઈ ગતિનો અવાજ

સૂં(-સું)ઘવું સ.ક્રિ. સુગંધ લેવો. **સૂં(-સું)ઘાડવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) સૂંઘે એમ કરવું. **સૂં(-સું)ઘણી** સ્ત્રી. છીંકણી, પીસેલી તમાકુ, બજર

સૂં(-સું)ઠ સ્ત્રી. સૂકવેલું આદુ

સૂં(-સું)ડો પું. વાંસની ચીપોનો કે લોઢાના પતરાનો ટોપલો. **-ડલો** પું. સૂંડો. **-ડી, -ડલી** સ્ત્રી. નાનો સૂંડલો

સૂં(-સું)ઢ સ્ત્રી. હાથીનો લાંબો નાકવાળો અવયવ; (લા.) બંબા વગેરેની પાઈપ. **-ઢિયું** વિ. સૂંઢના આકારનું

સૂં(-સું)થણું નપું. પાયજામો, લેંઘો. **-ણી** સ્ત્રી. નાની લેંઘી. **સૂં(-સું)થિયું** નપું. ચીંથરાં દોરી કે મુંજ વગેરેની મોટી ઈંઢોણી

સૃષ્ટિ [સં.] સ્ત્રી. વિશ્વ, જગત

સેકંડ (સેકન્ડ) [અં.] સ્ત્રી. મિનિટનો ૬૦ મો ભાગ
સેટ [અં.] પું. જોડી
સેડવવું જુઓ 'સડવું'માં.
સેના [સં.] સ્ત્રી., **સૈન્ય** [સં.] નપું. લશ્કર. **સેનાપતિ** [સં.] પું. લશ્કરનો વડો. **સૈનિક** [સં.] પું. લશ્કરી માણસ, સિપાઈ
સેર સ્ત્રી. જે દોરામાં મણકા પરોવ્યા હોય તે; એવી માળા
સેરવવું જુઓ 'સરવું'માં.
સેલડું, -રું નપું. કુંવારપાઠાનું દાંડીવાળું ફૂલ
સેવ સ્ત્રી. ઘઉંની કણકની લાંબી દોરા જેવી વાની; ચણાના વેસણની દોરા જેવી તળેલી વાની
સેવક [સં.] પું. સેવા કરનાર, નોકર, ચાકર; શિષ્ય; વૈષ્ણવ મંદિરમાંનો અર્ચક. **સેવકી** સ્ત્રી. વૈષ્ણવ મંદિરોના સેવકને મળતી રોકડ બક્ષિસ; વિ. વૈષ્ણવ મંદિરોમાં ખાસામાંથી જે બહાર નીકળી ગયું હોય તેવું. **સેવિકા** [સં.] સ્ત્રી. સ્ત્રી સેવક. **સેવા** [સં.] સ્ત્રી. નોકરી; વૈષ્ણવ મંદિરોમાં ઠાકોરની અર્ચા અને બીજી ખિજમત. **સેવન** [સં.] (લા.) નપું. ઉપભોગ કરવો એ, ખાવું એ
સેવવું સ.ક્રિ. સેવા કરવી; (પક્ષીઓએ ઈંડા કે બચ્ચાંને) ઉછેરવું; (વ્યસન) રાખવું; ખૂબ ઉપયોગ કરવો
સેસ સ્ત્રી. વરકન્યા અને સીમંતવાળી સ્ત્રીના ખોળામાં અપાતાં નાળિયેર પાન સોપારી અને રૂપિયો
સેળભેળ વિ. ગમે તે રીતે ભેળાઈ ગયેલું; નપું. સ્ત્રી. ગમે તે રીતે થઈ ગયેલું મિશ્રણ
સેંકડો પું. સોની સંખ્યા; સો વર્ષનો સમૂહ, સૈકો; વિ., બ.વ. અનેક સો
સેંથો પું. માથા ઉપરના વાળને બે ભાગમાં વહેંચતાં વચ્ચે પડતી લીટી, સીમંત. **-થી** સ્ત્રી. નાનો સેંથો
સૈકું પું., **-કો** પું. સો વર્ષનો સમૂહ
સોઈ[1] સ્ત્રી. સગવડ
સોઈ[2] સ્ત્રી. સીવવાની મથાળે કાણાંવાળી અણીદાર નાની લોખંડની પતલી સળી. **-યો** પું. એવી મોટી સળી. **-યણી** સ્ત્રી મોચીનું એક ઓજાર
સોક(-ગ)ઠું(-ઠું) નપું. ચોપાટ વગેરે રમતમાં વપરાતો અર્ધગોળ લાકડા કે દાંતનો ટુકડો. **-ટી(-ઠી)** સ્ત્રી. નાનું સોગઠું; એ આકારની બાળકને ઘસી પાવાની દવાની પિંડી
સોખમાવું અ. ક્રિ. સંકોચ અનુભવવો; શરમથી ક્ષોભથી પાછા હઠવું
સોગન, સોગંદ [ફા.] પું., બ.વ. કસમ, સમ, શપથ
સોગાત [તુર્કી] સ્ત્રી. નજરાણાની ચીજ

સોગ પું. મરણ પામેલાંની પાછળનો શોક પાળવો એ. **-ગિયું** વિ. સોગના જેવાં સ્વભાવ અને વર્તનવાળું
સોજું વિ. ઉપદ્રવ કે તોફાન ન કરે એવું; સારું; સ્વચ્છ
સોજો [ફા.] પું. સૂજી-ઊપસી આવવું
સો(-સોં)ટો પું. ઝાડનો સીધો પતલો દાંડો. **-ટી** સ્ત્રી. પતલી લાકડી, છડી
સોડ સ્ત્રી. સૂતેલા માણસનું પડખું; સૂતેલું માણસ મોઢું ઢાંકવા ઓઢવાનું પૂરું ઓઢે એ; પથારી ઉપર ઓઢવાની સરળતા થાય એ રીતે ઓઢવાનું ગોઠવી મૂકવું એ
સોણ નપું. નાની ફાચર
સોણું,-ણલું નપું. સ્વપ્ન
સોદો [તુર્કી] પું. વેપાર, સાટું, વિનિમય. **-દાગર** [+ફા.] પું. મોટો વેપારી; (લા.) ભારે ચતુર અને હોશિયાર માણસ; ખેપાની
સોનું નપું. પીળી કિંમતી ધાતુ, સુવર્ણ. **-નાર, -નારો૧, -ની** પું. સોનું ઘડવાનો ધંધો કરનાર કારીગર; એ ન્યાતનો પુરુષ. **-નારણ** સ્ત્રી. સોનીની સ્ત્રી. **-નેરી** વિ. સોનાના જેવા ચળકતા પીળા રંગનું. **-નૈયો** પું. સોનાનો સિક્કો; ગળાનું સોનાના સિક્કાવાળું ઘરેણું
સોનારો૨ પું. ખાટકી
સોપટ અ. સીધેસીધું, પાંસરું, પાધરું
સોપારી સ્ત્રી. નપું. ફોફળ, મુખવાસ માટેનું એક ફળ; (લા.) લાંચ
સો(-સોં)પો પું. રાતના પહેલા પહોરને છેડે લોકોનો ઊંઘમાં પડી જતાં થતો જંપ (એવી શાંતિ)
સોબત [અર.] સ્ત્રી. સહવાસ, સંગત, સાથ. **-તી** વિ. સાથીદાર
સોયો જુઓ 'સોઈ'માં.
સોયરું નપું. સુરમો
સોર(-ડ)મ સ્ત્રી. ગંધ, વાસ
સોરવવું અ.ક્રિ. ગમવું, ગોઠવું
સોરવું સ. ક્રિ. ઉઝરડી કે ઓછું છોલી પતલું કરવું
સોલો પું. તરંગ, તુક્કો
સોવું સ. ક્રિ. સૂપડામાં નાખી આમતેમ હલાવવું. **સોવાવું** અ.ક્રિ. (કર્મણિ) (લા.) અહીંતહીં મુશ્કેલીમાં અથડાવું
સોસ પું. શોષ, પાણીની ગળે પડતી ધખ, ગળાનું સુકાઈ જવું એ. **૦વું** અ.ક્રિ. (લા.) સહન કરવું; સ. ક્રિ. ચૂસી લેવું, સૂકવી નાખવું. **૦વાવું** અ.ક્રિ. (લા.) ચિંતાથી દુઃખ અનુભવવું
સોહવું સ.ક્રિ. શોભવું, દીપવું. **સોહાગ** પું. હેવાતન; હેવાતનનાં ચિહ્ન–ચાંલ્લો ચૂડી વગેરે. **સોહામણું** વિ. સુશોભિત
સોહ્યલું વિ. સુલભ, સહેલું, સલબું
સોળ૧ પું. સોટી વગેરેના મારનો ચામડી પર પડતો સળ
સોળ૨ વિ. ૧૬નો આંક

સોંઘું વિ. સસ્તું. -**ઘવારી** સ્ત્રી., **સોંઘારથ** નપું. સોંઘું હોવાપણું
સોંઢવું અ.ક્રિ. નીકળવા સાબદા – તૈયાર થવું, તૈયાર થઈ નીકળવું. **સોંઢાડવું** સ. ક્રિ. (કર્મક) સોંઢે એમ કરવું
સોંપવું સ.ક્રિ. હવાલે આપવું, ભાળવવું. -**ણી** સ્ત્રી. હવાલો આપવો કે ભાળવવું એ
સોંસરું,-રવું વિ. આરપાર; કાણામાં થઈને પાધરું
સૌ સર્વ. સહુ, બધાં
સ્ટેશન [અં.] નપું. આગગાડીનું મથક
સ્તુતિ [સં.] સ્ત્રી., **સ્તોત્ર** [સં.] નપું. વખાણ; પ્રાર્થના
સ્ત્રી [સં.] સ્ત્રી. નારી, બૈરી; પત્ની
સ્થળ [સં.] નપું. સ્થાન, ઠેકાણું
સ્થાન [સં.] નપું. સ્થળ, ઠેકાણું; બેઠક, આસન; (લા.) પદવી; ઓદ્ધો/હોદ્દો. -**નિક** [સં.] વિ. સ્થાનને લગતું, અમુક ચોક્કસ જગ્યા-(રહેઠાણ)ને લગતું. -**પક** [સં.] વિ. સ્થાપનાર. -**પન** [સં.] નપું. સ્થાપવું એ; પૂજા વગેરેમાં ચોખા વગેરે મૂકી કરવામાં આવતું સ્થાન. -**પના** સ્ત્રી. સ્થાપન કરવું એ; મૂર્તિ વગેરેને સ્થાને સ્થાપવી એ. -**પિત** [સં.] વિ. સ્થાપના કરેલું; નક્કી કરી મૂકેલું. -**પવું** સ. ક્રિ. પ્રતિષ્ઠા કરવી; મૂકવું; પ્રમાણથી સાબિત કરવું. -**વર** [સં.] વિ. અચલ, સ્થિર; જંગમથી ઊલટું
સ્થિતિ [સં.] સ્ત્રી. રહેવું એ; હાલત
સ્થિર [સં.] વિ. અચળ
સ્થૂળ [સં.] વિ. જાડું મોટું; સૂક્ષ્મ નહિ એવું
સ્નાન [સં.] નપું. નાહવું એ, નાવણ; મરણ નિમિત્તે નાહવું એ. -**તક** [સં.] વિ., પું. કૉલેજનો વિદ્યાભ્યાસ પૂરો કર્યો છે એવું; 'ગ્રૅજ્યુએટ'
સ્નાયુ [સં.] પું. માંસના પટ્ટાના આકારનો તંતુ
સ્નેહ [સં.] પું. પ્રેમ, નેહ, વહાલ. **૦લગ્ન** [સં.] નપું. માત્ર સ્નેહથી કરવામાં આવેલાં લગ્ન. -**હાળ** વિ. સ્નેહી સ્વભાવનું. -**હી** [સં.] વિ. સ્નેહવાળું; સંબંધી
સ્પર્ધા [સં.] સ્ત્રી. હરીફાઈ, સરસાઈ
સ્પર્શ [સં.] પું. અડકવું એ; પાસ. **૦વું** સ.ક્રિ. અડકવું. -**ર્શાસ્પર્શ** [સં.] પું. આભડછેટ
સ્પષ્ટ [સં.] વિ. ખુલ્લું દેખાય કે સમજાય એવું, સ્ફુટ
સ્ફુરણ [સં.] નપું., -**ણા** સ્ત્રી. મનમાં ઊગી આવવું એ. -**વું** અ.ક્રિ. મનમાં ઊગી આવવું એ; કંપવું, ફરકવું. **સ્ફૂર્તિ** [સં.] સ્ત્રી. સ્ફુરણા; તેજી, ચંચળતા
સ્મરણ [સં.] નપું., યાદ, સ્મૃતિ. -**વું** સ.ક્રિ. યાદ કરવું. **સ્મારક** [સં.] વિ. યાદ કરાવનારું; નપું.

યાદગીરીનું ચિહ્ન. **સ્મૃતિ** [સં.] સ્ત્રી. યાદ; હિંદુઓનું તે તે ધર્મશાસ્ત્ર. **સ્માર્ત** [સં.] વિ. સ્મૃતિઓ પ્રમાણેનો આચાર પાળનારું (હિંદુ)
સ્વચ્છ [સં.] વિ. ચોખ્ખું. **૦તા** [સં.] સ્ત્રી. ચોખ્ખાઈ
સ્વચ્છંદ [સં.] પું. ઈચ્છા મુજબ વર્તવું એ. **-દી** [સં.] વિ. ઈચ્છા મુજબ વર્તનાર, સ્વેચ્છાચારી
સ્વતંત્ર [સં.] વિ. કોઈના તાબામાં નહિ એવું, સ્વાધીન. **૦તા** [સં.] સ્ત્રી., **સ્વાતંત્ર્ય** [સં.] નપું. સ્વતંત્રપણું
સ્વપ્ન [સં.], **-પ્નું** નપું. ઊંઘમાં જુદા જુદા સજીવન જેવા અનુભવ થવા એ, સોણું
સ્વભાવ [સં.] પું. પ્રકૃતિ, તાસીર; (લા.) વિ. આદત. **સ્વાભાવિક** [સં.] વિ. કુદરતી, એની મેળે થતું
સ્વર [સં.] પું. અવાજ; વ્યંજન ઉચ્ચારવા ભેળવાતો પ્રત્યેક ધ્વનિ
સ્વરાજ્ય [સં.], **-જ** નપું. પ્રજાની સત્તાનું રાજ્ય, પ્રજાસત્તાક રાજ્ય
સ્વરૂપ [સં.] નપું. ઘાટ, આકાર; સુંદરતા; લક્ષણ; વૈષ્ણવ માન્યતા પ્રમાણે ઠાકોરજીની મૂર્તિ (એમાં સાક્ષાત્ તે તે દેવ આવી બિરાજે છે એ ભાવનાથી)
સ્વર્ગ [સં., પું.] નપું. દેવલોક
સ્વાગત [સં.] નપું. આવકાર, આદર-સત્કાર
સ્વાદ [સં.] પું. જીભથી અનુભવાતી લિજ્જત; (લા.) રસ, આનંદ, શોખ. **-દિષ્ઠ** [સં.] વિ. સારા સ્વાદવાળું. **-દિયું** વિ. સ્વાદિષ્ઠ પદાર્થ ખાવાની ટેવવાળું; (લા.) રસિક. **-દીલું** વિ. સ્વાદિષ્ઠ; સ્વાદિયું
સ્વાધ્યાય [સં.] પું. વેદ; વેદનો અભ્યાસ; અધ્યયન અભ્યાસ કર્યા કરવાં એ
સ્વાભાવિક જુઓ 'સ્વભાવ'માં.
સ્વાભિમાન [સં. પું.] નપું. પોતાને માટેનું અભિમાન, સ્વમાન. **-ની** [સં.] વિ. સ્વાભિમાનવાળું; સ્વમાની
સ્વામી [સં.] પું. ધણી, માલિક; સાધુ
સ્વાર્થ [સં.] પું. પોતાની મતલબ. **-ર્થી** [સં.], **-ર્થીલું** વિ. મતલબિયું, પોતાનો જ વિચાર કરનારું
સ્વીકાર [સં.] પું. કોઈનું આપેલું કે કહેલું લેવું એ, અંગીકાર. **૦વું** સ. ક્રિ. અંગીકાર કરવો; કબૂલવું

હ

હક, હકદાર જુઓ 'હક્ક'માં.
હકારું નપું. હાક મારીને બોલાવવું એ; તેડું
હકીકત [અર.] સ્ત્રી. વિગતવાર ખરી બીના; સત્ય
હકીમ [અર.] પું. યુનાની વૈદું કરનાર.

-**મી** સ્ત્રી. હકીમપણું, યુનાની વૈદું
હકૂમત [અર.] સ્ત્રી. સત્તા, અધિકાર
હક્ક [અર.] પું. હક, દાવો, અધિકાર; લાગો, દસ્તૂરી; વિ. વાજબી, દાવાવાળું; સાર્થક. -**કદાર** વિ. જેનો હક્ક છે તેવું. **હકસી, હકસાઈ** સ્ત્રી. હક્કનું લવાજમ, દસ્તૂર
હ(-હં)ગવું અ.ક્રિ. ઝાડે ફરવું. **હગાર** સ્ત્રી. પક્ષીની ચરકનો જથ્થો. **હગાણું** વિ.હગવાની ખણસવાળું. **હ(-હં)ગાણી** સ્ત્રી. હગવાની ખણસ. **હંગણી** સ્ત્રી. ગુદા
હચમચવું અ.ક્રિ. હલી ઊઠવું, ડગવું. **હચમચાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) હચમચે એમ કરવું. **હચમચ** સ્ત્રી., **હચમચાટ** પું. હચમચવું એ
હજ [અર.] સ્ત્રી. મક્કાની જાત્રા. **હાજી** [અર.] પું. હજ કરી આવેલ મુસલમાન. **હાજિયાણી** સ્ત્રી. હજ કરી આવેલી સ્ત્રી
હજમ [અર.] વિ. પચેલું, જરેલું; (લા.) ઉચાપત કરેલું. -**મો** પું., -**મિયત** સ્ત્રી. પચી જવું એ, પાચન
હજામ [અર.] પું. મુસ્લિમ વાળંદ; વાળંદ. **૦ત** સ્ત્રી. હજામનું કામ; વાળ કાપવાની ક્રિયા કે એનો દેખાવ; (લા.) નકામી માથાકૂટ
હજી, -જુ અ. અત્યાર લગી; હવે પણ
હટવું અ. ક્રિ. ખસવું
હટાણું જુઓ 'હાટ'માં.
હઠ [સં.] પું. ખોટો આગ્રહ, જિદ. -**ઠીલું** વિ. જિદ્દી, દુરાગ્રહી
હઠવું અ.ક્રિ. પાછા ખસવું, પાછા પડવું. **હઠેઠ** અ. 'હઠ હઠ' એવા ઉદ્‌ગારથી, ધિક્કાર સાથે
હડકું નપું. કૂતરાં શિયાળ વગેરેને થતો એક ચેપી રોગ; એ કરડવાથી થતો માણસં ગધેડાં ઘોડા વગેરેનો એ રોગ. **હડકવા** પું. હડકાનો રોગ; (લા.) ગાંડો આવેગ. **હડકાવું** અ.ક્રિ. હડકવા લાગુ પડવો. **હડકાયું (-યેલ, -યેલું)** વિ. હડકવા લાગ્યો હોય એવું. **હડકી** વિ., સ્ત્રી. (લા.) હડકાયા કૂતરાને આવતી દોટ જેવી ભારે પ્રકારની પાણીની રેલ. **હડકારવું** સ. ક્રિ. (લા.) તુચ્છકારથી બોલાવવું
હડચો પું. (લા.) નુકસાન; થાક
હડતાલ,-ળ સ્ત્રી. વિરોધ બતાવવા કામધંધો બંધ કરી બેસવું એ. -**ળિયું** વિ. જેણે હડતાળ પાળી છે એવું
હડદો, ૦લો પું. પ્રવાસમાં થતું કષ્ટ
હડધૂત વિ. ચારે બાજુથી તિરસ્કારાયેલું
હડફો પું. પૈસાની પેટી, ઈસ્કોતરો
હડસેલવું સ.ક્રિ. ધક્કો મારી ઠેલવું. **હડસેલો** પું. ધક્કાવાળો ઠેલો
હડી સ્ત્રી. દોટ. **હડેડ** વિ. (લા.) ચુસ્ત આચાર પાળનારું. **હડેડાટ** અ. હડુડુ કરતુંક ને

હણવું સ.ક્રિ. કતલ કરવી, મારી નાખવું. **હાણ** સ્ત્રી. હાનિ; નુકસાન
હત્યા [સં.] સ્ત્રી. કતલ, વધ. ૦**કાંડ** [સં.] પું. ભારે સંહાર, મોટી કતલ. ૦**રું** વિ. હત્યા કરનારું, ઘાતકી
હદ [અર.] સ્ત્રી. સીમા; અંત, છેડો. ૦**પાર** અ. સીમાની બહાર; દેશપાર. ૦**પારી** સ્ત્રી. દેશપાર થવાની સજા
હપતો [ફા.], **હફતો** પું. થોડે થોડે મુદતબંધી પૈસાનું ટુકડે ટુકડે ચુકવણું
હમચી, -ચડી સ્ત્રી. સ્ત્રીઓનું ગીત કે રાસ ગાતાં તાળીબદ્ધ થતું ગોળ ઘૂમરે ફરવું એ; એવા ઘૂમરામાં ગવાતું ગીત
હમ(-વ)ણાં, હવડાં અ. અત્યારે, આ સમયે
હ(-હં)મેશ,-શાં [અર.] અ. દરરોજ, નિત્ય, રોજેરોજ
હયાત [અર.] વિ. જીવંત, વિદ્યમાન. **-તી** સ્ત્રી. હયાતપણું, જિંદગી
હર [ફા.] વિ. દરેક
હરકત [અર.] સ્ત્રી. નડતર, અડચણ; (લા.) વાંધો
હરખવું અ.ક્રિ. હર્ષ બતાવવો, રાજી થવું. **હરખ** પું. હર્ષ, આનંદ, રાજીપો
હરણ[1], **-ણિયું, -ણું** નપું. બકરીની જાતનું જંગલનું પશુ, મૃગલું
હરવું સ.ક્રિ. ઝૂંટવી લઈ જવું, ચોરી જવું. **હરણ**[2] [સં.] નપું. ઝૂંટવી લઈ જવું એ
હરસ પું., બ.વ. ગુદામાં થતા મસા ને એનો રોગ
હરાજ [અર.] વિ. લિલામથી વેચેલું. **-જી** સ્ત્રી. લિલામ, જાહેરમાં કિંમત બોલાવી વધુ કિંમત બોલનારને વેચવાની ક્રિયા
હરાડું(-યું) વિ., નપું. ધણી-ધોરી વિનાનું રખડતું ઢોર
હરામ [અર.] વિ. કુરાનમાં જેને વિશે મનાઈ કરેલું હોય તેવું કામ કે ચીજ; નિષિદ્ધ, અગ્રાહ્ય. ૦**નું** વિ. વગર હક્કનું. **-મી** વિ. (લા.) ખૂબ લુચ્ચું
હરીફ [અરબી] વિ. પ્રતિસ્પર્ધી; વિરોધી, દુશ્મન. **-ફાઈ** સ્ત્રી. સ્પર્ધા, સરસાઈ
હરુભરુ અ. રૂબરૂ
હરું(-ર્યું) વિ. લીલા રંગનું. **-રિયાળું** વિ. લીલા રંગની ચાદર બિછાવી હોય એવું લીલું. **-રિયાળી** સ્ત્રી. તાજા ઘાસની ઊગથી હર્યા રંગની જમીન
હરોળ [તુર્કી] સ્ત્રી. લશ્કરનો પાછલો ભાગ; હાર, પંક્તિ, ઓળ; (લા.) બરોબરી
હર્તા-કર્તા [સં.] પું. વહીવટ કરનાર
હલક [અર.] સ્ત્રી. સુરાવટ, સ્વર. **-કાર** પું. મોટેથી બૂમ પાડવી એ. **-કારો** [ફા.] પું. ખેપિયો, કાસદ

હલકું વિ. વજનમાં ઓછું; કિંમતમાં ઓછું; પાચનમાં હળવું; ઊતરતી જાતિનું; ઊતરતા પ્રકારનું; ઊતરતા સ્વભાવનું, નીચ. **-કટ** વિ. નીચ

હલફલવું અ. ક્રિ. આમતેમ ફરક ફરક કરવું; ધમાલ કરવી. **હલફલ** સ્ત્રી. ધમાલ

હલવું અ.ક્રિ. હાલવું, ડોલવું. **હલન-ચલન** નપું. હિલચાલ

હલવો [અર.] પું. એક મીઠાઈ. **-વાઈ** પું. સુખડિયો, મીઠાઈનો વેપારી, કંદોઈ

હલાક [અર.] વિ. અથડામણથી હેરાન હેરાન. **-કી** સ્ત્રી.હેરાનગત

હલાલ [અર.] વિ. ઈસ્લામી મઝહબમાં જેની છૂટ આપવામાં આવી હોય તેવું; વાજબીસરનું; (લા.) મારી નાખવું એ. **૦ખોર** [ફા.] વિ. હલાલ ખાનારું; કસાઈ, ખાટકી

હલેસું નપું. હોડી ચલાવવાનું સાધન

હલ્લો પું. ચડાઈ કરવી એ, હુમલો, ધસારો

હવડ વિ. અવડ, અવાવરુ

હવન [સં.] પું. હોમ, યજ્ઞ; હોમની આહુતિ

હવસ [અર.] પું. કામવાસના

હવા [અર.] સ્ત્રી. પવન; વાતાવરણ; ભેજ. **૦તિયું**, નપું. (લા.) ફાંફું. **૦વું** અ.ક્રિ. લાગવો. **૦રો** પું. ચાળણી (ઝીણા વીંધની)

હવા(-વે)ડો પું. અવેડો, ઢોરને પાણી પીવાનો જમીન ઉપરનો નાનો લાંબો પગથિયાં વિનાનો સાંકડો કુંડ

હવાલો [અર.] પું. કબજો; ભાળવણી; અખત્યાર, સત્તા. **-લદાર** [ફા.] પું. સિપાઈઓની નાની ટુકડીનો નાયક; પટેલ કે તલાટીનો સિપાઈ

હવે અ. આ પછી, અત્યાર પછી

હવેજ પું. રાઈ મેથી હળદર મરચાં ને મીઠાનો મિશ્ર ભૂકો, સંભાર

હવેલી [ફા.] સ્ત્રી. સુંદર બાંધણીનું મોટું મકાન; પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોનું તે તે મોટું દેવમંદિર

હસવું અ. ક્રિ. આનંદને લીધે મોઢાનો ખિલખિલાટ થવો; ગમત માટે બોલવું; મશ્કરી કરવી. **હાંસી** સ્ત્રી. મશ્કરી. **હસામણું** વિ. હસાવે એવું; હસમુખું. **હસારત(-થ), હસી** સ્ત્રી. હસવા જેવી વાત; હાંસી

હસ્ત [સં.] પું. હાથ. **-સ્તાક્ષર** પું., બ.વ. હાથદસ્કત; સહી. **-સ્તે** અ. મારફત (હા.)

હળ [સં.] નપું. જમીન ખેડવાનું મુખ્ય ઓજાર. **હાળી** પું. ખેડૂત; ખેતીનો સાથી

હળદર સ્ત્રી. એક જાતનાં મૂળ કે જે અથાણામાં કામ લાગે - આદુ જેમ; એના સૂકા ગાંઠિયા, એનો ભૂકો (જે દાળ શાક અથાણાં વગેરેમાં વપરાય

છે). ૦વો પું. ડાંગરમાં આવતો એક રોગ

હળવું વિ. વજનમાં હલકું; ધીમું; નરમ. -વે અ. ધીમે ધીમે

હળવું અ.ક્રિ. જીવ મળવો; ગોઠતું આવવું; ગમી જવું. હેળવવું સ. ક્રિ. (કર્મક) હળે એમ કરવું. હેળ સ્ત્રી. હેવા, આદત; ગર્ભવતીને થતી ઊલટી-ઇચ્છા વગેરે

હળાહળ [સં.] નપું. કાતિલ ઝેર

હંગામી [ફા.] વિ. મોસમ પૂરતું; કામચલાઉ

હંસ [સં.] પું. પાણીનું એક પક્ષી; (લા.) જીવાત્મા

હા અ. સંમતિસૂચક ઉદ્ગાર; સ્ત્રી. સ્વીકાર, કબૂલાત. ૦સ્તો અ. હાજ તો; ખરું, બરોબર

હાઉ પું. બચ્ચાને ભય ઉપજાવવા માટે કલ્પેલો બિહામણો જીવ

હાક સ્ત્રી. હોકારો, બૂમ; ડરામણી. -કે(-કો)ટવું સ.ક્રિ. મોટેથી હાક મારવી. હાકલવું સ.ક્રિ. હાક મારી બોલાવવું. હાકલ સ્ત્રી. બૂમ; પડકાર. હાકોટો પું. મોટેથી બૂમાબૂમ કરવી એ

હાજત [અર.] સ્ત્રી. ઝાડા પેશાબની ખણસ; (લા.) જરૂરિયાત

હાજર [અર.] વિ. મોજૂદ હોય એવું. -રાહજૂર અ. સાક્ષાત્; પ્રત્યક્ષ. -રી [ફા.] હાજર રહેવું એ, ઉપસ્થિતિ

હાટ નપું. સ્ત્રી. દુકાન. ૦ડી સ્ત્રી. નાની દુકાનડી. -ટિયું નપું. ભીંતમાંનું નાનું તાકું. હટાણું નપું. બજારમાં ખરીદનું કામ; ખરીદવા વેચવાનો ધંધો. હાટોડી સ્ત્રી. દુકાને દુકાને ફરીને માગવામાં આવતી ભીખ

હાડ નપું. હાડકું; શરીરનો બાંધો, કાઠું. ૦કું નપું. શરીરમાંનો કઠણ સફેદ ભાગ, અસ્થિ. -ડિયો પું. કાગડો. -ડી પું. મરેલાં ઢોર ઉખેરનાર ચમાર. -ડેતું વિ. ઊંચા બાંધાનું. -ડોહાડ અ. શરીરના દરેકે દરેક હાડકે, સર્વાંગે

હાથ પું. ખભાથી હથેલીનાં આંગળાં સુધીનો અવયવ; કોણીથી હથેલીનાં આંગળાં સુધીનું માપ; (લા.) પત્તાંની રમતમાં જિતાયેલો દાવ; મદદ; રંગવા વગેરેમાં દરેક પટ; સત્તા, અધિકાર, ૦છડ સ્ત્રી. હાથેથી જ છડવામાં આવે એ. ૦ધોણું નપું. અપચાના ઝાડા. ૦પ્રત સ્ત્રી. હાથથી લખેલ પોથી કે પાનાં. ૦લાકડી સ્ત્રી. (લા.) આધાર, ટેકો. -થી પું. ગજ. ૦ણી સ્ત્રી. માદા હાથી. -થિયો પું. હસ્ત નક્ષત્ર. -થેવાળો પું. લગ્નમાં હસ્તમેળાપ. -થો પું. હથિયાર-ઓજાર જ્યાંથી પકડાય એ મૂઠ કે દાંડો; ખુરશી વગેરેમાં

આધારનું તે તે પાંખિયું. **-થોહાથ** અ. જાતોજાત; જેને આપવાનું હોય તેના જ હાથમાં. **હથેલી(-ળી)** સ્ત્રી. કાંડાથી આંગળીનાં મૂળ સુધીની સપાટી. **હથોડી** સ્ત્રી. નાનો હથોડો. **હથોડો** પું. લોખંડના ગઠ્ઠામાં દાંડો ભરાવેલું ઓજાર (ટીપવા-તોડવાનું). **હથોહથ** અ. હાથોહાથ

હામ સ્ત્રી. હિંમત

હાય અ. દુઃખ ત્રાસ વગેરેનો ઉદ્‌ગાર; સ્ત્રી. અંતરની ઊંડી બદદુવા, શાપ

હાર[1] [સં.] પું. ફૂલની મોટી માળા. **૦ડો** પું. મોટો હાર; ખાંડનાં ચકતાંનો હાર. **૦બંધ** અ. એક હારમાં

હાર[2] સ્ત્રી. પંક્તિ, ઓળ. **-રાદોર, હારોહાર** અ. પંક્તિમાં-હારમાં રહી

હારવું અ.ક્રિ. પરાજય પામવો. **હાર[3]** સ્ત્રી. પરાજય. **હારણ** વિ. હારેલા સ્વભાવનું

હાલ [અર.] પું., બ.વ., **૦ત** [અર.] દશા, સ્થિતિ. **૦હવાલ** પું., બ.વ. બૂરી દશા

હાલરડું, હાલરું[1], હાલું ન. બાળકને ઝુલાવતાં ગવાતું ગીત. **હાલાં** નપું., બ.વ. 'હળો હળો' કરી બાળકને સુવડાવવું એ

હાલરું[2] નપું. કણસલાંમાંથી દાણા નીકળે એ માટે કચડવા બળદની જોડીને ખળામાં ગોળ ગોળ ફેરવવામાં આવે છે એ; (લા.) જૂથ; ટોળું

હાલવું અ.ક્રિ. હલવું; ચાલવું. **–ચાલ** સ્ત્રી. હાલવું ને ચાલવું એ

હાલાક,-કી જુઓ 'હલાક-કી.'

હાલી-મવાલી પું. (લા.) તદ્દન હલકા દરજ્જાનો માણસ; રખડુ

હાવભાવ [સં.] પું., બ. વ. અર્થવાળી ચેષ્ટા (નાટકમાં); સ્ત્રીનો શૃંગારિક ચાળો

હાશ અ. જંપ સંતોષ કે શાંતિનો ઉદ્‌ગાર

હાળી જુઓ 'હળ'માં.

હાંકવું સ. ક્રિ. પશુ વાહન વહાણ ગાડાં વગેરેને ચાલતાં કરવાં; (લા.) ગપ મારવી

હાંજા પું., બ. વ., **-જાં** નપું. બ. વ. શરીરના સાંધા; (લા.) હિંમત, શક્તિ

હાંડો પું. તાંબા પિત્તળ વગેરે ધાતુનો પાણી ભરવાનો સમગોળ ઊભા ઘાટનો દેગડો. **-ડી** સ્ત્રી. નાનો હાંડો; લટકતો દીવો મૂકવાનું કાચનું વાસણ. **-ડલું, -લ્લું** નપું. માટીનું પહોળા મોંનું વાસણ. **-ડલી, -લ્લી** સ્ત્રી. નાનું હાંડલું

હાંફવું અ.ક્રિ. ઉતાવળે શ્વાસ ચાલવો. **હાંફ** સ્ત્રી. હાંફવું એ, શ્વાસ. **હાંફોડો** પું. આછી હાંફ

હાંસ સ્ત્રી. કિનારી, ધાર, કોર. **હાંસડી**

સ્ત્રી. ગળા નીચે છાતી ઉપરનું હાડકું; એ સ્થાને રહે એવું સોના ચાંદીનું નક્કર ઘરેણું; હાંસ ઉપરનો ભાંગ. **હાંસિયો** પું. કાગળના લખાણની ફરતો કોરો ભાગ; એવો ડાબી બાજુનો ચોથો ભાગ

હાંસલ વિ. મળેલું; નપું. નફો, ફાયદો

હાંસી જુઓ 'હસવું'માં.

હિજરત [અર.] સ્ત્રી. વતનમાંથી ચાલ્યા જવું એ. **-તી** વિ. હિજરત કરનારું; હિજરતને લગતું. **હિજરી** [અર.] વિ. મહંમદ પેગંબર મક્કા છોડી દઈ મદીને જઈ રહ્યા ત્યારથી ગણાતું (વર્ષ)

હિત [સં.] નપું. ભલું, કલ્યાણ. **૦કર, ૦કારક, ૦કારી** વિ. [સં.] હિત કરનારું—કલ્યાણ કરનારું. **૦ચિંતક** [સં.] વિ. ભલું વિચારનારું

હિમ [સં.] નપું. કુદરતી બરફ; ઘણો સખત ઠાર

હિમાયત [અર.] સ્ત્રી. પ્રચારનું સમર્થન કરવું કે ભલામણ કરવી એ. **-તી** વિ. હિમાયત કરનાર

હિલોળો પું. તરંગનો લાંબો ઝોલો; હીંચવામાં લેવાતો મોટો ઝોલો; (લા.) ગમત, ખુશાલી. **-ળવું** સ.ક્રિ. ખૂબ હીંચોળવું

હિસાબ [અર.] પું. ગણતરી; દાખલો; આવક જાવકનું લેખું; (લા.) વિસાત. **-બી** વિ. હિસાબને લગતું. **-બે** અ. ગણતરી કરતાં

હિસ્સો [અર.] પું. ભાગ, ફાળો

હિંગ સ્ત્રી. એક પ્રકારના ઝાડનો તીખો અને ઉગ્ર ગંધવાળો ગુંદર કે રસ, વઘારણી

હિંગળો,૦ક પું. ગંધક ને પારાની બનાવટનો રાતા રંગનો ભૂકો

હિં(-હીં)ડોળો પું. કઠેરાવાળો હીંચકો; ઝૂલો. **-ળાખાટ** સ્ત્રી. ખાટલા-ઘાટનો જરા પહોળો હિંડોળો

હિંદ [ફા.] પું., નપું. ભારતનો પાકિસ્તાન-બાંગ્લાદેશ-નેપાળ સહિતનો પ્રદેશ, ભારતવર્ષ. **-દી** વિ. હિંદને લગતું; સ્ત્રી. ઉત્તર હિંદની મુખ્ય ભાષા, ખડી બોલી; રાષ્ટ્રભાષા; પું. હિંદનો વતની. **-દુ** વિ. વૈદિક બૌદ્ધ જૈન શીખ વગેરે ભારતીય સંપ્રદાયોનું અનુયાયી. **-દુસ્તાન** [ફા.] નપું., પું. ભારતવર્ષ. **-દુસ્તાની** વિ. હિંદુસ્તાનને લગતું; સ્ત્રી. સંસ્કૃત અરબી ફારસી અને ઉર્દૂમાંથી થયેલી હિંદીને મળતી એક ભાષા; પું. હિંદુસ્તાનનો રહેવાસી

હિંમત [અર.] સ્ત્રી. બહાદુરી ભરેલું જિગર. **૦વાન** વિ. હિંમતવાળું

હિંસા [સં.] સ્ત્રી. કોઈ પણ જીવની હત્યા કરવી એ. **-સક** [સં.] વિ. હિંસા કરનાર. **-સ્ર** [સં.] વિ. હિંસા કરવાના સ્વભાવવાળું (જંગલી પ્રાણી વગેરે)

હીજડો [અર.] પું. નપુંસક, પવૈયો
હીણપત સ્ત્રી. હલકાઈ. **હીણું** વિ. વિનાનું
હીબકવું અ.ક્રિ. ડૂસકાં ખાવાં. **હીબકું** નપું. ડૂસકું
હીમજ સ્ત્રી. નાની હરડે
હીર નપું. રેશમનો દોરો; (લા.) કાંતિ, તેજ
હીરો પું. તે તે બહુ મૂલ્યવાન સફેદ પત્થરનો નાનો ટુકડો
હીં(-હિં)ચવું, હીં(-હિં)ચકવું અ.ક્રિ. ઝૂલવું. **હીં(-હિં)ચ** સ્ત્રી. પુરુષો અથવા તો પુરુષો અને સ્ત્રીઓ મળી તાળી પાડતાં ગોળ ઘૂમરે ગીત સાથે નૃત્ત કરે એ. **હીં(-હિં)ચોળવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ઝુલાવવું
હીં(-હિં)ડવું અ.ક્રિ. પગથી ડગલાં ભરતાં ચાલવું. **હીં(-હિં)ડાડવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) ચલાવવું, ડગલીઓ ભરાવવી
હુકમ [અર.] પું. આજ્ઞા, ફરમાન; ગંજીફામાં દાવનો મુખ્ય સર
હુક્કો પું. જુઓ 'હોકો'.
હુજ્જત [અર.] સ્ત્રી. જિદ્દ, હઠ; (લા.) તકરાર
હુન્નર [અર.] પું. કારીગરી, કસબ. **-રી** વિ. કસબબાજ, કરામતી
હુમલો [અર.] પું. ચડાઈ કરી જવી એ; હલ્લો, ધસારો
હુરિયો [અં.] પું. મજાક ઉડાવવી એ; (લા.) ફજેતો, ભવાડો
હુલાવું અ.ક્રિ. આનંદમાં આવવું. **હુલાવવું** સ.ક્રિ. (કર્મક) હુલાય એમ કરવું. **હુલરાવવું** સ.ક્રિ. (પ્રેરક) ઝુલાવવું. **હુલામણું** નપું. હુલાવવું એ; લાડમાં પાડેલું બીજું નામ
હુલ્લડ [હિં.] નપું. બંડ, બખેડો, બળવો. **૦ખોર** વિ. બંડખોર
હૂબહૂ [અર.] અ. આબેહૂબ, તાદૃશ, અદલોઅદલ
હૂં(-હું)ડી સ્ત્રી. નાણાંની આપલે માટે દેશ-વિદેશમાં સ્થાનિક આપલે કરવા માટેની શાહુકારી ચિઠ્ઠી; ચેક. **-ડિયામણ** નપું. હૂંડીના વટાવનો દર. **-ડો** પું. આખો જથ્થો; એક ગામથી બીજે ગામ વેચવા લઈ જવાતું વાછડાઓનું ટોળું
હૂં(-હું)ફ સ્ત્રી. ઉષ્મા, ગરમાવો; (લા.) આશરો, સહાય. **-ફાળું** વિ. હૂંફવાળું; ગરમાવાવાળું
હૃદય [સં.] નપું. હૈયું; (લા.) છાતી; દિલ, અંતઃકરણ; મર્મ, રહસ્ય. **હૃદ્‌રોગ** [સં.] પું. હૃદયનો રોગ
હેઠું વિ. નીચેના ભાગમાં કે ભાગનું. **-ઠલું** વિ. હેઠેના ભાગમાં રહેલું, નીચલું. **-ઠવાશ(-સ)** અ. પવન કે પાણીના પ્રવાહની નીચેની દિશા તરફ. **-ઠાણ** નપું. નીચાણવાળો ભાગ, હેઠલી બાજુ તરફની જગ્યા
હેડકી સ્ત્રી. શ્વાસની આંચકી, એડકી

હેડી સ્ત્રી. સમાન ઉંમરની અવસ્થા. -ડો પું. અતિશય લગની

હેત નપું. સ્નેહ, ભાવ, પ્રીતિ, વહાલ. -તાળ વિ. હેતવાળું, પ્રેમાળ

હેતુ [સં.] પું. આશય, ઉદ્દેશ; કારણ

હેમખેમ વિ. તદ્દન કુશળ, સહીસલામત

હેરત [અર.] સ્ત્રી. નવાઈ, આશ્ચર્ય

હેરવું સ.ક્રિ. ડોકિયાં કરી જોવું; નિહાળવું. હેરવવું સ.ક્રિ. (કર્મક) જોવું; (લા.) રોજ મુલતવી રાખવું. હેરફેર સ્ત્રી. અદલાબદલી; અહીંનું તહીં મૂકવું અને તહીંનું અહીં મૂકવું, ફેરબદલી. હેરિયું નપું. ડોકિયું. હેરુ પું. જાસૂસ, બાતમીદાર. હેરોફેરો પું. આંટોફેરો

હેલ સ્ત્રી. બોજો; વજન; વેચવા માટે માલથી ભરી લાવવામાં આવતું ગાડું; માથે લીધેલું બેડું; (લા.) હેલ ઊંચકવાનું મહેનતાણું; હેલકરીનું કામ. ૦કરી પું. મજૂર, હેલ ઉપાડનાર. ૦કારો, -લારો પું. ધક્કો. -લો પું. હેલારો; બોલાવવું એ

હેલી સ્ત્રી. સખત વરસાદ, એલી

હેવા પું., બ.વ. આદત, ટેવ, મહાવરો. ૦યું વિ. આદતવાળું, પરિચયવાળું

હેવાતણ નપું. સોહાગ; સૌભાગ્યવતી અવસ્થા, સૌભાગ્ય, એવાતણ

હેવાન [અર.] વિ. ઢોર જેવું; નપું. ઢોર. -નિયત સ્ત્રી. (લા.) પાશવતા, જંગલિયત

હેવાલ [અર.] પું. અહેવાલ, વૃત્તાંત

હેસિયત [અરબી] સ્ત્રી. તાકાત, શક્તિ

હેળ, હેળવવું જુઓ 'હળવું'માં.

હૈડિયો પું. ગળાની બહાર તરત દેખાતો ભાગ, ઘાંટી

હૈયું, -ડું નપું. હૃદય; દિલ, અંતઃકરણ. -યાફૂટું વિ. (લા.) મૂર્ખ, બેવકૂફ

હોકાયંત્ર નપું. સમુદ્રમાં દિશા જાણવા લોહચુંબકની સળીવાળું યંત્ર

હોકાટ(-ર)વું સ.ક્રિ. હોકારા કરવા; (લા.) ઠપકો દેવો. હોકાટો(-રો) પું. 'હૅં-હૅં' કરી દેવામાં આવતો જવાબ; બૂમ, બરાડો; (લા.) ધમકાવવાની બૂમ

હોકો પું. હુક્કો, પાણીનો ધુમાડો પીવાનું મોટું નળીવાળું એક સાધન

હોજ [અર.] પું. મસીદનો પાણીનો ઊભો એક પડખે સીડીવાળો કુંડ (જેમાં પાણી ભરવામાં આવે છે)

હોજરું નપું. -રી સ્ત્રી. જઠર, ઉદર

હોટલ, હોટેલ [અં.]સ્ત્રી. ચાપાણીની દુકાન; યુરોપિયન ઢબની ઉતારાવાળી વીશી

હોઠ પું. મોઢાના બાંકાની ઉપર-નીચેની સહેજ ફૂલેલી કિનારી

હોડ સ્ત્રી. શરત, રવદ

હોડું નપું. નાનો મછવો. હોડકું નપું.

નાનું હોડું. હોડી સ્ત્રી. ખૂબ નાનું હોડું

હોદ્દો[1] પું. હાથીની અંબાડી

હોદ્દો[2] પું. ઓદ્ધો, પદવી; અધિકાર

હોનારત સ્ત્રી. અકસ્માત થયેલી ખાનાખરાબી

હોમ [સં.] પું. હવન, યજ્ઞ

હોરવું સ.ક્રિ. દરિયામાં વહોરવું

હોલવવું, હોલાણ, હોલાવું જુઓ 'ઓલાવું'માં.

હોલું નપું. કબૂતરની જાતનું એક નાનું પક્ષી. **-લો** પું. નર હોલું. **-લી** સ્ત્રી. માદા હોલું

હોશ [ફા.] પું. શુદ્ધિ, ભાન; પ્રાણ. ૦કોશ પું., બ.વ. ચેતના, ભાન. **-શિયાર** [ફા.] વિ. કુશળ, નિપુણ; સાવધ, સાવચેત; (લા.) સમજુ

હોહા સ્ત્રી. (લા.) ગરબડ, ઘોંઘાટ

હોળવું સ.ક્રિ. જુઓ 'ઓળવું.'

હોળી સ્ત્રી. ફાગણ સુદિ પૂનમનો તહેવાર—જે દિવસે લાકડાં છાણાં વગેરે ખડકી સળગાવવામાં આવે છે એ માંડણી; એ તહેવાર. **-ળૈયું** નપું. હોળીમાં નાખવાનું છાણું. **-ળૈયો** પું. હોળી ખેલનાર ઘેરૈયો

હોંશ(-સ) સ્ત્રી. ઊલટ, ઉમંગ. **-શી-(-સી)લું** વિ. હોંશવાળું. **-શા-(-સા)તોંશી(-સી)** સ્ત્રી. તાણખેંચ (વાણીની); ઝઘડો

હ્રસ્વ [સં.] વિ. ટૂંકું; ટૂંકા અવાજવાળું

❖ ❖ ❖

પુરવણી

પાયાનો શબ્દસંગ્રહ

[સર્વસામાન્ય વ્યવહારના શબ્દોનો સંગ્રહ]

(૧૨૫૦ શબ્દો આશરે)

નોંધ : મુખ્ય શબ્દો ૧૨૬૬ આપ્યા છે. એ શબ્દોમાંથી થનારા શબ્દોનો સંબંધ અભ્યાસકને ખ્યાલમાં રહે તો વાપરવા ઘણી સરળતા થાય. આ મુખ્ય શબ્દોથી નિશાળ, બજાર, મુસાફરી, ખેતી, ઘર, ધંધા વગેરેનો સામાન્ય વ્યવહાર ચાલી શકે. શબ્દ-પસંદગીમાં સમાન અર્થવાળા શબ્દ ન બેવડાય એ દૃષ્ટિ રાખવામાં આવી છે.

અ

અકબંધ
અકસ્માત
અક્કડ, અકડાઈ, અકડાવું
અક્ષર
અગાશી
અગિયાર, અગિયારસ
અજમો
અટકવું, અટકણ
અડકવું, અડવું
અડદ, અડદિયો
અડાણી
અડાળી
અઢાર
અણી, અણિયાળું, અણીદાર
અત્યારે
અને
અબીલ
અભરાઈ
અમથું, અમસ્તું
અમે, અમને, અમારે, અમારું
અરધું, અરધો, અરધી
અરજી
અવળું, અવળાઈ
અવાજ
અસર, અસરકારક
અસાડ(-ઢ)
અસીલ
અસ્તર
અસ્તરો, અસ્ત્રો
અહીં, અહીંયાં, અહિંયાં
અળાઈ
અંક, અંકોડો, અંકે
અંગ, અંગત
અંગાર, અંગારો
અંગૂછો
અંગૂઠો
અંજીર
અંતર, અંતરિયાળ, આંતરો
અંદર
અંધારું, અંધારિયું, અંધારી

આ

આ, આમને, આમનું; આવું, આવડું, આટલું, આમ
આકરું
આકાશ, આકાશવાણી
આગ, આગગાડી, આગિયો
આગલું, આગળ
આગળો, આગળી
આઘું
આછું, આછકડું
આજ, આજે
આઠ, અઠવાડિયું, અઠવાડિક; અઠ્ઠા-(-ઠ્ઠા)વીસ, અડત્રીસ, અડતાળીસ, અઠ્ઠ(-ઠ્ઠા)વન, અડસઠ, અઠ્યોતેર, અઠ્યાશી, અઠા(-ઠ્ઠા,-ઠ્ઠા)ણુ
આડત, આડતિયો
આણું
આથમવું, આથમણું

આ(-આં)થવું, આ(-આં)થણું-અથાણું
આદુ
આનો, આની
આપ, આપને, આપનું
આપણે, આપણને, આપણું
આપવું
આરામ
આરપાર
આરો
આલુ
આવડવું, આવડત
આવવું, આવક, અવરજવર, આવરો, આવ
આશરો, આશરે
આસો
આળું
આંખ
આંગડી, આંગલું
આંગળું, આંગળી, આંગળિયાત
આંધળું, આંધળિયાં
આંબલી, આંબલિયો
આંબળું
આંબો

ઇ

ઇજારો
ઇતિહાસ
ઇનામ, ઇનામી
ઇમારત, ઇમારતી
ઇસ્ત્રી
ઇંચ
ઇંદ્રિય

ઈ

ઈજા,
ઈ(-ઇં)ટ, ઈ(-ઇં)ટાળું
ઈ(-ઇં)ડું, ઈ(-ઇં)ડાળ
ઈ(-ઇં)ઢોણી

ઉ

ઉછીકું - ઉછીતું - ઉછીનું
ઉતાવળ, ઉતાવળું
ઉત્તર
ઉદ્યોગ, ઉદ્યોગી
ઉધરસ
ઉપયોગ, ઉપયોગી
ઉપર, ઉપરિયામણ, ઉપરી, ઉપરણો
ઉપાધિ
ઉપાય
ઉ(-ઉં)મર
ઉં(-ઊં)દર, ઉં(-ઊં)દરડી, ઉં-(-ઊં)દરિયું
ઉં(-ઊં)બર - ઉં(-ઊં)બરો

ઊ

ઊકલવું, ઉકેલવું, ઉકેલ
ઊકળવું, ઉકાળવું, ઉકાળો
ઊગવું, ઉગાડવું, ઊગ
ઊઘડવું, ઉઘાડવું, ઉઘાડ, ઉઘાડું
ઊજળું, ઉજાળવું, ઉજળિયાત

ઊઠવું, ઉઠાડવું, ઉઠાવવું
ઊતરવું, ઉતારવું, ઉતાર, ઉતારુ, ઉતારો, ઉતરડ
ઊધરવું, ઉધારવું, ઉધાર, ઉધારો
ઊન, ઊનું, ઉનાળો, ઉનાળુ
ઊપજવું, ઊપજ
ઊપડવું, ઉપાડવું, ઉપાડ, ઉપાડો
ઊપલું
ઊપળું
ઊભું, ઊભવું, ઊભડ
ઊં(-ઉં)ઘવું, ઊં(-ઉં)ઘાડવું, ઊં(-ઉં)ઘ, ઊં(-ઉં)ઘણશી
ઊં(-ઉં)ચું, ઊં(-ઉં)ચાઈ, ઊં(-ઉં)ચે, ઊં(-ઉં)ચકવું
ઊં(-ઉં)ટ, ઊં(-ઉં)ટડો
ઊં(-ઉં)ડું, ઊં(-ઉં)ડાઈ

ઋ

ઋણ
ઋતુ
ઋષિ

એ

એ, એમને, એમનું; એવું, એવડું, એટલું, એટલે; એમ
એક, એકવીસ, એકત્રીસ, એકતાળીસ, એકાવન, એકસઠ, એકોતેર, એક્યાશી, એકાણું; એકઠું; એકદમ; એકધારું, એકાએક; એકમ
એઠું, એઠવાડ, એઠવાડો
ઍપ્રિલ
એંજિન, એન્જિન
એંશી(-સી)

ઓ

ઑક્ટોબર
ઓગઠ
ઑગસ્ટ
ઓઘો
ઓચિંતું
ઓછું
ઓજાર
ઓટો, ઓ઼ટલો
ઓરડો, ઓરડી
ઓસડ, ઓસડિયું
ઓળવું
ઓળિયો
ઓળો

ક

કચડવું, કચરવું
કચરો
કચુંબર
કચેરી
કચોરી
કઠણ
કડછી, કડછો
કડવું, કડવાશ, કડવાણ
કડું, કડી, કડિયાળી

કઢવું, કઢી, કઢાયું, કાઢો
કણ, કણિયો, કણસલું, કણી, કણીદાર
કદ
કપાસ, કપાસી, કપાસિયો
કપાળ
કબજો, કબજેદાર
કબાટ
કમળો
કયું
કરજ
કરવું, કરણી, કરતૂક
કરેણ
કરોડ
કલમ, કલમી
કલાક
કવિ, કવિત્ત, કવિતા
કહેવું, કહેણ, કહેણી, કહાણી
કસરત
કળ
કંઈ, કૈં
કંકુ, કંકાવટી, કંકોતરી
કંકોડું, કંટોલું
કંદ
કાકડી, કાકડો
કાગડો
કાગળ
કાચ
કાચું, કચાશ
કાજુ
કાટ
કાટખૂણો
કાઢવું
કાણું
કાતરવું, કાતર, કતરણ
કાથો, કાથી
કાન, કાનો
કાપડ, કપડું, કાપડિયો, કાપડું, કાપડી
કાપવું, કાપ, કાપો, કાપલો, કાપલી
કામ
કાયદો
કારકુન, કારકુની
કારણ
કારતક, કાર્તિક
કારેલું
કાલ (આવતી અને ગઈ)
કાળ, કાળું, કાળાશ, કાળપ
કાંઈ, કાંઈક
કાંગ
કાંટો, કાંટી
કાંડું
કાંઠો, કાંઠલો, કંઠાળ
કાંતવું
કાંસકો, કાંસકી
કાંસું, કાંસિયું
કિરણ
કિંમત, કિંમતી, કીમત, કીમતી
કીકી
કીડો, કીડી
કુટુંબ, કુટુંબી
કુશળ

કુસ્તી, કુસ્તીબાજ
કુહાડો, કુહાડી
કુંડ, કૂં(-કું)ડી, કુંડાળું, કુંડળી, કુંડળ
કૂટવું, કૂટો
કૂતરું, કૂતરિયું
કૂદવું, કૂદ, કૂદકો, કૂદાકૂદ
કૂં(-કું)ચી
કે
કેટલું, કેવડું, કેવું, કેટલુંક, કેમ
કેમણું
કેડ, કેડી, કેડો
કેરી
કેળ, કેળું
કેળવવું, કેળવણી
કોઈ, કોઈક-કોઈએક
કોઠો, કોઠલો, કોઠાર, કોઠારી
કોણ, કોને, કોનું, કેને, કેનું
કોણી
કોથળો, કોથળી
કોદાળો, કોદાળી
કોબીજ - કોબી
કોયલ, કોયલી, કોયલો
કોરવું, કોરામણ
કોરું
કોલસો
કોશ, કોશિયો
કોળું
ક્યારો, ક્યારડો, ક્યારી
ક્યાં, ક્યારે

ખ

ખજૂર, ખજૂરી, ખજૂરિયો
ખડિયો
ખણવું, ખણખોદ
ખબર, ખબરપત્રી
ખમીશ
ખરપો, ખરપિયો
ખરબચડું
ખરવું, ખેરવવું, ખેરો
ખરાબ, ખરાબી, ખરાબો
ખરીદવું, ખરીદ, ખરીદી
ખાટલો
ખાટું, ખટાશ
ખાડ, ખાડી, ખાડો
ખાણ, ખાણિયું
ખાતર, ખાતરી
ખાદી, ખાદીધારી, ખાદીભંડાર
ખાનું
ખામી
ખાર, ખારું, ખારાશ, ખારો, ખારવો
ખાવું, ખાધું, ખાધેલું, ખાણી, ખાઉધર, ખાધ
ખાળ, ખાળિયો
ખાંડવું, ખાંડ, ખાંડણી, ખાંડણિયો
ખાંભી, ખાંભો
ખિસ્સું, ખિસ્સાકાતરુ, ખીસું, ખીસાકાતરુ
ખીજવું, ખીજ, ખિજાવું
ખીજડો
ખીર, ખીરું

ખીલો, ખીલી
ખુરશી
ખૂણો, ખૂણિયો
ખૂન, ખૂની, ખૂનખાર
ખૂબ, ખૂબી
ખેડવું, ખેડ, ખેડુ-ખેડૂત
ખેતર, ખેતી
ખેંચવું, ખેંચાણ, ખેંચતાણ
ખોટ, ખોટું, ખોટી, ખોટાડું
ખોડવું, ખોડું
ખોદવું, ખોદાણ
ખોરાક
ખોવું

ગ

ગણવું, ગણના, ગણતરી, ગણું, ગણોત
ગધેડું
ગમવું, ગમો, ગમત
ગરમ, ગરમી, ગરમાવો
ગલકી, ગલકું
ગળવું, ગળણું, ગળ્યું
ગંદું, ગંદકી
ગંધ, ગંધાવું, ગંધાતું, ગંધારું, ગાંધી, ગંધિયાણું
ગાડું, ગાડી, ગાડલો
ગામ, ગામડું, ગામડિયું, ગામઠી, ગામેતી, ગામોટ
ગાય, ગોવાળ, ગોવાળણ
ગાયન
ગાર્ડ
ગાંડું, ગાંડિયું, ગાંડાઈ, ગાંડપણ
ગિલોડી (ગરોળી), ગિલોડું (ઘોલું)
ગુજરવું, ગુજરાન
ગુનો, ગુનેગાર, ગુનેગારી, ગુનાહિત
ગુરુ, ગુરુવાર
ગુલાબ, ગુલાબી, ગુલાબજળ
ગુલાલ
ગેરહાજર, ગેરહાજરી
ગોળ, ગોળો, ગોળી
ગ્રંથ, ગ્રંથકાર

ઘ

ઘઉં, ઘઉંલા, ઘઉંલો
ઘડિયાળ, ઘડિયાળી
ઘડો, ઘાડવો, ઘડસું
ઘણું, ઘણુંખરું
ઘન, ઘનચક્કર
ઘર, ઘેર, ઘરું
ઘરડું, ઘડપણ
ઘરાણું, ઘરેણું
ઘસવું, ઘસારો, ઘસિયો
ઘંટ, ઘંટી, ઘંટૂડો
ઘા, ઘારું, ઘાત, ઘાતકી
ઘાઘરો, ઘાઘરી
ઘામ
ઘારી
ઘા(-ઘાં)સ, ઘાસિયું
ઘાંટો, ઘાંટી
ઘી

ઘૂં(-ઘું)ટવું, ઘૂં(-ઘું)ટણ, ઘૂં(-ઘું)ટો
ઘેટું
ઘેરવું, ઘેરો, ઘેરી
ઘોડો, ઘોડી, ઘોડિયું, ઘોડાર, ઘોડાગાડી
ઘોંઘાટ

ચ

ચકચકિત
ચકલી, ચકલો
ચકરી
ચટણી
ચડવું, ચડાઈ, ચડિયાતું
ચણવું, ચણ, ચણતર
ચણો
ચમચો, ચમચી
ચરબી
ચરવું, ચારવું, ચારો,ચરિયાણ
ચહેરો
ચંદન
ચંદો, ચાંદો, ચંદરવો, ચાંદ, ચાંદની
ચંપલ
ચા
ચાક
ચાકુ, ચાકૂ
ચાખવું
ચાટવું, ચાટણ
ચાબુક, ચાબકો
ચામડું, ચામડી
ચાર
ચારોળી
ચાલવું, ચાલ, ચાલી
ચાવવું, ચવાણું
ચાવી
ચાળવું, ચાળણી, ચાળણ
ચાળીસ(-શ)
ચિટ્ઠી(-ઠ્ઠી)
ચિતા
ચિંતા
ચીકણું, ચીકાશ, ચીકટ
ચીકુ
ચીજ
ચીણ, ચીણો
ચીતરવું, ચિતારો, ચિતરામણ
ચીપિયો
ચીભડું
ચીરવું, ચીરી, ચીરો
ચું(-ચુ)માળીસ, ચું(-ચુ)મોતેર
ચૂકવવું, ચુકવણું, ચુકાદો
ચૂડી, ચૂડો
ચૂરમું
ચૂલ, ચૂલો, ચૂલી
ચેતવું, ચેતવણી
ચેવડો
ચૈતર, ચૈત્ર
ચોક, ચોકઠું, ચોકડું, ચોકડી, ચોકી, ચોકો
ચોક્કસ, ચોકસાઈ
ચોખો
ચોક્ખું(-ખ્ખું), ચોક્ખા(-ખ્ખા)ઈ, ચોખવટ, ચોખલિયું

ચોડવું, ચોડાઈ, ચોડામણ
ચોથ, ચોથું, ચોરસ, ચોરસાઈ, ચોગમ, ચોવડું, ચોવીસ(-શ), ચોત્રીસ(-શી), ચોપન, ચોસઠ, ચોર્યાશી(-સી), ચોરાણું
ચોપડો, ચોપડી, ચોપડું, ચોપડવું
ચોલી-ચોળી
ચોળો, ચોળી
ચૌદ, ચૌદશ(-સ)

છ

છ, છવીસ(-શ), છત્રીસ(-શ), છેતાળીસ(-શ), છપ્પન, છાસઠ, છોત્તેર, છ્યાશી(-સી), છન્નુ, છઠ, છટ્ઠું(-ઠ્ઠું), છટ્ઠી(-ઠ્ઠી)
છ, છું, છિયે, છે, છો; છત; છતું, છતાં
છટકવું, છટકું
છત્રી, છત
છબી
છરો, છરી
છાણ, છાણું, છાણિયું
છાતી
છાપરું
છાપવું, છાપ, છાપું, છપામણી, છાપખાનું
છાયો, છાંયો, છાંયડો
છાલ, છાલું
છાવું, છાવણી, છાજ
છાશ(-સ), છાશિ(-સિ)યું
છીછરું - છાછરું
છીં(-છિં)ડું, છીં(-છિં)ડી
છૂટવું, છૂટ, છૂટી, છૂટું, છૂટકો, છુટકારો
છૂં(-છું)દવું, છૂં(-છું)દણું, છૂં(-છું)દો
છેટું
છેડો
છેતરવું, છેતરપિં(-પીં)ડી
છેલ્લું
છોકરું, છોકરી, છોકરો
છોડ, છોડવો, છોડું
છોલવું, છોલ

જ

જગ, જગત
જગ્યા
જડવું, જડ
જથ્થો(-ત્થો), જથ્થા(-ત્થા)બંધ
જનોઈ
જન્મ, જન્મવું-જનમવું, જન્મારો, જન્મોજન્મ
જમણું
જમવું, જમણ
જમીન, જમીનદાર
જમાનો
જરા, જરીક
જરૂર, જરૂરી, જરૂરિયાત
જલદી
જલેબી
જવાબ, જવાબી, જવાબદાર

જવું; ગયો, ગયેલું
જંતુ
જાઈ
જાગવું, જાગ, જાગરણ, જાગરિયો
જાજરૂ(-રુ)
જાડું, જાડાઈ
જાણવું, જાણ
જાત, જાતે
જાનેવારી
જાપ્તો
જામફળ
જામવું, જામણ
જામીન, જામીનદાર, જામીન-ખત
જાહેર, જાહેરાત
જાળ, જાળી, જાળું
જાળવવું, જાળવણી
જાંઘ, જાંઘિયો
જાંબુ (રામણાં)
જિવાત
જીભ, જીભી
જીરું
જીવવું, જીવ, જીવન, જીવતર
જુદું, જુદાઈ
જુબાની
જુલાઈ
જુવાર
જૂ(-જુ)ઈ
જૂ(-જુ)ઠું, જૂ(-જુ)ઠાણું
જૂન
જૂ(-જુ)નું, જુનવટ, જુનવાણી
જે, જેમને, જેમનું; જેવું, જેવડું, જેટલું, જેમ
જેઠ
જો
જોઇયે, જોઈશે, જોઇતું
જોખમ, જોખમી, જોખમાવું
જોડવું, જોડાણ, જોડી, જોડો, જોડણી
જોતરવું, જોતર, જોતરું
જોવું, જોણું
જોસ
જોળી
જ્ઞાન, જ્ઞાની
જ્યાં, જ્યારે

ઝ

ઝઘડવું, ઝઘડો, ઝઘડાખોર
ઝટકો, ઝાટકો, ઝાટકવું
ઝડપવું, ઝડપ, ઝડપી
ઝપાટો, ઝપેટવું
ઝબ્ભો(-ભ્ભો), ઝભલું
ઝાડ, ઝાડવું, ઝાડો, ઝાડુ
ઝાંખું, ઝાંખી
ઝાંઝ
ઝીણું, ઝી(-ઝિ)ણવટ
ઝૂમખું, ઝુમખડું
ઝૂલવું, ઝૂલો
ઝૂકવું, ઝુકાવ
ઝૂં(-ઝું)ટવું-ઝોંટવું
ઝેર, ઝેરીલું, ઝેરી
ઝોબો

ટ

ટટ્ટુ
ટપકવું, ટપકું
ટપાલ, ટપાલી, ટપાલ-ઑફિસ
ટમેટું, ટામેટું
ટાઢું, ટાઢ, ટાઢક, ટાઢી
ટાપશી
ટાંકવું, ટાંકી, ટાંકણી, ટાંકણું, ટાંકો
ટાંચ, ટાંચણી
ટિકિટ, ટિકિટ-બારી
ટીકડી
ટીપવું, ટીપ, ટીપણી, ટીપણું, ટીપું
ટુકડો, ટુકડી
ટૂં(-ટું)કું, ટૂં(-ટું)કવવું
ટેકવું, ટેકો, ટેકણ, ટેક, ટેકી
ટૅક્સ
ટૅક્સી
ટેટી
ટોપ, ટોપી, ટોપલી
ટોળું

ઠ

ઠંડું, ઠંડક, ઠંડી
ઠાઠ, ઠાઠડી
ઠામ
ઠાંઠું
ઠૂં(-ઠું)ઠું, ઠૂં(-ઠું)ઠવાવું, ઠૂં(-ઠું)ઠિયું
ઠેકવું, ઠેકો, ઠેકાણું
ઠોઠ, ઠોઠું

ડ

ડગ, ડગલું
ડગલો
ડબો, ડબી, ડબલું
ડાઘ – ડાઘો, ડાઘુ, ડાઘિયો
ડાહ્યું, ડહાપણ
ડાબું, ડાબેરી
ડાળ, ડાળી, ડાળું
ડાંખળું, ડાંખળી
ડાંભો
ડિસેમ્બર
ડૂબવું, ડૂબકું
ડુંગળી
ડૂં(-ડું)ડું, ડૂં(-ડું)ડી
ડોબું
ડોયો
ડોલ, ડોલચી, ડોલચું
ડોલવું, ડોલો, ડોળ, ડોળી
ડોસો, ડોસી, ડોસલું

ઢ

ઢબ્બુ
ઢળવું, ઢાળવું, ઢાળ, ઢાળો
ઢાંકવું, ઢાંકણ, ઢાંકણું, ઢાંકણી
ઢીલું, ઢીલ
ઢોકળું, ઢોકળી
ઢોર
ઢોળવું, ઢોળ, ઢોળાવ

ત

તકલી
તકિયો
તપવું, તાપવું, તાપ

તબલું, તબલચી
તમે, તમને, તમારે, તમારું
તરફ, તરફેણ
તરબૂચ
તરવું, તારવું, તારવવું, તારો, તરામણું, તરાપો
તલ, તલી, તેલ, તેલી, તેલિયું
તવેથો, તાવેથો, તવો, તવી
તળ, તળી, તળું, તળિયું
તળવું, તળીચૂરી
તળાવ
તંગ, તંગી
તંદુરસ્ત, તંદુરસ્તી
તાકો, તાકું
તાર
તાલ, તાલકું, તાળવું
તાવ, તાવડી, તાવડો
તાળું
તાંતણો
તાંદળજો, તાંજળિયો
તાંબું, તાંબાકૂંડી
તીખું, તી(-તિ)ખાશ
તુવેર, તુવેરો
તુળસી
તું, તને, તારે, તારું
તૂ(-તુ)રિયું
તૂ(-તુ)રું, તૂ(-તુ)રાશ
તે, તેમને, તેમનું, તેવું, તેવડું, તેટલું, તેમ
તેર, તેરમું, તેવીશ(-સ), તેત્રીસ(-શ), તે(-ત્રે)તાળીસ(-શ), તે(-ત્રે)પન, તે(-ત્રે)સઠ, તોત્તેર, ત્યાશી(-સી), ત્ર્યાશી(-સી), તાણુ, ત્રાણુ
તૈયાર, તૈયારી
તો
તોપ, તોપચી
તોળવું, તોલ, તોલું
ત્યાં, ત્યારે
ત્રણ, ત્રમણું, ત્રેવડું
ત્રાક
ત્રાજવું
ત્રાંસું, ત્રાંસ
ત્રી(-તી)સ(-શ)

થ

થડ, થડિયું
થવું, થાય, થાઓ, થશે, થાશે
થાકવું, થાક, થાકોડો
થાપવું, થાપ, થાપણ, થાપી, થાપો, થાપોલિયું
થાળ, થાળી, થાળું
થાંથું, થાંથાઈ
થાંભલો
થેપલું, થેપલી
થેલો, થેલી
થોડું
થોભવું, થોભ, થોભું, થોભોં
થોર, થોરિયું

દ

દક્ષિણ, દક્ષિણા

દડો, દડી
દફતર
દબવું, દાબવું, દાબ, દાબો
દર, દરેક
દરાજ
દરિયો, દરિયાકાંઠો, દરિયાઈ
દલાલ, દલાલી
દલીલ
દવા, દવાખાનું
દસ, દસમ, દસમી, દસમું
દહાડો, દહાડી, દહાડિયું
દહીં
દહેરું, દહેરી
દાક્તર
દાખડો
દાખલો
દાગીનો
દાઝવું, દાઝ, દાઝિયું
દાટવું, દાટ, દાટો, દાટી
દાડમ, દાડમી
દાઢ, દાઢી, દાઢવું
દાતણ
દાતરડું, દાતરડી
દાદર, દાદરો
દાવો
દાળ, દાળિયો
દાંત, દાંતી, દાંતિયો, દાંતો, દાંતિયું
દિલ, દિલાસો, દિલગીર, દિલગીરી
દિવસ
દિશા
દીકરો, દીકરી
દીવો, દીવાદાંડી, દિવાળી
દુકાન, દુકાનદાર
દુનિયા, દુન્યવી
દુઃખ, દુઃખી, દુખવું, દુખારો(-વો)
દૂધ, દૂધી, દૂધિયું, દૂધપાક
દૂરબિન
દૂં(-દું)ટી
દેખવું, દેખાવ, દેખરેખ, દેખાડવું
દેવતા
દેવું, દે, દો, દીધું, દીધેલું; દેણ, દેણું, દેણગી; દેવાળું, દેવાળિયું
દેશ, દેશી
દોડવું, દોડ, દોડાદોડ(-ડી)
દોરો, દોરી, દોરડી, દોરડું, દોરવું, દોરવવું, દોરવણી

ધ

ધક્કો, ધકો, ધકેલવું
ધજા, ધજાગરો
ધરવું, ધરો, ધરી, ધારવું, ધાર
ધર્મ, ધર્મી
ધસવું, ધસારો
ધંધો, ધંધાદાર
ધાણા, ધાણી
ધાતુ
ધાબું, ધાબો
ધીમું
ધીરવું, ધીરાણ, ધીરધાર, ધીર, ધીરું, ધીરજ

ધુમાડો
ધૂન
ધૂળ, ધૂળિયું
ધોતિયું, ધોતલી
ધોબી, ધોબણ
ધોરિયો
ધોવું, ધોણ, ધોલાઈ
ધોળું, ધોળવું; ધોળામણ, ધોળકાવું
ધોંસરું, ધોંસરી
ધ્યાન
ધ્રૂજવું, ધ્રૂજ, ધ્રુજારો, ધ્રુજારી

ન

નકલ, નકલી
નકશો
નક્કર
નખ, નખિયું, નખલો, નખલી
નજર, નજરબંદી
નજીક
નણંદ, નણદોઈ—નણદોયો
નથી
નદી
નફો, નફાખોર
નબળું, નબળાઈ
નમવું, નમણ, નમણું
નમૂનો, નમૂનેદાર
નર, નારી
નરમ, નરમાશ
નવ, નવરાત, નવમું, નોમ, નેવુ
નવેમ્બર
નવું, નવતર, નવલ, નવલકથા, નવલિકા
નસીબ, નસીબદાર
નહિ(-હીં), નહિ(-હીં)તો— નહિ(-હીં)તર, નકર, નિ(-ની)કર
નહેર
નળ, નળી, નેળ-નેળિયું
નંગ
ના
નાક, નાકું
નાખવું
નાજુક
નાટક, નાટકિયો
નાણું, નાણાકીય
નાતાલ
નાનું, નાનમ
નામ, નામચીન, નામીચું, નામદાર, નામી
નારંગી
નાશ, નાસવું, નાઠું, નાસભાગ
નાસ્તો
નાહવું, નાણી, નવેરી
નિકાસ
નિભાવ, નભવું
નિયમ, નિયમિત
નિર્ધાર, નિર્ધારવું, નિર્ધારિત
નિવેદન, નિવેદવું, નૈવેદ્ય-નિવેદ
નિશાન, નિશાની
નિશાળ, નિશાળિયો
નીકળવું, નિકાલ

નીચ, નીચું, નીચે, નીચાણ, નીચલું, નીચાઈ
નુકસાન, નુકસાનકારક, નુકસાની
નેવુ
નોકર, નોકરી, નોકરિયાત
નોંધવું, નોંધ, નોંધણી
ન્યાતિ, ન્યાતીલું
ન્યાય, ન્યાયકચેરી, ન્યાયાધીશ, ન્યાયી

પ

પકડવું, પકડ, પકડાપકડી
પકવાન
પગ, પગલું, પગથી, પગથિયું, પગેરું
પગાર, પગારદાર
પછી, પછીત, પછાડી, પાછું, પાછલું, પાછળ, પછવાડું, પાછતર, પછાંત
પટ્ટી, પટ્ટો, પાટી, પાટો, પાટિયું
પડ, પડી, પડો, પડીકું, પડખું
પડદો, પડદી
પડવું, પડતી, પડાવ
પણ
પત્તું, પત્તો
પત્ર, પત્રિકા, પતરાળું, પાતળ
પદ, પદાર્થ
પપૈયું-પોપેયું
પરણવું, પરણેતર
પરવળ
પરવાનો, પરવાનગી
પરિણામ
પરીક્ષા, પરીક્ષક
પરીખ
પરોવવું, પરોણી
પર્યટન
પલટવું, પલટો
પવન
પવાલું
પશ્ચિમ, પશ્ચિમી
પસર
પસ્તાવું, પસ્તાવો
પહાડ, પહાડી
પહેરવું, પહેરણ, પહેરણું, પહેરામણી, પહેરવેશ
પહેલું, પહેલ, પહેલાં
પહોળું, પહોળાઈ
પહોંચવું, પહોંચ, પહોંચાડવું
પંખી
પંદર
પા, પાવલી, પાવલું
પાક, પાકવું
પાઘ, પાઘડી
પાટલી, પાટલો, પાટલું
પાઠ
પાણી, પાણિયારું, પાણિયારી, પાણેત
પાતળું
પાથરવું, પથારી, પથારો, પાથરો, પત્થ(-થ્થ)ર, પથરો, પથરાળ
પાન, પાનું, પાનખર, પાંદડું, પાંદડી
પાની, પાનો
પાપડી, પાપડ
પામવું

પાયો
પાલખ, પાલખી
પારખવું, પારખ, પારેખ
પાવડો, પાવડી
પાવળું
પાસું, પાસે, પાસિયો, પાસો
પાળવું, પાળ, પાળી
પાંખ, પાંખું, પાંખિયું, પાંખી
પાંચ, પંચ, પચીસ(-શ), પાંત્રીસ(-શ), પિસ્તાળીસ(-શ), પચાસ(-શ), પંચાવન, પાંસઠ, પંચોતેર, પંચાશી(-સી), પંચાણું, પાંચમ; પાંચીકો, પંજો
પાંપણ
પિત્તળ
પિસ્તાં
પીઠ, પીઠક, પીઠું
પીઠિયું
પીપળો
પીવું, પીણું, પીણી, પીત
પીળું, પીળાશ(-સ), પીળિયો
પીં(-પિં)છ-પીં(-પિં)છું, પીં(-પિં)છી
પીંપર
પુરુષ, પુરુષાતન
પુલ
પૂજવું, પૂજન-પૂજા, પૂજારી
પૂર્ણ, પૂરું, પૂરવું, પૂરતું, પૂરણ, પુરાણ, પૂર્તિ, પૂરી
પૂર્વ
પૂં(-પું)છ, પૂં(-પું)છડું, પૂં(-પું)છડી
પૂં(-પું)ઠ, પૂં(-પું)ઠું, પૂં(-પું)ઠી
પૃથ્વી
પેટ, પેટી, પેટારો, પેટાળ
પેડો, પેંડો, પેંઢો
પેઢી, પેઢુ-પેઢુ, પેઢું, પેઢો
પેલું
પેસવું, પેઠો
પૈડું, પૈયું
પૈસો, પૈસાદાર
પોચું, પોચકું
પોણું, પોણિયું
પોલાદ, પોલાદી
પોલું, પોલાણ
પોષવું, પોષણ
પોશાક
પોસાવું, પોસાણ, પોસ
પોળ, પોળિયો
પ્યાર, પ્યારું
પ્યાલું, પ્યાલો
પ્રકાશ, પ્રકાશન, પ્રકાશિત
પ્રયત્ન
પ્રયોગ
પ્રવાહ, પ્રવાહી
પ્રશ્ન
પ્રસાદ, પ્રસાદી
પ્રસિદ્ધ, પ્રસિદ્ધિ
પ્લેટફૉર્મ

ફ

ફક્ત

ફટકવું, ફટકો, ફટાકો
ફરવું, ફરી, ફેરવવું, ફેર
ફરિયાદ, ફરિયાદી
ફળવું, ફળ, ફળાહાર-ફળાર
ફાગ, ફાગણ
ફાલવું, ફાલ, ફાલસાં
ફાંટો
ફિક્કું, ફી(-ફિ)કાશ
ફી(-ફિ)ણ, ફી(-ફિ)ણવું
ફુગાવો
ફૂટવું, ફૂટ, ફૂટડું
ફૂલવું, ફૂલ, ફુલાવો, ફુલણજી
ફૂં(-ફું)કવું, ફૂં(-ફું)ફાડો
ફૂં(-ફું)ગ, ફૂં(-ફું)ગાણું
ફેફસું
ફેબ્રુઆરી
ફેલાવું, ફેલાવ-ફેલાવો
ફેંસલો
ફોઈ, ફુવો, ફુયારું
ફોડલો-ફોલ્લો, ફોડલી-ફોલ્લી, ફોડવું, ફોડ

બ

બકરું
બકાલું, બકાલ, બકાલી
બખિયો
બગડવું, બગાડ, બગાડો
બચવું, બચત, બચાવ
બટાટું-બટેટું
બડખો
બદલવું, બદલો
બદામ, બદામી
બધું
બનવું, બનાવટ, બનાવ
બપોર, બપોરા, બપોરિયો
બરફ
બહાર
બહેન, બનેવી
બળવું, બાળવું, બળતરા, બળાપો
બંગડી
બંદર
બંદૂક, બંદૂકિયો
બંધ, બંધી, બાંધવું, બાંધો, બાંધણી, બંધારણ, બંધિયાર
બાગ, બાગાયત
બાજરો, બાજરી
બાદ, બાદબાકી
બાપ, બાપુ, બાપીકું, બાપૂકું
બાફવું, બાફ, બફારો
બાબત
બાર, બારણું, બારી, બારોબાર
બાવડું, બાં
બાવળ
બાસું(-સૂં)દી
બાળક, બાળકી
બાંકડો
બાંયું
બિલાડું, બિલાડો, બિલાડી
બિસ્તરો
બી, બિયું

બીવું, બીક, બીકણ
બુતાન
બુદ્ધિ, બુદ્ધિમાન
બુધવાર
બૂઢું, બુઢાપો
બૂં(-બું)દી
બે, બાર, બારમું; બાવીસ(-શ), બત્રીસ(-શ), બેતાળીસ(-શ), બાવન, બાસઠ, બોત્તેર, બ્યાશી (-સી), બાણુ, બેતાળાં, બેચરાવું, બીજું, બીજ
બેટ
બેડું
બેસવું, બેઠું, બેસણી, બેસણું, બેઠક
બૅન્ક
બોર, બોરડી
બોલવું, બોલ, બોલી, બોલાચાલી
બોળવું, બોળો

ભ

ભજવું, ભજન, ભક્ત, ભક્તિ
ભજિયું
ભટકવું, ભટકુ
ભડકવું, ભડક, ભડકો, ભડાકો
ભણવું, ભણતર
ભમા, ભવાં
ભરવું, ભરણ, ભરતી, ભરતિયું
ભલું, ભલાઈ, ભલપણ, ભલે
ભવિષ્ય
ભંડારવું, ભંડાર, ભંડારી
ભાઈ, ભાઈબંધ, ભાભી-ભાભુ
ભાખરી
ભાગ, ભાગબટાઈ, ભાગિયું, ભાગ્ય, ભાગીદાર, ભાગ્યેજ, ભાગવું, ભાગેડુ
ભાડું, ભાડૂત-ભાડવાત, ભાડૂતી
ભાણું
ભાણો, ભાણી, ભાણેજ
ભાત
ભાદરવો
ભાર, ભારવું, ભર, ભારી, ભારો
ભાવ, ભાવવું
ભાષા, ભાષણ, ભાખવું
ભાંગવું, ભાંગવું, ભાંગફોડ, ભાંજણી
ભીનું, ભીનાશ
ભીંડો
ભીં(ભિ)ત, ભીં(-ભિ)તિયો, ભીં(ભિ)તડું
ભુક્કો--ભૂકો
ભૂગોળ
ભૂત, ભૂતકાળ, ભૂતિયું
ભૂ(-ભુ)રું, ભૂ(-ભુ)રાશ
ભૂ(-ભુ)લવું, ભૂલ, ભુલાવો, ભુલભુલામણી
ભૂં(-ભું)કવું, ભૂં(-ભું)કણ
ભૂં(-ભું)ડ, ભૂં(-ભું)ડું, ભૂં(-ભું)ડાઈ
ભેગું-ભેળું, ભેળ.
ભેજ
ભેટવું, ભેટ, ભેટિયો
ભેઠ-ભેઠાઈ

ભોં, ભોમિયું, ભોં-તળિયું
ભોજન
ભોળું

મ

મકાન
મક્કમ
મગ, મગજ, મગદળ, મગફળી, મગિયું
મજબૂત, મજબૂતી
મજૂર, મજૂરી
મઝા(-જા), મઝા(-જા)ક, મનમોઝી(-જી)
મઠ-મોઠ; મઠિયું
મત, મતદાર
મધ
મને, મારે, મારું
મમરા
મરચું, મરચી
મરજી
મરડો, મરડવું, મરડાટ
મરવું, મારવું, મરણ, મારણ, માર, મારો, મરકી, મડદું-મડું, મોત
મલકવું, મલકાટ
મલમ
મલાઈ
મહિનો
મહેનત, મહેનતુ
મહેર, મહેરબાન
મહેસૂલ
મહોરવું, મહોર, મહોરું, મહોરો
મળવું, મેળવવું, મેળ, મેળાપ
મંગળ, મંગળવાર
મંચ, માંચી, માંચડો
મંજન, માંજવું
મંજૂર, મંજૂરી
મંડવું, માંડવું, માંડણી, મંડાણ
મંદ, મંદી, માંદું, માંદગી
મા, મહિયર, માવતર
માઈલ
માખણ, માખણિયું
માગવું-માંગવું, માગ-માંગ, માગણ, માગણી
માછલું, માછી
માણસ, માણસું
માથું, મથાળું, માથાવટી, મથક
માનવું, માન, માન્યતા, માનતા, માનભોગ
માપવું, માપ, માપણી
માંફક
મામો, મામી, મામેરું
માર્ચ
મારફત, મારફતિયો
માલિક, માલિકી
માલ, માલધારી, માલું
માસ, માસિક, માસીસો
માળ, માળો, માળિયું
માંસ
મિનિટ
મિલકત

મીઠું, મીઠાઈ
મુકદમો
મુખ, મુખી, મુખ્ય, મુખિયો
મુદ્દો
મુસાફર, મુસાફરી, મુસાફરખાનું
મૂકવું, મુકાણ, મોકલવું, મોકળું
મૂડી, મૂડીવાદ
મૂ(-મુ)તર, મૂ(-મુ)તરવું, મુતરડી
મૂળ, મૂળિયું, મૂળો
મે
મેજ
મેડો, મેડી
મેથી, મેથિયું
મેદાન
મેલ, મેલું, મેલખોયું
મેસૂબ
મેં, મને, મારું, મારે
મોગરો, મોગરી
મોચી, મોચણ
મોજ
મોજું
મોટર
મોટું, મોટાઈ, મોટમ-મોટપ
મોતી, મોતિયો, મોતૈયો
મોદી, મોદીખાનું
મોભ, મોભિયું, મોભી
મોરૈયો
મોસંબી
મોસાળ, મોસાળું
મોહનથાળ
મોળું, મોળપ
મો, મોઢું, મોવાળો
મોંઘું, મોંઘારથ

ય

યજ્ઞ
યંત્ર, યાંત્રિક
યાદ, યાદી, યાદદાસ્ત, યાદગાર, યાદગીરી
યોગ, યોગ્ય(૦તા)
યોજના
યોનિ

ર

રકાબી
રચના, રચવું
રજ, રજિયું
રજા
રડવું, રોવું, રાડ, રોકકળ
રમવું, રમત, રમાડવું
રવિવાર
રવૈ, રવાઈ, રવૈયું, રવૈયો
રસ, રસાયન, રસોઈ, રસોડું, રસોયો
રસ્તો
રહેવું, રહેણી, રહેઠાણ, રહેણાક
રંજાડ
રંગ, રંગવું, રંગારો, રંગીલું
રાઈ, રાયતું
રાખવું, રખોપું, રખેવાળ, -બી
રાજગરો

રાજ્ય, રાજા, રાજકીય
રાત, રાતરાણી
રાતું, રતાશ, રતૂ(-તુ)મડું
રાયણ
રાશ
રાષ્ટ્ર, રાષ્ટ્રપતિ, રાષ્ટ્રભાષા
રાહ, રાહદારી
રાંધવું, રાંધણું, રાંધણ
રીત
રીં(-રિં)ગણું
રૂપ, રૂપું, રૂપિયો, રૂપાળું
રેડિયો, રેડિયો-ઘર
રેતી
રેલવું, રેલ, રેલમછેલ
રેલવે
રેશમ, રેશમી
રેંટ, રેંટિયો
રોકવું, રોકાણ, રોકડ, રોકડિયું, રોકડું
રોગ, રોગી
રોટલો, રોટલી
રોપ, રોપવું, રોપણી, રોપું
રોંઢો, રોંઢા

લ

લખવું, લેખવું, લેખન, લેખ, લેખક, લેખણ
લટકવું, લટકું, લટકો
લટાર
લડવું, લડત, લડાઈ
લસણ
લહેર, લહેરી
લાકડું, લાકડી
લાખ
લાગવું, લાગ, લાગણી, લાગલું, લગોલગ, લગભગ; લગન, લગની
લાચાર, લાચારી
લાડકું, લાડકા-લાડુ
લાડુ, લાડવો
લાત
લાપશી
લાહી
લાંબું, લંબાઈ
લીટી
લીલું, લીલાશ, લીલવો, લીલોતરી
લીં(-લિં)બું
લીં(-લિં)બડો, લીં(-લિં)બોડી
લૂગડું
લૂં(-લું)ટવું, લૂં(-લું)ટ, લૂં(-લું)ટારુ, લૂં(-લું)ટારો, લૂં(-લું)ટણિયું
લેવું, લેણ, લેણું, લેણદાર, લેવાલ, લેવાદેવા, લાવવું
લેંઘો
લોઢવું, લોઢું, લોઢી, લોખંડ, લોખંડી
લોહી, લોહિયાળ

વ

વકીલ, વકીલાત
વખત
વચ્ચે, વચમાં, વચોવચ, વચેટ-વચટ
વટાણા

વડ, વડવાઈ
વડો, વડીલ
વણવું, વણાટ, વણકર
વધવું, વધુ, વધારો, વત્તું, વધારવું, વધેરવું
વરસવું, વરસ, વરસાદ
વરાળ
વર્તન, વર્તમાન, વર્તમાનપત્ર, વર્તાવ
વલણ
વસંત
વસ્તી
વસ્તુ
વહેવું, વહેણ, વહેળો, વહાણ, વહાણવટું, વહાણવટી
વહેંચવું, વહેંચણી
વળવું, વળ, વાળવું, વાળો, વળતર
વહીવટ, વહીવટદાર
વાગવું
વાચન, વાંચવું; વાચનાલય
વા, વાછંટ, વાછૂટ, વાછંટિયું, વાવાઝોડું, વાવડો, વાવડ
વાજું
વાટકો, વાટકી
વાડ, વાડી, વાડો
વાત, વાતોડિયું
વાદળું, વાદળ, વાદળી
વાપરવું, વપરાશ
વાયું-વાંગળું
વાર, વારવું, વારણું, વારંવાર
વાલ, વાલોળ
વાવ, વાવવું, વાવણી, વાવણું
વાસ, વાસવું, વાસો, વસવાટ, વસવાયું
વાળ, વાળંદ
વાળુ
વાંકું
વાંધું
વાંદરું
વાંધો
વાંસ, વાંસો, વાંસલો
વિગત
વિચાર, વિચારવું
વિજ્ઞાન
વિદ્યા, વિદ્યાર્થી, વિદ્યાર્થિની, વિદ્યાભ્યાસ, વિદ્યાપીઠ
વિધાન, વિધાન-સભા
વિનંતિ, -તી
વિમાન, વિમાન-ઘર, વિમાની
વીઘો-વીઘું, વિઘોટી
વીજ-વીજળી
વીસ(-શ), વીશી
વીંટવું, વીંટી, વીંટો
વેગ, વેગીલું
વેચવું, વેચાણ, વેચાઉ, વેચાણિયું
વેણી
વેપાર, વેપારી
વેલણ, વેલણું
વૈદ, વૈદું, વૈદક
વૈશાખ
વ્યવહાર-વહેવાર, વ્યવહારુ-વહેવારુ,

વ્યાવહારિક
વ્યાજ, વ્યાજુ

શ

શક્તિ, શક્તિમાન, શકવું
શનિવાર
શબ્દ, શબદિયો
શરત, શરતી
શરદ, શરદી
શરમ, શરમાવું, શરમાળ
શરીર, શારીરિક
શહેર, શહેરી
શંકા, શંકાખોર
શાક
શાસ્ત્ર, શાસ્ત્રી
શાહી
શાંત, શાંતિ
શિખંડ
શિરાવવું, શિરામણ
શિક્ષક, શિક્ષિકા, શિક્ષણ, શીખવવું, શીખ, શિખામણ
શીશો, શીશી
શીળું, શિયાળો, શિયાળુ, શીળી
શીં(-શિં)ગ, શીં(-શિં)ગડું, શીં(-શિં)ગોડું
શુક્રવાર
શું, શાને-શેને, શાનું-શેનું
શેઢો
શેરી, શેરડો
શેલડી-શેરડી
શોક
શોખ, શોખીન
શોધ, શોધવું
શોર
શ્રદ્ધા, શ્રાદ્ધ
શ્રાવણ
શ્વાસ

સ

સખત, સખતાઈ
સગડ
સગડી, સગડો
સગવડ, સવડ
સગું, સગાઈ, સગપણ
સજવું, સજાવટ
સટ્ટો, સટોડિયો
સડક, સડેડાટ
સડવું, સડો
સત્તા
સપાટ, સપાટી
સપ્ટેમ્બર
સફરજન
સમાચાર, સમાચારપત્ર
સમાવું, સમાવવું, સમોવું, સમોવણ
સરકાર, સરકારી
સરખું, સરખાઈ, સરખાવવું, સરખામણી
સરગવો
સરત
સરનામું

સરવાળો
સરવૈયું
સરળ
સરેરાશ
સવાર, સવારે
સળ
સળી
સંગ, સંગત
સંગીન
સંતરું
સંબંધ, સંબંધી
સંભારવું, સંભાળ, સંભાળવું
સાકર, સાકરિયું
સાખ, સાખિયો, સાખી
સાચું, સચ્ચાઈ, સાચ
સાજું
સાણશી(-સી)
સાઠ
સાત, સત્તર, સત્તાવીશ(-સ), સાડત્રીસ(-શ), સડતાળીસ, સત્તાવન, સડસઠ, સિતોત્તેર, સત્યાશી(-સી), સતાણુ, સાતમ, સાતમું
સાથ, સાથે, સથવારો, સાથી, સાથીદાર
સાફ, સાફસૂફ, સાફસૂફી, સાફી
સાબિત
સાબુ
સામગ્રી
સામાન
સામું, સામે, સામનો, સામાસામી, સામૈયું
સાર, સારું, સારપ
સાળો, સાળી
સાંકડું, સંકડાવું, સાંકડ, સંકડામણ
સાંકળ, સાંકળવું, સાંકળી, સાંકળું, સાંકળિયું
સાંચો, સંચો
સાંઝ(-જ), સાંઝ(-જ)રે
સાંઠો, સાંઠી
સાંભરવું, સાંભરણ
સાંભળવું
સિક્કો
સિગ્નલ
સિનેમા
સિવાય
સિસકારવું, સિસોટી-સિસોડી, સિસકારી
સીડી
સીતાફળ
સીધું, સિધારવું-સિધાવવું
સીવવું, સિલાઈ, સિવરામણ
સીસું, સીસાપેન
સુખ, સુખી, સુખિયું
સુખડ
સુખડી, સુખડું
સુધી, સુધ્ધાં(-દ્ધાં), ૦ત
સુવાવડ, સુવાવડી
સુંદર
સૂકું, સુકાવું, સૂકવવું, સુકવાણ

સૂગ
સૂતર, સુતરાઉ, સૂતરશાળ
સૂરજ
સૂરણ
સૂવું, સુએ(-વે), સુઓ(-વો)
સૂં(-સું)ઘવું, સૂં(-સું)ઘણી
સૂં(-સું)ઢવું
સેકંડ
સેવા, સેવવું, સેવક, સેવન
સેવ
સો, સૈકું, સેંકડો
સોગ, સોગિયું
સોજું, સોજો
સો(-સૉ)ટી, સો(સૉ)ટો
સોનું, સોનેરી, સોની, સોનારો
સોપારી
સોમવાર
સોય, સોયો
સોળ, સોળમું
સોંઘું, સોંઘારથ
સોંસરું-સોંસરવું
સોંપવું, સોંપણી
સોંપો
સૌ
સ્ટેશન
સ્થિર
સ્ત્રી
સ્વાદ

હ

હકીકત
હક્ક, હક
હગવું-હંગવું, હંગણી
હજ, હાજી
હજી(-જુ)
હજૂર, હજૂરિયો
હજાર
હડતાળ
હદ
હમણાં, હવડાં
હ(-હં)મેશ, -શાં
હયાત, હયાતી
હરીફ, હરીફાઈ
હલકું, હળવું, હલકાઈ
હલવું, હાલવું, હાલ(૦ચાલ)
હવા, ૦ઈ
હવા(-વે)ડો
હવે
હળ
હા, હાજી
હાજર, હાજરી, હાજરાહજૂર
હાડકું
હાથ, હથેળી, હથોડી, -ડો, હાથોહાથ, હાથો
હારવું, હાર
હાર
હાંકવું, હાંક
હાંડો, હાંડી
હિત
હિમ
હિલચાલ
હિસાબ, હિસાબી

હિં(-હીં)ગ
હિં(-હીં)ડોળો
હીં(-હિં)ચ
હીં(-હિં)ચકો
હુન્નર
હુમલો
હું, હૂંફ, હૂંફાળું
હૈયું
હોજરી
હોઠ
હોડી, હોડું-હોડકું
હોવું, હતું, હશે, હોતું, હોત
હોળી

પાયાનો
ગુજરાતી શબ્દકોશ

સંપાદક

કે. કા. શાસ્ત્રી